This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

600028639Y

X 8 9.

D.d. P. O. Papillon: M:A: e Coll. Univ.
1884

2946 d. 15

1700

M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM.

EDEBAT

JOSEPHUS OLIVETUS,

Academiæ Gallicæ XL Vir.

TOMUS QUINTUS,

Qui ORATIONUM ſecundus.

EDITIO TERTIA, EMENDATISSIMA.

GENEVÆ,

Apud FRATRES CRAMER.

M. DCC. LVIII.

BODLEIAN 21·9·1915 LIBRARY

M. TULLII CICERONIS ORATIONES.

PRO LEGE MANILIA. AD POPULUM.

ORATIO XIII.

ARGUMENTUM.

M. Æmilio, L. Volcatio consulibus, cùm L. Lucullus, qui proconsulari imperio administrarat propè septem annos Mithridaticum bellum, à senatu revocatus Romam redisset, tulit ad populum C. Manilius, tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompeio committeretur, qui tum bellum maritimum gerebat. Eam rogationem Cicero prætor creatus persuadendam populo suscepit, quòd in Pompeio omnia essent, quæ ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia, & felicitas: rejectis objectionibus Hortensii, & Catuli: quorum alter, non esse uni omnia committenda dicebat; alter verò, in uno homine

mine ſæpe eſſe periclitandam fortunam negabat, eúmque aliis Reipublicæ temporibus ſervari volebat. Ernestus.

I QUANQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter [1], multo jucundiſſimus; hic autem locus [2], ad agendum ampliſſimus [3], ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; ſtatuerémque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtriâ, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus [4] tranſmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui veſtram cauſam defenderent: & meus labor in privatorum periculis caſtè integréque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum [5] ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nunc cùm

Delectus Commentariorum.

1. *Frequens conſpectus veſter*] Magiſtratus, quibus ſolis cum populo agendi jus erat, legem trinundino per præconem promulgari in foro jubebant, ut tertiâ die comitia haberentur, & populus ſuffragia ferret: id eſt, legem latam aut juberet, aut antiquaret. Eam, ut ſcribit Quintilianus, libro II. pro concione ſuadere, aut diſſuadere, moris fuit. L. ergo Manilius, tribunus plebis, comitia in foro habebat convocatis tribubus, legémque ferebat, quam Cicero prætor frequenti populo hac oratione ſuadet. Hotomanus.

2. *Hic autem locus*] Templum in foro, roſtris, ut Livius ſcribit, navium Antiatium exornatum. Idem.

3. *Ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus*] Gellius, Noct. Att. XIII. 15. docet aliud eſſe, *Agere cum populo*, aliud, *concionem habere. Nam, cum populo agere*, inquit, *eſt rogare quid populum, quod ſuffragiis ſuis aut jubeat, aut vetet. Concionem autem habere, eſt verba facere ad populum, ſine ulla rogatione.* Ergo *ad agendum ampliſſimum* appellat, quòd nullis niſi amplitudine præditis viris, magiſtratum ſcilicet gerentibus, agere cum populo liceret: *ad concionandum* autem, ſive *ad dicendum ornatiſſimum*, quòd ornamento eſſet iis, qui concionabantur, ut adoleſcentibus, qui de laude alicujus pro Roſtris orationes ad populum habebant. Idem.

4. *Omne meum tempus amicorum temporibus*] *Tempora*, negotia, pericula, neceſſitates, ut vulgus loquitur, ſignificant. Ut libr. de Offic. II. cap. 1. *Tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſuperfuerat amicorum & Reipublicæ temporibus*: id eſt, negotiis, neceſſitatibus. Idem.

etiam & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis [6]; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & si quid auctoritatis in me est, eâ apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiâque virtute, hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est.

Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa 2
ducitur: bellum grave & periculosum vestris vectigalibus atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane [7]: quorum alter relictus [8], alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam [9] oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis [10] occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine [11], causam reipublicæ, periculáque rerum suarum detulerunt:

5. *Propter dilationem comitiorum*] Differebantur plerumque propter obnuntiationes. Nam si, dum comitia haberentur, augur aliquis de cælo servasset, magistratus obnuntiare poterat, & comitia in alium diem differre. Differebantur præterea per tribunorum intercessionem. Has autem obnuntiationes, dilatonésque comitiorum, candidatorum scilicet gratiâ faciebant: cùm aliqui sibi paratam repulsam videbant. IDEM.

6. *Quantum vos, honoribus mandandis esse voluistis*] Hoc est, quantum mihi (*auctoritatis* scilicet) esse voluistis, in eo, quòd honores mihi mandavistis: vel, dum honores mihi mandatis. FABRITIUS.

7. *Mithridate, & Tigrane*] Altero Ponti, altero Armeniæ rege, & superioris socero, ut Appianus: genero, ut Plutarchus scribit. HOTOMANUS.

8. *Quorum alter relictus*] Lucullus Mithridatem persecutus, à militibus desertus est: qui, cùm nihil propius esset, quàm ut Rex caperetur, effusis de ipsius Regis sententia thesauris & pecuniis omnibus, in eas sese, relicto Rege, projecerunt. Ita Rex in Armeniam ad socerum Tigranem profugit. IDEM.

9. *Ad occupandam Asiam*] Asia, anno Urbis 620, Attali testamento, populum Romanum instituentis heredem sui regni, provincia est Romanorum facta. GRÆV.

10. *In vestris vectigalibus exercendis*] Quid est *exercere vectigalia*? decumas ab aratoribus exigere, scripturam à pecuariis, portorium à mercatoribus. Hæc enim populi Romani vectigalia. HOTOMANUS.

11. *Pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine*] Plinius XXXIII. 8. *M. Cicero demum stabili-*

Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt [12], vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis [13], quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit [14], non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti: eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem.

Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Romani vectigalia, & maxima, quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt à vobis, & ipſorum, & reipublicæ causâ conſulendum.

Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes,
3 atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, Mithri-
datico bello ſuperiore [15] ſuſcepta; quæ penitus jam inſedit, atque
inveteravit in populi Romani nomine: quòd is, qui uno die totâ
Aſiâ,

ſtabilivit equeſtre nomen in Conſulatu ſuo, ei ſenatum concilians, ex eo ſe ordine profectum eſſe celebrans, & ejus vires peculiari popularitate quærens. HOTOMAN. Vide pro Rabirio Poſt.

12. *Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt*] Nicomedes cognomento Philopator, Nicomedis filius, qui patre Pruſia necato, Bithyniæ regnum occuparat, regno à Mithridate pulſus, à Sylla reſtitutus eſt. Hac de cauſa paucis pòſt annis, hoc eſt, Octavio & Cotta Coſſ. moriens, populum Romanum regni ſui heredem fecit, regnúmque ejus in provinciæ formam redactum eſt. Eutrop. App. Flor. IDEM.

13. *Regnum Ariobarzanis*] Cappadociam, ex qua ipſum bis antea pulſum, & bis à Romanis reſtitutum Mithridates, Lucullo à ſenatu revocato, tertiò dejecit: & tamdiu eo regno potitus eſt, dùm Pompeius ipſo & Tigrane devictis, Ariobarzanem tertio loco reſtituit. IDEM.

14. *Huic qui ſuccurrerit*] Modius, *epiſt.* XCVII. *Novant.* teſtatur in Colonienſi ſe reperiſſe, *qui ſucceſſerit*: id & ego reperi in Erfurt. necnon in anonymo; quod procul dubio præferendum τῷ *ſuccurrerit. Succurrere bello* à Latinorum conſuetudine remotum eſt. GRÆVIUS.

15. *Mithridatico bello ſuperiore*] Quod inſtauratum eſt Q. Pompeio, L. Sylla Coſſ. Nam initio ejus belli Mithridates Q. Oppium, ut Florus appellat, *Proconſulem*; ut Appianus, cui potiùs aſſentior, *Proprætorem* cepit,

Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandósque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Syllam [16] in Italiam respublica, Murenam Sylla revocavit [17].

Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquàm maximas ædificasset ornassétque classes; exercitúsque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cùm duobus in locis disjunctissimis, maximéque diversis, uno consilio, à binis hostium copiis [18] bellum terrâ maríque gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio [19] dimicaretis. 4

Sed

cepit, & in vincula conjecit: Manium Atilium asino insidentem Pergamum usque deduci jussit, præeunte præcone, & proclamante adesse Manium Atilium; eíque ut Pergamum venit, aurum liquefactum in os infundi jussit: præfectis deinde Asiæ universis mandavit, ut intra diem trigesimum Romanos & Italos omnes ad unum, viros, mulieres, pueros, qui in Asia essent, trucidarent, & necatos ne sepelirent, sed eorum corpora feris objicerent: ut auctor est Appianus. Occisa autem civium Romanorum centum quinquaginta millia Plutarchus in vita Syllæ scribit: Val. Max. octoginta millia. HOTOMANUS.

16. *Syllam.... Resp.*] Oppressa à Mario, & Cinna, & Carbone. IDEM.

17. *Murenam Sylla revocavit*] Propter pacem, quam ipse cum Mithridate fecerat: nam ille in Asia legatus à Sylla relictus cum duabus legionibus, ut Asiæ negotia constitueret, triumphi cupiditate incensus Regi bellum facere non desistebat, usquedum revocatus est. IDEM.

18. *Uno consilio, à binis hostium copiis*] Sertorii enim copias cum suis conjuncturum se putabat, ut scribit hic ipse in Mureniana, cap. 15. IDEM.

19. *De imperio*] Id est, non de aliqua imperii parte, sed in totius imperii certamen & discrimen deveniretis; & *ancipiti*: quoniam utrinque bellum inferebatur, ab Asia scilicet, & Hispania. IDEM.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum [20] rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema [21], quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione nostrâ, neque falsa, afficta esse videatur. De vestri imperii dignitate, atque gloriâ, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis.

5 Majores vestri sæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosiùs tractatis [22], bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quòd erant appellati superbiùs [23], Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani, consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani, omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse.

Quid, quòd salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civi-

20. *Ut initia illa* gestarum *rerum*] Mithridatem enim prælio fudit in Ponto; ut ille in extremam Armeniam profugerit ad Tigranem: quorum utrumque postea uno consilio, unis copiis in se invadentem repulit ac profligavit. HOTOMAN.

21. *Hæc autem extrema*] Clades accepta primùm à Fabio, deinde à L. Triario; Mithridatis reditus in Pontum, & magnam sui regni partem: multarum nationum contracta belli societas cum Tigrane & Mithridate adversus populum Rom. IDEM.

22. *Injuriosiùs tractatis*] Leviter offensis. Nam, *injuriosiùs*, minus est, quàm *injuriosè*. MANUTIUS.

23. *Appellati superbiùs*] Sordes in eos de tectis injectas, ait Strabo; pulsatos, Livius & Asconius. Cicero neutrum dicit, sed,

civitates autem omnes, cuncta Asia atque Græcia vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur.

Vident & sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, & eum propè esse [24]: quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quàm cæteros; quòd ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant anteà, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantà humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur.

Quare, si propter socios [25], nullâ ipsi injuriâ lacessiti, majores 6
vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cùm Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque

sed, *appellati superbiùs*, ut oratoriè rem minuat: quò magis populus Romanus in Mithridatem incendatur, qui legatum consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necaverat. Legatorum autem, item ut Tribunorum plebis sacrosancta corpora putabantur. IDEM.

24. *Et eum propè esse*] In bello maritimo adversus prædones & piratas, quos toto mari mediterraneo persequebatur. Ergo maris mediterranei partem significat Asiæ finitimam: illud enim ad usque Ciliciæ fines & Amanum montem diffunditur. HOT.

25. *Propter socios*] Cum Antiocho & Ætolis propter fœderatas Græciæ civitates: cum Philippo propter Athenienses: cum Pœnis primo bello propter Messanam; altero propter Saguntum. MANUTIUS.

hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda.

Nam cæteris in rebus, cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal [26] conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur.

Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adsint? cùm una excursio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatísne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt [27], conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

7 Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia, nervos esse reipublicæ semper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus.

Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & industrii partim

---

26. *Neque ex scriptura vectigal conservari potest*] *Ex scriptura*, id est, ex publicis pascuis. Unde *Scripturarius ager*, ut scribit Festus, *in quo ut pecora pascantur, certum æs est, quod publicanus scribendo conficit rationem cum pastore.* HOTOMAN.

27. *Qui vobis fructuosi sunt*] Fabricius *fructui.* At enim nostri omnes stant à vulgato. GRUT. *Fructui esse* Latinis dicuntur, quæ fructum nobis præstant. Qui interpolarunt hunc locum, priscæ elegantiæ istius ignorantiâ pro *fructui*, tritius & sibi notius *fructuosi* supposuerunt. GRÆVIUS.

tim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica sejunctam esse non posse. Etenim illud primùm parvi refert [28], vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ, solutione impeditâ, fidem concidisse [29]. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, non dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca 8
dicam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne fortè à vobis quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur.

Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithri-

28. *Etenim illud primum parvi refert*] Occurrit tacitæ cogitationi; posset enim aliquis dicere: Si vectigalia nunc amittentur, victoriâ tamen postea recuperabuntur. Parvi, inquit, hoc refert: & cur parvi referat, statim causam subjungit. MANUT.

29. *Fidem concidisse*] *Fidei* anceps est, ambiguúmque vocabulum. Tam enim ad eum qui fidem habet refertur, nimirùm argentarium, quàm ad eum qui fidem servat, pecuniámque dissolvit. HOTOMANUS.

datis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbémque Asiæ clarissimam, nobísque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterásque urbes Ponti & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

9 Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cùm hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quà se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrórque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri

---

30. *Fani*] Comana, Bellonæ templum, significat, cujus sacerdos majestate, imperio, potentiâ, secundus à rege, consensu illius gentis habebatur; ut ait Hirtius de bello Alexandrino, Appianus in fine Mithridatici: quod Cicero etiam ostendit epist. ad Catonem. MANUTIUS.

31. *Etsi urbem ex Tigranis regno ceperat*] Tigranes ex suo nomine *Tigranocertam* appellarat; in quam copiosissimos quosque & locupletissimos totius imperii sui cives quasi in coloniam deduxerat: quam omnes, ut Regi gratificarentur, certatim donis ac muneribus, pretiosissimisque quibusque rebus orna-

ſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit.

Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, recepit: diffidentémque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani [30] locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat [31], & præliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur.

Hîc jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quàm proceſſio longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquàm pulſus erat, terram unquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum [32], clarum atque victorem, impetum fecit.

 Sini-

ornarant atque inſtruxerant: in qua (inquit Plutarchus) præter alias opes immenſas, talentorum octo millia Lucullum reperiſſe conſtat. HOTOMANUS.

32. *In exercitum veſtrum*] Primùm in L. Flaccum, quem in Ponto Lucullus reliquerat: deinde in C. Triarium Luculli legatum, qui in Flacci locum cum exercitu novo miſſus eſt. Nam hîc Lucullum adventare ſentiens, triumphi cupiditate impulſus prælium cum Mithridate commiſit: quo in prælio cæſi ſunt Tribuni 24. centuriones 150. civium ſupra 7000. HOTOM.

Sinite hoc loco, Quirites, (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo, graviſſimâque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quòd imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis [33] erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſultò: ſed eâ vos conjecturâ perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ [34] gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere pulſo exercitu.

10 Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet, genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. Reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò cùm ſit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere,

33. *Stipendiis confectis*] Cùm annos jam decem militaſſent. Manutius.

34. *Integræ*] Neque laceſſitæ bello, neque tentatæ. Idem.

35. *Ad patris exercitum*] Cn. Pompeii Strabonis, Catonis in Conſulatu collegæ. Is bello Italico Proconſul, cùm ſatis feliciter Rempublicam geſſiſſet, anno inſequenti Q. Pompeium Syllæ in Conſulatu collegam, qui ad capiendum juſſu populi à Cn. Pompeio exercitum profectus erat, in tribunali interficiendum curavit. Itaque in Italia Cinnano bello exercitum habuit, in quo exercitu hunc quoque Cn. Pompeium ipſius filium adoleſcentem fuiſſe Plutarchus auctor eſt. Hotomanus.

36. *Miles fuit ſummi imperatoris*] Patris ejus, non Syllæ. Dux enim, non miles ad Syllam profectus eſt. Manut.

37. *Maximi ipſe exercitûs imperator*] Plutarchus & Florus, eum in agro Piceno privatum hominem, annos tres & viginti natum, voluntarium exercitum conſcripſiſſe tradunt, & cum tribus legionibus ad L. Syllam veniſſe, ad eúmque ſe nobilitatem omnem contuliſſe: ut desertâ urbe ad caſtra veniretur, complures in itinere Italiæ civitates ſolicitaſſe: Scipionem & Carbonem adverſæ partis duces prælio laceſſiſſe: mox ad Syllam cum exercitu inſtructiſſi-

tere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo atque pueritiæ diſciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum [35], atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris [36]? ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitûs imperator [37]? qui ſæpiùs cum hoſte conflixit [38], quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis: non offenſionibus belli, ſed victoriis: non ſtipendiis, ſed triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile [39], Africanum [40], Tranſalpinum [41], Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus [42], atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile [43], navale bellum. Varia & diverſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

Jam verò virtuti Cn. Pompeii, quæ poteſt par oratio inve- 11
niri? Quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas

ſtructiſſimo & paratiſſimo profectum, *Imperatorem* ab ipſo Sylla ſalutatum: ſtatímque in Celtiberiam miſſum eſſe. HOT.

38. *Sæpiùs cum hoſte conflixit*] *Hoſtes* publicè tantùm dicuntur, ſcilicet quibus bellum populi Romani juſſu à collegio Fecialium indictum eſt: *Inimici* privatim, à quibus animo alienati & disjuncti ſumus. ID.

39. *Civile*] Marianum. MANUTIUS.

40. *Africanum*] Quo Cn. Domitium, & Hiarbam devicit. IDEM.

41. *Tranſalpinum*] Gallicum: quod quale fuerit, paulo pòſt oſtenditur. IDEM.

42. *Miſtum ex civitatibus*] *Civitatibus* hìc ferri non poſſe videtur. Nam ſi per *civitates* intelligit Hiſpanicas & Luſitanicas civitates, cur dicit illud bellum miſtum fuiſſe ex civitatibus, & bellicoſiſſimis gentibus, cùm hæ civitates ad eas ipſas bellicoſiſſimas gentes pertinerent, ſive cùm hæ civitates & hæ gentes eſſent unius ejuſdémque regionis & populi? Credo Ciceronem ſcripſiſſe *miſtum ex civibus, atque ex bellicoſiſſimis gentibus.* Sertorianus enim exercitus conflatus erat ex multis civibus Romanis, & ex Hiſpanis & Luſitanis. GRÆVIUS.

43. *Servile*] A Spartaco gladiatore excitatum: cujus tamen confecti laus ad M. Craſſum propriè pertinet. Et hìc Pompeio gratificatur, Craſſi laudem cum eo communicans. MANUTIUS.

ritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

Testis est Italia [44], quam ille ipse victor, L. Sylla, hujus virtute & subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia [45], quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa [46], quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter [47] Gallorum internecione patefactum est. Testis est Hispania [48], quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque conspexit. Testis est iterum & sæpius Italia, quæ cùm servili bello tetro periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. Testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus [49], tam latè divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? Quod vecti-

44. *Testis est Italia*] Italico bello extremo, civile exortum est: quo tempore divisa Italia diversas partes secuta est. In eo bello jam suprà dictum est Cn. Pompeium voluntarium exercitum conscripsisse, & prosperè rem gessisse. HOTOMANUS.

45. *Testis est Sicilia*] Quam Perpenna & Carbo, ex Italia pulsi, vi occuparant eâ spe, ut hoc propugnaculo adversus Syllam uterentur. Ergo Senatusconsultum factum est, ut Pompeius eò cum imperio proficisceretur. Cujus audito adventu Perpenna profugit: at Carbo captus, & à Pompeio damnatus, interfectus est. IDEM.

46. *Testis est Africa*] In quam postea missus est adversus Cn. Domitium proscriptum, & Hiarbam Numidiæ regem, bellum adversus Syllam molientes, quos prælio victos interemit. Quo bello intra dies XL. confecto, Romam rediit, & quatuor ac viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod quidem nemini antea contigerat, ex Africa triumphavit, Magnúsque à L. Sylla appellatus est. HOTOMANUS.

47. *Per quam legionibus nostris in Hispaniam iter*] Inter Padi & Rhodani fontes, Roma-

vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio, classibus vestris, fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum?

Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, 12
fuit proprium populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cùm exercitus nostri Brundusio, [50] nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cùm legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim secures [51] in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilésque alias, captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam [52] & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An verò ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cùm, propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est? Prò dii immortales! tantàmne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos,

Romanis opportunius, quàm quod Annibal aperuerat. MANUTIUS.

48. *Testis est Hispania*] In qua Sertorium octavum jam annum cum populo Rom. bellum gerentem devicit. HOTOM.

49. *Tam turpe, tam vetus*] Nam Octavio & Cinnâ Coss. cœptum est, ut ex Appiano intelligitur, qui Proconsule Syllâ in Asiam misso, hoc bellum initium habuisse scribit. Confectum est autem hoc ipso anno, Lepido & Tullo Coss. Vetus ergo, ab hinc annis videlicet tribus & viginti, exortis è Cilicia prædonibus. IDEM.

50. *Brundusio*] Quare nominatim *Brundusio*? quia per hosce annos, quibus adversus piratas & Mithridatem bellum gestum est, exercitus populi Romani Brundusio transmittebant. Quæ civitas est in Calabria, portu nobili, unde in Græciam iter est. IDEM.

51. *Duodecim secures*] Duos prætores in provinciam euntes. Nam senis fascibus in provinciis prætores utebantur, binis in urbe. MANUTIUS.

52. *Vitam*] Propter ea, quæ victûs gratiâ in urbem assiduè invehuntur. IDEM.

qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium [53] prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit [54]? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præsidiis, classibúsque munivit. Inde, se cùm in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ [55] præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam navibus, Italiæ duo maria [56] maximis classibus, firmissimísque præsidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectíque sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatorésque misissent, spem deditionis non ademit, obsidésque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.

13 Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? Non enim solùm bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ,

---

53. *Intra Oceani ostium*] A freto Herculeo, unde Oceanus in mediam terram influit. HOTOMANUS.

54. *Belli impetus navigavit*] Poëticè, ut illud infra: *Venti tempestatésque obsecundarint.* Quibus in locis, cùm sensus tribuatur inanimis rebus, exsistit quidam orationis decor, & quædam poëtarum propria venustas, oratori nonnunquam, præsertim in laudando, concessa. MANUTIUS.

55. *Gallia Cisalpina*] Italiæ parte, ab Alpibus ad Rubiconem flumen, quæ Gallia dicta est ab iis Gallis, qui Tarquinio Prisco (ut Livius, V. 33. demonstrat) regnante, ducentis ante urbem captam annis, Alpes transgressi, mediam propè Italiam occuparunt. Hanc igitur Romani *Cisalpinam*, alteram verò, unde venerant, *Transalpinam* voca-

eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primùm quantâ innocentiâ debent eſſe imperatores? quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ? quantâ fide? quantâ facilitate? quanto ingenio? quantâ humanitate? Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites: ſed ea magis ex aliorum contentione [57], quàm ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poſſunt.

Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus [58], atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit [59], aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit [60]? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui antè de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini. Tum faciliùs ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis, hoſtium urbes, an hibernis, ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet: neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult.

Hic miramur, hunc hominem tantùm excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus [61] tanti exercitûs, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur?

 catur?

vocarunt. Cæſar hanc *Ulteriorem*, illam *Citeriorem* perpetuò appellat. HOTOMAN.

56. *Duo maria*] Adriaticum, & Tyrrhenum. IDEM.

57. *Contentione*] Comparatione. Nam *contendere*, interdum eſt comparare. MANUTIUS. Vide Off. I. 17.

58. *Centuriatus*] Ordo militiæ fuit, quò centuriones meritis inſignes ornabantur. IDEM. Vide in Piſon. 36.

59. *Magiſtratibus diviſerit*] Quò diutiùs, ipſis concedentibus, adminiſtrare provinciam poſſet. IDEM.

60. *Romæ in quæſtu reliquerit*] Apud argentarios. HOTOMANUS.

61. *Non modò manus*] Non modò nihil rapuiſſe, ſed ne pedem quidem ubi non licebat, poſuiſſe dicatur. IDEM.

catur? Jam verò, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

14 Age verò cæteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inventum [62] putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa, & tabulas, cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cùm hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano, quàm imperare aliis, maluisse.

Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantùm consilio, quantùm dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium [63] sanctissimam judicarint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes

---

62. *Inventum*] Sensus: quânam arte tanta celeritas reperta est? quæ res tantæ celeritati causam præbuit? Alii legunt *initum*, non ita bene: nam *unde initus sit cursus*, quærimus pro, ex quo loco cœpit quis currere: quæ sententia huic loco non convenit. HOTOMAN.

63. *Hostes omnium gentium*] Piratæ, qui cum omnibus gentibus bellum gerunt, prædam undecunque capientes. Itaque paulo pòst, *commune omnium gentium* bellum appellat. MANUTIUS.

ſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur?

Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtran- 15
dis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium eſt, quin eâ re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, cùm ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res geſtæ pares? De quo homine vos (id quod maximè facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicia feciſtis?

An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama pervaſerit, cùm univerſus populus Romanus referto foro, repletíſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repentè vilitas annonæ [64] ex ſumma inopia & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, unius hominis ſpe & nomine, quantam vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet.

Jam, acceptâ in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo antè invitus admonui: cùm ſocii pertimuiſſent; hoſtium opes animíque creviſſent; cùm ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ad id ipſum temporis [65] divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi

64. *Tanta repentè vilitas annonæ*]. Quippe mercatores ſimul ut Pompeium maritimo bello præpoſitum audierunt, confiſi fore ut prædones ex maritimis locis profugerent, & libera eſſet navigatio, magnum frumenti numerum Romam adduxerunt. Appian. Plutarch. HOTOMANUS.

65. *Niſi ad ipſum temporis*] Hic veteris codicis Colonienſis, quem conſuluit Modius, ut & Erſurtenſis, quem ipſe inſpexi, ſcriptura

Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

16 Age verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, támque diversis, tam brevi tempore omnes unà huic se dediderunt? Quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula noster imperator exercitúsque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas propè terras venerunt, eíque se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nónne ad eundem Cn. Pompeium, legatum usque in Hispaniam misit? eúmque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum [66], ad eum potissimùm esse missum [67], speculatorem, quàm legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis posteà rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantùm apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate (quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni [68], Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar mode-

scriptura elegantissima utrâque manu est amplectenda, *Ad ipsum ejus temporis discrimen*, hoc est, illo ipso tempore, cùm summa illius provinciæ res ageretur, cùm amittenda Asia esset, aut servanda. GRÆV.

66. *Ii, quibus semper erat molestum, &c.*] Illud *semper* aberat Basilicano Colon. quod tamen cæteri libri agnoscunt. Itaque emendandum putabat Gulielmius, *ii quibus per erat molestum*. Et amat hanc τμῆσιν hic noster ad Atticum, lib. I. Epist. postremá: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, &c.* iterùm lib. V. Epist. 10. & lib. X. Epist. I. GRUTERUS. In Francii primo *semper*

moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint; sed etiam venti tempestatésque obsecundarint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causâ (sicuti facitis) velle & optare debetis.

Quare cùm & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

Quòd si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: 17
tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis

---

semper non legitur. Sed legitur in Erfurt. Non insuavis est hujus vocis repetitio. GRÆVIUS.

67. *Ad eum potissimum esse missum*] Cùm ipse Quæstor tantùm: alii qui idem bellum administrabant Q. Metellus, M. Perpenna, Consulares essent. HOTOMANUS.

68. *Maximo, Marcello, Scipioni*] Q. Fabio Maximo Cunctatori: M. Claudio Marcello, qui primus docuit Hannibalem posse vinci: P. Cornelio Scipioni, Pauli filio: hunc enim potiùs, quàm superiorem, significari puto. MANUTIUS.

neficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itémque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.

Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium [69], graviter ornatéque dixisti, cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Romani legati, prætores, quæstorésque capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? cùm ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus?

18 Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginensium, qui

69. *Contra virum fortem A. Gabinium*] Tribunum pleb. qui legem tulit de administratione belli maritimi Pompeio mandanda. Extant apud Dionem Gabinii & Catuli orationes contrariæ: idémque Dion, & præterea Plutarchus, auctores sunt, legem magnâ Senatûs dissensione latam esse; & alterum Consulem, cùm vehementiùs legi refragaretur, propè à plebe discerptum fuisse. Catulum quidem summâ contentione primùm repugnasse: sed postea cognito tanto populi studio atque voluntate destitisse. Vide Asconium in Orat. pro Cornelio, ubi de L. Trebellio. HOTOMANUS.

qui permultùm classe, maritimísque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magnâ, ac multo maximâ parte non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit.

Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persénque superarunt, omnibúsque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus; tum, cùm insula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat [70]: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ [71] carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere [72], cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & 19
cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miseria ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando

70. *Nihil timebat*] Propter populi Rom. societatem. Idem.

71. *Appia via*] Quæ cùm sit propinqua mari, per eam (ab Urbe ad Capuam) iter habere, piratis mare tenentibus, sine periculo non licebat. Manutius.

72. *In hunc ipsum locum*, Rostra, *ascendere*] Ut vos revocarent à jubenda lege illa, quæ maritimi vobis imperii decus afferuit. Hos duntaxat ferit hæc indignatio, non alios, qui pro lege Gabinia & Pompeio dicebant. Anonymus.

quando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ, maríque imperare.

Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, ánne Pompeio, an utrique ? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cùm cæteri ad expilandos socios, diripiendásque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint : an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus ? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cùm tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt : in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes [73], qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet ? De quo legando spero consules ad senatum relaturos. Qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum : neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum [74], quo minùs, fretus vobis, vestrum jus [75] beneficiúmque defendam : neque, præter intercessionem, quidquam audiam ; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerúmque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur : propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit ; alter delatum, susceptúmque confecit.

20 Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicen-

73. *Tam diligentes*] Respicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Æbutiam. Grut.

74. *Inimicum edictum*] Indicat edicturos Consules Gabinio inimicos, ne quis referre ad Senatum posset, præsentibus Consulibus, cui se, cùm Prætor esset, non cessurum profitetur, nisi Tribuni intercedant. Ferratius.

75. *Vestrum jus*] Non jus Præturæ hîc intelligit : Prætor enim secundùm leges non poterat referre ad Senatum Consulibus invitis : sed innuit scriptum fuisse in lege Gabinia, ut Pompeius, quos ipse vellet, legatos eligeret. Idem.

76. *Si quid eo factum esset*] Si obiisset. Ominis causâ mentio mortis omittitur. Vide Schotti Nod. Cic. I. 2.

77. *In ipso vos spem habituros*] Sic legendum,

cendum esse videatur. Qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset [76], in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cùm omnes propè una voce, *in eo ipso vos spem habituros* [77] *esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd, quo minùs certa est hominum ac minùs diuturna vita, hòc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ, atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore [78] esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribúsque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova, summâ Catuli voluntate constituta, recordamini.

Quid enim tam novum, quàm adolescentulum [79], privatum, 21
exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præesse? præfuit. Rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu [80] ætas longè abesset, imperium atque exer-

D 2

gendum, non ut vulgò, *in eo ipso*. Nam præterquam quòd pronomen, *eo*, non est in quibusdam libris manuscriptis, ratio & consuetudo Latini sermonis postulant, ut ita legatur, quemadmodum edendum curavi. Si enim *in eo ipso* legeremus, significaretur, Pompeius. At ex Plutarcho notum est, populum respondisse, se spem habiturum in ipso Catulo. LAMBINUS.

78. *Ab uno Imperatore*] P. Scipione Æmiliano. Vide Somn. Scip.

79. *Adolescentulum, privatum*] Annos tres & viginti natus. Vide suprà, cap. 10. & mox infrà.

80. *A senatorio gradu*] Senatores tunc erant, cùm Quæsturam gesserant, quam obti-

exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellúmque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit [21]. Quid tam inusitatum, quàm ut, cùm duo consules clarissimi fortissimíque essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimúmque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum suâ sententiâ pro consule, sed pro consulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset [22]? Quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus [23] ex senatusconsulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

22 Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam

obtinere non poterant, nisi post decem annua stipendia: adeóque post 27. annum: à quo aberat Pompeii ætas, qui 25. anno suæ ætatis triumpharit. Ferratius.

21. *At eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit*] In hujus triumphi commemoratione, nulla fit Senatûs mentio, & populo id unum datur, ut accurrat visendi studio, & pompam acclamationibus honestet. Quippe Sylla, cùm Dictator publicas res privatásque haberet in sua potestate, Pompeium, quem in Siciliam miserat, ipse inconsulto Senatu, & absque ulla rogatione populi triumphare jussit. Alterum triumphum ait Orator ductum esse *ex senatûs-consulto*, nullâ populi mentione; propterea quòd, sublatâ per Syllam tribunitiâ potestate, universa reipublicæ administratio ad Senatum fuerat translata; ita ut populus, neque in ferendis legibus, neque in decernendis triumphis ullam partem haberet. Pompeius Consul tribunitiam potestatem restituit: Cornelius, Tribunus plebis, legem tulit, ne quis legibus solveretur, sine populi rogatione. Idem.

batam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præſertim cùm jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quòd, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temerè feciſtis, & reipublicæ parum conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in republica vidiſtis: vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: aliquando iſti principes, & ſibi, & cæteris, populi Romani univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur.

Atque in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile eſt in Aſia, Cilicia, Syria, regníſque interiorum nationum ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte, ac de laude, cogitet. Deinde etiam ſi qui ſunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? Urbes jam locupletes

82. *Quid tam ſingulare, quàm ut ex ſenatûs-conſulto legibus ſolutus, Conſul antè fieret, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet?*] Cùm poſt Syllæ dictaturam, & uſque ad tribunatum C. Cornelii, Senatus legibus ſolveret, ſine populi rogatione, bene de Pompeio dicitur: *Ex ſenatûs-conſulto legibus ſolutus.* At quibuſnam legibus? Lege Villiâ, quâ prohibebatur petitio conſulatûs ante annum XLII. aliiſque duabus Corneliis legibus, quæ ad conſularem dignitatem eos non admittebant, qui quæſtores, prætoréſque non fuiſſent. Pompeius autem annum XXXV. agebat, & neque quæſtor fuerat, neque prætor. Cur autem Pompeio annos nato triginta non licebat ullum magiſtratum capere, nedum conſulatum? Quoniam lex erat, aut vetus reſtituta à L. Sylla, aut ab ipſo primùm lata, ne quiſquam omiſsâ quæſturâ, ullum alium petere magiſtratum poſſet. At Pompeius quæſtor non fuerat: & quoniam quæſtor non fuerat, non erat in ordine ſenatorio, ſed equeſtri duntaxat. Aditum in curiam dabat quæſtura, ex lege per L. Syllam Dictatorem lata. IDEM

83. *Eques Romanus*] Non enim fuerat Pompeius Quæſtor, proindéque nondum erat Senator. IDEM.

ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modò imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

23 Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazáque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis [84], quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi verò Cn. Pompeium non cùm suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quòd si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarúmque rerum peritissimus, P. Servilius:

---

84. *Jacturis*] *Jacturæ* Latinis sunt largitiones, pecuniæ datæ corrumpendi causâ, pronunciati per tribus nummi, aut ut ipse suprà dixit, divisi magistratibus & hominibus gratiosis, quorum suffragatione potestates & provincias acceperant. Cicero pro Cluentio: *Primum quidem illum judicem pecuniâ corrupit, deinde ipsum Avitum, non magnâ jacturâ factâ, tollendum curavit.* Pro Flacco: *quæ jacturæ? quanta largitio?* Gronov. lib. IV. de Pec. vet. cap. 4. ubi vide plura.

vilius [85]: cujus tantæ res gestæ terrâ maríque extiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximísque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Quæ cùm ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, 24
& voluntatem, & sententiam laudo, vehementissiméque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, néve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi, perseverantiǽque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum [86] in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quòd aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fidé, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor, ac defero. Testórque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eâdem nostrâ illâ laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.

Quam-

85. *P. Servilius*] Isauricus ab Isauris in Cilicia devictis. Consul fuit cum App. Claudio. C. *Curio*, qui de Macedonia triumphavit, cum Cn. Octavio. *Cn. Lentulus* Clodianus, cum L. Gellio. C. *Cassius*, fortasse ille est, qui Consul fuit cum Marco Lucullo. FERRATIUS.

86. *Quantam non iterum*] Vellet Grævius deleri *non*, & mutari *vidimus* in *videmus*. Itaque legeret: *quantam iterum in eodem homine præficiendo videmus.* Quod etsi dicat à suis quibusdam mss. confirmari, tamen in contextu non recepit.

Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo: tantúmque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles [87], suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

---

87. *Non inutiles*] Simultates enim inter principes viros utiles erant tum legibus, tum libertati. FERRATIUS.

PRO
A. CLUENTIO AVITO.
ORATIO XIV.

ARGUMENTUM.

Sassia quædam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenatæ, post binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi sui, quem cum filia divortium facere coëgit, postremò nupsit Statio Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cùm intelligeret, Cluentium nondum testamentum fecisse, eóque mortuo bona ejus omnia ad matrem esse ventura, incensus avaritiâ, veneno eum tollere decrevit. Eâ re cognitâ, duobúsque præjudiciis jam probatâ, primùm Scamandri damnatione, cujus in manibus venenum deprehensum fuerat, deinde C. Fabricii, qui Cleophanti, quo Cluentius medico utebatur, servum Diogenem ad venenum dandum spe & præmio sollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accusavit: qui cùm damnatus esset, defen-

defensor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cùm diceret pecuniam in judicio versatam: & cùm incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat; & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, cùm Oppianicus C. Ælio Staleno DC *millia H-S pro numero judicum, qui corrumpendi essent, dedisset. Quo postea crimine, & Stalenus ipse, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, aliique ejusdem affines culpæ judices damnati sunt. Annis quinque post damnationem cùm Oppianicus in exilio periisset, uxor Sassia moliri cœpit insidias filio, quòd ejus consilio diceret per M. Asellium quemdam viro suo venenum in pane datum; & cùm de servis quæstione habitâ, nihil esset repertum, rursus eadem, triennio pòst, adolescenti Oppianico filiâ collocatâ, impulit eum ad filium de veneficio accusandum. Is actore usus est L. Attio Pisaurensi, contra quem Prætor Cicero Cluentium defendit. Acta causa est ad Q. Voconium Nasonem, qui de veneficiis Prætor quæsivit, Lepido & Tullo Coss.* Manut.

ANIMADVERTI, Judices, omnem accusatoris orationem, in duas divisam esse partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani [1]: altera tantummodò [2] consuetudinis causâ timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege est hæc quæstio constituta [3]. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, invidiæ, & criminum, sic in defensione servare; ut omnes in- I

1. *Judicii Juniani*] C. Junius quæsitor fuerat in causa Oppianici: ideò judicium de Oppianico factum, appellat *Junianum*. C. autem Junius postea damnatus est, quòd in Oppianici causa corruptus fuisse dictus sit. Sylvius.

2. *Altera tantummodo*] Gulielmius legit *alteram*; sed poterat subaudiri, *videbatur*, quod præcessit. Gruterus. Alterâ scilicet parte. Est casus sextus, non primus. Nihil itaque immutandum cum Gulielmio Mox Franc. *rationem veneficii, & criminum.* Accusator præter veneficium, & alia reo crimina objecit. Grævius.

3. *Lege est hæc quæstio constituta*] Lege Corneliâ constitutus est prætor, qui quæreret de veneficio. Vide Sigonium, lib. 2. de judiciis, cap. 30. *Quæstio* est judicium publicum. Idem. Vide *Indiculum Legum.*

telligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo.

Sed cùm conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri [4], & legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditiosè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis moderatíſque judiciis, proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura.

Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, Judices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem [5] ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, cauſa communis [6]. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut vos doceamus: alteram ſic, ut oremus. In altera, diligentia veſtra nobis adjungenda eſt: in altera, fides imploranda. Nemo eſt enim, qui invidiæ, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere.

Equidem quod ad me attinet, quò me vertam, neſcio. Negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in ſenatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam? tam vetuſtam? Non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, Judices, hujus innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua perniciosiſſima flamma, atque in communi incendio ſubvenire.

Etenim

---

4. *Ea quæ propria eſt judicii veſtri*] Id eſt, de qua quæſtio conſtituta eſt, ideóque de qua ſententiam laturi eſtis. Quamvis enim accuſator multa crimina reo objiciat, ut id quod cauſæ proprium eſt, ſit magis credibile, judices tamen de eo ſolo pronuntiant, de quo quæſtio conſtituta eſt: id igitur judici proprium eſt. Sylvius.

5. *Ut eorum omnem diſſolutionem*] Id eſt, excuſationem, negationem, purgationem, vel refutationem. Illa autem ſententia eſt: Cùm accuſator intendit, vel probat crimina reo objecta, non continuò creditis, ſed expectatis ejus qui reo patrocinatur diſſolutionem.

Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & parum vi- 2
rium veritas [7] habet : sic in hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis : valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur : vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito, & causâ cognitâ consenescat. Denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita est, retineatur : ut in judiciis & sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur.

Quamobrem à vobis, Judices, antequàm de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo : primùm id, quod æquissimum est, ut nequid præjudicati afferatis. Etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen judicum amittemus, nisi hîc ex ipsis causis judicabimus, ac si ad causas judicia jam facta domo deferemus. Deinde si quam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, si [a] ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit : ne repugnetis, eámque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis. Tum autem, cùm ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subjiciatis : sed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinem servare patiamini. Cùm peroraro, tum, si quid erit præteritum, à me requiratis.

Ego me, Judices, ad eam causam accedere, quæ jam per 3
annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsâ opinione hominum tacita propè convicta atque damnata sit, facilè intelligo : sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profectò, ut intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quàm invidiam; nihil innocenti, susceptâ invidiâ, tam optandum, quàm æquum judicium, quòd in hoc uno denique falsæ infamiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me spes tenet, si

 ea,

tionem. Ideò spero fore, ut refutationem meam horum veneficii criminum expectetis. Id si feceritis, nihil dixerit accusator, quod reum lædat. IDEM.

6. *In invidia, causa communis*] Nam si propter invidiam condemnetur Cluentius; quis est, cui non idem periculum impendeat? Paulo pòst subjungitur, *in communi incendio.* MANUTIUS.

7. *Veritas*] Alii, Vict. Man. *falsitas.* Vide *Victorium*, Var. Lect. XXIV. 2.

a Lamb. *oratio*

ea, quæ ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum conſeſſúmque veſtrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidoloſum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miſeræ, multúmque jactatæ, portum ac perfugium futurum.

Tametſi permulta ſunt, quæ mihi, antequàm de cauſa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutiùs oratione meâ ſuſpenſa expectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, Judices, qua mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, ſic ut me audiatis, quaſi hoc tempore hæc cauſa primùm dicatur, ſicuti dicitur; non quaſi ſæpe jam dicta, & nunquam probata ſit [8]. Hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa, atque invidia verſata eſt. Quamobrem, dum multornm annorum accuſationi breviter dilucidéque reſpondeo, quæſo, ut me, Judices, ſicuti facere inſtituiſtis, benignè attentéque audiatis.

4 Corrupiſſe dicitur A. Cluentius judicium pecuniâ, quo inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Oſtendam, Judices, primùm (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecuniâ circumventum) neminem unquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipſis judicibus, à quibus condemnatus eſt, ut non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Cùm hæc

8. *Non quaſi ſæpe jam dicta, & nunquam probata ſit*] *Dicere cauſam* defenſor dicitur, non accuſator. Sic in Orat. pro Sext. Roſcio Amerino, cap. 3. *Accuſant ii, qui in fortunas hujus invaſerunt: cauſam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sext. Roſcii bono fuit: cauſam dicit is*, &c. *Probare cauſam* apud Ciceronem non eſt demonſtrare, & confirmare argumentis; ſed efficere, ut judicibus reipsâ probetur. Cicero innocentiam Milonis demonſtravit evidenter, non tamen probavit judicibus, qui eum damnarunt. Quamobrem illud unum contendit Orator hoc loco, defenſam antea non fuiſſe cauſam illam; aut injuriâ Quintii tribuni plebis; aut quia non de illo crimine accuſationes reliquæ conſtitutæ ſunt, ut probari potuerit, & palàm fieri, nullam à Cluentio, pro condemnando vitrico, datam fuiſſe pecuniam. Ferrat.

9. *Non à Cluentio*] Quintilianus, lib. 4. cap. 5. „ Si, *inquit*, unum crimen variè „ defendimus, ſupervacua partitio eſt; ut „ ſi ita partiamur: *Dicam non talem eſſe „ hunc, quem tueor, ut in eo credibile vi„ deri poſſit homicidium: dicam occidendi „ cauſam huic non fuiſſe: dicam hunc eo „ tempore, quo homo occiſus eſt, trans mare „ fuiſſe.* Omnia, quæ, ante id quod ulti„ mum

hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecuniâ eſſe tentatum, non à Cluentio [9], ſed contra Cluentium: faciámque, ut intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſæ confidere, quòd certiſſimis criminibus & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, Judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis. Etenim tibi ſi in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit. Simul & illud quis eſt, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & vivo dicere: cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, mors verò etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit offenſionis accedere ſine acerbiſſimo animi ſenſu ac dolore, & ſine ſummo dedecore vitæ ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non accuſatorio animo, non oſtentatione aliquâ, aut gloriâ adductum, ſed nefariis injuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe, paulò longiùs [10] exordium rei demonſtrandæ repetam:

 quod

„ mum eſt, exequeris, inania videri neceſſe eſt. Feſtinat enim judex ad id quod potentiſſimum eſt, & velut obligatum promiſſo patronum, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi vel occupatus, vel in aliqua poteſtate, vel etiam ſi moribus incompoſitus, cum convicio efflagitat. Itaque non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, quâ ſe dicturum eſſe promiſit, *primùm*, neminem majoribus criminibus, gravioribus teſtibus in judicium vocatum, quàm Oppianicum; *deinde*, præjudicium eſſe factum ab iis ipſis judicibus, à quibus damnatus ſit: *poſtremò*, judicium pecuniâ tentatum non à Cluentio, ſed contra Cluentium. Quia ſi probari poteſt quod eſt tertium, nihil neceſſe fuerit dicere priora. " SYLVIUS.

10. *Paulo longius*] Quintil. IV. *cap.* I. *extremo.* Cùm à procemio ad narrationem vel ad refutationem tranſitus eſt, id debet in procemio poſtremum eſſe, cui commodiſſimè jungi initium ſequentium poterit: id eſt, cadere non oportet abruptè ex procemio in narrationem vel refutationem, ſed ita conjungenda eſt, ut ex procemio duci videatur. Hujus tamen tranſitùs admonendi ſunt auditores; nec in his partibus ſolùm, ſed in aliis etiam, & plerumque in quæſtio-

quod quæso, Judices, ne molestè patiamini. Principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis.

5 A. Cluentius Avitus [11] fuit pater [12] hujusce, Judices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm esset mortuus, Sylla & Pompeio consulibus, reliquit hunc annos XV natum: grandem autem, & nubilem filiam, quæ brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili.

Cùm essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verùm etiam scelere convincta. Nam Sassia mater hujus Aviti (mater enim à me, nominis causâ [13], tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur: neque unquam illa ita de suo scelere & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. Quo enim est ipsum nomen amantius indulgentiúsque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipsum diù, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentiâ, sic inflammata ferri libidine, ut, eam non

---

quæstionibus. Quoniam tamen narratio brevis esse debet, si ea futura sit longior, ad eam ipsam præparandum esse judicem idem præcipit, ut Cicero (*inquit*) sæpius, sed hoc præcipuè loco fecit: *Paulo longiùs exordium rei demonstrandæ gratiâ repetam*, &c. SYLVIUS.

11. *Avitus*] Aliis, *Habitus*. Cluentii cognomen ex ignoratione veteris orthographiæ suspicor esse depravatum. Quod enim constat ex antiquis monumentis, *B* pro *V* scribi solebat. Inde factum est *Habitus* pro *Avitus* Nam, cùm, *Avitus*, mendosum putaretur, *Avitus* autem differret ab *Abitus*; bonam correctionem librarii, aut homines imperiti existimarunt, si, *Habitus*, tanquam usitatum verbum, reponeretur; in quo repugnat veterum exemplorum observatio. Nam sæpe *Aviti* cognomen reperitur, *Habiti* nunquam. Vibium Avitum nominat Plinius, lib. XXXIV. cap. 7. & Tacitus, lib. XIII. Accedunt lapidum antiquorum testimonia, in domo Cæsia Romæ, CLODIÆ. AVITÆ: in domo Arberinorum. CLAUDIUS. AVITUS: in hortis Jo. Georgii Cæsarini. BÆBIO. AVITO: Lubiani in Germania. DURIUS. AVITUS: Neapoli. AUR. AVITUS. Id sensisse videtur, aut ratione ductus, aut antiqui exemplaris auctoritatem secutus, Tryphonius jurisconsultus, qui cùm hujus orationis testimonio utitur, A. Cluentium Avitum appellat. MANUTIUS.

non pudor, non pudicitia, non pietas [14]; non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror à cupiditate revocaret.

Animum adolescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest. Filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, cæteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat; in hujus amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœrore & lacrymis consenescebat.

Ecce autem subitum divortium: quod solatium malorum omnium fore videbatur. Discedit à Melino Cluentia [15]: ut in tantis injuriis, non invita: ut à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palàm exultare lætitiâ, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutiùs suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit; lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari & sterni, expulsâ atque exturbatâ filiâ, jubet. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus [16], funestis ominibus omnium.

O mulieris scelus incredibile, &, præter hanc unam, in omni vita inauditum! O libidinem effrenatam & indomitam! O auda- 6

12. *Fuit pater*] Sic interpunge, *fuit*, *pater*, &c. Quintilianus, IV. 2. „ Initium „ narrationis quidam faciendum à persona „ putant; eámque, si nostra sit, ornan- „ dam: si aliena, infamandam statim. Hoc „ sanè frequentissimum est, quia personæ „ sunt inter quas litigatur. Sed hæ quoque „ interim cum suis accedentibus ponendæ, „ cùm id profuturum est: ut, *A. Cluentius* „ *Avitus fuit*, *pater hujusce*, *Judices*, *homo* „ *non solùm*, &c. SYLVIUS.

13. *Nominis causa*] Lambinus, *in omni causa*, ex msf. ut ait, sed insulsè, si modò quid sentio, & contra Pall. nostros, & editos antiquitùs. GRUTERUS.

14. *Non pietas*] In filiam. SYLV.

15. *Cluentia*] Romanarum mulierum nomina ex nominibus iis, quæ prima sequerentur, prænomina sumi mos erat: ut P. Cornelius Scipio, A. Licinius Crassus, Cn. Papirius Carbo, C. Julius Cæsar, M. Tullius Cicero. Harum familiarum fœminæ, Cornelia, Licinia, Papiria, Julia, Tullia appellabantur. Hæc igitur A. Cluentii Aviti soror, Cluentia appellata est. IDEM.

16. *Nullis auctoribus*] *Auctores* in nuptiis dicebantur parentes, cognati, necessarii, tutores, aut amici, qui nuptias approbabant, & tabulas nuptiales signabant. Terent. Adelph. VI. 8.

quis despondit? quis dedit?
Cui quando nupsit? auctor his rebus
quis est?

GRÆVIUS.

audaciam singularem, non timuisse, si minùs vim deorùm, hominúmque famam, at illam ipsam noctem, facésque illas nuptiales! non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum! Perfregit, ac prostravit omnia cupiditate ac furore : vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Tulit hoc commune dedecus jam familiæ, cognationis, nominis, graviter filius. Augebatur autem ejus molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis. Statuit tamen nihil sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, graviùs faciendum, quàm ut illa matre ne uteretur [17] : ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, eâ si matre uteretur, non solùm videre, sed etiam probare suo judicio putaretur.

Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. Pertinuisse hoc ad causam, tunc, cùm reliqua cognoveritis, intelligetis. Nam illud me non præterit, cujusmodicunque mater sit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad ullam causam idoneus, Judices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atque infixum est, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum injurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda : quæ taceri, tacenda esse arbitror.

Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum & profectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate suâ tecta esse pateretur. Sed ea verò sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum judicium, hoc periculum, illa accusatio [18], omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus & copiis comparatur : ipsa denique nuper Larino,

17. *Ne uteretur*] *Uti aliquo* Ciceroni est id, quod frequentiùs dicitur, uti aliquo familiariter. Exempla non pauca sunt obvia, in primis in epistolis, & dudum à doctis animadversa. GRÆVIUS.

18. *Illa accusatio*] Cur non, *hæc*, potiùs

rino, hujus opprimendi causâ, Romam advolavit. Præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instituit accusatores, instruit testes: squalore hujus & sordibus lætatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodò profusum hujus antè videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa, temerè à nobis illam appellari putatote. Sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem.

Nunc jam summatim exponam, quibus criminibus Oppiani- 7
cus damnatus sit: ut & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm causa accusandi quæ fuerit, ostendam, ut id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis.

Cùm manifestò venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; & res non conjecturâ, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. Quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac unâ ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit; pauca vobis illius judicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse.

Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredémque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. Postea Magia, uxor Oppianici, mortua est. Postremò unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius, est mortuus. Is fecit heredem

tiùs quàm, *illa?* quia digito accusatores ostendit, ut infrà. *Is fecit heredem illum adolescentem.* Et aliquanto pòst: *Avunculus illius adolescentis.* MANUTIUS.

illum adolescentem Oppianicum, sororis suæ filium, eúmque partiri cum Dinea matre jussit. Interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere: & in agro Gallico esse in servitute. Mulier, amissis liberis, cùm unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filiíque sui necessarios convocavit, & ab iis flens petivit, ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, quem tantùm unum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cùm agere instituisset, oppressa morbo est. Itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio H-S CCCCIƆƆƆƆ millia legaret, heredem institueret eundem illum Oppianicum, nepotem suum. Atque his diebus paucis est mortua. Propinqui tamen illi, quemadmodum vivâ Dineâ instituerant, ita mortuâ illâ ad investigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt.

8 Interim Oppianicus, ut erat, sicut multis ex rebus reperietis, singulari scelere & audaciâ, per quendam Gallicanum [19], familiarem suum, primum illum indicem pecuniâ corrupit: deinde ipsum Aurium, non magnâ jacturâ factâ [20], tollendum, interficiendúmque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum & recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suósque necessarios, mittunt; sibi difficilem esse investigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palàm, multis audientibus, cùm adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur.

Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti,

19. *Gallicanum*] Qui primùm Gallus fuerat, deinde, cùm in Italiam habitatum venisset, non ampliùs Gallus, sed Gallicanus esse cœpit: quemadmodum de avo Pisonis materno dixit Cicero. Priùs enim Gallus, dein Gallicanus, extremò Semiplacentinus haberi cœptus est. Manut. Vide Fragm. Orationum in L. Pisonem: tom. VI.

20 *Non magna jactura facta*] Non magno pretio. Idem.

21. *Quatuor viros*] Sic dicebantur, qui summa cum potestate municipiis & coloniis præerant, sive annuam in iis jurisdictionem exercerent, ut Romæ Consules, quam-

fecti, Larinum revertuntur: interfectum eſſe M. Aurium renuntiant. Animi non ſolùm propinquorum, ſed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adoleſcentis miſericordiâ commoventur. Itaque cùm A. Aurius, qui anteà denuntiarat, clamore hominem, ac minis inſequi cœpiſſet: Larino profugit, & ſe in caſtra clariſſimi viri, Q. Metelli, contulit.

Poſt illam fugam & ſceleris, & conſcientiæ teſtem, nunquam ſe judiciis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere auſus eſt: ſed per illam L. Syllæ vim atque victoriam, Larinum in ſummo timore omnium, cum armatis advolavit: quatuor viros [21], quos municipes fecerant, ſuſtulit [22]: ſe à Sylla, & alios præterea tres, factos eſſe dixit: & ab eodem ſibi eſſe imperatum, ut Aurium illum, qui ſibi delationem nominis, & capitis periculum oſtentarat, & alterum Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Virbium, quo ſequeſtre [23] in illo indice corrumpendo dicebatur eſſe uſus, proſcribendos, interficiendóſque curaret. Itaque, illis crudeliſſimè interfectis, non mediocri ab eo cæteri proſcriptionis & mortis metu terrebantur. His rebus in cauſa judicióque patefactis, quis eſt, qui illum abſolvi potuiſſe arbitraretur?

9 Atque hæc parva ſunt: cognoſcite reliqua, ut non aliquando condemnatum eſſe Oppianicum, ſed aliquandiu incolumem fuiſſe miremini. Primùm videte hominis audaciam. Saſſiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrùm impudentior hic, qui poſtulet: an crudelior illa, ſi nubat, difficile dictu eſt. Sed tamen utriuſque humanitatem, conſtantiámque cognoſcite.

Petit Oppianicus, ut ſibi Saſſia nubat, & id magnopere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur, non denique illam Oppianici domum, viri ſui ſan-

quamvis in aliis eſſent duumviri, in aliis ſeviri. Vide de his cùm alios, tum Reineſium in epiſtolis ad Rupertum & Noriſium ad Cenotaphia Piſana, cap. 3. Græv.

22. *Suſtulit*] Necavit. Sylvius.

23. *Quo ſequeſtre*] *Sequeſtres*, ut ait Aſconius, *ſunt apud quos deponitur pecunia.* Cùm enim teſtes, judices, aliíve qui corrumpuntur, iis non priùs datur pecunia, quàm quod promiſerunt executi ſunt: ideóque apud ſequeſtres, ut & vulgò dicunt, in manu tertia, pecunia deponitur. Sequeſtri autem, non ſequeſtre, ex præcepto Priſciani, lib. 7. legendum eſſet. Idem.

guine redundantem, reformidat: ſed quòd haberet tres ille filios [24], idcircò ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Saſſiæ concupiviſſet, domo ſibi quærendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cùm haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papiâ natus, Theani Appuli, quod abeſt à Larino decem & octo millia paſſuum, apud matrem educaretur: arceſſit ſubitò ſine cauſa puerum Theano: quod facere, niſi ludis publicis, aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci cùm ſimulaſſet, eo ipſo die puer, cùm horâ undecimâ in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, & poſtridie, antequàm luceret, combuſtus eſt. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quiſquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cùm uno tempore audiſſet ſibi non ſolùm filium, ſed etiam exequiarum munus ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, & ibi de integro funus jam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, cùm ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Saſſia, lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmato. Nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret. Ita quòd cæteri propter liberos pecuniæ cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum eſſe duxit.

10 Sentio, Judices, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſceleribus breviter à me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui & naturæ, & legibus ſatisfecit: quem leges exilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis ſine teſtibus: auditis, cùm ea, quæ copioſiſſimè dici poſſunt, breviter à me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium & conſceleratum vul-

---

24. *Tres filios*] Quorum duos pater Oppianicus necavit: tertium ſibi ſervavit, eum, qui nunc, à ſocru Saſſia impulſus, Cluentium accuſat. MANUT.

vultum intuebantur : de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant: audiebant ab accuſatoribus : audiebant verba multorum teſtium : audiebant, cùm unaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentiſſimo, graviter & diu diceretur.

Et eſt quiſquam, qui, cùm hæc cognoverit, ſuſpicari poſſit, Oppianicum judicio oppreſſum & circumventum eſſe innocentem? Acervatim jam reliqua, Judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus cauſæ, & adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoriâ teneatis, non mihi hoc eſſe propoſitum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, cùm hoc perſuadere vobis velim, judicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio ac fundamento defenſionis, Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum, & nocentiſſimum, eſſe damnatum : qui uxori ſuæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cùm ipſe poculum dediſſet, ſubitò illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori; nec diutiùs vixit, quàm locuta eſt. Nam in ipſo ſermone hoc, & vociferatione mortua eſt. Et ad hanc mortem tam repentinam, voceémque morientis, omnia præterea, quæ ſolent eſſe indicia & veſtigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodémque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit.

Neque eſt hoc ſatis : tametſi id ipſo fraterno parricidio nullum ſcelus prætermiſſum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum ſibi aliis ſceleribus antè munivit. Nam cùm eſſet gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur : mulierem veneno interfecit, ut unà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Poſteà fratrem aggreſſus eſt: qui ſerò, jam exhauſto illo poculo mortis, cùm & de ſuo, & de uxoris interitu clamaret, teſtamentúmque mutare cuperet, in ipſa ſignificatione hujus voluntatis, eſt mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos priùs vitâ privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clauſum, nihil ſanctum eſſe poſſe; cujus ab audacia, fratris liberos [25] ne materni quidem corporis

25. *Liberos*] *Liberos* pro *unico filio*, *unicáve filia* dici, A. Gellius lib. 2. cap. 13. ſcribit. SYLVIUS.

ris custodia tegere potuisset.

Memoriâ teneo, Milesiam quandam mulierem [26], cùm essem in Asia, quòd ab heredibus secundis [27] acceptâ pecuniâ, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque injuriâ; quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipublicæ civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? Si quidem illa, cùm suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum [28]. Cæteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui in uno corpore plures necaret.

12 Itaque cùm hanc ejus consuetudinem audaciámque cognosceret avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius; ísque gravi morbo affectus esset, & heredem [29], illum sororis suæ filium, faceret: amicis adhibitis, præsente matre suâ, Dineâ, uxorem suam interrogavit, essétne prægnans. Quæ cùm se esse respondisset; ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiámque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut salvum parere posset. Itaque ei testamento legat grandem pecuniam à filio [30], si natus esset: ab secundo herede nihil legat [31].

Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid judicarit, obscurum non est. Nam, cùm ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, si qui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri solvit:

26. *Milesiam quandam mulierem*] Amplificationem ex comparatione aliquando fieri, Quintil. docet *lib.* VIII. *cap.* 4. in qua nonnunquam proposito simili exemplo efficiendum est, ut sit majus id quod à nobis amplificandum est, ut Cicero pro Cluentio, cùm exposuisset Milesiam quandam à secundis heredibus pro abortu pecuniam accepisse: „ Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem „ injuria majore supplicio dignus? Siqui„ dem illa, cùm suo corpori vim attulis„ set, se ipsa cruciavit: hic autem idem „ illud effecit, per alieni corporis vim at„ que cruciatum. " SYLVIUS.

27. *Ab heredibus secundis*] Secundus heres dicitur, ut ait Boëtius lib. Comment. in Top. Cic. 2. *qui heredi instituto substituitur: veluti si quis filium instituat heredem, scribatque si is filius intrà pubertatem decesserit, nepotem vel quemlibet alium heredem esse oportere.* IDEM.

vit: ſi hæc ſolutio legatorum, & non merces abortionis appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multíſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo commendatam à viro continebat, victa avaritiâ ſceleri Oppianici vendidit.

Nihil poſſe jam ad hanc improbitatem addi videtur. Attendite exitum. Quæ mulier obteſtatione viri decem illis menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ, noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem ipſi Oppianico nupſit. Quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. Erant enim non matrimonii dignitate, ſed ſceleris ſocietate conjunctæ.

Quid? illa cædes Aſinii Larinatis, adoleſcentis pecunioſi, quàm 13
clara tum, recenti re? quàm omnium ſermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas perditâ nequitiâ, & ſummâ egeſtate, arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodatâ: qui ut ſe blanditiis & aſſentationibus in Aſinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuò ſperare cœpit, hoc ſe Avilio, tanquam aliquâ machinâ admotâ, capere Aſinii adoleſcentiam, & fortunas ejus patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt: res tranſlata Romam. Iniri enim id conſilium faciliùs in ſolitudine, perfici rem ejuſmodi commodiùs in turba poſſe arbitrati ſunt. Aſinius cum Avilio Romam eſt profectus. Hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profuſis ſumptibus, non modò conſcio, ſed etiam conviva & adjutore Oppianico, longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum hujus aſſimulatæ familiaritatis cognoſcite.

Cùm

---

28. *Per alieni corporis mortem atque cruciatum*] Quintilianus legit, *per alieni corporis vim atque cruciatum.* Quæ lectio magis placet, ne ſit ordo rerum perverſus. Idem. Quaſi verò non frequens eſſet ὑστερολογία illa. Burman. *in Quintil.*

29. *Heredem*] Secundum. Nam primus in utero matris erat. Manut.

30. *Legat grandem pecuniam à filio*] Id eſt, ſi filius ex ea naſcatur, qui heres teſtamento inſtituitur. Sylvius. Modus loquendi, ut in Topicis: *Pater-familiâs uxori ancillarum uſumfructum legavit à filio.* Similiter, *ſolvere ab aliquo*, dicebat, ut ep. 17. lib. VII. *Quinctus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab Egnatio ſolvat.* Manut.

31. *Nihil legat*] Ne ſibi ipſa fortaſſe partum medicamentis abigeret, ab Oppianico corrupta. Idem.

Cùm esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur: Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium nossent, adducit, & illum, Asinium appellat: ipse, testamento Asinii nomine obsignato, discedit. Avilius illicò convalescit. Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur.

Qui cùm unum jam & alterum diem desideraretur: neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se & suos amicos testamentum ejus obsignasse: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuò, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientiâ perterritus, omnia, ut à me paulo antè dicta sunt, exponit, Asiniúmque ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur.

Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Avilius ex altera parte coràm tenetur. Hìc jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem à pueritia, non studia virtutis, non ullum existimationis bonæ fructum unquam cogitarat: sed ex petulanti atque improbo scurra, in discordiis civitatis ad eam columnam [32], ad quam multorum sæpe conviciis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa crimen hoc Asinianum cùm testibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur; in quo, inter allegatos [33], Oppianici nomen, primum esse constabat, ejus, quem vos miserum atque innocentem, falso judicio circumventum esse dicitis. Quid

32. *Ad eam columnam*] Jus dicebat, opinor, ad columnam Mæniam: ad quam debitores, fures, & servi fugitivi accusabantur. Ejus mentio fit in Divin. apud Asconium. MANUT.

33. *Inter allegatos*] Inter conscios, qui accusarentur. FERRATIUS.

Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, 14
pater tuus non manifestò necavit? ad quam cùm adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, & ſæpe victorem, (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo H-S quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus.

Eâdem hac Dineâ teſtamentum faciente, cùm tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener ejus fuiſſet, digito legata delevit: &, cùm id multis locis feciſſet, poſt mortem ejus, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſcriptum, ſignis adulterinis obſignavit. Multa prætereo conſultò. Etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videantur. Vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in cæteris quoque vitæ partibus exiſtimare debebitis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicaverunt. Cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio dignum judicabat. Omnes aſpernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac pernicioſam beſtiam, peſtémque, fugiebant.

Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, nunquam accuſaſſet Avitus, Judices, ſi id prætermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus: erat; ſed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infeſta mater; attamen mater. Poſtremò nihil tam remotum ab accuſatione, quàm Cluentius, & naturâ, & voluntate, & inſtitutâ ratione vitæ. Sed cùm eſſet hæc illi propoſita conditio, ut aut juſtè piéque accuſaret, aut acerbè indignéque moreretur: accuſare, quoquo modo poſſet, quàm illo modo emori, maluit. Atque, ut hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici fa-

cinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul utrumque, & huic accusare, & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis.

15 Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibúsque Larinatium consecrati: quorum cùm satis magnus numerus esset, cúmque item, ut in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis familia [34] numerarentur; repentè Oppianicus eos omnes, liberos esse, civésque Romanos cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctíque municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publicéque defenderet. Avitus cùm se ab omni ejusmodi negotio [35] removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quòd se non suis solùm commodis, sed etiam suorum municipum, cæterorúmque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati universorum Larinatium deesse noluit.

Susceptâ causâ, Romámque delatâ, magnæ quotidie contentiones inter Avitum & Oppianicum ex utriusque studio defensionis [36] excitabantur. Erat ipse immani, acerbâque naturâ Oppianicus. Incendebat ejus amentiam infesta atque inimica filio mater Aviti. Magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à causa Martialium demovere. Suberat etiam alia causa major, quæ Oppianici, hominis avarissimi atque audacissimi, mentem maximè commovebat. Nam Avitus usque ad illius judicii tempus nullum testamentum unquam fecerat. Neque enim legare ejusmodi matri poterat in animum inducere: neque testamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cùm Oppianicus sciret, (neque enim erat obscurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea, auctâ pecuniâ, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque his rebus incensus, quâ ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite.

16 C. & L. Fabricii, fratres gemini, fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes: municipum

34. *In Martis familia*] Quæ libera non est. Servi enim familia, dicuntur. Manut.

35. *Ab omni ejusmodi negotio*] Ut quemquam accusaret. Idem.

nicipum autem ſuorum diſſimillimi; in quibus quantus ſplendor ſit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium conſtans, & moderata vitæ ratio, nemo veſtrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis ſemper uſus eſt Oppianicus familiariſſimè. Jam hoc ferè ſcitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, ſtudiorum ac naturæ ſimilitudo. Cùm illi ita viverent, ut nullum quæſtum turpem eſſe arbitrarentur: cùm omnis ab his fraus, omnes inſidiæ, circumſcriptionéſque adoleſcentium naſcerentur, cúmque eſſent vitiis atque improbitate omnibus noti: ſtudio, ut dixi, ad eorum ſe familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat.

Itaque tum ſic ſtatuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) inſidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus. Utebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine Cleophanto: cujus ſervum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum ſpe & pretio ſollicitare cœpit. Servus non incallidus, ſed, ut ipſa res declaravit, frugi atque integer, ſermonem Fabricii non eſt aſpernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito eſt locutus. Avitus autem ſtatim cum M. Bebrio ſenatore, familiariſſimo ſuo, communicavit: qui quâ fide, quâ prudentiâ, quâ dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror. Ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret à Cleophanto, quo faciliùs aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis; Diogenes emitur: venenum diebus paucis, (multi viri boni cùm ex occulto interveniſſent) pecuniâque obſignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

Prô dii immortales! Oppianicum quiſquam, his rebus cognitis, circumventum eſſe dicet? Quis unquam audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium adductus eſt? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defenſio, huic uni crimini potuit obſiſtere? ſimul & illud quis eſt, qui dubitet, quin hac re compertâ, manifeſtóque deprehensâ, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit? 17

 Satis

36. *Ex utriuſque ſtudio defenſionis*] Non, utriuſque defenſionis, ſed utriuſque Cluentii, & Oppianici: quorum alter Martiales; alter cauſam publicam defendebat. IDEM.

Satis esse arbitror demonstratum, Judices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, ut honestè absolvi nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut re semel atque iterum præjudicatâ [37], condemnatus in judicium venerit. Nam Cluentius, Judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. Is erat libertus Fabriciorum, Scamander. Integrum consilium: judicii corrupti nulla suspicio: simplex in judicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret; quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem [38], & cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quanquam de homine, sicut necesse erat, existimabant; tamen, quòd erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus rebus possent, defendere: idque à me, ut facerem, & ut causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni [39] omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum.

18 Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Cannutius, homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum esse deprehensum.* Omnia tela totius accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur causa insidiarum [40]: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio variè graviterque tractata, ad

37. *Re semel atque iterùm præjudicatâ*] Damnatione Scamandri, & Fabricii. MANUT.

38. *Vicinitatem*] Vicini enim Arpinatibus. IDEM.

39. *Patroni*] C. Fabricii; cujus libertum Scamandrum fuisse paulò antè dictum est. IDEM.

40. *Causa insidiarum*] Id est, cur veneno Cluentium Oppianicus necare voluerit. SYLVIUS.

41. *Magno cum metu incipio dicere*] Quod est hominis de ingenii fama, & de officio suo laborantis. In Divin. *Ita Deos mihi velim propitios, ut, cùm illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solùm commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.* De Orat. I. 26. *Mihi, quique optimè dicunt, quique id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè*

ad extremum manifestâ veneni deprehensione conclusa est. Hîc ego cùm ad respondendum surrexi, quâ curâ? dii immortales! quâ sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere [41]. Quotiescunque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii solùm, sed etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiæ: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. Tum verò ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus; si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer.

Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: 19
illi ætati, qua tum eram [42], solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem. Itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causarum, ut hoc, quod timidè dicam, consecutus sim, ne quis illi causæ patronum defuisse arbitraretur. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat: sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cùm illa defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus.

Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scaman-

timidè ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes videntur, tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, variósque eventus orationis, hominúmque judicia pertimescit. MANUTIUS.

42. *Qua tum eram*] Octo annis antè, cùm Cicero annos 32. natus esset. Hanc enim orationem annis octo post Oppianici damnationem prætor habuit. Oppianici autem judicium Scamandri Fabriciíque damnationem nullo ferè temporis intervallo secutum est, cùm L. Quinctius, Oppianici defensor, tribunus plebis esset, L. Lucullo, M. Cotta Cos. IDEM.

dro factas insidias esse per Diogenem, constitutúmque inter eos de alia re fuisse; ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quærebat, cur in ejusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emptum: se præsente Scamandrum cum veneno, pecuniáque deprehensum esse dicebat. P. Quintius Varus, homo summâ religione, & summâ auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat.

Atque in illo judicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accusatione Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat [43], omni studio gratiáque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, suspensus incertúsque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta ac manifesta faciebant.

20 Cùm in consilium iri oporteret, quæsivit ab reo C. Junius, quæsitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clàm, an palàm, de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quòd is Aviti familiarem Junium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium. Omnibus sententiis, præter unam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione [44] condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato

43. *Advocabat*] *Advocatus*, inquit Manutius, interdum est qui præsens reo favet; inde *advocare* eodem sensu. Imò barbarum istud *advocare*, sed Latinum pro fautores conquirere, & advocatos colligere. Neque aliter accipiendum apud Ciceronem. Ipse aderat, & alios, qui adessent, cogebat & arcessebat. Pro Quinctio: *Par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poteras.* Gronovius, not. ad 1. Senec. de Clement. 9. ubi vide plura. GRÆVIUS.

44. *Prima actione*] Ampliandi potestatem lege permittente. MANUT.

45. *Esse quæsitum*] Esse comparatum. ID.

46. *Utque ei locus primus*] Ut ejus causa, quòd cum Scamandri causa conjuncta esset, statim ageretur. IDEM.

47. *Ad Cæpasios fratres*] De quibus in Bruto, cap. 69.

demnato; non judicium de Oppianico factum esse arbitraretur? Quid est illa damnatione judicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quæsitum [45]? Quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is sua sponte necare voluisse Avitum putaretur?

Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re, & existimatione, jam; lege & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit. Voluit cognoscere, utrùm judices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consilia, conscientiásque ejusmodi facinorum, supplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit: útque ei locus primus [46] constitueretur, propter causæ conjunctionem impetravit. Hìc tum Fabricius non modò ad me meos vicinos & amicos, Aletrinates, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: judicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopiâ & necessitate coactus, in causa ejusmodi ad Cæpasios fratres [47] confugit, homines industrios, atque eo animo, ut, quæcunque dicendi potestas esset data, in honore, atque in beneficio ponerent.

Jam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quòd in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque causa difficillima est, ita deterrimus obscurissimúsque patronus adhibetur [48]: nisi fortè hæc causa est, quòd medici nihil, 21

48. *Adhibetur*] In codice sancti Victoris hæc adscripta sunt: *Nisi fortè hæc causa est, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent*: sed hoc adjectitium puto. SYLVIUS. Equidem non modò in Palatinis hæc periodus non habetur, sed nec in Dresdensi, nec in utroque Francii, nec in editionibus illis vetustissimis, quas inspexi. Videtur sanè cento esse, qui margini à magistro aut interprete, causas docente hujus dissimilitudinis in quærendo bono medico & malo patrono, fuit adscriptus. Sed causam veram non attigit. Si pessimus patronus adoptatur, quomodo potest is auctoritatem præstare? Nihil sanè est absurdius hâc sententiâ in hoc quidem loco. Cur diutiùs hunc pannum, tam pulchram orationem dedecorantem toleremus, & non potiùs deleamus, secuti optimos codices, & editiones? Recentiores ex interpolatis

hil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, ut de re judicata, Cannutius. Incipit longo & altè petito prooemio respondere major Cæpasius. Primò attentè auditur ejus oratio. Erigebat animum, jam demissum & oppressum, Oppianicus. Gaudebat ipse Fabricius. Non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentiâ, sed defensionis impudentiâ commoveri. Posteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse nova quædam vulnera. Hoc quanquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, sed prævaricari accusationi videbatur. Itaque cùm callidissimè se dicere putaret, & cùm illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: *Respicite, Judices, hominum fortunas: respicite dubios variósque casus: respicite C. Fabricii senectutem.* Cùm hoc, *Respicite*, ornandæ orationis causâ, sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subselliis, demisso capite, discesserat. Hìc judices ridere: stomachari atque acerbè ferre patronus, causam sibi eripi: & se cætera de illo loco, *Respicite, Judices*, non posse dicere: nec quidquam propiùs est factum, quàm ut illum persequeretur, & collo obtorto ad subsellia reduceret; ut reliqua posset perorare. Jam tum Fabricius primùm suo judicio, quod est gravissimum, deinde legis vi & sententiis judicum est condemnatus.

22 Quid est, quòd jam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem judices reus est factus, cùm is duobus præjudiciis jam damnatus esset: ab iisdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis, & iis, quæ à me breviter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium maleficii condemnarant.

Utrùm, per deos immortales! magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino respondere ausus est? Quid enim

polatis libris illum adsuerunt, invito Tullio. Graevius. Tametsi Grævio assentior, non ausim tamen periodum delere, quam habent Vict. Man. Lamb. & Grut. Olivetus.

49. *Fabricios*] De uno Fabricio nominatim locutus est: sed Fabricius quoque Scamander fuit, cùm Fabriciorum esset libertus. Patet infrà. Manut.

50. *Judicia senatoria*] Tunc enim soli senatores

enim illi judices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios [49] condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire judiciis debuerunt. An verò illa sua per se ipsi judicia rescinderent, cùm cæteri soleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis discrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum, quia conscius, condemnassent; ipsum principem atque architectum sceleris absolverent? & qui cæteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

Tum verò illa judicia senatoria [50], non falsâ invidiâ, sed verâ atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore & infamiâ, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi judices responderent, si quis ab iis quæreret, Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quòd Avitum per servum medici, veneno necare voluisset. Quid Aviti morte Scamander consequebatur? nihil, sed administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium, quid ita? quia, cùm ipse familiarissimè Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset: illum expertem ejus consilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvissent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconstantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum ferre potuisset? Quòd si hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo judicio reum condemnari, præsertim ab iisdem judicibus, qui duo præjudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur judicium vellet corrumpere.

Quæro enim abs te, T. Atti [51], relictis jam cæteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes? num etiam illa judicia pecuniâ corrupta esse dicas; quibus judiciis alter [52] à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse 23

natores judicabant per legem Corneliam, quæ deinde abrogata est M. Aurelio Cotta prætore: latâ alterâ lege, ut cum senatoribus Equites, ac Tribuni ærarii judicarent. FERRATIUS.

51. *T. Atti*] T. Attius, vel Accius, de quo in Bruto, cap. 78.

52. *Alter*] Scamander. MANUT.

ſe condemnavit [53]. Age, ſi nocentes: cujus maleficii? Numquid præter venenum quæſitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter háſce inſidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? Nihil, nihil, inquam, aliud, Judices, reperietis. Extat memoria: ſunt tabulæ publicæ: redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, ſed in maledicti loco ſit objectum.

Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari; ſed ego occurram expectationi veſtræ, Judices. Nam, etſi à vobis ſic audior, ut nunquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita veſtra expectatio, quæ mihi obloqui videtur, Quid ergo? negáſne, illud judicium eſſe corruptum? Non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? Opinor, primùm, ſi incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet, veriſimilius tamen eſſet, eum potiùs corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, cùm eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certè potiùs, qui ſibi aliquâ ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potiùs illum, qui bis apud eos judices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſam iis probaviſſet. Unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico eſſe corruptum. Si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. Si oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etſi ſatis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuiſſe; ex quo intelligitur, ab Oppianico eſſe corruptum; tamen de illo ipſo [54] ſeparatim cognoſcite.

24 Atque ego illa non argumentabor, quæ ſunt gravia vehementer: eum corrupiſſe, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit:

---

53. *Ipſe ſe condemnavit*] Fabricius, à ſubſelliis diſcedens ante perorationem cauſæ. Manut.

54. *De illo ipſo*] De corrupto ab Oppianico judicio. Idem.

55. *Statium Albium*] Oppianicum. Sylv.

56. *Alter*] Oppianicus adoleſcens, pietate erga patrem. Manutius.

57. *Quod abſtuliſtis*] Id eſt, à Staleno domum retuliſtis. Sylvius.

tuerit: eum, qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit: eum, qui ſemper ſingulari fuerit audacia. Multa ſunt ejuſmodi. Verùm cùm habeam rem non dubiam, ſed apertam atque manifeſtam, enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria.

Dico, C. Ælio Staleno judici pecuniam grandem Statium Albium [55] ad corrumpendum judicium dediſſe. Num quis negat? Te appello, Oppianice; te, T. Atti: quorum alter eloquentiâ damnationem illam, alter [56] tacitâ pietate deplorat. Audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: negate, negate, inquam, in eo loco. Quid reticetis? At negare non poteſtis, quod repetiſtis, quod confeſſi eſtis, quod abſtuliſtis [57]. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cùm ab iſta parte judici pecuniam ante judicium datam, poſt judicium ereptam eſſe fateamini?

Quonam igitur hæc modo geſta ſunt? Repetam paulò altiùs, Judices, & omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu & ſilentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus eſſe videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari, ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis datis muneribúſque perfecerat [58], ut eo auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis poſtulabat. Pòſt autem, cùm eſſet Scamander unius Staleni ſententiâ abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſuâ quidem ſententiâ liberatus, acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum à Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad

H 2

58. *Tantum donis datis, muneribúſque perfecerat*] Malè hic locus interpungitur. Nam ſi *datis* pertineret ad *donis*, ſcripſiſſet Cicero, *donis, muneribúſque datis*. Diſtinguendum: *tantùm donis, datis, muneribus perfecerat*. Has ejuſdem notionis voces cumulat rem exaggerandi causâ, ut ſolent oratores. *Data* Latinis ſunt munera. Plaut. Aſinar. I. 1. *Non ſuppetunt dicta data*. Dona, quæ promiſit, non ſequuntur. Propert. III. eleg. 13. *Heu nullis capta Licinna datis*. GRÆVIUS.

ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti & fortunis ſuis petere cœpit.

25 Jam hoc non ignoratis, Judices, ut etiam beſtiæ, fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi paſtæ aliquando ſint, revertantur. Stalenus ille biennio antè, cùm cauſam bonorum Safinii Atellæ [59] recepiſſet, ſexcentis millibus nummûm ſe judicium corrupturum eſſe dixerat: quæ cùm accepiſſet à pupillo, ſuppreſſit [60]; judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cùm pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil non modò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet, ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas ac ſuppreſſiones judiciales revertendum. Itaque cùm Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret, promiſſis eum ſuis excitavit abjectum, & ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut ſibi rationem oſtenderet judicii corrumpendi.

Ille autem (quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum) negavit, quemquam eſſe in civitate, præter ſe, qui id efficere poſſit. Sed primò gravari cœpit, quòd ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, & invidiam atque offenſionem timere dicebat. Pòſt exoratus, initio permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & ſeſtertiûm ſexcenta quadraginta deferri ad ſe domum juſſit. Quæ pecunia ſimulatque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in ejuſmodi mente & cogitatione verſari, nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quàm Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut ipſi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe neminem. Itaque

59. *Safinii Atellæ*] Cùm Safinius Atella pupillus bona ſua judicio repeteret ab iis, qui malè empta poſſidebant. MANUT.

60. *Suppreſſit*] Non dedit judicibus, ipſe clàm retinuit. IDEM.

* Lamb. Grut. *miſerrimis in locis & inaniſſimis*

61. *Initium facit à Bulbo*] Feſtivè admodum. Nam cùm initium cœnæ à bulbo fieri non ſoleat, Stalenus tamen à Bulbo judice initium fecit judicii corrumpendi: ideò vocavit eum Cicero præpoſterum, atque perverſum, in ambiguo jocum quærens. MAN.

62. *Conditor totius negotii, Guttam aſpergit huic Bulbo*] A condiendo conditor, mediâ ſyllabâ acutâ. Alludit ad bulbum, quod genus quoddam ceparum eſt. SYLV. Mirum Ciceronis ingenium in lepore dictorum. Judex

que rem excogitat singularem. Atque hæc, Judices, quæ verè dicuntur à nobis, faciliùs credetis, si cum animis vestris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. Nam perinde ut opinio est de cujusque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest.

Cùm esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, 26
& cùm domi suæ, * miserrimus & inanissimus, tantum nummorum positum videret; ad omnem malitiam & fraudem versare mentem suam cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipsi, præter periculum & infamiam, quid quæretur? Nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? quî tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. Si quis eum fortè casus ex periculo eripuerit, nónne reddendum est? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum prosternamus. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibusdam judicibus levissimis polliceatur: deinde eam posteà supprimat: ut, quoniam graves homines suâ sponte severè judicaturos putabat, hos, qui leviores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper præposterus atque perversus, initium facit à Bulbo [61]: & eum, quòd jamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicæ serviamus? Ille verò, simul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quò voles, inquit, sequar: sed quid affers? Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut cæteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam aspergit huic Bulbo [62].

Itaque minimè amarus is [63] visus est, qui aliquid ex ejus sermone speculæ [64] degustarat [65]. Unus & alter dies intercesserat,

 cùm

dex est Bulbus, judex & Gutta. Rursus, bulbus est cibus: gutta, liquor, quo conditur bulbus. Ex ambiguo igitur sumpsit occasionem jocandi; conditur enim bulbus adspersâ guttâ. MANUT.

63. *Amarus is*] Bulbus judex facilem se præbuit adjuncto Gutta judice: ut bulbus cibus adspersâ liquoris guttâ conditur, & amarum saporem amittit. IDEM.

64. *Qui aliquid ex ejus sermone speculæ*] Nihil muto: quamvis Barnabas Brissonius, jurisconsultus eruditissimus, mihi confirmarit, se reperisse in quodam libro manuscripto, *Spe gulæ*. Nam omninò hoc, *spe gulæ*, corruptum est. *Speculæ* verò, rectum. Est enim ὑποκοριστικὸν ab integro, spes, specula primâ longâ, parva spes. Utitur eodem nomine lib. 2. epist. ad M. Cœlium. *Et eò magis*,

cùm res parùm certa videbatur: ſequeſter [66], & confirmator pecuniæ deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandiſſimè poteſt: Quid tu, inquit, Pæte? (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat [67], ne, ſi ſe Ligurem feciſſet [68], nationis magis ſuæ [69], quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt à me, ubi ſit pecunia. Hic ille planus [70] improbiſſimus, quæſtu judiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe jam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, ſimulatóſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: &, qui eſſet totus ex fraude & mendacio factus, quíque ea vitia, quæ à natura habebat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchrè aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſuâ illum ſententiâ, quam palàm omnes laturi eſſent [71], condemnatum iri.

27 Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quandam mentionem inter judices eſſe verſatam. Res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reipublicæ causâ aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repentè pronuntiare judices. Dixerunt, ſe id vellè. Hìc tum Oppianicus non magnopere pertimuit. Rem à Staleno perfectam eſſe arbitrabatur. In conſilium erant ituri judices triginta, & duo. Sententiis decem & ſex abſolutio confici poterat. H-S IↃCXL. in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptima decima acce-

---

magis, quòd in communibus miſeriis hâc tamen oblectabar ſpeculâ. Lamb.

65. *Deguſtaras*] Non diſcedit à tranſlatione. Nam condire bulbum guttâ, deguſtare aliquid ſpeculæ, ſimilitudinem habent. Manutius.

66. *Sequeſter*] Cujus in manu pecunia deponeretur. Idem.

67. *Delegerat*] Arbitratu ſuo: qui etiam ſe ipſe adoptaſſet, Æliúmque de Staleno feciſſet. Idem.

68. *Si ſe Ligurem feciſſet*] Si Liguris cognomen ex imaginibus Æliorum ſumpſiſſet. Fuerant enim & Ælii Pæti, & Ælii Ligures, ut in Faſtis. Idem.

69. *Nationis magis ſuæ*] Quia natus, vel ortus ex Liguria. Idem.

70. *Planus*] Deceptor. Græcum verbum.

accederet. Atque etiam caſu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipſe non aderat. Cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facilè hoc Avitus patiebatur: facilè Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cùm eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, *Ut ne ſine Staleno in conſilium iretur*: cúmque id ei per viatores conſultò negligentiùs agi videretur, ipſe è publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, & illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit. Conſurgitur in conſilium, cùm ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palàm ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci: ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic ejuſmodi judices, infeſti tum reo venerant. Cæteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur: ſed ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis conſtituerent, à quo judicium corruptum videretur.

Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, 28
& Guttæ eſſet judicandum. Summa omnium expectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actum. Deindè homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentiſſimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecuniâ oppugnatum, re illâ incognitâ, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt [72]. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere: &, ſi alii pecuniâ acceptâ

Horat. I. epiſt. 17. 59. *Fracto crure planum.* Idem. Vide Gellium, XVI. 7.

71. *Quam palàm omnes laturi eſſent*] Ex lege Cornelia; quæ poteſtatem reo dabat, ut ſententiæ vel clàm, vel palàm ferrentur. Reus enim Oppianicus, qui Staleno pecuniam ad corrumpendum judicium dediſſet, quin palàm ſententias ferri vellet, ut in eo Staleni fidem noſſet, minimè dubium erat. Idem.

72. *Non liquere dixerunt*] Ii fuere novem judices, quorum nomina infrà ponuntur. Quinque autem Oppianicum abſolverunt, reliqui XIX. condemnarunt. Omnes enim judices, adjuncto Staleno XXXIII. fuere. Idem.

ceptâ verum judicabant, tamen nihilo minus ſe ſuperioribus ſuis judiciis [73] conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum ſive imprudentiâ, ſive miſericordiâ, ſive aliquâ ſuſpicione, ſive ambitione [74] adducti, abſolverent.

Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putavit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quòd ejus ordinis judicia minùs jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens & gravis : accepiſſe pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat : agi fortunas omnium dicebat : nulla eſſe judicia : qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidiſſent; virum optimum, & hominem pudentiſſimum [75], pecuniâ oppreſſum arbitrarentur; incenſi ſuſpicione, rem in medium vocare cœperunt, & cauſam illam totam depoſcere.

Atque illo ipſo tempore in ædes T. Annii, hominis honeſtiſſimi, neceſſarii, & amici mei, noctu Stalenus, arceſſitus ab Oppianico, venit. Jam cætera nota ſunt omnibus : ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia : ut ille ſe redditurum eſſe dixerit : ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſultò propè in occulto ſtetiſſent : ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta atque erepta ſit.

29 Hujus Staleni perſona, populo jam nota atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat : ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione, non intelligebant : neque enim docebantur. Verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant : innocentem reum condemnatum eſſe audiebant : Staleni ſententiâ condemnatum videbant : non gratis

73. *Superioribus ſuis judiciis*] De Scamandro, & Fabricio. MANUT.

74. *Ambitione*] *Ambitio* in judice eſt, cùm non habet rationem juſti in pronunciando, ſed hominum gratiæ plus tribuit quàm æquo, cùm captandæ gratiæ alicujus cauſâ aut damnat, aut abſolvit. Sic *ambitioſæ ſententiæ*. Suet. Domit. 8. *Ambitioſas*

gratis id ab eo factum esse, quòd hominem norant, judicabant. Similis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis suspicio consistebat.

Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset: indignissimum porrò videretur, circumventum esse innocentem pecuniâ: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus similium judicum turpitudo: causam autem ageret L. Quintius, homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: summam illi judicio invidiam, infamiámque esse conflatam. Atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæstioni præfuerat, injectum esse memini, & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum, de foro atque adeò de civitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo, causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit: quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum judicium atque potestas est: sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immò eadem, sed tempus aliud. Id adeò sic cognoscite.

Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Op- 30
pianicum? qui nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico judicium tentatum esse pecuniâ? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cùm duobus proximis præjudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur?

dentium virorum sententias rescidit. Alibi plura notavimus hujus notionis exempla. Gruterus testatur in S. Victorii codice legi sive *eminatione adductus*, quod non rejicerem, si plures codices subscriberent. Sed mei omnes vulgatam tuentur. GRÆVIUS.

75. *Pudentissimum*] Miror adhuc esse qui Manutianos sequantur, edántque *prudentissimum*; omninò insipidè. GRUTERUS.

Quare, invidiâ remotâ, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata eſt, veſtra fides atque æquitas à veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatam eſſe in judicio pecuniam, conſtat: ea quæritur unde profecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primùm, graviſſimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecuniâ: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecuniâ poſſet: poſtremò, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipſam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis, propter conſcientiam mei ſceleris, condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremò, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius judicii periculo contineretur.

Age, quoniam corrumpendi judicii cauſas ille multas & graves habuit, hic nullam: profectio ipſius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas [76] diligentiſſimè Cluentius. Hæc autem res habet hoc certè, ut nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latere. Anni ſunt octo, cùm iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ veſtigium [77] nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiiſne nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile [78], vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur apud judicem. Quid vultis amplius?

At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, ſed à Cluentio ad judicium corrumpendum conſtitutus. Cur eum, cùm in conſilium iretur, Cluentius, & Cannutius abeſſe patiebantur? Cur cùm in conſilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? Sine Staleno ne in conſilium iretur, tribunitiâ poteſtate perfectum eſt.

At

76. *Tabulas*] Tabulas nimirum accepti & expenſi, ut omnes patres-familiâs. GRÆV.

77. *Veſtigium*] A feris facta translatio eſt, quarum veſtigia canes cùm invenerunt, ipſas feras ubi jaceant tandem inveniunt. SYL.

78. *Ad ipſum cubile*] Eſt adbuc in translatio-

At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obſidem Bulbo & cæteris, ut deſtitutus ab Oppianico videretur. Quare ſi iſtinc cauſa corrumpendi judicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus & audacia eſt : hinc pudor, honeſta vita, & nulla ſuſpicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii cauſa : patimini, veritate patefactâ, atque omni errore ſublato, eò tranſire illius turpitudinis infamiam, ubi cætera maleficia conſiſtant : ab eo invidiam diſcedere aliquando, ad quem nunquam acceſſiſſe culpam videtis.

At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum judicium, sed ad conciliationem gratiæ [79]. Téne hoc, Atti, dicere, tali prudentiâ, etiam uſu atque exercitatione præditum? Sapientiſſimum [80] eſſe dicunt eum, cui quod opus ſit, ipſi veniat in mentem : proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitavit, ſive ut homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, iſtam dedit conciliationis & gratiæ fabulam. Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis. Cethegum, quòd hominem odiſſet, & quòd ejus improbitatem verſari in republica nollet, & quòd videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, cùm judex eſſet, clàm, atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe : minùs ei fidele conſilium dediſſe. In hoc ſi improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe. Sin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet : nihil autem erat periculoſius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepiſſet, confiteri : non eſt conſilium Cethegi reprehendendum. 31

Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, cùm re premeretur, quodcunque diceret, honeſtiùs diceret, quàm ſi, quod erat factum, fateretur. Te verò illud idem, quod

latione; ferarum enim cubilia dicuntur, ubi jaceant. Idem.

79. *Ad conciliationem gratiæ*] Id eſt, ad reconciliandum Cluentium Oppianico. In.

80. *Sapientiſſimum*] Heſiodi ſententia, lib. inſcripto *Opera*, & *Dies*.

quod tum explosum, & ejectum est, nunc retulisse demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accusator [81]: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius.

32 An ut prævaricaretur? Jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice sequestre? & omnino quamobrem tota ista res per Stalenum potiùs, hominem ab utroque alienissimum [82], sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum necessariúmque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, disputo, cùm ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summâ suâ non modò, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit ostendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus absolveretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ causâ, quadraginta istorum accessio millium quid valet? Si, ut nos dicimus, ut IↃCXL millia nummûm sexdecim judicibus darentur; non Archimedes meliùs potuit describere.

At enim judicia facta permulta sunt, à Cluentio judicium esse corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine [83] in judicium nunquam est vocata. Ita multùm agitata, ita diù jactata ista res est, ut hodierno die primùm causa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miserit. Veruntamen multa ista judicia quæ sunt? Ego enim me ad omnia confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta posteà judicia de illo dicerentur,

81. *Reus, & accusator*] Reus Oppianicus: accusator, Cluentius: ut nec Oppianicus effugere posset, quin ab aliquo, vel si cum Cluentio in gratiam rediret, accusaretur: (elabi autem quovis accusante non poterat) nec ipse Cluentius ab accusando desistere, quin calumniæ subiret infamiam. MANUT.

82. *Alienissimum*] Neque propinquum, neque amicum. SYLV.

83. *Suo nomine*] Aliis enim criminibus illi judices & accusati, & damnati sunt; non quòd pecuniam in judicio Oppianici accepissent. FERRATIUS.

84. *Non modò causa*] Tempus aliquod poscenti. MANUT.

85. *Ne legi quidem*] Quæ judicem quæstionis abduci à suo munere vetabat. IDEM.

rentur, partim ruinæ similiora aut tempestati, quàm judicio & disceptationi fuisse: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse ejusmodi, ut neque appellata unquam judicia sint, neque existimata. Hìc ego, magis ut consuetudinem servem, quàm quòd vos non vestrâ hoc sponte faciatis, petam à vobis, ut me, dum de his singulis disputo judiciis, attentè audiatis.

Condemnatus est C. Junius, qui ei quæstioni præfuerat. Ad- 33
de etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cùm esset judex quæstionis. Non modò causæ [84], sed ne legi quidem [85] quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? Vultus enim vestri, Judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam liberè dicere.

Quid? illa tandem quæstio, aut disceptatio, aut judicium fuit? Putabo fuisse [86]. Dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Junius causam dixerit. Quemcunque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvenerit. Est hæc opinio. At, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, quâ accusatur Avitus. At ipse eâ lege quærebat [87]. Paucos dies [88] expectasset Quintius. At neque privatus [89] accusare, nec, sedatâ jam invidiâ, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse.

Multam petivit. Quâ lege? quòd in legem non jurasset: quæ res nemini unquam fraudi fuit: & quòd C. Verres, prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subsortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus [90] proferebatur. His de

86. *Putabo fuisse*] Id condonat adversario, ut ad proxima gradum faciat. Sylv. Vict. & Lamb. *putato*.

87. *At ipse eâ lege quærebat*] Hic locus dialogo similis est, ut etiam respondentis adversarii personam sustineat. Quæ varietas, si rara est, jucunda est. Idem.

88. *Paucos dies*] Donec Junius quærere desiisset. Manutius.

89. *Privatus*] Id est, postquam esset perfunctus tribunatu plebis. Idem.

90. *Interlitus*] Transfert à Junio culpam in Verrem, qui codicem suum corruperit, ut damnaretur Junius: quòd alii sententiam judices de Oppianico tulissent, alii scripti essent in suo codice. Idem.

causis C. Junius condemnatus est, Judices, levissimis & infirmissimis: quas omnino in judicium afferri non oportuit. Itaque oppressus est non causâ, sed tempore.

34 Hoc vos Cluentio judicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subsortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur [91], possunt, illud idem judicium fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Junio fuit, quòd illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? Num aliæ res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc est, ac tum fuit? Non opinor, ex iis rebus, quæ gestæ sunt, rem ullam potuisse mutari.

Quid ergo est causæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in causa nihil erat, præter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiosè ac populariter concitatas. Accusabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad subsellia: ad judicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelii, tum novi, quasi pro theatro [92] illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modò dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat.

Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus

91. *Qui hoc confitentur*] Responsio Ciceronis: in qua verbum *confitentur*, iniquam rem significat, quòd, quibus criminibus à Junio petita multa esset, quòd in legem scilicet non jurasset, quòd ex lege subsortitus non esset, eorum criminum legibus damnatus quidem esset, verùm non propter ipsa crimina, sed quia contra legem aliam commisisset. Quod qui confitentur, iidem, injustè damnatum esse Junium, simul confitentur. Hoc quasi κατὰ παρένθεσιν pronunciatur. Si qui, inquit, ideò damnatum fatentur Junium iis legibus, non quòd adversùs eas, verùm quia contra aliam legem, id est, contra legem de corruptis judiciis, commiserit: iidem quod nos dicimus, possunt defendere, idem illud judicium, quo damnatus est Junius, judicium non fuisse. Ita nostram causam agent. Possunt, inquit, id est, licet eis defendere, id quod à nobis defenditur, judicium illud non fuisse. Manut. Sed legebat Manutius, *possunt, illud idem judicium* non *fuisse, defendere*. Grævius tamen aliter censet. Negandi, inquit, particulam primus intrusit Victorius, an ex codice aliquo ignoro, & valdè dubito, quia in nullo libro,

cibus Fausto Syllæ [93] de pecuniis residuis [94] non est constitutus: non quò illi aut exlegem esse Syllam, aut causam pecuniæ publicæ contemptam atque abjectam putarent; sed quòd, accusante tribuno plebis, conditione æquâ disceptari posse non putaverunt. Quid? conferam Syllámne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an verò tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quæsita atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, pudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempestatibus concitatum. Quæ cùm ita essent, in Fausto tamen illi judices statuerunt, iniquâ conditione reum causam dicere, cùm adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accederet.

Quam quidem rationem vos, Judices, diligenter pro vestra 35
sapientia & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique nostrûm inferre possit vis tribunitia, conflatâ præsertim invidiâ, & concionibus seditiosè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cùm homines se non jactatione populari, sed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec P. Popillius [95], nec Q. Metellus, clarissimi atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, ac judiciorum remediis, salvi esse possimus.

Non fuit igitur illud judicium, judicii simile, Judices, non fuit:

---

libro, quos Lambinus, Gruterus & ego inspeximus, invenitur. Victorium secuti sunt cæteri editores omnes recentiores. Sed veterum codicum scriptura, etsi primâ fronte aliter possit non attentè rem consideranti videri, omninò retinenda est: *Qui hoc consitentur, possunt* iidem *illud judicium fuisse defendere*. Græv.

92. *Quasi pro theatro*] Cujus in gradibus quamplurimi sedent. Idem.

93. *Fausto Syllæ*] Syllæ dictatoris filio, Pompeii Magni genero. Idem.

94. *De pecuniis residuis*] Quæ ad peculatum spectant. Nam Orchinium de peculatu quæsisse, infrà legitur. Pecuniæ verò residuæ, quibus accusari Faustum judices noluerunt, erant eæ, quas ex publica administratione Syllani homines ipso Syllâ largiente, in usum privatum converterant. Idem.

95. *Nec P. Popillius, nec Q. Metellus*] Popillium C. Gracchus, Metellum L. Saturninus, tribuni plebis expulerunt. Idem.

fuit : in quo non modus eſt adhibitus, non mos conſuetudóque ſervata, non cauſa defenſa. Vis illa fuit, &, ut ſæpe jam dixi, ruina quædam, atque tempeſtas, & quidvis potiùs, quàm judicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quòd ſi quis eſt, qui illud judicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus judicatis ſtandum putet : is tamen hanc cauſam ab illa debet ſejungere. Ab illo enim ſive quòd in legem non juraſſet, ſive quòd ex lege ſubſortitus judicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe conjuncta.

At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, majeſtatis : ut intelligas, hoc judicium cum illo non eſſe conjunctum. At eſt hoc illi crimen objectum. Fateor : ſed etiam legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii literis & multorum teſtimoniis planum factum eſt : quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege majeſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam iſta divinatio eſt : quâ ſi uti licet, vide, ne mea conjectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in judicium ſit adductus, idcirco faciliùs eſſe damnatum. Tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, ut id eſſe ſecutos judices dicas.

36 Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obeſſe huic cauſæ debet, quàm illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo judicia, P. Popillii, & T. Guttæ : qui cauſam de ambitu dixerunt : qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitûs condemnati : quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepiſſe : ſed quòd judicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis [96] venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitûs nulla ex parte cum cauſa Cluentii, veſtróque judicio conjuncta eſſe poſſit.

Quid,

96. *Præmia legis*] Ut in integrum reſtituerentur : ut, quo crimine damnati fuerant, abſolverentur, convictis eodem crimine, id eſt, ambitûs, accuſatoribus ſuis. Manut.

97. *Majeſtatis*] Accuſatus quidem eſt corrupti

Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? Non dico hoc tempore, Judices, id quod neſcio an dici oporteat, illum majeſtatis [97] eſſe damnatum. Non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clariſſimo viro [98], legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maximè ejus operâ, cùm quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt, de H-S IↃC; quæ ille cùm accepiſſet nomine judicii Safiniani, ſicut in Oppianici judicio poſteà, retinuit atque ſuppreſſit.

Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta ſunt: hoc dico, eandem tum fuiſſe P. & L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtiſſimis hominibus & diſertis, controverſiam cum Staleno, quem accuſabant, quæ nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causâ ſe accepiſſe dicebat.

Irridebatur hæc illius reconciliatio, & perſona viri boni ſuſcepta, ſicut in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Juturnæ [99]: quibus ſubſcripſit, *Reges ab ſe in gratiam eſſe reductos*. Exagitabantur omnes ejus fraudes atque fallaciæ: tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur: egeſtas domeſtica, quæſtus forenſis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.

Cominii cùm hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe, Oppiancum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, judicatum eſt: cùm ita conſtitutum ſit, utì in illa culpa aut Cluentius ſit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio reperitur: Oppianici pecunia poſt judicium factum à judice ablata eſt: poteſt

rupti judicii nomine, ſed ideò damnatus, quia majeſtatem læſiſſet. Idem.

98. *M. Æmilio, clariſſimo viro*] Legendum *Mam.* non *M.* exiſtimo: ut ſit Mam. Æmilius Lepidus, qui cum D. Bruto conſul fuit. Idem.

99. *Ad Juturnæ*] Templum. Uſitatum loquendi genus. Idem.

teſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non ſit contra Cluentium, ſed maximè noſtram cauſam defenſionémque confirmet?

37 Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi, ut incurſionem potiùs ſeditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm judicium appellandum putem. Quòd ſi quis illud judicium appellet, tamen hoc confiteatur neceſſe eſt, nullo modo illam multam, quæ à Junio petita ſit, cum Cluentii cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum per vim factum eſt: Bulbi, & Popillii, & Guttæ, contra Cluentium non eſt: Staleni, etiam pro Cluentio eſt. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio ſit, proferre poſſimus.

Dixitne tandem cauſam C. Fidiculanus Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cùm præſertim, id quod fuit in illo judicio invidioſiſſimum, paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet? Dixit, & bis quidem dixit. In ſummam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, ſeditioſis & turbulentis adduxerat. Uno judicio multa eſt ab eo petita, ſicut ab Junio, quòd non ſuæ decuriæ [100] munere, neque ex lege [1] ſediſſet. Paulo ſedatiore tempore [2] eſt accuſatus, quàm Junius, ſed eâdem ferè lege, & crimine. Quia nulla in judicio ſeditio, neque vis, neque turba verſata eſt, primâ actione facillimè eſt abſolutus. Non numero hanc abſolutionem. Nihilominùs enim poteſt, ut illam multam non commiſerit [3], accepiſſe tamen ob rem judicandam, pecuniam, quam [4] captam nuſquam Stalenus eâdem

100. *Decuriæ*] Decuria eſt album judicum, in quod ejuſdem generis & censûs judices erant relati, ut dudum Caſaubonus ad Suetonium docuit. Et, ſicut poſtea cùm ex pluribus ordinibus judices legerentur, aliá erat decuria ſenatoria, alia equeſtris, alia tribunorum ærarii, ſic tum temporis plures erant decuriæ ſenatoriæ Itaque hic Falculæ ſuam tribuit decuriam. His decuriis judicum ſua quoque fuerunt aſſignata munera, ut non ad omnia judicia legerentur ex omnibus decuriis judices, ſed una aut altera decuria hoc vel illo tempore eſſet immunis. Munus enim erat, hoc eſt onus, judicem ſedere. Sueton. Auguſt. 32. *Pleriſque judicandi munus detrectantibus, vix conceſſit ut ſingulis decuriis, per vices annua vacatio eſſet.* Quamvis verò rationem munerum & immunitatum, quæ in decuriis ſenatoriis Ciceronis tempore obtinuit, ignoremus, ut alia multa, clarè tamen patet ex hoc loco, Falculam ſediſſe, cùm ſuæ decuriæ ſedendi munus non eſſet: itaque cùm alienæ decuriæ munere ſederet, cupiditatem aut corruptionem præ ſe ferre videbatur. Hinc tanquam cupido judici, & non ex lege ſedenti, multa fuit impoſita. GRÆVIUS.

1. *Neque ex lege*] Quæ ſententias ferri, niſi cauſa priùs cognita, vetabat. MANUT.

2. *Paulo ſedatiore tempore*] Cùm tribunus plebis

eâdem lege dixit [5]. Proprium crimen illud quæſtionis ejus non fuit.

Fidiculanus quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluentio H-S CCCC. Cujus erat ordinis? ſenatorii. Quâ lege in eo genere à ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis, eâ lege accuſatus, honeſtiſſimè eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa more majorum, ſine vi, ſine metu, ſine periculo: dicta, & expoſita, & demonſtrata ſunt omnia: adducti judices ſunt, non modò potuiſſe honeſtè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò ſediſſet [6], ſed, ſi aliud is judex nihil ſciſſet, niſi, quæ præjudicia [7] de eo facta eſſe conſtarent, audire prætereà nihil debuiſſe.

Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumuſ- 38
culos aucupati [8], tum illum [9] abſolverunt, jam ſuam clementiam laudari magnopere nolebant. A quibus ſi qui quæreret, ſediſſéntne judices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent. Si interrogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, præterquàm veneni ejus, quod quæſitum Avito diceretur; negarent. Si deinde eſſent rogati, quid judicaſſent; condemnaſſe ſe dicerent. Nemo enim abſolvit. Eodem modo quæſitum ſi eſſet de Scamandro, certè idem reſpondiſſent: tametſi ille unâ ſententiâ eſt abſolutus; ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam dici vellet.

Uter igitur faciliùs ſuæ ſententiæ rationem redderet: iſne, qui ſe & ſibi & rei judicatæ conſtitiſſe dicit: an ille, qui ſe in

plebis non eſſet L. Quinctius. Nam paucis poſt Junii condemnationem diebus è tribunatu exivit. Idem.

3. *Ut illam multam non commiſerit*] Multam committere, eſt committere quod multâ dignum ſit. Idem.

4. *Quàm*] Lege, *quam*, omiſſo accentu. Victorii enim, Manutii, & Gruteri editiones, ſi per typographum licuiſſet, erant hîc repræſentandæ. Lambinum tamen audiamus: ne quid à nobis prætermittatur, quod Criticis arridere poſſit.

5. *Quàm Stalenus, qui cauſam nuſquam eâdem lege dixit*] Sic reſtitui, ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus. Sententia autem hæc eſt: Non numero (inquit) abſolutionem Fidiculani. Nam, quamvis abſolutus ſit, nihilominus tamen, *quàm Stalenus, pecuniam ob rem judicandam accipere potuit: qui tamen Stalenus, nuſquam accuſatus eſt, quòd pecuniam ob rem judicandam accepiſſet.* Lamb.

6. *Qui non perpetuò ſediſſet*] Quod objiciebatur Falculæ. Suprà: *Cùm præſertim, id quod fuit illo judicio invidioſiſſimum, paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet.* Manut.

7. *Quæ præjudicia*] Unum in Scamandro, alterum in Fabricio. Idem.

8. *Rumuſculos aucupati*] Ambitione adducti: ne corrupti, ut Bulbus, Stalenus, Gutta, qui jam Oppianicum damnaverant, viderentur. Idem.

9. *Illum*] Oppianicum. Idem.

principem [10] maleficii, lenem: in adjutores ejus & conscios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare. Neque enim dubito, quin ii tales viri, suspicione aliquâ perculsi repentinâ, de statu suo declinarint. Quare eorum, qui absolverunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in judicando superiora judicia secuti sunt suâ sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam anteà condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, cùm tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset injecta, paulo posteriùs patefactâ re, maluerunt.

Ac ne ex facto solùm sapientes illos judicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissimè ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. Quis Q. Considio constantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis versari debet, peritior? qui virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum disciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Basilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente republicâ, floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, Cn. Heius, pari & integritate, & prudentiâ: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentiâ, & religione par iis, quos anteà commemoravi, P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnavit, constans existimatur.

39 Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonstrata sunt. Neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat.

cebat

10. *Principem.*] Oppianicum. *Adjutores*, Scamander & Fabricius.

cebat. Itaque ipse, postquàm Junium pervertit, causam totam reliquit. Paucis enim diebus illis & ipse privatus est factus, & hominum studia deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Junium accusavit, Fidiculanum accusare voluisset: respondendi Fidiculano potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis judicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Jam insolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium? dii immortales! quæ superbia? quanta ignoratio sui? quàm gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit (ex quo illa nata sunt omnia) non sibi, ac defensioni suæ condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Romanum, in municipio suo nobilem, si honestè putasset ejusmodi causam posse defendi.

Nam Quintius quidem, quam causam unquam antea dixe- 40
rat, cùm annos ad quinquaginta natus esset? quis eum unquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quòd Rostra jamdiù vacua, locúmque illum post adventum L. Syllæ à tribunitia voce desertum, oppresserat, multitudinémque jam desuefactam à concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paulisper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio posteà suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum ascenderat? neque injuriâ. Facite enim, ut non solùm mores ejus & arrogantiam, sed etiam vultum atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex judicio discessisse victum, rem ab subselliis in Rostra detulit. Et jam querimur sæpe, hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? Nego usquam unquam fuisse majores: ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eò pervenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc uno nititur, quòd sit ignobilis: procedit sæpe longiùs, quàm si idem ille esset cum

iisdem suis vitiis nobilissimus. Ut Quintius (nihil enim dicam de cæteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia atque intolerantia ferre potuisset? Quòd eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimescendam.

41 Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanus est absolutus, tu, qui ea judicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas judicatum? certè gratis judicasse. At condemnarat [11]: at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quintio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa judicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius subsortitus est, qui pecuniâ acceptâ condemnarent: jam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verùm, si innocens Falcula, quæso, quis nocens? Si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculano objecta non sit: neque aliquid fuisse in Fidiculani causa, quod idem non esset in cæterorum.

Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accusatio rebus judicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. Quanquam satis magno argumento esse debet, quòd ex tam multis judicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitûs colligitis, aliâ lege, certis criminibus, plurimis testibus? cùm primùm illi ipsi debuerint potiùs accusari de pecuniis repetundis, quàm ambitûs. Nam, si in ambitûs judiciis hoc his obfuit, cùm aliâ lege causam dicerent: certè, si

11. *At condemnarat*] Dialogo aut altercationi similis hic locus est, ubi personam accusatoris & patroni vicissim agit Cicero. SYLVIUS.

12. *Litem eo nomine esse æstimatam*] Litem æstimare, ut ait Asconius in Commentariis in Actionem secundam in Verrem, est pecuniam de qua lis fuit, & propter quam condemnatus est reus, in summam redigere, quæ de bonis ejus redigatur. Lis igitur æstimari solebat ei, qui repetundarum postulatus esset. Quod igitur P. Septimius Scævola

ſi propriâ lege hujus peccati adducti eſſent, multo plus obfuiſſet. Deinde, ſi tanta vis fuit iſtius criminis, ut, quâ quiſque lege ex illis judicibus reus factus eſſet, tamen hac plagâ periret: cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis, cæteri rei facti non ſunt? Hìc profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine eſſe æſtimatam [12]. Cujus rei quæ conſuetudo ſit, quoniam apud homines peritiſſimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Nunquam enim [13] ea diligentia, quæ ſolet adhiberi in cæteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita eſt. In litibus æſtimandis ferè judices, aut, quòd ſibi eum, quem ſemel condemnarunt, inimicum putant eſſe, ſi qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt: aut, quòd ſe perfunctos jam eſſe arbitrantur, cùm de reo judicarunt, negligentiùs attendunt cætera. Itaque & majeſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites eſſent æſtimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato, de pecuniis repetundis, ad quos perveniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi judices abſolvant. Quod cùm ſit, non judicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium, non eſſe judicium. Scævola condemnatus eſt aliis criminibus, frequentiſſimis Apuliæ teſtibus. Omni contentione pugnatum eſt, ut lis hæc capitis æſtimaretur. Quæ res, ſi rei judicatæ pondus habuiſſet, ille poſtea vel iiſdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsâ [14] factus eſſet.

Sequitur id, quod illi judicium appellant, (majores autem noſtri nunquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, obſervarunt) animadverſio, atque auctoritas cenſoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda ſunt: ut à me cùm hujuſce periculi, tum cæterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio 42

vola ob rem judicandam accepiſſet pecuniam, lis ei æſtimata eſt. IDEM.

13. *Nunquam enim*] Sententia eſt: Si quid aliud in damnatum reum dicatur, judices ita diligentes non ſunt, quàm cùm reus nondum damnatus eſt. IDEM.

14. *Hac lege ipſa*] De repetundis. Nam litis æſtimatio ad crimen repetundarum pertinet. Scævola enim non hac lege, ſed aliis criminibus & reus factus eſt, & condemnatus. Lis autem ei æſtimata gratiæ causâ: ut, quod capitale erat, pecuniâ æſtimaretur. MANUTIUS.

ratio conſervata eſſe videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui cenſores proximè fuerunt, ambobus eſt amicitia: cum altero verò (ſicuti & plerique veſtrûm ſciunt) magnus uſus, & ſumma utriuſque officiis conſtituta neceſſitudo eſt. Quare, quidquid de ſubſcriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, ſed de ratione cenſoria habitam exiſtimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia ſua virtute, ſummíſque honoribus, quos à populo Romano adeptus eſt, honoris causâ nominatur, facilè hoc, Judices, impetrabo, ut, quam ipſe adhibere conſuevit in amicorum periculis fidem & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac [15] mihi concedat, ut tantum mihi ſumam, quantum ſine hujus periculo præterire non poſſum. A me tamen, ut æquum eſt, omnia cautè pedetentímque dicentur, ut neque fides hujus defenſionis relicta, neque cujuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata eſſe videatur. Video igitur, Judices, animadvertiſſe cenſores in judices quoſdam illius conſilii Juniani, cùm iſtam ipſam cauſam ſubſcriberent. Hîc primum illud commune proponam, nunquam animadverſionibus cenſoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuiſſe. Neque in re nota conſumam tempus exemplis. Ponam illud unum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio, cenſoribus, ex ſenatu ejectus eſſet, cenſorem ipſum poſteà eſſe factum: &, cujus mores à cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſteà & populi Romani, & eorum, qui in ipſum animadverterant, moribus præfuiſſe. Quòd ſi illud judicium putaretur: ut cæteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur: ſic hominibus ignominiâ notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet. Nunc, ſi quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amiſſis, nunquam ullam honeſtatis ſuæ partem recuperabit. Quos autem ipſe L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo cenſores, clariſſimi viri, ſapientiſſimíque homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, notave-

15. *In hac*] Legebat Pantagathus; *in hoc.* URSINUS. *In hac*, eſt, in hac cauſa. GRÆVIUS.

taverunt, ii non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum judiciis absoluti sunt.

Neminem voluerunt majores nostri non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominiæ causa prætermissa est. Timoris enim causam, non vitæ pœnam illa potestate esse voluerunt. Itaque non solùm, Judices, illud ostendam, quod jam videtis, populi Romani suffragiis sæpenumero censorias subscriptiones esse deletas, verùm etiam judiciis eorum, qui jurati statuere majore cum religione & diligentia debuerunt. Primùm judices, senatores, equitésque Romani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque in selectos judices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum judiciis (si ista judicia appellari vultis) non steterunt. Atque etiam ipsi inter se censores sua judicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius judicium non modò reprehendat, sed etiam rescindat : ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet : ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ à populo Romano rescindi, ab juratis judicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis. 43

Quæ cùm ita sint : videamus, quid tandem censores de illo judicio corrupto judicasse dicantur. Ac primùm illud statuamus: utrùm, quia censores subscripserint, ita sit: an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideò, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrûm censoribus in posterum potestatem regiam permittatis : ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quàm illa acerbissima proscriptio, possit afferre : ne censorium stylum, cujus mucronem multis remediis ma- 44

jores nostri retuderunt, æquè posthac, atque illum dictatorium gladium pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse; hoc quæramus, verum sit, an falsum: removeantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ vestigium ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo unquam secus esse existimatum: nihil denique præjudicatum. Tum auctoritatem censorum amplexator: tum illorum judicium cum re conjunctum esse defendito.

Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse judicatus sit: qui testamentum interleverit, qui, suppositâ personâ, falsum testamentum obsignandum curarit: qui eum, cujus nomine id obsignatum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servitute ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendósque curarit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui socrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratósque liberos, fratrémque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui cùm venenum privigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus: cujus ministris consciisque damnatis, ipse adductus in judicium pecuniam judici dederit ad sententias judicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid est, quòd te ista censoria, sive voluntas, sive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur?

45 Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi quidem, ut gravissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem atque famam. Nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse, nihil denique, causâ cognitâ, statuisse dicent. Quod si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copiâ, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium cùm defendissem apud M. Junium, Q. Publicium præto-

prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules, perſuaſi, ut ſcribam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quærendum eſſe duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto ſubſcripſerint, quis eſt, qui ab illis ſatis cognita, & diligenter judicata arbitretur? In M'. Aquilium, & in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecuniâ. Quid cæteri? videlicet gratis condemnarunt. Non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecuniâ, non ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt, ac ſuſpicione ponendi. Duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini judicari. [a] Aut illud afferant, aliquid eſſe, quod de iis duobus habuerint compertum, de cæteris [b] comperiſſe.

Nam illud quidem minimè probandum eſt, ad notationes, 46
auctoritatémque cenſoriam, exemplum illos à conſuetudine militari transtuliſſe. Statuerunt enim ita majores noſtri, ut, ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, & in judicio civium, & in animadverſione vitiorum, quî convenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimque pertimuit, poteſt idem poſteà & miles eſſe melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hoſtium metum, delinqueret, amplior ei mortis & ſupplicii metus eſt à majoribus conſtitutus. Ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt.

Hoc tu idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? ſi erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, non animadvertas in omnes, ſed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente & vidente, curia ſenatorem, populus Romanus judicem, reſpublica civem ſine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem

---

a Vict. Man. *Nam ut illud afferant, nihil eſt, quod de his* Lamb. *At illud, quod afferunt, nihil eſt: aliquid eſſe quod*

b Idem. *nihil comperiſſe.*

fidem ſuam & religionem pecuniâ commutarit? &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is cenſoriæ ſeveritatis notâ non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magiſter veteris diſciplinæ & ſeveritatis, ſi aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum: aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eâdem pœnâ affici oportere? & quam conditionem ſupplicii majores in bello timiditati militis propoſitam eſſe voluerunt, eandem tu in pace conſtitues improbitati ſenatoris? Quòd ſi hoc exemplum ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit: ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit. Sin autem ſortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè cenſorium eſt; certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam & turpitudinem, non oportet.

47 Verùm omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ventum quendam popularem eſſe quæſitum. Jactata res erat in concione à tribuno ſeditioſo: incognitâ causâ probatum illud erat multitudini: illicitum eſt contrà dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa judicia venerant. Etenim paucis poſteà menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum [16] invidia verſata. Prætermitti à cenſoribus, & negligi macula judiciorum poſſe non videbatur. Homines, quos cæteris vitiis, atque omni dedecore, infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, & eò magis, quòd illo ipſo tempore, illis cenſoribus erant judicia cum equeſtri ordine [17] communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſuâ auctoritate illa judicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe.

Quòd ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentiâ certè probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti: ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quendam & plauſum popularem eſſe.

---

16. *Ex notatione tabularum*] Diſcoloribus enim ceris notatæ ſunt, Hortenſii oratoris, ut creditum eſt, culpâ. Quod ei Cicero objicit in Divinatione, cap. 7. MANUTIUS.

17. *Cum equeſtri ordine*] Simul cum equeſtri ordine, illa judicia reprehendente: ut legem de communicandis judiciis neceſſariam fuiſſe oſtenderet. IDEM.

esse quaesitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantae divinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat, cùm homines sapientissimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causâ cognitâ, sibi dixerint non liquere?

Verùm esto. Condemnat Popillium Gellius: judicat, accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. Nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & caetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. Quod cùm facit, judicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. Et eundem Popillium posteà Lentulus in ambitûs judicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellii judicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius; &, si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere?

At in ipsum Avitum animadverterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitae non dicam vitium, sed erratum. 48 Neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam judicii corrupti secuti sunt. Neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed putarunt praetermitti accusatorem non potuisse, cùm animadversum esset in judices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

Non enim mihi exemplum summi & clarissimi viri, P. Africani, praetereundum videtur: qui cùm esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiisset, clarâ voce, ut omnis concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pejerasse. Si quis contrà dicere vellet, usurum esse eum suo testimonio. Deinde cùm contrà nemo diceret, jussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus, & exterae gentes contentae esse consueverant, ipse suâ conscientiâ ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Avito facere licuisset, facilè,

illis ipsis judicibus, & falsæ suspicioni, & invidiæ populariter excitatæ restitisset.

Unum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor, quòd elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii, patris, hominis honestissimi videlicet & sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cujus hominis levitate & inconstantia plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, censeo, diligenter, utrùm censorum judicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu ejecerunt. Sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoriâ subscriptione exhæredavit, censores in senatu, cùm patrem ejicerent, retinuerunt.

49 At enim senatus universus judicavit, illud corruptum esse judicium. Quomodo? Suscepit causam. An potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cùm tribunus plebis, populo concitato, rem penè ad manus revocasset: cùm vir optimus, & homo innocentissimus, pecuniâ circumventus esse diceretur: cùm invidiâ flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicæ repudiari? At quid est decretum? quàm sapienter? quàm diligenter? *Si qui sunt, quorum operâ factum sit, ut judicium publicum corrumperetur.* Utrùm videtur senatus id factum judicare: an, si factum sit, molestè graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis.

Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto senatusconsulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno pòst M. Lucullus, & C. Cassius, in quos [18] tum consules designatos idem illud senatus decreverit. Non tulerunt. Et quod tu Aviti pecu-

18. *In quos*] Corruptum locum ita sanari posse arbitror: *In, queis tum consulibus designatis idem illud senatus decreverit.* MANUT.

pecuniâ factum esse arguis, neque id ullâ vel tenuissimâ suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate, & sapientiâ consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiæ præsens incendium restinguendum, id posteà referendum ad populum [19] non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis anteà concitatus, rem illam & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore & concursu totam illam legem & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: ut mare, quod suâ naturâ tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari; sic & populum Romanum suâ sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter penè 50
præterii. Mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio quâ Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam judicum ad honestè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse judicium: aut, cùm de infamia judiciorum, quæ probata non essent, disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego verò, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm judicii & auctoritatis fuit. Cùm enim accusarem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani & judicum commoverem, cùmque omnes offensiones judiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in judiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui

19. *Referendum ad populum*] *Ferri ad populum*, dicitur, *non referri*. Itaque malim hîc, *ferendum*. IDEM. Dresd. uterque Francii, editiones antiquæ omnes; *perferendum*. GRÆVIUS.

loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostrâ auctoritate constituantur; sed quæ ex re ipsa, causâque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam unquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse*: perinde quasi, quid à nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoriâ non comprehendatur.

51 Ego verò in isto genere libentiùs cùm multorum, tum hominis eloquentissimi & sapientissimi, L. Crassi [20], auctoritatem sequor, qui cùm L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, cùm Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quòd in dissuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatûs detrahit: in suasione legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Romanos cùm ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quo animi illorum judicum in Crassum incenderentur; aliquantum esse commotus dicitur.

Itaque in respondendo primùm exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solùm quâ eloquentiâ, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessisset; tres & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de jure civili reliquit. Eorum initia cùm recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: *Fortè evenit, ut ruri in Privernate essemus, ego, & Brutus filius*: fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego, & Brutus filius*: Albanum poscebat. *In Tiburte fortè cùm assedissemus ego, & filius Brutus*: Tiburtem fundum requirebat. Brutum autem, hominem sapientem, quòd filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. Quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse,

---

20. *L. Crassi*] Vide lib. II. de Orat. cap. 55.

21. *Lege*] Quâ soli senatores tenebantur, Avitus autem senator non erat. Man.

ſe, non præteriiſſet. Eas ſe tamen ab eo balneas non ex libris patris, ſed ex tabulis, & ex cenſu quærere. Craſſus tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuæ pœniteret. Moleſtè enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus reprehenſum, quas de republica habuiſſet: in quibus forſitan magis requiratur conſtantia.

Ego autem illa recitata eſſe non moleſtè fero. Neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris ſuſcepi, cùm iſta dixi, quo minùs honeſtè hanc cauſam, & liberè poſſem defendere. Quòd ſi velim confiteri, me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa opinione populari: quis tandem id poſſit reprehendere? Præſertim, Judices, cùm à vobis quoque ipſis hoc impetrare ſit æquiſſimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, ſi quam huc graviorem de illo judicio opinionem attuliſtis, hanc, causâ perſpectâ, atque omni veritate cognitâ, deponatis.

Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta ſunt, T. Atti, 52
de Oppianici damnatione reſpondi: confiteare neceſſe eſt, te opinionem multùm fefelliſſe, quòd exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto ejus, ſed lege [21] defenſurum. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. Itáne eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat? Quiſnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? Nemo, ut opinor, in culpa eſt: ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit. Sed num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem ullam fecerim legis? Num ſecus hanc cauſam defendiſſem, hac ſi lege Avitus teneretur? Certè ut hominem confirmare oportet [22], nullus eſt locus à me purgandi iſtius invidioſi criminis prætermiſſus.

Quid ergo eſt? quæret fortaſſe quiſpiam, diſpliceátne mihi, le-

22. *Certè ut hominem confirmare oportet*] Quid ſibi velint hæc verba, ignoro. Abeſſe poſſent ſine detrimento ullo ſententiæ. Sed invitis libris omnibus, quis auſit illa delere? GRÆVIUS.

legum præſidio à capite periculum propulſare. Mihi verò, Judices, non diſplicet: ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti pudentíſque judicio, non ſolùm meo conſilio uti conſuevi, ſed multùm etiam ejus, quem defendo, & conſilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me cauſa delata eſt: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus verſamur, noſſe deberem: dixi Avito ſtatim, de eo, *Qui coiſſet* [23], *quo quis condemnaretur*, illum eſſe liberum: teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare & obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Cùm ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad ſuam ſententiam. Affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quàm exiſtimationis. Morem homini geſſi: & tamen idcirco feci, (neque enim id ſemper facere debemus) quòd videbam, per ſe, ipſam cauſam copioſiſſimè ſine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, quâ jam ſum uſus, plus dignitatis: in illa, quâ me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quòd ſi nihil aliud eſſet actum, niſi ut hanc cauſam obtinerem, lege recitatâ, peroraſſem.

53 Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, indignum eſſe facinus, ſi ſenator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: ſi eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum eſſe, (quod cujuſmodi ſit, jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multo eſſe indignius, in ea civitate, quæ legibus contineatur, diſcedi à legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, quâ fruimur in republica; hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. Mens, & animus, & conſilium, & ſententia civitatis, poſita eſt in legibus. Ut corpora noſtra ſine mente: ſic civitas ſine lege, ſuis partibus, ut nervis, ac ſanguine, & membris, uti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus: legum interpretes, judices: legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe poſſimus.

Quid eſt, Q. Naſo, cur tu in hoc ſexto loco ſedeas? Quæ vis

23. *Qui coiſſet*] Qui conſpiraſſet cum aliis in alicujus caput, ut condemnaretur. *Coire* ſemper ferè accipitur in malam partem. Hinc *coitiones*, ſunt ſeditioſa conventicula. GRÆVIUS.

vis eſt, quâ abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? Vos autem, Judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis ſententiam fertis? Quo jure Attius, quæ voluit, dixit? Cur mihi tamdiu poteſtas dicendi datur? Quid ſibi autem illi ſcribæ, quid lictores, quid cæteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totúmque hoc judicium (ut antea dixi) quaſi mente quadam regi legis, & adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? Quid M. Plætorii, & C. Flaminii inter ſicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones? Circumſpicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio & præſcripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. Neque hæc tua recuſatio confeſſio ſit captæ pecuniæ: ſed laboris, ſed periculi non legitimi declinatio.

Nunc, quid agatur, & quid abs te juris conſtituatur, vide. 54
Jubet lex ea, quâ lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint, (vos appellat, Judices,) quærere de veneno. In quem quærere? Infinitum eſt. *Quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex ſtatim adjungit? Recita. *Déque ejus capite quærito.* Cujus? qui coierit? convenerit? Non ita eſt. Quid ergo eſt? dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quíve quæſtor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magiſtratus nominavit. *Quíve in ſenatu ſententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quo quis judicio publico condemnaretur.* Qui eorum? Quorum? Videlicet, qui ſuprà ſcripti ſunt. Quid intereſt, utro modo ſcriptum ſit? Etſi eſt apertum, tamen ipſa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit.* Omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in judicium vocantur. Si item de coitione voluiſſet: adjunxiſſet, *Quíve coierit.* Nunc ita eſt, *Déque ejus capite quærito, qui magiſtratum habuerit, quíve in ſenatu ſententiam dixerit: qui eorum coiit, coierit.*

Num is Cluentius? certè non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus cauſa ſejuncta ſunt, reſpondebo. Eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere. Hic ſua putat intereſſe, ſe re ipsâ, & geſto negotio, non lege defendi: ego autem mea exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum. Non enim mihi hæc cauſa ſola dicenda eſt. Omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicunque hac facultate defenſionis contenti eſſe poſſunt. Nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quæ de lege ab Attio dicta ſunt, ſi reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; ſed ea, quæ à me deſiderari arbitror, non relinquam.

55 Iniquum tibi videtur, Atti, eſſe, non iiſdem legibus omnes teneri. Primùm (ut id iniquiſſimum eſſe confitear) hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit legibus, non ut iis, quæ ſunt, non pareamus [24]. Deinde quis unquam hoc ſenator accuſavit, ut, cùm altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani eſſet conſecutus, eò ſe putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quàm multa ſunt commoda, quibus caremus: quàm multa moleſta ac difficilia, quæ ſubimus? atque hæc omnia tantùm honoris & amplitudinis commodis compenſantur. Converte nunc te ad equeſtrem ordinem, atque in cæteros ordines; eaſdem vitæ conditiones non perferent. Putant enim minùs multos ſibi laqueos legum, & conditionum, ac judiciorum propoſitos eſſe oportere, qui in ſummum locum civitatis aut non potuerunt aſcendere, aut non petiverunt.

At-

24. *Primùm (ut id iniquiſſimum eſſe confitear) hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit legibus; non ut iis, quæ ſunt, non pareamus.*] Mendoſus videtur quibuſdam eſſe hic locus. Atqui ſanus eſt, neque ad intelligendum difficilis, ſi modò cogites, in his (*ut id iniquiſſimum eſſe confitear*) conceſſionem eſſe oratoriam. Attius dixerat, iniquum fore, ſi non iiſdem omnes legibus tenerentur. Cicero reſpondet concedendo primùm, deinde negando. *Iniquum* id eſſe ais. Eſto iniquum, ac ſi ita vis, *iniquiſſimum.* Id ſi idem tibi, & *confitear*, cujuſmodi eſt? quid tum? quid efficies? Id unum: *Opus eſſe commutatis eis legibus*: eas mutari leges oportere. *Non* autem *id ejuſmodi eſt, ut non pareamus iis legibus, quæ ſunt* conſtitutæ. Deinde id nego iniquum eſſe. *Quis* enim *unquam hoc ſenator accuſavit*, &c. Odinus.

Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur; cæteri autem ſunt ordines liberati: hanc ipſam legem, *Ne quis judicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Poſteà L. Sylla, homo à populi cauſa remotiſſimus, tamen, cùm ejus rei quæſtionem hac ipsâ lege conſtitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæſtionis genere auſus non eſt. Quod ſi fieri poſſe exiſtimaſſet: pro illo odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quàm omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, queſtus in veteres judices [25], in hanc unam quæſtionem contuliſſet.

Nec nunc quidquam agitur, (mihi credite, Judices, & proſpicite id, quod providendum eſt) niſi, ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed à paucis. Nam ii ſenatores, qui ſe facilè tuentur integritate & innocentiâ, quales (ut verè dicam) vos eſtis, & cæteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordiâ conjunctiſſimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri poſſint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtræ poſſe confidunt. Quis enim de homine audeat, paulo majoribus opibus prædito, verè & fortiter judicare; cùm videat, ſibi de eo, quòd coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam?

O viros fortes, equites Romanos! qui homini clariſſimo ac 56
potenter-

25. *Queſtus in veteres judices*] *Queror in aliquem*, non dicunt Latini, ſed, *queror de aliquo.* Hoc igitur totum deleri juſſi. LAMBINUS. Lego, diſſentientibus antiquis libris, *Quâ eſt uſus in veteres judices.* Atque hâc ego conjecturâ, nec à vetere ſcriptura longiùs diſcedente, & ſententiam illuſtrante, magnopere delector. Quid enim eſt, *Queſtus in veteres judices?* quanto autem aptius, *Acerbitatem proſcriptionis ſuæ, quâ eſt uſus in veteres judices!* Veteres enim judices, id eſt, equites Romanos, qui lege C. Gracchi per annos II. judicia tenuerant, non modo judicandi poteſtate victor Sylla privavit, verùm etiam proſcripſit. MANUT. Valde blanditur mihi conjectura Manutii. GRÆTIUS.

potentissimo, M. Druso, tribuno plebis restiterunt, cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicassent, hujusmodi quæstionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, cæteríque hujuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissimè repugnarunt, cùm hæc recusarunt, & palàm fortissimè, atque honestissimè dicerent, se potuisse judicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempsisse, sed ordine suo, patrúmque suorum, contentos fuisse, & vitam illam tranquillam & quietam, remotam à procellis invidiarum, & hujuscemodi judiciorum anfractu, sequi maluisse. Aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent [26], manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermisissent, populi beneficiis esse privatos, judiciorum novorum periculis non carere. Senatorem hoc queri non posse, propterea, quòd eâ conditione propositâ petere cœpisset: quòdque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cùm summum rectè factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, eâ ne lege accusarentur, quâ nunc Avitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, eâ lege equestrem ordinem non teneri: sed ne novâ lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam recusavit, quominùs vel eâ lege rationem vitæ suæ redderet, quâ non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm primùm in omnes ordines quæstio perferatur.

Interea

---

26. *Quam secuti petitionem reliquissent*] Erit facilior explicatus, si distinguas in hunc modum: *quam secuti, petitionem* &c. OLIVETUS.

Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia com- 57
moda noſtra, jura, libertatem, ſalutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: ſimul & illud quàm ſit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas ſuas commiſiſſe: ipſum ſine cura eſſe: non metuere, ne lege eâ, quam nunquam ipſe juſſerit, & quæſtione, quâ ſe ſolutum liberúmque eſſe arbitretur, per paucos judices aſtringatur. Agit enim ſic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus & diſertus, omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis ſilentio, ſicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit eâ lege, quâ lege ſenatores, & ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur: mihi per eum recuſare, & in arce legis præſidia conſtituere defenſionis meæ non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius, (ſicuti veſtrâ æquitate nixi confidimus) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus ſit: in lege autem, quam attingere noluerit, præſidii nihil fuiſſe.

Hìc nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera poſita ſit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculoſa, & quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, cùm eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta ſit, in populum Romanum transferre conentur. Qua in lege eſt, *qui coierit*: quod quàm latè pateat, videtis. *Convenerit*: æquè infinitum & incertum eſt. *Conſenſerit*: hoc verò cùm incertum & infinitum, tum obſcurum & occultum eſt. *Falſúmve teſtimonium dixerit.* Quis de plebe Romana teſtimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum eſſe videatis? Nam dicturum quidem certè, ſi hoc judicium plebi Romanæ propoſitum ſit, neminem unquam eſſe confirmo. Sed hoc polliceor omnibus, ſi cui fòrtè hac lege negotium faceſſetur, qui lege non teneatur, ſi is uti me defenſore voluerit, me ejus cauſam legis præſidio defenſurum: & vel his judicibus, vel eorum ſimilibus, facilè probaturum, & omni me defenſione uſurum eſſe legis: quâ nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum eſt, non conceditur.

Non

58 Non enim debeo dubitare, Judices, quin, ſi qua ad vos cauſa hujuſmodi delata ſit ejus, qui lege non teneatur; etiam ſi is invidioſus, aut multis offenſus eſſe videatur, etiam ſi eum oderitis, etiam ſi inviti abſoluturi ſitis, tamen abſolvatis: & religioni potiùs veſtræ, quàm odio pareatis. Eſt enim ſapientis judicis, cogitare, tantum ſibi à populo Romano eſſe permiſſum, quantum commiſſum & creditum ſit: & non ſolùm ſibi poteſtatem datam, verùm etiam fidem habitam eſſe meminiſſe: poſſe, quem oderit, abſolvere: quem non oderit, condemnare: & ſemper non quid ipſe velit, ſed quid lex & religio cogat, cogitare: animadvertere, quâ lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur. Cùm hæc ſunt videnda, tum verò illud eſt hominis magni, Judices, atque ſapientis, cùm illam, judicandi causâ, tabellam [27] ſumpſerit, non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi, quodcunque concupierit, licere; ſed habere in conſilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatéſque omnes amovere: maximéque æſtimare conſcientiam mentis ſuæ, quam à diis immortalibus accepimus; quæ à nobis divelli non poteſt; quæ ſi optimorum conſiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, ſine ullo metu & ſumma cum honeſtate vivemus.

Hæc ſi T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet: profectò ne conatus quidem eſſet dicere, id quod verbis multis egit, judicem, quod ei videatur, ſtatuere, & non devinctum legibus eſſe oportere. Quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicæ dignitate, parum; pro veſtra prudentia, ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi fingenda eſſe, & proferenda, ne omnium turpiſſimi reperirentur, ſi in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent.

59 Atque, ut exiſtimetis, neceſſariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua. Profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonſtrari potuerunt, breviſſimè

27. *Tabellam*] De qua Aſconius in Divinat. cap. 7.

28. *Hominem multorum hoſpitum*] Facetè dictum ambiguo ſenſu. Nam hoſpitem multo-

vissimè esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proscriptus est, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam esse dixistis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus est. Hujus illum opes in rebus ejus incommodis sublevarunt. Atque hoc cùm ipse, tum omnes ejus amici, necessariique cognoverunt.

Ancarii, & Paceni pastoribus, hujus villicum vim & manus attulisse. Cùm quædam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta: Aviti villici rem domini, & privatam possessionem defenderunt. Cùm esset expostulatio facta, causa illis demonstrata: sine judicio controversiáque discessum est.

P. Ælii testamento propinquus exheredatus cùm esset, heres hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: ídque testamentum ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento, infitiatum esse. Non est ita. Sed cùm H-S XXX scripta essent, pro H-S CCC, neque ei satis cautum videretur; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ. Primò debere negavit: pòst sine controversia solvit. Cælii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cùm emisset de sectoribus, quo tempore eam primùm liberam esse audivit, sine judicio reddidit Cælio. Ennium esse quendam, cujus bona teneat Avitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui per multos annos quievit: deinde aliquando cum servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum [28] A. Binnium quendam, cauponem, de via Latina, subornatis: qui sibi à Cluentio, servísque ejus, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si invitaverit [29], id quod solet, sic hominem accipiemus, ut molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, Judices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum

multorum esse, laus est in nobilibus viris; in caupone questus est, itaque laude caret. MANUTIUS.

29. *Si invitaverit*] More cauponum prætereuntes invitantium, ut ad se divertant. GRÆVIUS.

sum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. Quàm levia, genere ipso! quàm falsa, re! quàm brevia, responsu!

60 Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri judicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, quâ coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta sint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad vestrum judicium minimè pertinerent.

Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summâ fide, & omni virtute prædittus, L. Plætorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionémque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius sororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cùm ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum: id cùm daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, intercepisse, bibisse, statímque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratiò mea.

Quid unquam Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? Quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit: huic autem accusatores, matre vivâ, deesse non possent? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? Per quem porrò datum? unde sumptum? Quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt: sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. Res enim jam se ipsa defendat.

Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum

tuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. Magnum & impudens mendacium. Perspicite cætera. Dico, illum cùm ad illud prandium crudior venisset, &, ut ætas illa fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. Quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem & falsum crimen afferret. TESTIMONIUM *Balbutii patris.*

Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, Judices, ex 61
quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis meæ dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne à matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius, idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? Quid erat, quòd jam Oppianicum pœnâ affectum pro maleficiis, ejectum è civitate, quisquam timeret? Quid metuebat? ut oppugnaretur à perdito? an ne accusaretur à condemnato? an ne exulis testimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vitâ frui noluit: adeóne erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exulis, deserti ab omnibus? Quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo audire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? Hujus igitur vitæ Avitus invidebat? Hunc si acerbè & penitus oderat; non eum quàm diutissimè vivere velle debebat? Huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? Qui si quid animi ac virtutis habuisset,

(ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse consciſſet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quàm hic reliquisse: à socrus, ab uxorum, à fratris, à liberûm pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter sensum doloris?

62 Age verò, venenum per quem datum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quòd ille Oppianico familiarissimè est usus, potiùs etiam simultas. Eíne igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimùm & suum scelus, & illius periculum committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiù sinis? Cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur?

Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, Judices, quàm novum, in pane datum venenum? Faciliúsne potuit, quàm in poculo? latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celeriùs potuit comestum, quàm epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane, si esset animadversum, quàm in poculo, cùm ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset?

At repentinâ morte periit. Quod si esset ita factum, tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet: si esset suspiciosum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, post mortem, in Avitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite.

Cùm vagus & exul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer diúque ægrotavit.

vit. Cùm esset unà Sassia, & Statio Albio [30] quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiarius uteretur, quàm vir dissolutissimus, incolumi fortunâ, pati posset, & jus illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cùm jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre posset, & huc ad urbem profectus esset, (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirmâ valetudine latus offendisse vehementer, &, posteaquàm ad urbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, Judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur.

Post mortem ejus Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit 63
insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit. Emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam servo suo, quæsituram esse dixit. Præterea servum illum Nicostratum, quem nimiùm loquacem fuisse, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulavit. Hic cùm esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benevolum esse, & patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. Tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cùm essent animi servorum & spe & metu tentati, ut aliquid in quæstione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt.

Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis lon-

30. *Statio Albio*] Libertus erat Oppianici senis, ut ex prænomine, & nomine illius patet. FERRAT.

go intervallo pòst iterum advocantur. Habetur de integro quaestio: nulla vis tormentorum acerrimorum praetermittitur: aversari advocati, & jam vix ferre posse: furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quae cogitasset, procedere. Cùm jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summâ virtute praeditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur; sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquàm caeteri comprobarunt: ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quaesitum.

Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, moerens, quòd jam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultae quidem matris insidiae nocere potuissent. Larinum postquam venit: quae à Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò & ornatam, Larini medicinae exercendae causâ, tabernam dedit.

64 Unum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat: ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat; ut eum nuptiis alligatum simul, & testamenti spe devinctum, possit habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & caedem ejusmodi. Cùm esset in aedibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conservos dormientes occidit, in piscinámque dejecit: ipse armarii fundum exsecuit, & H·S * [31] & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio.

Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non

31. *H-S* *] Post vocem, *sestertium*, jussi notari stellulam, per quam admoneatur lector hic deesse numerum. LAMBINUS.

non comparebant, commovebatur. Cùm exsectio illa fundi in armario animadverteretur? quærebant homines, quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus [32]. Invenitur ea serrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula conjectus est: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

Constituitur quæstio de furto. Nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis, armario expilato, pecuniâ ablatâ, non omni recuperatâ, occisis hominibus, institutam esse quæstionem de morte Oppianici? Cui probatis? Quid est, quod minus verisimile proferre potuistis? Deinde ut omittam cætera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus primò recusavit. Posteaquàm illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur; mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè ad supplicium dedit.

Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. De Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? Itáne tandem? Mulier jam non morbo [33], sed scelere furiosa, cùm quæstionem habuisset Romæ, cùm de T. Anni, L. Rutilii, P. Saturii, & cæterorum honestissimorum virorum sententiâ constitutum esset, satis quæsitum videri, eâdem de re triennio pòst, iisdem de hominibus, nullo adhibito, 65

32. *A coactoribus*] Iis, qui cogunt & exigunt pecunias de bonis, quæ in auctione venierunt. MANUTIUS.

33. *Morbo*] Animi, ut anteà. IDEM.

to, non dicam viro, ne colonum fortè adfuisse [14] dicatis, sed bono viro, in filii caput quæstionem habere conata est.

An hoc dicitis? Mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: cùm haberetur de furto quæstio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, judices, sæpe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio interclusa respirat: quòd aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta est, à consiliis malitiæ deseruntur. Quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix ullo obsisti modo posset. Utrùm furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex serrula insimulatus, & à puero conscio est indicatus. An id actum non est in quærendo?

Quæ fuit alia igitur causa quærendi? An, id quod dicendum vobis est, & quod tum Sassia dictitabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod antè dixi; mulier abundat audaciâ: consilio & ratione deficitur. Nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobísque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto; pòst aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percontatione quæsitum, sed dolore expressum videretur.

Quæstio de furto est, veneni jam suspicione, superiore quæstione, sublatâ; quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod querebatur, verbum

14. *Absfuisse*] Lege *adfuisse*. Si dicam, nullum adhibitum esse virum: vos contrà virum ejus, quem illa secum habere libidinis causâ consuesset, affuisse dicetis. Jocus est ex amphibolia. MANUT.

bum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit? de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit ullum?

Jam videtis, illam nefariam mulierem, Judices, eâdem manu, quâ, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripſiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem dicite, quis obſignavit? Unum aliquem nominate. Neminem reperietis, niſi fortè ejuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari. Quid ais, T. Atti? Tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius literis conſcriptas in judicium afferas: neque earum auctorem literarum, neque obſignatorem, neque teſtem ullum nominabis? Et, quam tu peſtem innocentiſſimo filio ex matris ſinu depromſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? Eſto, in tabellis nihil eſt auctoritatis [35]: quid? ipſa quæſtio, judicibus: quid? amicis, hoſpitibúſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipſi tempori, cur non reſervata eſt? Quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, & Nicoſtrato? 66

Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas. Quem tu, cùm hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, Judices, in crucem actum eſſe exſectâ ſcitote linguâ: quod nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium, ſed, quaſi non omnes ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, ſic metuit, ne condemnaretur extremâ ſervuli voce morientis.

Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus & immane, aut unde natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profectò, Judices, non ſine neceſſariis me, ac maximis cauſis, principio orationis meæ de matre dixiſſe. Nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit.

35. *Eſto: in tabellis, nihil eſt auctoritatis*] Joan. Paſſeratius, homo pereruditus, legendum putat, *in tabellis nonnihil eſt*, &c. cui aſſentior. LAMBIN.

rit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cùm obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quòd Aurium Melinum, cujus illa quondam socrus, paulo antè uxor fuisset, cùm Oppianici esse operâ proscriptum occisúmque cognosceret, eam sibi domum sedémque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia & spolia fortunarum videret.

Illud primum queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspiciosum cæteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset, certè postea, deprehensâ re, non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut à crudelissimo hoste fugisset, domúmque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. Non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes totâ mente mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primùm, ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, [a] donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit.

67 Itaque apud cæteros, novis inter propinquos susceptis inimicitiis, sæpe fieri divortia, atque [b] affinitatum discidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus antè duxisset. Cæteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solùm diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. Hinc enim illæ sollicitationes servorum & minis & promissis: hinc illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus,

a Lamb. *donis, muneribus* b Idem. *affinium*

modus, ſed amicorum auctoritas fecit. Ab eodem ſcelere illæ triennio pòſt habitæ Larini quæſtiones: ejuſdem amentiæ falſæ conſcriptiones quæſtionum; ex eodem furore etiam illa conſcelerata exſectio linguæ: totius denique hujus ab illa eſt & inventa, & adornata comparatio criminis.

Atque his rebus cùm inſtructum accuſatorem filio ſuo Romam ipſa miſiſſet, pauliſper, conquirendorum & conducendorum teſtium causâ, Larini eſt commorata: poſtea autem, cùm appropinquare hujus judicium ei nuntiatum eſt, confeſtim huc advolavit, ne aut accuſatoribus diligentia, aut pecunia teſtibus deeſſet; aut ne fortè mater hoc ſibi optatiſſimum ſpectaculum hujus ſordium, atque luctus, & tanti ſqualoris amitteret.

Jam verò quod iter Romam ejus mulieris fuiſſe exiſtimatis? 68
quod ego, propter vicinitatem Aquinatium & Venafranorum, ex multis audivi & comperi: quòs concurſus in his oppidis? quantos & virorum & mulierum gemitus eſſe factos? Mulierem quandam Larino, atque illam uſque à mari ſupero Romam proficiſci, cum magno comitatu, & pecunia, quò faciliùs circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium poſſet. Nemo erat illorum, penè dicam, quin expiandum illum locum eſſe arbitraretur, quacunque illa iter feciſſet: nemo, quin terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit: nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non contagionem aſpectûs fugeret. Nocti ſe potiùs ac ſolitudini, quàm ulli aut turbæ, aut hoſpiti committebat.

Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare noſtrûm putat? Quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem pretio labefactare conata ſit, tenemus. Quin etiam nocturna ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratáſque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de ſuo ſcelere teſtâtur, neque intelligit, pietate, & religione, & juſtis precibus, deorum mentes, non contaminatâ ſuperſtitione, neque ad ſcelus perficiendum cæſis hoſtiis poſſe placari. Cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales à ſuis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

O 2 Vos,

69 Vos, Judices, quos huic A. Cluentio quoſdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem matris à filii capite depellite. Multi ſæpe in judicando peccata liberûm, parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cùm ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcitote, Judices, (incredibile dictu eſt, ſed à me veriſſimè dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, veniſſe Romam, ut hunc ſtudio frequentiâque ſuâ, quantum poſſent, in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum ſcitote eſſe traditum, ídque in præſentia, in communi Italiæ pace, domeſticis copiis eſſe tutum. Quos tamen ipſos æquè, & eos, quos præſentes videtis, hujus expectatio judicii dies noctéſque ſollicitat.

Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodíſque omnibus ſententias eſſe laturos. Summa eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides. Præterea nobilitatem illam inter ſuos, locúmque à majoribus traditum ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non ſolùm teſtimonium ſuum, judiciúmque ſignificent, verùm etiam curam animi, ac dolorem. Quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAUDATIO CLUENTII, *ex decurionum Larinatium decreto.*

Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age verò, vicinorum quantum ſtudium, quàm incredibilis benevolentia, quanta cura eſt? Non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Ferentani, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo [36], atque

36. *Theano Appulo*] Ego puto utrumque *Teanum*, Apulum, & Sidicinum, ſcribi ſine *h*:. *Apuliam*, & *Apulum*, modò ſimplici *p*, ut apud Horatium ſemel reperi (*altricis extra limen Apuliæ*) modo duplici *pp*, ut plerumque. URSINUS.

atque Luceriâ equites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis: Boviano, totóque ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimíque venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res * pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore prædití, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno sic diligi videntur, ut hic ab his universis.

Quàm non abesse ab hujus judicio L. Volusienum, summo 70
splendore hominem ac virtute præditum, vellem? Quàm vellem præsentem posse P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatissimum, nominare: qui, cùm, hujus causâ, dies noctésque vigilaret, & cùm me hanc causam doceret; in morbum gravem periculosúmque incidit: in quo tamen non minùs de capite ejus, quàm de sua vita laborat. Cn. Tudicii senatoris, viri optimi & honestissimi, par studium & testimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed majore verecundiâ, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benevolentiam, confirmamus.

Horum omnium studium, curam, diligentiam, meúmque unà laborem, qui totam hanc causam, vetere instituto, solus peroravi, vestrámque simul, Judices, æquitatem & mansuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? Quam cæcam crudelitate, & scelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla unquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea stultitia est, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit. Atque etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & jura mutavit: uxor generi, noverca filii, filiæ pellex [17]: eò jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reservarit.

Quare, Judices, si scelus odistis, prohibete aditum matris à

* Vict. Man. Lamb. *pecuniarias*

37. *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex*] Magna vis eloquentiæ: cujus ipse testimonium exstare voluit in eo libro, quem, Orator, inscripsit. Vide cap. 38. Manut.

filii ſanguine : date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria liberûm : patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs veſtrâ æquitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutémque diligitis : levate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, Judices, tot annos in falſa invidia periculíſque verſatum; qui nunc primùm poſt illam flammam, aliorum facto & cupiditate excitatam, ſpe veſtræ æquitatis erigere animum, & paulùm reſpirare à metu cœpit; cui poſita ſunt in vobis omnia; quem ſervatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis. Orat vos Avitus, Judices, & flens obſecrat, ne ſe invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota & preces à veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam & mortuo, condonetis.

71 Quòd ſi qua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocentem : ne iſte miſer, Judices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe, & multùm queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum. Quod ſi tum indicatum non eſſet : non huic ærumnoſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborum : poſtremò etiam fortaſſis mater exequiàs illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet. Nunc verò quid erit profectum, niſi ut hujus ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſervata; mors ſepulcro patris privata eſſe videatur? Satis diù fuit in miſeriis, Judices : ſatis multos annos ex invidia laboravit. Nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit; cujus animum non jam expletum eſſe putemus. Vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, ut quiſque crudeliſſimè oppugnatur, eum leniſſimè ſublevatis, conſervate A. Cluentium : reſtituite incolumem municipio : amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite : vobis in perpetuum, liberíſque veſtris obſtringite. Veſtrum eſt hoc, Judices, veſtræ dignitatis, veſtræ clementiæ : rectè hoc repetitur à vobis, ut virum optimum atque innocentiſſimum, plurimíſque mortalibus carum atque jucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis : ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiæ locum, in judiciis veritati.

DE

DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM.
IN SENATU.
ORATIO XV.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis consules magistratum inibant, magnâque civium multitudine celebrante, in Capitolium ascendebant: ubi rem divinam faciebant, mox etiam senatum advocabant, & habebant. Eo die Servilius Rullus Tribunus plebis, qui cum collegis proximo Decembri magistratum inierat, de lege Agraria, quam jam promulgarat, verba in senatu fecit. Solebant enim ante patres consulere, qui ad populum aliquam legem ferre parabant, ut auctores essent. Eam legem Cicero, quòd ærarium exhauriret: vectigalia proscriberet: possessiones omnes publicas venderet: omnia belli subsidia & ornamenta pacis imperio Romano adimeret: quòd decemviros in quinquennium cum summo imperio omnium fortunis & capitibus imponeret, summa cum assensione & approbatione bonorum omnium dissuasit, & à tribunitiæ largitionis metu senatum & bonos omnes hac oratione liberavit: quam Kalen-

Kalendis Januariis in Capitolio habuit: ut in Pisonem scribit. TURNEBUS.

Hujus legis undecim capita ex tribus, quæ sequuntur, Orationibus colligi possunt. I. Ut Tribunus plebis qui legem hanc tulerit, creet per septemdecim tribus eodem modo, ut comitiis Pont. Max. Decemviros ex iis, qui præsentes profiteantur. II. Ut legem Curiatam de illis ferat, qui Prætor primus factus sit, vel eo impedito, qui postremus, cui non possint Tribuni plebis intercedere; si lex Curiata ferri non possit, Decemviri tamen eodem jure sint, quo qui optimá lege. III. Ut Decemviri habeant auspicii deducendarum coloniarum causá pullarios, ut Tresviri lege Semproniá, apparitores, & alia hujusmodi; Prætoriam denique potestatem ad quinquennium sine provocatione. IV. Ut liceat illis vendere omnia, de quibus S. C. facta sunt M. Tullio & Cn. Cornelio consulibus: agros item, loca, ædificia, aliudve quid extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit L. Syllá & Q. Pompeio consulibus, aut posteà. V. Ut liceat etiam vendere vectigalia in lege nominata; habitá actione in quibus locis ipsis videbitur. VI. Ut ad ipsos Decemviros cognitio pertineat, qui privati agri, qui publici sint; átque iis, quos publicos esse judicaverint, vectigal possint imponere, duobus exceptis. VII. Ut quod ad quemque pervenit, pervenerit ex præda, ex manubiis, ex coronario, quod neque relatum est in publicum, neque consumptum in monumento, id quilibet, uno excepto Pompeio, profiteatur apud Decemviros, & ad eos referat: qui, si qua pecunia post Tullium & Antonium consules ex novis vectigalibus recipiatur, eá quoque uti possint. VIII. Ut hac pecuniá agros emant in Italia, qui coli, & arari possint, à volentibus tamen vendere, non ab invitis: néve ea pecunia in ærarium referatur, aut exigatur. IX. Ut in eos agros, qui hac lege empti fuerint, colonias deducant, & in quæ loca prætereà videbitur. X. Ut Capuam in coloniam deducant quinque millia colonorum, iisque & Capuanum agrum, & Stellatem dividant. XI. Ut quæ post Marium & Carbonem consules publicè data, assignata, vendita, concessa, & possessa sunt, ea omnia eo jure sint, ut quæ optimo jure privata sunt. FERRATIUS.

*** Quæ

*** Quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur [1]. Dicent enim decemviri [2], id quod dicitur à multis, & sæpe dictum est; post eosdem consules [3], regis Alexandri testamento, regnum illud, populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandriam clàm petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortales! utrùm esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia: & utrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? I

Videte nunc, proximo capite [4] ut impurus helluo turbet rempublicam; ut à majoribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet; ut sit non minùs in populi Romani patrimonio nepos, quàm in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum. Agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam: Videlicet excogitabit [5] aliquid, atque afferet. Nam superioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri sociorum, regum status decemviris donabantur: nunc præsens certa

1. *Quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur*] Significat Alexandriam, & Ægyptum, quæ ab Alexandro Rege, qui Cotta, & Torquato Coss Tyri mortuus est, testamento populo Romano relictæ dicebantur. Quod cùm Romæ percrebuisset, multi extiterunt, qui apertè dicerent, adeundam esse regiam hereditatem, Ægyptum Ptolomæo adimendam esse, qui eam tenebat, quòd non esset nec genere, nec animo regio. Qua de re apertiùs agitur in sequenti oratione. Usus est autem translatione è re militari ducta. Nam *petebatur*, à gladiatorum, aut præliatorum petitionibus sumptum est: cui translationi respondet illa altera à bellicis clandestinis oppugnationibus hausta, *Cuniculis oppugnatur*, quod quid sit, expressit in secunda, cùm dixit: *Nunc tetris tenebris, & caligine, Alexandriam se perventuros arbitrati sunt.* Sunt enim cuniculi fossæ subterraneæ hominum ingenio ad cuniculorum animantium imitationem fabrefactæ, ut clàm mœnia urbium hostilium suffodiant, atque imprudentibus hostibus in eorum oppidum erumpant, quales quondam Camillus in capiendis Veiis machinatus est. Contrariis autem his hæc est ornata oratio, *apertè peti*, & *clàm cuniculis oppugnari*. LAUR.

2. *Decemviri*] Qui lege Rulli creati erant. Ad agrorum assignationem & coloniarum deductionem persæpe Triumviri creabantur, nonnunquam Quinqueviri. Rullus suâ lege Decemviros creari jubebat: Cæsar in consulatu agros per XX. viros assignavit. TURNEBUS.

3. *Eosdem Consules*] Syllam & Pompeium intelligit, ut ex 2. orat. apparet. Nam in lege Rullus quæ publicabat, & vendebat, ex horum consulatu definiebat. IDEM.

4. *Proximo capite*] Legis suæ. Multa enim capita, multásque sententias complectebatur Rulli lex. Capita enim vocantur legum partes à Jurisconsultis. IDEM.

5. *Excogitabit*] Quod si faceret, excusandus esset. Verùm nihil excogitat. *Veneat*, inquit, *Silva Scantia*. MANUTIUS.

pecunia numerata quæritur. Expecto, quid tribunus plebis vigilans & acutus excogitet. Veneat, inquit, silva Scantia [6]. Utrùm tandem hanc silvam in relictis possessionibus [7], an in censorum pascuis [8] invenisti? Si quid est, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quanquam iniquum est, consume tamen sanè, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. Silvam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani subsidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hoc me inertiorem consulem judicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud majores nostros fuerunt: quòd quæ vectigalia, illis consulibus, populo Romano parta sunt, ea, me consule, ne retineri quidem potuisse judicabuntur.

2 Vendit Italiæ possessiones ex ordine omnes. Sanè est in eo diligens: nullam enim prætermittit. Persequitur [9] in tabulis censoriis totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Romani proscriptam [10] à tribuno plebis, constitutam in mensem Januarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causâ, non vendiderint ii, qui armis & virtute pepererunt, ut esset, quod nos, largitionis causâ, venderemus.

Videte nunc, quoad fecerit iter apertius, quàm antea. Nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, à

6. *Scantia*] Silvam Scantiam Censores publicanis pecuariis locabant. *Cic. in Bruto*, *cap.* 22. Suspicor illic fuisse Scantias aquas, ubi, ut inquit Plinius, lib. II. cap. 107. *è petra flamma exibat*, *quæ pluviis accenderetur.* TURNEBUS.

7. *Relictis possessionibus*] Locis sterilibus, quæ quòd locari non possint idcircò in tabulis censoriis scripta non erant, sed negligebantur. Virgilius libro 4. Georg. *cui pauca relicti Jugera ruris erant.* IDEM.

8. *Pascuis*] Plinius, *Pecunia ipsa à pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diù hoc solum vectigal fuerat.* Lib. XVIII. cap. 3. IDEM.

9. *Persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam*] Hæc etiam videntur esse ab oratore subjecta voci præconis, cùm post Italicas possessiones Siculas quoque recitasset, quas ita persecutus erat in lege Rullus, ut in tabulis censoriis inveniebantur. LAUREDANUS. Puteanus mallet, *persequitur*, *ut in tabulis*. Ita, ut sit in tabulis. Non malè. GRUTERUS.

10. *Audistis auctionem populi Romani proscriptam*] Satis hæc verba docent, possessiones proscriptas ex lege per præconem recitatas fuisse, cùm inquit, *audistis.* Invidiosè autem vocat *auctionem*, non possessionum, sed *populi Romani*, & addit *proscriptam à trib. plebis*, quasi qui defensor commodorum populi Romani est constitutus: est enim hoc etiam vehementius, quàm si, *à Rullo*, dixisset. LAURED.

à me indicati ſunt: nunc jam ſe ipſi indicabunt. Jubent venire agros Attalenſium [11], atque Olympenorum. Hos populo Romano Servilii, fortiſſimi viri, victoria adjunxit. Deinde agros in Macedonia regios [12], qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli, qui Perſen vicit, virtute parti ſunt: deinde agrum optimum & fructuoſiſſimum Corinthium, qui L. Mummii imperio [13] ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus eſt: pòſt autem agros in Hiſpania apud Carthaginem novam [14], duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos: tum verò ipſam veterem Carthàginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, ſive ad notandam Carthaginenſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtram victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam conſecravit [15]. His inſignibus atque inſulis imperii venditis, quibus ornatam vobis majores veſtri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociàque poſſederit. Num obſcurè videntur, propè haſtâ præconis, inſectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque verſetur?

Hoc verò cujuſmodi eſt; quòd ejus auctionis, quam con- 3
ſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? Nam decemviris, quibus in locis ipſis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi Romani

11. *Attalenſium*] Attalea, urbs Lyciæ: Lydiæ eſt in Stephano. Ab Ἀτταλεὺς more Latinis uſitato fit *Attalenſis*. Olympus urbs Pamphyliæ: inde Ὀλυμπηνὸς, inquit Stephanus, gentile formatur, Latinè *Olympenus*. Servilius Proconſul in Ciliciam miſſus, piratas vicit: eorum urbes Phaſelum, Olympum, Attaliam, Iſaurúmque Ciliciæ arcem expugnavit: noménque Iſaurici ſibi adoptavit. TURNEBUS.

12. *Deinde agros in Macedonia regios*] Qui regis Philippi, & ejus filii Perſis fuerunt: quorum illum T. Quinctius Flamininus, hunc L. Æmilius Paulus devicit. Auctor Livius, & Florus, & Plutarchus. LAUREDANUS.

13. *L. Mummii imperio*] Qui bellum Achaicum confecit, Corinthum diruit, quòd ibi legati populi Romani violati fuerant. TURNEBUS.

14. *Apud Carthaginem novam*] Carthago nova in Bætica Hiſpania ad litus fuit ab Aſdrubale Pœno condita. Nova autem dicta eſt, ut à vetere, quæ in Africa erat, diſtingueretur, auctore Stephano. LAUR.

15. *Conſecravit*] Conſecrare nihil aliud erat, quàm à privato cultu ſacro aliquo carmine vindicare; ut Romæ Sp. Mælii, & M. Ciceronis area conſecrata eſt. Conſecraſſe autem Carthaginem Africanum docet etiam Appianus in Libyca extrema. Hac de conſuetudine loquitur Cicero lib. II. de Legibus. LAUREDANUS.

non licet: his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumptis patrimoniis, faciunt, ut, in atriis auctionariis [16] potiùs, quàm in triviis, aut in compitis auctionentur: hic permittit sua lege decemviris, ut in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Romani possint divendere.

Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis [17] quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemviralis futura sit non videtis? Hereditatum obeundarum causâ, quibus vos legationes dedistis, qui & privati [18], & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus [19] sociis vestris esse soleant. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemviri summo cum imperio, summa cum avaritia, infinitáque omnium rerum cupiditate? Quorum cùm adventus graves, cùm fasces formidolosi, tum verò judicium ac potestas erit non ferenda. Licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicarint, vendere. Etiam illud, quod homines sancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant: tamen id iis ipsum per legem licebit. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit,

Sylla

---

16. *Atriis auctionariis*] Atria quædam erant in foro, in quibus consessus præconum erat, auctionésque fiebant. Sententia est: Etiam nepotes adesâ re familiari & perditâ, ut creditoribus solvant, non in triviis, neque passim, sed certis & constitutis in locis, ut in atriis auctionariis, solent auctionari. TURNEBUS.

17. *Liberis populis*] Hic liberos populos dicit, qui neque in provinciæ formam redacti sunt, ut vectigal pendant, neque regi parent. Nam provinciis & regnis opponit. IDEM.

18. *Privati*] Legatos significat eos, qui legationes liberas obibant, quas Romani Senatores à senatu sæpe impetrabant, vel vitandi periculi, vel voti solvendi, vel negotii privati procurandi, vel hereditatis obeundæ, vel pecuniæ exigendæ causâ. LAURED. Vide de Leg. III. 8.

19. *Graves eorum adventus*] Proinde in consulatu has legationes tollere tentavit Cicero: quanquam ad senatû commodum pertinere videbantur; fecissétque, nisi levissimus tribunus plebis impedisset: posteà lex Julia quinquennio definit. TURNEBUS.

20. *Severitas*] Severitas propter acerbitatem reprehendenda, si invitos spoliabunt; benignitas propter quæstum vituperanda, si pecunias, ne vendant, accipient. Dilemma. LAUREDANUS.

21. *Suspiciosa*] Nam suspicio est trib. à Siculis & ab Hiempsale pecuniâ corruptos, exceptionem legi adjecisse. IDEM.

Sylla & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitúmque fecerunt.

Jubet eosdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. Quo in judicio perspici non potest, utrùm severitas [20] acerbior, an benignitas quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm suspiciosæ [21]. Excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. Hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. 4

Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere [22], & Recentoricus ager privatus est, quid attinuerit excipi? Sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnunquam esse publicus: quem putet existimaturum, duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non architecti hujusce legis olfecerint? Provincias, civitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. Non est satis.

Audite, audite vos, qui amplissimo populi senatúsque judicio exercitus habuistis, & bella gessistis. *Quod ad quemque pervenit, pervenerit, ex præda, ex manubiis* [23], *ex auro coronario* [24], *quod neque consumptum in monumento* [25], *neque in ærarium*

22. *Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere*] Utramque harum exceptionum reprehendit dilemmate. Hoc modo: Recentoricus ager aut privatus est, aut publicus. Si privatus, non fuit excipiendus; nam vectigal agris publicis tantùm imponitur. Si publicus, non gratis parcit ei agro, sed pecuniâ corruptus. Item: Hiempsalis agris aut satis est cautum fœdere, aut non. Si satis, non attinuit eum excipi. Si non satis; ergo pecuniâ inductus ei agro cavet, ne vendatur. Idem.

23. *Manubiis*] A. Gellius lib. XIII. cap. 24. *Sed quæro*, inquit, *an M. Tullius, verborum homo diligentissimus, in oratione, quam dixit, de lege Agraria, Kalendis Januariis contra Rullum, inani, & illepidâ geminatione junxerit manubias, & prædam, si duo hæc verba idem significant, neque ullâ re dissident.* Hæc ille. Sed alibi in his ad Tullium notis, docui ex Asconio, per *manubias* sæpe significari partem prædæ captæ, quæ imperatoribus, qui bellum aliquod feliciter & è republica gesserant, à republica dabatur, quam illi plerumque impendebant in opus aliquod publicum Unde illa inscriptio, de qua Gellius, templo præfixa: *Ex manubiis.* Græv.

24. *Coronario*] Quod conferebatur à provincialibus in coronas ad ornamentum triumphi. Itaque nisi decreto triumpho, coronarium exigi non licebat. Cic. in Pisonem, *Mitto*

rium relatum sit, id ad decemviros referri jubet. Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores, heredésque eorum quæstionem suo judicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto [26] ablaturos arbitrantur. Quam causam suscipere jurati judices noluerunt, hanc isti decemviri suscepere. Idcirco à judicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quòd sit ipsis reservata.

Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, ut, quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hìc tamen excipit Pompeium; simillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, quâ peregrini Româ ejiciuntur [27], Glaucippus excipitur. Non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, sed unus privatur injuriâ. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit. Jubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adjunxerit, vendere cogitare.

5 Videtis jam, Patres conscripti, omnibus rebus & modis constructam & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia: consumetur enim in agrorum emptionibus [28]. Optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemviri: tu Rulle (missos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus [29], ne emat ab invito. Quasi verò non intelligamus, ab invito emere, injuriosum esse: ab non invito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, socer tuus? &, si ego ejus æquitatem [30] animi probè novi, vendet

Mitto aurum coronarium, quod lex decerni & accipi vetat, nisi decreto triumpho. Cap. 37. TURNEBUS.

25. *In monumento*] In templis Deorum immortalium, porticibus, basilicis, ornamentísque publicis, quæ hoc loco monumentorum nomine veniunt. IDEM.

26. *A Fausto*] Cicerone prætore Faustus Sylla, Syllæ dictatoris filius, de residuis pecuniis, ut causam diceret apud Orchinium, magnâ contentione pugnatum est à tribuno. Sylla enim, qui diu exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, ex ærario & vectigalibus magnam vim pecuniæ sumpserat: causa tamen recepta non est. IDEM. Vide pro Cluent. 34.

27. *Peregrini Româ ejiciuntur*] Cotta & Torquato Coss. Caius Papius omnes peregrinos, qui Itali non essent, quòd eorum nimia frequentia esset, moresque importarent à Romanis institutis alienos, urbe ejecit lege latâ. Auctor Dion. Ejus legis meminit Cicero in Officiis, quam & improbat, ut hoc loco. IDEM.

det non invitus. Facient idem cæteri [31] libenter, ut poſſeſſionis invidiam pecuniâ commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix poſſunt.

Nunc proſpicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos: ii porrò ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non vendere, quid futurum eſt? Referetur pecunia? non licet. Exigetur? vetat. Verum eſto: nihil eſt, quod non emi poſſit; ſi tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut peſtilentiæ [32] ſucceſſoribus, agri tamen emantur. Quid tum? quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis eſſe hæc omnia conſideranda? Tibi nos, Rulle, & iſtis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtimaſti, quam præſidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis devinctam & conſtrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo coloniam conſtituatis? ne urbem hanc urbe alia premere [33], atque urgere poſſitis? Non faciemus, inquit. Primùm neſcio: deinde timeo: poſtremò non committam, ut veſtro beneficio potiùs, quàm noſtro conſilio ſalvi eſſe poſſimus.

Quòd verò totam Italiam veſtris colonis complere voluiſtis, id cujuſmodi eſſet, neminémne noſtrûm intellecturum exiſtimaviſtis? Scriptum eſt enim: *Quæ in municipia, quáſque in colonias decemviri velint, deducant colonos, quos velint: & iis agros*

28. *Emptionibus*] Eâ pecuniâ ementur agri, qui plebi Romanæ aſſignentur. Idem.

29. *Vir optimus*] Qui nemini injuriam facere vult. Locus in ironia eſt. Caverat autem in lege Rullus, ne Decemviri agros ab invitis tangerent: hoc enim erat uſus verbo. Idem.

30. *Æquitatem*] In hoc etiam ſalsè, atque εἰρωνικῶς Valgii improbitatem inſectatur. *Æquitatem* autem *animi* virtutem eam, quam Græci ἀδιαφορίαν appellant, nominavit, cùm animus nullâ re vehementiùs afficitur. Laur.

31. *Cæteri*] Syllani, qui magnâ laborant invidiâ, quòd proſcriptionibus ſint locupletati, & quòd poſſeſſiones multas nullo jure occuparint. Turnebus.

32. *Aut invidiæ, aut peſtilentiæ*] Invidioſorum, aut peſtilentium agrorum poſſeſſoribus. Invidioſos poſſident Syllani. Idem.

33. *Urbem hanc urbe aliâ premere*] Exemplum erit Albæ, quam Romani coloni ſibi finitimam deleverunt. Lauredan.

agros assignent, quibus in locis velint: ut, cùm totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atque hæc à me suspicionibus & conjecturâ coarguuntur.

Jam omnis omnium tolletur error: jam apertè ostendent, sibi nomen hujus reipublicæ, sedem urbis atque imperii; denique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt. Illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperii nomen transferre cogitant. Qui locus, propter ubertatem agrorum, abundantiámque rerum omnium, superbiam & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni, delecti ad omne facinus, à decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunáque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites modestè insolentiam [34] suam continebunt.

Majores [35] nostri Capuâ magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reipublicæ sustulerunt, neque aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam extermis hostibus victis sua sæpissime reddiderunt?) sed consilio: quòd videbant, si quod reipublicæ vestigium illis mœnibus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, nisi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa essent, non videretis?

7 Quid enim cavendum est in coloniis deducendis? Si luxuries; Annibalem ipsum Capua corrupit. Si superbia: nata inibi

34. *Insolentiam*] Insolentia est hoc loco, cùm quis rei alicui non assuevit, quæ ἀή-θεια Græcè dicitur. Eodem modo locutus est in 2. oratione, *Non solùm copiâ, verùm etiam insolentiâ commovebantur*. Aliàs arrogantia est, insolentia. TURNEBUS.

35. *Majores*] Quod scribit à majoribus factum esse, id bello Punico II. post receptam Capuam factum est. De qua re vide Livium lib. XXVI. LAUREDANUS.

36. *At quemadmodum armatur*] Quibus oppidis instruitur & munitur in nos Capua. Nam in omnia etiam Campaniæ oppida deducebat colonias Rullus. TURNEBUS.

37. *Campanum & Stellatem*] Campanum appellat Capuæ agrum, non totius regionis Campaniæ. Campanus autem Stellatis, auctore Livio, erat in Campania, & Capuano agro finitimus. LAUR.

38. *Sub signo claustrisque*] Signo annuli multa

bi esse ex Campanorum fastidio videtur. Si præsidium: non præponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum [36] armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. Nunc omnes urbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemviros occupabuntur. Hanc enim ob causam permittit ipsa lex, *in omnia quæ velint, oppida, colonos ut decemviri deducant, quos velint.* Atque his colonis agrum Campanum [37], & Stellatem campum dividi jubet.

Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin gravissimè, & verissimè conqueri possit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrísque [38] reipublicæ positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Syllanæ dominationi & Gracchorum largitioni restitisset [39]. Non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat. Prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reservo [40]: de periculo salutis, ac libertatis loquor.

Quid enim existimatis integrum vobis in republica fore, aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum [41], cùm Rullus, atque ii, quos multò magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer, atque

multa Romani à rapina familiæ vindicabant. Ita sportæ, lagenæ, cistæ, loculi signabantur. Claustra hîc sunt, quæ Græci κλεῖθρα vocant, id est, seræ: interdum fores ipsæ. TURNEBUS.

39. *Restitisset*] Resistere potuit; à resisto. IDEM.

40. *Concioni reservo*] Nam cùm populus utilitate potiùs ducatur, quàm honestate: quippe qui ex imperita ferè, & inerudita multitudine constet, propterea hæc utilitatis amplificatio concioni erit aptior, ut, quæ est dignitatis, orationi in senatu accommodatior. Ex quo admonemur, quàm diligenter eorum, apud quos dicimus, habenda ratio sit: quod præceptum omnium rhetorum ore celebratissimum est. LAUR.

41. *Ac dignitate retinendum*] Erfurd. *retinenda.* Cui accedit utcunque Pal. sec. in quo; *retinendam.* GRUTERUS.

acriter: neque patiar, homines ea, me consule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint. Errastis, Rulle, vehementer, & tu, & nonnulli collegæ tui, qui speratis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popularem, posse in evertenda republica populares existimari. Lacesso vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore uti volo.

8 Etenim, ut circumspiciamus omnia, quæ populo grata atque jucunda sunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. Sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis injecistis: fidem de foro, dignitatem de republica sustulistis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum, cùm populo Romano vox & auctoritas consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cùm ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperii, nobis consulibus, futuram, summámque tranquillitatem pacis, atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne vestra ista præclara lex Agraria magis popularis esse videatur? Cùm verò scelera consiliorum vestrorum, fraudémque legis, & insidias, quæ ipsi populo Romano à popularibus tribunis plebis fiant, ostendero, pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere? præsertim cùm mihi deliberatum & constitutum sit, ita gerere consulatum, quo uno modo geri graviter & liberè potest, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ à tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim.

Dicit frequentissimo senatu consul, Kalendis Januarii, sese, si status hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium extiterit, quod honestè subterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magistratu geram, Patres conscripti, ut possim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere: mihi iratum, contemnere.

9 Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, Tribuni plebis:

plebis: deſerite eos, à quibus, niſi proſpicitis, brevi tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio atque amore defendite. Multa ſunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt, non rex, non gens ulla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum, ac domeſticum eſt. Huic pro ſe quiſque noſtrûm mederi, atque hoc omnes ſanare velle debemus.

Erratis, ſi ſenatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis, populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd ſi quis veſtrûm ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ratione honori velificari ſuo: primùm, me conſule, id ſperare deſiſtat; deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem dignitatémque perducat. Quòd ſi vos veſtrum mihi ſtudium, P. C. ac communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè reſpublica deſiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

DE LEGE AGRARIA.

AD POPULUM.

ORATIO XVI.

ARGUMENTUM. *Vide pag.* 111.

1 EST hoc in more positum, Quirites, institutóque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt [1], eam primam habeant concionem, quâ gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majo-

1. *Est hoc in more positum, Quirites, institutóque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt*] Nobiles intelligit, qui eosdem, atque majores sui, quorum imagines haberent, honores populi beneficio adepti sunt. Nobilitas enim non ex conditione, sed ex imaginibus majorum apud Romanos comparabatur. Erat autem imago (auctore Polybio, lib. 6.) simulachrum oris similitudinem affabrè, miróque artificio confectam, coloribus, pigmentísque adumbratam referens, quam insigniori, ac celebriori domûs in parte collocabant. Imaginis autem suæ ponendæ jus consequebantur ex curulibus magistratibus, quorum primus erat curulis ædilitas, ut ostendit Cicero lib. V. in Verrem, cap. 14. cùm ait, se ob ædilitatem delatam adeptum esse *antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem*, jus imaginis *ad memoriam posteritatémque prodendam*. Quare consequi imagines familiæ, est magistratus curules à majoribus suis gestos item capere, quod nobilitatis erat. Hos ergo nobiles consuevisse ait primam concionem habere, quâ gratias populo agerent, ita tamen, ut suos majores laudarent. LAUR.

majoribus dicendi facultas non datur : non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinìſque inſtitutos videtis; ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.

De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere : ingrati, tacere. Nam &, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, perquàm grave eſt : & ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatióque dicendi, ut, quid à vobis acceperim, commemorem : quare dignus veſtro ſummo honore, ſingularíque judicio ſim, ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit; vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis [2].

Me perlongo intervallo [3] propè memoriæ, temporúmque noſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis : & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis : virtutíque in poſterum patere voluiſtis. Neque me tantummodò conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci

2. *Ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit : vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis*] Peſſimè locus iſte ſe habet. Si copules *ſi neceſſe erit*, cum verbis præcedentibus *ipſe modicè dicam*, vix ſententiam commodam elicias. Nam *dicis* utique de ſe, & ut dicat fuiſſe neceſſe illo tempore, oſtendit. Rectiùs igitur hic locus legitur & interpungitur in primo Francii : *Ipſe modicè dicam. Ut, ſi neceſſe erit, vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.* Ut ſit, Si res ita exegerit, putem, vos ipſos, Quirites, qui me ornaſtis, dicturos me dignum fuiſſe veſtro hoc honore & judicio. Hæc etiam diſtinctio reperitur in edit. anni 1498, ſed ſine particula *ut*. GRÆV.

3. *Me perlongo intervallo*] Aggreditur augere beneficium populi, conſulatum. Loci amplificationis ſunt hi; quòd homo novus Conſul ſit factus; quòd anno ſuo; quòd ut primùm petierit; quòd ſine repulſa; quòd voce vivâ. Plutarchus in Catone majore *novos* dictos fuiſſe ſcribit, qui ex genere noti non eſſent, ſed qui ipſi primi ſuâ virtute cognoſcerentur. Rectè : nam ut nobiles eos diximus, qui majorum imagines habebant, aut quorum majores magiſtratus curules geſſerant, ſic, qui ipſi primi magiſtratum curulem cœperant, novi nuncupabantur : qualis fuit Cicero, ante Ciceronem Ti. Coruncanius, M. Cato, C. Cælius, T. Didius, proximè autem C. Marius. Augetur autem beneficium, non ſolùm, quòd homo novus, ſed quòd primus perlongo intervallo propè memoriæ temporúmque ſuorum conſul factus ſit. Significat autem poſt C. Marium municipem ſuum, nemini homini novo conſulatum, niſi ſibi eſſe mandatum. C. autem Marius Conſul primùm factus eſt ante annos 40. ut oratoriè potiùs, quàm ad rei veritatem aptè dixerit : *Perlongo intervallo propè memoriæ temporúmque noſtrorum.* Locos etiam amplificandi beneficii tradit Ariſtoteles, primus, ſolus, cum paucis. Immoratur autem in eadem ſententia. LAUREDANUS.

ci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo [4].

2 Nam profectò si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cùm multis annis pòst petissent, quàm praetores fuissent, aliquantò seriùs, quàm per aetatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos. Me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cùm primùm licitum sit; consul factus sim, cùm primùm petierim: ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae [5] petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur.

Est illud amplissimum, quod paulo antè commemoravi, Quirites, quòd hoc honore ex novis hominibus primum me, multis * pòst annis, affecistis: quòd prima petitione: quòd anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quòd meis comitiis non tabellam [6] vindicem tacitae libertatis, sed vocem vivam prae vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus; neque singulae voces praeconum, sed unâ voce universus populus Romanus consulem declaravit.

Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum atque laetitiam duco esse permagnum, tum ad curam sollicitudinémque multò majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multae & graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertiunt: primùm tuendi consulatus: quae cùm omnibus est difficilis & magna ratio, tum verò mihi, praeter caeteros: cui errato nulla venia; rectè facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consilium; non,

4. *Novus ante me nemo*] Nam Marius, etsi magnâ plebis voluntate, non tamen tanto studio consulatum est adeptus, nec suo anno, sed occasione belli Jugurthini multis post preturam annis. TURNEB.

5. *Non ad alienae*] Observato anno, quo viri parum clari peterent. M. ANT. FERRATIUS.

* Vict. Man. Lamb. *multis posthabitis*.

non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur.

Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Qui- 3
rites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de me factum consiliúmque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatûs gerendi, quòd non eâdem, quâ superioribus consulibus, lege & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci conspectúmque vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, primâ meâ illâ oratione Kalendis Januarii dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cùm me intelligam, non hominum potentinm studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longè præponerer, non & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestrâ sapientiâ. Versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur.

Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. Omnia turbulenta consilia contra hunc reipubli-

6. *Tabellam*] Nam Gabiniâ lege in magistratibus mandandis, populus tabellâ, non voce suffragium ferebat. Tabella autem dabatur à Diribitoribus populo suffragium ferenti: in qua notis erant omnia, ut opinor, candidatorum nomina scripta, quorum ratio habebatur. Ad eorum autem nomina quos facerent, puncta notabant: quos non facerent, non notabant. Idque est quod Horatii interpretes in eum locum scribunt, *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.* TURNEBUS.

publicæ ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur. Sublata erat de foro fides [7], non ictu aliquo novæ calamitatis [8], ſed ſuſpicione, ac perturbatione [9] judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria [10], non imperia, ſed regna, quæri putabantur.

4 Quæ cùm ego non ſolùm ſuſpicarer, ſed planè cernerem: (neque enim obſcurè gerebantur) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quàm pax? quâ non modò ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non ſolùm ab hominibus, verùm etiam à beſtiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita jucundum eſt, ut & vos, & majores veſtri, & fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus noſtris præcipuam laudem gratiámque debemus, quòd eorum labore eſt factum, ut impunè in otio eſſe poſſemus. Quare quî poſſum non eſſe popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla ſunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re verâ fieri, nisi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt. Neque verò illa popularia ſunt exiſtimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum ſolent eſſe exitus. Neque ſi qui agros populo Romano pollicentur, ſi aliud quiddam obſcurè moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie

7. *De foro fides*] Ut ſuperiore oratione, fides hîc ſolutio eſt creditæ pecuniæ. Novarum enim tabularum ſpes, improbis & obæratis erat. Proinde creditæ pecuniæ non ſolvebantur. TURNEBUS.

8. *Novæ calamitatis*] Ut multi interdum calamitate belli, aut cæli, aut aliquo poſtremo caſu, coguntur cedere foro, omnibus repentè everſi fortunis. IDEM.

ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt.

Nam verè dicam, Quirites, genus ipſum legis Agrariæ vituperare non poſſum. 5 Venit enim mihi in mentem, duos clariſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri à privatis antea poſſidebantur. Non ſum autem ego is conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare : quorum conſiliis, ſapientiâ, legibus, multas eſſe video reipublicæ partes conſtitutas.

Itaque, ut initio mihi, deſignato conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere : cupiebam, quod cogitarent, cognoſcere. Etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicæ bene adminiſtrandæ ſocietatem.

Cùm familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem, ac darem; celabar, excludebar: &, cùm oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum; tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam : negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut inſidioſa, aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clàm inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, & ſolitudinem. Quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjecturâ poteritis.

Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis. Concio tandem expectata P. Rulli, quòd & princeps erat Agrariæ legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm cæteri. Jam deſignatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur : veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbâque majore : ut oculis & aſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, con-

9. *Suſpicione, & perturbatione*] Debitores, qui novas tabulas fore ſuſpicabantur, æs alienum non diſſolvebant, eas expectantes. Novarum autem tabularum inductio, judiciorum eſt perturbatio, cùm creditori in debitorem jus non dicatur. IDEM.

10 *Extraordinaria*] Ordinaria enim & uſitata imperia ſunt Conſulum, & Prætorum : decemvirorum autem extraordinaria, nec legitima, nec ſoluta. IDEM.

cionémque expectabam. Lex initio nulla proponitur : concionem in primis advocari jubet : summa cum expectatione concurritur. Explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille utrùm insidiarum causâ fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen, si qui acutiores in concione steterant, de lege Agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur. Concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii : descriptam legem ad me afferunt.

6 Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem congnoscendámque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque adjutor essem. Non enim naturâ, neque discidio, neque odio penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; quia persæpe seditiosis atque improbis tribunis plebis boni & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnunquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honestè & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra atque populari; dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia : ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem : privatorum pecunias augeri, publica exhau-

11. *Ut comitiis pontificis max.*] Creabantur pontifices maximi à populo, non universo, sed tantum à tribubus XVII. ex vetere instituto : reliqui sacerdotes à collegiis. Post eà ipsi quoque lege Domitiâ à populo creari cœpti sunt. MANUT.

12. *Creari fas non erat*] Pollui enim visa essent sacra, si sacerdotium à promiscua plebe mandatum fuisset potiùs, quàm cooptatione, traditum. Tamen propter amplitudinem sacerdotii ejus, cui res omnes huma-

exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis custodémque esse voluerunt, reges in civitate constitui.

Quæ cùm exposuero, si falsa vobis videbuntur esse: sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. Sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo sudore & sanguine majorum vestrorum partam, vobísque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere.

Primum caput est legis Agrariæ: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. 7 Jubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim, ut, quem novem tribus fecerint is decemvir sit.* Hìc quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. Toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno plebeio, ecquando, nisi per XXXV tribus creati sunt. Etenim cùm omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent, & unusquisque studio & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis; paucas tribus, non certâ conditione juris, sed sortis beneficio, fortuitò, ad usurpandam libertatem vocare.

Item, inquit, *eodémque modo*, capite altero, *ut comitiis pontificis maximi* [11]. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat [12] propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari [13]. Atque hoc idem de

humanæ divinæque subjectæ sunt, placuit Pontificem Maximum comitiis creari. Errant qui pontificatum magistratum appellant, cùm sacerdotium sit. TURNEBUS.

13. *Populo supplicari*] A populo peti. Temporis causâ usus est verbo populi majestatem indicante: quo magis Rullum in odium adduceret, qui, comitia è solis XVII. tribubus constituens, populum Tribunus plebis contemnere videtur. MANUT.

de cæteris ſacerdotiis [14] Cn. Domitius, tribunus plebis [15], vir clariſſimus, tulit: quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. Videte, quid interſit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobiliſſimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, cùm ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, populi ad partes daret [16]: hic, quod populi proprium ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi antè acciperent à populo beneficium, quàm darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus eſt. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto * poterat poteſtate [17], quadam ratione eripere conatur.

8 Quæret quiſpiam, in tanta injuria, tantâque impudentia quid ſpectarit. Non defuit conſilium [18]: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatémque veſtram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planiùs: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. Video fecisse alios. Illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quæritur. Univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum conſiliorum auctores committi rectè putant poſſe.

Sortie-

---

14. *De cæteris ſacerdotiis*] De pontificibus minoribus, auguribus, quindecimviris Sibyllinis, triumviris epulonum. TURNEBUS.

15. *Cn. Domitius Tribunus pleb.*] Ahenobarbus, Q. Catuli minoris avunculus. Qui tribunus plebis fuit, auctore Pediano, C. Mario II. C. Fimbriâ Coſſ. Is cùm augur eſſe non potuiſſet, iratus, tanquam acceptâ injuriâ, cooptandorum ſacerdotum poteſtatem, lege latâ, à collegiis ad populum tranſtulit: ut ita crearentur à populo, id eſt, à XVII. tribubus, quemadmodum pontifex max. creari ſolitus erat. IDEM.

16. *Populi ad partes dares*] Partes populi ſunt tribus: ad partes igitur populi, ad trib. XVII. non ad univerſum populum. Suſpectus locus è novitate ſermonis: quòd ſi, *populo*, legatur, minus offendat. IDEM.

* Lamb. *poterat, poteſtve, quadam*

17. *Poterat poteſtate*] Procul dubio locus eſt mendoſus. Mihi videtur *poteſtate* delendum eſſe, quod ex interpretatione non optimi interpretis irrepſit, qui *quâdam ratione* expoſuit *poteſtate* tribunitiam intelligens. Sicut Domitius quodam modo dedit popu-

Sortietur tribus idem Rullus. Homo felix educet, quas volet, tribus. Quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ; hos omnium rerum (ut jam ostendam) dominos habebimus. Atque ii, ut grati ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò sex & XX tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare [19]. Quos tandem igitur decemviros creari vult? se primum. Quî licet? leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, majoribúsque vestris vehementer gratæ atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatióve mandetur. Etenim, si populo consulis, remove te à suspicione alicujus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem & fructum, quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. Nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ [20].

Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suf- 9
fragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode [21] sortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem legis sibi suâ lege curationem petet: idem, majore

populo, quod dari nullo modo poterat, sic Rullus quâdam ratione, quod idem est illi quodam modo, adimere conatur, quod adimi nullâ ratione poterat. GRÆVIUS. Vide Mureti Var. Lect. V. 5.

18. *Non defuit consilium*] Id verò positum in eo fuit, ut & paucis hominibus, & sibi gratificaretur. LAURED.

19. *Quòd non putent posse suo jure denegare*] Vidit Lambinus excidisse hîc τὸ *se*. Et quis non videt? Revocavi ex duobus codicibus Pithoei & Francii fugitivam particulam. GRÆVIUS.

20. *Magnificentiæ*] Magnificentia fortitudinis pars est: ea est rerum magnarum & excelsarum, cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio atque administratio. TURNEBUS.

21. *Nullo custode*] Custos enim si non adsit, fraudem faciet, & quas volet tribus educet, aliis circumventis. Custodes sortientibus tribus apponebantur: apponebantur & suffragiis. Cicero in Pisonem, *Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras*. Post red. in Sen. 7. IDEM.

parte populi suffragiis spoliatâ, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos, adscriptiones legis [22] Agrariæ non repudiabit, à quibus ei locus primus invidiæ in præscriptione legis [23] concessus est: cæteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione [24], atque æqua sibi parte [25] retinentur.

At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcunque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terrâ & mari præponeretis: certè in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos [26]; & committi huic optimè, & ornari hunc justissimè posse intelligebant.

Itaque excipitur hac lege non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus aliis negotiis ac legibus impeditus: reus denique, quo minus decemvir fieri possit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de cæteris, decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri [27] jubet: quod nulla alia in lege unquam fuit [28]; ne

22. *Adscriptores legis*] Ex ejus collegis quidam legi favebant, & ab eo de lege Agraria consulti quædam capita adscripserant. Nam inde fluxit *adscriptoris* significatio: cùm quis adjicit: quod qui facit etiam probat. At *subscriptor* est, qui subscribit se probare. TURNEBUS.

23. *Primus locus invidiæ in præscriptione legis*] Quia in legis titulo nomen Rulli futurum erat, qui legem ferebat, cùm essent tantùm adscriptores alii, ac Servilia de nomine ejus esset vocata. Est igitur *præscriptio*, titulus legis, in quo nomen latoris ponitur: quia præscribitur legi. IDEM.

24. *Communi cautione*] Cautio est, cùm vel verbis, vel scriptis, vel pignoribus datis paciscimur, interque nos cavemus. Pro Syngraphi ponitur à Jurisconsultis, ut, *Lecta est in auditorio Papiniani præfecti prætoris hujusmodi cautio.* Igitur communi quâdam obligatione & pactione communia erunt inter eos commoda. IDEM.

25. *Sibi parte*] Vetus liber, *ei parte*; idque haud paulo melius. IDEM.

26. *Sive fides haberetur, sive honos*] *Fidem habere*, *honorem habere*, quid sit nemo nescit. Sed hîc quid sibi velit non novi. Id enim voluit dicere, sive fides spectaretur, sive honos, sive fidei ratio habeatur, sive honoris, quod est, propter fidem & honorem ejus. Quid igitur senserit Cicero videmus omnes, quomodo scripserit, donec melior liber veram scripturam detexerit, ignorabimus. GRÆV.

27. *Profiteri*] *Profiteri* est declarare se petitorem esse, noménque suum inter candidatos dare. Quod autem hîc reprehendit, usitatum ferè erat, ut Plutarchus in Cæsare

ne in his quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt [29]. Timebat enim, Pompeius ne ſi adeſſet, ferri non poſſet [30]: aut, ne, ſi accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem ac vindicem cupiditatum.

Hîc, quoniam video vos hominis dignitate, & contumeliâ legis eſſe commotos: renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli. An vos aliter exiſtimabatis, cùm ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent? non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, & vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis inſidiis, cùm decemviros crearetis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis, Cn. Pompeii præſidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, poteſtatémque omnium rerum quæri, cùm videatis, eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & planè

Cæſare dicit: quem ex Hiſpania reverſum, omittere triumphum ſcribit coactum eſſe, quòd præſentem profiteri juberent. Cæſarem quoque Tranquillus ſcribit petiiſſe, ut legibus ſolveretur; nec obtinuiſſe tamen. Poſteà etiam lege Pompeiâ, & jure magiſtratuum, abſentes à petitione honorum ſummoti ſunt. Hîc ex veteri libro legendum eſſe cenſeo, *præſentem enim profiteri*. Vulgò legitur, *præſentem eum*. TURNEB.

28. *Quòd nulla alia in lege unquam fuit*] Non habet eam vim, ut ſignificet, lege conceſſum fuiſſe, ut abſentibus mandari magiſtratus poſſet, quod lege prohibitum fuiſſe jam diximus; ſed ne vetitum quidem fuiſſe; ne quis per amicos abſens profiteretur; quanquam ejus ratio non haberetur; niſi comitiis interfuiſſet: profeſſio enim ſtatim poſt edicta comitia fiebat. Itaque antequam ea haberentur, accurrere qui abſens profeſſus fuerat ad diem comitiorum poterat. Quod ne fieri quidem hac lege Serviliâ licuiſſe arguit Cicero. Cur autem excludant profeſſione Pompeium, pòſt aperit. LAUREDAN.

29. *Quorum certus ordo eſt*] In ædilitate, prætura, conſulatu: qui magiſtratus quotannis certo ordine creantur. Decemviratus autem & triumviratus extraordinarii ſunt. TURNEB.

30. *Timebat enim, Pompeius ne ſi adeſſet, ferri non poſſet*] Quidam ſic legi volunt, *Timebat enim, ne, ſi Pompeius adeſſet, ferri non poſſet*. Quæ ſcriptura hoc tantùm à recepta differt, quòd facilior, & planior eſt. Timebat Rullus, inquit Cicero, ne ſi Pompeius adeſſet, lex Agraria ferri non poſſet, quia Pompeius non eſſet paſſurus eam ferri. LAMBINUS.

planè novo more [a] utì curiata lege [31] magistratus detur, [b] qui nullis comitiis antè sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet[32]. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs [33] designaverit. Oblitus est, nullos à plebe [34] designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hìc perspicuum est, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

11 Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam cùm Centuriata lex [35] censoribus ferebatur, cùm Curiata cæteris patriciis magistratibus; tum iterum de iisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantùm auspiciorum causâ remanserunt.

---

a Lamb. *ut ei*

31. *Curiatâ lege*] Lex Curiata erat, quæ curiatis comitiis rogabatur. Curiata comitia, quibus populus per curias suffragia inibat. Curiæ erant triginta urbis partes, jam inde à Romulo rege factæ, in quas totus populus ita divisus erat, ut unaquæque curia propria sacra, ac proprios sacerdotes haberet. Atque hæc quidem curiata comitia prima Romæ instituta sunt: quibus reges, ante centuriata à Ser. Tullio rege instituta, creari soliti sunt, itémque tribuni pleb. quousque lege Publiliâ tributis creari cœpti sunt. Lex autem curiata fuit, quæ de imperio magistratus rogaretur, ut ostendit Livius lib. V. cùm ait, *Curiata comitia rem militarem continuisse*; & Cicero paulo pòst: *Consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Ergo cùm ornabat decemviros lege curiatâ, potestatem dabat eis exercitum habendi, & belli gerendi, quæ duo uno imperii verbo Latini comprehendunt. Hoc autem iniquum ostendit, quia contra mores est, ut aliquis curiatâ lege ornetur, qui nullis antè comitiis magistratum adeptus sit. Neque enim decemviros aliquibus comitiis creatos ait, cùm à minore parte populi sint creati. Quæ verè comitia non possunt appellari. Laur.

b Vict. Man. Lamb. *cui*

32. *Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet*] Prætor primus dictus est, qui primus legitima suffragia confecerit, & in quem major populi favor inclinaverit, & idcirco primo loco renunciatus sit. Hic enim gradus renunciationis est, non honoris. Quare Cicero dixit in Pompeiana: *Ego propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum.* Quæret quispiam, cur non à tribuno plebis hanc legem ferri jussit? quia tribuni, nisi tributa comitia habere, quæ inauspicatò habebantur, nec Patricios advocare, qui curiatis suffragium ferebant, poterant. Auctor Gellius. Hujus autem rei reprehensionem ad alium locum reservat. Idem.

33. *Quos plebs*] Erravit Rullus, meritóque reprehenditur, qui decemviros scripserit à plebe designatos: populum enim dicere debuit. Nam tributis comitiis suffragia fert populus, non sola plebs. Turnebus.

34. *A plebe*] Sed à populo. Quòd enim plebem, non populum dixerit, reprehendit. Idem.

35. *Nam cùm Centuriata lex*] Primis reipublicæ temporibus duobus comitiis magistratus dabantur, centuriatis, & curiatis: exceptâ censurâ, de qua non habebantur, nisi

runt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non finitis [36], confirmavit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, cùm majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus judicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit.

Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti, Jubet ferre de his legem curiatam [37]: prætori imperat [38]. Quàm id ipsum absurdè [39], nihil ad me attinet. Jubet enim, *qui primus sit prætor factus, eum legem curiatam ferre. Sin is ferre non possit; qui postremus sit*: ut aut lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio

nisi centuriata. Postquam tributa in usu esse cœperunt, alii ex Patritiis magistratibus dabantur comitiis *Centuriatis*, alii *Tributis*: utrisque deinde addebantur *Curiata*, quæ ad speciem vetustatis auspiciorum causâ retenta sunt, in quibus non populus suffragia dabat, sed populi, hoc est, xxx. Curiarum vicem triginta lictores supplebant, ut infrà habet Cicero. Sensus itaque est:

Nam centuriata... Censores quidem creabantur comitiis tantùm Centuriatis.

Cum curiata... Reliqui magistratus Patritii Centuriatis simul & Curiatis.

Tum iterum... Eo tempore, cùm illa duo comitia tantùm in usu erant, bis populus judicabat.

Nunc quia... Nunc, quia ex illis duobus comitiorum generibus, centuriata solùm habetis, & pro curiatis tributa inventa sunt; curiata quidem adhuc adhibentur, sed solùm ad speciem vetustatis, & auspiciorum gratiâ, quòd tributa maximè non fierent auspicatò. FERRATIUS.

36. *Non finitis*] Quæ vos confirmari non finitis curiatis comitiis. Nam curiatis comitiis Rullus non auspicium tantùm tribuit, sed potestatem etiam decemvirûm confirmat nullis comitiis designatorum, privato suffragiis populo. Quidam hîc *initis*, legunt: quòd jam populus non iniret comitiata curiata: sed ejus loco 30. lictores. Qui autem hîc, *finitis*, *jubetis*, interpretantur, sani non sunt. TURNEBUS. Quidam legunt *initis* pro *finitis*, quod quidem verum est, sed nihil ad rem: nam hîc agit de potestate decemvirali, quam negat priùs scitam tributis comitiis, atque ita confirmari potuisse minimè concedit. Lego igitur auctore Pantagatho, *Curiatis eam comitiis, quam vos non scivistis, confirmavit.* URSIN.

37. *Jubet ferre de his legem curiatam*] Hæc est recepta lectio. Sed tamen vetustius impressi & Pall. ambo *centuriatam* omninò perscripserunt. GRUTER. Sic & Franc. liber. GRÆV.

38. *Prætori imperat*] Legem enim curiatam ferre tribunus non poterat, propter auspicium, quod nullum plebis est. Vide suprà. TURNEB.

39. *Absurdè*] Absurdè enim jubet Rullus, qui imperet primo prætori ferre legem curiatam, sin is ferre non possit, ei qui postremus factus sit. Ineptum enim est à primo ad postremum transire, cùm ad secundum debuerit. Id tamen fecerat, ut reor, Rullus, imperans omninò prætoribus lationem legis curiatæ, ut si alii non possent, saltem postremus ferret. Qui peccasse Rullum censent, quòd Prætori majori & patricio magistratui imperarit, & in eo à Cicerone reprehendi, aberrant à sententia. IDEM.

quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem [40] hominis revertamur. Videt ſine lege curiata [41] nihil agi per decemviros poſſe.

Quid poſtea, ſi ea lata non erit? Attendite ingenium. *Tum ii decemviri*, inquit, *eodem jure ſint, quo qui optima lege* [42]. Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi poſſit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut ſine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, ſi optima lege à populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentiſque naſcuntur, ut non modò cùm gerere cœperint, ſed etiam cùm conſtituentur, omne veſtrum jus, poteſtas, libertáſque tollatur.

12 At videte, quàm diligenter retineat jus tribunitiæ poteſtatis [43]. Conſulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis plebis ſæpe eſt interceſſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem. Tantummodò [44], ſi quis eâ poteſtate temerè eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis lege curiatâ [45], quam prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum eſt, quòd per tribunum plebis tribunitia poteſtas minuitur: tum in eo deridendum, quòd conſuli,

40. *Ad religionem*] Quam contempſit ſublatâ lege curiatâ. Nam ſi ea non ferretur, voluit tamen eodem jure ac poteſtate decemviros eſſe, ac ſi lata eſſet. TURNEB.

41. *Lege curiatâ*] Nam legis curiatæ auſpiciis permittitur in provincia exercitum habere, & cum poteſtate eſſe, & pro poteſtate & imperio in provincia agere quæ velis. IDEM.

42. *Eodem jure ſint quo qui optimâ lege*] Formula eſt Romani juris: ſic in Philip. v. *Sit proprætor eo jure, quo qui optimo.* Hoc autem quid ſit, declarat Feſtus, cùm ait: *Optimâ lege cùm dicebatur in magiſtro populi faciendo, qui vulgò dictator appellatur, quàm pleniſſimum poſſet jus, eſſe ſignificabatur. Poſtquam verò provocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, quæ antea non erat, deſitum eſt dici, ut optimâ lege, utpote imminuto jure priorum magiſtrorum.* Reprehendit autem hoc caput, tanquam id, quod tertium tollat. Nam ſi ſine lege curiata pleniſſimum jus aſſequi decemviri poſſunt, quod quarto capite permittitur, quid attinet afferre tertium, in quo de curiata lege ferenda ſcribitur? LAUR.

43. *At videte, quàm diligenter retineat jus tribunitiæ poteſtatis*] Reprehendit aliam Rulli cautionem. Vetabat enim quemquam prætori legem curiatam ferenti intercedere. Quod & ipſum iniquum eſſe oſtendit, primùm quia minuit tribunitiam poteſtatem; deinde, quia impudenter, ſi interceſſum fuerit, eandem poteſtatem inſtituit,

suli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: huic, qui vetat intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cùm intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem [46] vetustatis, per XXX lictores [47], auspiciorum causâ, adumbratis, constituti. Videte nunc, eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Jubet auspicii [48] coloniarum deducendarum causâ decemviros habere pullarios. *Eodem jure*, inquit, *quo habuerunt tresviri lege Semproniâ.* Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commonet, tres viros illos XXXV tribuum suffragio esse creatos? Et, cùm tu à Tib. Gracchi æquitate ac pudore longissimè remotus sis: id quod dissimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere?

Dat præterea potestatem, verbo prætoriam, re verâ regiam: 13
definit in quinquennium, facit sempiternam. Tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. Deinde

tuit, quam, nisi intercessum esset. Ut ergo, inquit, hic retineat jus tribunitiæ potestatis, attendite. IDEM.

44. *Tantummodo, si quis eâ potestate, &c.*] Quidam deesse putat, *reprehendendum*, ante, *existimamus*, aut quippiam tale, ut ita legatur, *tantummodo, si quis eâ potestate temerè est usus, reprehendendum existimamus.* Ego nihil deesse puto. Nam, existimamus, hoc loco valet, judicamus, censemus, statuimus, ὑπολαμβάνομεν, κρίνομεν. LAMBINUS.

45. *Lege Curiatâ*] Legendum est fortasse, *Hic tribunis plebis legi curiatæ, quam prætor ferat*: vel, *Hic tribunus plebis legi curiatæ.* Vetabat enim Rullus, ut mox dicit Cicero, intercedere. Quod si quis legat, *His tribunus plebis lege curiatâ*, sensus erit: Rullus lege suâ curiatâ tollit intercessionem, cùm intercedere vetet, cùm ea feretur. Quæ sententia sanè idonea est. TURN. Placet Lambino prior lectio.

46. *Usurpationem*] Retentionem quandam veteris consuetudinis, ne in desuetudinem abeat, quanquam olim curiæ ipsæ ad suffragium vocabantur. IDEM.

47. XXX. *lictores*] Curiæ singulæ suum lictorem habebant. IDEM.

48. *Jubet auspicii*] Scripsit Cicero, meâ sententiâ: *Jubet ad auspicia coloniarum deducendarum decemviros habere pullarios. Auspicii* sanè non video ut possis tueri, nisi *causâ* respiciat & *auspicii*, & *coloniarum*, quod non probabunt Tullianæ castitatis deliciis imbutæ aures. GRÆVIUS.

ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis [49]: præterea mulis [50], tabernaculis [51], centuriis [52], ſuppellectili, ſumptum haurit ex ærario [53], ſuppeditat à ſociis: janitores ex equeſtri [54] loco ducentos in annos ſingulos, ſtipatores corporis conſtituit: eoſdem miniſtros, & ſatellites poteſtatis.

Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyrannorum: inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam, Quid me iſta lædunt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? Omnia ſunt hæc hujuſmodi, Quirites, ut ea quæ habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut Rex non ferendus, aut privatus furioſus eſſe videatur.

Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non privatorum inſaniam, ſed intolerantiam regum eſſe dicetis. Primùm permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de veſtris vectigalibus, non fruendis [55], ſed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiúmque omnium datur cognitio ſine conſilio [56], pœna ſine provocatione [57], animadverſio ſine auxilio [58]. Judicare per

---

49. *Architectis*] Ad metiendum, aſſignandum agrum, oppida condenda, in coloniarum deductione: partim enim hîc fungentur vero architecti munere, partim ejus, qui γεωδαίτης, id eſt, agrimenſor dicitur. TURNEBUS.

50. *Mulis*] Clitellariis, ad vehenda impedimenta & ſuppellectilem. Iſta autem adſcribi ſolebant magiſtratibus ex ærario, vaſarii nomine. Cicero in Piſonem: *Nonne ſeſtertiûm centies & octogies, quod quaſi vaſarii nomine in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſti?* TURN.

51. *Tabernaculis*] In quibus, ne ſub dio eſſent, verſarentur, dum in caſtris eſſent. LAUREDANUS.

52. *Centuriis*] Puto legendum *tentoriis*. Tabernacula ex tabulis erant, tentoria ex pellibus. Unde ſub pellibus hiemaſſe aliquando legimus. Centurias autem ſi quis retinet, equidem quid à Cicerone ſignificetur, fateri malo ignorare me, quàm aliorum exemplo partem comitatûs interpretari, ut in regis noſtri comitatu centum nobiles. TURNEB. Et hunc quoque locum felicter emendavit Pantagathus, qui pro *centuriis* legebat, *canteriis*. F. URSINUS. Quid ſi per *centurias* intelligas *centurias* fabrûm, qui diverſi ab architectis, & ſæpe commemorantur in antiquis monumentis. Hinc & *præfecti fabrûm* frequenter leguntur in comitatu procoſſ. quod pluribus ut declarem, cùm res ſit trita, non eſt è re noſtra & Ciceronis. Id tamen videtur huic conjecturæ obſtare, quòd centuriæ interponantur ſuppellectili, & tabernaculis, cùm videantur apponi debuiſſe architectis. Sed hoc Catone contenti ſimus, dum tertius è cœlo cadat. GRÆVIUS.

53. *Haurit ex ærario*] Magnam vim pecuniæ ex ærario populi Romani ſumit: reliquam ex ſociorum fortunis ſuppeditat & ſubminiſtrat decemviris. Dicitur autem *ſuppeditat à ſociis*, qua forma dicitur Latinè, *Solvo à me*, *ſolvo ab illo*. Plautus, *Ego quidem pro iſta re ſolvi ab Trapezita meo.* TURN.

54. *Janitores ex equeſtri*] Indigniſſimum eſt equites Romanos janitorum haberi loco: & regni ſuſpicionem habet, ſtipatores corporis conſtitui. Habent enim prætoriam cohortem reges: nec his vocabulis in:

per quinquennium, vel de consulibus, vel de ipsis tribunis plebis poterunt. De illis interea nemo judicabit. Magistratus his gerere licebit [59] : causam dicere non licebit. Emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, cùm velint : Romæ esse, cùm commodum sit : quacunque velint summo cum imperio, judicióque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. Interea dissolvant judicia [60] publica : de consiliis abducant [61], quos velint : singuli de maximis rebus judicent : quæstori [62] permittant : finitorem [63] mittant : ratum sit, quod finitor uni illi, à quo missus erit, renuntiaverit.

Verbum mihi deest, Quirites, cùm ego hanc potestatem re- 14
giam appello : sed profectò major est quædam. Nullum enim regnum fuit unquam, quod non, si minùs jure aliquo, at re-

in lege usus erat Rullus: sed, ut reor, tantùm ministros & adjutores attribuebat eis in annos singulos equites ducentos. Verùm Cicero ut legem in invidiam & odium vocaret, janitores & stipatores nominavit. IDEM.

55. *Non fruendis*] Non percipiendis fructibus vestrorum vectigalium, sed vectigalibus ipsis alienandis & vendendis. TURNEB.

56. *Cognitio sine consilio*] Præterea datur iis, inquit, cognitio sine consilio. Cùm tamen prætor, aut judex quæstionis in urbe causam non cognoscat, nisi judicibus advocatis, & imperator in castris, nisi legatis, & tribunis in consilium adhibitis, quid opus facto, si non statuat. LAUR.

57. *Provocatione*] At Romæ si quis damnatus est, ad populum provocat. TURN.

58. *Sine auxilio*] Romæ licet appellare tribunos, si magistratus in aliquem pro imperio animadvertere velit, præstóque est auxilium tribunitium. IDEM.

59. *Magistratus his gerere licebit*] Magistratus gerere poterunt, causam dicere, id est rationem magistratus reddere cogi non poterunt. LAUREDAN.

60. *Dissolvant judicia*] Judicia publica sunt, quæ criminalia vocamus, quæ à quæsitoribus exercebantur Romæ. Dissolvent autem judicia publica, cùm ipsi de publicis quæstionibus cognoscere volet, ademptâ prætoribus Romanis cognitione. TURNEB.

61. *De consiliis abducant*] Ambiguè est locutus. Nam & abducit de consiliis, qui de judicum decuriis aliquem abducit : quæ res judicia dissolvit, cùm quæsitor ad numerum judices non habeat, nonnullis abductis. Nam consilia coetus sunt, & decuriæ judicum. Abducit etiam de consiliis, qui judicibus reos adimit, ut ipse cognoscat : quem sensum potius sequor. IDEM.

62. *Quæstori*] Etiam judicium delegent, si cognoscere ipsi graventur, mandentque cognitionem quæstori suo. Quæstor autem magistratibus dabatur. IDEM.

63. *Finitorem*] Interdum ne quæstori quidem mandent, sed sine judicio finitorem mittant, cujus arbitrio privatum, aut publicum agrum pronuncient. Finitores, inquit Nonius, dicebantur, quos nunc agrimensores dicimus, sic dicti quòd fines dividerent, affértque Plauti ex Pœnuli prologo auctoritatem, ut id probet. IDEM.

gionibus tamen certis, contineretur. Hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur.

Datur igitur eis primùm, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio consulibus [64]. Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? Quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege perscribi nónne potuerunt? Duæ sunt hujus obscuritatis causæ, Quirites: una pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia: altera, sceleris. Nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem [65] nemo attigit: quæ majores in urbe partim periculi [66] * perfugia esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas; adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea [67], multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt.

Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est credendum & pertimescendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorúmque senatusconsultorum, quæ facta nunquam sunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur. Nisi fortè nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimiùm angustus orbis terrarum esse videatur.

15 Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis

64. *M. Tullius, Cn. Cornelius Consules*] Anno urbis conditæ 672. dictatore Syllâ remp. obtinente. Laurid.

65. *Tribunitiam potestatem*] Aliud est tribunatus, aliud tribunitia potestas. Tribunatum reliquerat Sylla: tribunitiam potestatem sustulerat. Turneb.

66. *Partim periculi*] Id est, quorum quædam non tantùm sacra sunt, verùm etiam asyla & periculi perfugia. Is enim est loci sensus, ut satis indicat *partim*, quod semel positum aliquid subaudiendum significat. Non enim omnia loca sacra, perfugia erant periculi. Idem.

* Lamb. *perfugia, partim urbis ornamenta*

67. *Herculanea*] Viam septem stadiorum, ut Strabo scribit, ad Lucrinum Hercules exagge-

bis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur. Hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera factum intelligetis. *Qui agri, quæ loca, quæ ædificia.* Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, cæteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid præteriret. Adscripsit, *aliúdve quid*: qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit, L. Sylla, Q. Pompeio consulibus, aut postea, id decemviros jubet vendere.

Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirûm ditioni, judicio, potestatíque permissa, & condonata esse dico. Primùm enim hoc quæro, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani esse factum. Nam, cùm idem possit judicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cizycum, totam denique Asiam, quæ post L. Syllam, Q. Pompeium consules, recuperata sit, populi Romani factam esse dicere.

Utrùm oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, cùm idem & disseret, & judicabit, impelli non poterit, ut falsum judicet? An, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid? quod disputari contrà nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & judicatum, quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ [68], quod certè publicum est populi Romani factum? Num quid causæ est, quin omnes agros, urbes, stativa [69], portus,

exaggeravit. Eam vendibilem dicit propter amoenitatem Lucrini lacûs & Baiarum: ac cùm viam dicit, significat ea, quæ propter viam sunt, ut & Lucrinum. Idem.

68. *Regnum Bithyniæ*] Si Asiam non vendent, vendent certè Bithyniam, quæ post hos Coss. populi Romani facta est, ut de ea dubitari non possit: præsertim aditâ hereditate. Nicomedes enim rex Bithyniæ, moriens populum Romanum heredem fecerat, cujus regnum in provinciæ formam redactum fuerat. Sic autem hunc locum construo: Quid? regnum Bithyniæ, quod disputari contra decemviros non potest, in controversiam revocari, quin nostrum factum sit post hos Coss. Turneb.

69. *Stativa*] Interpretes superiores *stationes navium* esse putant. Grævius autem

stagna,

tus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri ſint?

16 Quid Mytilenæ? quæ certè veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ ſunt: urbs & naturâ, & ſitu, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi & fertiles: nempe eodem capite incluſi continentur. Quid Alexandria, cunctáque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quid enim veſtrûm hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hîc ego conſul populi Romani non modò nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modò ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatûs extare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam nobis recuperarent. Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoriâ teneo. Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe, inter omnes ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca noſtros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

Hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemviris, collegis ſuis, judicabit? & verum judicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copioſiſ-

ſtagna interpretatur: quæ vox adeò in Pithœano & Erfurtenſi codd. reperitur pro *ſtativa*. Nam *ſtativas aquas* eſſe ſtagna, auctor eſt Varro apud Nonium in *Putei*. Ut adeò *ſtativa* ſint ſtagna & lacus piſcoſi, qui care venduntur. Mihi autem prior interpretatio magis placet. Nam primò *urbs*, *portus*, & *ſtatio* junguntur, Epiſt. ad Fam. XII. 15. deinde, etſi *ſtativæ aquæ* dici poſſunt, tamen non propterea etiam *ſtativa ſtagna*: eſſet puerilis tautologia. ERNEST.

70. *An quietis iis*] Illuſtris eſt hîc correctio Gulielmii, *an qui Etefiis, qui per curſ.* de quibus ipſe plura in Quæſtionibus Plautinis. GRUTERUS. Audax conjectura Gulielmii nemini probabitur. *Quietis his*, eſt, cùm hi quieſcant, qui antè palàm Ægyptum petebant, & decretum ſenatûs in hanc rem abſtulerant. Qui illi fuerint, obliteravit tempus. GRÆVIUS.

71. *Tetris tenebris*] Caliginem & tenebras ad id retulit, quod tribuni clàm & obſcurè ac per caliginem petebant, ad navigationem alludens, quâ peti ſolet Ægyptus. TURNEBUS.

pioſſiſſimæ, pulcherrimorúmque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet; judicabit Alexandriam regis eſſe: à populo Romano abjudicabit.

Primùm populi Romani hereditatem decemviri judicent, cùm 17
vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd ſi Alexandria petebatur: cur non eoſdem curſus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato conſulibus, cucurrerunt? cur non apertè, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palàm regionem illam petierunt? an quietis iis [70], qui per curſum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris [71] & caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?

Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, unáque [72] legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum cauſâ legationes liberas [73] obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix poſſunt. Grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quòd veſtro, non ſuo nomine, cùm hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, cùm iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miſeras nationes futuras? Eſt in imperio terror: patientur. Eſt in adventu ſumptus: ferent. Imperabitur aliquid muneris: non recuſabunt. Illud verò quan-

72. *Unáque*] Hic eſt lacuna. Puto autem, poſt, *unáque*, tale quiddam deſiderari, *quantum mali exteris nationibus comparetur, conſiderare.* Lauredanus autem nihil deeſſe putat, tantúmque ex, *unáque*, facit, *animiſque.* LAMBINUS. Amicus meus homo doctiſſimus putabat locum hunc, ut apparet, mutilum, reſtitui in integrum poſſe, ſi legeretur, *namque* pro *unáque*, vel *nam quum*: ſed cùm videamus Tullium eſſe in curſu enumerandi ea, quæ populi Romani publica facta ſunt L. Sylla, Q. Pompeio Coſſ. poſteáve, vel jure belli, vel hereditate, neque enumerationem peregiſſe (etenim in Africa, Hiſpania, Gallia aliquid inveniſſet, quod enumeraret, & ut enumerarit omnia, non ita tranſiſſet nullo apparatu, nullis interpoſitis querelis ab enumeratione ad inſolentiam cùm decemvirorum, tum legatorum liberorum) fateamur neceſſe eſt hic multa deeſſe: tranſit enim poſteà ad vectigalia populi Romani. URSIN.

73. *Legationes liberas*] De quibus ſuprà, orat. in Rullum I. cap. 3.

quantum est, Quirites, cùm is decemvir [74], qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani esse dicet? Quanta calamitas populi, si dixerit? Quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omnes terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. Simile verò est, multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? Denique, si quis est honos singularis, nihílne interest, utrùm populus Romanus eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur?

18 Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permissu, vendituri sint. Non est satis. Cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum sanguine implerint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium [75]. Sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat: sed planè, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Romani auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto. AUCTIO. Ut in suis rebus, ita in republica

74. *Illud verò quantum est, Quirites, cùm is decemvir, &c.*] Ostendit porrò decemviro, si dixerit sedem illam publicam esse, sociis calamitosum; si negarit, ipsi fructuosum. Nam si dixerit, socios sede spoliabit: si negarit, pecunia augebitur, quam socii decemviro, ne dicat, facilè dabunt. LAUREDANUS.

75. *Irrumpant in ærarium*] Quod vectigalibus venditis spoliatur & exhauritur. Itaque cùm vectigalia vendunt, quæ ærarium replent, perinde est ac si in ærarium impetu facto, claustrísque refractis, quicquid pecuniæ est raperent. TURN.

76. *Ut in suis rebus, ita in rep. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quàm vineas*] Hunc locum Petrus Ramus mutilatum esse existimat, cùm tamen diligenter attendenti satis appareat, nihil desiderari nisi verba legis, quibus jubebat Rullus, ut silva Scantia venderetur. Cujus silvæ nomen ubi audivit Cicero, sic statim subsequutus est: *Ut in suis rebus*, &c quibus perbellè notat luxuriosam Rulli vitam, qui dissolutus, & intemperantiâ perditus res à majoribus ad dignitatem tuendam relictas, turpium voluptatum explendarum causâ, profuderit. Ex quo concludit, quod is de re privata fecit, idem de publica esse facturum. Locus est communis in prodigum, &

publica luxuriosus est nepos, qui priùs silvas vendat, quàm vineas [76]. Italiam percensuisti: perge in Siciliam [77]. AUCTIONIS PARS EA, QUÆ AD SICILIAM PERTINET. Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum recenti victoriâ majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, & vinculum pacis [78], & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hîc mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem. Et mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpius. Vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscunque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum unà tuerer. Feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cùm intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas, tanquam machinam, comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quòd ego video comparari, ut id vos universi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis.

Jubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitûm [79], quæ Olym- 19
penorum fuerint, agrúmque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. Hæc P. Servilii imperio & victoriâ, clarissimi viri,

& in eum, qui publicas pecunias dissipat. Fides fit à rei privatæ administratione. Qui enim in suis rebus profusus fuerit, is in alienis, & in ipsa rep. moderatus, & parcus nunquam erit. Vinositatis porrò eum arguit, cùm studio bibendi vineas amarit magis, quàm silvas, atque has vendat, illas ad postremum relinquat. LAURED.

77. *Perge in Siciliam*] Expletâ recitatione præconis, hæc subjicit orator. IDEM.

78. *Et vinculum pacis*] Hîc vinculum pacis est, quòd populus, qui populo Romano bellum fecerat, hac conditione in deditionem receptus esset, ut agro, aut agri parte mulctaretur. Ager enim sic datus vinculum erat pacis, pacémque conciliabat & astringebat. Erat & monumentum belli. Argumentum enim erat belli ab illo populo cum Romanis gesti, agrorum mulctatio, aut vectigalis impositio. Nam à quibus in bello adjuvabantur Romani, eorum agros liberabant, fines amplificabant, urbes contribuebant. *Fines* autem cùm dicit, agrum, &, ut vulgò dicimus, territorium intelligit. TURNEBUS.

79. *Phaselitûm*] Per syncopen, pro Phaselitarum dixit: aut usus est genitivo *Φασηλιτῶν*, id est, Phaselitum. Phaselis est urbs Pamphyliæ, etiam Olympus. IDEM. Attalea, urbs Lyciæ.

vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso [80]: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal.

Adscribit idem auctioni Corinthios agros, optimos, & fertiles; & Cyrenenses, qui Appionis [81] fuerunt; & agros in Hispania propter Carthaginem novam; & in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum [82], ac vetustatis, de consilii sententia [83], consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis [84] ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros [85] regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant.

Itáne verò? non legibus datis [86], non auditis verbis imperatoris [87], nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu, Mœotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello versetur: in

80. *Attalicos agros in Chersoneso*] Id est, quos Attalus rex Pergami possederat in Chersoneso: qui agri, postquam Asia provincia facta est, publici populi Romani facti sunt. Sic Horatius dixit:
—— *Attalicis conditionibus*. LAURED.

81. *Appionis*] Ptolemæus cognomentò Appio rex Cyrenarum, moriens heredem populum Romanum reliquerat, cujus regni civitates liberas esse senatus jusserat. Hoc factum Cn. Domitio, C. Cassio Coss. anno CLVII. Auctor Obsequens, Justinus, Epitome. IDEM.

82. *Non propter religionem sedium illarum*] Atqui dubitat oratione superiore, cap. 2. num ob oblatam aliquam religionem Africanus eam consecrarit. Sed id de quo dubitavit, hîc apertè negat. Illic Juno sanctissimè colebatur, ut inquit Maro Æneid. I. 19. Colebatur Saturnus, cui etiam liberos suos immolabant, ut & Æsculapius, sed omnium religiosissimè Cœlestus, qui etiam heres, ut Ulpianus scribit, institui poterat. TURNEBUS.

83. *De consilii sententia*] Solebant Romani, bello confecto decem legatos mittere, qui conditiones pacis dicerent, qui leges darent, résque ordinarent. Sic Siciliæ bello confecto Rupilius de decem legatorum sententia leges dedit, quas Rupilias vocarunt. IDEM.

84. *Vestigia Calamitatis*] Ut Romæ domus Mælii, Flacci, Saturnini dirutæ sunt. Ciceronis non diruta solùm, sed etiam consecrata. LAUREDANUS.

85. *Verùm inter hos agros*] Videtur hic locus mendosus. Nam non satis Latinè dictum videtur, *adjungit inter hos agros*. Quid si sic legamus: *Verùm interim ad hos agros*, &c. LAMBINUS.

in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne judicium & potestas, more majorum, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimùm proficiscetur?

Is videlicet antequàm veniat in Pontum, literas ad Cn. Pom- 20
peium mittet: quarum ego jam exemplum ab istis [88] compositum esse arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Cn. Pompeio, Cn. F.* Non credo adscripturum esse, *Magno* [89]: non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessurum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope præstò sis, auxiliúmque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepisti, ego mea lege vendam.* An Pompejum non adhibebit [90]? In ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra atque hostium castra, hastâ positâ, cum suis formosis finitoribus auctionantem.

Neque in hoc solùm inest contumelia, quæ vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò venierit, verùm etiam locata sit [91]. Plus spectant homines cer-

86. *Non legibus datis*] Cùm illæ regiones nondum in provinciæ formam redactæ sint, nondum sint pacatæ. TURN.

87. *Non auditis verbis imperatoris*] Nondum auditâ conditione pacis, quam eis ferebat imperator. Quid enim, si agros eorum non publicet? quid, si liberet? Sententia est, cùm illi nondum audiverint, quam conditionem pacis imperator proponat. IDEM.

88. *Quarum ego jam exemplum ab istis*] Demosthenes Philippi, Cicero Antonii literis in concione recitatis, invidiam sæpe in eos quæsiverunt, cùm singula verba perpenderent, atque inde aliquid ad excitandum populum elicerent. Callidè illi quidem, & argutè, nisi hoc sit multo callidius, fingere literas, quas verisimile sit, adversarios nostros esse scripturos, atque illis recitandis maximum invidiæ in eos incendium excitare. Hanc figuram Græci ὑποτύπωσιν, & ἠθοποιΐαν vocant. LAUREDAN.

89. *Magno*] Pompeius vulgò Magnus dicebatur jam inde, ex quo ab Africana victoria rediit vivente Sylla Dictatore, à quo Magnus consalutatus est. Alii dicunt illud ἐπιφώνημα fuisse militum, quod posteà translatum est in cognomen, quod, ut Cicero lib. ad Attic. secundo ait, præbuit ansam increpandi Pompeium comico Poëtæ Diphilo. Plutarchus autem, cognomen fuisse, ἐπίφθονον. IDEM.

90. *An Pompeium non adhibebit*] Hoc illud est quod suprà dixit, *Non auditis verbis imperatoris.* MANUTIUS.

91. *Verùm etiam locata sit*] A Censoribus locata sit publicanis. *Non modò* autem pro *non modò non*, ut aliàs non raró. TURNEBUS. Vide Muret. *Var. Lect.* X. 7.

tè, quàm contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipſius exercitum pervenire: aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, glorià, detrahi poſſe. Putant, ſi quam ſpem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cùm viderit, earum rerum omnium poteſtatem ad decemviros eſſe tranſlatam.

Patior non moleſtè, tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent: tam impudentes, qui conentur. Illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, ut hæc portenta, me conſule, potiſſimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificiiſque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant*, *quibuſcunque in locis videatur.* O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô conſilia diſſoluta, atque perdita!

21 Vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hac urbe, hoc ex loco, hac veſtrûm frequentiâ. Venire veſtras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine licebit? L. Sylla cùm bona indemnatorum [92] civium funeſtâ illâ auctione ſuâ venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt. Decemviri veſtra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte vendent?

Sequi-

92. *Indemnatorum*] Nullo judicio damnatorum, ſed ab ipſo proſcriptorum. TURN.

93. *Sequitur*, OMNES AGROS] Aliud caput eſt, quo poteſtas permittitur decemviris judicandi de agris omnibus extra Italiam, qui publici facti non ſunt, in controverſiam tamen vocentur publicine an privati ſint. Nam ſuperiori capite vendebantur agri, qui publici facti erant. Hoc capite cognoſcitur ex infinito tempore, qui publici, qui privati. Ita agri omnes eorum ditioni & judicio ſubjicientur. IDEM.

94. *Infinito ex tempore*] Hæc non erant verba legis, ſed eſt interpretatio oratoris. LAUREDANUS.

95. *Propter neceſſitudinem*] Quæ ſibi cum clientibus ſuis Siculis intercedit. Neminem enim ignorare arbitror, Ciceronem quæſtorem in Sicilia fuiſſe, atque ejus inſulæ jam inde ab accuſatione Verris patronum. ID.

96. *Propter æquitatem*] Cur æquitatem neceſſitudini ſubjunxit? ut magis ſeſe honeſtate rei, quàm ullo officio, adduci indicaret. IDEM.

97. *Sæpe vehementer gaudeo*]. Vel repugnantibus antiquis libris, ſententiæ, & antiquæ

Sequitur, *Omnes agros* [93] *extra Italiam infinito ex tempore* [94], non, ut antea, ab Sylla & Pompeio consulibus. Cognitio decemvirûm, privatus sit, an publicus: sícque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem præterit? posse, quibuscunque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare?

Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem [95], & propter æquitatem [96], Quirites, sæpe vehementer gaudeo [97]. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure; misericordiâ senatûs, non agri conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur: se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus: quæ est ista æquitas, cæteros, etiam si privati sint, permittere [98] ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur [99]? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine judicio senatûs, decemviris addicentur.

Atque etiam est alia, superiore capite [100], quo omnia veneunt, 22
quæstuosa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est [1]. Audivit, hanc rem non à me, sed ab aliis agitari

quæ locutionis rationem sequutus, corrigerem: *Sanè vehementer gaudeo.* IDEM.

98. *Cæteros, etiam si privati sint, permittere*] Vel legendum *cæteri* (nam hic ordo verborum est, permittere, ut cæteri, etiam si privati sint, publici judicentur) vel more comico, seu Græco potiùs, locutus est. Sic autem loquuntur illi. Plautus Asinar. *Verùm meam uxorem nescis qualis fiet*, pro, *uxor mea nescis qualis fiet.* LAMB.

99. *Qui publicus esse fateatur*] *Fateatur* passivè dixit more antiquo. Gellius annotat *dignor*, & *veneror*, & *confiteor*, & *testor* habita esse verba communia. Ac illud ex XII. tabb. *Æris confessi, rebúsque judicatis* XXX. *dies justi sunto.* De ære interpretatur, de quo facta est confessio. Itaque falsò quidam annotant, locum esse mendosum, cùm *fateor* æquè commune ac *confiteor* esse possit. TURNEBUS.

100. *Atque etiam est alia superiore capite*]. Ut in publicandis agris excepit agrum Recentoricum: ita in vendendis agrum Hiempsalis in Africa. De Numidico agro hic nescio quis (scilicet *Petrus Ramus*) hallucinatur. IDEM.

1. *De quibus fœdere cautum est*] Consules & tribuni non rarò solebant cum regibus &

tari sæpe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit: & tamen postea per C. Cottam consulem, cautum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non jusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? Tollitur vestrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. Volitat enim ante oculos istorum Jubæ regis filius, adolescens non minùs bene nummatus, quàm bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capiat. Auget, addit, accumulat: *Aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario* [2], *ad quoscunque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum*, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserunt, judiciúmque de pecuniis repetundis, ad decemviros translatum videtis. Horum erit nullum judicium [3], quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, ut, *quicumque de provincia decesserit, apud eosdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.*

Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? Qui honore decemviratûs excluditur propè nominatim: cujus judicium, legúmque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio [4] tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decem-

& Tetrarchis fœdus in Capitolio ferire, & regna interdum dare. Cotta igitur Consul in Capitolio fœdus cum Hiempsale ferierat, & agros illi in Africa ei confirmarat TURNEB. Cotta consul anno 679.

2. *Ex coronario*] Vide suprà, Agrar. I. cap. 4.

3. *Horum erit nullum judicium*] Vox *nullum*, sententiæ repugnat. Neque quid pro ea reponendum sit, quod à sensu, & literarum similitudine non sit alienum, occurrit quicquam, nisi legas, *nunc*. Sunt, qui malint: *Solutum judicium*, vel *liberum judicium*. Ego, si quis aliquid acutius excogitabit, ejus opinioni acquiescam. Interim, *solutum*, an, *liberum*, an, *nunc*, legendum sit,

decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur; is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrùm tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto legis, be- 23
nignitate decemvirali nihil utitur. Nam si est æquum, prædas ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo cæteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemviros, portitores [5] omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causâ excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompeius autem hoc animo sit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutiùs inviti ferre cogamini.

Veruntamen cavet, ut, *Si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur.* Nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adjunxerit. Ita remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermissum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra, venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quàm immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot

sit, non dijudico, veterum exemplarium ope destitutus. LAURED. Ridiculus hìc est Lambinus, qui citat editionem anni 1552. in qua invenerit illud vulgatum: *Horum erit illud judicium.* Ecquando enim, quæso, testimonium petitum fuit ab tam recentis ævi mangonio? GRUTERUS.

4. *Cognitio*] Captorum agrorum, pro cognitio de captis agris. TURNEBUS.

5. *Portitores*] Sunt operæ publicanorum, qui portoria redemerant; quæ in portu sedebant, merces excutiebant, & portorium exigebant: in quo cùm iniquiùs & acerbiùs versarentur, omnibus hominibus odiosi fuere. Turnebus malè *publicanos* interpretatur: qui ei error cum multis communis est, & ab Asconio haustus. ERNESTUS.

judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis.

24 Cognoscite nunc alios immensos atque intolerabiles quæstus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecuniâ jubet agros emi, quò deducamini. Non consuevi homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus. Velim fieri posset, ut à me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum, & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen, id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cùm haberet hæc respublica Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebúsque gestis, verùm etiam patientiâ paupertatis ornatos: & tum, cùm erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiámque in publicis, privatísque, forensibus, domesticísque rebus perspexeratis; tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idémque agros vectigales populi Romani abalienaret: & cùm summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini. Reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur. Hîc

6. *Agris publicis privatos esse deductos*] Cùm eos nullo jure possiderent. Rullus autem contra majorum consuetudinem emere agros à privatis decemviros jubet. MANUT.

7. *Hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse*] Rullum me putasse ab antiquitatis exemplis non esse discessurum, nec quicquam innovaturum, præsertim qui ita vultu truculentus est, & vestitu ita horridus & incultus, ut in eo antiquitatis imago, & majorum severitas appareret. TURNEBUS.

8. *Libet agros emi*] Hoc tanquam à Rullo dictum accipiendum est. Constituitur enim perbellus Rulli, & oratoris dialogus in singulis horum agrorum conditionibus examinandis, ac reprehendendis. LAUREDAN.

9. *Ab alia porta Capenas*] A Flumentana porta exeunti in Flaminiam non longè sunt omnes hi agri præter Venafranum & Allifanum, qui superioribus potiùs annumerari debuere, ordinémque confundere videntur. TURN.

10. *Utrùm in Massici radices, an in Italiam, alióve deducamini?*] Massicus mons est in Campania ob vini fertilitatem clarissimus.

Hîc ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis à majoribus relictam consuetudinem, ut emantur agri à privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos esse deductos [6]: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectasse [7]: hanc verò emendi & vendendi quæstuosissimam ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putavi. 25

Libet agros emi [8]. Primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? Nolo suspensam & incertam plebem Romanam obscura spe, & cæca expectatione pendêre. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. Audio. Ab alia porta, Capenas [9], Faliscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros, & cæteros horum similes non modò emere, verùm etiam coacervare possis: cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet?

Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. Etenim quantulum interest, utrùm in Massici radices, an in Italiam, alióve deducamini [10]?

Age verò, definis [11] locum. Quid? naturam agri? Verò, inquit, *qui arari, aut coli possit.* Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrùm hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis [12]? in qua scriptum fuisse aiunt: *Jugera*

sicus, cujus meminit Horatius. Quare Massicum pro fertilissimo, & felicissimo coloniæ loco posuit. Italiam verò pro sterili, ac pestilenti, quæ tamen vox mendosa est, ut quisque intelligere per se potest; nullus enim idoneus sensus, & qui huic loco quadret, elicitur. Neque tamen aliter manuscripti libri habent. Quòd si conjecturæ locus dandus est: *in Apuliam* videtur oportere legi, regionem tunc sterilem, ac pestilentem: ut opponat Cicero Massico monti, & urbi satis propinquo, & vini copiâ præstantiâque celebri, & salubri, locum longinquum, sterilem, & pestilentem. LAURED. Conjecturam Lauredani, sive potiùs Sigonii, amplectitur Manutius.

11. *Age verò, definis*] Vetus liber; *Age, non definis locum.* TURNEB.

12. *An tabula Veratianæ auctionis*] Liber vetus *Neratianæ.* Quo sanè modo legendum censeo. Nam Romæ Neratios fuisse satis Neratius Jurisconsultus ostendit. Ridicula autem illius auctionis tabula fuit. Nam cùm saltus steriles & incultos proscriberet Neratius, utì melius venderet, scripsit: *Jugera* CC, *ubi olivetum fieri posset.* Eam tabulam magnus secutus est risus. IDEM.

gera CC, *in quibus olivetum fieri potest* : *jugera* CCC, *ubi institui vineæ possunt.* Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi [13] non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito [14]. Hoc quoque multò est quæstuosius, quàm si ab invito sumeret. Inibitur enim ratio quæstûs de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emptori, & venditori.

26 Sed videte vim legis Agrariæ. Ne ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecuniâ maximâ. Conversa ratio [15]. Antea, cùm erat à tribuno plebis mentio legis Agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidiâ liberat. Quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo antè, diem noctémque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariæ pertimescebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intus canit [16].

Habet socerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire

13. *Aratro perstringi*] Quod non possit leviter aratro tanquam radi. Perstringitur, quod leviter vulneratur atque scarificatur, ut ita dicam. Contrà in pingui solo altè descendit sulcus, & deprimitur vomer, cùm in exili solo tantùm summa terra perstringatur. TURNEBUS.

14. *Tangam nullum ab invito*] Nullum sumam, emam ab invito. IDEM.

15. *Conversa ratio*] In contrarium mutata. IDEM.

16. *Hoc carmen non vobis, sed sibi intus canit*] Intelligendum est, proverbium esse antiquum, ab Aspendio citharista sumptum, qui carmen sinistrâ manu caneret, non dextrâ. Quorum illud est *intus canere*, hoc, *foris*: illud *sibi*, hoc *aliis*. Neque enim qui sinistrâ manu chordas tangit, is sibi tantùm canit, quia foris non auditur, sed à se solùm. Unde qui multum intestinis suis commodis

venire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Syllanis oneribus gravi, ſua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majorum veſtrorum ſanguine & ſudore quæſita, ut Syllanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites. Eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum, propter vaſtitatem. Syllanus ager, à certis hominibus latiſſimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non poſſit. Hic ager omnis, quoquo pretio coëmptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur [17]. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu: urbanam plebem nimiùm in republica poſſe: *exhauriendam eſſe*: hoc enim verbo eſt uſus: quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

Vos verò, Quirites, ſi me audire vultis, retinete iſtam poſ- 27
ſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, cæterorum omnium commodorum: niſi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina ſiccitate, aut in Salapinorum [18] peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat [19], quos agros empturus ſit: oſtendat & quid, & quibus daturus ſit. Ut verò, cùm omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos poteſtis, quæſo,

 conce-

modis conſulunt præter honeſtatem, intus, & ſibi canere dicuntur. Hæc ferè Pedianus in Verrinas. Cauſa verò, cur qui dextrâ tangunt, audiantur, eſt; quòd chordarum ſonus cavato citharæ corpore augetur, quod idem in jugo non cavato contingere nequit. Idem. Vide notas ad Verrinam III, quæ eſt de prætura urbana, cap. 20.

17. *Tamen ingenti pecuniâ vobis inducetur*] Quamvis parvo emptus, magno tamen vobis inducetur à decemviris. Ut autem dicitur *inducere exemplum*, *inducere novum genus orationis*, *inducere novam perſonam*, ſic hoc loco *inducere agrum* dicitur, cui caſus pretii adjungitur. Nam qui *inducere* æſtimare interpretantur, errant. Turn.

18. *Salapinorum*] Salapia, urbs Apuliæ. Idem.

19. *At dicat*] Planè legendum eſt, *aut dicat*, contra librorum fidem. Idem.

concedere? Quanquam illud est egregium, quòd hac lege antè omnia veneunt, antè pecuniæ coguntur & coacervantur, quàm gleba una ematur. Deinde emi jubet: ab invito vetat.

Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecuniâ fiet [20]? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur. Vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est, quâ nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnísne ejusmodi locus est, ut nihil intersit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, nécne? At est locus [21], qui coloniam postulet: est, qui planè recuset. Quo in genere, sicut in cæteris reipublicæ partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint: Etiámne si reipublicæ non expediat? *Et in quæ loca præterea videbitur.* Quid igitur est causæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere: & suum præsidium in capite atque cervicibus vestris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipsum populum Romanum coërceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem ac potestatem?
28 Ut verò totam Italiam suis præsidiis obsidere atque occupare

20. *Quid pecunia fiet*] Vetus liber, *quid pecuniæ fiet.* Quo modo hic etiam legit Adrianus Cardinalis, gentísque dicendi multorum auctoritate confirmat. In Verrem tamen ita scribitur in ablativo: *Quid hoc homini faciatis? aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis?* In dativo effertur pro Cæcina: *Quid huic tu homini facias? nónne concedas interdum, ut excusatione summæ stultitiæ, summæ improbitatis odium deprecetur.* Itaque si illud in Verrem, quod in ablativo effertur, verum est, nec mendosum, ut de instrumento dicetur. Nam in dativo ratio loquendi frequentissima est. TURNEBUS.

21. *At est locus*] Ita, Lambino assentiente

re cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint; iisque colonis agrum dari jubet. Num obscurè majores opes, quàm libertas vestra pati potest, & majora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? Nam, cùm iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam suis opibus obsidebunt; iidem vestram libertatem suis præsidiis & coloniis interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro priùs dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet: si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni resistat.

Ac primùm de oppido dicam, si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi [22] jubet. Ad hunc numerum quingenos sibi singuli sument. Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. Num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrûm parti: quanquam me vester honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omnes reipublicæ partes intueri jubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo. Sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus atque urbs, quæ bellum facere atque instruere possit, quæritur:

---

ticente, Manutius. Si exempla quædam habent in eorum editionibus, *An est locus, qui coloniam postulet, est qui planè recuset?* vitiavit exempla illa manifestus error typographi. Quod offeto, planum est. Orator illi respondet interrogationi; *Quid? omnisne ejusmodi locus est* &c. Non omnis, inquit, ejusmodi est. *At est locus, qui coloniam postulet: est, qui planè recuset.* Gruterus edidit: *An est locus, qui coloniam postulet? est planè, rectius &* * *quo in genere* &c. Grævius: *Est planè rectius* * *quo in genere* &c. Itaque Cimmerii illi valeant. Olivetus.

22. *Capuam scribi*] Quòd inest motus in deductione coloniæ idcirco *scribi Capuam* dixit, pro scribi Capuam deducenda, ant mittenda. Turner.

ritur : tamènne patiemini, veſtro nomine contra vos firmari opes? armari præſidia? urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis oſtentant, ipſi concupiverunt! deducent ſuos, quorum nomine ipſi teneant, & fruantur: coëment præterea: iſta dena jugera continuabunt [23]. Nam, ſi dicent per legem id non licere [24]: ne per Corneliam quidem licet. At videmus (ut longinqua mittamus) agrum Præneſtinum à paucis poſſideri: neque iſtorum pecuniis quidquam aliud deeſſe video, niſi ejuſmodi fundos, quorum ſubſidio familiarum magnitudines, & Cumanorum ac Puteolanorum prædiorum ſumptus ſuſtentare poſſint. Quòd ſi veſtrum commodum ſpectat: veniat, & coram mecum de agri Campani diviſione diſputet.

29 Quæſivi ex eo Kalendis Januarii, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum eſſet diſtributurus. Reſpondit, à Romilia [25] tribu ſe initium eſſe facturum. Primùm, quæ eſt iſta ſuperbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur [26]? antè ruſticis detur ager, qui habent, quàm urbanis, quibus iſta agri ſpes & jucunditas oſtenditur? Aut, ſi hoc ab ſe dictum negat, & ſatisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena deſcribat [27]: à Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modò dena jugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum intelligetis: tamènne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani, deludi voſmetipſos diutiùs à tribuno plebis patiemini?

Quòd ſi poſſet ager iſte ad vos pervenire: nónne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? Unúmne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium, horreum

23. *Iſta dena jugera continuabunt*] Jugera dena intelligit, quæ ſingulis hominibus diſtribuenda erant ex lege, quibus non contentos fore ſignificat ipſos decemviros, ut latiùs producere fines velint. Laured.

24. *Nam ſi dicent, per legem id non licere*] Occurrit quæſtioni, quæ fieri poterat. At non licet agros continuare lege Serviliâ. At, inquit, ut lex Cornelia violata eſt, ſic Servilia violari poterit. Violata eſt autem Cornelia, quia cùm L. Sylla Præneſtinis, qui Marium minorem recepiſſent, infenſus eorum agros veteranis diviſiſſet, factum tamen erat, ut is à paucis poſſideretur. Idem.

25. *Romilia*] Vetus liber, *Romulia*. Romuliam tribum appellatam cenſet Varro, quòd eſſet ſub Roma: Pomp. quòd ex eo agro cenſebatur, quem Romulus ceperat de Veien-

reum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini? An obliti eſtis, Italico bello, amiſſis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cætera illa magnifica populi Romani vectigalia, perlevi ſæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendêre? Quid nos Aſiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia tranſmarina vectigalia juvabunt, tenuiſſimâ ſuſpicione prædonum, aut hoſtium injectâ? At verò hoc agri Campani vectigal cùm ejuſmodi eſt, ut domi ſit, & omnibus præſidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infeſtum, nec fructibus varium, nec cælo ac loco calamitoſum eſſe ſolet. Majores noſtri non ſolùm id, quod à Campanis ceperant, non imminuerunt, verùm etiam, quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coëmerunt. Qua de cauſa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanæ commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sylla, qui omnia ſine ulla religione, quibus voluit, eſt dilargitus, agrum Campanum attingere auſus eſt. Rullus extitit, qui ex ea poſſeſſione rempublicam demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllæ dominatio dejeciſſet.

Quem agrum nunc prætereuntes veſtrum eſſe dicitis, & quem 30
per iter qui faciunt [28], externi homines, veſtrum eſſe audiunt: is cùm erit diviſus, neque erit, neque veſter eſſe dicetur. At qui homines poſſidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad ſeditionem parati, qui ſimulac decemviri concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cædem eſſe poſſint. Deinde ad paucos, opibus & copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas à majoribus pulcherrimas vectigalium ſedes armis captas accepiſtis, gleba nulla de paternis atque avitis poſſeſſionibus relinquetur: ac tantum

tum

Veientibus. Erat igitur ſuburbana tribus, ruſticarum prima. TURNEBUS. Vide Aſconium.

26. *Ordo tribuum negligatur*] Ordo enim poſtulabat ut à Suburana, Palatina, Exquilina, Collina inciperet: deinde ad Romiliam, quæ, ut Varro ſcribit, quinta eſt, veniret. IDEM.

27. *In jugera dena deſcribat*] Deſcribat univerſam plebem, ita ut ſingulis dena jugera aſſignentur. LAURED.

28. *Quem per iter qui faciunt*] Pro eo, quod eſt, per quem qui iter faciunt. Quod genus loquendi quanquam fortaſſe durinſculum videri poteſt, dictum tamen ſæpe à veteribus conſtat, *quo de agitur*, *quas ob cauſas*, & ſimilia. IDEM.

tum interit inter vestram & privatorum diligentiam, quòd, cùm à majoribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatûs, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecuniâ publicâ coëmeret, dicitur renuntiasse, nullâ se pecuniâ fundum cujusdam emere potuisse: eúmque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quòd, cùm plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset.

Itáne verò? privatum hæc causa commovit: populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit. At ex hoc vectigali nunquam malus nuntius auditus est. Cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur.

31 Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in cæteris, agros desertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non constitui & collocari. Totus enim ager Campanus colitur & possidetur à plebe, & à plebe optima & modestissima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quò se subitò conferant, non habebunt. His robustis, & valentibus, & audacibus decemvirûm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. Et, ut vos nunc de vestris majoribus prædicatis, Hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis perdiderunt. Equi-

29. *Duodena describit*] Cùm Stellates campus bonitate infinitis partibus sit inferior Campano, multo majorem modum attribuere debuit viritim ad colonos æquandos. TURNEB.

30. *Quasi verò paulum differat ager Campanus*] Fortasse legendum: *Ager Campanus, à Stellati: sed multitudo quæritur.* Nam illud *&* *multitudo quæritur*, non satis cohæret. Sententia est. Idcirco duodena tantùm

Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrûm, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscuè toto, quàm propriè parva frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestiùs eum vos universi, quàm singuli possideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: nónne acerrimè, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis?

Adjungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena describit [29] in singulos homines jugera. Quasi verò paulum differat ager Campanus [30] ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, quâ illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam suis præsidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure libertatéque utuntur, totos novo populó atque adventitiis copiis occupabunt.

Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capuam à decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrûm, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii rempublicam nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino rempublicam esse voluerunt: qui tres solùm urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii gravitatem ac nomen sustinere. Deleta Carthago est, quòd cùm hominum copiis, tum ipsâ naturâ ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis insulis populi Romani videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. Erat enim posita 32

tùm viritim dividit jugera, ut majorem numerum in illa oppida deducat, & faciliùs dominationem decemviris comparet, quibus tantum colonorum numerum committit quos illi suo beneficio devinctos habebunt, quibus Campana occupabant & opprimebant oppida: alioqui enim si bonitas spectetur, & fructus, duodena campi Stellatis jugera, cum denis agri Campani nullo modo comparanda sunt. Idem.

ſita in anguſtiis atque in faucibus Græciæ, ſic, ut terra clauſtra locorum [31] teneret, & duo maria maximè navigationi diverſa [32] penè conjungeret, cùm pertenui diſcrimine ſeparentur. Hæc, quæ procul erant à conſpectu imperii, non ſolùm afflixerunt, ſed etiam, ne quando recreata exurgere atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt.

De Capua multùm eſt & diù conſultum. Extant literæ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatuſconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, Magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipublicæ nullam reliquiſſent: nihil fore, quòd Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus comportandis, condendíſque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

33 Videte quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulſis aratoribus: effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd ſi majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, & tam præclara populi Romani diſciplina, M. Bruti, aut P. Rulli ſimilem futurum, (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquiſſent.

Verùm arbitrabantur, Corintho & Carthagini, etiam ſi ſenatum & magiſtratum [33] ſuſtuliſſent, agrúmque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque, qui antè omnia

31. *Terrâ clauſtra locorum*] *Terrâ* eſt per terram. Nam ſi quis è Peloponneſo in reliquam Græciam terrâ ire vellet, aut è Græcia per Peloponneſum, per Corinthiorum fines erat tranſeundum. TURNEBUS.

32. *Maximè navigationi diverſa*] Alternis enim navigatio eſt ex Italia, Dalmatia, Epiro in Græciam, & contrà alternis è Græcia in reliquam Græciam, Theſſaliam, Macedoniam, Aſiam, contráque. IDEM.

33. *Magiſtratum*] Magiſtratus in numero unitatis non niſi unam perſonam magiſtratum

omnia commutarent, quàm nos audire possemus: hìc verò in oculis senatûs populísque Romani nihil posse existere, quod non antè extingui atque opprimi posset, quàm planè exortum ac natum esset. Neque verò ea res fefellit homines, divina mente & consilio præditos. Nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, sed nihil omnino excogitatum [34]. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea bella gravia Carthaginensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externísque bellis Capua non modò non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac sedibus suis recipiendos.

Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærerent. Neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiendi publici [35]: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, ubi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest. Non contentione, non ambitione discordes: nihil enim supererat, de quo certarent: nihil, quod contrà peterent: nihil, ubi diffiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam, ratione & consilio majores nostri ad inertissimum & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: & multum in posterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt.

stratum gerentem significat, ut ad Justinum notavi. Hinc nullus dubito Ciceronem hìc quoque scripsisse, *magistratus*, ut paulo antè: *Si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent.* GRÆVIUS. Singularem numerum pro plurali dixit. TURNEBUS.

34. *Excogitatum*] Vera lectio ex Erfurtensi, *est cogitatum.* GRÆV.

35. *Nec consilii capiendi publici*] Quia non licebat habere senatum. TURNEB.

34 Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda: & P. Rullo visa sunt: neque te, Rulle, omina illa M. Bruti, atque auspicia [36], à simili furore deterrent. Nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum Capuæ & Leocranti [37] ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cùm venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perspici atque intelligi potuit.

Nam primùm, id quod dixi, cùm cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nónne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed, ut hìc prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. Erant hostiæ majores [38] in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali [39], sicut à nobis consulibus de consilii sententia probatæ [40], ad præconem & ad tibicinem

36. *Omina illa M. Bruti atque auspicia*] Nec times, ne malam pestem oppetas ut Brutus, qui & tribunus legem tulit Agrariam, & Capuam triumvir deduxit coloniam. Is enim acerbâ morte bello civili oppetiit, &, ut credo, Sylla ejúsque factio colonos Capuâ expulit. Fuit & eodem bello civili L. Brutus, qui trajiciens in Siciliam navibus Pompeii circumventus sibi mortem conscivit. TURNEBUS.

37. *Leocranti*] Vetus liber hìc valde depravatus est, in quo legitur, *& Locreanti*. Quid si legendum sit, *Capuæ illo creante ceperunt*. Nam verisimile est à triumviris creatos esse duumviros coloniæ. IDEM. Ita corrigo: *eâ lege creati*. MANUTIUS. Vel legendum, *Tarenti*, ut alia innuatur deducta colonia. FERRATIUS. Absit ut conjecturam recipiamus valde incertam. Præstat corruptam lectionem servare cum ipso Manutio, Victorio, Lambino, aliis, quàm dubias conjecturas Ciceroni infarcire. Ex vestigiis corruptæ scripturæ colligo Tullium reliquisse: *Capuæ ab illo creati*. GRÆV.

38. *Erant hostiæ majores in foro constitutæ*] Majores hostiæ sunt, quæ lactentibus opponuntur. Cic. 2. de legibus: *Quibus hostiis cuique Deo immolandum, cui majoribus, cui lactentibus*. Hic perspicuè lactentes majoribus opposuit. TURNEB.

39. *Quæ ab his prætoribus de tribunali*] Legendum fortassis est, *de tribunalis*, ut repetatur ἀπὸ κοινοῦ, inferne, sententia: hoc modo de tribunalis sententia. LAMB.

40. *Probatæ*] Ita Lambinus post Lauredanum. Alii, *probatis*, vel *probantibus*, & ad Consules referunt: quod explicat Brissonius, in primis audiendus, lib. 1. de Formulis, pag. 17.

41. *Ad tibinicem*] Tibicines rei divinæ adhibebantur, & præcinebant. Virgilius: *Inflavit cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras*.

Erât;

cinem [41] immolabantur. Deinde patres conſcripti vocabantur. Jam verò vultum Conſidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu cùm videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac Jubellios [42]. Jam verò qui metus erat tunicatorum illorum [43]? & in Albana, & Seplaſia [44], quæ concurſatio percontantium, quid prætor [45] edixiſſet? ubi cœnaret? quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hoſpites, ſed peregrini atque advenæ nominabamur.

Hæc qui proſpexerint, majores noſtros dico, Quirites, non 35
eos in deorum immortalium numero venerandos à nobis & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæſo, perſpicite atque cognoſcite. Non ingenerantur hominibus mores tam à ſtirpe generis, ac ſeminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipſa natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur: quibus alimur, & vivimus. Carthaginenſes, fraudulenti & mendaces, non genere, ſed naturâ loci, quòd, propter portus ſuos, multis & variis mercatorum & advenarum ſermonibus, ad ſtudium fallendi, ſtudio quæſtûs vocabantur. Ligures,

Erátque Romæ ſacrorum cauſa tibicinum collegium. Livius: *Ejuſdem anni rem dictu parvam præterirem, ni ad religionem viſa eſſet pertinere. Tibicines quia prohibiti erant a proximis Cenſoribus in æde Jovis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægrè paſſi, Tybur uno agmine abierunt: adeò ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret.* Cúmque tibicines ab uno ſacrificante ad alium, qui etiam rem divinam faceret, tranſirent, proverbium factum eſt, *tranſire tibicinis Latini modo*, quo Cicero utitur pro Murena. Romani in ſuis ſacrificiis, Latinis tibicinibus, non Græcis utebantur. Varro etiam ad Græcum tibicinem ſacrificavit lib. 3. de re Ruſtica: *Sed non in Italia, quos tibi ſacrificanti ad tibicinem Græcum, gregatim veniſſe dicebas ad extremum littus.* Etiam tubis utebantur ad ſacra. Varro: *Tubiluſtrium appellatur, quod eo die tubæ ſacrorum in atrio ſutorio luſtrantur.* TURN. Vide pro Murena, cap. 12.

42. *Magios, Bloſſios, & Jubellios*] Hæc ſunt nobilium familiarum nomina, quæ Capuæ floruerunt. Jubellii mentio eſt ante primum bellum Punicum, Livianarum epitoma 12. Magii, bello Punico ſecundo. Is enim diſſuaſor fuit Capuæ Annibali tradendæ. Bloſſii, apud Ciceronem in Lælio *de Amicit.* cap. 11. LAUREDAN.

43. *Tunicatorum illorum*] Tunicatos Cicero vocat infimam plebem. Quam Horatius tunicatum popellum appellavit, I. Epiſt. VII. 65. TURNEB.

44. *Et in Albana, & Seplaſia*] Fora Capuæ. *Seplaſia*, inquit Aſconius, *platea erat Capuæ, in qua unguentarii ſoliti erant negotiari.* IDEM.

45. *Quid prætor*] Duumvirum prætorem appellabant, ac nimirum ita vocari nonnulli volebant, ut Horatii locus indicat, I. Sat. V. 34. IDEM.

res, montani, duri atque agrestes. Docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multâ culturâ, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primùm illa nata sunt: arrogantia, quâ à majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Annibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

Huc isti decemviri cùm numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis [46] sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent. Agros verò, Vaticanum, & Pupiniam, cum suis optimis atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Quibus illis rebus elati & inflati, fortasse non continuò, sed certè, si paulum assumpserint vetustatis ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magnâ sapientiâ præditus, vix facilè sese regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet; nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris & flagitii. Immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres germaníque Campani, quòd in

46. *Cænaculis*] Cùm enim Romani ob angustiam loci extendere domos non possent, erigebant: cœnaculum autem dicebatur pars superior domûs. FERRATIUS.

47. *Explereiis nova*] Malim, *expilaretis*. LAURED.

48. *Tamen omnes*] Vetus liber *num omnes*, ídque aliquanto melius. TURN.

49. *Nihil elatâ manu perfringi potest*] Egnatianus liber habet *velata*; unus meus *vel lecta*: in impressis stellula est è regione apposita, quæ corruptum locum significet. Fortasse autem, (quanquam paulò magis quàm soleo à vetere scriptura discedo) *Nihil vi ac*

in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant: hi ex ſumma egeſtate, in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copiâ, verùm etiam inſolentiâ commovebuntur.

Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quàm monumenta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis auctoribus excogitaſti, ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova [47]. Urbi Capuam ad certamen dignitatis opponere vis, ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis: ut, cùm omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coëgiſſetis, tamen omnes [48] vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros à Syllanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, à veſtris neceſſariis, à vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniáſque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuſcunque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis: ut omnem rempublicam veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompeium, cujus præſidio ſæpiſſimè populus Romanus contra acerrimos hoſtes, & contra improbiſſimos cives victor extitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, * nihil elatâ manu perfringi poſſet [49], quod non vos oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeii, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: 36

 ut

ac manu, rectè legi poterit. Ut ſemper cum uno verbo duo nomina Cicero adjunxerit, & quemadmodum dixit, *Auro & argento violari*, *numero & ſuffragiis declarari*, ſic dicat, *Vi ac manu perfringi*. Sententia certè non repugnat. LAUR. Probo & ipſe valde Lauredani conjecturam, quam tamen malo in notis legi, quàm in contextu. Nec quiſquam illam recepit niſi Gruterus. Victorius, Manutius, alii, plurimorum codicum, quamvis corruptorum, ſcripturam retinuerunt. GRÆVIUS.

* Lamb. *nihil vi illata & manu* Grut. *nihil vi ac manu*

ut interea magiſtratus reliquos, legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine periculo petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coërcere, non tribunus plebis retinere poſſit.

Hæc ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia, atque intemperantia non miror: ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cùm omnium conſulum gravis in republicâ cuſtodiendâ cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. Nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: à me petere quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.

37 Quare, modò ut vita ſuppetat, quanquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiíſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commiſiſtis. Ego is conſul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & ſine cauſa tumultuer [50]? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci juſſiſſet? Ego nondum veſtris armis armatus, inſignibúſque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobíſque

50. *Tumultuer*] Trepidem, perturber, ut lib. 1. Offic. *Fortis verò animi eſt & conſtantis, non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur.* TURNEBUS.

51. *Quorum gratia in ſuffragiis*] qui ſuffragiis veſtris ab hominibus gratiam inire poteſtis Suffragia ſunt vocata à ſuffringendo: quòd initio fractis teſtulis ferebantur. Livius: *Teſtulis datis tribuni populum ſummoverunt, ſitellâque allata eſt.* Suffragiis autem privabantur à Rullo, ut hujus orationis initio diſputatum eſt. IDEM.

52. *Non ut quæſtum, ſed partum otium tenueritis*] Hoc quoque tam magnum vulnus eſt, ut illi mederi me ingenuè fatear non potuiſſe. Sunt tamen qui partim ex ingenio, partim auxilio veterum librorum pro, *Non ut quæſitum*, legant, *Non ignaviâ quæſitum, ſed vitâ partum.* Alii illud retinentes, & de hoc hæſitantes corrigunt, *Non ut quæſitum, ſed ut partum otium.* LAUREDANUS.

53. *Quos in conſulatu inimicos eſſe*] Hos ad ſenſus explendos multa deſiderantur. Videtur autem commemorare, quæ ipſe pro rep. compararit; hoc modo: Ego ne quid reſp. detrimenti accipere poſſet, & animi & corporis actibus providi. Omnibus proſpexi ſanè, & veterem defendendæ reip. rationem revocavi. Idem tribunis pl. denuntiavi, ne quid turbulenti me conſule conflarent.

bísque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne respublica tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem; hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim unquam tam secunda concione legem Agrariam suasit, quàm ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo ac ratione provisa sunt. Non modò vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verùm etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiæ, ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis [51] consistit, libertas in legibus, honos in judiciis & æquitate magistratûs, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vitâ partum otium tenueritis [52]. Quod ègo & concordia, quàm mihi constitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse [53] & animis [54] & corporis actibus [55] providi, omnibus pro-

 spexi

starent. Aut alia ejusmodi, quæ sibi quisque fingere poterit. Difficile est autem in tantis tenebris lucem videre, & in tam depravatis rebus, quid verum sit cognoscere, ubi veteres libri aut deficiunt, aut scripturam parum probabilem habent. In quibusdam libris, quos mihi videre contigit, scriptum est, *Prospexi sanè, & revocavi.* In Egnatiano, *Sanè & rogavi.* Ut conjecturæ locus mihi non videatur, legerem tamen: *Denunciavi ne quid*, particulâ negandi, quæ in omnibus libris impressis defecerat, additâ; sic enim postulat sententia, ut dubitari nullo modo possit, quin desideretur. Idem. Vetus liber, *quos vos in consulatu.* Fortasse, *quos video in consulatu.* Hæc postrema pars inquinata miserè est in omnibus libris. Turnebus.

54. *Et animis, &*] Hoc referri debet non ad *quos in consulatu* (ac proinde *video*, aut aliquid tale desidero) sed ad *& concordia*, hoc modo, *Quod otium & concordia cum collega.* Idem.

55. *Corporis actibus*] Illud *actibus* valde suspectum est & adulterinum, neque in hoc genere *actum* dicere Cicero solet. Nam quod afferunt ex lib. 1. de Leg. *Sed etiam in pravis actibus insignis est humani generis similitudo*, irreptitium est & notum pro *pravitatibus.* Ego hic legendum esse censeam, *& animi & corporis artibus*, id est, omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: *Si ægrotant in te artes animi*; & Sallustius *Varias esse animi artes.* Idem.

spexi sanè, & revocavi. Idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

DE
LEGE AGRARIA.
AD POPULUM.
ORATIO XVII.

ARGUMENTUM.

Vide Argumentum Orationi primæ de lege agraria præmissum. De hac brevissima oratione Cicero ad Attic. lib. II. epist. 1.

1 COMMODIUS fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coràm potius, me præsente, dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen contentionémque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quò provocati à me venire noluerunt, revocati saltem revertantur.

Video

Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea concione praebuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis [1], ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonae de me opinionis postulo, ut eam, si quae dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.

Completi sunt animi, auréſque vestrae, Quirites, me gratificantem septem tyrannis [2], caeteríſque Syllanarum assignationum possessoribus, Agrariae legi & commodis vestris obsistere. Haec si qui crediderunt, illud priùs crediderint necesse est, hac lege Agraria, quae promulgata sit, adimi Syllanos agros, vobíſque dividi, aut denique minui privatorum possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Syllanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari atque sanciri: si doceo, agris his, qui à Sylla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, ut facilè appareat, eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgii genero [3] esse conscriptam: num quid est causae, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem usus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiámque despexerit?

Caput est legis XL, de quo ego consultò, Quirites, neque 2
apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicae cicatricem viderer, aut aliquid alienissimo tempore novae dissensionis commovere. Neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reipublicae non magnopere defendendum putem: praesertim qui otii & concordiae patronum me in hunc

1. *Qui nihil de me credidistis*] Qui fidem non habuistis delationi & criminationi tribunorum plebis. TURNEBUS.

2. *Septem tyrannis*] Indicat septem homines maximè locupletes ex possessionibus Syllanae assignationis, quos ὑπερβολικῶς tyrannos vocat. *Assignationes* autem hoc loco agri à Sylla assignati dicuntur, iis, qui ipsum secuti contra Marium arma tulerant. LAUREDAN.

3. *A Valgii genero*] Id est, Rullum, non quatenus tribunus pl. est, sed quatenus gener Valgii, hanc legem excogitasse, & conscripsisse. IDEM.

annum reipublicæ professus sim : sed ut doceam Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se & de suis factis taceri velit.

Omnium legum iniquissimam, dissimillimámque legis, esse arbitror eam, quam L. Flaccus [4], interrex, de Sylla tulit, *ut omnia, quæcunque ille fecisset, essent rata.* Nam cùm cæteris in civitatibus, tyrannis institutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege constituit. Est invidiosa lex, sicut dixi : veruntamen habet excusationem. Non enim videtur hominis lex esse, sed temporis.

Quid, si est hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliísque legibus eripitur, cùm datur : conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria : sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est : aliquem scrupulum [5], cui datus est. Rulli cautio est hæc, *Quæ post C. Marium, Cn. Papirium, consules.* Quàm procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui adversarii Syllæ maximè fuerunt, potissimum nominavit? Si enim Syllam dictatorem nominasset : perspicuum fore, & invidiosum, arbitratus est. Sed quem vestrûm tam tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Syllam dictatorem [6] fuisse, in mentem venire non posset?

Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Syllanos in invidiam rapit? *Quæ post Marium & Carbonem consules agri* [7], *ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones*, cælum & mare prætermisit, cætera complexus est. *Publicè data, assignata, vendita, concessa sunt.* A quo, Rulle? Post Marium & Carbonem consules, quis assignavit? quis dedit? quis concessit, præter Syllam? *Ea omnia eo jure sint.* Quo jure? labefactat videlicet nescio quid : nimium

4. *L. Flaccus*] Fuit interrex L. Flaccus, cùm consules C. Marius C. Marii VII. consulis F. Præneste per Q. Lucretium, Cn. Papirius, Cn. F. Carbo III. per Cn. Pompeium Syllanos duces occisi essent, ac resp. sine consulibus esset, & placuisset senatui interregem prodi, qui comitia subrogandis consulib. haberet. LAUREDANUS.

5. *Aliquem scrupulum*] Nam cui ager datus est, ne rescindantur acta Syllæ metuit; qui amisit, id sperat futurum. TURNEBUS.

6. *Syllam Dictatorem*] Ita Syllanos agros & assignationes confirmabat, cùm post eos consules Sylla dictator fuerit. IDEM.

7. *Agros*] Vetus liber, *agri*, multò meliore scripturâ. Agros enim legi non potest, cùm sint verba legis Serviliæ, ut mirer à quibusdam hoc animadverti non potuisse. IDEM. Recepit *agri* Grævius.

8. *Fundus Irpinus*] Id est, fundus, quem Val-

nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis Syllana rescindit. *Ut quæ optimo jure privata sint.* Etiámne meliore, quàm paterna & avita? meliore.

At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sylla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam imprudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? Quod habent, ut habeant? quis vetat? Ut privatum? at ita latum est, ut melior tui soceri fundus Irpinus [8] sit, sive ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus avitúsque fundus Arpinas. Id enim caves. Optimo enim jure ea sunt profectò prædia, quæ optimâ conditione sunt. Libera, meliore jure sunt, quàm serva: capite hoc, omnia, quæ serviebant, non servient. Soluta meliore in causa sunt, quàm obligata: eodem capite obligata omnia, si modò Syllana sunt, liberantur, Immunia, commodiore conditione sint, quàm illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam [9], quia à municipio fundum accepi: si à Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem.

Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel le- 3
gis, vel orationis impudentiâ: legis, quæ jus melius Syllanis prædiis constituat, quàm paternis: orationis, quæ ejusmodi causâ [10] insimulare quemquam audeat, rationes Syllæ nimium vehementer defendere. At si illa solùm sanciret, quæ à Sylla essent data, tacerem: modò ipse se Syllanum esse confiteretur. Sed non modò illis cavet; verùm etiam aliud quoddam genus donationis [11] inducit: & is, qui à me Syllanas possessiones defendi criminatur, non eas solùm sancit; verùm ipse novas assignationes instituit, & repentinus Sylla nobis exoritur.

Nam

Valgius socer tuus à Sylla accepit. Laurredanus. *Fundum* cùm dixisset, *agrum* corrigens subjecit, quòd totum ferè Irpinorum territorium (id enim hic ager significat) possideret. Turnebus.

9. *Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam*] Prædium suum Tusculanum significat, quod à Tusculanis acceperat, quidus quotannis pro usu aquæ, quæ Crabra dicebatur, vectigal quoddam penderet. Laurred. Vide pro Corn. Balbo.

10. *Ejusmodi causa*] Id est, ob rem hujusmodi, cùm tueantur ipsi Syllanas possessiones, tamen id objicere cuiquam ausint, quod impudentiæ est maximæ. Turnebus.

11. *Donationis*] Eos agros, quos Sylla non dedit, sed quidam in illa reip. caligine occuparunt, & possederunt, confirmat & sancit. Donationem appellat, quòd agros illos eis suâ lege Rullus donet. Idem.

Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster objurgator uno verbo facere conetur. *Quæ data, donata, concessa, vendita.* Patior. Audio. Quid deinde? *possessa.* Hæc tribunus plebis promulgare ausus est, ut, quod quisque post Marium & Carbonem consules possidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? Etiámne si vi ejecit? etiámne si clàm, si precariò venit in possessionem? Ergo hac lege jus civile, caussæ possessionum, prætorum interdicta tollentur.

Non mediocris res, neque parvum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur. His cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sylla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, cur ea [12] quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiverunt, venire patiamini, cùm ea, quæ vestra sunt [13], condonari possessoribus [14] eadem lege videatis.

Jam, totam legem, intelligetis, cùm ad paucorum dominationem scripta sit, tum ad Syllanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer hujus vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de generi impudentia disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Syllanum esse dissimulat.

4 Hic, ut ipse habeat quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: &, cùm plus appetat, quàm ipse Sylla: quibus ego rebus resisto, Syllanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos atque longinquos. Vendet eos mea lege, quanti volet. Habet incertos, ac nullo jure possessos: confirmabuntur optimo jure. Habet publicos: reddam privatos. Denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos & fructuosissimos continuavit, cùm usque eò vicinos proscri-

12. *Causam quæro, cur ea*] Non debetis hæc vendi permittere, cùm à Rullo publica donari videatis. Nam si quid vendendum est, potiùs veneat quod Rullus condonat. TURNEBUS.

13. *Cùm ea, quæ vestra sunt*] *Vestra*, Syllani nullo jure occuparunt, cùm sint publica. Nam ea Sylla publicarat. IDEM.

14. *Possessoribus*] Possessor enim dicitur etiam qui nullo jure tenet. IDEM.

proſcriberet, quoad oculis confirmando [15] ex multis prædiis unam fundi regionem formámque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, ſine ulla cura poſſidebit.

Et, quoniam, qua de cauſa, & quorum cauſa ille hoc promulgavit, oſtendi; doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, cùm Agrariæ legi reſiſto. Silvam Scantiam vendis. Reſpublica poſſidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos eſtis in poſſeſſione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, cæterarúmque provinciarum poſſeſſiones, venales ac proſcriptas hac lege video: veſtra ſunt prædia, veſtræ poſſeſſiones. Reſiſtam, atque repugnabo; neque patiar, à quoquam populum Romanum de ſuis poſſeſſionibus, me conſule, demoveri: præſertim cùm vobis nihil quæratur. Hoc enim vos in errore verſari diutiùs non oportet. Num quis veſtrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus eſt? Nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua ſervatur: exercitus contra vos, contra libertatem veſtram, contra Cn. Pompeium conſtituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audaciſſimorum: contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coràm, & quoniam me in veſtram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, diſſerant.

---

15. *Quoad oculis confirmando*] In editis vetuſtè, item Pall. & Cujac. legitur, *oculis confirmando*; ideóque excludere non potui; tanto quidem minus, quòd vulgata, *oculos continuando*, parum hîc quadraret, ob ea quæ proximè præceſſerant. Gulielmius noſtrum illud mutabat in *in oculis confirmando*. Sequitur enim *unam fundi religionem formámque perfeceris*. Non damno. Fuit etiam quòd idem legeret, *angulos conformando*. Eandem ſanè inſaniam cupidorum notat Horatius:

O ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat
agellum. GRUTERUS.

PRO C. RABIRIO, PERDUELLIONIS REO.

AD QUIRITES.

ORATIO XVIII.

ARGUMENTUM.

Hujus orationis argumentum non aliunde mihi melius explicaturus esse videor, quàm si ex Dionis historia rem totam perscribam. Ita enim facillimè & atrocitas criminis, & genus causæ perspici poterit. Neque ferè quicquam latebit, quod ad orationis explicationem pertineat. Titus ergo Labienus C. Rabirium ob Saturnini cædem cùm accusasset, magnam civitati perturbationem attulit. Nam Saturninus triginta sex annis antè cæsus fuerat, & quæ in bello, quod cum eo susceptum est, consules fecerant, ex senatûs auctoritate omnia gesserant. Itaque senatûs auctoritas illo judicio non leviter tentabatur; ex quo totus civitatis status convellebatur & perturbabatur. Ac Rabirius quidem cædem se fecisse pernegabat; verùm tribuni modis omnibus senatûs amplitudinem & dignitatem convellere nitebantur, & sibi potestatem omnia pro animi arbitrio & libidine agendi præmuniebant. Ita enim futurum erat, ut iis, qui similia tentare vellent, impunè concederetur senatûs decreta, quæque tot antè annis acta fuissent, in disqui-

disquisitionem vocare. Ergo cùm, pro eo ac debebat, senatus id indignè ferebat, tum verò senatorem pop. Rom. innoxium ætatéque provectum supplicio affectum iri optimates dolebant: sed tamen modis omnibus angebantur, quòd civitatis dignitas in crimen & invidiam vocaretur, resque publica improbissimis hominibus permitteretur. Ergo turbulenta factionum studia contentionésque partium de judicio exarserunt: his ne concilium cogeretur pugnantibus, illis consessum judicum postulantibus. Quod ubi per Cæsaris factionem & aliorum nonnullorum vicit, ac judicandi causâ convenere (is enim cum L. Cæsare judicabat, nec simplex crimen erat, sed Rabirius perduellionis postulabatur) eum sententiis suis condemnarunt: quanquam non à populo more & instituto Romano creati, sed, quod non licebat, à prætore sorte ducti. Rabirius ergo provocavit: sed tamen apud populum etiam damnatus fuisset, nisi Metellus Celer augur & prætor rem impedisset. Nam cùm multitudo nec eum audiret, nec quod contra morem patriæ legésque judicium factum esset, vellet attendere, properè Janiculum petit, priusquam quicquam suffragio Quirites sciscerent: signúmque militare detrahit, ut nihil jam eis decernere liceret. Sic detracto vexillo concio soluta est, Rabiriúsque liberatus. Etsi enim Labieno licebat reum repetere, non tamen fecit. Hactenus ex Dione. Hanc igitur orationem trigesimo sexto anno post cædem Saturnini habuit pop. Rom. Cicero consul, aut comitiis centuriatis (non enim de capite hominis ullis aliis quàm centuriatis, agi licebat) aut potiùs certè in concione aliqua quæ comitia antecessit. Cùm autem in Pisonem Cicero scribit se in Rabirio perduellionis reo quadraginta annis ante se consulem, interpositam senatûs auctoritatem sustinuisse, non est, ut inquit Asconius, in eo subtilis annorum computatio facta, verùm summatim tempus comprehensum: ut perinde acceperit, ac si dixisset; propè quadraginta annis. Jam antè damnatus à duumviris fuerat Rabirius, Julio Cæsare & Lucio Cæsare, à quibus ad populum provocarat. Acerbitatem judicis Julii Cæsaris à quo cupidissimè condemnatus fuerat, Rabirio ad populum provocanti etiam salutarem fuisse scribit Tranquillus. Perduellionis est postulatus Rabirius: quòd sacro-sanctum tribunum interfecisse diceretur. Est autem perduellio genus læsæ Majestatis omnium atrocissimum & gravissimum:

 quo

quo qui tenentur, ne morte quidem, cùm decedunt in reatu, crimine liberantur, cùm in aliis generibus læſæ Majeſtatis liberari ſoleant. TURNEBUS.

1 ETSI, Quirites [1], non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus civibus in eorum periculis ſemper ſatis juſtam mihi cauſam neceſſitudinis eſſe duxi: tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarúmque [2] omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur eſſe officii mei: propterea quòd, quæ juſtiſſima mihi cauſa ad hunc defendendum eſſe viſa eſt, eadem vobis ad abſolvendum debet videri.

Nam me cùm amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata: tum verò, ut id ſtudioſiſſimè facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus denique ipſe, mihi unà vobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti [3], non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ, gravéſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed ut illud ſummum auxilium [4] majeſtatis atque imperii, quod nobis à majoribus eſt traditum, de republica tolleretur: ut nihil poſthac auctoritas ſenatûs, nihil conſulare imperium [5], nihil conſenſio bonorum contra peſtem ac perniciem civitatis valeret. Idcirco in his rebus evertendis unius hominis ſenectus, infirmitas, ſolitudóque tentata eſt.

Quamobrem, ſi eſt boni conſulis, cùm cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellíque videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortuníſque communibus, implorare civium fidem,

1. *Quirites*] In Campo Martio ad populum hæc oratio habita eſt comitiis centuriatis, aut in concione quæ comitia anteceſſit. TURNEBUS.

2. *Capitis, famæ, fortunarum*] Perduellionis damnati virgis cæſi & unco per urbis vias tracti, ad extremum cruci, ſervorum inſtar, ſuffigebantur. HOTOMAN.

3. *Non enim C. Rabirium culpâ delicti*] Rabirius non ſuo, ſed de reipub. nomine in

dem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus extitistis, intercludere omnes seditionum vias, munire præsidia reipublicæ, summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potiùs & honore, quàm pœnâ & supplicio, dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo præcipuè meus est: studium verò conservandi hominis commune mihi vobiscum esse debebit.

Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memo- 2
riam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno plebis susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm ut nullum sit posthac in republica publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem & audaciam: nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium & præsidium salutis.

Quæ cùm ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarúmque omnium fieri necesse est, ab Jove Optimo Maximo, cæterísque diis deabúsque immortalibus, quorum ope & auxilio multò magis hæc respublica, quàm ratione hominum & consilio gubernatur, pacem ac veniam peto: precórque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus salutem conservandam, & ad rempublicam constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserrimi atque innocentissimi, salus reipublicæ, vestris manibus suffragiísque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublicæ salute sapientiam, quam soletis.

in discrimen capitis vocatur, quòd consuli paruerit ad arma vocanti, & remp. salvam esse voluerit. TURNEBUS.

4. *Summum auxilium*] Senatûs-consultum illud significat, quod extremis reip. temporibus fieri solebat, ut viderent consules, ne quid respublica detrimenti caperet. TURNEB.

5. *Consulare imperium*] Nam ex illo senatûs-consulto summum imperium & judicium consul habebat, & ad arma evocare poterat. GRÆVIUS.

Nunc, quoniam, T. Labiene [6], diligentiæ meæ temporis angustiis obstitisti, méque, ex comparato & constituto spatio defensionis, in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur, &, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni; &, quod miserrimum, inimici potestati. Quanquam in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi partes reliquisti; consulis, ademisti: propterea quòd ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum.

Nisi fortè de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine nihil est unquam abs te dictum, nisi à C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum esse, quid æqui & jurati judices judicarint.

3 An de peculatu facto, an de tabulario [7] incenso, longa oratio est [a] exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clarissimo C. [b] Curtius pro virtute sua est honestissimè liberatus: ipse verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est unquam vocatus. An de sororis filio diligentiùs respondendum est? quem ab hoc necatum [8] esse dixisti, cùm ad judicii moram familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vitâ crudelissimè privaretur, cùm alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam [9] retentis, aut de

6. *T. Labiene*] Hic trib. pleb. Cicerone consule diem dixit Rabirio. Hic est, qui posteà militavit in Gallia auspiciis Cæsaris. TURNEBUS.

7. *An de tabulario*] Locus erat ubi acta & tabulæ publicæ reponebantur. Cùm id igitur objiceretur Rabirio, nondum patefactum erat à quo incensum esset: quod Q. Sosius se fecisse posteà confessus est. Vide III. 30. de nat. Deor. TURNEB.

a Man. Lamb. *exprimenda*

b Lamb. *Curius*

8. *Necatum*] Ne maritus sororis Rabirii Curtius de peculatu, ut reor, causam diceret, ad probationem judicii filium sororis à Rabirio necatum objiciebant. Qui autem funus familiare ducit, justáve mortuo facit, nec in jus, nec in judicium vocatur. Sed verisimile non est bidui causâ tantum facinus esse perpetratum: nec probabile est chariorem ei maritum sororis quàm filium fuisse. IDEM.

9. *Legem Fabiam*] Ne quis servum alienum invito vel insciente domino celaret, vinctum haberet, demeret sciens, dolo malo. HOTOMAN.

de civibus Romanis contra legem Porciam [10] verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cùm tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? cúmque ad ejus propulſandum periculum non modò homines, ſed propè regiones ipſæ concurrerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quàm ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant?

Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem multæ irrogatione [11] præſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisſe? Quin etiam ſuſpicor, eò mihi ſemihoram à Labieno præſtitutam eſſe, ut ne plura de pudicitia [12] dicerem. Ergò ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant, intelligitis mihi ſemihoram iſtam nimium longam fuiſſe. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque auguſtam eſſe voluiſti: quæ non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat & flagitat.

Nam de perduellionis judicio, quod à me ſublatum [13] eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primùm eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt.

Quam-

---

10. *Lex Porcia*] *Porcia lex* memorabilis à M. Porcio Catone lata eſt, ne quis magiſtratus civem Romanum virgis cæderet, necarétve: cùm anteà nudatorum cervix inſereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Idem.

11. *Multæ irrogatione*] Multarum ratio hæc fuit. Magiſtratus reo ad populum diem dicebat: ter eum accuſabat: pòſt ei multam irrogabat, id eſt, rogabat populum ut certâ bonorum parte multaretur. Hæc irrogatio trinundinum ut cæteræ leges durabat, pòſt per trinundinum quartò reus accuſabatur. Si defenderetur, ea multæ irrogatio dicebatur: ſi damnabatur, multæ judicatio. Idem.

12. *De pudicitia*] Eo ſcilicet nomine malè Labienus audierat. Turneb.

13. *Sublatum*] Quâ ratione Cicero ſuſtulerat judicium perduellionis? Non lege latâ, ſed datâ facultate Rabirio dicendæ cauſæ comitiis centuriatis, ſuſceptâ etiam illius defenſione, contra ſententiam duumvirûm. Ferratius.

4 Quamobrem uter noſtrûm tandem, Labiene, popularis eſt? túne, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis defendo ſervari oportere?

Popularis verò tribunus plebis, cuſtos defenſórque juris & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur: hic popularis à duumviris, injuſſu veſtro, non judicari de cive Romano, ſed indictâ causâ civem Romanum capitis condemnari coëgit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujuſquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verberum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularémque delectant, *I lictor*, *colliga manus*: quæ non modò hujus libertatis, manſuetudiníſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii: ſed Tarquinii, ſuperbiſſimi atque crudeliſſimi regis, iſta ſunt cruciatûs carmina: quæ tu, homo lenis ac popularis, libentiſſimè commemoras, *Caput obnubito*, *arbori infelici ſuſpendito*: quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non ſolùm tenebris vetuſtatis, verùm etiam luce libertatis oppreſſa ſunt.

5 An verò, ſi actio iſta popularis eſſet [14], &, ſi ullam partem æquitatis

14. *An verò, ſi actio iſta popularis eſſet*] An non Scipionem Naſicam perduellionis poſtulaſſet C. Gracchus, qui maximè popularis fuit, cùm ejus frater trib. pleb. cæſus eſſet, ſi quæſtionem iſtam perduellionis legitimam putaſſet? TURNEBUS.

15 *Patrui tui*] T. Labieni. Significat à Labieno non tam tribuni mortem quàm patrui hoc judicio vindicari. IDEM.

16. *Obductio*] Quanquam non ſum neſcius,

quitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui [15] mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus patrui mors est, quem nunquam vidisti, quàm illi, ejus fratris, quicum concordissimè vixerat: & similis viri tu ulcisceris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quàm Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.

Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed moreretur priùs acerbissima morte millies Gracchus, quàm in ejus concione carnifex consisteret: quem non modò foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritu Censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris: cùm iste omnes & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim & restiterim crudelitati? Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.

Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur. Carnifex verò, & [16] obductio [a] capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore civium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum, non solùm eventus atque per-

cius, *obducere* interdum esse idem quod, *obtegere*; libentius tamen hoc loco legerem, *obnuptio*. Nam quòd hoc vocabulum nusquam alibi apud Ciceronem legatur; ne *obductio* quidem. Et *obnuptio* meliùs, ni fallor, conveniret cum diro illo & horrendò carmine, quod paulo suprà recitaverat, *caput obnubito: arbori* &c. MURET. Var. Lect. VIII. 9.

a LAMB. *obnuptio*

pessio, sed etiam [b] conditio [17], expectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An verò servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas unâ vindictâ [18] liberabit: nos à verberibus, ab unco [19], à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt?

Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor: & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quanquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatûs, omnes religiones atque auspiciorum publica jura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. Liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. Nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus.

6 Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio [20] copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum, hostem populi Romani, interfectum! Nihil me clamor iste [21] commovet, sed consolatur, cùm indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. Nunquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio [22]! Quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis?

Liben-

b Lamb. *condictio*

17. *Conditio.*] Mallem, *condictio.* Etenim *condicere*, vetere linguâ est *denuntiare*; & *condictio*, denuntiatio, ut & veteres Grammatici, & Jurisconsulti docent. Quo sensu mirificè hîc, ut opinor, quadraret. MURET. *Ibid.*

18. *Una vindicta*] Hæc erat virga quam prætor aut lictor manumittendi servi capiti imponens hæc verba pronunciabat: *Hunc hominem liberum esse aio.* HOTOMAN.

19. *Ab unco*] Quorumdam criminum damnatis uncus in mentum impingebatur, atque ita per urbis vias tracti in Tyberim dejiciebantur. IDEM.

20. *Q. Hortensio*] Hortensius causam Rabirii apud duumviros judices egerat. Non enim probo eos, qui ante consulem eum ad populum causam egisse censent. TURNEB.

21. *Nihil me clamor iste*] Apparet populum vocem illam indignè tulisse, *Saturninum hostem populi Romani appellari.* Moris fuit in concionibus, si quid ma-

gistratus

Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor, interficiendi Saturnini causâ, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam à me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen expectas? Nisi verò interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causâ fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma jure sumpta concedis; interfectum jure concedas necesse est. ***

Fit senatusconsultum, ut C. Marius [23], L. Valerius consules, 7
adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur; operámque darent, ut imperium populi Romani majestásque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, omnes prætores præter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere, & se sequi jubent. Parent omnes. Ex ædificiis armamentariísque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. Hìc jam, ut omittam cætera, de te ipso, Labiene, quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, esset unà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus [24]: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum: in foro autem C. Marius,

Aa 2

*** Paucula quædam deesse videntur.

---

gistratus diceret, quod populo placeret, ut id acclamationibus exciperent; si quid displiceret, admurmurarent & obstreperent. Sic in Agrar. III. *Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid.* HOTOMAN.

22. *Quanto jam levior est acclamatio*] Iterum est acclamatum, sed levius quàm anteà & exilius; ergo gravius objurgat & compescit. TURNEB.

23. *Fit S. C. ut C. Marius*] Arma jure sumpta in Saturninum probat senatûs-consulti auctoritate, quo summa potestas consulibus permissa est, ut viderent ne quid respub. detrimenti caperet. Cujus decreti auctoritatem primùm senatus usurpaverat in C. Gracchum. Ita tribuni jus istud senatui non esse concedendum censebant. IDEM.

24. *Gracchus*] Is L. Equitius erat, qui pro Gracchi filio se gerebat: eum Saturninus in locum competitoris tribunatûs comitiis palàm occisi subrogare tentarat: is servus fuerat nequissimus in compedibus & ergastulo habitus: deinde manumissus libertinæ conditionis erat. IDEM.

rius, & L. Valerius Flaccus consules, pòst cunctis senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quò faciliùs de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cùm equester ordo; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ, atque omnem dignitatem judiciorum tenebat; cùm omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicæ salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

De te ipso, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma consules ex senatusconsulto vocavissent: cùm armatus M. Æmilius, princeps senatûs, in comitio constitisset: qui, cùm ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique Q. Scævola, confectus senectute, perditus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Serg. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnésque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas ac juventus accurreret, Cn. & L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeii: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? Utrùm inclusum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam suam, tenebrarum ac parietum custodiis tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & cæteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verùm etiam periculi societatem?

8 Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? Cùm ignaviæ ratio te in fugam atque in latebras impelleret: impro-

improbitas & furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret: consules ad patriæ salutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus sectam sequi, cujus imperio parere potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater qui-cum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus, utrum tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est?

Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de sese esse confessum. Nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret. Idcircóne oportuit C. Rabirium desciscere à republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset?

At C. Decianus [25], de quo tu sæpe commemoras, quia, cùm hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse, & non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordiâ commoveret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum 9

25. *At C. Decianus*] De quo Valerius Max. VIII. 1.

videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris: nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: nunquam profectò istam imaginem [26], quæ domi posita, pestem atque exilium Sex. Titio attulisset, in Rostra, atque in concionem attulisses; nec tuas unquam rationes [27] ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentiâ laberis. Causam enim suscepisti antiquiorem memoriâ tuâ: quæ causa antè mortua est, quàm tu natus esses. Qua in causa tutè profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in judicium vocas.

An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. verò Catulum, patrem hujus, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia; duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium [28], qui tum extra urbem cum præsidio fuit; quorum in hac civitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, custodes gubernatorésque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? Quid de tribunis ærariis, cæterorúmque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

10 Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? De ipsorum consulum fama quid futurum est? L. Flac-

26. *Imaginem*] Imaginem L. Saturnini Labienus in concione protulerat. Turneb.

27. *Rationes*] Fortè *rates*. Sunt rates ligna colligata, vel navigium temerè conditum. Tuscul. 1. 30: *Tanquam in rate in mari immenso nostra versatur oratio.* Pith.

28. *M. Antonium*] Oratorem, qui anno sequenti consul fuit. Ferratius.

29. *Si fides Saturnino data est*] Consules fidem publicam Glauciæ & Saturnino dederant, fore ut cum eis non vi, sed jure ageretur. Hotoman.

L. Flaccum, hominem cùm semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, cæremoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? Adjungemus ad hanc labem ignominiámque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque hujusce reipublicæ possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

Etenim, si C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est [29], quod abs te sæpissime dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit sine senatusconsulto dari? Adeóne hospes hujusce urbis, adeóne ignarus es disciplinæ, consuetudinísque nostræ, ut hæc nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare?

Quid jam ista [30] C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu & vitâ caret? Itáne verò? tantis in laboribus C. Marius, periculísque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant, spe atque animo de se, & gloriâ suâ cogitasset? At credo, cùm innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum unà moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipublicæ periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructúque ducatur. Itaque cùm multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur esse, tum maximè quòd optimi & sapientissimi cujusque animus ita præsentit in posterum, ut nihil nisi sempiternum spectare videatur.

Quapropter equidem & C. Marii, & cæterorum virorum, sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quæ mihi viden-

30. *Quid jam ista*] Quòd illâ tempestate multos esse sciebat, qui nec dedecus, nec ignominiam ad mortuos pertinere censerent omni sensu ut credebant plerique, orbatos. Percrebuerat enim tum sententia Epicuri, cui se dociles multi ex libris Amafanii præstiterant, animos mortales esse. TURNEB. De Amafanio, & Epicureis, vide Tuscul. IV. 3.

videntur ex hominum vita ad deorum [a] religionem & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non ſecus, ac pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minùs ſtrenuè caperem, quàm illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ.

11 Quare, ſi eos, qui jam de vita deceſſerunt, ornabimus: juſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, ſi illos, Labiene, quos jam videre non poſſumus, negligis: ne his quidem, quos vides, conſuli putas oportere? Neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubéſque tum fuerit, quin arma ceperit, quin conſules ſecutus ſit. Omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam feciſſet! non ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim, ſi Scevæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt: quod equiti Romano præmium dari par fuiſſet? &, ſi C. Marius, quòd fiſtulas [31], quibus aqua ſuppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac ſedibus præcidi imperarat, quòd in clivo Capitolino improborum [b] civium [32] .... *Deſunt non pauca.*

---

a Lamb. *regionem*

31. *Quid fiſtulas*] Florus, lib. III, tubos quibus aqua in Capitolium ducebatur, præciſos ſcribit. Plutarchus in Mario. Appian. Civil. I. *Saturninus aquæ penuriâ coactus, deditionem fecit.* HOTOMAN.

b Lamb. *civium multitudo ſeſe collocarat, rempublicam ſervaſſe ab univerſo ſenatu judicatus eſt: cur ſupplicium in eum conſtitueretur, & non potiùs præmium ei decerneretur, qui improborum ducem ſuſtuliſſet?*

32. *Improborum civium*] Pall. ambo adſcriptum habent, deficere hîc à fine chartas duas, à neſcio quo exſectas. GRUTER.

IN

IN
L. CATILINAM.
IN SENATU.
ORATIO XIX.

ARGUMENTUM.

Sæpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinæ conjuratione fecerat: ut vel ex eo perspicuum est, quòd duodeviginti diebus antè, consulibus resp. senatûs-consulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putassem, (est enim sanè quàm apertum) nisi animadvertissem, multos magnósque viros, non è recentioribus modò, sed etiam ex antiquis, quòd, quid quóque tempore actum fuisset, non satis attentè considerassent, in errores quosdam minimè, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem; ut, sicubi ab eo cæteri discesserint, homines eos fuisse, idcircóque labi potuisse, arbitremur: secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit: tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem, magno esse adhibito judicio legendos. Nam, ut hinc ordiamur, cùm conjurati, Catilinæ denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, repertíque essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Sallustiuus, rem ad senatum à Cicerone relatam; Senatúmque decrevisse, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. *Ad id manifestò falsum*

 est:

est: siquidem, quæ nox consecuta est posterum diem Nonar. Novemb. eâ nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cùm illa senatûs auctoritas intercesserat: ut ex hac ipsa oratione liquidò cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quòd idem Sallustius prodidit, cùm aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certè quidem aliquot diebus post commissam consulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset, id se non aquâ, sed ruinâ restincturum. Id enim jampridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat. Quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quòd si Sallustium ipsum, & accuratum cumprimis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profectò nobis ingenii acies est: neque ut quicque à quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipuè auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio à Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. id. Novemb. ut infrà probabitur. Quâ quidem oratione ostendit, patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus rempubl. consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falsò Cœlius Curio putat. Non enim in senatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat: jubet denique, ut cum reip. salute, suâ verò peste ac pernicie ex urbe proficiscatur. Quid igitur? fatendum profectò est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτὴρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcunque illo genere à veteribus prodita sunt, ea hîc mirabiliter observata reperiemus:

periemus. MURETUS. *Vide Lælii Biſciolæ Horas Subceſ. Tom. II. lib.* IV. *cap.* 8.

QUOUSQUE tandem [1] abutêre, Catilina, I
patientiâ noſtrâ? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet [2]? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? Nihílne te nocturnum præſidium Palatii [3], nihil urbis vigiliæ [4], nihil timor populi [5], nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus [6] habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultúſque moverunt? Patêre tua conſilia non ſentis? conſtrictam [7] jam omnium horum conſcientiâ teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris?

O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immò verò etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem, viri fortes [8], ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis [9], jampridem

 oporte-

1. *Quouſque tandem*] Non putarat, ut videtur Cicero, Catilinam eo die in ſenatu affuturum. Sed cùm eum, præter ſpem, adeſſe vidiſſet, ſubitâ indignatione commotus, in hæc verba prorupit. MURET.

2. *Eludet?*] Quaſi afflictis, proſtratiſque nobis inſultabit. Verbum gladiatorium. Illud quoque annotandum, quòd de furore & audacia, quaſi de re quapiam animata, locutus eſt. Rectè enim admonet Fabius, miram ex eo ſublimitatem oriri, cùm rebus ſenſu carentibus actum quendam & animos damus. IDEM.

3. *Nocturnum præſidium palatii*] Periculoſis temporibus præſidium palatio imponi ſolebat, quòd illud qui occupaſſet, urbem facilè in poteſtate habiturus videbatur. IDEM.

4. *Nihil urbis vigiliæ*] Decreverat enim ſenatus, ut per totam urbem vigiliæ haberentur, iiſque minores magiſtratus præeſſent. Salluſtius. IDEM.

5. *Nihil timor populi*] Nam & tumultum ſenatus decreverat, ut eſt apud Dionem, & Cicero ipſe, ad indicandam periculi magnitudinem, comitiorum die loricatus in campum deſcenderat. IDEM.

6. *Nihil hic munitiſſimus*] Templum Jovis Statoris dicit. IDEM.

7. *Conſtrictam*] Quaſi de immani quadam & rabioſa fera locutus eſt. IDEM.

8. *Nos autem viri fortes*] Εἰρωνεία. Non enim in cautione, ſed in animi magnitudine ac præſentiâ poſita eſt fortitudo. IDEM.

9. *Juſſu conſulis*] Sed poterátne conſul imperare, ut quiſquam ad mortem duceretur? Poterat, ubi ei S. C. commiſſa erat reſp. IDEM.

oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus [10], P. Scipio [11], pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit [12]: Catilinam verò, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa [13] nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occîdit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus.

2 Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit; inter-

10. *An verò vir amplissimus*] Argumentum à minore: in quo, ut eruditè annotat Fabius, non solùm totum toti, sed etiam partes partibus comparantur. Nam Catilina Graccho, status reipub. orbi terrarum, mediocris labefactatio cædi, & incendiis, privatus consulibus comparatur. MURET.

11. *P. Scipio*] P. Cornelius Scipio Nasica Serapio, ejus, qui optimus vir à senatu judicatus erat, nepos; ejus, qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri? P. Africani patrui, ipsius autem Tiberii consobrinus. Paterculus. IDEM.

12. *Privatus interfecit*] Video, interpretes conturbari, quòd idem & Pontifex Max. & privatus esse dicatur: in eo autem nulla repugnantia est. Pontificatus enim magistratus non est. Quare nihil prohibet eundem & pontificem maximum esse, & privatum. IDEM.

13. *Nam illa*] Figuram hanc præteritionem vocant. Historia ex Livio petenda est. IDEM.

14. *M. Fulvius*] M. Fulvius Flaccus, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris III virum nominaverat, sociúmque regalis potentiæ assumpserat. IDEM.

15. *Mors ac reip. pœna*] De tribus antiquis libris, qui olim Dominici Grimani Cardinalis fuere, in eo, qui optimus est, locus hic ita legitur: *Num unum diem posteà L. Saturninum trib. pl. & C. Servilium præt. reip. pœna remorata est?* Quod ego ut vidi, qui Servilium illis temporibus prætorem fuisse meminissem, viderémque etiam, ad nomen Saturnini additum esse nomen magistratûs, in quo ille tum fuisset: dubium non habui, quin illud, *prætorem*, omninò recipiendum foret. Recordabar loci ex octava Philippica, qui me magis etiam in sententia confirmabat. Ita enim ibi scribitur: C. *Mario, L. Valerio consulibus senatus rempublicam defendendam dedit. L. Saturninus trib. pl. Glaucia prætor est occisus.* Quoniam autem scio, sæpe commissum esse à librariis veteribus, ut has notas *R. P.* & *P. R.* quarum altera *rempublicam*, altera, *populum Romanum* indicabant, inter se confunderent, earúmque alteram pro altera ponerent: planè statui, totum hunc locum ita legi debere: *Num unum diem posteà L. Saturninum trib. pl. & C. Servilium, prætorem populi Romani, pœna remorata est?* Vocem, *mors*, additam puto ab aliquo, qui declarare vellet, quod pœnæ genus illos consecutum fuisset. IDEM.

interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius [14], consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio consulibus, permissa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna [15] remorata est? At nos vicesimum jam diem [16] patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit [17]. Vivis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres conscripti [18], me esse clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno.

Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collo-

16. *Vicesimum jam diem*] Rotundare numerum voluit. Erat enim hic tantùm duodevicesimus dies post factum S. C. ut notat Asconius. Sic in Pisonem pro triginta sex annis, quadraginta dixit. Sic centumviri dicebantur, cùm essent centum & quinque. Sic Euripides & Virgilius Græcos mille navibus ad oppugnandam Trojam venisse dicunt, quas Homerus CIϽ CLXXXVI. Dio CIϽ CC. Scholiastes Euripidis, mille centum & septuaginta fuisse affirmat. Idem.

17. *Interfectum esse te, Catilina, convenit*] Vereor, ne aliquid in his verbis insit vitii. Primùm, quòd, seu verbum, *convenit*, mediâ correptâ legas, non convenient tempora: seu productâ, quæram, ecquis unquam, qui aliquem modò Latinæ linguæ sensum haberet, ita locutus fuerit, ut diceret, convenit statim id fecisse, pro eo quod est, statim id fecisse oportuit. Ego verò, [illegible], utrovis modo, nedum indignum Cicerone, sed etiam planè barbarum esse loquendi genus censeo. Ut si quis dicat, *Multum laborem capere convenit eos, qui de gloria comparanda cogitant*: quidvis eum facere potiùs, quàm Latinè loqui putem. Meus quidem hic sensus est. Si qui aliter opinabuntur; ii si, prolatis exemplis, erroris me coarguerint; non committam, ut etiam pertinaciæ coarguere possint. Est omninò quidam locus apud Terentium in Heautontimorumeno, qui fallere homines minus perspicaces queat. Ibi enim senex ille seipsum puniens ita loquitur: *Non convenit, qui illum ad laborem impulerim, nunc me ipsum fugere.* Sed ibi alia ratio est. Comparantur enim duo ibi inter se, hæc, impulisse filium ad laborem, & ipsum laborem fugere: quorum alterum alteri convenire, atque consentaneum negat. Moveor etiam, quòd in uno libro vetere, pro, *convenit*, scriptum video, *cùm venit*. Qua de scriptura quam conjecturam fecerim, dicam: non quòd ea mihi planè probetur: sed ut alius quispiam, eâ reprehensâ, meliorem aliquam proferat. Venit igitur mihi in mentem cogitare, si fortè ita legendum sit: *Quod quidem senatûs-consultum confestim interfectum te esse, Catilina, cùm velit; vivis: & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Idem.

18. *Cupio P. C.*] Nunc demùm ad patres orationem convertit, ideóque multò leniore, ac remissiore dicendi genere utitur. Idem.

collocata : creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus : eorum autem imperatorem caſtrorum, ducémque hoſtium, intra mœnia, atque adeò in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero : credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te [19], cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives : & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. Multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient.

3 Etenim quid eſt, Catilina, quod jam amplius expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt [20] omnia? Muta jam iſtam mentem [21] : mihi crede : obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique : luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia : quæ etiam

mecum

---

19. *Interficiam te*] Nihil ab hac diſſentiunt Pall. ſed Lipſius lib. III. Var. Lect. cap. 21. Modius epiſt. v. prodidere, reſtare in ſcriptis ſuis, *interficiere*; reperítque in Col. Gulielmius; videtúrque modeſtius, ac gravitate conſulari dignius. GRUT.

20. *Si illuſtrantur, ſi erumpunt*] *Illuſtrantur*, ad noctis tenebras retulit : *erumpunt*, ad privatæ domûs parietes. MURETUS.

21. *Muta jam iſtam mentem*] Non cohortatur eum ad ſanitatem, quod ſe fruſtra facturum ſentiebat : ſed ait, nihil eſſe, quòd in urbe manens de cæde atque incendiis cogitet : quare aliud ei conſilium eſſe capiendum, & in Manliana caſtra exeundum. MURET.

22. *Ante diem* XII. *Kalendas Novembris*] Magnam nobis lucem hic locus afferet ad hanc hiſtoriam ſubtiliter intelligendam : quam profectò & Sallustius, & cæteri mirabiliter confuderunt. Ac primùm ſciendum eſt, in hunc diem primò edicta fuiſſe comitia conſularia. Sed cùm pridie ejus diei Cicero Catilinæ conſilia ad ſenatum detuliſſet, factum eſt S. C. ne poſtero die comitia haberentur : ut de iis rebus in ſenatu agi poſſet. Nam aliter comitiali die ſenatus haberi non poterat. Poſtridie igitur, id eſt, ut ait Plutarchus, ipſo comitiorum die, Cicero frequenti ſenatu Catilinam excitavit, atque eum de iis rebus juſſit, ſi quid vellet, quæ ad ſe allatæ eſſent, dicere. Tum ille dixit, duo corpora eſſe reipubl. unum debile infirmo capite, alterum firmum ſine capite : huic, cùm ita meritum eſſet, caput ſe vivo non defuturum. His auditis, decrevit ſenatus, ut viderent conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. Hæc ſumpta ſunt è Mureniana. Jam igitur, cùm Aſconius dicat, diem,

quo

mecum licet recognoſcas. Meminiſtíne, me ante diem XII Kalendas Novembris [22] dicere in ſenatu, fore in armis certo die, qui dies futurus eſſet ante diem VI Kalendas Novembris, C. Mallium [23], audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V Kalendas Novembris, tum cùm multi principes civitatis Româ non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, meâ diligentiâ circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cùm tu diſceſſu cæterorum, noſtrâ tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas?

Quid? cùm te Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres: ſenſiſtíne, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, ſed etiam non videam, planéque ſentiam.

Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem [24]. Jam 4
intelliges multò me vigilare acrius ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios [25] (non

quo hæc habita oratio eſt, à commiſſa conſulibus rep. duodeviceſimum fuiſſe: profectò ſi quis rationem dierum ineat, videbit, eam ut nos diximus, habitam VI. Id. Novemb. Hac autem in parte aliorum errata perſequi piget. Idem.

23. *Malium*] Scripſi hic C. Mallium, non quomodo vulgati, C. *Manlium*. Putavi me tutò hac in re & ſine reprehenſione librorum veterum conſentientem auctoritatem ſequi poſſe, in quibus conſtanter hoc nomen & apud Salluſtium, & in his ipſis orationibus apud Ciceronem ita perſcriptum extat. Ego quidem uſus aliquando ſum antiquiſſimo libro, qui aſſervatur apud Gemblacenſes, quem certa opinio eſt, & res ipſa docet, ſcriptum eſſe Sigisberti docti viri manu, qui in eo loco ante ſexcentos plus minus annos claruit, in quo non aliter hoc nomen ſcriptum deprehendi.] Lipsius.

24. *Noctem illam ſuperiorem*] Non ita, ut opinor, locutus eſſet, ſi proximam noctem indicare voluiſſet. Muretus.

25. *Veniſſe inter falcarios*] Priſcianus *lib.* XVIII. *col.* 118. *Veniſſe inter falcarios* interpretatur, *veniſſe in locum ubi ſunt falcarii*. Veteribus gloſſis *falcarius* eſt falcifer, & falcifex. *Falx*, præter uſitatam ſignificationem, eſt etiam *ſica*. Juvenalis, ſat. VIII. 201.

Nec clypeo Gracchum pugnantem, & falce ſupinâ.

Vetus Scholiaſtes: *Thracum armatura intelligenda eſt, quibus proprium telum ſica.* Gloſſæ veteres: *Sica, Thracius enſis incurvus.* Gloſſæ Iſidori: *Falcarius, Gladiator falcem ferens.* Cicero, pro Sylla, cap. 5. *Emiſſo*

iam

(non agam obſcurè) in M. Leccæ domum [26]: conveniſſe eòdem complures ejuſdem amentiæ, ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hîc in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere.

O dii immortales! ubinam gentium ſumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hìc, hìc ſunt, in noſtro numero, Patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimóque conſilio, qui de meo, noſtrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video conſul, & de republica ſententiam rogo: &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quò quemque proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani [27], qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo

jam ex urbe Catilinâ, ille (Antonius) *arma miſit, cornua, tubas; falces.* Ubi malè nonnulli ſcripſerunt *faſces.* Jam, fidem facere ſi quam poteſt vetus in Catilinam declamatio, cui nomen eſt adſcriptum Porcii Latronis, M. Leccæ domum ad nocturnos cœtus delegerat Catilina, ut *remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularum, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem* ... quò *telorum innumerabilem copiam conſtipandam atque occultandam* curaverat. Si habitabat fabros *inter falcarios* Lecca, ejus erat domus ad hanc, quam Declamator commemorat, telorum comparationem valdè opportuna. BUHERIUS.

26. *In M. Leccæ domum*] Scribendum *M. Lacæ* ex auctoritate argentei denarii, in quo M. hic PORCIUS LÆCA deſcriptus eſt F. URSINUS.

27. *Reperti ſunt duo Equites Romani* Magna in his duobus nominandis ſcriptorum diſſenſio. Salluſtius C. Cornelium equitem Rom. & L. Vargunteium ſenatorem nominat: in quo diſſentit à Cicerone, qui utrumque equitem fuiſſe ait. Nam de C. quidem Cornelio omnis dubitatio tollitur ex oratione pro Sylla. Dio duos dicit: ſed neutrum nomine appellat. Plutarchus Marcium, & Cethegum vocat: de quorum priore nihil alibi reperio: ſed Plutarchum falli conſtat: cùm apertè Cicero C. Cornelium unum ex iis fuiſſe affirmet. Quanquam enim Cethego quoque idem & prænomen, & nomen fuit: tamen hunc C. Cornelium, de quo hîc agitur, facilè probari poteſt, non eſſe C. Cornelium Cethegum. Quid ita? quòd Cethegus quidem in carcere ſtrangulatus eſt. At hic adhuc vivebat, quo tempore Cicero P. Syllam, ipſius filio accuſante, defendit. Omnium autem fœdiſſimè labitur Appianus: tribus enim manifeſtis erroribus, in hac re tradenda, ſeipſum involvit. Primùm in tempore; ait enim hoc conſilium initum eſſe, cùm jam Catilina ex urbe diſceſſiſſet. Deinde in his duobus nominandis: ait enim fuiſſe P. Lentulum, & Cethegum.

Non

meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso [28], comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent; quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

Quæ cùm ita sint [29], Catilina, perge quò cœpisti; egredere 5
aliquando ex urbe; patent portæ: proficiscere. Nimiùm diù te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si minùs, quàm plurimos. Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodò inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quandiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non pu-

Non dixisset autem Cicero duos equites, si ex iis unus P. Lentulus prætor fuisset. Illud verò palmarium, quòd Cethegum quoque prætorem fuisse tradit. Ut, si hunc sequare, neuter eorum eques Rom. fuerit: nedum uterque, ut Cicero dicit. Non fuisse autem Cethegum prætorem, ex eo intelligitur, quòd quæ religio servata est in Lentulo, ut magistratu cogeretur abdicare se, antequam ei cervices frangerentur, eandem profectò senatus in Cethego retinuisset. Quod ubi lectum, aut cui unquam vel fando auditum est? Ac vereor interdum, ne mea in ejusmodi scriptoribus reprehendendis ab aliquo culpetur audacia. Quòd si id obtrectandi studio facerem, egometipse me temeritatis impudentiæque damnarem. Nunc cùm investigandæ atque eruendæ veritatis desiderio incensus faciam, pro qua summus philosophorum non aliena tantùm, sed sua etiam cuique, si res ferat, evertenda esse placita pronunciavit: neminem puto æquum rerum æstimatorem fore, qui mihi non id laudi potiùs, quàm vitio, ascribat. Etenim sive eos meritò accuso: quis me proptereà vituperandum duxerit? sive injuriâ: prodeat aliquis, qui eâdem operâ & culpâ illos, & errore me liberet. Nam quemadmodum ait Æschines, privatorum inimicitiis multa in repub. corrigi: ita in literis quoque plurima literatorum hominum, non inimicitiis quidem, sed modestis, & ab omni contumelia remotis dissensionibus corriguntur. Muret.

28. *Vix dum etiam cœtu vestro dimisso*] Fulvia enim mediâ nocte ipsamet ad Ciceronem profecta, hoc ei indicavit. Plutarchus, Sallustius. Idem.

29. *Quæ cùm ita sint*] Argumentationis summa est. Si omnia tua consilia nota sunt, exire debes. Sunt autem nota. Tibi igitur est exeundum. Annota autem, ut hæc tota pars tum brevibus membris, tum incisis, tum etiam iis, quæ incisis breviora sunt, contineatur: quod dicendi genus ad imperandum, & ad perterrefaciendum aptum esse, tradit Demetrius. Idem.

blico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi. Cùm proximis comitiis [30] consularibus me consulem in campo, & competitores interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato. Denique quotiescunque me petisti [31], per me tibi obstiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam apertè rempublicam universam petis. Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo [32]: sed si me consulis, suadeo.

6 Quid enim, Catilina [33], est, quod te jam in hac urbe delectare

30. *Proximis comitiis*] Habitis à me: quibus designati sunt Silanus, & Murena MURET.

31. *Petisti*] Verbum gladiatorium IDEM.

32. *Non jubeo*] Ne poterat quidem. Nulla enim lex erat apud veteres Romanos, quæ ullum maleficium exilio multaret, sed in exilium ibant, qui legis multam suffere in civitate nolebant. Cicero pro Cæcina. IDEM.

33. *Quid enim Catilina*] Quasi depositâ consulis personâ, suasoris personam suscipit: ut, quod posteà dicet, videatur, non odio, sed misericordiâ Catilinæ commoveri. Suadet igitur, ut ex urbe exeat: quòd vita ei suavis esse non possit, ubi oderit omnes, odio sit omnibus, ubi invidiâ flagret, ubi ære alieno sit obrutus, ubi nefaria ipsius de disperditione reip. consilia omnibus nota sint. At hæc simulata suasio longè amarissimam Catilinæ insectationem continet. IDEM.

34. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ*] Victorius & Manutius non aliter. Forsan, inquit Gruterus, *non inhæret tuæ famæ?* Lambinus, *non hæret in fama*, cui acquiescit Turnebus *Adv.* XXX. 15. Buherius denique: *Quod privatarum rerum* decus *non hæret infamiæ?* Multa scilicet in Catilina erant bona & decora naturæ, quæ omnia ille vitiis corruperat. Vide *pro Cæli.*, cap 5. & 6. Quod ediderunt Victorius & Manutius, facilè intelligi posse arbitror, si quis animadvertat, famam in homine improbo esse infamiam. Hoc ergo vult Cicero: Nullum est privatarum rerum dedecus, quod tuo nomini, tuæ famæ & infamiæ non hæreat. OLIV.

35. *Vacuam*] Suspiciosè significat, eam ab ipso necatam. MURETUS.

tare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ [34]? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti? Quid verò? nuper, cùm morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam [35] fecisses, nónne etiam alio incredibili scelere [36] hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendêre tibi proximis idibus [37] senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ [38], atque ad omnium nostrûm vitam salutémque pertinent.

Potéstne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cùm scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias [39] Lepido, & Tullo consulibus,

36. *Alio incredibili scelere*] Vel quòd filium occiderit; ut est apud Sallustium: vel quòd filiam suam, ex adulterio susceptam, in matrimonium duxerit: quod ei objicit Cicero in oratione, quam habuit in toga candida. Plutarchus eum, præter parricidium fratris, ait, filiæ suæ virgini vitium obtulisse. Idem.

37. *Proximis idibus*] Quo die usuram creditæ pecuniæ fœneratori solvere necesse erat. Horat. Epod. II. 69. Manut.

38. *Sed ad summam reipublicæ*] Meus primus optimus & Pithœi rectissimè scribit, *sed ad summam remp. Summa resp.* est res quæ pertinet ad salutem totius reip. Plautus in Mercatore:

Nam si isthuc jus est senectâ ætate scortari senes,
Ubi loci res summa est nostra publica.

Vid. Gronov. ad Liv. 26. 10. Grævius.

39. *Pridie Kalendas Januar.*] M. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo Coss. cùm P. Autronius, & P. Cornelius Sylla Coss. designati, ambitûs pœnas dedissent; ínque illorum locum L. Aurelius Cotta, L. Manlius Torquatus suffecti essent: Catilina; qui, repetundarum reus à P. Clodio Pulchro factus, consulatum petere prohibitus esset, indignatione & odio in remp. accensus, cum Autronio & Sylla, (certè quidem cum Autronio) aliísque nobilibus viris, consilium iniit interficiendi ad Kal. Jan. novos consules, restituendíque consulatûs iis, qui abdicare coacti erant, occupatámque rempublicam pro sua libidine moderandi. Id consilium initum est circa Nonas Decemb. Ejus rei causâ, pridie Kal. Jan Catilinam Cicero ait in comitio stetisse cum telo: tum, ut opinor, cùm abeuntes magistratu consules ad populum è Rostris

libus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum civitatis interficiendorum causâ, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam populi Romani obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multa poſteà commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? Tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris [40], ac devota ſit, neſcio, quòd eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere.

7 Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulo antè in ſenatum. Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia, vacua facta ſunt? quòd omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, ſi

Roſtris ex more verba facerent. Poſtridie, cùm M. Craſſus, qui & ipſe conjuraverat, mutato, ut creditur, conſilio, non affuiſſet: ideóque C. Julius Cæſar, ipſe quoque ejus conjurationis particeps, ſignum, quod convenerat, non dediſſet, (erat autem ſignum, ut togam de humero dejiceret) res ulteriùs progreſſa non eſt: ſed dilata in Non. Febr. Tum quoque aliquod amicum P. R. numen effecit, ut Catilina, priuſquam armati conveniſſent, ſignum daret. Id P. R. ſaluti fuit. Hæc è Salluſtio, Aſconio, Suetonióque collegi. MURETUS.

40. *Quibus abs te initiata ſacris*] Sententia eſt. Ita te geris, ut voviſſe videaris alicui Deo, te ſicam illam in conſulis corpore defixurum. Hac enim Cottam primò, Torquatum, deinde me conſulem ſæpe jam è medio tollere conatus es. IDEM.

41. *Quæ tecum, Catilina, ſic agit*] Longè pulcherrimum exemplum προσωποποιίας, quam vel conformationem, vel perſonæ fictio-

si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque offensum viderem: carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem. Tu cùm conscientiâ scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diù debitum, dubitas, quorum mentes sensúsque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequêre, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit [41], & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptióque sociorum, impunita fuit ac libera: tu non solùm ad negligendas leges [42], ac quæstiones, verùm etiam ad evertendas perfringendásque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc verò me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nónne impetrare de- 8
beat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quòd tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quòd, vitandæ suspicionis causâ, apud M. Lepidum [43] te habitare velle dixisti? à quo non recе-

 ptus,

---

fictionem Latinè vocare possumus. Porrò & hoc, & alterum, quod in hac ipsa oratione reperiemus, & illud Appii Cæci in oratione pro Cœlio, puto ad imitationem Platonis efficta esse, qui hoc modo Leges in Critone, veteres Athenienses pro patria mortuos in Menexeno loquentes introduxerat. IDEM.

42. *Tu non solùm ad negligendas leges*] Negligit leges, ac quæstiones, qui earum metu à peccando non continetur: easdem perfringit, qui, cùm in judicium adductus, manifestò teneatur, aliquâ tamen viâ elabitur. Catilina autem primùm accusatus fuerat repetundarum, Lepido & Tullo Coss. atque absolutus per prævaricationem accusatoris P. Clodii: deinde etiam cædis, consulibus Cæsare & Figulo, ut est apud Dionem, & tunc quoque absolutus. Hoc quoque ipso tempore interrogatus erat lege Plautiâ ab L. Paulo. Sallustius. IDEM.

43. *M. Lepidum*] Qui consulatum cum Volcatio gesserat. IDEM.

ptus, etiam ad me venire ausus es: ut domi meæ te asservarem, rogasti. Cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem [44] venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum [45], M. Marcellum [46] demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodiâ judicaverit?

Quæ cùm ita sint, Catilina, dubitas, si hîc emori [47] æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis justis debitísque ereptam, fugæ solitudiníque mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) &, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio [48], si fortissimo viro, M. Marcello [49] dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim & manus intulisset. De te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæteríque fortissimi cives,

44. *Q. Metellum prætorem*] Q. Cæcilium Metellum Celerem dicit: qui, biennio de more interjecto, consulatum posteà cum L. Afranio gessit. MURET.

45. *Virum optimum*] Ironiam esse, annotat Fabius lib. 9. Et sanè, quomodo idem Catilinæ sodalis, & vir optimus esse potuisset? IDEM.

46. *M. Marcellum*] Constat, non esse eundem, quem paulo pòst, virum fortissimum vocat: id est, eum pro quo extat oratio ad Cæsarem. Opinor, hunc M. Marcellum illius C. Marcelli, de quo in Sextiana defensione mentio est, patrem fuisse. IDEM.

47. *Emori*] Ita Victorius. Sententia est: Si non potes à te impetrare, ut hîc moriaris, sive manus tibi ipse inferens, sive alienâ manu utens, fuge hinc in solitudinem. GRÆVIUS. Alii numero plurimi cum Mureto: *morari*.

cives, qui circumſtant ſenatum; quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulo antè exaudire potuiſti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur [50].

Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu 9
exilium cogites? Utinam tibi iſtam mentem dii immortales donarent! Tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minùs in præſens tempus, recenti memoriâ ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodò iſta privata ſit calamitas, & à reipublicæ periculis ſejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipublicæ concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit.

Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; rectà perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Mallium: concita perditos cives: ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris.

Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium [51] præſtolarentur armati? ſciam

48. *P. Sextio*] P. Sextio Gallo, quæſtori C. Antonii conſulis, pro quo extat Ciceronis oratio. Idem.

49. *M. Marcello*] Hic ille eſt, ut antè dixi, quem poſteà apud Cæſarem defendit Cicero. Idem.

50. *Uſque ad portas proſequantur*] Mos antiquus erat proſequendi eos, qui in exilium abirent. Sic in oratione, quæ proximè hanc ſequitur: *Vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum, egredientem urbe, proſecuti ſumus.* Idem.

51. *Ad forum Aurelium*] Eſt is locus propè lævam Ariminiæ, ſive Floris amnis ripam, vulgari nunc vocabulo *Monte Alto*, oppidum ſatis celebre. Nomen & originem habuit ab Aurelio quodam, qui Aureliam viam à Roma Piſas uſque, ſub initium haud dubiè ſubactæ à Romanis Etruriæ, ſtravit. Quis autem fuerit ille Aurelius incertum eſt. Cluver. Ital. antiq. lib. II. cap. 2.

ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Mallio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam [52], quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutius carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti?

10 Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum.

Hîc tu quâ lætitiâ perfruêre? quibus gaudiis exultabis? quantâ in voluptate bacchabere, cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacêre humi, non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare, non ſolùm inſidiantem ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum [53]. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum

---

52. *Aquilam illam argenteam*] Romanorum legionum proprium ſignum fuiſſe aquilam, conſtat. Cùm autem legio divideretur in decem cohortes; prima cujuſque legionis cohors ſemper ſuſcipiebat aquilam: ut eſt apud Vegetium. Erat autem aquila parvum ſacellum, ſive, ut Cicero hic loquitur, ſacrarium: in quo inerat aquilæ effigies; vel argentea, ut hic videmus, vel aurea. Id ſacellum haſtæ impoſitum ex inferiore parte acutæ, quò in terram defigi poſſet, portabat is, qui *Aquilifer* dicebatur. Narrat Dio lib. 40. Aquilas autem illas divino cultu affici ſolitas eſſe, & ea quæ modò recitavi, indicant, & Ciceronis hoc loco verba confirmant. MURET.

53. *Verùm etiam bonis occiſorum*] Qui ſunt illi occiſi, & à quo ſunt occiſi? Fortè quos jam pro occiſis habebant. Sed omnes quatuor libri, quos evolvi, & Pith. excerpta, *Bonis otioſorum*, hoc eſt, in pace, tranquillè viventium. Sic quoque P. Manutii editio. *Otium* eſt pax Ciceroni, *otioſus* in pace vivens, pacíſque cupidus. Dies noctéſque cogitat ut bello civili moto illis, qui pacem malebant, bona eripiat, & ſibi vindicet. GRÆVIUS.

54. *Mactári*] Uſum quemdam hujus verbi, paucis, ut arbitror, notum, quèm ante hos decem annos annotavi, & publicè docui, cùm etiam tum adoleſcentulus, Limini, quod Pictonum oppidum eſt, & humaniorum literarum, & juris civilis ſtudiis florentiſſimum, Amphitruonem Plautinam enarrarem, tradere hoc loco inſtitui: ſimúlque locum Plautinum, à quibuſdam,

rum omnium : quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cùm te à consulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempublicam posset : atque ut id, quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur.

Nunc, ut à me, Patres conscripti, quandam propè justam patriæ querimoniam detester ac deprecer : percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris mentibúsque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur : M. Tulli, quid agis? túne eum, quem esse hostem comperisti : quem ducem belli futurum vides : quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari [14] imperabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at persæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cogni- II

 tum,

dam, qui eum non intelligebant, corruptum, declarare. Mactare igitur hostiam alicui deo, usitatè dicimus : ut,

Cælicolûm regi mactabam in littore taurum.

At mactare deum quempiam aliquâ hostiâ, minus sæpe usitatum illud quidem, sed tamen à veteribus dictum esse constat. Atque inde jocandi occasionem arripuit Plautus : apud quem Mercurius, assumptâ Sosiæ formâ, cùm Amphitruonem advenientem ludificaretur, & à fontibus repelleret, multis ultro citróque jactis conviciis, ad postremum ita eum alloquitur : *Sacrufico ego tibi.* Cúmque miratus Amphitruo subjunxisset, *Qui?* respondet ille : *Quia enim te macto infortunio.* Ubi jocus est, ut dixi, è vocabuli ambiguitate quæsitus. Nam cùm mactare aliquem, interdum sit, ei sacrificare, ad hanc verbi notionem Mercurius respiciens, ei se sacrificaturum pollicetur. At posteà illudens, pro hostiæ nomine, ponit vocem, infortunio. Quid autem sit, *mactare aliquem infortunio*, nemo nescit. Hoc qui non intelligebant, corruperunt & versum, & sententiam, adjectis duabus voculis, hoc modo : *Sacrufico ego hunc tibi, Jupiter.* Ejusdem autem locutionis exemplum est in interrogatione in Vatinium : *Cùm inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cùm inferorum animas elicere, cùm puerorum extis deos manes mactare soleas.* At extra hos duos locos, haud scio, an ullum prætereà illius exemplum in veterum scriptis reperiatur. MURETUS.

tum, nulla commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severitatis ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An, cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum?

12 His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc opti-

---

55. *Ego, si hoc optimum*] Dissolutio propositæ argumentationis: quæ quidem propositionibus duabus, earúmque rationibus continetur. Prior propositio: Ego, si id è repub. fore judicassem, Catilinam, nullà interjectâ morâ, morte multassem. Ratio: Non enim metuerem, ne ulla tam pulchrum facinus invidia sequeretur. Quod si aliter caderet, tamen gloriam eam potiùs, quàm invidiam, ducerem. Altera propositio: Sed satius esse duco, ut emittatur. Ratio: Quoniam, eo interfecto, video fore, ut hoc malum reprimatur tantùm paulisper: ejecto autem, & profligato cum suis, ut in perpetuum comprimatur. MURET.

56. *Invidiam virtute partam, gloriam*] Potéstne virtus invidiam parere? Atqui si invidia aut odium est, aut quoddam odium; virtutem autem etiam vitiosi amant; quomodo è virtute potest invidia existere? Sed tamen & Pindarus alicubi queritur, & exempla docent, & communis omnium vox, quam ego quidem pro oraculo habendam esse duco, clamat, pulcherrimis factis invidiam plerumque comitari. Demus igitur nos aliquantisper huic cogitationi: est enim res digna cognitu. Hujuscemòdi autem disputationes qui non amant, prætereant. Ego, quando hic, ut poëtæ loquuntur, menti calor incidit, sequar eum, quocumque ducet: & vel mihi, ut dicitur, canam & Musis, vel iis, quibus paulò φιλοσοφικώτερον ingenium est, serviam: quærámque, quæ sit origo invidiæ, quæ natura: qui, quibus, & quas ob res invideant: tum quæ sint ea, quæ quasi cursum invidiæ sistant. Atque hinc ordior. Omnes affectus ab ingenito cuique sui ipsius amore proficiscuntur. Hic unus quasi fons cæterorum omnium est. Quia enim amat se quisque, idcirco quæ sibi bona esse vel scit, vel putat, ea & absentia desiderat, & objecta persequitur, eorúmque tum adeptione, conservatione, amplificatione gaudet, tum contrariis rebus offenditur. Malorum autem contraria ratio est. Atque hoc quidem principium disputationis ponatur à nobis, sumatúrque hoc loco, quasi concessum: longiorem enim orationem requirit. Cùm igitur sibi quisque carissimus sit, fit, ut se omnibus bonis ornatum, ac florentem videre cupiat: ægréque ferat, si quid ejus generis in alio videat, quod in se desideret. Hæc origo, quasíque radix invidiæ est. Dolent autem, aut quòd ipsi careant eo, quod alius habeat; aut quòd alius habeat id, quo ipsi careant. Interéstque inter hæc. Nam qui dolet, quòd ipse careat, dolet malo suo: qui, quòd alius habeat, alieno bono. Itaque ea demum invidia est, non quòd tu careas: sed, quòd alius habeat, dolere. Quòd si progrediatur affectus hic etiam longiùs, ut doleas, id boni esse alii, quod tibi quoque sit: hæc jam non invidia est, sed illa, quam Græci ζηλοτυπίαν, Cicero obtrectationem vocat. Non igitur invidus est, qui alium formosum, valentem, opulentum, eruditum, πολύφιλον videns, dolet, se quoque talem non esse. Hac enim ratione omnes invidi essemus: sed cui hoc ipsum

optimum [55] factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impendêret: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam [56], non invidiam putarem.

Quan-

ipsum per se ægrè est, quòd hæc in alio sint, is demum est invidere censendus. Neque verò propriè invidia odium est: sed est tamen quiddam odio affine. Nam & odisse homines sceleratos dicimur, quibus non invidemus: & odium vel ex injuria accepta, opinata, expectata, vel ex opinione aliqua pravitatis, & sceleris nascitur: cùm invidia longè alios habeat fontes: & odium interdum laudabile est; invidia nunquam: & qui odit, malè esse vult; qui invidet, non malè omninò, sed aliquando minus benè. Ut si domus in vicino posita ædium tuarum luminibus officiat, non eam quidem funditùs excisam, sed illam tantùm partem, quæ tibi molesta est, sublatam velis. Quanquam in hac similitudine hoc dissimile est: quòd invidus iis, quæ nihil ipsi officiunt, alienis prosperitatibus affligitur. Invidiam tamen odium quoddam plerumque comitatur. Ideóque ipsum invidiæ nomen interdum pro odio ponitur. Ac quoniam imminutio boni, malum quodammodo est, alienis malis gaudere invidus dicitur: unde illud poetæ:

Risus abest, nisi quem visi fecere dolores.

Elegantérque Bio, quemdam, qui hoc morbo laborabat, ridentem conspicatus, *Huiccine, inquit, boni quid contigisse dicam: an alii cuipiam aliquid mali?* Optimus tamen & dicendi, & sentiendi magister Aristoteles ista distinguit, ut aliud φθόνον vocet, aliud ἐπιχαιρεκακίαν. Cùm autem invidia dolor quidam sit, & dolor omnis fodicet, atque exedat eum in quo est; meritò dicitur, ipsam invidiam esse supplicium sibi. Nunc qui quibus, & propter quæ ferè invideant, strictim explicemus. Invident igitur, non qui suâ sorte contenti sunt: (nam etiam poëtæ, in quorum scriptis longè verissima omnium affectuum expressio est, cùm amoribus suis securè fruuntur, negant se vel Jovi invidere) sed qui semper majus aliquid requirunt, quales præcipuè sunt ambitiosi, atque avari. Illi enim quicquid ad gloriam, hi quicquid ad opes accedit alienas, sibi quodammodo detrahi credunt. Invident etiam ferè inferiores superioribus: unde dictum est, *Summa petit livor.* non tamen iis, qui longo intervallo superiores sunt: ut diis, aut regibus. Neque procul remotis, ut Scythæ Persis, sed & ejusdem artificii homines inter se. Unde est apud Hesiodum, *Figulus figulo*: quod tamen ita intelligendum est: si gloriam ex eo studio, aut pecuniam aucupentur. Alioqui enim similitudo studiorum, amoris potiùs causa est: nonnunquam etiam superiores inferioribus, ut Crassus & cæteri nobiles crescenti adhuc Ciceronis gloriæ invidebant. Et novis potiùs, quàm nobilibus: juvenibus potiùs, quàm ætate provectis. Ut enim ignis exoriens plurimum fumum, ita maximam invidiam gloria exoriens excitat. Quò pertinet Themistoclis dictum, qui adolescens dicebat, ex eo se intelligere, nihildum à se splendidè gestum, quod nondum invidiæ deme peteretur. Magnam etiam invidiam facit ostentatio sui: veréque scripsit Euripides, τὸ σεμνὸν esse omnibus odiosum. Et æquales æqualibus, & nobiles nobilibus, omninóque pares paribus ideò facilè

Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationémque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Malliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se ejecerit, secúmque suos eduxerit, & eòdem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reipublicæ pestis, verùm etiam stirps ac semen malorum omnium.

13 Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiísque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in nostri consulatûs tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iste unus tolletur;

---

facilè invident, quia aut antevertere ipsi aliis volunt, aut, ne alii sibi antevertant, timent. Et iis, qui traditâ sibi potentiâ immodicè utuntur. Cujusmodi invidiam in Catilinæ causa Cicero metuebat. Omninò autem invident aut felicitatem, aut partem aliquam felicitatis. Quocirca sapienter Pindarus, κρέσσων οἰκτιρμῶν φθόνος. Veréque vulgò dici solet, tribus ex optimis rebus tres pessimas oriri: è veritate odium, è familiaritate contemptum, è felicitate invidiam. Invident autem non tam virtutem, quàm præmia virtutis, ut opes, honores, imperia. Nemo enim suam fortitudinem invidit Regulo, aut Deciis: at Ciceronis consulatus maximam invidiam habuit. Ac tum maximè accenditur invidia, cùm genere, aut ejusmodi re aliquâ superiori gloria ab inferiore præripitur. Itaque hæc interdum vel exitii causa est, ut Gobriæ filio contigit. Non igitur ἀμέσως invidiam parit virtus: sed virtus gloriam, invidiam gloria. Vitatur autem invidia, si te modestè & æqualiter cum aliis geras, nunquam te illis, ut ait Comicus, anteponens. Minuitur etiam, si non omnia tibi uno quasi tenore procedant. Ægrè ferunt enim homines, aut unum præ cæteris excellere, aut uni, quasi fortunæ filio, omnia prosperè succedere. Sæpéque sapientes viri in secundissimis rebus aliquid sibi evenire incommodi optarunt. Hoc est enim, quod dicitur, invidiæ sanguinem mittere. Terminatur autem sine dubio quidem morte: unde illa,

Pascitur in vivis livor: post fata quiescit,
&, diram qui contudit Hydram,
Comperit invidiam supremo fine domari.

Sed & confirmata jam, & ad summum perducta gloria invidiam extinguit. Sic enim & aucto jam igne fumus evanescit, & Sol ad summum cœli evectus minimam umbram efficit. Quamlibet multa, aut innumera potiùs possem in hoc argumento dicere. Sed, hæc ipsa, vereor, ne nimium multa sint. Quæ tamen quoquo modo accipientur à lectoribus, juvat, ut ait poëta, indulsisse furori. MURETUS.

letur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitùs in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cùm æstu febríque jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúsque afflictantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementiùs vivis reliquis ingravescet.

Quare, Patres conscripti, secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos [57] & faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipublicæ salute, & cum tua peste ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus: hunc, & hujus socios à tuis aris cæterísque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortunísque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuósque mactabis.

---

57. *Malleolos*] Vide Vegetium lib. 4. cap. 18. IDEM.

IN
L. CATILINAM.
AD QUIRITES.
ORATIO XX.

1 TANDEM aliquando [1], Quirites, L. Catilinam, furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammámque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem [2] verbis proſecuti ſumus [3]. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit [4]. Nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine

1. *Tandem aliquando*] Perterrefactus ſuperiori oratione Catilina, ex urbe ſeſe, intempeſtâ nocte, cum paucis, ut ait Salluſtius; cum trecentis, ut ait Plutarchus, conjuratis eduxerat. Poſtridie Cicero, cùm ſenatum habiturus eſſet, interim dum ſenatores convenirent, hanc orationem ad populum è Roſtris habuit. MURETUS.

2. *Vel ipſum egredientem*] Ejicimur nolentes, emittimur volentes: ſed utrumque ab alio: egredimur autem ipſi per nos. Ejectus igitur Catilina. Nolebat enim exire, donec Ciceronem oppreſſiſſet. Vel potiùs emiſſus. Qui enim ſua omnia conſilia erui è tenebris, & è privatæ domûs parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tutò eſſe poſſe ſe non putabat. Vel potiùs neque ejectus, neque emiſſus eſt, ſed per ſe egreſſus. Nihil enim erat ei longius, quàm ut eſſet in Manlii caſtris. IDEM.

3. *Proſecuti ſumus*] Qua de conſuetudine à nobis ſuperius dictum eſt. Non tamen ita hoc dicit, quaſi reverâ Catilinam proſecutus fuerit: ſed tantùm hoc genere loquendi ſignificat, nullum exeunti ei vim adhibitam fuiſſe. IDEM.

4. *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit*] Non eſt congeries idem ſignificantium: ſed creſcit veluti per gradus oratio. *Exceſſit*, plus eſt quàm abiit. *Evaſit*, tanquam ex eo loco, in quo jam ſine periculo verſari nequiret.

ne controversia [5] vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est [6], cùm est ex urbe depulsus. Palàm jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ùt voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, foràsque projecerit.

At si quis est talis [7], quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum, jampridem oportebat: ídque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis [8], qui, quæ ego deferrem, non crederent? 2

---

ret. *Erupit*, cum impetu quodam, & alacritate animi gestiens pervenire in Manlii castra. IDEM.

5. *Sine controversia*] Non est, ut quidam exponit, ne ipso quidem Catilinâ repugnante. Sed idem valet, quod paulo pòst, *sine dubio*: & infrà: *sine dubitatione* ἀτρεκέως. IDEM.

6. *Loco ille motus est*] Id est, de statu dejectus. Quem enim locum sibi quisque ad dimicandum cepit, is & à Græcis στάσις, & à Latinis status dicitur. Unde Ciceroni in controversiis forensibus status vocatur, in quo primùm insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. IDEM

7. *At si quis est talis*] Nunc ingreditur ad declarandam rationem consilii sui: cur non interficiendum potiùs, quàm emittendum esse Catilinam duxerit. Artificiosè autem facit, ut non modò non improbet, sed magnopere etiam laudet eorum sententiam, qui eum interfici debuisse dicebant; & tamen ab omni reprehensione se liberet. Tale enim dilemma afferri adversus Ciceronem poterat. Aut conjuravit Catilina, aut non conjuravit. Si conjuravit, interficiendus fuit. Si non conjuravit, ne ejiciendus quidem. Huic ita respondet, ut illum interfici debuisse fateatur, sed ostendat tamen, magis è republica fuisse, ut emitteretur. IDEM.

8. *Sed quàm multos fuisse putatis*] Tria hominum genera ponit, in quorum invidiam incursurus erat, si Catilinam interfecisset. Unum eorum, qui, ipsum Catilinæ inimicum esse, propterea quod eum in con-

sulatu

derent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo depelli à vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ [9], verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis.

Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit [10], quem amare in prætexta calumnia [11] cœperat: Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in

---

ſulatu acerbum competitorem habuerat, putabant: ideóque, quæ ab ipſo deferrentur, non credebant, quòd ab odio proficiſci exiſtimarent. Alterum eorum, qui ita ſtulti erant, ut non putarent, aut etiam ut defenderent. Tertium denique improborum hominum, qui Catilinæ conatibus & inceptionibus favebant. MURET.

9. *Invidiæ meæ*] Quâ mihi invideretur, non quâ ego aliis inviderem. Sic infrà: *Invidiæ meæ levandæ causâ.* Utroque autem modo dici invidiam, ipſemet docuit quarto Tuſculanarum. Ego verò video, multa quoque alia nomina à veteribus eo modo uſurpata eſſe. Utilitas enim mea ſæpe quidem eſt ea, quam ego percipio: ſed interdum ea quoque, quæ ex me percipitur. Terentius Eunucho:

In ea re utilitatem ego faciam, ut cognoſcas meam.

Cicero ad Tironem: *Utilitatibus tuis poſſum carere: te valere, tua cauſa primùm volo: tum mea, mi Tiro.* Sic negligentia tua, quâ tu negligeris: & odium tuum, quo te alius proſequitur. Terentius:

Nam neque negligentiâ tuâ, neque odio id fecit tuo.

Sic inſidiæ alicujus, non quas ipſe tendit, ſed quæ ipſi tenduntur, Cicero pro Cælio: *Quòd in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id, homo eruditus, in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putare?* Multa his conſimilia reperiet, ſi quis accuratè obſervare voluerit. IDEM.

10. *Tongillum mihi eduxit*] Illud, *mihi*, ad ſententiam nihil, ad ſermonis elegantiam, &, ut ita dixerim, urbanitatem longè plurimum adjungit. Sic infrà, *Qui mihi accubantes in conviviis.* Et pro Murena, *Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos.* Terentius Phormione, act. V. ſc. VIII. 21. *Qui mihi, ubi ad uxores ventum eſt, tum fiunt ſenes.* IDEM.

11. *Amare in prætexta calumnia cœperat*] Ita reperio etiam in calamo exaratis libris. Neque tamen dubium eſt, quin ea vox aut omninò redundet, aut aliquo modo corrupta ſit. Ego certi nihil pronunciare audeo. IDEM. Quidam emendarunt, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat.* URSINUS. Credam à Cicerone ſcriptum; *infamare*, donec veriſimilius quidpiam oriatur è mſſ. BUHERIUS. *Calumniâ*, id eſt, ſimulato amore. ERNESTUS. Opinatus ſum aliquando Ciceronem ſcripſiſſe: *Quem armare, in prætexta, calumniâ cœperat.* Hoc ſen-

in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat : reliquit quos viros ? quanto alieno ære, quàm valentes, quàm nobiles ?

Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, & hoc 3
delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus [12] habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus : ex iis, qui vadimonia deserere [13], quàm illum exercitum, maluerunt : quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire : qui nitent unguentis, qui fulgent purpura [14], mallem secum suos milites eduxisset : qui si hîc permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd, quid cogitent,

sensu : Quem jam à tenera ætate, & adhuc adolescentulum Catilina ad omnem calumniandi artem formare cœperat; quique adeò vexandis per falsas criminationes innocentibus viris assuefactus, timeri fortasse possit in foro; in pugna & acie non possit. Quin Latinum sit *armare calumniâ*, non dubitabit, qui legerit, aut legisse meminerit, *Armare accusatorem omnibus rebus : Perditos magistratus deorum immortalium religione armare : Temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare : Armatus audaciâ, ingenio.* Quæ omnia Ciceronis sunt; utì etiam, *Armare eloquentiâ : Uno versiculo armati consules, &c.* Catilina porrò, quod narrat Sallustius, *de B. C. cap. 26.* & amplificat Cicero, *pro Cœlio, cap. 5. & 6*, homo erat omnium artium; & adolescentes, quos illexerat, ad cædes, & facinora, vel, si qui nimis imbelles forent, certè ad fraudes, & ad calumniam forensem exercebat. Sic restitutâ in locum, unde exciderat, unâ duntaxat literulâ, hanc puto salebram posse complanari. ODINUS.

12. *Q. Metellus*] Missi sunt prætores, Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum : hísque permissum, utì pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Hæc Sallustius. E quibus constat de delectu, quem habuit Metellus in Piceno. De Gallico autem, è Dione cognoscitur : qui narrat, cùm senatus provincias decrevisset consulibus Macedoniam, & Galliam : Ciceroníque Macedonia, quæ lucrosior erat, obtigisset : Ciceronem sponte eam concessisse C. Antonio, ut hominem magno ære alieno, ob ídque non alienum à suspicione conjurationis, oblatâ lucri spe, ad bonas partes adduceret. Ac ne ipsum quidem in Galliam ivisse, sed, cùm sibi sumpsisset urbis custodiam, eò Q. Metellum misisse. Atque hoc est, quòd Cicero tam sæpe à se provinciam reipubl. causâ prætermissam fuisse jactat. MURETUS.

13. *Vadimonia deserere*] Vadimonium deserere, est, quem in diem tu alium, aliúsve te vadatus fuerit, eum diem non obire. In desertores autem vadimonii, pœna infamiæ constituta erat : & in eorum bona creditores à prætore mittebantur. IDEM.

14. *Qui fulgent purpurâ*] Significat senatores esse. Soli enim senatores purpuream tunicam lato clavo insignem ferebant. IDEM.

me ſcire ſentiunt : neque tamen permoventur. Video, cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit. Omnia ſuperioris noctis [15] conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt : patefeci in ſenatu heſterno die : Catilina ipſe pertimuit, profugit : hi quid expectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram.

4 Quod expectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra rempublicam videretis. Niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus : ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam : exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. Demonſtrabo iter : Aureliâ viâ profectus eſt. Si accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam rempublicam, ſi quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, relevata mihi & recreata reſpublica videtur. Quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? Quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector [16], quis circumſcriptor [17], quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur? Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè, aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat : aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modò

15. *Superioris noctis*] Non intelligit eam noctem, quæ proximè antecefferat. Neque enim conveniret, quod ſtatim ſubjungit, *Patefeci in ſenatu heſterno die*. MURETUS.

16. *Teſtamentorum ſubjector*] Ut Græcis ὑποβάλλεσθαι, ita Latinis, *ſubjicere*, eſt interdum falſum, & adulterinum quippiam veri ac germani loco ſupponere. IDEM.

17. *Circumſcriptor*] Qui inducendi, ac circumveniendi homines, quaſi artificium quoddam tenet. Hoc quoque à Græcis ſumptum, quibus περιγράφειν interdum valet, decipere. IDEM.

modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

Atque, ut ejus diverſa ſtudia [18] in diſſimili ratione perſpicere 5
poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior, & nequior, qui ſe non ejuſdem propè ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciàque conſumeret.

Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti : ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurierunt [19]: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd ſi in vino & alea comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi. Hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos [20] ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

Quibus ego confido impendêre fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit: non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit reipublicæ. Nulla eſt

Ee 2 enim

18. *Diverſa ſtudia*] Vide Orat. pro Cælio, cap. 5, & 6.

19. *Obligurierunt*] Unus è veteribus libris, *abligurierunt*. Idque fortaſſe verius eſt. Nam obliguriendi verbum non memini alibi legere. Muretus.

20. *Ebrioſos*] Omnes ad unum libri veteres, *ebrios*. Quod valde probo. Ut enim dormiens vigilanti, ita ebrius ſobrio opponitur. Idem.

enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius [21] virtute, terrâ, maríque pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo. Quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent.

6 At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium jussus est, paruit, quievit [22].

Hesterno die, cùm domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quò cùm Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit, ut perditum civem, ac non potiùs ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hìc ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nécne. Cùm ille homo audacissimus, conscientiâ convictus, primò reticuisset: patefeci cætera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cùm hæsitaret, cùm teneretur; quæsivi, quid dubitaret eò proficisci, quò jampridem pararat: cùm arma, cùm secures, cùm fasces, cùm tubas, cùm signa militaria, cùm Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Roma-

21. *Unius*] Cn. Pompeii.

22. *Paruit, quievit*] Verissimam hujus loci scripturam retinuit solus Duisburgensis: *Paruit, ivit. Hesterno, &c.* GRÆVIUS.

Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet.

O conditionem miseram, non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe conatúque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodò à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multóque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando; quòd illum emiserim potiùs, quàm quòd ejecerim. Sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? 7

Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Mallium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, nunquam antè cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem vivere. Nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationémque acciderit, nisi quòd vivis nobis Româ profectus est: optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur.

Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem 8

ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.

Unum genus est eorum [23], qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis: & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? Bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas [24]? An tabulas novas [25]? errant, qui istas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus [26] prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

9 Alterum genus est eorum [27], qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: hono-

---

23. *Unum genus est eorum*] Sex è generibus hominum Catilinæ copias conflatas esse dicit: de quibus singulis ordine videbimus. Primi sunt, locupletes, obærati, amantes possessionum. His id consilii dat, ut, divenditâ aliquâ parte possessionum, dissolvant ea, quæ debent. Quod ut etiam cogantur facere, tabulas auctionarias propositurum se esse profitetur. MURETUS.

24. *Tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?*] *Sacrosanctas*, intactas dicit, & ab omni injuria tutas. Sic sacrosancta potestas tribunorum plebis, qui non sine capitali piaculo attingi violenter poterant. G. BUDÆUS, *Annot. prior. in Pandect.*

25. *Tabulas novas*] In tabulis argentariorum perscribebatur, quid cuique quisque acceptum, expensumve ferret. Catilina igitur, qui videret magnum in civitate æs alienum esse, pollicebatur, se publicè incensurum omnes argentariorum tabulas, ita ut nemo, quod æris alieni anteà contraxisset, persolvere cogeretur. MURETUS.

26. *Certare usuris cum fructibus*] Est velle usuras sortis creditæ solvere fructibus, seu reditibus, quos capimus ex fundis possessionibúsque nostris, cùm tamen usuræ fructus prædiorum superent. GRÆVIUS.

27. *Alterum genus est eorum*] In secunda quasi cohorte Catilinariæ legionis ponit

honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primùm omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentes auxilium esse laturos. Quòd si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse [28]?

Tertium genus [29] est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Mallius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit [30]: quas ego universas, civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinísque pecuniis sumptuosiùs insolentiúsque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impu-

---

nit eos, qui cùm ære alieno obruti essent, ad honores tamen, & imperia quoquo modo pervenire cupiebant. Ideóque studebant novis rebus, quòd facilè cernerent, se quietâ rep. nunquam ea, quæ optabant, consecuturos. MURETUS.

28. *Concedi sit necesse*] Si Catilina, quod optabat, consecutus fuisset, sine dubio tradidisset honores, mandassétque imperia, non iis qui votis tantùm ipsi favissent, spectatorésque se ociosos præbuissent; sed iis quorum in bello gerendo virtutem & industriam expertus esset. IDEM.

29. *Tertium genus*] Duo priora genera erant eorum, qui favebant quidem conjurationi, sed ita tamen, ut arma non caperent, neque ad exercitum proficiscerentur. Hæc, quæ nunc enumerat, eorum sunt, qui in exercitu erant. IDEM.

30. *Quas Fesulis Sylla constituit*] Puto vocem, *Fesulis*, delendam esse. Non enim plures colonias Sylla Fesulis constituerat. Ac suspicor, errori occasionem præbitam è similitudine, quæ est inter hunc locum, & alium quemdam è sequenti oratione, ubi Cicero de P. Furio loquens: *Qui*, inquit, *est ex iis colonis quos Fesulas L. Sylla deduxit.* Imperiti enim, qui ibi Fesulas nominari viderent, hîc quoque nominandas putarunt. IDEM.

impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

10 Quartum genus [31] eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum [32] defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm infitiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primùm ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modò civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur.

Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit.

Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam genere ipſo, atque vitâ: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis [33]; velis amictos, non togis [34]: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri,

31. *Quartum genus*] Primum genus, obærati, amantes poſſeſſionum. Secundum, obærati, honorum cupidi. Tertium, Syllani milites. Quartum, urbani decoctores. Quintum, ſcelerati, ſicarii, parricidæ. Sextum, impuri, & impudici. MURETUS.

32. *Vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum*] Præclarus ordo. Primùm enim vadatur creditor debitorem. Si debitor vadimonium deſeruerit, judicium adverſus eum datur: mittitúrque creditor in poſſeſſionem. Si per triginta dies bona poſſeſſa fuerint, proſcribuntur. IDEM.

33. *Manicatis & talaribus tunicis*] Quorum utrumque mulieribus permiſſum, viris vel maximè indecorum habebatur. Vide Gellium cap. 12. lib. 7. IDEM.

teri, omnes impuri, impudicíque verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare, & [a] ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimeſcendum, cùm hanc ſit habiturus Catilina [b] ſcortorum cohortem prætoriam [35].

Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtróſque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & ſaucio, conſules, imperatoréſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis [36] ſilveſtribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo. Sed, ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus; ex eo ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, vir- II

34. *Velis amictos, non togis*] Togarum laxitatem, & tenuitatem ſignificat. Idem.

a Vict. Man. *pſallere*

b Vict. Man. Lamb. *ſcortatorum*

35. *Cohortem prætoriam*] Quam ipſe prætor, id eſt, imperator, perpetuò circa ſe habeat. Muret.

36. *Tumulis*] Tumulus à tumendo eſt. Ubi enim tumet terra, ibi tumulus dicitur. Sed in quibuſdam veteribus libris hoc loco legitur, *cumulis*: quod fortaſſe verius ſit; ut cumulos ſilveſtres vocet illam ruſticorum hominum temerè coacervatam, atque accumulatam manum. Idem.

tutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nónne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia superari?

12 Quæ cùm ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam anteà dixi, vestra tecta custodiis vigiliísque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipésque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes suas, finésque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatúsque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeò qui contra urbis salutem, omniúmque vestrûm, in urbe à Catilina relicti sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos: nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

13 Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum

ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint; illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorúmque pœnâ vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis.

Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites: ſed multis, & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiámque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed hîc præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimámque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terrâ maríque ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

IN

L. CATILINAM.

AD QUIRITES.

ORATIO XXI.

1 REMPUBLICAM, Quirites [1], vitámque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberóſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimámque urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculíſque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam ac reſtitutam videtis. Et, ſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi, quibus naſcimur: quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio: & quòd ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevo-

1. *Rempublicam, Quirites.*] Hanc orationem alii ſcripſerunt habitam eſſe Non. Decemb. ipſis: qua in re, non magno negotio, manifeſti erroris convinci queunt. Etenim ea, quæ proximè hanc ſequitur, habita eſt in ſenatu Nonis Decemb. quod epiſtolâ primâ libri ſecundi ad Atticum Cicero ipſe teſtatur. Hæc autem biduo antè habita fuerat, ut indicant verba illa è ſequenti: *Is & nudius tertius in cuſtodiam cives Rom. dedit, & ſupplicationem mihi decrevit; & indices heſterno die maximis præmiis affecit.* Conſtat igitur hanc habitam eſſe III. non. Decemb. Continetur autem quatuor præcipuis partibus. Primùm enim brevi exordio populum, & ſibi conciliat, & attentum ac docilem reddit. Deinde narrat, quem in modum à ſe patefacta atque oppreſſa conjuratio fuerit: quídque ſuper ea re decretum à ſenatu. Hanc narrationem

nevolentiâ, famâque sustulimus: esse apud vos posterósque vestros in honore debebit is [2], qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus subjectos propè jam ignes, circumdatósque restinximus: iidémque gladios in rempublicam destrictos retudimus, mucronésque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertáque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione investigata, & comprehensa sint, vos, qui & ignoratis, & expectatis, scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis antè diebus [3] erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquisset: semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse possemus.

Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam 2.
vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quòd vivus exierit) sed tum, cùm illum exterminari volebam; aut reliquam Conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omnes dies noctésque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini [4], & tu-

tionem sequitur amplificatio, quæ constat commemoratione prodigiorum, quibus hæc conjuratio præsignificata fuerat; & comparatione illius cum cæteris civilibus, intestinísque bellis. Postremò brevi peroratione commendat se liberósque suos populo Romano, & se in suscepta defensione reip. etiam deposito magistratu, constantissimum fore pollicetur. MURETUS.

2. *Debebit is*] Lege, ut est in veteribus libris: *debebit is*. Non enim de die loquitur, sed de seipso: ac seipsum cum Romulo tacitè confert. IDEM.

3. *Paucis antè diebus*] Hic vicesimus quartus à Catilinæ profectione erat dies. IDEM.

4. *Belli Transalpini*] Bellum in ulteriore, tumultum in citeriore Gallia dicit. Inter hæc autem vocabula quid intersit, disces è Cicerone VIII. Philipp. IDEM.

multûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo esse sollicitatos, eósque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatísque, ad Catilinam esse missos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quódque ego semper optâbam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu, & à vobis manifestò deprehenderetur.

Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, &, cùm advesperasceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eódem autem & ipsi sine cujusquam suspicione, multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum operâ [5] utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia ferè vigiliâ exactâ [6], cùm jam pontem Milvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris. Res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris.

3 Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cùm jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur L. Statilius, & post eum Cethegus. Tardissimè autem Lentu-

5. *Quorum operâ*] Emenda è veteribus libris: *quorum operâ utor assiduè in rep. præsidio cum gladiis miseram.* Ut sit, miseram præsidio: non autem, *in præsidio reip.* MURET. Unus è principum quatuor editionum curatoribus, Mureti emendationem Lambinus approbavit. Grævius admisit in contextum. Ego nolui. Ut enim scitè animadvertit Buherius, eorum operâ uteris *in republica*, quos in consilium advocas: opera *in reip. præsidio* ab iis ponitur, qui manu eam defendunt. Reatinos autem adolescentes illos non adhibebat sanè ad consultandum Cicero. Eorum igitur *operâ* non utebatur *in republica*; sed *in præsidio reipublicæ.* OLIVETUS.

Lentulus venit, credo quòd literis dandis, præter conſuetudinem, proxima nocte vigilarat.

Cùm verò ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quàm ad ſenatum referrem, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, & gladiorum extulit.

Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu 4
ſenatûs, dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille, cùm vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata & literas, ut ſervorum præſidio uteretur [7], & ad urbem quamprimùm cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributúmque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſtò eſſet ille [8], qui & fugientes exciperet [9], & ſe cum urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quàm primùm mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis [10] aruſpicúmque reſponſis, ſe eſſe tertium

6. *Tertiâ ferè vigiliâ exactâ*] Vigiliarum, in quas nox à veteribus diſtribueretur, meminit & Julius Pollux libro primo: ſed earum ratio planiùs explicatur à Suida, qui ait, vigiliam, id eſt, φυλακὴν, eſſe quartam partem noctis. Tertiâ igitur vigiliâ ferè exactâ, eſt quatuor ferè horis antequam dileſceſceret. Muret.

7. *Ut ſervorum præſidio uteretur*] Catilina enim, ut narrat Salluſtius, ſervitia repudiabat. Id Lentulo diſplicebat. Idem.

8. *Ille*] Catilina. Idem.

9. *Exciperet*] A venatoribus ſumptum. Id.

10. *Ex fatis Sibyllinis*] Fata Sibyllina dicuntur oracula Sibyllina, libri Sibyllini fatales, & fatidici. Castalio.

tium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse: eundémque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus [11] post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem [12] vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quòd Lentulo & aliis, Saturnalibus [13] cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimiùm id longum videri.

5 Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu; Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum recepissent [14]. Tum Cethegus, qui paulò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissétque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientiâ convictus, repentè conticuit.

Introductus Statilius, cognovit manum, & signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est.

Tum ostendi tabellas Lentulo: & quæsivi, cognoscerétne signum. Annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum; imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives suos; quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primò quidem negavit: pòst autem aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quæsivit à Gallis, quid

11. *Decimus annus*] Vid. Cicer. in Bruto, cap. 67. & quæ ibi ad hunc locum annotat Corradus.

12. *Post Capitolii autem incensionem*] L. Scipione & C. Norbano Coss. custodum negligentiâ Capitolium conflagravit; quod à Q. Catulo posteà, Hortensio & Metello Coss. restitutum est. MURET.

13. *Saturnalibus*] XVI. Kal. Jan.

14. *Præcepissent*] Ita est & in libris veteribus. Sed nihilo secius, legendum censeo, *recepissent*. Recipere autem hoc loco est, polliceri. MURETUS. Si hanc lectionem *præcepissent*, probabimus, quæ in omnibus libris, & manuscr. & vulg. reperitur, sic eam interpretabimur: Ut item illi facerent, videlicet senatus, & populus Gallorum, quæ sibi, nempe senatui & populo Gallorum, legati præcepissent, id est, præscripsissent, & faciendum esse ostendissent.

quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itémque à Vulturcio. Qui cùm illi breviter, constantérque respondissent, per quem ad eum, quotiésque venissent: quæsissentque ab eo, nihílne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subitò, scelere demens, quanta conscientiæ vis esset, ostendit. Nam, cùm id posset infitiari, repentè præter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitásque defecit.

Vulturcius verò subitò proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum suum, & manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces* [15]. *Cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cùm primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, 6
de summa reipublicæ [16] quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus [17] acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla

sent. Sed Muretus censet legendum, *recepissent*, ut sit hic Ciceronis sensus, quæ sibi, nempe Lentulo, legati eorum, recepissent, id est, spopondissent, & suo periculo promisissent. Quod valde probo. LAMBIN.

15. *Qui sim ex eo, quem ad te misi cognosces*] Apud Sallustium, hoc litterarum Lentuli exemplum ita relatum est: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites, in quanta calamitate sis: & memineris, te esse virum: consideres, quid tuæ rationes postulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.* MURET.

16. *De summa reip.*] Lambinus in margine, *rep.* Consulatur Cujacius lib. XII. Observat. cap. 32. GRUTER.

17. *Dictæ sunt à principibus*] Ab iis, qui primi sententiam rogati sunt. De ordine autem rogandi sententias videatur Gellius, lib. IV. cap. 10.

varietate [18] est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatûs consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, providentiâ meâ, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pontinus prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cùm se præturâ abdicasset [19], tum in custodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Ceparium, cui ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis, quas Fesulas L. Sylla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantâque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republicâ conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

Atque etiam supplicatio diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, *Quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem.* Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interest; quòd cæteræ benè gestâ, hæc una, conservatâ republicâ, constituta est. At

18. *Sine ulla varietate*] Nondum igitur constitutum erat de supplicii genere: qua de re posteà variæ sententiæ fuerunt. MURET.

19. *Ut P. Lentulus, cùm se præturâ abdicasset*] Quomodo prætor erat Lentulus, tam senex? Intelligendum est, hanc ipsius secundam præturam fuisse. Cùm autem lege Corneliâ eundem magistratum capere, nisi interjecto decennio, non liceret; verisimile est, eum primam præturam gessisse L. Licinio Lucullo, & C. Aurelio Cotta Coss. Eò magis, quòd interjecto ex more biennio, consul fuit unà cum Cn. Aufidio Oreste. Cùm igitur jam consularis, à censoribus Gellio & Lentulo, qui severissimam censuram egerunt, probri gratiâ,

Atque illud, quod faciendum primùm fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis & confessionibus suis, judicio senatûs, non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimíque belli 7
nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum [20], nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res [21] conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat.

Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto antè exitium ac fati diem reipublicæ denuntiasset, neque commisisset, ut signum, ut lite-

tiâ, senatu motus esset, exacto legitimo tempore, ad recuperandam senatoriam dignitatem, denuò præturam petierat, quam rum gerebat. Id testatum reliquerunt Plutarchus & Dio. Idem.

20. *Somnum*] Quamvis superiùs Lentulum somnolentum fuisse in omnibus, quæ ageret, ostenderit, & commodè sic possit intelligi, *somnus*: non frustrà tamen *somnium* in antiquissimis codicibus habetur, quo significat illam spem, quâ ex libris Sibllynis somniabat imperium Romanum Lentulus. GræVIUS.

21. *Jam ad cæteras res*] *Jam ad certas res*, omnes libri veteres. Et ita emenda. Muretus.

ræ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempublicam conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quòd si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti, tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

8 Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & gesta, & provisa esse videantur. Idque, cùm conjecturâ consequi possumus, quòd vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos penè oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam [22], visas nocturno tempore ab occidente, faces, ardorémque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum [23] est.

Nam profectò memoriâ tenetis, Cotta, & Torquato consulibus [24], complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore cùm aruspices ex tota Etruria convenissent, cædes, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domesticum, & totius urbis

22. *Nam, ut illa omittam*] Sed ea omnia, nemo meliùs, nemo copiosiùs persecutus est, quàm Cicero ipse longè pulcherrimis versibus, quos recitat Quintus lib. 1. de Divinat. MURET.

23. *Neque prætermittendum, neque relinquendum*] Prætermittimus ea, quæ ne attingimus quidem: relinquimus jam suscepta. Fieri etiam potest, ut duo idem valentia conjunxerit. IDEM.

24. *Cotta & Torquato Coss.*] Teneri non possum, quin hoc loco versus Ciceronis, quibus

bis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, ſuo numine propè fata ipſa flexiſſent.

Itaque illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidémque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum curiámque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clàm eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut à ſenatu populóque Romano perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque à ſuperioribus conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur.

Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præ- 9
ceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitúmque reipublicæ comparari, & ea per cives, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nónne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos, ſenatúmque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta vidiſtis.

Quo etiam majore ſunt iſti odio, ſuppliciόque digni, qui non ſolùm veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati. Qui-

quibus hæc continentur, propter mirificam ipſorum pulchritudinem, adſcribam:

Nunc ea Torquato, &c. MURETUS.

Vide lib. I. de Divin. cap. 12. Tibi verò non placent Ciceronis verſus. At placuerunt Mureto, nam hîc vides. Placuerunt Camerario, *in Soph. Trach.* Placuerunt Turnebo, *Adverſ.* II. 9. Placuerunt Caſaubono, *in Capitol. Gord.* Placuerunt Buherio, *in Tuſcul.* II. 8. Veniam hanc igitur peto à te, ut errare cum illis malim, quàm tecum vera ſentire. OLIVETUS.

bus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo cæterísque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commissǽque literæ nunquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacatâ, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii & rerum amplissimarum ultrò sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestrámque salutem suis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt?

10 Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria [25] supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profectò justiores nunquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione. Togati, me uno togato duce, & imperatore, vicistis.

Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solùm eas, quas audistis, sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis. L. Sylla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multósque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna

25. *Ad omnia pulvinaria*] Supplicationes interdum huic, aut illi Deo, interdum ad omnia pulvinaria, id est, omnibus diis, constituebantur. Ibant per urbem coronati pueri, matronæ, virgines, nonnunquam etiam lauream manu tenentes, canebántque hymnos compositos in laudem Deorum, ac decernebatur supplicatio vel ad avertendum aliquod malum, quod aut premeret, aut immineret, vel ob rem benè ac feliciter gestam. MURET.

26. *Dissensit M. Lepidus*] Cùm impedire, ne Sylla in campo Martio sepeliretur, (qui honos regibus tantùm ante Syllam

Cinna cum Mario: tum verò, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium, & quanta calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus [26] à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo [27]: attulit non tam ipsius interitus [28] reipublicæ luctum, quàm cæterorum.

Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: &, cùm hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumésque servavi.

Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquàm hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoriâ XI

lam tributus fuerat.) & acta illius rescindere conaretur. Livius, lib. 90. Appianus lib. 1. de bellis civilibus. Plutarchus in Pompeio. Florus lib. 3. cap. ult. MURET.

27. *Q. Catulo*] Hic est Catulus ille, qui Ciceronem patrem patriæ nominavit: quique tum erat princeps senatûs, atque adeò civitatis. IDEM.

28. *Non tam ipsius interitus*] Animadverte, quàm considerate loquatur. Non enim prorsus negat, Lepidi mortem luctuosam fuisse: agit enim ad populum: & Lepidus tenuiorum se propugnatorem adversus Syllanos haberi voluerat: sed negat eam tam luctuosam fuisse, quàm cæterorum. IDEM.

moriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent, & corroborabuntur: eandémque diem intelligo [29], quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatûs mei, propagatam: unóque tempore in hac republica duos cives extitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ, ſed cæli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium, ſedémque ſervaret.

12 Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt: quòd mihi vivendum ſit cum illis, quos vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta poſſunt, mihi mea ne quando obſint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi: ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republica dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ, quam qui negligent, cùm me violare volent, ſe ipſi indicabunt.

Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultrò ſemper laceſſamus. Quòd ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis, ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculíſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat aſcendere [30]? Illud

29. *Eandémque diem intelligo*] Dies hîc idem valet, quod tempus: ut in Divinatione, *Biduo breviorem diem.* Quod autem hîc dicit Cicero, tale eſt. Intelligo, eandem diem, id eſt, idem tempus propagatum eſſe, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatûs mei: quod quidem tempus ſpero æternum fore. Itaque quandiu ſtabit urbs, tandiu recordabuntur homines, uno tempore duos in hac republica extitiſſe cives, &c. ſe autem, & Cn. Pompeium ſignificat. MURET.

30. *Quò quidem mihi libeat aſcendere*] Nam nullus eſt magiſtratus ſuperior conſulatu, præter dictaturam. Hanc autem optare boni civis non eſſet. Non enim ferè dicebatur dictator, niſi periculoſiſſimis reip. temporibus. IDEM.

Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur.

Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æquè ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

IN L. CATILINAM.

IN SENATU.

ORATIO XXII.

M. ANT. MURETI Præfatio ad LEONARDUM MOCENICUM.

Si præmiis tantùm, Mocenice, & iis præmiis in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad bene merendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certè, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum ætatum exempla revocarent. Nam si replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus, deprehendemus unaquaque in rep. eos ferè, quorum plurima in eam extabant maximáque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuisse. Quod quamvis ita exploratum est & tibi, & iis omnibus,

qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipsiúsque adeò humanitatis parentes Athenæ: quam optimis studiis deditam, refertam assiduè, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditissimis hominibus civitatem, cui unquam insigniter adjuvare, impunè licuit? Non illa Miltiadem, Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Æschinem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exilium pepulit? non illud probitatis, modestiæ, integritatis, sapientiæ specimen Socratem veneno necavit: & constituto adversus impios, ac pravè de rebus divinis sentientes supplicio eum potissimè affecit, qui unus ex omnibus ad veram dei cognitionem proximè accesserat? Sed Romana resp. quantò cæteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine superavit: tantò majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam subministrat. Cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo illum ipsum urbis parentem Romulum senatorum manibus crudelissimè discerptum, ac dilaniatum videt. Quòd si tam horrendi facinoris immani atrocitate spectatâ, intrò tamen ire perrexerit, non longè progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exilium proficiscentem ea ex urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque ut Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certè Camillum, haud facilè dixerim, militarine virtute, an fide, justitiâque majorem, & mirabitur, & miserabitur eádem calamitate perculsum. Scipionem verò illum, de quo verè scripserat Ennius, nullam columnam à populo R. erigi posse, quæ magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet, quis est, qui cùm intellexerit eò post tot támque insignes victorias redactum, ut exilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo: planéque judicet, nullam iis attingendam esse reip. partem, qui commodo ac tranquillitati suæ consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissentionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & salutaris reip. civis perculsus est: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalite dignorum hominum,

minum, nefariis conſceleratiſſimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, & vel Romani nominis hoſtibus miſerabile ſpectaculum: cùm paſſim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor: cùm qui aliquando reip. præſidio fuerant, eis nullum in civitate præſidium reperiebatur: cùm quorum eloquentia ipſis gloriæ, aliis admirationi, reip. ſaluti fuerat, eorum ex illis ipſis Roſtris, è quibus tam ſæpe concionati erant, inciſis cervicibus, capita ſanguinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus ſatis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus eſſet ingenio: Ciceronis caſus, totiúſque vitæ jactatio quem non, qui in juvanda patria commodum ſuum, aut aliquod ejuſmodi præmium ſequatur, à reip. tractatione deterreat? Cujus enim unquam hominis vel plura, vel majora merita populus Romanus habuit? At ille tamen, cui ſenatus togato ſupplicationem decreverat, quem Q. Catulus, princeps ſenatûs, quem M. Cato, quem alii parentem patriæ meritiſſimo vocaverant, cui L. Gellius coronam civicam à rep. deberi dixerat; quid non poſteà calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipſius conſiliis ſtabat, civitate perpeſſus eſt? Ipſe in exilium ab homine teterrimo pulſus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incenſa: quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit: & eas ob ipſas res pertulit, quibus nulla ſatis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca ſi ſola, ut initio dixi, præmiorum expectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi ſine dubio, cognitis aliorum caſibus, à propoſito abducerentur. Sed eſt profectò, Mocenice, eſt major quædam vis, quæ tibi, ac tui ſimilibus perſuadeat, virtutem non modò detractis omnibus præmiis, verumetiam propoſitis omnibus ſuppliciis, eſſe expetendam: pulchrum eſſe adjuvare cives ſuos, & omnes curas, omnes vigilias in reip. ſalute defigere: nullum ejus causâ periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere: cives beneficiis affecti ſi quid præmiorum retulerint, non repudiandum: ſin parum grati, parúmque memores fuerint, quid denique nos reip. non quid alii nobis debeant, cogitandum. Sæpe enim ex te audivi, cùm diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori deo, quòd ea in rep. natus eſſes, in qua verendum non eſſet, non modò ne quiſ-

quam ob virtutem in invidiam vocaretur, ſed ne vel minimis in remp. beneficiis ſua præmia denegarentur: ſed tamen ſi vixiſſes illis temporibus, & optionem tibi deus tuliſſet; Ciceronis fortunam ab urbe conſervata exulantis, fortunæ Cæſaris, in eadem oppreſſa dominantis, antepoſiturum fuiſſe. Ac planè ita eſt, ut dicam: gratuita prorſus, non mercenaria eſt virtus: neque præmiorum mercedibus ad rectè agendum excelſo homines ingenio, ſed ipſa dignitate, atque honeſtate ducuntur. Aut ſi quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, déque immortalitate nominis cogitant: cujus ſplendore capti & incenſi, omnia quæ aſpera, moleſta, difficilia perpeſſu, impatibilia creduntur, vel non ſentiunt, vel deſpicatui ducunt. Neque verò M. Tullius, cùm de conjuratis ſupplicium ſumeret, non jam tum cogitatione præcipiebat eas tempeſtates, quibus poſteà vexatus eſt. Sed animus & à natura præclarè conformatus, & ſapientiæ præceptis adverſus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multò pluris ducebat eam pulchritudinem, eámque gloriam quæ in conſervanda patria eſſet, quàm omnes acerbitates, quas ipſi poſteà perditorum hominum inflammata odio rabies objicere poſſe videretur. Hanc ipſius rationem ac ſententiam fuiſſe, cùm alia multa, tum hæc, quam explicare ingredimur, oratio manifeſtò declarat. MURET.

1 VIDEO, Patres conſcripti [1], in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos. Video vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verùm etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis, ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem

1. *V.deo P. C.*] Hanc orationem qui dicunt habitam eſſe VII Id. Decemb. eorum errorem Cicero ipſe coarguit, qui, eam Nonis habitam eſſe, libro ſecundo ad Atticum ſcribit. Eſt autem in deliberativo genere. Suadet enim patribus, ut fortiter atque animosè decernant. Cúmque duæ contrariæ ſententiæ ſint, una D. Silani, qui conjuratos ultimo ſupplicio afficiendos eſſe cenſebat; altera, C. Cæſaris, qui ab eis mortem removebat, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates ſententiâ ſuâ comple-

quidem si hæc conditio consulatûs data est [2], ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatúsque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodò meis laboribus, vobis populóque Romano dignitas, salúsque pariatur.

Ego sum ille consul, Patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis [3], unquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi.

Nunc, si hunc exitum consulatûs mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, Patres conscripti, populúmque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberósque vestros, virginésque Vestales ex acerbissima vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima flamma: totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus [4] suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ propè fatalem extitisse?

Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, 2
conservate vos, conjuges, liberos, fortunásque vestras: populi Romani nomen, salutémque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gra-

plectebatur: non improbat ille quidem sententiam Cæsaris, sed tamen non obscurè ad illam alteram inclinat, eámque senatui approbare conatur. Quoniam autem multi erant, qui Ciceroni ipsi metuentes, amplexabantur mitiorem sententiam: idcirco ipse statim à principio, cum maxima significatione caritatis erga patriam suæ orat, obtestatúrque eos, ut, omni aliâ cogitatione omissâ, nihil aliud quàm salutem dignitatémque publicam sibi in decernendo proponant. MURETUS.

2. *Data est*] Fataliter concessa. Terentius:
—— *est istuc datum*
Profectò mihi, grata ut sint, quæ facio, omnia. IDEM.

3. *Hæc sedes honoris, sella curulis*] In optimo illo libro, omnibus literis apertè perscriptum est: *Hæc sedes honoris, id est, sella curulis*: ex quo, non est obscurum, quid suspicari aliquis possit. Ego tamen, hoc quidem loco, ἐπέχω. IDEM.

4. *Si P. Lentulus*] Vide superiorem orationem, cap. 4.

tiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratóque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis. Neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, * quem mihi videtur amplecti [5] respublica tanquam obsidem consulatûs mei: neque ille, qui expectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener [6]. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs, quàm & illi, & nos unà cum republica pereamus [7].

Quare, Patres conscripti, incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium [8] occîdit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur. Tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscusque confessio. Sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: id est initum consilium, ut,

*. Vict. Man. *qui mihi videtur amplecti rempublicam*

5. *Qui mihi videtur amplecti*] Omnes, quos mihi quidem videre licuerit, veteres libri ab impressis discrepant. Ita enim in illis legitur, *Quem mihi videtur amplecti respub. tanquam obsidem consulatûs mei.* Quam ego scripturam omninò veram esse arbitror. Cur autem obsidem consulatûs sui filium vocet, hæc causa est. Qui liberis carent, eos verisimile est de salute publica minus sollicitos esse, quàm quibus sunt liberi. Nam hi non minus liberorum causâ, quàm suâ, salvam rempublicam velle debent: nisi omnem exuerint humanitatis sensum, ut illam repudient στοργὴν φυσικὴν, quæ ingenerata est non hominibus modò, verùm etiam feris, eáque de causa, ut alibi retulimus, timuchi apud Massilienses non fiebant, nisi qui & uxorem, & liberos haberent. Parvulus igitur Ciceronis filius, qui patri maximè cordi erat, quasi obses erat reip. qui confirmaret, patrem nihil gesturum, nisi quod videretur saluti fore. MURETUS. Ciceronis filius annum unum agebat, ut patet ex I. epist. lib. 1. ad Atticum: eúmque amplectebatur respublica tanquam obsidem paterni consulatûs. Quibus enim periculis, non ultrò se offerret pro republica Cicero, cùm, eâ servatâ, parvulus etiam filius conservaretur, & amplissima præmia sperare posset? Sic nimirum, loqui respublica videbatur: Tuum, Cicero, filium fidei tuæ obsidem habes: si tu me servaveris; & ille salvus erit, qui ex te natus est, & ego ipsum jam grandiorem factum,

ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis 3
jam judiciis judicastis. Primùm, quòd mihi gratias egistis singularibus verbis: & mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis. Deinde quòd P. Lentulum, ut se abdicaret præturâ, coëgistis: tum quòd eum, & cæteros, de quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis: maximéque quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremò hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, Patres conscripti, tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis.

Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocunque vestræ se mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est [9].

Quan-

---

factum, in gratiam bene meriti de me patris ornabo, ac tuebor: si tu remissiùs egeris, neutrum fiet. FERR.

6. *Gener*] C. Calpurnius Piso: hîc enim tum Tulliam in matrimonio habebat, quæ posteà Crassipedi, deinde Dolabellæ nupsit. MURETUS.

7. *Unà cum repub. pereamus*] Hunc locum primus sic interpolavit Lambinus. Omnes libri veteres manu exarati, omnes editi ante Lambinum, verissimè & pulcherrimè, *unà reipub. peste pereamus.* Non intellectâ vi locutionis *unâ peste perire*, hunc locum corrupit Lambinus, quem miror hîc non reprehendisse Gruterum, cùm tamen ei insultandi ubique captet omnes occasiones. GRÆVIUS.

8. C. *Memmium*] Magna inter scriptores in hoc nominando varietas. Alii *A. Nonium*, alii *Nummium*, alii *Mummium* vocant. Quarum appellationum quæ verissima sit, illi solicitiùs viderint, qui, vel quòd abundent otio, vel quòd aliud præstare non queant, quasi hac una in re omnis eruditio sita sit, ita nihil aliud agendum putant. Mihi consilium non est in talibus, φλυαρίαις τι, ἢ λεπτολεσχίαις diutiùs immorari. MURETUS.

9. *Statuendum vobis ante noctem est*] Tum quia periculum erat, ne noctu aliquis tumultus excitaretur, ut per vim eriperentur ii, qui in custodiam dati erant: tum quia senatum ante noctem dimitti oportebat. Varro enim apud Gellium, docet, senatûs-consultum ante exortum, aut post occasum solem factum, ratum non fuisse. IDEM.

Quantum facinus ad vos delatum ſit, videtis. Huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando, ac prolatando, nullo pacto poteſt. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

4 Video duas adhuc eſſe ſententias [10]: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vitâ, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii causâ conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. Decernatur tamen, ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalútis omnium causâ ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjun-

10. *Video duas adhuc eſſe ſententias*] D. Junius Silanus primus ſententiam rogatus, quoniam, ut diximus, conſul deſignatus erat, in eos, qui in cuſtodiam traditi eſſent, & præterea in L. Caſſium, P. Furium, P. Umbrenum, Q. Annium, ſi deprehenſi forent, ultimum ſupplicium decreverat. Ei omnes aſſenſi ſunt, uſque ad Ti. Neronem, qui, ut ait Salluſtius, de ſupplicio, præſidiis additis, referendum eſſe cenſuit: ut autem ait Appianus, cenſuit, eos, in cuſtodiis habendos, donec Catilina bello profligatus foret: ut tum tota res accuratiùs cognoſceretur. Cæſar autem ubi ad eum ventum eſt, morte eos afficiendos negavit, ſed publicanda bona, ipſos per municipia diſpertiendos, & perpetuò in vinculis habendos cenſuit. Addidit alia, quæ hîc à Cicerone ponuntur: tantúmque valuit dicendo, ut nonnulli ex iis, qui priore loco ſententiam dixerant, eam, ipſius oratione permoti, mutaverint: inter quos ipſe Silanus, ſi Salluſtio credas, pedibus ſe in ſententiam Neronis iturum eſſe dixit: ſin Plutarchum & Suetonium ſequare, profeſſus eſt, ſe ultimi ſupplicii nomi-

Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. Eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. Bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

Nunc, Patres conſcripti, ego mea video quid interſit. Si eri- 5
tis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt, hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum [11], & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem.

Video de iſtis [12], qui populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is & nudiuſtertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, & ſuppli-

nomine, non mortem, ſed vincula intelligere. Cæſari aſſenſi ſunt omnes uſque ad Catonem, qui graviſſimâ oratione ita diſſeruit, eos morte eſſe multandos, ut in eandem ſententiam reliquos omnes adduxerit. Cæſaris & Catonis orationes leguntur illæ quidem apud Salluſtium: ſed non iiſdem, ut puto, verbis, qnibus ab illis habitæ ſunt. MURET.

11. *Concionatorum*] Eorum qui omnes ventos concionum colligere conſueverunt. MURETUS. Non hi ſunt concionatores, ſed qui ſeditioſis concionibus populum concitant in ſenatum & optimates, quales erant Gracchi, aliíque tribunitii ſpiritûs homines. Malam in partem accipitur plerumque vox *concionator*. GRÆVIUS.

12. *Video de iſtis*] Notat quempiam è ſenatoribus, qui, ut popularis haberetur, eo die venire in ſenatum noluerat; ejúſque ſtultitiam oſtendit, qui vereatur judicare de iis, quos multis jam præjudiciis condemnarit. Ei autem ex contentione anteponit Cæſarem, quem reverâ popularem eſſe dicit, id eſt, ſtudioſum ſalutis publicæ. MURETUS.

ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicarit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. Idem etiam ipſum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, cùm de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, támque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus, atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculíſque mandare; & ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe poſſit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.

6 Quamobrem ſive hoc ſtatueritis: dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. Sive Silani ſententiam ſequi malueritis: facilè me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multò leviorem fuiſſe. Quanquam, Patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalvâ republicâ vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate, & miſericordiâ. Videor enim hanc mihi urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepulta in patria miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi, & furor, in veſtra cæde bacchantis. Cùm verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt; purpuratum eſſe hunc Gabi-

13. *Cùm avum juſſu Conſulis*] Hîc nihil eſt, cur quiſquam, mutando, aut corrigendo, ingenioſus videri velle debeat. Dixit enim Cæſar, P. Lentulum ſororis ſuæ virum vitâ privandum eſſe: ídque confirmavit hoc argumento, quòd avus quoque ſuus, multo minus atroci ſcelere infectus, tamen juſſu Opimii conſulis interfectus

Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrum familiâs, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: &, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servo non quàm acerbissimum sumpserit: utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur? Mihi verò importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatúmque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, & hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiúmque pernicie fama subeunda est.

Nisi verò cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, cùm sororis suæ, fœminæ electissimæ, virum præsentem, & audientem, vitâ privandum esse dixit: cùm avum jussu consulis [13] interfectum, filiúmque ejus impuberem, legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republica [14] versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore [15] hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arcessivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam

 Ita-

fectus fuisset. Avus autem maternus L. Cæsaris fuerat M. Fulvius Flaccus: nam ejus filiam L. Cæsar, hujus Lucii pater, in matrimonio habuerat. MURET.

14. *Largitionis voluntas tum in republica*] Cùm C. Gracchus agros dividere, & frumentum plebi dare instituerat. IDEM.

15. *Atque illo tempore*] Meminit Cicero VIII. Philip. & Valerius cap. 3. lib. 5. IDEM.

Italiam vaſtandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini; cùm multò magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur.

7 Sed quæ exaudio, Patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia & proviſa, & parata, & conſtituta ſunt, Patres conſcripti, cùm meâ ſummâ curâ atque diligentiâ, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter: neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales! quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hìc equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliíque concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum diſſenſione [16] ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos [17], hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribu-

16. *Ex multorum annorum diſſenſione*] Propter Sempronias & Cornelias leges de judiciis Lege Aſconium. MURET.

17. *Revocatos*] Lege Aurelii Cottæ. IDEM. Vide *Indiculum Legum*.

18. *Scribæ ad ærarium*] Ipſo die convenerunt ad ærarium ſcribæ, ut ſortirentur officia, qui ſcriba eſſet conſulis, qui tribuni plebis. Viderunt conjuratos adduci ad ſenatum. Dimiſerunt ſortem: & omnes promiſerunt præſidium. ANONYM.

tribunos ærarios, fortiſſimos viros: ſcribas item univerſos: quos cùm caſu hic dies ad ærarium [18] frequentaſſet [19], video ab expectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce atque jucundum?

Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum hominum 8
ſtudia cognoſcere; qui * fortunâ ſuâ civitatis [20] jus conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat: qui non hæc ſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis.

Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum, ſed nulli ſunt inventi tam aut fortunâ miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtûs quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt: immò verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii: etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentiâ civium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ

19. *Frequentaſſet*] Vulgatis *frequentes advocaſſet.* Sed hoc eſt Latinis frequentare. GRÆVIUS.

* Vict. Man. *ſua virtute fortunam* Lamb. *ſua virtute ac fortuna*

20. *Qui ſuâ* virtute fortunam *civitatis* Multi libri veteres: *Qui fortunâ ſuâ hujus civitatis jus conſecuti*: idque verum eſſe arbitror. Nam, conſequi jus civitatis, probè & uſitatè dicitur: conſequi fortunam civitatis, neſcio, an uſquam legatur. MURETUS.

cùm ita sint, Patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete.

9 Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est.

Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primùm videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox penè delerit. Id ne unquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidem possit à civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

10 Nunc ante quàm ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, & infirmam, & contemptam, & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, Patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestatis, nemo est assecutus.

secutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis.

Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiámque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi fortè majus est patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quò victores revertantur.

Quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi, serviunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant; qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me, atque meis facilè propulsari posse confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitúmque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit.

11 Quæ cùm ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi [21], pro triumpho [22], cæterísque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiísque provin-

21. *Quam neglexi*] Provinciam Galliam, adeòque imperium, & exercitum deposuerat in concione: quam deinde sortitus est Q. Metellus Celer Prætor. Ferrat.

22. *Pro triumpho*] Si enim fuisset in provincia, triumphum spectare potuisset. Idem.

provincialibus, quæ tamen urbanis opibus [23] non minore labore tueor, quàm comparo : pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis, totiúſque mei conſulatûs memoriam poſtulo : quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quòd ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium : cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populíque Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, déque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet; & ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit.

---

23. *Urbanis opibus*] Eloquentiâ, & auctoritate, tum in judiciis, tum in ſenatu, clientelas provincialium ſibi comparabat, ac tuebatur. MURET.

PRO

PRO
L. MURENA.
ORATIO XXIII.

ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quæ consul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena consules designati sunt. Post comitia Murenam de ambitu competitor ejus accusavit clari nominis jurisconsultus Ser. Sulpicius cum tribus subscriptoribus, M. Catone, probitate sensúque erga rempublicam insigni viro, Cn. Postumio, Ser. Sulpicio adolescente. Defendit eum Cicero, defensum jam à Q. Hortensio, & M. Crasso. Jucunda in primis oratio est. Nam & jurisconsulti propter Sulpicium exagitantur: & Stoica disciplina, cui deditus erat Cato, facetè lepidéque deluditur: adeò ut Cato, dignam consule gravitatem ei detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni! quàm ridiculum consulem habemus! MANUTIUS.

QUÆ deprecatus sum à diis immortalibus, Judices, more, institutóque majorum, illo die, quo auspicatò, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi [1]; ut ea res mihi, magistratuíque meo, populo, plebíque Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum unà cum salute obtinendum, & ut vestræ mentes, at- I

1. *Renuntiavi*] Cur non ejus collega Antonius? quia consul priore loco creatus, comitia habebat consularia. MANUT. Ostendit Gruchius, *lib.* 1. *de Comitiis*, consuevisse inter se comparare consules, aut certè sortiri, uter habiturus esset comitia; non semper illud negotium datum ei, qui prior renuntiatus esset. FERRATIUS.

que ſententiæ cum populi Romani voluntatibus, ſuffragiiſque conſentiant, eáque res vobis, populóque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiámque afferat. Quòd ſi illa ſolemnis comitiorum precatio conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim & religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante [2], datus eſſet, ea res fauſtè, feliciter, proſperéque eveniret.

Quæ cùm ita ſint, Judices, & cùm omnis deorum immortalium poteſtas, aut tranſlata ſit ad vos, aut certè communicata vobiſcum: idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui anteà diis immortalibus commendavit; ut ejuſdem hominis voce & declaratus conſul, & defenſus, beneficium populi Romani cum veſtra, atque omnium civium ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis, ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt; antequam pro L. Murena dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam: non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, ſit officii mei, quàm hujus ſalutis defenſio: ſed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, famâ, fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim.

2 Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti [3], & diligentiſſimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitûs latorem, & tam ſeverè geſto conſulatu, cauſam L. Murenæ attingere. Cujus reprehenſio me vehementer movet, non ſolùm ut vobis, Judices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo atque integerri-

2. *Me rogante*] Non, precante, ſed interrogante: ut cùm diceret: *Rogo vos, Quirites, veluiſne L. Licinium Murenam conſulem fieri. Quod ſi populus probat, ſuffragiorum tabellas ferebat ita inſcriptas*, *U. R.* id eſt, Uti rogas. MANUT.

3. *Ad certam rationis normam dirigenti*] E Stoica diſciplina. IDEM.

4. *A me uno*] A ſe uno tradebatur Murenæ reſpublica, non ab Antonio Ciceronis collega. GRÆV.

5. *Periculum judicii præſtare debet*] Efficere, ut alienatio illa, & venditio rata ſit: ne quid is, qui emit, damni patiatur. MANUTIUS.

6. *Qui ſe nexu obligavit*] Eſt, qui ſe ſuáque bona nexa & obligata fecit ad evictionem præſtandam. Hæc dicebatur traditio nexu. Vide Fabri Semeſtria II. 23. & Salmaſ. de modo uſurar. cap. 18. GRÆV.

tegerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in republica potest, aut debet esse conjunctior, quàm is, cui respublica à me uno [4] traditur sustinenda, magnis meis laboribus & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum judicii præstare debet [5], qui se nexu obligavit [6]; profectò etiam rectiùs in judicio consulis designati, is potissimùm consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defensórque periculi esse debebit. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minùs afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si è portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert [7], ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestates esse subeundas? Quarè, si est boni consulis, non solùm videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum sit; ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules [8] in republica Kalendis Januarii esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare.

Nam quòd legem de ambitu [9] tuli, certè ita tuli, ut eam, 3
quam mihimet ipsi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confite-

7. *Quod natura affert*] Nunc sic Latini loquuntur? Rectè Lambinus in margine, & Muretus in manu exaratis notis observarunt legendum esse, *quod natura fert*. Sed sic quoque Quintilianum legisse v. Institut. dudum Sylvius notavit. IDEM.

8. *Duos consules*] Silanum & Murenam. Unus enim esset, Murena condemnato. Decembri mense, & post Nonas habita videtur oratio, conjuratis interfectis: cùm dixerit suprà, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur. MANUT. Vide tamen Victorii Var. Lect. VI. 18. ubi probat habitam esse ante Non. Decemb. nondum sumpto de Lentulo aliisque conjuratis supplicio.

9. *Legem de ambitu*] Legem tulerat, ut damnati ambitûs decem annorum exilio punirentur: Calpurnia enim honorum tantùm petitione, & Senatu privabat. FERRATIUS.

fiterer, ídque rectè factum esse defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tulisset. Cùm verò nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat?

Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, & penè imperio, urbe expulisse: & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò gravitatis, severitatísque personam non appetivi; sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quòd si tum, cùm respublica vim & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam; nunc, cùm omnes me causæ ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, Judices, non minùs hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quàm Catonis accusatio commovebat, qui gravissimè & acerbissimè ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinísque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, Judices, satisfacere cupio, vósque adhibere arbitros. Nam cùm grave est verè accusari in amicitia, tum etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. Nihil tibi, consulatum petenti, à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. Abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantùm tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cùm peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cùm Murenam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

Mihi

Mihi autem cum Murena, Judices, & vetus & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem in honoris contentione superata est. 4
Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ crudelitatisque famam inussisset, si hominis, & suis & populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiassem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cùm præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati.

Quòd si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego verò libenter desino. Sin autem, fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adversariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere: &, si turpe existimas, te advocato [10], illum ipsum, quem contra veneris [11], causâ cadere: noli tam esse injustus, ut, cùm tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere.

Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, &, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item cæteris, à quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini unquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, Judices, ipse me existimarem nefarium, si amico: crudelem, si misero: superbum, si consuli defuissem.

 Quare

10. *Te advocato*] Te consulto, & qui tu de jure consultus responsum dederis. FERRAT.

11. *Quem contra veneris*] Sæpe enim eveniebat, ut amici adversario consultus responderet, in causa tamen suam amico præsentiam commodaret; ac ne tunc quidem sine molestia ferebat, amici adversarium litem perdere. IDEM.

Quare quod dandum est amicitiæ, largè dabitur à me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. Quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere.

Intelligo, Judices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitûs esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coëgerit. Objecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. Qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset, aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cùm sedere in equis triumphantium prætextati [12] potissimùm filii soleant, huic donis militaribus [13] patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis penè simul cum patre triumpharet?

Hic verò, Judices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis: finem stipendiorum, patris

12. *Sedere in equis triumphantium prætextati*] Moris erat, ut qui triumphans in urbem introibat, liberos ac cognatos utriusque sexûs, si quidem prætextati essent, in curru juxta se haberet; sin grandiores essent, equis jugalibus funalibúsque imponeret. Quòd si plures essent, equis singularibus vecti currum prosequebantur, ut scribit Zonaras tom. II. Annalium ex Dione. Vide quæ notavimus ad Sueton. Tiber. c. 6. Grævius.

13. *Donis militaribus*] Ob virtutem à patre acceptis. Manutius.

14. *Saltatorem appellat*] An ergo saltare in vitio erat? Non magis quàm ædificare, loqui. Vituperationem nihilominus continent

patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupavit.

Saltatorem appellat [14] L. Murenam Cato. Maledictum est, si 6
verè objicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conviciatoris. Quare cùm ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio; neque temerè consulem populi Romani saltatorem vocare: sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud objici possit. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii [15], amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. Nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et, cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? Nihil, inquam, omnino, Judices. Sic à me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem di- 7
gnitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæte-

nent *ædificator*, *locutor*: quoniam in his, atque ejus generis nominibus aliis implicata est notio immoderationis, quæ vitio nunquam caret. OLIVETUS.

15. *Tempestivi convivii*] Sunt *tempestiva convivia*, quæ de die, aut ante solemnem cœnæ horam, quæ erat nona, inibantur, ut illius Marii, de quo Juvenalis:

Exul ab octava Marius bibit, &c.

Hæc verò tempestiva convivia erant probrosa. Nulla fuisse Romanis nota *intempestiva convivia* pluribus docuit Salmasius ad Flavii Vopisci Florianum. GRÆVIUS. Vide de Senectute cap. 14.

cæterorúmque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatûs petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potûerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebeiæ: & proavus L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt, & pater cùm amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatûs adipiscendi reliquit, quod is jam patri debitus, à filio petebatur.

Tua verò nobilitas, Servi Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis & historicis est notior: populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco [16]: avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd virtute industriáque perfecisti, ut, cùm equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi unquam minus in Q. Pompeio [17], novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim ejusdem animi atque ingenii est, posteris suis, Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: &, ut Scaurus, memoriam propè intermortuam [18] generis sui, virtute renovare.

Quan-

16. *Pater enim fuit, equestri loco*] Animadverte patricii generis equitem Romanum esse. Nam Sulpicia gens patricia. Equestri autem loco is est, qui ab equestri ordine in senatorium non transiit. MANUT.

17. *Q. Pompeio*] Qui cum Cn. Cæpione consul fuit anno Urbis conditæ 609. FERRATIUS.

18. *Ut Scaurus memoriam propè intermortuam*] Hoc Asconii verbis explanatur: *Scaurus*, inquit, *ita fuit patricius, ut tribus supra eum ætatibus jacuerit domûs ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ industriam honores adepti sunt. Itaque Scauro æquè ac novo homini laborandum fuit.* MANUTIUS.

19. *Novis hominibus*] Hîc quærendum est, quinam Romæ dicerentur novi homines: res enim non satis per se perspicua videtur. An ii, qui primùm in familiam suam consulatum attulissent? Nequaquam; nam L. Murena, qui, ut infrà habetur, primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulerat, nusquam homo novus dicitur, cùm illius pater, & avus prætores fuissent. An ii, qui primi ex sua gente adepti essent magistra-

Quanquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus [19], sed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cæliis commemorandis jacebant [20]. Cùm ego verò tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus, ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo; altero modestissimo atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd si id crimen homini novo esse deberet: profectò mihi neque inimici, neque invidi defuissent. 8

Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cætera. Quæsturam unà petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. Neque enim quemquam vestrûm fugit, cùm multi pares dignitate fiant [21]; unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat; dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstu-

magistratum? Multo minùs; nam infinitum propè illorum numerum extitisse puto, quorum neminem appellatum fuisse novum hominem legimus. Quapropter, qui ad consularem dignitatem pervenissent, ex illis orti familiis, ex quibus antea nemo vel magistratum gesserat, vel fuerat senator; eos demum novos homines dicebant. Tales fuere, quicumque à Cicerone hîc recensentur, quorum majores ex plebe, aut ex ordine equestri. Scribit Asconius in Comment. ad Orat. contra Competitor. *Sex Competitores in consulatûs petitione Cicero habuit, duos patritios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam; quatuor plebeios, ex quibus duos nobiles, C. Antonium, & L. Cassium Longinum*: (dicuntur nobiles, quia ex illorum majoribus nonnulli consules fuerant) *duos, qui tantùm non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem*: (hi neque nobiles erant, nullo gesto à majoribus consulatu, neque novi homines, quorum patres aut avi aliquem magistratum ceperant) *solus Cicero ex Competitoribus equestri erat loco natus;* adeóque consulatum adeptus, non tamen ante consulatum, novus homo. FERRATIUS.

20. *Jacebant*] Frustrà commemorabant. FERRATIUS.

21. *Cùm multi ... fiant*] Subintelligendum, *quæstores.* Sic in hoc, *unus*, petitor scilicet, solus primus quæsturam possit obtinere. LAMBINUS.

quæſtura utriuſque propemodum pari momento ſortis fuit. Habuit hic lege Titia [22] provinciam tacitam [23], & quietam: tu illam, cui, cùm quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem, non tam gratioſam & illuſtrem, quàm negotioſam & moleſtam. Conſedit utriuſque nomen in quæſtura. Nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoſcique poſſet.

9 Reliqui temporis ſpatium in contentionem vocatur. Ab utroque diſſimillima ratione tractatum eſt [24]. Servius hîc nobiſcum hanc urbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cavendi [25], plenam ſollicitudinis, ac ſtomachi, ſecutus eſt: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præſtò multis fuit: multorum ſtultitiam perpeſſus eſt: arrogantiam pertulit: difficultatem exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura.

Quid Murena interea? Fortiſſimo & ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit: manum conſeruit: magnas copias hoſtium fudit: urbes partim vi, partim obſidione cepit: Aſiam iſtam refertam, & eandem delicatam, ſic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ veſtigium reliquerit: maximo in bello ſic eſt

22. *Lege Titiâ*] Steph. Pighius in faſtis Romanis ad annum 488, exiſtimat C. Titium trib. pl illo anno legem tuliſſe, de quæſtorum numero duplicando, & provinciis quæſtoriis augendis, ſortiendíſque ex S. C. Hanc eſſe illam legem, quam hîc Cicero dicat Titiam. Nihil adhuc probabilius à quoquam eſt allatum, quamvis ſit mera conjectura. Græviʋs.

23. *Provinciam tacitam*] *Tacita* vocatur, quia fuit una ex provinciis quatuor Quæſtoriis Italiæ, in qua nulla rerum meteria; cùm longiùs abeſſent à bellica tempeſtate. Idem.

24. *Ab utroque diſſimillimâ ratione tractatum eſt*] Franc. *ab utroque diſſimillimâ ratione certatum eſt.* Quod longè præfero. Reliquum tempus, poſt quæſturam, in contentionem vocatur. Uter reliquo tempore magis ſervierit reipublicæ, & utiliorem operam navarit, magíſque ut prodeſſet, contenderit, hîc Cicero inquirit comparans utriuſque in rempublicam merita. Ab utroque certatum eſt de bene merendo de patria, ſed diſſimillimâ ratione. Alter certavit in militia urbana, alter foris in bellica. *Tractare tempus*, non memini quemquam dixiſſe. *Se tractare* pro talem ſe præbere, ſe ſic gerere, apud noſtrum ſemel iterúmque legitur: ſed *tractare tempus* quid ſit, non intelligo. Idem.

25. *Reſpondendi, ſcribendi, cavendi*] Tribus verbis juriſconſultorum conſuetudinem expreſſit. Reſpondent enim de jure conſulentibus, cùm dicunt: Hoc in lege ſcriptum eſt, hoc jus poſtulat. Id reſponſum vel voce tantùm, vel ſi rudior, & imperitior

est versatus, ut hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quanquam præsente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. Sed non licet. Agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum [26] mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? &, cùm longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primùm ista nostra assiduitas [27], Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expediit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi: & tu idem fortasse: veruntamen utrique nostrûm desiderium nihil obfuisset.

Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem

ritior esset is, qui consulebat, scriptum dabatur. Inde natus est jocus ille in ep. ad Valerium jurisconsultum: *Qui istinc nunc veniunt, partim te superbum esse dicunt, quòd nihil respondeas; partim contumeliosum, quòd malè respondeas.* Et ad Trebatium: *Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quòd negent te percunctantibus respondere. Scribere* autem dicuntur, cùm formulas scribunt litigantibus. Quò spectat illud ad Trebatium: *Quòd si scribere oblitus es; minus multi jam te advocato causâ cadent.* Cavere, de iisdem propriè usurpatur. Cavent enim cùm aliquem consilio juvant, atque instruunt, sive is litiget, sive contrahat. Ad Appium epist. 2. lib. III. *L. Valerium jurisconsultum valdè tibi commendo, sed ita etiam, si non est jurisconsultus. Melius enim ei cavere volo, quàm ipse aliis solet.* Et ad Trebatium: *Tu, qui cæteris cavere soles, in Britannia ne ab essedariis decipiaris, caveto.* Et in procemio Topicorum ad eundem: *Cùm tu mihi meisque sæpè cavisses.* MANUTIUS.

26. *Apud exercitum*] Objectio in persona expressa. Habet autem interrogationis figura hoc loco indignationem. Ut, *Quis tu es, quis mihi es, cur meam tibi?* Est autem in pronomine elegans idiotismus, qualis & in aliis linguis animadvertitur. Phormione, *Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.* CAMERAR.

27. *Ista nostra assiduitas*] Hoc loco Cicero, *præsentem esse, & ante oculos civium versari*, plus interdum obesse quàm prodesse ad honores consequendos ponit. Contrà verò pro Cn. Plancio mirum in modum prodesse præsentiam, ita illâ scilicet causâ postulante, vult ostendere. IDEM.

nem revertamur : quî poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum, multò plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas; ille, ut eò, quò intendit, maturè cum exercitu perveniat. Te gallorum; illum buccinarum cantus exſuſcitat. Tu actionem inſtituis; ille aciem inſtruit. Tu caves, ne tui conſultores; ille, ne urbes, aut caſtra capiantur. Ille tenet, & ſcit, ut hoſtium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus; tu in regendis. Ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat cæteris omnibus.

10 Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parêre huic imperio coëgit. Omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, & induſtria, latent in tutela ac præſidio bellicæ virtutis. Simulatque increpuit ſuſpicio tumultûs; artes illicò noſtræ conticeſcunt. Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tanquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis [28], juſtitiæ, fidei, cæteris omnibus, conſulatu, & omni honore ſemper digniſſimum judicavi. Quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam. Omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia

28. *Aliis ego te virtutibus continentiæ, gravitatis*] Legendum videtur pòtiùs, *aliis ego te virtutibus, continentiâ, gravitate, juſtitiâ, fide, cæteris omnibus*, &c. Quis enim ita loquitur, virtus continentiæ, virtus juſtitiæ? &c. Omninò genus loquendi mihi eſt inſolens, & inauditum. Ego tamen nihil mutavi. Conſideret igitur lector eruditus. LAMBINUS.

29. *Poſſet agi lege*] Agere lege, eſt, ſuum jus in judicio à prætore legibus petere. Lib. 2. in Verr. *Quis unquam iſto prætore, Chelidone invitâ, lege agere potuit? Lege agere*, non quotidie, ſed faſtis tantùm diebus licebat. Faſti autem dies non omnibus olim noti erant, ſed à pontificibus petebantur: poſteà publicati ſunt ab eorum ſcriba Cn. Flavio. Ad Attic. lib. VI. *Quid ergo profecit, qui protulit faſtos? Occultatam putant quodam tempore iſtam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. Nec verò pauci ſunt auctores Cn. Flavium ſcribam faſtos protuliſſe, actionéſque compoſuiſſe.* Livius libro IX. *Civile jus, repoſitum in penetralibus pontificum, evulgavit; faſtóſque circa forum in albo propoſuit, ut, quando lege agi poſſet, ſciretur.* MANUTIUS.

30. *Tanquam à Chaldæis*] Qui, ſiderum obſervatione, quid cuique eventurum, & quo quiſque fato natus eſſet, prædicebant. Pete-

dia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.

Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt. Om- 11
nia enim, quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. Summa etiam utilitas: ſi quidem eorum conſilio & periculo, cùm republicâ, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio atque oratione, & ſenatûs, & populi, & eorum, qui res judicant, mentes permovere. Quæritur conſul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat. Non mirum, ſi ob hanc facultatem homines ſæpe etiam non nobiles conſulatum conſecuti ſunt: præſertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia pariat. Quorum in iſto veſtro artificio, Sulpici, nihil eſt.

Primùm dignitas in tam tenui ſcientia quæ poteſt eſſe? Res enim ſunt parvæ, propè in ſingulis literis atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam ſi quid apud majores noſtros fuit in iſto ſtudio admirationis: id, enuntiatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum & abjectum. Poſſet agi lege [29], nécne, pauci quondam ſciebant. Faſtos enim vulgò non habebant. Erant in magna potentiâ qui conſulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis [30], petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius [31], qui cornicum oculos [32] con-

Petebantur igitur agendi dies à pontificibus, tanquam ab iis, qui, tanquam Chaldæi, de bonis, maliſve diebus divinare poſſent. Idem.

31. *Inventus eſt ſcriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos*] Totam hanc hiſtoriam ex Pomponii Enchiridio cognoſcere licet: cujus verba extant in Pandectis juris civilis, titulo de origine juris: unde hæc pauca ſumam, atque huc adſcribam, eorum, quibus hæc ignota ſunt, gratiâ: „ Deinde, inquit, ex his legibus „ eodem ferè tempore, actiones compoſitæ „ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent; quas actiones, ne populus, ut vel„ let, inſtitueret, certas ſolemnéſque eſſe „ voluerunt: & appellabatur hæc pars ju„ ris, legis actiones. Et ita eodem penè „ tempore, tria hæc jura nata ſunt: leges „ XII tabularum: ex his fluere cœpit jus „ civile: ex iiſdem, legis actiones com„ poſitæ ſunt. Omnium tamen harum & „ interpretandi ſcientia, & actiones, apud „ collegium pontificum erant, ex quibus „ conſtituebatur, quis quoque anno præ„ eſſet privatis: & populus propè centum „ annos hac conſuetudine uſus eſt. Poſteà „ cùm App. Claudius diſpoſuiſſet, & ad „ formam redegiſſet has actiones, Cn. Fla„ vius, ſcriba ejus, libertini filius, ſurre„ ptum

[32] confixerit, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd ſunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata & cognita, ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt [33], ut omnibus in rebus ipſi intereſſent.

12 Cùm hoc fieri belliſſimè poſſet: Fundus Sabinus meus eſt: immo meus: deinde judicium: noluerunt. *Fundus*, inquit, *qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur.* Satis verbosè. Cedò, quid poſtea? *Eum ego ex jure Quiritium meum eſſe aio.* Quid tum? *Inde ego te ex jure manu conſertum* [34] *voco.* Quid huic tam loquaciter ligitioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat. Tranſit idem juriſconſultus, tibicinis Latini modo [35]: *Unde tu me*, inquit, *ex jure manu conſertum vocaſti, inde ibi ego te revoco.* Prætor interea, ne pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cùm cæteris rebus abſurdum, tum verò [36] nullo uſu: *Utriſque ſuperſtitibus, præſentibus* [37], *iſtam viam dico:* inite

---

„ ptum librum populo tradidit: & adeò gratum id munus populo fuit, ut tribunus pl. fieret, & ſenator, & ædilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur jus civile Flavianum. LAMB.

32. *Qui cornicum oculos*] Proverbium eſt de iis, qui callidos & prudentes & circumſpectos, qui cavere & ſcirent & deberent, fallunt ac circumveniunt. Nam cornix cùm aliorum animalium oculos potiſſimùm appetat, ipſam ſcilicet ſuis maximè proſpicere oportet. CAMERAR.

33. *Notas quaſdam compoſuerunt*] *Formulas actionum* ſignificat, quas qui non tenuiſſet, id eſt, non quemadmodum oporteret, egiſſet, causâ caderet. IDEM.

34. *Manu conſertum*] Gell. lib. XX. cap. 10. expoſuit veterum morem in diſceptandis vindiciis, cùm peteretur res, quæ *fundi* eſſet, id eſt, ut nunc loquimur, *immobilis*. Nos poſſumus etiam, ut opinor, ſimpliciter accipere, *ex jure manu conſertum* vocari, qui ad judicium accipiendum, id eſt, in jus vocetur. *Conſerere* enim *manus*, & *conſerere manus*, contendere eſt, & pugnare. Ut autem intelligatur non belli neque armorum pugna, ſed civilis diſceptatio, additur *ex jure*. Hæc autem à priſcis ſine dubio, ut & alia quædam ad talem modum facta & uſurpata fuere, non excogitata à Juriſconſultis, quemadmodum Cicero ait: ſed quia verè fieri deſiiſſent, & ſpecies tantummodo quædam illorum remaneret, ideò *fictas res* & *commentitias* Cicero appellavit. IDEM.

35. *Tibicinis Latini modo*] Obſcurum, & planè ignotum morem ex hiſtoria Livii conabor eruere, quo hic locus illuſtretur. Narrat ille, *lib.* IX. *cap.* 30. iratos tibicines, quia prohibiti à proximis cenſoribus fuerant in æde Jovis veſci, Tybur uno agmine abiiſſe; additque: *Adeò ut nemo in urbe eſſet qui ſacrificiis præcineret.* Hinc manifeſtum eſt, tibicines conſueviſſe ſacrificiis præcinere, neque alios munus illud obire potuiſſe. Nunc, quid eſſent Latinæ feriæ videamus. Quotannis in monte Albano ab omnibus populis Latini nominis communia quædam ſacra fiebant, ex inſtituto Tarquinii Superbi, ut refert Dionyſius [*lib.* 4.] quæ Latinæ feriæ dicebantur; in his autem ſacrificabant pro omnibus, cùm ſeptem &

inite viam [38]. Præstò aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. *Redite viam*: eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur: homines, cùm rectè, atque in loco constitissent, juberi abire: ut, unde abissent, eòdem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in jure conspicio*: & hæc, *Sed ánne tu dicis* [39] *causa vindicaveris?* Quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea verò pervulgata, atque in manibus jactata & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem, & stultitiæ plenissima.

Nam cùm permulta præclarè legibus essent constituta, ea jurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum [40] continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmptiones faciendas [41], interimendorum sacrorum causâ, reperti sunt. In omni denique jure

& quadraginta urbes essent; sed principatum sacrorum Romani habebant; hoc est, primùm pro populo Romano, deinde pro reliquis singillatim, solemnes preces fundebantur ... Idcircò apud Livium [lib. XLI. cap. 20.] hæc habentur: *Latinæ feriæ fuere ad diem III. Non. Maii, in quibus quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, populo Romano Quiritium, religioni fuit.* Cùm igitur in communi illo sacrificio quælibet urbs sacrificaret etiam separatim: cúmque sacra non fierent, nisi præcinente tibicine, an septem & quadraginta tibicines in montem Albanum veniebant, quia totidem erant urbes, teste Dionysio? Dixerim potiùs, unum tantùm adhibitum fuisse tibicinem, qui modò in hanc, modò in illam partem transiret, ut cujusque populi magistratus suum certum locum occupabat, & omnium sacrificiis singillatim præcineret. Quæ quidem consuetudo notari hoc loco videtur. FERRAT. Hæc velim conferas cum iis quæ adnotavit Turnebus in Agrar. II. cap. 34.

36. *Tum verò*] Videtur rectissimè distinxisse Petrus Ciacconius: *Tum verò nullo usu utrisque*, petitori nimirum, & unde petitur. GRÆVIUS.

37. *Utrisque superstitibus præsentibus*] Utrisque litigantibus. *Superstitibus* autem valet, præsentibus. Itaque necesse non fuit addere, *præsentibus*: quod additum ab aliquo fortasse est interpretandi gratiâ. Plautus: *Superstitem utrumque monui, ne injussi abeant.* MANUTIUS.

38. *Inite viam*] Quid sit, *inire viam*, & *redire viam*, quod prætor jubebat, explanatur sequentibus illis verbis: *Homines, cum rectè, atque in loco constitissent, juberi abire, ut, unde abissent, eodem statim redirent.* Id enim fiebat in judicio ante prætorem, docente Jurisconsulto. IDEM.

39. *Sed ánne tu dicis*] Ego hæc, & ipsius ætate Ciceronis obscura, & breviter hîc ab eo pronunciata, vix arbitror esse, qui intelligat. IDEM.

40. *Quæ potestate mulierum*] Videatur Cujacius, lib. VII. Observat. cap. 11.

41. *Ad coemptiones faciendas*] Vide Gronovium, *de pecunia veterum*, lib. IV. cap. 7. GRÆVIUS.

jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris [42], exempli cauſâ, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent [43], *Caias* vocari. Jam illud [44] mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrùm *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem*, an *arbitrum*: *rem*, an *litem* dici oporteret.

13 Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis nunquam fuit; quæ tota ex rebus fictis, commentitiiſque conſtaret: gratiæ verò multò etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum eſt mihi, & adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modò beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet conſulere* [45], jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, rebus prolatis [46], quidquam valet. Peritus ideo haberi nemo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. Difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis & minimè obſcuris literis continetur. Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non poſſim, *Qua de re agitur*, addere [47]. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id,

---

42. *Ut, quia in alicujus libris*] Suſpectum mihi eſt iſtud *exempli cauſâ*, cùm præceſſiſſet, *ut*, quæ vocula idem hoc loco notat, quod *exempli cauſâ*. Deinde mirè ſcribitur id *nomen invenerant*. Quod fuit illud nomen? Atqui nullius nominis facta fuit antè mentio. Vereor ne multis centonibus hic locus ſit inquinatus. Fortè Cicero ſcripſit: *Ut quia Caia in alicujus libri exemplo invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari.* Exemplum *libri* eſt ἀπόγραφον libri. Locus eſt ſcaber. GRÆVIUS.

43. *Quæ coemptionem facerent*] Hæc longè alia eſt coemptio, & multùm à priore differt. Illâ coemptione hereditas venditur ſeni cuidam imaginariâ quâdam negotiatione, quæ ab illo ipſo emptore imaginario redditur heredi, ſed hîc coemptione uxor in manum viri convenit. Eſt enim triplex ratio matrimonium contrahendi apud Romanos, confarreatione, uſu, coemptione, de quibus multa Briſſonius & Hotomannus. IDEM.

44. *Jam illud*] Hæc Cicero irridens; formulas Juriſconſult. collegit. Quæ à Probo tales quædam annotantur: I. D. T. S. P. Id eſt, *In diem tertium ſive perendinum.* Et, T. I. A. V. P. V. D. Id eſt, *Tempore judicem arbitrúmve peto ut des.* Varro ait: *Quibus res erat in controverſia, ea vocabatur lis.* Ideò in actionibus videmus dici, Q. R.

id, quod oportet, reſponderis: idem videare reſpondiſſe, quod Servius. Sin aliter: etiam controverſum jus [48] noſſe, & tractare videare.

Quapropter non ſolùm illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt: verùm etiam dicendi conſuetudo longè & multùm iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multò hoc maluiſſe: pòſt, cùm id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapſi. Ut aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint: ſic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ſumma autem gratia. Etenim à vobis ſalubritas quædam: ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, atque decreta & evertuntur ſæpe dicendo, & ſine defenſione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua re ſi ſatis profeciſſem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Cæteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent, juſtitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non 14

Q. R. S. L. D. O. Id eſt, *Quam rem ſive litem dicere oportet.* Camerarius.

45. *Licet conſulere*] Vel conceſſio conſulti ſignificatur, vel hoc dicebat is, qui operam petebat Juriſconſultorum: *Licétne conſulere?* ſcilicet libros Faſtorum. Anon.

46. *Rebus prolatis*] Res prolatæ dicebantur, cùm feriari licebat, munerum urbanorum vacatione conceſsâ: quo tempore ludi fiebant, Votivi, Romani, &c. Man.

47. *Qua de re agitur, addere*] *Videre* pro *addere*, reponendum crediderim. Cur credam, his adducor exemplis. Lib. 2. de Fin. *Omnis in quærendo, quæ viâ quâdam, & ratione habetur oratio, perſcribere primùm debet, ut quibuſdam in formulis, quæ res agatur: ut, inter quos diſſeritur, conveniat, quid ſit id, de quo diſſeritur.* Subjungitque de Epicuro: *Negat definiri rem placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid ſit id, de quo agatur.* Et lib. v. *Si eſt quiſquam, qui acutè in cauſis videre ſoleat quæ res agatur.* Et de Fato: *Hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſa conſiſtat, non videt.* Et in Bruto: *Qua de re agitur, illud, quod multis locis in juriſconſultorum includitur formulis, id ubi eſſet, videbat.* Idem.

48. *Controverſum jus*] Quod interpretationis eſt dubiæ, & de quo diſputare licet in utramque partem. Idem.

de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta [49], & auctor valde bonus, præliis promulgatis, *tollitur è medio* non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia. Vi geritur res. Spernitur orator*, non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verùm etiam *bonus. Horridus miles amatur.* Vestrum verò studium totum jacet. *Non ex jure manu consertum, sed mage ferro*, inquit, *rem repetunt.* Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

Verùm hæc, Cato, nimiùm nos nostris verbis magna facere demonstrat: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. Quod ego longè secus existimo, Judices: déque eo pauca disseram. Neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho [50] triumphus M'. Curii: de Philippo [51], T. Flaminini: de Ætolis [52], M. Fulvii: de rege Perse, L. Pauli: de Pseudophilippo [53], Q. Metelli: de Corinthiis [54], L. Mummii. Sin hæc bella gravissima, victoriæque eorum bellorum gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho [55] gessisse video; cujus belli victor L. Scipio, partâ cum Publio fratre gloriâ, quam laudem ille, Africâ oppressâ, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asiæ nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. Quò ille, cùm esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum Scipione esset profec-

49. *Ut ait ingeniosus poëta*] Ennius.

50. *De rege Pyrrho*] Epirotarum rege, qui anno urbis CDLXXIII. à Tarentinis vocatus, in Italiam contra Romanos venit. De eo triumphavit post annos quinque M. Curius Dentatus. Testis omnis historia. MANUTIUS.

51. *De Philippo*] Persei patre, ultimi Macedoniæ regis: de quo, & de Macedonia capta triumphavit L. Æmilius Paulus: de Philippo autem T. Quinctius Flamininus. Livius, Plutarch. IDEM.

52. *De Ætolis*] De quibus triumphavit M. Fulvius Nobilior, anno urbis DLXVI. Livius, Eutropius, alii. IDEM.

profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur: cùm ipse, paulo antè, Annibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Carthagine oppressa, maximis periculis rempublicam liberavisset, nisi illud grave bellum & vehemens putaretur.

15 Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sylla, maximo & fortissimo exercitu, cùm exarcerbasset pugnâ, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Murena, pater hujusce, vehementissimè vigilantissiméque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus conatúque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terrâ & mari calamitosæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res tantæ extiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio & virtute gestum. Nam, cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eámque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, quâ effractâ & revulsâ, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret, medio-

53. *De Pseudophilippo*] De quo, & de Macedonia devicta triumphavit Q. Metellus proprætor: unde Macedonici cognomen: quod Livius, Pausanias, alii præterea tradiderunt. IDEM.

54. *De Corinthiis*] De quibus, & de Achæis Mummius triumphavit, Achaicíque cognomen est adeptus. IDEM.

55. *Cum Antiocho*] Cui victo pacis conditiones hæ datæ sunt, ut Europâ abstineret, Asiáque omni, quæ cis Taurum est, decederet: XV millia talentorum Euboicorum daret; mille talentûm per XII. annos daret Eumeni regi, qui populum Romanum in bello juverat, CCCC talenta redderet. IDEM.

cri certamine, & parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto prælia: prætereo oppugnationes oppidorum. Expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiisque renovarit.

16 Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitûs, imperatorísque dicendum, plurima & maxima prælia commemorare possem. Sed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tantâ curâ senatus & populus Romanus suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli, neque verò ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summâ contentione pugnata. Qua ex pugna cùm se ille eripuisset, & Bosphorum confugisset, quò exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, speraret, victoriâ possideret, tamen non antè, quàm illum vitâ expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi & ejecti vita tanti æstimata est, ut morte ejus nuntiatâ, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello, L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: & hanc ejus operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse. At

56. *Summo ingenio, operâ, gratiâ*] Hotomannus lib. 11. Observat. cap. 13. reponit *opibus*; sed præter libros veteres. Intelligitur autem *forensi*; quod annotavit ad oram Gulielmius. GRUTERUS.

57. *A Q. Maximo*] Cui *Eburno* cognomen fuit propter candorem. MANUT.

58. *Duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt*] Duæ res deerant Murenæ, cùm præturam petebat: hinc minùs visus est gratiosus, quàm competitor Sulpicius. Ambas deinde habuit in petitione consulatûs; hinc eundem illum competitorem superavit. Pergit exponere, quænam illæ duæ res fuerint. *Una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibúsque competitorum creverat.* Ædilis Murena

At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitíſne vos, tanquam ex ſyngrapha, agere cum populo, ut, quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia; & totam opinionem parva nonnunquam commutat aurà rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnunquam ita factum eſſe etiam populus admiretur: quaſi verò non ipſe fecerit. Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum ſummo ingenio, opera, gratia [16], nobilitate, à M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem, à Q. Maximo [17]? Non modò horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne cùm eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtatés ſæpe certo aliquo cæli ſigno commoventur, ſæpe improvisò nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa excitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur. 17

Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio; duæ res vehementer in prætura deſideratæ ſunt, quæ ambæ in conſulatu tum Murenæ profuerunt [18]: una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & ſtudiis ſermonibúſque competitorum creverat: altera, quòd ii, quos in provincia ac legatione omnis & liberali- 18

 tatis

Murena non fuerat, adeóque nullos fecerat ludos; expectatio igitur, hoc eſt, fruſtratio muneris obfuit illi cùm præturam peteret, quòd omiſsâ ædilitate, populum ſibi magnificentiâ ludorum, & apparatu, ut cæteri ferè conſueverant, non conciliaſſet. Præcipuè cùm omiſſionem ædilitii muneris neque diſſimularet populus *rumore nonnullo*; & competitores ſuos ipſorum ludos verbis extollerent, & ſtudiosè amplificarent. Quid deinde? *Munus ampliſſimum, quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit.* Sortitus enim prætoriam provinciam urbanam, magnificè ludos Apollinares, quos à prætore urbano fieri quotannis neceſſe erat, apparavit Murena. Quâ ratione multùm apud populum gratiæ illi acceſſit, conſulatum petenti. FERRATIUS.

tatis & virtutis suæ testes habuerat, nondum decesserant [59]. Horum utrumque ei fortuna ad consulatûs petitionem reservavit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præstò fuit: & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit.

Num tibi hæc parva videntur adjumenta & subsidia consulatûs? voluntas militum, quæ cùm per se valet multitudine, tum apud suos gratiâ: tum verò in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris. Imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio, *Me saucium recreavit: me prædâ donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: nunquam iste plus militi laboris imposuit, quàm sibi sumpsit ipse; cùm fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prærogativum [60]: quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonémque valuisse?

19 Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnoperè delectari? Minus est mirandum. Quanquam huic causæ id satis est. Sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis

59. *Nondum decesserant*] Nondum Lucullus cum exercitu Romam venerat ad triumphum, cùm Murena præturam peteret. FERRAT. Vide Acad. II. 1.

60. *Omen prærogativum*] Prærogativa centuria: cujus voluntatem, & judicium centuriatis comitiis reliquæ centuriæ sequebantur: ut omen ea comitiorum fuerit. MANUTIUS.

61. *L. Otho*] L. Roscius Otho, tribunus plebis Cicerone consule, legem tulit, ut in theatro equitibus Romanis quatuordecim gradus proximi, spectandi causâ, darentur: quâ lege restitutam ait Cicero equestri ordini cum dignitate voluptatem. Livius, Asconius, Plut. IDEM. Vide Tom. VI. in Fragmentis Orationum de L. Othone.

62. *Competitricem*] Antonius scenam argentatam (de qua Plinius XXXIII. 3.) in ludis dederat, collega Ciceronis in Ædilitate. Hinc metuebat Cicero ne scena illa plus apud populum in petitione valeret, quàm ipse: & scena pro Antonio petere consulatum videbatur. ERNESTUS.

negotiis impedimur, & ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta?

L. Otho [61], vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordini reſtituit non ſolùm dignitatem, ſed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima, quòd honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſenſi. Nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem [62]. Quòd ſi ego, qui trinos ludos [63] ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui caſu nullos feceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam, adverſatam putas?

Sed hæc ſanè ſint paria omnia: ſit par forenſis opera militari: ſit par militari ſuffragatio urbana: ſit idem, magnificentiſſimos & nullos unquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihílne exiſtimas inter tuam, & iſtius ſortem interfuiſſe?

Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, 20
juris dicundi [64]: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio [65]: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad conſulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua ſors? triſtis, atrox: quæſtio peculatus [66], ex altera parte, lacrymarum &

---

63. *Trinos ludos*] Primos Cereri, Libero, & Liberæ: ſecundos Floræ: tertios Jovi, Junoni, & Minervæ *Verr.* V.

64. *Sors juris dicundi*] Hoc eſt, provincia juris dicendi. *Sors* enim quævis provincia alicui impoſita vel cum ſorte, vel ſine ſorte. Sic apud noſtrum *ſortis conjunctio* eſt ſocietas collegii. *Sors* autem *juris dicendi* eſt prætura urbana, quam qui conſecutus erat, dicebatur *honoratus prætor*. Illi etiam ſoli & peregrino prætori juriſdictio dicebatur aſſignata eſſe: reliqui prætores, qui quæſtiones ſortiti erant, carebant juriſdictione. Hinc Tac. Agric. 6: *Idem præturæ tenor & ſilentium. Nec enim juriſdictio obvenerat.* GRÆVIUS.

65. *Æquitatis largitio*] Rectè largitionis nomen ad æquitatem adjunxit. Nam ſæpe quod jus negat, æquitas largitur. MAN.

66. *Quæſtio peculatûs*] Tu ſortitus es quæſtionem, hoc eſt judicium de peculatu, ſeu furto pecuniæ publicæ. Cæteri enim prætores, excepto urbano & peregrino, ſortiebantur inter ſe quæſtiones. Iſta quæſtio dicitur triſtis & atrox, quia peculatus rei in ſqualore, omnéſque illius neceſſarii in lachrymis verſabantur. GRÆVIUS.

& ſqualoris, ex altera, plena catenarum, atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem : ſcriba damnatus [67], ordo totus alienus : Syllana gratificatio [68] reprehenſa; multi viri fortes, & propè pars civitatis offenſa eſt : lites ſeverè æſtimatæ [69] : cui placet, obliviſcitur; cui dolet, meminit. Poſtremò tu in provinciam ire noluiſti. Non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & conſul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit. Habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis [70] : qua uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. Ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiáque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſtò fuiſti. Fateor : ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui [71] ſolere in eos, à quibus provincias contemni intelligant.

21 Et, quoniam oſtendi, Judices, parem dignitatem ad conſulatûs petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuiſſe : dicam jam apertiùs, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amiſſo jam tempore [72], quæ ipſi ſoli, re integrâ, ſæpe dixi. Petere conſulatum neſcire te Servi, perſæpe tibi dixi: & in iis rebus ipſis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quàm ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores [73] & minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri : ſed & populi opinionem à ſpe adipiſcendi avertunt [74], & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit : neque in uno aut altero animadverſum eſt,

67. *Scriba damnatus*] Scribam Servius prætor de peculatu damnaverat : quo totus ordo ſcribarum *alienus*, hoc eſt, offenſus. MANUTIUS.

68. *Syllana gratificatio*] Sylla victor iis, qui ſuas partes in bello juverant, de publico largitus eſt : ea largitio poſt illius interitum, peculatûs nomine in judicium vocata; multíque Servio prætore condemnati. Unde illi pars civitatis infenſa. IDEM.

69. *Lites ſeverè æſtimatæ*] Æſtimatio litis eſt quantum ſolvere, aut quid ſufferre damnatum oporteat. CAMER.

70. *Liberalitatis*] Omittens in delectu habendo, quos vellet. FERRATIUS.

71. *Minui*] Favent enim Candidatis, ut ſibi in provinciis gratiam illi rependant. IDEM.

eſt, ſed jam in pluribus: ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur.

Quid ergo acceptam injuriam perſequi non placet? Immò vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi. Petitorem ego, præſertim conſulatûs, magna ſpe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquiſitio candidati, prænuntia repulſæ: non teſtium potiùs, quàm ſuffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non declamatio potiùs, quàm perſalutatio: præſertim cùm jam hoc novo more omnes ferè domos omnium [75] concurſent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quiſque animi & facultatis habere videatur. Vidéſne tu illum triſtem? demiſſum? jacet, diffidit, abjecit haſtas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum accuſationem cogitare? inquirere in competitores? teſtes quærere? alium faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat.* Ejuſmodi candidatorum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, aut teſtatam rem [76] abjiciunt, aut ſuam operam, & gratiam judicio, & accuſationi reſervant.

Accedit eòdem, ut etiam ipſe candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiámque ſuam in petitione non poſſit ponere. Adjungitur enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum omnium maxima. Magnum eſt enim, te comparare ea, quibus poſſis hominem è civitate, præſertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per ſe, & per ſuos, & verò etiam per alienos, defendatur. Omnes enim ad pericula propulſanda concurrimus: & qui non apertè inimici ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciſſimorum officia & ſtudia præſtamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accuſandi moleſtiam, ſic intellexi; in petendo, ſtudium 22

 eſſe

72. *Amiſſo jam tempore*] Cum præterierit occaſio. MANUT.

73. *Accuſandi terrores*] Accuſandi de ambitu, ut nunc accuſas Murenam. Quos terrores jam tum candidatus jaciebas. IDEM.

74. *Populi opinionem à ſpe adipiſcendi avertunt*] Efficiunt, ut populus opinetur, eum qui terroribus ejuſmodi utitur, adipiſci conſulatum non poſſe. Qui enim candidatus competitoribus ſuis minatur, is parum ſperare conſulatum videtur. Quod cùm populus animadvertit, deſperantem deſerit, & amicorum ſtudia debilitantur. IDEM.

75. *Omnium*] Candidatorum. IDEM.

76. *Teſtatam rem*] Ipſi enim Candidati deſperationem ſuam teſtantur. FERRAT.

esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem, & petitionem consulatûs diligenter adornet atque instruat. Unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cùm te de curriculo petitionis deflexisses, animúmque ad accusandum transtulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? Vehementer errasti. Quis enim dies fuit, posteaquàm in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris?

23 Legem ambitûs [77] flagitasti, quæ tibi non deerat. Erat enim severissimè scripta Calpurnia. Gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata est. Commoti animi sunt tenuiorum. Exilium [78] in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est [79]: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam cæteri vitæ fructus relinquendi [80]. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatûs, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minimè [a] proderant [81]. Illa, quæ meâ summâ voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti [82], prorogationem legis Maniliæ [83], æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum

77. *Legem ambitus*] Lege Tullia de ambitu lata in gratiam Sulpicii, tria maximè perscribebantur: pœna in eos, qui suffragia venderent; exilium in eos, qui largitionem facerent; & ne reis de ambitu excusatio morbi prodesset. Hinc infrà innuit, Murenam infirmâ valetudine judicio adesse. FERRAT.

78. *Exilium*] A te flagitatum est: quod Calpurnia lex non irrogabat. MANUT.

79. *Morbi excusationi pœna addita est*] Videtur Servius & petiisse à Senatu, & obtinuisse, ut lex ferretur de cogendis omnibus ad comitia consularia, pœnâ additâ, si quis morbum excusaret. IDEM.

80. *Aut incommodo morbi cæteri vitæ fructus relinquendi*] Aut, si propter morbum ad comitia non ivissent, potestate suffragandi in posterum privarentur. Sic enim illud accipio: *cæteri vitæ fructus relinquendi.* IDEM.

a Lamb. *proderant. Quid? illa*

81. *Cui minimè proderant*] Non enim ideò legem illam tuli, quia mihi prodesset. IDEM.

82. *Confusionem suffragiorum flagitasti*] Petierat Servius, non ut, latis suffragiis, centuriæ numerarentur, quod fieri solebat; sed ut omnia centuriarum omnium suffragia confunderentur: iisque numeratis quis consul factus esset, quis rejectus, intelligeretur.

giorum [84]. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editities judices [85] esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent.

Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsæpiebant. Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo, Hortensio multa gravissimè dicta sunt; quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cùm ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus ferè versor, & quod possum, Judices, occurro vestræ sapientiæ [86].

Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni 24
tuæ, cùm tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: mœstos amicos, observationes [87], testificationes [88], seductiones [89] testium, secessionem subscriptorum [90] animadvertebant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque lætum, stipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque sicariis,

retur. Ita fiebat, ut ambitus tolleretur, cùm nullius centuriæ beneficium appareret. Idem.

83. *Prorogationem legis Maniliæ*] Ut lex Manilia de suffragiorum confusione, quæ jam abrogata fuerat, in posterum valeret. Idem.

84. *Æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum*] Confusis suffragiis hoc sequebatur, ut eorum, qui suffragia ferebant, non gratia, non dignitas extaret. Idem.

85. *Edititios judices*] Non ut sorte eligerentur, sed ipse accusator judices ederet. Ferratius.

86. *Occurro vestræ sapientiæ*] Id est, anteverto expectationem quantum possum eorum, quæ mihi dicenda esse intelligitis. Camer. Recepit *satietati* Lambinus, sed invitis libris omnibus. quos ego post Victorium, Manutium, Gruterum consului, *sapientiæ* præ se ferunt, quamvis & ipse mallem *satietati*, si libri suffragarentur. Grævius. Probat etiam *satietati* Hotomanus Observat. II. 13.

87. *Observationes*] Quis largiretur, quis acciperet. Manut.

88. *Testificationes*] Tabularum confectio, quæ fit adhibitis testibus. Græv.

89. *Seductiones*] Cùm seorsum ab aliis, cum quibus erant, duceret. Idem.

90. *Subscriptorum*] Qui subscriberent accusationi. Manutius.

cariis, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Feſulanorum exercitu. Quam turbam diſſimillimo ex genere [91], diſtinguebant homines percuſſi Syllani temporis calamitate. Vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ: ſic ut ei jam exploratus, & domi conditus conſulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

25 Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus ſit, quantáque deſperatio reipublicæ, ſi ille factus eſſet, nolite à me commoneri velle: voſmetipſi vobiſcum recordamini. Meminiſtis enim, cùm illius nefarii gladiatoris voces percrebruiſſent, quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur, cùm miſerorum fidelem defenſorem negaſſet inveniri poſſe, niſi eum, qui ipſe miſer eſſet: integrorum, & fortnnatorum promiſſis ſaucios, & miſeros credere non oportere: quare qui conſumpta replere, erepta recuperare vellent, ſpectarent quid ipſe deberet, quid poſſideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitoſum eſſe oportere eum, qui eſſet futurus dux & ſignifer calamitoſorum.

Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatuſconſultum, referente me, ne poſtero die comitia haberentur, ut de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaque poſtridie, frequenti ſenatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus juſſi, ſi quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atque ille, ut ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgavit, ſed indicavit, atque induit. Tum enim dixit, duo corpora eſſe reipublicæ: unum debile, infir-

91. *Diſſimillimo genere*] Diſſimilitudo erat in hoc potiſſimum, quòd Feſulani & Arretini à Sylla ſpoliis belli civilis quaſi eſſent ditati, cùm illas colonias ibi dictator conſtituiſſet. De his vide cap. 9. Catilin. 11. Alii verò à Sylla bonis erant exuti & poſſeſſionibus, quas aſſignaverat ſuis colonis, qui itidem ſequebantur Catilinam ſpe recuperandi amiſſos fundos & prædia in his turbis. GRÆVIUS.

92. *Unum debile, infirmo capite*] Si contrariis contraria referenda, legendum videtur, *firmo capite*: ut unius corporis debilitas cum alterius firmitate, & ejuſdem firmum caput cum nullo capite conferatur. Unum autem debile corpus firmo capite, ſunt partes Optimatum, quarum caput eſt ſenatus, conſul, prætor, & reliqui magiſtratus. Alterum verò corpus firmum ſine capite, plebs eſt, cujus multitudo ſi ducem habeat, Optimates facilè vincit. Sed quid diſputo, quaſi ambigua conjectura

infirmo capite [92]: alterum firmum, sine capite: huic, cùm ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severè, pro rei indignitate, decrevit. Nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præsertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ restincturum.

His tum rebus commotus, & quòd homines jam tum con- 26
juratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, non quæ me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput & collum solere petere) verùm ut omnes boni animadverterent, & cùm in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque meum concurrerent. Itaque cùm te, Servi, remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe & cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, præsertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. Qui cùm honestissimo patre, atque majoribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, & ita petisset, ut neque mi-

---

ctura sit? mecum sentit Plutarchus, aut ego potius cum illo, ut antiquitati honor habeatur. Ejus hæc verba sunt in Ciceronis vita: *Τὶ γὰρ δεινὸν πράττω, εἰ, δυοῖν σωμάτων, τοῦ μὲν ἰσχνοῦ, καὶ κατεφθινηκότος, ἔχοντος δὲ κεφαλὴν, τοῦ δ' ἀκεφάλου μὲν, ἰσχυροῦ δὲ, καὶ μεγάλου, τούτῳ κεφαλὴν αὐτὸς ἐπιτίθημι.* MANUTIUS. Ut contraria contrariis referantur, legi vult Manutius, *firmo capite*. At non optimam comparationem, & contrapositis elegantem quærebat Catilina; sed quam tempori, loco, & personis ad excitandam confidentiam, maximè convenientem putabat. Eo certè consilio id in senatu dixerat, ut multos novarum rerum studiosos ad conjurandum pertraheret. An verò id efficiebat faciliùs, si firmum esse diceret caput optimatium, contra quos arma laturi erant, quàm si infirmum? Legendum igitur, *infirmo capite*, ut nomine *capitis* Cicero consul intelligatur, quem ignobilem, timidum, ac minimè strenuum dicebant. FERRATIUS.

minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est magno adjumento Catilinæ subitam spem consulatûs adipiscendi fuisse?

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitûs criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt; à me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum [93] indiciis, & de deprehensis pecuniis; adolescenti [94] ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis [95]; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo.

27 Sed pauca, quæ meum animum repentè moverunt, priùs de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cùm sæpe antea, Judices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis laboribúsque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti à studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt; tum verò in his L. Murenæ tantis, támque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrûm conditionem, neque hujus eventum fortunámque miserari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, majorúmque suorum, unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta, & hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur [96].

Quæ cùm sunt gravia, Judices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam,

93. *Divisorum*] A quibus pecunias populo pro Murena divisas esse, Postumius dicebat. MANUTIUS.

94. *Adolescenti*] Quis non intelligit, Ser. Sulpicii filium significari? qui & ipse cum Postumio, & Catone, patri Murenam accusanti, subscripserat. IDEM.

95. *Equitum centuriis*] Equitum Centurias octodecim à Servio Rege institutas narrat Livius, & suffragium in prima Classe tulisse. Hos à L. Natta Murenæ privigno ad prandium invitatos objecerant adversarii. FERRATIUS.

96. *Etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur*] Primùm est ei timendum, ne dignitatem, & quam habet relictam à patre, avo, majoribúsque suis, & quam ipse adeptus est, amittat; deinde, ne, dum studet novæ laudi, veteris etiam fortunæ jacturam faciat. Dividit Cicero Murenæ statum in dignitatem, & fortunam. MAN.

97. *Sodalis filii*] Filii scilicet L. Murenæ. FERRATIUS.

Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuriâ L. Murenæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii [97], cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quanquam à Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimico exitio esse deberet.

Respondebo igitur Postumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus [98] in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cujus competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cùm petere destitit. Sin autem eorum aliquis largitus est: expetendus amicus est, qui alienam potiùs injuriam, quàm suam persequatur. ***

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac ro- 28
bur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator & vehemens, ut multò magis ejus auctoritatem, quàm criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, Judices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatûs [99], ne quid totius vitæ splendor & gravitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem, Numantiámque deleverat, cùm accusavit L. Cottam [100]. Erat in eo

*** *Ea omnia, quæ & Posthumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.*

---

98. *Prætorius candidatus*] Prætorius candidatus Postumius præturam petere destiterat, ut candidatum consularem accusaret Murenam. Quod mirari jure licuit. Cur enim suos potius competitores non accusaret? an exspectabat, ut amicus aliquis alienam persequeretur injuriam? Nimirum, ait Cicero, ejusmodi hoc est, ut si desultorius in quadrigarum curriculum incurrat. Quid enim desultorio cum quadrigis? Desultorii dicebantur, qui ex uno equo in alterum, non intermisso cursu, celerrimè desiliebant. Varro lib. 2. de re rust. cap. 7. *Aliter quadrigarius, ac desultor.* Livius lib. XXXIII. *Desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatus transultare moris erat.* MANUTIUS.

99. *Expectatio tribunatûs*] Designatus erat Tribunus pl.

100. *L. Cottam*] Vide omnino Valer. Max. lib. VIII. cap. 4.

eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius operâ tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adversarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam [1] (nam traditum memoriæ est) nónne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus & populus universus, & sapientes, ac multùm in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de causa judicasset: iniquam legem, Judices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

29 Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister [2]: *sed, si peccas, te regere possum.* At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potiùs, quàm leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulò asperior & durior, quàm aut

1. *Serv. Galbam*] Idem ibid.

2. *Inquit ille fortissimo viro senior magister*] Ex aliqua fortasse tragœdia sumptum, de Chirone Achillem, cujus magister fuit, instruente. Manut.

3. *Cujus inventorum æmuli*] Hoc est, sectatores. Gronovius ad illud Livii in lib. 1. cap. 18. Grævius.

4. *Gratiâ nunquam moveri*] Nihil facere, ut gratiam ab aliquo ineat. Idem.

aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium, audaciùs paulò de studiis humanitatis, quæ & mihi & vobis nota & jucunda sunt, disputabo.

In M. Catone, Judices, hæc bona, quæ videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria. Quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli [3] Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, & præcepta ejusmodi: Sapientem gratiâ nunquam moveri [4], nunquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minùs delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cùm opus non fuerit, quàm eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam.

Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissi- 30
mis inductus, arripuit; neque disputandi causâ, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani [5]? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi? sceleratus & nefarius fueris, si quidquam, misericordiâ adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est? omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam? fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? malè dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum [6]. Iratus dixisti. Nunquam, inquit, sapiens iras-

5. *Petunt aliquid publicani*] Ut de minuenda vectigalium mercede. Quibus restitit unus, & pervicit Cato, Vide ad Attic. lib. I. Manut.

6. *Dixi in senatu, me nomen consularis candidati delaturum*] Valet hoc maxime ad causam Murenæ sublevandam. A Catone accusatur, non quòd contra leges fecerit aliquid, sed quoniam in senatu semel dixit Cato, se nomen consularis candidati dela-

citur. At temporis causâ. Improbi, inquit, hominis eſt, mendacio fallere: mutare ſententiam, turpe eſt: exorari, ſcelus: miſereri, flagitium.

Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia, diffiſum ingenio meo, quæſiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi à Platone, & Ariſtotele, moderati homines, & temperati, aiunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam: viri boni eſſe miſereri: diſtincta eſſe genera delictorum, & diſpares pœnas: eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum: ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat: iraſci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, ſi ita rectius ſit, mutare: de ſententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam eſſe moderatas.

31 Hos ad magiſtros ſi qua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet, non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior, (neque enim eſſe potes) ſed paulo ad lenitatem propenſior. Non accuſares nullis adductus inimicitiis, nullâ laceſſitus injuriâ, pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate atque honeſtate præditum: putares, cùm in ejuſdem anni cuſtodia [7] te atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te, cum hoc, reipublicæ vinculo eſſe conjunctum: quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem in partem interpretarere.

Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam, uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim iſti ipſi mihi videntur

delaturum. Alter quiſpiam, qui Stoicus non eſſet, fateretur, id ſe dixiſſe iratum, & dictum ac mentem mutaret. Hoc fateri non vult Cato, ne quid feciſſe videatur indignum ſapientis gravitate atque conſtantiâ. Idcirco itaque reus eſt Murena, quoniam Stoici docent, iraſci non eſſe ſapientis, & ſe Cato putat ſapientem eſſe. Oliv.

7. *Cuſtodia*] Nam eodem anno Tribunus pl. Cato, Murena Conſul futurus erat. Ferratius.

8. *Fines officiorum*] Id eſt, extremum & ultimum, quod eſt τέλος. Hæc etiam Cicero & alibi *finium* verbo indicavit. Præclara tranſlatio à terminis agrorum aut regionum, quibus illorum ſpatia & territoria definiuntur. Hæc nunc protuliſſe longiùs quàm natura rerum pateretur, Stoicos ait, id eſt, in ultimo & extremo quodam bono conſtituendo exceſſiſſe modum conditionis & uſus vitæ humanæ. Quando enim ad illud rectum, quod ipſi κατόρθωμα, pervenietur, aut quæ hujus erit uſurpatio in convictu & conſuetudine hominum? Fuiſſe igitur hoc conſ-

tur veſtri præceptores & virtutis magiſtri, fines officiorum [8] paulo longiùs, quàm natura vellet, protuliſſe: ut, cùm ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, ubi oporteret, conſiſteremus. Nihil ignoveris. Immò aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causâ feceris. Immò reſiſtito gratiæ, cùm officium & fides poſtulabit. Miſericordiâ commotus ne ſis. Etiam: in diſſolvenda [9] ſeveritate: ſed tamen eſt laus aliqua humanitatis. In ſententia permaneto. Verò; niſi ſententiam ſententia alia vicerit melior.

Hujuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditiſſimum [10] hominem, & penè divinum domi: cujus oratione & præceptis, quanquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (ut accepi à ſenibus) leniſſimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex ſtudio iſto? quis illo gravior? ſapientior? Poſſum de L. Philippo [11], de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquámne exiſtimas Catone, proavo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuiſſe, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute cùm verè gravitérque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi, ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad unumquemque noſtrûm pervenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quàm tibi. Sed, ſi illius comitatem & facilitatem tuæ gravitati ſeveritatique aſperſeris: non iſta

 qui-

---

conſilium illorum Cicero putat, non quòd perveniri ad tantam perfectionem poſſe crederent, ſed ut annitentes procederent longiùs. CAMERARIUS.

9. *In diſſolvenda*] Cùm periculum eſt, ne miſericordia juſtitiæ obſit, & æquabili ſeveritati. FERRATIUS.

10. *Eruditiſſimum*] Panætium.

11. *De L. Philippo.*] Locus unus ex iis, quibus, contra veteres libros, conjecturam libenter ſequor. Quis enim hiſtoriæ peritus, *de L. Philo*, non probabit magis, quàm de L. Philippo; Philus doctrinâ, & ſapientiâ clarus: itaque conjungitur, item ut hîc, cum Scipione, Lælio, Catone, in oratione pro Archia, cap. 7. *eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines & continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum M. Catonem illum ſenem.* Sic & aliis in locis. At de L. Philippo, tanquam ſapiente, & docto, quæ loquitur hiſtoria? MANUTIUS.

quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condîta jucundiùs.

32 Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi è causa nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. Ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti, obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgò locus tributim, & item prandia si vulgò essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus judicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. Nam factum sit, nécne, vehementer quæritur. Si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest.

Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: ut ex senatusconsulto neque cujus intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, à L. Murena illa esse commissa. Tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam.

33 Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri. Eccui autem non prodîtur revertenti? quæ fuit ista multitudo? Primùm, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, rogatos [12] esse multos? Num

12. *Rogatos*] Ut in campum Martium advenienti ex provincia Murenæ obviam prodirent. Manut.

13. *Deductum*] In campum, honorem aliquem petentibus infimorum hominum filiis. Idem.

14. *Societates*] Publicanorum. Idem.

15. *Tota natio candidatorum?*] Pretorii candidati, ædilitii, quæstorii, &c. Idem.

16. *Aut promerendi, aut proferendi beneficii locum*] Lambinus *referendi*. Malè. *Promeremur* beneficium alterius, *proferimus* nostrum

Num aut criminoſum ſit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios propè de nocte ex ultima ſæpe urbe deductum [13] venire ſoleamus, in ea non eſſe gravatos homines prodire horâ tertiâ in campum Martium, præſertim talis viri nomine rogatos? Quid, ſi omnes ſocietates [14] venerunt, quarum ex numero multi hîc ſedent judices? Quid, ſi multi homines noſtri ordinis honeſtiſſimi? Quid, ſi illa officioſiſſima, quæ neminem patitur non honeſtè in urbem introire, tota natio candidatorum [15]? ſi denique ipſe accuſator noſter Poſtumius obviam cum bene magna caterva ſua venit: quid habet iſta multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. Hoc dico, frequentiam in iſto officio gratuitam, non modò dignitati ullius unquam, ſed ne voluntati quidem defuiſſe. At ſectabantur multi. Doce, mercede: concedam eſſe crimen. Hoc quidem remoto, quid reprehendis?

Quid opus eſt, inquit, ſectatoribus? A me tu id quæris, quid opus ſit eo, quo ſemper uſi ſumus? Homines tenues unum habent in noſtrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum [16], hanc in noſtris petitionibus operam, atque affectationem. Neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies: à quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi uno baſilicæ ſpatio [17] honeſtamur, diligenter obſervari videmur & coli. Tenuiorum & non occupatorum amicorum eſt iſta aſſiduitas: quorum copia bonis & beneficis deeſſe non ſolet. 34

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: ſine eos, qui omnia à nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint. Si nihil erit, præter ipſorum ſuffragium, tenue eſt: ſi, ut ſuffragantur, nihil

noſtrum. GRUTER. *Proferre beneficium*, pro *conferre* nuſquam legitur. Nihil tamen ſine libris muto. Si in ullo eorum quos ego vidi, aut quos Gruterus aliique inſpexerunt, inveniſſem *referendi*, recepiſſem id ſanè cum Manutio. Nam vulgata lectio eſt inſulſa & aliena à Latino ſermone. Expectandum eſt, donec meliores codices eruantur. Nam de Lambinianis meritò dubitant homines eruditi. GRÆVIUS.

17. *Uno Baſilicæ ſpatio*] Cùm ſpatiamur in baſilica, vel ſemel, non modò iterum & ſæpe. MANUTIUS.

hil valent gratia [18]. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum [19] suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ullâ re aliâ, quæ à nobis consequuntur, nisi operâ suâ, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & senatus consulto, quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. Nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. Etsi hoc factum à Murena omnino, Judices, non est; ab ejus amicis autem more & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hæ quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostrâ, aut patrum nostrorum memoriâ, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo [20] & in foro daretur amicis & tribulibus? Hæc homines tenuiores primùm, nedum qui à suis tribulibus vetere instituto assequebantur. ***

35 Præfectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas [21], tribulium causâ, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt [22], in quibus tamen Murena

*** *Deest nonnihil.*

18. *Si, ut suffragantur, nihil valent gratiâ*] Manutius hoc totum abundare arbitratur, & nihil omnino requiri post illud: *Si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est.* Ego & necessarium alterum illud membrum esse judico ad absolvendam sententiam, & duobus modis exponi posse contendo. Nam suffragari nihil aliud est, & significat, quàm suum dare suffragium, ne ab ipsius verbi notione recedatur. Jam constat, hanc superioris membri esse approbationem: *Si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est*; nimirum, si in referenda gratia nobilibus viris, pro tot ac tantis sibi collatis beneficiis, nihil tenuiores habeant, præter suffragium, tenuis admodum est compensatio. Qua de causa? *Si ut suffragantur, nullâ valent gratiâ;* quoniam, prout suffragantur, & in ferendis suffragiis, nulla tenuiorum gratia est. Hac eâdem Oratione cap. 23. ubi agitur de postulatis Sulpicii à Senatu repudiatis: *Confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum.* Lex Manilia jam vel abrogata, vel repudiata jubebat, confusis omnium Centuriarum suffragiis, eos esse consules (idémque puta de cæteris Magistratibus) qui plura tulissent. Eadem lex ut restitueretur, Sulpicius petebat, cui si senatus assensus fuisset: primò nullius centuriæ beneficium apparuisset, hinc tollebatur gratia: deinde omnes simul omnium classium centu-

rena ab ſenatûs auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; ſed mercede: convince. Num ſectari multos? non; ſed conductos: doce. Num locum ad ſpectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè. Sed vulgò, paſſim. Quid eſt vulgò? univerſos. Non igitur, ſi L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui, & quo animo jam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus, gratioſus, id erit ejus vitrico fraudi aut crimini: nec, ſi virgo Veſtalis, hujus propinqua & neceſſaria, locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa eſt remotus. Omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum auſterè & Stoicè Cato. Negat verum eſſe [23], allici benevolentiam cibo: negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cœnam, petitionis causâ, ſi quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum ſenſibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? Horribilis oratio, ſed eam uſus, vita, mores, civitas ipſa reſpuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores iſtius vitæ atque orationis, qui quotidianis

centuriæ ſuffragium tuliſſent, hinc dignitatem; & jus ſuorum ſuffragiorum, primæ & ſecundæ claſſis centuriæ amittebant, à quibus plerumque abſolvebantur comitia. Habes igitur, duas tantùm claſſes, ut plurimum, gratiâ valuiſſe in ferendis ſuffragiis; hoc eſt in ſuffragando, quòd ferè ab iis abſolverentur comitia centuriata, de quibus loquimur, antequàm reliquæ claſſes intrò vocarentur; proindéque tertia, quarta & quinta, in ſuffragando, nullâ gratiâ valebant. Hi erant tenuiores, de quibus ut pateat verè eſſe dictum: *Si nihil erit præter ipſorum ſuffragium, tenue eſt*; additur ratio: *Si* (pro quoniam) *ut ſuffragantur* (prout ſuffragium ferunt) *nullâ valent gratiâ*. Ferratius.

19. *Non vocare domum ſuam poſſunt*] Eſt, non invitare ad cœnam, ſeu convivium. GræVIUS.

20. *In circo*] Circenſibus ludis in Circo, gladiatoribus in foro. Manutius.

21. *Tabernas*] Ut ex iis ludos ſpectare poſſet. Idem.

22. *In tuam nimiam diligentiam conjecta ſunt*] Non in Murenæ culpam. Videt populus, nimiùm te diligentem in his criminibus fuiſſe; Murenam tamen expertem culpæ putat. Manutius.

23. *Verum eſſe*] Pro, æquum eſſe. Quo ſenſu Cicero ſæpe accipit, ut jam ſæpe diximus. Hotom.

dianis epulis in robore [24] accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis laborísque dispertiunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri [25], uno adventu nostri exercitus, deleti sunt: alteri [26], nostri imperii præsidio disciplinam suam, legésque conservant.

36 Quare noli, Cato, majorum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm severâ oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. Is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, ut triclinium [27] sterneret, cùm esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur. Quem cùm supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republica potissimùm natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cùm esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis præturâ dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes & inhumanitatem multo minùs. Distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse,

24. *In robore*] In dura quapiam materia, ac ligno. VICTOR. *Var. lect.* III. 15.

25. *Alteri*] Cretenses, quos debellavit Q. Metellus, hinc dictus *Creticus*.

26. *Alteri*] Lacedæmonii.

27. *Triclinium*] Lectos sterneret; in triclinio enim lecti sternebantur. Tribus autem in rebus Tubero peccavit: quòd hœdinis pellibus usus est pro veste pretiosa: quòd Punicanis, hoc est ligneis lectis, pro eburneis & argenteis: quòd vasis Samiis, hoc est fictilibus, pro Deliacis, aut Corinthiis. FERRATIUS.

ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, ut pro mea salute laborem periculúmque suscipias?

Quid, quòd habes nomenclatorem? in eo quidem fallis & decipis. Nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quàm tibi. Sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur antè petis, quàm insusurravit [28]? aut quid, cùm admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquàm es designatus, multò salutas negligentiùs? Haec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt. Sin perpendere [29] ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quae omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat, quàm largitionem.

At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentiâ laberis. Ego quod facio, Judices, cùm amicitiae dignitatísque L. Murenae gratiâ facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrûm causâ facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, Judices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eò L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut eâ copiâ, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat, ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: à quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. 37

28. *Cur antè petis, quàm insusurravit*] Cur ad homines accedis, & studium, favorem, gratiam petis, antequàm servus monitor eorum tibi nomina insusurraverit? De servo monitore Horat. lib. I. Epist. VI. 50. & lib. II. Od. XVIII. 11. *Pauperem dives me petit.* Olivetus.

29. *Sin perpendere*] Si autem haec, quae in petitione facis, perpendere velis ad praecepta ejus, quam profiteris, disciplinae, reperiri poterunt pravissima, & homine Stoico valde indigna. Idem.

Quæris à me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curavi, ne quis metueret: ſed copias illius, quas hîc video, dico eſſe metuendas: nec tam timendus eſt nunc exercitus L. Catilinæ, quàm iſti, qui illum exercitum deſeruiſſe dicuntur. Non enim deſeruerunt: ſed ab illo in ſpeculis atque inſidiis relicti, in capite, atque in cervicibus noſtris reſtiterunt. Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & naturâ, & fortunâ [30], cum reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præſidio, & de cuſtodia civitatis, veſtris ſententiis, deturbari volunt. Quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compreſſi etiam domi meæ ſæpe, Judices: his vos ſi alterum conſulem tradideritis, plus multò erunt veſtris ſententiis, quàm ſuis gladiis conſecuti. Magni intereſt, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, eſſe Kalendis Januarii in republica duo conſules.

Nolite arbitrari [31], mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione, auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri. Inita ſunt in hac civitate conſilia, Judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (ſi eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua & cogitant, & cogitaverunt. Horum ego quotidie conſiliis occurro, audaciam debilito, ſceleri reſiſto. Sed vos moneo, Judices: in exitu eſt jam meus conſulatus: nolite mihi ſubtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

38 Atque ad hæc mala, Judices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nónne proſpicis tempeſtatem anni tui? Jam enim heſterna concione intonuit vox pernicioſa deſignati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatûs petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata ſunt jam

30. *Naturâ & fortunâ*] *Naturâ*, ob probitatem & bonitatem ingenii: *fortunâ*, quòd ipſi etiam expediret ſalvam & incolumem eſſe rempublicam. Ut paulo pòſt, *Fortunâ conſtitutum ad otium amplexandum.* CAMERARIUS.

31. *Nolite admirari &c.*] Victorii ac Manutii hæc lectio eſt: quæ cur Lambino & Grutero diſplicuerit, non video. Valet hæc ſententia ad confirmandam ſuperiorem. *Magni intereſt eſſe Kal. Jan. in rep. duo conſules,*

jam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Piſone initum conſilium ſenatûs interficiendi ſcitis eſſe; in hos dies, in hos menſes, in hoc tempus erumpunt.

Qui locus eſt, Judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex iſtorum inſidiis ac mucronibus, non ſolùm meo, ſed multò etiam magis divino conſilio eripiar, atque evolem? Neque iſti me meo nomine interfici, ſed vigilantem conſulem de reipublicæ præſidio demovere volunt: nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur. Vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præſidii: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint, tum ſe faciliùs inermem & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. Nam ne ſufficiatur conſul, non timent. Vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempublicam ſine præſidio objici poſſe.

His tantis in rebus, tantíſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium in republica, conſulem non cupidum, conſulem (quod maximè tempus hoc poſtulat) fortunâ conſtitutum ad amplexandum otium: ſcientiâ, ad bellum gerendum: animo & uſu, ad quod velis negotium.

Quanquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, Judices: totam rempublicam vos in hac cauſa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam: ſi interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica: ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis 39

 plebis

ſules, quoniam magnum à Catilinæ ſociis imminet reipublicæ periculum. Hi homines, inquit, nihil mediocre agitant animo; vias non ineunt concitandæ multitudinis tritas aliis hactenus factioſis, promulgationem legis improbæ, aut pernicioſam largitionem: ſed atrocibus conſiliis, viis adhuc inuſitatis, malum quærunt reipublicæ, quale nullum aliquando eſt auditum. Quæ ſtatim exponuntur clariùs: *Inita ſunt in hac civitate conſilia*, &c. OLIV.

plebis detur, depulso adversatio, seditionis ac discordiæ concitandæ. Idémne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicæ, judicaret?

Mihi credite, Judices, in hac causa non solùm de L. Murenæ, verùm etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. Non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo sacrario reipublicæ; in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, bonisque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam!

Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc jam qui impedituri [32] sint *** illa pestis immanis, importuna, Catilinæ [33] prorumpet, quà poterit: & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repentè advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum, flammámque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidiis erit respublica, facilè & magistratuum consiliis, & privatorum diligentiâ opprimentur.

40 Quæ cùm ita sint, Judices, primùm reipublicæ causâ, qua nulla

32. *Qui impedituri*] Hunc locum esse mutilum, & in exemplis fideliter editis notatur, & satis per se manifestum est. CAMERARIUS.

Hunc jam qui impedituri sint, videtis. *Illa pestis immanis*] Ita hunc locum emendavit Pantagathus addito verbo *videtis*, quod deest in vulgatis. URSINUS.

33. *Catilinæ*]. Legendum, *Catilina*, potiùs videtur. Quid, ut liberè dicam quod sentio, vox, *Catilina*, fortasse aliena est, & ex annotatione nata. Nam per immanem & importunam pestem, Catilina describitur ac significatur. LAMB.

nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro mea summa & vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ, & cæterorum civium, consulatis: deinde ego fidem vestram, vel defensoris [34] & amici officio adductus, oro atque obsecro, Judices, ut ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. Modò maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacyrmis ac mœrore perditus, vester est supplex, Judices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur.

Nolite, per deos immortales! Judices, hac eum re qua se honestiorem, fore putavit, etiam cæteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunáque privare. Atque ita vos Murena, Judices, orat atque obsecrat, si injustè neminem læsit, si nullius aures, voluntatémve violavit, si nemini, ut levissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatûs magnam habere debet, Judices. Unà enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. Objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro consulatu, non video, Judices. Quæ verò miseranda sunt, ea & mihi ante

34. *Fidem vestram vel defensoris.*] Hic mihi suspicionem mendi varietas affert antiquorum exemplarium. In duobus, *vestram*, abest: in altero legitur, *Fide in vos defensoris*: unum cum pervulgatis libris consentit. Placeret, *Fide, defensoris, & amici officio adductus.* Fides enim propriè defensoris est, officium amici. Quid porrò fidem hic judicum orare opus est? Quale autem videtur, (ut verba quoque consideremus) *fidem vestram oro*? Quæ si parum aut nihil habent momenti, dissensio certè veterum librorum contemnenda non videtur. MANUTIUS.

te oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.
41 Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis: quò se miser vertet [35]? Domúmne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis antè diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominiâ, lugentémque videat? An ad matrem, quæ misera modò consulem osculata filium suum, nunc cruciatur; & sollicita est, ne eundem paulò pòst spoliatum omni dignitate conspiciat?

Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna [36] legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine conspectúque privat? Ibit igitur in exilium miser? quò? ad Orientísne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eòdem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem videat? In ea porrò provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, aspiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Murenam, nuntii literæque celebrassent, & unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repentè eò accedat ipse nuntius suæ calamitatis?

Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima à mansuetudine, & misericordiâ vestrâ, Judices: conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa frequens, mœstúmque vidistis. Nolite à sacris patriis [37] Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere [38] necesse est, domesticum, & suum consulem potissimùm avellere. Quem ego vobis,

35. *Quò se miser vertet*] Conferas licet cum iis quæ de Graccho habentur lib. I. de Orat. cap. 26.

36. *Nova pœna*] Legis à Cicerone latæ de ambitu. Ferrat.

37. *A sacris patriis*] Ædes & Lucus Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Rom. erat. Idem.

38. *Facere*] Sacra facere. Idem.

vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, Judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam, & spondeam.

Tullii artificium in Oratione pro Murena retexere ut faciliùs possit studiosus eloquentiæ candidatus; operæ pretium mihi facturus videtur, si eam quoque legerit, quam in Murenam, exercitationis causâ, scripsit Aonius Palearius, vir inter paucos disertus, nec minùs ingenio ac doctrinâ, quàm acerbissima morte nobilis. Vixit autem ille ante ducentos annos: quem propter elegantiam sermonis putares, nisi admonerem, eâ floruisse ætate, quâ Cicero. Hanc igitur Orationem, etsi longulam, hîc repræsentare totam, & Commentario subjungere non dubitavi. Olivetus.

AONII PALEARII

Oratio

IN L. MURENAM.

Nunquam ego putavi, Judices, cùm vel fortissimus vir civitatis C. Piso legem de ambitu ferret, vel M. Tullius restituendam curaret summâ contentione, ludibrio læsum iri dignitatem populi Romani: quæ si iis tam chara esset, quàm solent prædicare, qui primo quoque verbo Patres patriæ, custodes libertatis, conservatores fortunarum nostrarum appellari volunt, nunquam profectò L. Murena consul nisi salvis legibus renunciatus, ac defensus fuisset. Quòd si comitiis & auspiciis consularibus consecrati hominis tanta habenda ratio est, ut in eum lege agi non liceat: quid opus fuit pro Calpurnia superioribus annis tumultuosis concionibus ad Bellonæ vocari populum Romanum? quid proximis mensibus Senatum haberi frequentem, & juratos etiam adhiberi, ut sententiam fortiter & graviter dicerent de pœna augenda? In quem, obsecro? si qui per ambitum consulatum est adeptus, antequam ineat, his artibus se eripit, & tegit involucro religionis? Quasi verò in ea civitate non simus, in qua sæpe alii se consulatu ultrò sanctissimè abdicarunt, alii legibus coacti turpissimè sunt dejecti. Nulla enim bona auspicia sunt contra patriam, & commune bonum: nulla firma comitia sine legibus: nullo modo consecrari potest is, qui primùm sanctiones violat, ut sit sacrosanctus. Dii enim immortales, quorum puræ simplicésque mentes, omnia perspiciunt, ac vident: neque eos admittunt, neque cum iis communicant, quorum animi cupiditatibus infecti, & falli, & alios fallere consuevetunt. Quòd si solemnis precatio tantam habet vim, ut ratum firmúmque sit, quod hoc ritu petitur: meminisse Judices debetis, Tribunos & Consules consecratos religione singillatim in lege ista ferenda, quod faustum, felix, fortunatúmque sit Senatui, populóque Romano, fuisse deprecatos. Quòd si omen prærogativum tantum semper valuit, quantum ex Hetruscorum disciplina didicimus, & à patribus est observa-

servatum: nolite contemnere, iisdem omnibus priùs fuisse sancitam legem, quàm consulem declaratum Murenam. Sed per Deos, Judices, quid hoc est? quid insinuatio? quid commentario præ se fert consularis, nisi ambitum admissum? Quare ad hujusmodi artes necesse fuit converti oratorem: qui si apertè concederet, ac deprecaretur, & veniam peteret, esset fortasse ferendus: nunc cùm tam audacter neget, & temerè invehatur in M. Catonem, & Ser. Sulpitium, gravissimos & sapientissimos viros: non dubito, Judices, me bonis omnibus gratum esse facturum, si eorum causam suscipiam, qui non tam accusari Murenam, quàm comitia & legem sanctissimam de ambitu defendi volunt.

Quod primum abs te, M. Tulli, si Cato desideravit, non est mirandum. Tú-ne, cùm homo novus, ob opinionem integritatis ad consulatum fuisses provectus: cúmque principem juventutis & nobilitatis L. Catilinam, ut de consulatu deturbares, legem Calpurniam auctâ pœnâ restituisses: ausus es ejus causam suscipere, qui de ambitu post eam legem primus ab integerrimis viris est accusatus? Istuc factum, M. Tulli (ita me dii ament) nunquam non modò nobis, sed ne tibi quidem probabis. Puto enim te, nos putare tuâ virtute in hunc locum pervenisse, non arte prensandi, ac salutandi, & comparandi suffragatores: quam quia nesciret Sulpitius, eum à consulatu decidisse perbellè arguis. In quo nón possum non mirari vehementer, hominem in causis agendis exercitatum, imprudenter propè fuisse confessum, iis rationibus, quibus nascitur ambitus, in comitiis fuisse superiorem Murenam: in quibus superari se facilè passus est Sulpitius. Quòd si his artibus vicisset, neque Catoni, neque bonis cæteris amicus esse, neque abs te defendi se in animum poterat inducere. Nam quòd consul esses, magis te legibus putabat obstrictum, majorem habiturum fuisse rationem æquitatis, minùs daturum amicitiæ: nunquam commissurum, ut qui per ambitum, & largitionem factus esset consul, defendi se à laudato consule speraret.

An si L. Catilina consul designatus fuisset, versaretúrque in eo periculo, in quo vides esse, Murenam: putasses ab eo, qui consulatum gereret, defendendum? Nimirum facilè nobis placemus; assentamúrque nobis ipsis: unde data est via, ut peccemus in omni vita. Fit aliquando, cùm altercari cum aliquo incœperimus, & ab eo metuere, qui cum gerimus inimicitias, ut observemus clanculum quid agat, quibuscum sit, quid in convivio iratus dicat, quid scorto receperit: quod etsi sciamus non esse facturum, clamamus tamen, ut conjiciamus in voculas hominum, ut cogamus desperationem in consilium adhibere, & fortasse etiam indicta causa vel laqueo gulam frangimus, vel securi percutimus: & gloriamur posteà, quòd severitatis personam à Republica nobis impositam pulcherrimè sustinuerimus: & non potiùs res nostras, & nos ipsos. Venit alter totus ex mendo compositus, humilis, demissus, abjectus, qui pro se causam dici vult: quid hunc recipimus? quid defendimus? quid amplexamur? scilicet ut misericordiæ & lenitatis agamus partes? neque pudebit dicere, quidquid id flagitii est, facere nos hominibus & diis approbantibus: quibus quoniam non possumus illudere, nihil erit mirandum, si aliquando pœnitebit.

Sed quoniam, Judices, qui ante me dixerunt M. Crassus, Q. Hortensius, M. Tullius, eloquentes viri, in rhetorum campis educati, non contenti fuerunt de crimine tantùm dicere, sed liberiùs vagari voluerunt, in quibus M. Tullius veluti assuetus in præliis equus, ferox ac terribilis, ut vidistis, nunc petebat Servium, nunc procurrebat in Catonem: liceat mihi, obsecro, bona cum venia vestra, antequam de ambitu dicam, non descendere in arenam, & certamen cum eo, qui ut de Pericle dicebatur, fulmen in lingua gerit: sed veritatis sustinendæ causâ, verecundè & pudenter reclamare magno oratori, ne qui ad facultatem juris civilis, quæ per se honestissima est, & sanctissima, aut ad Stoicorum disciplinam, à summis philosophis probatam & cultam, se conferre velint, hujus operâ abducantur: ut optimis viris, & studiis optimis defensis, à bonis ineam gratiam: quòd nullâ exercitatione dicendi, nullâ eruditione, nullis opibus propriis, aut amicorum fretus, sed æquitate & humanitate vestrâ, Judices, non sim veritus repugnare eloquentissimis, & consularibus viris, & propter integritatem comitiorum inimi-

inimicitias suscipere cùm L. Murena graves & periculosas. Quem si tantùm offendi putarem, multa, M. Tulli, in præsentia dicerem de Asiæ rebus quæ præteribo: quibus fortasse concederes, non ineptum omnino fuisse Catonem, qui Asiam objecerit. Nam omnes nos quidem scimus continentiam illam incredibilem eorum, qui cum Lucullo fuerunt in Asia, & miram observantiam veteris disciplinæ: quòd non utrem, non follem, non falculam quisquam sustulerit in tanta præda. Quî id fieri potuit, nisi exemplo eorum, qui exercitui præerant? Quamobrem quis miretur, si in luxuriæ sedibus & rerum omnium affluentia dicto audientes milites, non otium aut desidiam, sed signa secuti, bellum omne confecerunt? Ipse verò legatus, quid? miror in his literis fuisse prætermissum, quæ datæ sunt à Lucullo ad Senatum, dum alii omnes convivia inirent, ac saltarent, quâ continentiâ ad focum sedens, rapam coquebat, quâ scilicet assuesceret cœnaturus aliquando in Apolline. Ex quo dubitavi sæpè, an his literis testata sint omnia, in quibus neque illud erat, ubi gentium L. Murena fuisset eo tempore, cùm jumenta illa onusta auro impedimento fuere, ne Rex caperetur: cúmque à nostris militibus in Ponto collectis diligentissimè sarcinis Mitridates effugit è manibus. Nam quòd ne teruncium quidem ex Asia asportaverit Murena, vel illud argumento est, quòd à tribus magnis oratoribus certatim defenditur: neque interim unus aut alter rabula est in foro venalis, qui non adsit advocatus. Num hæc parva signa sunt integritatis, & continentiæ? Quæ quoniam omnia tam nota sunt populo Romano, quàm quæ maximè: venio ad dignitatem generis, in qua satis assecuti videmur, quòd parem orator, non superiorem fecerit Murenam.

Quousque tandem, Judices, eloquentiâ iste potens ac exultans sperabit, & mentis & oculorum aciem nobis præstringere? quid non audebit persuadere? quid verebitur dicere is, qui genus patriciorum & equitum cum plebeio pari esse dignitate contendit? quæsóne ita nos stolidos esse, & truncos, & stipites arbitretur, ut non intelligamus, cùm Romulus ex omni civitate centum patres delegisset, eandem noluisse patricii generis & plebeii fore dignitatem? Quid Tarquinius, cùm summo consensu populi Romani regnum obtinuisset, ut gratiam optimis referret, centum in patres legit? loca patribus & equitibus in Circo divisit, ut honestissimè ludos spectarent: non putavit patricios & equites plus quàm cæteros affici ornamento? Quid cùm L. Brutus, parens libertatis nostræ, ex lectissimis equitibus, & patriciis trecentis Senatorum summam confecisset, voluit nihil interesse hos ab iis, qui in illum ordinem non conscriberentur? Sunt & plebeiis familiis honores magni, atque ampli: quis neget? Quot patrum nostrorum memoriâ de plebe accepimus magistros equitum, consules, domi militiæque claros? Quot nos vidimus, & quotidie videmus, de plebe delectos Imperatores curru aurato, patriciis plaudentibus, congratulantibus equitibus, Capitolium ascendere? quos non deprimimus, cùm laudamus patricium genus, & equestre: tantúmque abest ut ob has laudes plebs rursus in Aventinum secedat, ut proximis superioribus annis per M. Cottam non obscurè tulerit, ne equites soli, sed & patricii quoque judicarent. Novit enim plebs Romana usu quotidiano ex antiquis familiis, veluti ex senescentibus arboribus sæpe esse traduces, qui non modò patrum & avorum dignitatem vultûs, & corporis formam referant, sed antiquos mores, & animi effigiem non mutam. M. Scaurus cùm vetustissimâ familiâ ortus esset, & patrem & avum proavúmque habuisset obscuros & tenues, intermortuam generis & virtutis exsuscitavit nobilitatem. An P. Scipio, cùm per ætatem non liceret, amplissimos magistratus assecutus, & cum imperio missus ad bellum ingens & periculosum fuisset, nisi splendor generis magnam concitasset expectationem & opinionem virtutis? Quòd si in belluarum fœtibus permagni refert, ex qua sobole catuli sint: nihil interesse putas in hominum genere, in quo mentem ipsam sæpissimè transfundi videmus? Neque hæc ignorat Cicero: sed id incommodi afferunt semper homines novi, ubi in altiorem locum provehuntur, ut nullis finibus se contineant: at, veluti cum Senatu pugnarint, jactent se refregisse claustra nobilitatis. Fuit C. Marius fortissimus vir, & propè cælestis: is Jugurthinum

num bellum confecit, Teutonas & Ambronas fudit, Cimbros delevit: eas tamen in Republicâ turbas fecit, eas strages dedit, ut non minus patricii ad ædem Vestæ, quàm ad aquas Sestias barbari sanguinis sit fusum. Quod non eò dico, ut judicium & æquitatem populi Romani improbem, qui voluit semper aditum virtuti patêre ad omnes honores: sed ut contendam, illiberaliter facere eos, qui seditionem alunt in civitate, qui negant ab illustribus viris aliquid proficisci ad posteros, quo nobilitas sit præferenda. Unde verò tandem Decios, Calpurnios, Marcellos, Scipiones, & cætera robora illa reipublicæ habuimus? ex quibus nati, si tales sunt qualis Sulpitius, ingrati est eorum in comitiis non meminisse, invidi splendorem contemnere, improbi non admirari virtutem: de quâ diutissimè dicere poteram, & quidem debebam, optime Servi: dicam tamen brevissimè, quòd unam omnes veluti divinum quiddam videant elucere sanctitatem tuam.

Fides, pudor, justitia, temperantia te sic illustrem facit, ut nihil indigeas luce orationis. Quare non Sulpitio, sed virtuti putat Cato fieri injuriam: negat vero diu salvam rempublicam esse posse, in qua dignior consulatu habeatur, qui cum hostibus aliquando dubio marte contenderit, quàm is qui cum cupiditatibus exploratâ victoriâ pugnarit, & vicerit semper. Magis ab iis periculum esse reipublicæ clamat, qui per divisores populum corrumpunt, qui leges negligunt: quàm à Regibus ipsis, quibuscum hoc tempore Cn. Pompeius bellum gerit. Fuit patrum nostrorum memoriâ in Italia Pyrrhus, tentaturus quid ferret fors, quem hera regnare voluisset: fuderat exercitum nostrum, ac fugarat. Domi tamen integritas Fabricii, Appii fortitudo, Curii continentia erat: quas expertus hostis, & admiratus, victus abiit: quod ii essent homines Romæ, quibus dii immortales superiores esse non possent. Fuit in Italia Annibal multos annos, & propè omnia occuparat, præter integritatem, & prudentiam civium: quorum uno consilio Scipio in Africam missus est, & Italia belli terroribus liberata. Quo in loco libenter illos rogarim, qui ad rem bellicam omnia referunt: quid P. Scipionis ad Ticinum? quid T. Sempronii ad Trebiam? quid C. Flaminii ad Thrasimenum concursus cum magnis copiis, profuit populo Romano? C. Minutii ferocia damnum attulit, C. Terentii studium pugnandi ignominiam & calamitatem Cannensem: quid ipse Q. Fabius Maximus, armis? quid Claudius Marcellus virtute illâ militari efficere tandem potuit? erat nihilo secius in Italia Annibal, omnia ferro ignique vastabat. Unum illud consilium prudentissimorum civium, qui ad gubernacula reipublicæ sedebant, magnum imperatorem, qui in Hispania victor per Pyreneum & Galliam vi erumpens, per angustias Alpium, per convalles gelu & pruinâ rigentes, per juga altissima nive obducta, & præcipites rupes peditum octoginta, equitum millia decem traduxerat: tot posteà rebus feliciter gestis victorem, unum consilium fregit, fugavit, Italiâ expulit. Est quidem Africani nomen illustrius, quàm eorum qui consilium dederant: sed non tamen propterea negandum, istos ipsos fuisse auctores omnium commodorum. Iisdem consultoribus bellum gestum est contra Antiochum, & Græcia provincia decreta est L. Scipioni: de quo cùm Senatus dubitaret, an belli molem posset sustinere, statuit, ut legatus fratri Africanus proficisceretur: quo consilio Antiochus victus, omnibus provinciis citra Taurum montem cessit. Quis hic non videat prudentiam civium, expendentem munia Imperatorum? à quibus si præcepta quædam prodiscimus, & ex urbana prudentia optimi Imperatores, quis neget, armis imperatoriis urbanam togam anteponendam? An non hac ratione Deos ipsos colimus, fatemurque auctores omnium rerum, quæ à nobis geruntur, quòd mentem & consilium suum nobis impertiant? Quid Senatus frequens? quid conciones ad populum? nonne concilia quædam videntur Deorum immortalium, quæ ab Homero & antiquissimis poetis describuntur? Nam cum his sententiis graves, & ex ratione multitudine regum orbem terrarum regunt Senatores & consulares viri de Republica, & ex regum consiliis tot urbes, tot gentium regna, tot nationum provinciæ moderantur: mittuntur, si quando opus est, non vulgares illi, cùm mandata ad Priamum, ad Agamemnonem, ad principes Argivorum perferunt legati populi Romani.

mini mandata ad Reges & principes civitatum, quæ ad Orientem & Occidentem solem spectant. Illi sæpe religione violatâ, concitatis tempestatibus fruges perdunt, pecora exterminant, urbes delent: læsâ dignitate populi Romani, jubentur veluti ministri & asseclæ voluntatis Senatus, maturè cum exercitu exire Imperatores, qui excursionibus agrum vastent, diripiant pecuaria, oppida evertant. Qui & quales hi sunt viri, qui hæc mandare possunt imperatoribus? Ex his unus est, atque amplissimus, Sulpitius, qui cùm multos abhinc annos ad Rempublicam accessisset, arbitrabatur se aliquanto digniorem esse in petitione consulatus militari homine, qui forum nunquam attigisset.

Eamde se declamavit, ut vidistis, Judices, is, qui multis viris nobilibus prælatus est ob hæc ipsa studia urbana, & civilem prudentiam, senatoriámque dignitatem; quam cùm Sulpitius scientiâ juris civilis honestasset, putabat aliquid habere se quod non obesset petitioni consulatus. Nam cùm à pueritia gloriæ desiderio arderet, ut omni genere laudis excelleret, cùm diligenti observatione oratorum nostrorum, tum imitatione Atticorum hominum castum, purum, culrúmque dicendi genus assecutus esset, totum se, ut ex arte diceret, ad Græcorum rhetorum præcepta convertit. Athenas profectus, auditis oratoribus Græcis, ad philosophiam quoque animum appulit, & liberales artes: in quibus partitionem non fecit, sed universas est complexus. Ex quibus vix credibile est, quæ ornamenta & adjumenta in urbem reportarit. Quæ ab illo scripta sunt eo tempore, sunt in manibus omnium. Poterat iis esse contentus, nisi magnitudine ingenii noluisset in secundis consistere. Utebatur familiariter Scævola: quem cùm sapientem haberi & esse intelligeret, ejus monitu non satis dignum putavit oratorem cui primæ deferrentur, qui vel injuriâ, vel jure aliquod factum contendat: & ipse ignoret quid jus sit, quid æquum, qui sensus latorum legum. Quòd si turpe est argentarium mensis palàm propositis, cùm pecunia numeranda est, currere ad fœneratorem, & versuram facere: an oratori erit honestum, cùm causa dicenda est, cursare ad jurisperitum; ut ejus operâ utatur? Philosophiam in oratore Hermagoras requirebat: an earum rerum peritiam, quæ quotidie versantur in foro, contempsisset? Hoc consilio jus civile didicit: at in ætatis maturitate nihil sibi putavit antiquius, quàm prodesse civibus suis. Quare ad jus scribendum animum adjunxit, quo sine nullam putat stare posse rempublicam.

Tulit id graviter M. Tullius, quòd relictis studiis oratoriis veluti minoribus, pluris facere Servius videretur scientiam jurisperitorum. Dissimulavit aliquando, sed occasionem nactus tandem erupit: invectus est, & cavillatione usus liberius quàm deceret consulem populi Romani. Quid ergo est? Fuerunt illa quidem à Cicerone contra jurisperitos luculenter, fuerunt ingeniosè dicta, fateor: ostendit in his Cicero aciem ingenii sui, confiteor: persuasit etiam quibusdam, quod est finis oratoris, fortasse: at si falsa esse contendam, non facio injuriam. Neque enim oratoris officium est vera dicere, sed apposité dicere ad persuadendum? versatur enim orator sæpissimè in eo, quod dialectici & rhetores probabile appellant. Colligam tamen omnia strictim, quod de M. Catonis studiis etiam, de lege ambitus, de accusatione est dicendum.

Ridet M. Tullius Cicero jurisperitos, & suspirat M. Porcius Cato: suspirat, & quid inquit? *Dii immortales! quàm ridiculum consulem habemus*: quibus paucis, præclaróque suspirio, putabat Servius satis fuisse responsum. Sed occurro ego desiderio & expectationi multorum, Judices. Quid primùm objicit? observatione dierum vulgatâ à Cn. Flavio scriba, imminutam esse auctoritatem, & existimationem jurisperitorum. Nunquam mehercule jurisconsulti in eo positas juris fortunas putarunt, ut in editione dierum jus penderet: cùm commune quicquam nihil habeant dies cum ratione juris. Id facilè probant, quòd in juris definitionem dies non cedat. At non hoc illi simillimum est? Tribulis meus homo agrestis, sed non indoctus, sanctissimos putat esse pontifices, quòd dibaphum induant: num si omnes dies fasti essent, jus esset minùs sanctum? num minor esset autoritas jurisperitorum? Jus ipsum per se sanctum est, natum, profectum ab æternis illis mentibus, quæ in nos sæpe ultrò se transfundunt,

dunt, & monent quid rectum, quid justum sit: ut honesta imperemus, prohibeamus contraria. Deos ipsos non videmus, sed hanc eorum præpotentem vim sæpe in animis sentimus, ita ut ardeamus aliquando irâ, si quid injustè fieri videmus: lætemur, si quid sit benefactum: damnemus culpam, defendamus innocentiam, virtutes præmiis, vitia suppliciis digna judicemus: hoc quicquid est, divinum profectò est. Quod si veluti Deorum interpretes explicant appositè, & nobis enunciant jurisconsulti, quis neget magnâ eos esse sanctitate, & summâ debere apud omnes esse existimatione?

Proximum huic caput est, quo formulas Jureconsultorum veterum ridet. Dolent jurisperiti non se, sed optima & aurea tempora indignissimè rideri, ab eo præsertim, à quo minimè erat expectandum: quæ si risu digna essent, non tamen ridendum putant jus civile. Nam formulæ multæ immutatæ sunt, & possunt immutari quotidiè: abeunt & redeunt dicendi modi: stabile tamen jus est, & firmum, quamdiu humanum genus rationis est particeps. Quòd verò queritur formulas & notas præscribi à jurisperitis, ut omnibus rebus intersint: queritur præter æquum & bonum. Est enim id profectò perquàm necessarium. Nam si cuique esset integrum scribere ac dicere ex animi sui sensu, controversiis nullus esset modus: vix, cùm in angustissimum locum res adducta est, ut formulis ipsis, & compositis notis omnia distinguantur, id possumus assequi, ne ex scripto litigent homines, ne quotidie manum & ferrum conserant. Dii boni, quæ turbæ essent, si petitiones, responsiones, pacta, conventa, stipulationes, testamenta, judicia nullis cancellis continerentur? an non hoc esset homines revocare ad sylvas?

Atque ut ad singula appositè cum jurisperitis respondeam, rejeci in hunc locum, quòd tenuem scientiam appellavit jurisperitorum: quòd res parvæ sunt, propè in singulis literis, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Quod si hic tantùm exprobrasset M. Tullius, aiunt se id potuisse ferre. Quid ergo est? queruntur, sæpe in aliis orationibus effusum esse hoc virus acerbitatis. Quid, inquit, me ad verborum angustias, & ad omnes literarum angulos revocas? Rogant jurisperiti, an non hoc idem sit in philosophia, & in oratoria ipsa facultate, non modò apud Latinos, sed etiam apud Græcos? Sed quoniam monent quidam, in oratione Latina non plus nos debere Græcè loqui, quàm in Græca Latinè: servemus institutum, adhibeamus exempli causâ voces Latinas. Quantum interest si dixerit Teucer, *cùm occisus est Ajax aderat Ulysses*: vel, *aderat Ulysses*? quantum si dixerim, *Abduxit virginem*, aut *Virginem adduxit Thraso*? Tantum interest, ut stolidus omnino sit, qui non videat quantum intersit. At id est ex singulis literis: quid possint interpunctiones, videamus. *Nicomachi filius vir bonus minimè multos lædit*: quanti est interpunctio? *Vir bonus minimè*: vel, *minimè multos lædit*. Et ex rhetoribus illud, *Testamento Rex jussit poni statuam auream hastam tenentem*, quanti refert quo loco sit interpunctio: an statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta aurea tantum? Quod vitium ne ita facilè vitari posse dicat Cicero, viderit ipse in illis verbis, dum jurisperitos ridet. *Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt*: Incertum dubiúmque est, an mulieres voluerunt, an majores voluerunt. Et in oratione, quam habuit pro C. Rabirio perduellionis reo, rogabat Labienum: *Cùm omnium ordinum homines qui in salute Reipublicæ salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent, quid tandem C. Rabirio faciendum fuit, de teipso Labiene quæro?* Falli quis poterat? nam, quæro quid faciendum fuit C. Rabirio de teipso? vel (ut certè est) Quæro de teipso Labiene, quid faciendum fuit C. Rabirio? quod interpunctione, vel conjecturâ dignoscimus. Sexcenta sunt, ne omnia proferam, quæ in scriptis tuis M. Tulli, & antiquorum, quæ egent interpunctionibus. Quid ergo obtrectas de interpunctionibus uni facultati jurisperitorum?

Quod clamas, genera tutorum mulierum potestate contineri commento jurisperitorum: si ea genera sunt, quæ prætoris permissu mulieribus possunt concedi; potestatem prætoriam bene video, mulierum quidem nullam; ad coemptiones faciendas senes repertos interimendorum sacrorum causâ, nihil est quod accuses. Quod

verò

verò non satis sint matronæ usu uxores, ut privata sacra solennia, perpetua maneant: hæc quæ in manum convenit, columen est familiæ, præsidium fortunarum, dulcis & contubernalis heres. Nam quòd insimulas ac imponis, credo, joco, quia in alicujus libris, exempli causâ, id nomen invenerant jurisperiti, putarunt omnes mulieres quæ coemptionem facerent, Caias vocari: nimium lepidus es, qui cùm teneas omnem antiquitatem, res Romanas Græcis velis esse notiores quàm tibi. Sæpe illi celebrant Caias appellatas uxores per coemptionem, ob Caiam Cæciliam, honestam & lectam mulierem, quæ uni ex Tarquinii liberis nupta est: cujus statua in Anci templo constituta fuit, cum sandaliis & colo, quæ domesticæ curæ & frugalitatis essent indicia. Ecquis alius est? Nunc in memoriam redeo familiaris tuus M. Varro, qui descriptiones temporum, qui sacrorum jura, qui omnium divinarum humanarúmque rerum nomina, genera, officia, causas aperuit: is lanam cum colo & fuso Tanaquilis, quæ eadem Caia Cæcilia vocata est, in templo M. Anci fuisse scribit: factámque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, quâ Servius Tullius fuerat usus: unde factum est, ut nubentes virgines comitetur colus compta & fusus cum stamine. Caiæ ergo appellatæ, ut frugi essent, cujusmodi fuit Caia Cæcilia.

Quod de arbitro & judice, de die tertio & perendino, de lite & re objicis, nolo plura dicere. Hoc tantùm dicam, de verborum significatione à nullis diligentius fuisse scriptum, quàm à jurisperitis: atque hoc ipsum, quid *Arbiter sit*, quid *Judex*, ab istis ipsis hominibus nos copiosissimè scire.

Quod ergo colligis, Dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit, qui [illegible] rebus fictis, commenticiísque constaret: id negant jurisperiti, quæ de rebus veris certísque eorum scientia sit. An obsecro statuere, quid æquum justúmque sit, suum cuique tribuere, quæ [illegible]cienda sunt jubere, prohibere contraria, [illegible] & commenticia sunt? Gratiam tibi hac facultate homines comparare non posse. Hæc prima laus est juris scientiæ: assentatoris & sophistæ, simulatoris ac dissimulatoris forensis est aucupari gratiam. Atque ut mirere, ob idipsum quòd gratiam comparare non possunt, ob idipsum sunt gratiosi. Quod omnibus patet, & æquè promptum est mihi, & adversario meo, id jus æquabile est: quod neque distinguit divitem hominem ab inopi, neque amicum ab inimico. Tantúmque abest ut verum sit quod objicitur, quòd neque extra Romam usquam, neque Romæ valeat hæc facultas: ut judicio aliquando tuo, si tibi constans esse vis, nihil pluris sit ad regendas urbes hac unâ facultate.

Quod deducis, hac scientiâ peritum neminem haberi posse, quòd in eo quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare: quod sumis, hoc erat probandum. Quod sciant omnes: id quoque si probes, non vides quò te includas. Necesse est, eos omnes qui sciant, esse peritos: & qui tales sint, in peritis haberi. Difficilis res non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obscuris literis continetur. Utinam istuc verè diceres, M. Tulli. Quid si alibi dixisti, Artem jurisperitorum uberem & dissipatam? An non ut a [illegible] omnibus Græciæ civitatibus accepta jura, & nostrorum sapientum responsa, plebiscita, senatus-consulta, decreta, leges continentur? Parva ergo facultas? Quòd si, ut in Græco proverbio est, quæ difficilia sunt, ea pulchra: pulcherrima est facultas jurisperitorum. Multa sunt perpendenda ex jure naturæ, quòd non omne genus causæ scriptis potuit comprehendi, nec comprehendetur unquam: quæ relicta sunt ingeniis unis jurisperitorum. Illud verò quanti est? quòd Latinis, purísque literis sunt omnia illustranda, & jurisperitum in primis benè oportet esse eloquentem? Huc accedit, quòd si philosophia, quæ ad mores attinet, tantis laudibus digna est, quantis eam extulit semper Cicero, quòd mater omnium artium sit, donum & inventum Deorum: non video, qui rejicere possit hanc facultatem, quæ pars optima est moralis philosophiæ: sine qua non regna, non urbes, non denique vita hominum stare potest: quam qui contemnendam putat, is vincula revellit, non modò judiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis. Quid verò est tam necessarium retinere in urbe, quàm prudentiam civium? Quid tam ad-

 mirabile,

mirabile, quàm unum aliquem existere usu & exercitatione probatum, qui nosse possit animi eorum sensum, qui multis ante annis fuerunt? Quid tam denique utile quàm leges aut scribere, aut restituere, aut tractare ad communem usum: & providere, ne quem mali habeant nocendi locum? Hæc curat Sulpicius, interpres legum, propugnator juris, defensor æquitatis: & propterea, accepissimus M. Catoni, integerrimo viro: præter quem non habet Respublica, mihi credite Judices, non habet Respublica unde præsidium expectet, qui consoletur, qui auxilium ferat, cujus fidem imploret. In summum periculum atque discrimen adducta est: divino quodam judicio M. Cato venit, non incidit in disciplinam: quam oppugnat, rerum vel nescius, vel dissimulator M. Tullius.

Una hæc est, quæ potest ægrotis & infectis animis civium mederi. Vix credibile est quàm latè diffusa pestis per omne corpus Reipublicæ grassetur, ad quam propulsandam non Epidaurum mittendi legati, non Æsculapio opus est, sed severitate vestrâ, Judices, & restitutione veteris disciplinæ. Avaritia, libido, luxuria, audacia omnia occupavit: non privata res, non publica antiquum obtinet. Animi imbuti malis cupiditatibus, molles, effœminati, distorta depravatáque sunt ingenia: comitia, magistratus, leges, quisque ex suo commodo æstimat: jura divina atque humana serviunt hominum cupiditati. His miseris perditísque temporibus, corruptâ civitate, non Græcis, non barbaris, sed nobis scripta divinitùs videntur præcepta illa colenda & observanda:

SAPIENTEM GRATIA NUNQUAM MOVERI, NUSQUAM DELICTO CUJUSQUAM IGNOSCERE: NEMINEM MISERICORDEM ESSE NISI STULTUM ET LEVEM: VIRI NON ESSE NEQUE EXORARI, NEQUE PLACARI.

Salus ipsa, si velit, non potest nos magis servare, quàm hæc doctrina: nam cùm sapienter leges à majoribus nostris constitutæ sint, ne æqualitas juris oppugnari possit, illud in primis est sapientis hominis, qui ad Rempublicam accedit, Gratia non moveri. Sapiens cùm is sit, qui & scientiâ & vi mentis rerum omnium comprehendat rationem, rebus veris & certissimis ducitur: opinari ergo non potest. Quid mirum? si neque falli potest, neque huc neque illuc impelli, quemadmodum stultus & levis, qui in eo ipso quòd ignoscit, & misericordiâ sententiam mutat, peccat vel improbitate vel imperitiâ. Juras tu populo, recipis Senatui, legum custodem fore te, quem video esse eversorem, & non es improbus? Neleis, multos venire cum lacrymis & squalore, ut juri vim afferant, & non es imperitus? Viri erat, primùm statuere quid bonum, quid æquum esset: & id recipere quòd esset æquum & bonum: deinde neque exorari, neque placari. Nam si ignoscendum est, cur huic potiùs, quàm illi? Vel si omnibus ignoscendum, quid sunt leges nisi verba inanissima?

SOLI SAPIENTES REMPUBLICAM ET ÆQUITATEM ADMINISTRARE POSSUNT, SOLI SUNT LIBERI, SOLI DIVITES, SOLI HONESTI, ET FORMOSI: QUI SAPIENTES NON SUNT, FUGITIVI OMNES, EXULES, HOSTES, INSANI.

Hæc ita vera sunt, M. Tulli, ut digna ingenio tuo, postulent aliquando abs te illustrari. Depone personam patroni, remove causam Murenæ: libenter ego abs te hoc judicio, hoc concursu doctissimorum hominum audiverim, quid sentire in hac re me velis. Nam per Deos, quid hoc tandem est? Negas solos sapientes esse liberos? Quos tu mihi alios producis? Vindictâ-ne? censû-ne? an testamento? an eos fortasse, si diis placet, qui multarum sint imaginum, & perpaucorum hominum, qui æquè vitiis serviant? Si animus est qui agit, qui moderatur, qui imperat: is si captus est, quid est in homine liberum? Vitiorum crudelissimus est dominatus: habet qui tergit, qui vertit, aliquod vacuum tempus dum cœnat, dum dormit: at cupiditates & libidines, magnos Reges neque interdiu neque noctu finunt quiescere. Quid dicam de iis, qui invidiâ, qui odio, qui iracundiâ quasi effrenato equo feruntur? qui cursu concitatus, & incensus calcaribus, neque sessorem audit, neque habenas curat: quàm multa admittunt, quorum è vestigio necesse est eos pœnitere? An qui amant, hí-ne sunt liberi? qui in alio se dicunt vivere, non mentis compotes. Sæpe in fabulis audimus hæc mancipia meretricularum: Egó-ne illam? quæ illum, quæ me,

me, quæ non? Sine modò: mori me malim, sentiet qui vir siem. Quid posteà? labascunt vel lacrymulâ, vel uno verbo tam citò, ut servi admirentur, ac clament: Dii boni, quid hoc morbi est? Adeón' homines immutarier? Quæ spectacula nobis poëtæ valde boni proponunt sæpe, ut à voluptate, veluti à Circe caveamus, quæ facilè homines vertit in belluas: quam quia soli contemnunt sapientes, soli sunt liberi: qui (vel quantulum hoc est?) neque nexu dominorum fieri servi possunt, neque vi adduci, neque ab hostibus capi. Siquidem sapiens non est id quod digito demonstrari potest, fragile, mortale, caducum: sed animus ipse, qui viget, qui meminit, qui sempiternus se movet. Huic quis vim afferat? quis faciat ut nolit quæ velit? Quòd si animi sola est libertas, sola opulentia; soli sapientes sunt liberi, soli divites, qui suâ virtute contenti nihil quærunt, nihil petunt, nihil optant amplius. Desunt multa tetrarchis, desunt multa regibus: sapientes abundant, & beati sunt, & beare alios possunt, & beant infinitos homines: neque propterea eorum copiæ sunt minores, non decrescunt facultates. Sunt in urbe, qui suis fructibus alere exercitum possunt, & nemo est dives. Sunt ex portu, sunt ex decumis, sunt ex scriptura vectigalia populi Romani, & mira est inopia: profectò aut ingenia civium, aut vectigalia facta sunt deteriora. Multi sunt publicani: at Fabricii, at Curii, at Coruncani illi locupletes perdiu nulli: qui quod cultu corporis agresti ac rustico fuisse dicuntur, multo mihi videntur fuisse formosiores iis, qui delibuto capillo per forum volitant: quorum animos si possemus cernere, incredibile odium sui excitarent. Nihil est enim virtute formosius, nihil turpius vitio: quod quoniam à ratione, quæ nobis propria est, deturbat homines, & à sapientia longè arcet; nonne tibi M. Tulli iidem videntur, ac Catoni, omnes imperiti, exules, extorres? Quod si, qui sine causa alios lædunt, & ii dementes sunt, & insani: num qui ultro necant se, & alios perdunt, erunt sapientes? Qui sentiunt, & dicunt aliquid, quod non sit, ita videri, furere dicuntur: ii, quibus turpia honesta, mala bona videntur, quo nomine sunt appellandi? Orestes cùm matri manus attulisset, agitatus est furiarum tædis ardentibus: an minor L. Syllam regnum occupantem furor, & amentia invaserat? Turpem Orestes, & injustam matrem, cujus operâ pater fuerat occisus, de medio sustulit: at Sylla in optimam Rempublicam, in patriam & cives suos sæviebat, nullis satis justis de causis, & præclarè se facere arbitrabatur. Sed quid Syllam commemoro? quasi non viderimus L. Catilinam cupiditatum ardoribus accensum, animo ferri in patriam inimico, de excidio urbis cogitantem, de necando Senatu, de templis Deorum incendendis? quid est, si non hoc insania est? Qui illum noctes & dies furor agebat, ageret omnes imperitos, si cætera adessent, quibus ille adductus est ad cogitandum & sperandum. Multi erunt Syllæ, multi Catilinæ: nunquam hac impunitate nobis deerunt seditiones: magnus est in civitate campus corruptionis, multis apertus cursus ad regnum. Istis itineribus ibat Sp. Cassius, istis Sp. Melius, istis M. Manilius. Recordamini per Deos immortales, Judices, quantum sæpe fuit periculi: nunc his moribus, hac caligine temporum non est timendum? Quid nocturnum præsidium disponis? quid cohortes explicas? quid excubiæ & vigiliæ istæ nobis prodesse possunt, M. Tulli, si ambitio, si avaritia, si luxuria civitatem occuparit? Quid militibus cibaria locamus? quid anseres alimus in Capitolio? Vereor jam ne barbari nostras ineptias rideant, cùm viderint à moribus libertatis ea excludi, quibus unis salvi esse possumus. Ubinam ille mos majorum nostrorum? ubi illa integritas? ubi severitas est? quæ turbulentissimis Reipublicæ temporibus caput erigere, & vociferari solebat, & regio dominatu liberare? Quid reficiet, aut recreabit mentem meam, cùm videam à consule laudari prensandi studium, ambiendi diligentiam: objurgari Sulpitium, quòd integritatis fuerit observantior: ob gravitatem injuriose appellari Stoicum, & rideri Catonem? Videbis, videbis, M. Tulli, si quando pro salute patriæ vita sit profundenda, quantum ad pietatem accendere possit Stoica disciplina; quâ unâ lex ambitus agitur, & quæcumque alia lata est unquam ad coercendam luxuriam, avaritiam, ambitionem. Nemo legi ambitus amicus est, & huic disciplinæ inimicus.

cus. Quid ita? quia nemo esse potest integritatis amator, & oppugnator severitatis: cujus observantissimum non Zenonem, Judices, non Panaetium, non caeteros homines Graecos, sed auctorem generis recognoscite Romulum, recognoscite L. Brutum auctorem libertatis. Alter, ut licentiam reprimeret eorum, qui dissimili genere ac linguâ, moribus corruptissimi confluxerant in urbem, ut in ea esset aliqua observantia legum, fratrem quòd muros transiliisset: alter liberos, quòd de reducendis Regibus egissent, securi percussit: ut si qua vestigia essent reliqua corruptionis, hac morte tollerentur. Quid his propiùs potuit accedere ad Stoïcam disciplinam? quae non modò Philosophis, sed principibus civitatis nostrae, qui domi militiaeque clarissimi fuerunt, una semper visa est aptissima ad totius Imperii conservationem? Quibus illam laudibus Africanus extollebat? quibus illam Maximus, Cato, Rurilius ferebant in coelum? quorum tempore beatam & florentem Rempublicam habuimus: non quòd populus Romanus Graecis artibus esset eruditior, sed quòd amplissimi viri, qui rebus praeerant, eâ disciplinâ oblectarentur, quae ad integritatem vitae, ad gravitatem morum esset maximè accommodata.

Quid, inquiet aliquis, populo igitur est philosophandum? quis nisi stolidus haec petat? quasi verò quivis non intelligat, paucis esse concessum donum, & inventum Deorum. Quid ergo est? dico, eos qui ex omni numero in consilium publicum delecti sunt, & studiorum & morum gravitate debere excellere. Solet enim fieri in omni Republica, ut tales se esse studeant caeteri cives, quales videant principes civitatis. Nunc Aristippi sententiae in honore sunt: eorum praecepta qui ad voluptatem omnia referunt, Latinis versibus illustrantur, canuntur ad tibiam, ad multam noctem: quibus auctoribus quid tandem didicerunt nostri? piscinas in medio mari extruere, in quas servos coemptos & obtruncatos conjiciunt, ut mulos barbatos habeant meliores: montes exaequare, ut feras alant. Et intereà effodiendis metallis miseros homines speluncis includunt, in quibus odore foedo, & quòd de coelo animam ducere non possint, moriantur. Nolo caetera: turpitudine abhorret animus à recogitando, refugit lingua à dicendo. Et dubitamus, Judices, in urbe corrupta retinere parentem juris, reginam aequitatis, expultricem vitiorum, Stoicam disciplinam? Cujus vim vel ex eo cognoscite, quòd eloquentissimus, & ingenio praestans, & usu callidissimus orator, corruptionem, ambitum, luxuriam Murenae non speravit se posse defendere, nisi hanc oppugnasset: ut eâ deturbatâ de mentibus vestris, animos oratione effoeminaret. Nostis oratoris ingenium: & mehercule praeclarè à vobis agetur, si quae dixerit omnia erunt vobis plenissima suspicionis. Nisi ab eo non putatis cavendum, qui cùm est dicturus, solet sibi sumere ad meditandum complures continuos dies. Quae intereà ars? quae exercitatio? A pueritia scripsit de iis rebus commentarios, à pueritia sic declamavit, ut nulla esset causa, quae suo patrocinio digna non videretur.

De gratia, autoritate, potentia nihil dicimus. Nam quòd alienissimo loco & tempore contendimus, quòd nec diis nec viribus pares sumus, vos oculis cernitis, Judices, & nos dolemus. Clamat tamen, conqueritur, precatur, ne auctoritas, existimatióque aliorum sibi & suis noceat: immò verò quod multo est aequius, ego vos oro, atque obsecro, Judices, ut sicuti fieri solet, cùm tyroni cum veterano manus est conferenda, si qua eorum qui adsunt voluntatis sit inclinatio, in eam partem esse solet, quae aequitate teneri, viribus & peritiâ non potest sustineri: ita & vos nunc faciatis. Primùm, nihil eloquentia, nihil autoritas, nihi existimatio valeat: sed plurimum jus, lex, conservatio civitatis. Deinde, ut quicquid incommodi est, quòd post tres summos oratores ab omnibus rebus imparati dicimus, id commodi aliquid afferat imbecillitati nostrae, quae unâ spe aequitatis vestrae se sustentat: qua fretus, quid vereor tandem? quid cunctor de integritate comitiorum dicere, & teipsum compellare, Murena? Volo enim de te audire; quoniam rei militaris majorem usum habes, quàm urbanae, quae plaga est injecta exercitui L. Luculli? quae pestis, quae pernicies castra invasit? cùm veteri disciplinâ sublatâ, aliquis lasciviâ atque licentiâ milites corrumpebat paulatim, occultè

cultè largitione solicitabat. Nolo ego quemquam nominare : si tu nosti, quo autore veterani secessionem facere, lixæ & calones cum jumentis abire, & impedimenta deserere cœperunt : hunc latronem, hunc hostem patriæ, hunc parricidam appellabat Imperator tuus. Quòd si ille faciebat veris, justisque de causis : quid est quòd mirere, si M. Cato, si Servius Sulpitius, si Posthumius olim familiaris, nunc quæsitor, clamant, accusant, quòd everteris veterem disciplinam comitiorum, malis artibus circumveneris centurias equitum, & classes populi Romani? si castra L. Luculli deserta & capta fuissent, non negarim, non potuisse fieri sine ignominia & damno Reipublicæ. At poterant novi haberi delectus, aliæ submitti legiones, alia castra deligi, duci, communiri altiore vallo, latiore fossâ : at, quod dii prohibeant, si hanc urbem, lucémque libertatis semel omiserimus, nusquam alibi nobis imperium, nusquam Roma futura est.

Quæ te (malùm) spes in istam insaniam adegit? ut auro quod cepisti, vel quo potius captus es in Asia, putares posse emere dignitatem consularem, & cibo objiciendo corrumpere populum omnium gentium victorem? In ea re tu fidem, tu pietatem, tu religionem, tu jura divina atque humana violasti. Quæ Deorum immortalium, quæ legum hæc humanarum contemptio & injuria est? Consularibus comitiis quid est sanctius? quæ centuriata, quæ justa, quæ maxima appellantur : auspicatò hæc urbs condita est, auspicatò comitia consularia habentur. Auspicamur in aliis, fateor, sed non ita : si pulli non pascantur, si caveâ exiverint tardiùs, si occinuerit avis, hæc impediuntur : si fulserit, si tonuerit, si servatum fuerit de cœlo, dimittuntur. Quid hoc est? quòd omnibus rebus fulmen optimum auspicium habemus, in his comitiis est malum : Jupiter hæc comitia sejungit ab aliis. Quid? quòd sorex si rodere auditus est, quid hoc levius videtur? Magna in his comitiis est obnunciatio : quid ita? quia nulla in re scimus Deos esse præsentiores, quàm in his comitiis. Status, fortuna, conservatio civitatis posita est in magistratibus gerendis. Quantum interesse putas, boni malive sedeant ad rerum gubernationem? sine tu populi integrum esse judicium, sine verissimis sensibus discernere tribus : apagete à classibus, ne quod virtute effici debet, tentetur pecuniâ. Oppugnas comitia largitione? Hoc est Reipublicæ manus afferre, hoc est deturbare cives suis sedibus. L. Philippus gloriabatur, se sine prece adeptum esse omnia : Curio, quòd sine ullo munere, quæ haberentur amplissima, esset assecutus. Magnum signum est innocentiæ, maximum virtutis, vocari invitum ad honores : proximum, petentem sine ambitu admitti.

Quòd si epularum apparatu & largitione contendendum est, quo loco erunt viri boni, qui in virtute omnia posita esse censuerunt? Ergo si M. Curius, si Fabricius, si Cincinnatus reviviscant, turpissimi habebuntur? Non ita dii irati sunt huic urbi, ut istum velint esse sensum populi Romani, qui firmissimis legibus munivit comitia consularia, ut essent integra, sancta, incorrupta. Quæ sunt leges? Licinia, Judices, lex est de sodalitiis, lex est Fabia de numero sectatorum : est gravissima Calpurnia, quæ omnes leges ambitus complectitur, restituta L. Tullio & M. Lepido consulibus : pœna aucta ex edicto, quod est L. Cæsare consule factum, aucta ex S. C. quod est factum consule M. Tullio Cicerone. Tu cùm leges, edicta, senatus-consulta contempseris, violaveris omnem religionem, audes tamen, Murena, in horum hominum conspectum venire? audes ab his Judicibus pro scelere petere consulatum? Parum hoc est, nisi etiam diceres meritum & debitum. Homine pecunioso nihil injustius; qui omne quod ipse petit, æquum & rectum putat. Nulláne te religio, nulla existimatio, nullius judicii metus pungit, ac avocat ab audacia? Itáne comitia & judicia nundinationem putas? Procede in medium malè conciliate, quoniam ambitum admissum negavit patronus tuus : ego jam sic agam, ut omnes mortales tui sceleris non vestigia, sed frontem videre possint.

Erat in Gallia Murena, Judices, eo tempore quo Metellus in urbem à Pompeio missus dicebatur veluti fulmen ad feriendam Rempublicam : qui rumor, ut scitis, ab iis natus est, qui gloriæ clarissimi viri invidebant : quibus non satis fuit solicitare cives falsis nunciis, & turpissimam serere suspicionem, nisi fundamenta etiam jecissent

jecissent de oppugnanda dignitate ejus, qui magnis exceptis laboribus, nullis se periculis frangens, in extremis orbis terrarum partibus bellum gerit pro gloria populi Romani. Hoc tempore, si meministis, agebatur de consule designando: ardebat ambitione Murena, molestissimè ferebat absentiam: venisse tempus videbat, quo periculum faceret, quid aurum Ponticum posset, & totâ Asiâ quæsitæ divitiæ. Ad ea conversus, quibus potentior accederet ad petitionem consulatûs, desperatas pecunias in provincia sibi addixit, spopondit nostris, exsolvit pro peregrinis, pependit de suo, ut unâ re & municipales & urbanas tribus haberet obnoxias. Quâ largitione sic omnes obstrinxit, ut cùm in urbem venire diceretur, undique ad eum legationes concurrerent, tanto comitatu, ut nulla diversoria alere, nullæ urbes possent excipere: quamobrem iste more regio præmittebat antecursores, mulos, coquos, pulpamenta, tabernacula, ante cœnam tibicines, in cœna pueros vocibus, fidibus denique canere jubebat: nunquam in homine tanta fuit vanitas & levitas. Dii immortales, quæ superbia, quæ ignoratio sui! cùm plenissimis viis iretur, scribit ad L. Nattam, adolescentem primarium & gratiosum, sex diebus se tridui iter processisse, ut percommodè cum copiis urbanis veniat obviam: pecuniam per Agathonem libertum mittit, ut si usu veniat, quantum velit possit largiri. Ibi tum Natta convenire sodales, gregem cogere, orare, obsecrare, prehendere, ut sequantur, aliis equos emere, aliis dare vestem, pecuniam multis. Obviam itum est usque in Umbriam, ut istum, tanquam si esset consul, salutarent.

Ponite ante oculos, Judices, magnam multitudinem salutantium & resalutantium: considerate qui sermones tot diebus haberi potuerunt dissimili hominum genere, cùm biberetur ad multam noctem, luderetur aleâ, perstreperent omnia vocibus ebriorum. Nam quid est, quod Cn. Posthumius paternus amicus, vicinus & necessarius vetus Murenæ, qui necessitudinis causas complures, simultatis nullam commemorare potest, sedet pro accusatore? Iverat ipse quoque obviam, honestissimè amico cupiebat, & favisset petitioni. Quid est? percunctemini: erat cum equitibus præfectus fabrûm, qui fuit in exercitu Luculli socius consiliorum, particeps prædarum. Huic mandatum est, præsente Posthumio, ut militibus, qui ad triumphum Romam convenerant, & cum præfecto exierant, pecunia daretur ut sequerentur. Audite, Judices: audite quid Fimbriani milites eundo canerent: *Me saucium recreavit, me prædâ donavit, hoc duce castra cepimus, quæ capiemus consule?* Si hæc non inter cives Romanos, sed in aliqua solitudine dicerentur; conclamaremus, regno viam fieri. Hic cùm & cives & peregrinos largitione corrumpat, spe lactet, incendat cupiditatibus, excusatur, defenditur. O impunitatem incredibilem, ò nunquam expectatam defensionem. Sed quæ foris gesta sunt, si esse possunt, sint sanè levia, sint exigua, sint nulla: videamus quæ domi.

Venit in urbem Murena cum exercitu, cum grandi pecunia, veluti oppugnaturus comitia, bellum illaturus legibus: erant ædes regio apparatu plenæ ornamentorum, vestibulum novo tectorio, imagines coronis, parietes veste stragulâ, pavimenta opere vermiculato distincta: auro, argento, ebore omnia collucebant. Hic à L. Lucullo & suis excipitur, tantâ lætitiâ, tantis complexibus, eâ salutatione, ut non ad petendum, sed ad gerendum consulatum venisse videretur. Nox tota in epulis, compotationibus & cantibus absumpta est. Postero die vix lucebat, & jam ad fores L. Natta cum equitibus, M. Lucullus cum patriciis: ad quos beatus iste ædium dominus purpurâ vestitus tandem progreditur, & stipatus deducitur in campum Martium. Præfectus interea fabrûm, cùm ludi futuri essent, invitat tribules suos ad spectandum: locum pollicetur, unde honestissimè & jucundè spectarent. Lucillam vestalem, hujus propinquam & necessariam, Murenæ nomine, Murenæ inquam nomine orat, ut locum suum concedat. Honestissimæ sunt matronæ, quæ si vultis non recusant, Judices, testimonium dicere. Est virgo vestalis ipsa ingenua, eâ consecrata religione, ut rogata non tacere, jurata non mentiri possit. Nam quòd L. Natta, ut equestrem ordinem conciliaret Murenæ, in equitum centuriis esse voluit: quid fuerit causæ, rogate vitricum ejus, rogate matrem, rogate domesticos. Cùm adolescens literas accepisset à Murena, ut cum

sodali-

sodalibus maturrimè proficisceretur, ut diximus, aliis equos emit, aliis vestem, aliis pecuniam dedit. Impendium ad matrem servi domestici deferebant: sumptus unde suppeditaretur, cùm ignorarent, non poterant deferre. Quamobrem misera cùm se excruciaret, ejus rogatu vitricus adolescentem ad se vocat: Hem Natta, inquit, quid te nobis, quid tibi rem familiarem perdis? quid lancinas? quid patrimonium dissipas? Bonus adolescens, ut consolaretur, in conclave senem adducit, grandem pecuniam ostendit missam à Murena. Tum verò admirari, suspicari, vociferari senex: Mi fili, quid nos laqueis implicas? quid periculum creas? nam sic agere, propemodum nobis diem dicere est: nam hic ambitus est. Cùm responderet Natta, facilè ætate adolescentem excusari posse: veritus est grandis natu, si quando hæc suo consilio facta viderentur, ne posset accusari. Homo antiquus servis præsentibus cum uxore communicat, pergit ad Jureconsultos: petit, an quæ fierent, adolescenti vel vitrico fraudi aut crimini esse possent. Cùm esset responsum, neque alienum pro candidato, neque vitricum pro privigno teneri: nolite quærere, Judices, quàm Natta audacter, quàm effrenatè cætera. Turmatim equites ad se vocat, conficit pecunia, ut se in equitum centuriis esse velint. Impetrat eum gratia: & miramini, si secuti sunt equites usque in Umbriam? Cùm redisset in urbem, noctu divisores tribuum adit, suffragia emit, pecunia in circo Flaminio apud Apollinis æditum deponitur, quam consule renunciato Murena capiant.

Quid est hoc, Judices? num vanum aut fictum est? Pecuniam nos per prætorem intercepimus: quam ubi divisores partiri inter se non posse intelligerent, in Servii petitionem omnia redundarunt. Comprehensa pecunia est à nobis: clamat L. Natta indignum facinus esse, si à vitrico metuat, pecuniam sibi non licere deponere in tuto. Æditus pecuniam delatam non negat: qui enim negare potest, si comprehensa est? At quâ causâ delata sit, minister consiliorum scire se id verò pernegat. Hæc suspicio, Judices, latè manare debet: magna pars sacculorum Asiam olet, cistophoris plena est: Unde adolescenti, qui sub vitrico victitat, nummorum tantum? quid est, quòd nulli sunt bigati? quid quòd noctu? quid quòd per servos Murenæ missi sunt ad æditum? Excandescis, Natta? amici servis, inquis, tam bene utor, quàm meis. Perbellè nunc concedis, quasi philosophus aliquis, omnia amicorum communia esse: si quid ego amici causâ te fecisse dicam, negas ilico. Prandia, bone adolescens, sectatoribus dedisti: nihilne ad Murenam suspicio attinet? cùm equum, vestem, pecuniam datam abs te sodalibus aio, quereris protinus, impediri à me liberalitatem tuam. Quò me vertam, Judices? quid appellem, aut implorem, nisi prudentiam & sapientiam vestram? Cum his si de jure contendo, opera luditur: omitto tyronem, excutio veteranum. Præfectus fabrûm pecuniam militibus præsente Posthumio mandato Murenæ dedit, & excusat. Erat illud viaticum, non largitio. Quid? quòd tum dedisti, cùm Murenæ itum est obviam. Quid ais? Si obviam itum non esset, num dedisses? Non possum, inquit, divinare. At hercle divini & cœlestes viri hi Judices divinabunt. Præfectus iste fabrûm prandia tribulibus suis à ludo redeuntibus dedit, plus quàm trecentis. Quid est vulgò dare prandia, si hæc non sunt data vulgò? Sectabantur candidatum quotidie equites, patricii, tenuiores: eorum dux, & quasi moderator erat M. Lucullus, & non fuit ambitus: quid hoc est, si ambitus non est? tracta senatus-consultum: SI MERCEDE OBVIAM CANDIDATIS IERINT, SI CONDUCTI SECTABUNTUR, SI GLADIATORIBUS VULGO LOCUS TRIBUETUR, SI PRANDIA VULGO DANTUR, CONTRA LEGEM CALPURNIAM FACTUM VIDERI. Quid est mercede obviam ire, nisi emolumento accepto? Vestis, equus, non est emolumentum? Ergo si vestem militibus dat imperator, si frumentum metitur, non dat mercedem? si pecuniam dedit, non sunt conducti? Prandia data sunt tribulibus plusquam trecentis, non sunt data vulgò: quid ergo est vulgò? Quod factum est, concedunt: quod consectarium est, negant: turpissima fuga est.

Solet fieri, Judices, ut qui victi sint, desperatis rebus consilium sæpe capere cogantur, minimè salutare. Sed nos insequamur, & nullo loco sinamus consistere. Licinia lex est de sodalitiis: dic tandem, Natta, quæ tibi sunt sodalitates? an-non

eorum, quibuscum Murenæ itum est obviam? Ante petitionem Murenæ perpauci tibi erant sodales, epulabaris modicè, ingentes sodalitates à te constitutæ sunt: constituta illius petitione, invitasti centurias equitum, quas Murenæ suffragatas videmus. Vitricus tuus, cui æquè charus es, ac fuisti patri, negat fuisse te quenquam magis modestum, ac frugi: quòd contra legem Liciniam, Ciniam & Corneliam feceris, culpam omnem conjicit in eum qui te perdidit pecuniâ. Lex Fabia est de numero sectatorum: de numero non laboramus, nemo deductus est in campum, nemo domum reductus est majori numero sectatorum. Lex Calpurnia vetat, ne pecuniâ, ne vulgò locus, ne prandia dentur: pecunia, spectacula, prandia tributim data sunt. Liberat nos, Judices, M. Tullius magno labore, ne testes producamus: sunt enim omnia in illustri loco, in conspectu populi Romani posita: fatetur patronus, concedit rei nomine. Videte in quem angulum res deducta est: tot tantísque de rebus, unum est responsum eloquentissimi oratoris, mira est angustia, non habet jam quò se vertat. Quid inquit? *Etsi hoc factum à Murena omnino*, Judices, *non est, ab ejus amicis autem more & modo factum est.* Itáne tandem? at isto more & modo quòd fecissent superioribus annis nobilissimi viri P. Sylla & P. Antronius, consules designati, damnati sunt: Murena absolvetur? Credo. Nam quid per Deos est? Murena non fecit, amici ejus fecerunt? Quid si Murena fecisset, condemnaretur? Condemnaretur. Quid si per servos? quid si per amicos fecit, non erit idem? Inepta defensio est: Pecunia data est, non est à Murena numerata pecunia. Fateor, ego quoque idem dico. Quid? si numerasset ejus nomine argentarius, non dedisset Murena? Natta dedit, Præfectus dedit. At nihil erat quòd isti darent: Murenæ intererat ut daretur, cujus gratiâ empta suffragia sunt. Non est quærendum, cujus manu numerata sit, sed cujus jussu sit data: cùm servi perferrent sacculos, tu ipse Murena perferebas. Cùm pecuniam numerarent amici illi tui, manus erant tuæ: quicquid ab his datum est, quicquid numeratum est, tua manu datum, tua manu numeratum est. Nam quòd tuo nomine rogata est virgo vestalis, ut locum concederet: scis quid est tuo nomine? tuâ scilicet causâ.

Sed næ ego homo ineptus sum, qui de re tamdiu differam, de qua dubitat nemo. Nam quòd rescitum iri Murena metuebas, egisti per amicos: quis non intelligat? quæ cautio si firma esset, nemo unquam esset tam stolidus, qui eâ non uteretur. Non pudet his nugis agere? non vides apud quos judices? ex horum severitate te ulla fraus, aut eloquentia eripiet? Lex de ambitu dilucidè vetat, mercede candidatis obviam iri. Itum est obviam, merces data est: nihil refert à quo data sit, sed qui fuerit candidatus quærit. Jubet ne conducti sectentur: conducti sunt, sectati sunt. Non quærit, quorum operâ, sed quem sint sectati. Vetat, ne gladiatoribus vulgò locus tribuatur, ne prandia vulgò dentur: si tributim data sunt, quis nesciat vulgò data? si petente amico locus datus est, quis non videt eblandita suffragia?

Videtis quo loco res sit, Judices: videtis audaciam hominum, videtis corruptionem. Vix credibile est qui conventus essent ad prandia, qui concursus ad compotationes. Itáne servire Romanos homines ventri & gulæ? Ut nihil mirum jam sit, pluris venire in civitate piscem quàm bovem; pluris vini amphoram quàm olei medimnum. Nam de avaritia quid dicam? Itáne venalia esse omnia in urbe, ut comitia sanctissima turpiter venditentur? ut barbari etiam, veluti Apollo Pithius, dicant, Rempublicam nostram, quod dii prohibeant, properè perituram? Quis huic imperio tam est inimicus, qui hæc possit audire & perpeti? Militem locupletem sperasse se consularem dignitatem pecuniâ emere, cibóque objiciendo corrumpere comitia populi Romani ne libera essent: ita effœminare animos, ut tot rebus victores, pecuniâ & cibo vinceremur? Hunc civem appellabimus? hic Rempublicam geret? huic libertas patriæ committetur? quam si non poterit occupare, cùm tanti emerit, pecuniâ majore vendat?

Obsecro, Judices, consulite libertati nostræ, quæ vitâ vobis charior esse debet: providete, ne largitio omnia occupet: ne leges, ad quarum custodiam delecti estis, victæ in foro turpissimè jaceant, obterantur, & conculcentur. In comitiis consularibus, ut videtis, precio & cibo addicta fuit fides & religio: vultis hunc usum & consuetudinem civibus vestris injicere? vultis alere impunitatem?

nitatem? nunquam ambitus fuit major, nunquam corruptio certior. Quid ſi hic judicium effugerit, improbi non tentabunt? dubitatis, poſthac omnia omnes auſuros? utinam eſſet integrum. Si judicia ſevera futura non ſint, quàm vellem Murenæ dies dicta non fuiſſet, ne in hoc periculo verſaremur: non enim eodem loco res eſt, quo fuit antea quàm accuſaretur. Tutius multo erat, Murenam non accuſari, quàm nunc abſolvi. Cogitate diligenter, Judices, & pro veſtra ſapientia proſpicite, quantum periculi ſit, ſi is hoc judicio erumpat, cujus ſalus cum ſalute Reipublicæ conjuncta eſſe non poteſt. Memineritis poſteà, ſi hic abſolvetur, brevi nullam nobis futuram Rempublicam. Quæ ea vox eſt? vox hæc mea eſt, vox doloris & pietatis, non malevolentiæ aut odii. Quid eſt? inhiant libertati noſtræ, Judices, non Manlius, non Catilina, notiſſimi latrones, quos ſatis conſtans rumor eſt ab Antonio fuiſſe oppreſſos, ſed principes civitatis opulenti & gratioſi: neque armis vinci res Romana poteſt, ſed obſequiis, lenocinio, corruptelâ, pecuniâ, largitione. Formidoloſum eſt, & optimo cuique pertimeſcendum, ſi veterani milites Saturninum ad occupandum Capitolium excitarunt: ſi L. Syllæ memores, libidinem Catilinæ ad extinguendam Rempublicam injecerunt: ſi Luculli tyrones legatum ſecuti extulerunt ad conſulatum, & proſtratis legibus defendunt, & de manibus veſtris eripere conantur: pertimeſcendum eſt, ne legionarii, qui duces poſthac ſequentur, incendant imperatores noſtros pravis cupiditatibus, præſertim cùm plures Catilinæ conjurationis participes fuiſſe dicantur.

Quare per Deos immortales date operam Catoni, Judices, expergiſcimini, capeſſite Rempublicam: is in hoc judicio cenſet eſſe omnia, & in manu veſtra poſitam fortunam populi Romani. Nihil vos falſæ quorumdam lacrymæ abducant. Si quis miſericordiæ locus eſt, miſereat vos in primis patriæ, cui nati eſtis: quæ divulſa à Regibus, diſcerpta à civibus, timore perdita, miſera atque afflicta, deſperatis propè rebus à vobis auxilium petit, & de nobis ſollicita eſt. Duces armati domi foriſque cum magnis copiis ſunt, milites inflati cupiditatibus feruntur. Quis nos eripiet? quis liberabit, niſi ſapientia, niſi ſeveritas veſtra, Judices? Eos ſi hoc judicio deterrebitis, ſalvi ſumus.

PRO
L. FLACCO.
ORATIO XXIV.

ARGUMENTUM.

Accusatum à D. Lælio, L. Flaccum de repetundis ex Asia, cui triennium post præturam præfuerat, Cicero defendit. Tota ferè defensio ex confutatione testium Asiaticorum, & Græcorum, qui Flaccum oppugnabant, & ex ipsius Flacci superiore vita, magnisque erga rempublicam meritis constat. MANUT.

1 CUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicæ casu, socio atque adjutore consiliorum, periculorúmque meorum, L. Flacco, cædem à vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, Judices, honoris potiùs L. Flacci me adjutorem futurum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus, cùm hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret: cùm L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo [1] anno reipublicæ retulisset? Sed si fortè aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus extitisset: existimabam L. Flacco multitudinis potiùs

1. *Propè quingentesimo anno*] Anni verè numerantur à Valerio Poplicola, patriæ liberatore, ad consulatum Ciceronis, quo prætor Valerius Flaccus patriam à conjuratione Catilinæ incolumem servavit, CDLXVI. sed Ciceroni mos est non subtiliter annos interdum numerare. MANUTIUS.

tiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo, quàm ſapientiſſimorum & lectiſſimorum virorum judicium eſſe ſubeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defenſoribus omnium tum ſalus eſſet non civium ſolùm, verùm etiam gentium defenſa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipſos periculum hujus fortunis, atque inſidias creaturum. Quòd ſi eſſet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, nunquam tamen exiſtimavi, Judices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipſum ſpe præditum, ſummæ dignitatis, eam ſuſcepturum accuſationem, quæ ſceleratorum civium potiùs odio & furori, quàm ipſius virtuti atque inſtitutæ adoleſcentiæ conveniret. Etenim cùm à clariſſimis viris juſtiſſimas inimicitias ſæpe cum bene meritis civibus depoſitas eſſe vidiſſem, non ſum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, poſteaquàm L. Flacci amor in patriam perſpectus eſſet, novas huic inimicitias, nullâ acceptâ injuriâ, denuntiaturum.

Sed quoniam, Judices, multa nos & in noſtris rebus, & in republica fefellerunt: ferimus ea, quæ ſunt ferenda. Tantum à vobis petimus, ut omnia reipublicæ ſubſidia, totum ſtatum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, ſalutem præſentium, ſpem reliquorum, in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc uno judicio poſitam eſſe & defixam putetis. Si unquam reſpublica conſilium, gravitatem, ſapientiam, providentiam judicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore, implorat.

Non eſtis de Lydorum, aut Myſorum, aut Phrygum, qui 2
huc compulſi concitatíque venerunt, ſed de veſtra republica judicaturi, de civitatis ſtatu, de communi ſalute, de ſpe bonorum omnium, ſi qua reliqua eſt etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogitationéſque ſuſtentet. Omnia alia perfugia bonorum, præſidia innocentium, ſubſidia reipublicæ, conſilia, auxilia, jura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obteſter? quem implorem? Senatumne? at is ipſe auxilium petit à vobis, & confirmationem [2] auctoritatis ſuæ, veſtræ poteſtati permiſſam

2. *Confirmationem*] Flacco abſoluto in gratiam extinctæ per ipſum conjurationis, ſenatûs auctoritatem confirmabitis, qui & conjuratos puniri voluit, & præmio dignos cenſuit, qui tunc temporis Reip. operam navaverant. FERRAT.

permiſſam eſſe ſentit. An equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus ſenſeritis. An populum Romanum? at is quidem omnem ſuam de bonis poteſtatem tradidit vobis. Quamobrem, niſi hoc loco, niſi apud vos, niſi per vos, Judices, non auctoritatem, quæ amiſſa eſt, ſed ſalutem noſtram, quæ ſpe exigua extremáque pendet, tenuerimus; nihil eſt præterea, quò confugere poſſimus: niſi fortè quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui cauſæ fundamenta jaciantur, Judices, non videtis.

Damnatus eſt is [3], qui Catilinam, ſigna patriæ inferentem, interemit; quid eſt cauſæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimeſcat? Repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur ſibi confidat is, qui ea proferenda & patefacienda curavit? ſocii conſiliorum, miniſtri, comitéſque vexantur? quid auctores, quid duces, quid principes ſibi expectent? Atque utinam inimici noſtri, ac bonorum omnium, mecum potiùs contendant, utrùm [4] tum omnes boni, duces noſtri, an comites fuerint ad comunem conſervandam ſalutem. ***

3 Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum: ea res ſiletur. Fuit M. Piſoni quæſtor in Hiſpania: vox de quæſtura nulla miſſa eſt. Bellum Cretenſe ex magna parte geſſit, atque unà cum ſummo imperatore ſuſtinuit: muta eſt hujus temporis accuſatio. Præturæ juriſdictio, res varia & multiplex ad ſuſpiciones & ſimultates, non attingitur. Ea verò in ſummo & periculoſiſſimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. At à teſtibus læditur. Antequam dico, à quibus, qua ſpe, qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere univerſo, & de conditione omnium noſtrûm.

Per deos immortales! Judices, vos, quomodo is, qui anno antè

*** *Permulta deſunt.*

3. *Damnatus eſt is*] C. Antonius, à M. Cælio accuſatus, à Cicerone defenſus. Infra cap. 38. *Oppreſſus eſt C. Antonius*, &c. MANUTIUS.

4. *Utrùm*] Imperfecta ſententia: cùm nonnulla deſiderentur. IDEM.

antè Romæ jus dixerat, anno pòst in Aſia jus dixerit, à teſtibus quæretis ignotis? ipſi conjecturâ nihil judicabitis? In tam varia juriſdictione tam multa decreta, tot hominum gratioſorum læſæ voluntates. Quæ eſt unquam jacta non ſuſpicio, quæ tamen ſolet eſſe falſa, ſed iracundiæ vox, aut doloris? Et is eſt reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentiſſima civitate, in ſuſpicioſiſſimo negotio, maledictum omne, non modò crimen effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non ſunt: nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari ſordem poſſe proferri. Quibus igitur teſtibus ego hoſce poſſum refutare, niſi vobis?

Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, ſed ne inter ſuos quidem notus, vos docebit, qualis ſit L. Flaccus? quem vos modeſtiſſimum adoleſcentem, provinciæ maximæ ſanctiſſimum virum, noſtri exercitûs fortiſſimum militem, diligentiſſimum ducem, temperatiſſimum legatum, quæſtorémque cognoverunt? quem vos præſentes conſtantiſſimum ſenatorem, juſtiſſimum prætorem, ac amantiſſimum reipublicæ civem judicaſtis? De quibus vos aliis teſtes eſſe debetis, de iis ipſi alios teſtes audietis?

At quos teſtes? Primùm dicam (id quod eſt commune) 4
Græcos: non quò nationi huic ego unus maximè fidem derogem. Nam, ſi quis unquam de noſtris hominibus à genere iſto, ſtudio, ac voluntate non abhorrens fuit, me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, cùm plus erat otii, fuiſſe; ſed ſunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt: multi impudentes, illiterati, leves; quos variis de cauſis video concitatos. Veruntamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, ſi qua ſibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem & fidem nunquam iſta natio coluit, totiúſque hujuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

Unde illud eſt? *Da mihi teſtimonium mutuum.* Num Gallorum, num Hiſpanorum putatur? Totum iſtud Græcorum eſt:

ut etiam qui Græcè neſciunt, hoc, quibus verbis [5] à Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. Nunquam nobis [6] ad rogatum reſpondent: ſemper accuſatori plus, quàm ad rogatum. Nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: ſed quemadmodum ſe explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd (ut ipſe aiebat) libertus [7] erat ejus turpi judicio condemnatus. Nihil dixit, quod læderet eum, cùm cuperet. Impediebat enim religio. Tamen, id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore & pallore dixit? Quàm promptus homo, P. Septimius? quàm iratus de judicio, & de villico [8]? tamen hæſitabat: tamen ejus iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cùm in re manifeſta putaſſet nefas eſſe, publicanum judicare contra publicanum, ſublatus erat è numero recuperatorum [9]. Tamen tenuit ſe, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, niſi voluntatem.

Hi ſi Græci fuiſſent, ac niſi noſtri mores, ac diſciplina plus
5 valerent, quàm dolor, ac ſimultas: omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis everſos eſſe dixiſſent. Græcus teſtis cùm ea voluntate proceſſit, ut lædat: non jurisjurandi, ſed lædendi verba meditatur. Vinci, refelli, coargui putat eſſe turpiſſimum: ad id ſe parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec graviſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimúſque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis teſtem diligenter expenditis. Etiam ſi formam hominis, ſi nomen, ſi tribum noſtis, mores tamen exquirendos putatis. Qui tum dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minúſve, quàm ſit neceſſe, dicat! Num illos idem putatis? quibus jusjurandum jocus eſt: teſtimonium, ludus:

5. *Quibus verbis*] Δ[illegible] μοι μαρτυρίαν. Lambinus.

6. *Nunquam nobis*] Cùm Rei patronus eos interrogat, nunquam reſpondent ad id, quod rogantur: cùm accuſator, plura etiam dicunt, quàm rogantur. Ferrat.

7. *Libertus*] De quo infrà.

8. *De villico*] De quo infrà.

9. *Recuperatorum*] In cauſis civilibus Prætor Recuperatores dabat, qui de iis judicarent. Flaccus autem nefas eſſe putaverat, Cælium publicanum ſedere judicem contra alium publicanum, quem fore damnandum manifeſtum erat. Ferrat.

ludus: existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio posita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. Etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propiùs accedam: de his vestris testibus dicam.

Vehementem accusatorem nacti sumus, Judices, inimicum in omni genere odiosum, ac molestum: quem spero his rebus fore magno usui & amicis, & reipublicæ. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam, accusationémque suscepit. Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immò verò quantus exercitus? quæ jactura? qui sumptus? quanta largitio? Quæ quanquam utilia sunt causæ, timidè tamen dico; quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causâ, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiæ esse quæsitum.

Itaque hanc partem totam relinquam, tantùm à vobis petam, 6
Judices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidiâ, lege hac [10] recenti ac novâ, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quæ quoniam accusatorio jure & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primùm, quòd, distributis partibus [11], sermo est totâ Asiâ dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc judicio arcesseret: omnémque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes, ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulò antè familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cùm apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper & prædonum, & regum [12] bello liberavit. Adjun-

10. *Lege hac*] Quam paulo antè Cæsar Consul de Repetundis promulgaverat. In illa autem lege certus comitum numerus Accusatori in requirendo assignabatur, ob invidiam illarum rerum, quas in Flaccum fecerat Lælius. IDEM.

11. *Distributis partibus*] Multis ex suis comitibus in varias Asiæ partes distributis, qui sermonem illum de Cn. Pompeio dissiparent. IDEM.

12. *Regum*] Mithridatis, & Tigranis, FERRATIUS.

xit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntiatione [13] terreret: qui domi stare non poterant, largo & liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes [14] metu: tenues præmio, stultos errore permovit. Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando constricta, sed porrigendâ manu, profundendóque clamore multitudinis concitatæ.

7 O morem præclarum, disciplinámque, quam à majoribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur. Nullam illi nostri sapientissimi & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ scisceret plebs, aut quæ populus juberet, summota concione, distributis partibus, tributim & centuriatim [15] descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus [16], re multos dies, promulgatâ & cognitâ, juberi, vetarique voluerunt.

Græcorum autem totæ respublicæ sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis perculsa & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloriâ floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderatâ, ac licentiâ concionum. Cùm in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignaríque, consederant: tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant; tum optimè meritos cives è civitate ejiciebant.

Quòd si hæc Athenis tum, cùm illæ non solùm in Græcia, sed propè cunctis gentibus [a] enitebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysiâ concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cùm soli sunt ipsi, tandem fieri putatis?

13. *Testimonii denuntiatione*] Quintil. lib. 5. cap. 7. „Duo, inquit, genera sunt testium, aut voluntariorum, aut eorum, „quibus judex in publicis judiciis lege denuntiare solet. Quorum altero utraque „pars utitur, alterum accusatoribus tantùm concessum est.

14. *Locupletes*] Hi passi sunt fieri psephismata, ne cogerentur venire Romam ad testimonium dicendum: tenuiores, viaticum sperantes, si Romam ipsi à civitatibus mitterentur legati: stulti, Pompeii auctoritate permoti. FERRATIUS.

15. *Tributim, & centuriatim*] Tributim, cùm

tatis? Cæsus est virgis [b] Cymæus [17] ille Athenagora, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Lælio est. Processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. Porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed saginâ tenebat, se velle dixit, id sutores, & zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego [18] testes à Sicilia publicè duxi. Verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatûs. Quare jam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, síntne hæc testimonia putanda.

Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimóque comitatu venit in oppidum Græcorum: 8
postulat concionem: locupletes homines & graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egentes & leves spe legationis & viatico publico, privata etiam benignitate, prolectat. Opifices & tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures; nomen, acerbitati; scriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur. Mementote igitur, cùm audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationémque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem, ac minas, reperietis. ***

*** *Deesse videntur nonnulla.*

cùm sciscerer plebs: centuriatim, cùm populus universus juberet. MANUTIUS.

16. *Auctoribus*] Iis qui plebiscitum, populíve jussum suaderent. IDEM.

a Vict. Man. *eminebant*

b Iidem. *Cynicus.*

17. *Cymæus*] Ab Asiæ urbe Cyma, cujus psephisma proferebatur: qui ob exportatum frumentum virgis cæsus, & Flacco proinde iratus, datâ Lælio concione, populares suos, ut decretum in Flaccum facerent, hortatus est. FERRATIUS.

18. *Ego*] Cùm accusarem C. Verrem. MANUTIUS.

9 In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. Duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo. Nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quàm verò facilè falsas rationes [19] inferre, & in tabulas, quodcunque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii literis ad Hypsæum [20], & Hypsæi ad Pompeium missis, quæso cognoscite. LITERÆ POMPEII, & HYPSÆI. Satisne vobis coarguere his auctoribus [21] dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus.

10 Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc verò, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo [22] lex ad prætorem deferri, judicum signis obsignari jubet. Tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto pòst ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? taménne isti testes habebuntur?

Ubi est igitur illa expectatio [23], quæ versari in judiciis solet? Nam antea, cùm dixerat accusator acriter & vehementer, cùmque defensor suppliciter demisséque responderat; tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc verò quid est? Unà sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: de subselliis queror? unà ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quò revertantur [24], non habebunt. An quisquam esse

19. *Falsas rationes*] Tabulas publicas civitatum recitaverat accusator, in quibus erat summa pecuniæ, quam ex ærario & vectigalibus sumptam se Flacco dedisse dicebant. FERRATIUS.

20. *Hypsæum*] Qui Pompeii Mithridatico bello quæstor fuit. MANUTIUS.

21. *His auctoribus*] Pompeio, & Hypsæo. IDEM.

22. *Triduo*] Postquàm Romam delatæ fuissent. Hoc autem caput unum erat legis Corneliæ, quâ Flaccus fuerat accusatus. FERRATIUS.

23. *Illa expectatio*] Testium, qui loco tertio dicebant. Quid enim dicturi essent, audita accusatione & defensione expectabatur. Nam si eorum studium cum accusatore sociatum est, scitur quid dicturi sint, non expectatur. SYLV.

24. *Quò revertantur*]. Non enim eos ampliùs hospitio Lælius recipiet. FERRAT.

esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit.

Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquam hoc, *Te rogo*, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. Qua disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, *Dedimus*: nihil ampliùs? In hominem dicendum est igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primùm de communi genere testium. Dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. Propiùs accedo. Nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. Qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privatæ literæ nullæ proferuntur: publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. Summa est in testibus [25]. Hi vivunt cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum accusatoribus. Utrùm hic tandem disceptationem & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, Judices, ut etiam si in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in imitatione atque in exemplo pertimescenda videantur [26].

Si

25. *Summa est in testibus*] Vis totius causæ. CAMERARIUS.

26. *Tamen in* conditione *atque in exemplo pertimescenda videantur*] Grævius ex Victoriana reposuit, *imitatione*; scilicet quia sequitur paulo pòst, *imitatio exempli.* Sed hoc ipsum docere poterat, *imitationem* & *exemplum* ferè idem esse, & ταυτολογεῖν Ciceronem, si ita scripsisset: ut taceam, dicendum potiùs fuisse *in exemplo* & *imitatione.* Neque verò video, quomodo librariis in mentem venerit pro *imitatione*, quod facilè intelligitur, ponere *conditione*, quod difficiliùs intelligitur. Potuit autem *imitatione* ex sequentibus huc trahi, sive aberrante librarii oculo, ut fit, sive corrigente Grammatico aliquo. Quidquid sit, *conditione* commodam interpretationem habet. Sensus verborum hic est: *Videntur pertimescenda*, quòd hæc nostrorum magistratuum & civium *conditio* misera utique futura est, ut hoc *exemplo* invitati homines, ipsis molestias

hujus-

11 Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem; tamen civem à civibus communis humanitatis jure ac misericordiâ deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cùm L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit, cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est: quæ usque ad hoc tempus honoribus, imperio, rerum gestarum gloriâ, continuata permansit: cúmque ab hac perenni contestatâque virtute majorum non modò non degenerarit L. Flaccus, sed, id quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modò non postulo, sed contrà, Judices, vos oro & obtestor, ut totam causam quàm maximè intentis oculis, ut aiunt, acerrimè contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contráque omnia corrupta libidine, iracundiâ, studio, pretio, perjurio reperientur.

12 Etenim jam universâ istorum cognitâ cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationésque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, Judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quòd non licuerit imperare: aut in eo, quòd non opus fuerit navibus: aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cùm quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum

---

hujusmodi & pericula creare audeant, etiam sine causa idonea. Pro Murena, cap. 28. *Iniquam legem, & miseram* conditionem *instituet periculis hominum.* Catil. II. 7. *Conditionem miseram non modò administrandæ, sed etiam conservandæ reip.* Et sic sæpissime *conditio* dicitur. ERNESTUS.

27. *Regabamus*] Lambinus ex Turnebi conjectura reposuit, *erogabamus*: neque mihi ea conjectura displicet. Gruterus intelligit

ximum est ergo, ut, opus fuerit classe, nécne, quæramus. Utrùm igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solùm præsidii, sed etiam ornandi imperii causâ, navigandum fuisse. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut cùm in privatis rebus, suísque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendorémque revocarent. Quæritur enim in re domestica, continentiæ laus: in publica, dignitatis.

Quòd si etiam præsidii causâ classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immò tu auges molestiam. Ille enim classes prædonum, urbes, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cùm omnia jam bella terrâ marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cùm ipsius præsentis nomine tuta omnia & pacata esse poterant; quid, cùm ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse?

Quid nos hîc? nónne ipso Pompeio auctore, Silano, & Murena consulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nón- 13
ne eo ipso tempore, cùm L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hîc in mare superum, & inferum sestertiûm ter & quadragies rogabamus [27]? Quid postremo anno? nónne M'. Curio & P. Sextilio quæstoribus, pecunia in classem est erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt?

telligi vult *populum*. Quasi verò in sumptibus ex ærario faciendis ad populum latum esset, & non potiùs ad Senatum à Coss. relata, & à Senatu decreta res esset. Si esset ea rogatio facta, à Tribuno profectò populari facta esset: quod esset contra jus & auctoritatem Senatûs: non minùs ac si rogaretur provincia alicui. Itaque Cicero non dixisset, *nos rogabamus*: quod ad Senatum referendum est necessariò. IDEM.

fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primùm prædones eos, qui tum, cùm illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur, nihil quò revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri.

Quòd si Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset. Idcirco enim, quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures à prædonibus esse captos, tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occisus est à piratis Adramytenus, homo nobilis, cujus est ferè nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus & gloriosius, quàm Romæ triumphasse. At neminem cepisti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cùm prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? Casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. Defendendi facilis est cautio, non solùm latebris occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conversione.

14 Reliquum est, ut quæratur, utrùm ista classis, cursu & remis, an sumptu tantùm & literis navigarit. Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? Hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno

---

28. *Non refert verò. Quid lucretur? Cùm enim genus imperatæ pecuniæ suscipit*] Rectè hunc locum viri docti exponunt: *Non refert* scilicet in tabulas accepti & expensi. *Quid lucretur*, etsi non referat? *Cùm enim onus imperatæ pecuniæ suscipit*, (sic non solùm Maffei codex, quem consuluit Manutius, & meritò probat, & quos inspexit Faernus, sed & Francii secundus;) quod est, cùm onus in se suscipit rationis reddendæ de imperata pecunia, se illam accepisse, & bene expendisse; fatetur se fecisse, quod tu

Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, & in descriptione æquabili sumptûs? Dimidium ejus, quo Pompeius erat usus, imperavit: num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ descriptioni; qui cùm omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius & Flaccus secutus est. Neque est adhuc tamen ea summa completa.

Non refert verò [28]? Quid lucretur? Cùm enim genus imperatæ pecuniæ suscipit, id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Quî igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret?

At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector; sed aliis magis, gravioribus atque majoribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit. Existimavit, quocunque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subitò se classem comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumptu remigum civitates levaret. Crimen autem tum videri solet, cùm aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cùm successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat; quid fecissent, videbat.

Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, 15
aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sanè nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce maxima legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades. Prodeant [29]. Etiámne præconem mentiri [30] coëgisti? Est enim, credo, is vir, iste, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis

tu tanquam crimen ei objicis. GRÆVIUS. *Onus* valde probo: neque audacior tamen fui Manutio & Faërno, qui probabant illud, sed à quibus receptum non est. OLIV.

29. *Prodeant. Etiámne præconem mentiri coëgisti*] Forte transpositione verborum hic locus est corruptus, quem sic restitues: *Citat præco voce maximâ legatos Acmonenses. Prodeant. Procedit unus Asclepiades. Etiámne præconem mentiri coëgisti?* GRÆVIUS.

30. *Mentiri*] Legatos enim citavit, cùm unum citare debuerit. FERRAT.

mis judiciis domi, notatus literis publicis: cujus de probris, adulteriis, ac stupris extant Acmonensium literæ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscœnitatem verborum, prætereundas puto. Dixit publicè data drachmarum CCVI millia. Dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit: se privatim drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare.

Ab Aulo Sextilio [31] dicit se dedisse, & à suis fratribus. Potuit dare Sextilius. Nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quàm volent, impudenter mentiantur: &, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant. Tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedò tabulas. Non deportavi. Fratres saltem exhibe. Non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortunâ egens, vitâ turpis, existimatione damnatus, impudentiâ atque audaciâ fretus, sine tabulis, sine auctore legerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus?

Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. Cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam ut signum publicum inspexit, præclarus iste auctor suæ civitatis, solere suos cives, cæterósque Græcos ex tempore [32], quod opus sit, obsignare, dixit. Tu verò tibi habeto istam laudationem: nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita & dignitas nititur. Das enim mihi, quod hæc causa maximè postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi verò hactenus istâ formulâ testimonii, atque orationis tuæ, describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur, Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, jure accusatio-

nis

31. *Ab A. Sextilio*] Acceptam ab A. Sextilio. Sed incredibilis summa. Quis enim credat, privatum hominem ausum esse dicere, Flacco se tot drachmas dedisse, quot civitatem publicè? Quare velim ex hac summa centum drachmarum millia detrahere. MANUTIUS.

nis, opibus præterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causâ scripsisse, obsignasse videantur.

Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, Judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ à nobis prolata laudatio, obsignata erat cretâ illâ Asiaticâ, quæ ferè est omnibus nota nobis, quia utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis literis, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpe unicuique nostrûm. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causâ nobis datam dicit, datam quidem confitetur, nostrâ cretâ obsignata est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus. 16

Hic ego, Judices, si vos Acmonensium decretis, si cæterorum Phrygum literis permoveri putarem, vociferarer, & quantum maximè possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cum deprehensâ, considerem totius testimonii fictam audaciam manifestò comprehensam atque oppressam teneri. Nunc verò non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum nugatorem, tanquam in aliquem testem, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos, cupidos literarum! si quidem nihil istis, præter literas, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Pœna est, ut opinor, Dorylensium gravior, quàm apud alios, falsarum & corruptarum lite- 17

i. *Ex tempore*] Pro ratione temporis, prout diversitas temporum postulat, & servientes tempori: pro qua factione dicit *temporis causâ scripsisse*. Graevius.

literarum. Si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. Bellissimum putarunt, dicere amissas.

Quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt: supplet enim ille nescio quis, & privatim dicit se dedisse. Hoc verò ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen judicium fieri videtur [33], cùm tabulæ illæ ipsæ, cujusquemodi sunt, proferuntur. Cùm verò is, quem nemo vestrûm vidit unquam: nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit, *Dedi*: dubitatis, Judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti & graves, cùm in causa liberali [34] eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Quî hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris & sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ?

Atque hic Dorylensis nuper cùm efferretur magnâ frequentiâ, consessúque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injustè, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales; præsertim quod tuâ negligentiâ factum arbitremur. Homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit. Edacem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, aculeo jam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquàm biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit, omnia; reprehensus, convictus, fractúsque discessit; ambulat cum lorica. Metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cùm jam testem illum effugere non possit [35], ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cùm tamen aliquid assequi posset,

is

33. *Judicium fieri videtur*] Species in eo quædam judicii est. MANUTIUS.

34. *In causa liberali*] In qua agebatur de libertate illius. FERRATIUS.

35. *Illum effugere non possit*] Quia testimonium jam in Flaccum dixit. MANUT.

36. *Mithridatico*] Subaudi negotio; aut testimonio. GRÆVIUS.

37. *Ad illam ætatem*] Ad senectutem, ad illam, quam videtis, ætatem. MANUT.

38. *Pro socio*] Quòd socium fraudasset. Vide pro Quintio, cap. 3.

is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teste, totóque Mithridatico [36] disseruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum ac- 18
cusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat: &, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nósque quotidie persalutet. Temni usque ad illam ætatem [37] in senatum venire non potuit: &, qui se artem dicendi traditurum etiam cæteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est.

Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, & furti, & pro socio [38] damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cùm rempublicam nimium amplecteretur [39], peculatûs damnatus & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt [40]. Nam servos novem se professi sunt habere, cùm omninò sine comite venissent. Decreto scribendo primum video affuisse Lysaniam: cujus fratris bona, quòd is populo non solvebat, prætore Flacco publicè venierunt. Præterea Philippus est, Lysaniæ gener, & Hermobius, cujus frater Poles item pecuniæ publicæ est condemnatus.

Dicunt se Flacco, & iis, qui simul essent, drachmarum XV 19
millia dedisse. Cum civitate mihi res est acerrimâ, & conficientissima literarum [41]: in qua nummus commoveri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis, qui apud illos à populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: &, cùm illam pecuniam nominatim Flacco datam

39. *Nimium amplecteretur*] Id est, nimium diligeret. Sed ita rempublicam amplectebatur, ut eam spoliaret. Sylv.

40. *Falsas esse voluerunt*] Pro, corrumpere voluerunt, cùm falsum servorum numerum professi sunt. Manutius.

41. *Conficientissima literarum*] Quæ perscribit omnia diligenter. Manut. Turnebus libro xxx. Adversar. cap. 4. conjicit, & *conficiendarum literarum, diligentissima.* Sic etiam Francii codex. Quæ lectio videtur esse planior, & auribus Tullianæ copiæ & candori adsuetis gratior. Potest tamen vulgata defendi fortè ex V. de Finibus: *Sed hæc cùm corporis bona sint, eorum conficientia certè in bonis numerabimus.* Grævius.

datam referant; majorem etiam [42] aliam cùm huic iidem darent, in ædem sacram reficiendam, se perscripsisse dicunt: quod minimè convenit. Nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. Cùm perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. Cùm operi publico referunt: iidem homines subitò eundem, quem contempserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum, à quæstore numeravit: quæstor à mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni & personarum genere, & literarum explicaris: vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adsunt, neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem.

Utrùm enim in clarissimis est civibus is, quem judicatum [43] hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit à suis civibus, sed usque Tmolo [44] petivit: cui nullus honos in sua civitate habitus est unquam. Res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic uni [45] in vita commissa sola est. Custos, T. Aufidio prætore, frumento publico est positus: pro quo cùm à P. Varino prætore pecuniam accepisset, celavit suos cives, ultróque iis sumptum intulit [46]. Quod posteaquàm Temni, literis à P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cúmque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, literas misisset: Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæso, cognoscite.

20 Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cùm verbis se locupletem faceret, haberet nihil præter illam

42. *Majorem etiam*] Hæc summa erat perscripta in tabulis, ut relata operi publico. cùm tamen dicerent datam Flacco, idque occultatum, quòd eum timerent. FERRATIUS.

43. *Judicatum*] Pecuniæ Hermippo debitæ condemnatum. Qui cùm judicatum non solveret, Hermippo addictus est, & ab eo ductus, ut in ejus scilicet potestate esset. Id enim jus erat creditoris in debitorem, qui judicatum non solveret. MAN.

tam impudentiam, quam videtis, pecuniam sumpsit mutuam à Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. Ei cùm solveret, sumpsit à C. & M. Fusiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum [47], ut dicitur. Nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit [48]: ejus enim fide sumpsit à Fusiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cùm iste sese pecuniam, quam hujus fide sumpserat, à discipulis suis diceret Fusiis persoluturum. Habebat enim Rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quàm acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum.

Neminem quidem adeò infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cùm Româ clàm esset profectus, multósque minutis mutuationibus fraudavisset; in Asiam venit, Hermippóque percontanti de nomine Fusiano respondet, se omnem pecuniam Fusiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus à Fusiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fusiis satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. Hunc æstuantem & tergiversantem judicio ille persequitur. A recuperatoribus causa cognoscitur.

Nolite existimare, Judices, non unam & eandem omnibus in locis esse fraudatorum, & infitiatorum impudentiam. Fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent. Negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romæ: Fusiorum se affirmavit nunquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suæ,

44. *Usque Tmolo*] Non accepit præsens, sed usque à monte Tmolo petivit. IDEM.

45. *Huic uni*] Manutius, *huic una*. Nam etsi *una* sufficere videbatur, auget *sola*. Et utrumque, inquit, alibi quoque Cicero conjungit.

46. *Intulit*] Non solùm pecuniam pro frumento non dedit suis civibus: sed induxit, & intulit in rationes sumptus falsos, quos se fecisse dicebat. FERRAT.

47. *Cornici oculum*] Vide suprà, Orat. pro Murena, cap. 11.

48. *Percussit*] Fefellit, damno affecit. MANUTIUS.

probris omnibus, maledictísque vexavit. Sed, cùm se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione jactaret, repentè, testimoniis Fusiorum, nominibúsque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minimè dubiam prima actione judicaverunt. Cùm judicatum non faceret, addictus Hermippo [49], & ab hoc ductus est.

21 Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus [50], cùm ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit: cùm jam frater meus Flacco successisset. Ad quem adiit, causámque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, & metu, falsum invitos judicavisse. Frater meus, pro sua æquitate, prudentiáque decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret [51]: si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: &, quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re judicata stari ostendit placere.

Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit. Petit Heraclides à C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cùm judicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso [52], vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur; qui, cùm sententiam secundùm Plotium se dicturum ostenderet, & ab eo judice abiret, quòd judicium lege non erat, causam totam

49. *Addictus Hermippo*] A Flacco Prætore Hermippo datus est, ut ei serviret, quòd pecunia credita ei dissoluta esset. Addictus à servo quid differat, Quintil. lib. 7. c. 3. scribit: *Servus*, inquit, *cùm manu mittitur; fit libertinus: addictus, recepta libertate, est ingenuus* &c. SYLVIUS.

50. *Missus*] Dimissus est, cùm pro sua persona mancipia quædam dedisset. FERR.

51. *In duplum iret*] Apparet ita fuisse olim datum judicium iterum de re judicata, ut qui judicatum negaret, si contra eum pronunciatum secundò fuisset, perderet alterum tantum, quantum judicato contineretur. CAMERARIUS.

52. *Q. Naso*] Locus aliqua declaratione indiget. Quod enim dicat Q. Nasonem judicem sumptum, intelligendum est, eum arbitrum à partibus lectum. Quod verò sequitur, *ab eo judice abiit*, subaudiendum *Heraclides*. Ea verò verba, *quòd judicium lege non erat*, sic intellige: Quia judicium illud non erat lege constitutum, sed partium voluntate; nam arbitria quæ nos *compromissa*

tam reliquit. Satisne vobis, Judices, videor ad singulos testes accedere; neque, ut primò constitueram, tantummodò cum universo genere confligere?

Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu cùm ephebum Temni cognosses, quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti [53]. Abduxisti Temno Apollonidem. Pecuniam adolescentulo grandi fœnore, fiduciâ tamen acceptâ, occupavisti [54]. Hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie, ac possides. Eum tu restem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti, qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà disputabo priùs, quàm dixerit. Totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille servet, quod paravit: & ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna studia, & officia contuli: & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, gravésque homines, querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. Nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi, Pythodori, Ætideni, Lepisones, cæteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica & gloriosa ostentatio civitatis? nónne esset puditum, si hanc causam agerent severè, non modò legatum, sed Trallia- 22

 num

promissa appellamus, ab libera partium voluntate dependent. Ut si actor causam prosequi noluerit, nulla id lege facere cogatur. Idcirco Heraclides qui actor erat, ab eo judice abiit, & causam totam reliquit. FABRNUS.

53. *Nudum esse voluisti*] Nudum, bis dixit, primùm Deciani turpem libidinem, deinde avaritiam carpens. MANUT.

54. *Occupavisti*] Occupare pecuniam, est in quæstu collocare. Fiduciam accipere, est fundum accipere ea lege, ut eum aliquando restituas, fide utrinque data, sine testibus & literis. Fundus alicui commissus dicitur, qui loco pignoris creditori obligatus, proprius ejus efficitur, debitore ad diem non solvente. Decianus igitur pecuniam dedit Lysaniæ, accepto fundo, quem restitueret, restitutâ pecuniâ ad certum tempus, ut ille dicebat. Lysanias eo tempore non solvit, & ideò ad se devolutum fundum Decianus putabat: quem tamen se redditurum pollicebatur, si ille contra Flaccum testimonium dixisset. FERR.

num omnino dici Mæandrium? huic tali legato, huic publico testi patronum suum jam inde à patre atque majoribus, L. Flaccum mactandum civitatis testimonio tradidissent?

Non est ita, Judices, non est profectò. Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatémque, si vellem, dicerem. Nihil enim illo homine levius, nihil egentius, inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani, doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse expressam faciem civitatis. Sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse & conculcandum putaverunt: desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo.

Sed exponam, quid in re sit, ut quamobrem ista civitas,
23 neque severè Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata [55]: de quo toto respondit Hortensius: invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò cùm venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; exsiluerunt [56] principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. Usque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Mæandrius: cujus linguâ, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata.

Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, & gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem querelásque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata

55. *Erat ei Castriciano nomine irata*] Castricio Tralliani debebant pecuniam. Castricius ad Flacci judicium Trallianam civitatem adduxit. Ut Tralliani Castricio creditam pecuniam solverent, Flaccus judicavit. Eam ob causam Flacco Tralliani irascebantur. SYLVIUS.

56. *Exsiluerunt*] Sic Henricus Stephanus ex antiquo codice reponit, *exsiluerunt*, ubi vulgò legitur, *siluerunt*. LAMB.

57. *Ad hujus dies festos atque ludos*] In honorem magistratuum populi Romani solebant institui ludi ac dies festi à provincialibus, collatâ publicè pecuniâ ad impensas illorum. Hoc aliquando fiebat vero studio, aliquando à coactis, aliquando ab assen-

collata à civibus, hanc à ſe eſſe ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm à Trallianis requiro, quam pecuniam à ſe ablatam queruntur, ſuámne dicant, ſibi à civitatibus collatam in uſum ſuum. Cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? Delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies feſtos atque ludos [57]. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro: ſed primùm illud tenebo. Queritur gravis, locuples, ornata civitas, quòd non retinet alienum: ſpoliatam ſe dicit, quòd id non habet, quod ejus non fuit. Quid hoc impudentius dici, aut fingi poteſt? Delectum eſt oppidum, quo in oppido uno pecunia à totâ Aſia ad honores L. Flacci poneretur. Hæc pecunia tota ab honoribus tranſlata eſt in quæſtum [58] & fœnerationem: recuperata eſt multis pòſt annis.

Quæ civitati facta eſt injuria? At moleſtè fert civitas. Cre- 24
do. Avulſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe devoratum lucrum. At queritur. Impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri poſſumus. At accuſat verbis graviſſimis. Non civitas, ſed imperiti homines, à Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in conciona ſeditioſa valeat oratio. Hìc, in hac graviſſima & moderatiſſima civitate, cùm eſt forum plenum judiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum & civium, cùm ſpeculatur atque obſidet roſtra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri cenſetis Trallibus? an id, quod Pergami [59]? niſi fortè hæ civitates exiſtimari volunt, faciliùs unâ ſe epiſtolâ [60] Mithridatis moveri impellíque potuiſſe, ut amici-

 tiam

---

aſſentatoribus, ut indicatur in actione. IV. in Verrem, ubi exagitat hoc feſtum. Sed & alibi in epiſtola ad Atticum dicit, ſe recuſaſſe ludos & ſtatuas aut fana, & dicit ſe aliis oneribus & ſumptibus civitates liberaſſe. Nam gravabantur certè hoc nomine provinciales. CAMERARIUS.

58. *In quæſtum*] Id eſt, Tralliani collocarunt hanc pecuniam, non impenderunt in inſtitutionem honorum, ad quos fuit collata, quibus fuit deſtinata: & ita quaſi fuit abalienata à Flacco. IDEM.

59. *An id, quod Pergami*] Id eſt, planè idem, quod Pergami: quod Aſiæ caput erat. MANUTIUS.

60. *Una epiſtola*] Significat id, quod in Maniliana expoſuit his verbis. *Uno die totâ Aſiâ, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum ſignificatione cives Romanos necandos, trucidandóſque denotavit.* cap. 3. ID.

tiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatísque violarent; quàm ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum à suis mœnibus censuissent.

Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. Quos enim hostes hæc familia contempsit, nunquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum [61], si consiliis principum vestræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum. Sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus: patiamini me delicta vulgi à publica causa separare.

25 At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrùm vultis patri Flacci licuisse, nécne? Si licuit, sicuti certè licuit: ad ejus honores collatam, ex quibus [62] ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius. Si non licuit [63]: tamen illo mortuo, non modò filius, sed quivis heres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cùm ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt [64]: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse?

Quæ quidem à me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, Judices, quàm adhuc egi, quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret. Revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelémque cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperii non modò ex ædibus Græcorum, verùm etiam ex literis esse deletam. Mithridatem Deum, illum Patrem, illum Conservatorem Asiæ, illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum nomi-

61. *Est confitendum*] Aut ille motus ex Mithridatis epistola consilio principum est excitatus: aut, si temeritate multitudinis, non consilio principum, ita delicta vulgi & omnium imperitorum, quos Mæandrius concitavit, insector, ut ea separem à publica causa, & civitatem hac lædendi Flacci culpâ liberem. MANUT.

nominabant. Unum atque idem erat tempus, cùm L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis urbibus, verùm etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potiùs de levitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? Nam, quoscunque potuerunt, togatos, interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

In hac igitur urbe se jactent, quam oderunt? apud eos, 26
quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Aspiciant hunc florem legatorum, laudatorúmque Flacci, ex vera atque integra Græcia. Tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent: tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur: & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

Adsunt Lacedæmonii. Cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm naturâ corroborata, verùm etiam disciplinâ putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos jam annos ampliùs unis moribus, & nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem quæstorémque cognosti: cujus ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regio-

62. *Ex quibus*] Hoc est, ex Trallianis ipsis. Ferratius.

63. *Si non licuit*] Nisi cùm facturus erat ludos, licuit filio, omni ludorum spe intercepta post ejus mortem. Idem.

64. *Impetraverunt*] Ut illis dimitteret omnem usuram, quam inde perceperant. In.

regionibus, disciplinis, linguáque divisa, cùm in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, ut Græcorum cupiditati Græcorum auxilio resistamus.

27 Quanquam quis ignorat, qui modò unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ famâ, quæ gloriâ, quæ doctrinâ, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, sempérque tenuit. Asiæ maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augeret, sed ut obsessam teneret.

Quamobrem quæso à vobis, Asiatici testes, ut, cùm verè recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrùm igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem*? Quid de tota Caria? nónne hoc vestra voce vulgatum est, si quid *cum periculo* experiri velis, *in Care* id potissimum esse faciendum? Quid porrò in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quàm, si quis despicatui ducitur, ut *Mysorum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus vestro nobis judicio standum esse de vobis?

Equidem mihi jam satis supérque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, Judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs dicuntur, vestris animis & cogitatione comprehendere.

28 Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quòd

quòd non longè à gradibus Aureliis [65] hæc causa dicitur. Ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantùm ut judices audiant. Neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id faciliùs faciant, non adjuvabo. Cùm aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, Judices, qui hoc verè non laudare possit? Exportari aurum non oportere, cùm sæpe antea senatus, tum me consule, gravissimè judicavit. Huic autem barbaræ superstitioni resistere, severitatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summæ fuit.

At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quòd in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim, credo, religionem & Judæorum, & hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum [66] fateris, quæsitum & prolatum palàm non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. Apameæ manifestò comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minùs per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulo ampliùs per hunc ipsum L. Peducæum, judicem nostrum: Adrumeti per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multùm.

Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: à judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbámque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est; nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatísque Judæis,

65. *A gradibus Aureliis*] Circa quos Judæa gens versari solebat. MANUTIUS. *Gradus Aurelii*, forum Aurelium, & tribunal Aurelium à Cicerone sæpe dicitur. SYLV.

66. *Judicatum*] Agebat enim per Judices Flaccus, in auro deprehendendo, quod Hierosolymam deferebatur. FERRAT.

dæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm cara diis immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata [67], quòd servata [68].

29 Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est? Negotiaris in libera civitate. Primùm patere me esse curiosum. Quousque negotiabere? præsertim cùm sis isto loco natus. Annos jam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. Longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram [69] Tyriam: in qua tibi invideo, quòd unis vestimentis [70] tamdiu lautus es.

Verùm esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? ubi & multi cives Romani sunt, & jus à nostro magistratu dicitur? Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses amantissimos populi Romani, fidelissimósque socios, miseriores habes [71], quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus [72] habuerit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum luxuria & levitate remotissimi, patresfamiliâs suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & naturâ perbonos, & diligentiâ, culturâque meliores. In hisce agris tu prædia habere [73] voluisti. Omnino mallem, (& magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hîc alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses. Verùm esto: Catonis est dictum, *pedibus compensari pecuniam* [74]. Longè omnino à Tiberi

67. *Elocata*] Quasi loco mota, suísque sedibus pulsa. MANUT.

68. *Srvata*] Facta tributaria, serva. Videantur interpretes ad Justiniani lib. I. Tit. 3.

69. *Purpuram Tyriam*] Vel in lato clavo, si senator erat: quod non arbitror; cùm annos triginta Pergami fuisset: vel in angusto, si eques Romanus. MANUTIUS.

70. *Unis vestimentis*] Quòd eandem, quoties ad urbem rediret, tunicam referret. IDEM.

71. *Miseriores habes*] Facis, ut sint miseriores. Habemus aliquem miserum, habemus sollicitum, ut Terent. *Omnes sollicitos habemus servos*. CAMERAR.

beri ad Caicum [75]: quo in loco etiam Agamemnon [76] cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. Emisses [77].

Amyntas est genere, honore, existimatione, pecuniâ, prin- 30
ceps illius civitatis. Hujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: &, cùm illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem: quæ peperit apud Decianum filiam, hodiéque apud Decianum est & uxor Amyntæ, & filia.

Num quid harum rerum à me fingitur, Deciane? Sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exurge, Amynta: repete à Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. Nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro; manus, quas contudit; digitos, quos confregit; nervos, quos concîdit, restituere non potest. Filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde.

Hæc Flacco non probasse te miraris? Cui, quæso, tandem probasti? Emptiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti. Tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercenarium & administrum consiliorum tuorum. Adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo, & de fraude, à Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus. Irritæ venditiones: irritæ proscriptiones. Non restituis. Defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas literas publicas, præclaras proscriptiones & em-

 ptiones

72. *Pater tuus*] Qui iisdem in locis pari crudelitate negotiatus est. Ferrat.

73. *Habere*] Non, emere, sed, habere; quia fraude occupaverat. Manut.

74. *Pedibus compensari pecuniam*] Quia quo minoris emuntur, eo laboriosiùs visuntur longinqui agri; & quod in pecunia lucrum fit, pedum labore compensatur. Id.

75. *Ad Caicum*] Phrygiæ fluvium, ex Mysia fluentem. Idem.

76. *Agamemnon*] Vide Eustathium Iliad. A. in illud Homeri παλιμπλαγχθέντας. Idem.

77. *Emisses*] Emere debebas. Idem.

ptiones tuas. Repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum tuorum assecutus esses: & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt.

31 Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primùm ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremò, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni [78], clarissimo viro, cùm esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *Decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras.

Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cùm tibi hæc recitabant, clarissimum virum, præstantissimâ sapientiâ, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. Cùm verò coronam auream literis imponebant [79]: re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones [80], quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius [81], homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit.

32 In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum, neque me poeniteret! Flaccum in curia * decrevis-

---

78. *P. Scipioni*] Ei qui Tib. Gracchum occidit: quo facto Pergamum in exilium abiit. MANUTIUS.

79. *Imponebant*] Nolim hoc verbo aliquem falli: non enim hoc dicit, Deciani præsentis capiti coronam auream verè esse à Pergamenis impositam. Nam impositam non esse, ex verbo, *literis*, intelligitur. Sed *imponebant literis*, valet, imponendam psephismate decernebant. Aliud est autem, literis; aliud, re ipsa imponere. Sed cùm literis, tum te, inquit, ludebant. Nam re vera tibi non plus aurum committebant, quàm monedulæ: cui si quis committeret, amissum sciret: avis enim illa aurum & argentum avidè furatur, auctore Plinio, XXIX. 10. IDEM.

80. *Proscriptiones*] Prædiorum, quæ Decianus à se empta dicebat. IDEM.

81. *P. Orbius*] Tres Asiæ prætores nominat, P. Orbium, P. Globulum, L. Flaccum. Orbius inquit, contra te decrevit: in Globulum fuisti gratiosior, id est munera contulisti: ideò nihil contra te decrevit. Flaccum decrevisse fateris, verùm inimicitiis & iracundiâ incitatum. IDEM.

* Lamb. *Flaccum elatum iracundiâ decrevisse dicis. Et verò adjungis*

crevissent [82]. Veridicas adjungis causas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cùm ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cùm tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum, in consilium [83] vocavit? Quæ quidem quàm sanctè solita sint observari [84], scitis omnes.

Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis [85] fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cùm ibidem esses, cùm prodire nolles. Non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, & DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset [86]? quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis & æquitatis, reprehensurus es? quas easdem [87] mulieri à me datas apud Pataranos requisivit. Recita literas Q. Ciceronis. LITERÆ Q. CICERONIS. Quid? hæc Apollonidenses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nónne legati Apollonidenses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? Ad hæc, prædia etiam in censu dedicavisti [88].

---

82. *Decrevissent*] Locus corruptus. Alii aliter emendant. Lambini, quæ textui subjuncta est, sive lectio, sive conjectura, sit instar omnium.

83. *In consilium*] Ut judex esses. In quo tibi honorem habuit, oblitus inimicitiarum, quæ patri tuo cum illius patre fuerant. MANUTIUS.

84. *Quæ quidem quàm sanctè solita sint observari*] Quænam? fuisse militem in ejus legione, vocatum ab eo esse in consilium: quæ tu Deciane non observas: Flaccum enim accusas. MANUTIUS.

85. *Nobis*] Συνεκδοχικῶς, id est, à mea parte & Flacco. CAMERARIUS.

86. *Sed edixisset?*] Quod pro imperio fit: cùm decernatur jure, causâ cum consilio cognitâ. MANUTIUS.

87. *Quas easdem*] Locus depravatus. Mihi & apertior & melior sententia videtur, si legatur, *Queis easdem mulieres amandatas apud Pataranos requisivit.* Quas enim mulieres, id est Amyntæ uxorem, & filiam, reddendas esse Flaccus decreverit, eas cùm Decianus, ne redderet, apud Pataranos amandasset, Q. Cicero literis requisivit. IDEM.

88. *In censu dedicavisti*] Professus es, in censum retulisti. Antiqua locutio, sed exemplis parum confirmata. Sic locutum Africanum

Mitto, quòd aliena: mitto, quòd possessa per vim: mitto, quòd convicta ab Apollonidensibus [89]: mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in possessione tua.

Illud quærò, sintne ista prædia censui censendo [90]: habeant jus civile: sint, nécne sint, mancipi: subsignari [91] apud ærarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus [92] aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum [93]. Verùm esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censeri, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non potest [94]. Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta [95] H-S millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ. Neque huic ullam in eo fecisti injuriam: possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primò quidem pertimuit, cùm te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, eum [96] maxima habiturum esse. ***

33 Habetis causam inimicitiarum: quâ causâ inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cùm de perfidia Deciani diceret: Qui mihi

*** *Deest nonnihil.*

fricanum minorem, teste Gellio cognoscetur. *In uno scorto*, inquit L. VII. cap. 11. recitans Africani verba, *majorem pecuniam absumpsisti, quàm quanti omne instrumentum fundi Sabini in censu dedicavisti.* MANUT.

89. *Convicta ab Apollonidensibus*] Judicio tibi adempta ab Apollonidensibus, condemnatione Polemocratis. IDEM.

90. *Censui censendo*] Non poterant censeri, adeóque subsignari bona, quæ non haberent jus civile, & non essent mancipi, hoc est, nisi ita essent sua, ut possent abalienari FERRATIUS.

91. *Subsignari*] Id est, in tabulas publicas referri. MANUTIUS.

92. *Tempus*] Bellum ejusmodi, ut ubique tributum imperari necesse esset. IDEM.

93. *Tributum*] Nam Apolloniæ censebantur nomine Amyntæ, Romæ nomine Deciani. FERRATIUS.

94. *Dividi non potest*] Quia in liberas civitates deduci coloniæ non poterant. ID.

95. *Centum triginta*] Sestertiorum centum triginta millia: parva omnino summa: cùm præsertim Decianus gloriosus esset: Quod si, CXXX. pro centies tricies, accipiamus: præclarè Deciani gloriæ satisfiet. In quo Cicero jocatur, mentitum esse Decianum ostendens gloriæ causâ. MANUT.

96. *Eum* (maximam habiturum esse familiam. Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cùm rem

mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus, is à Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnès gradus dignitatis tuæ retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissimâ familiâ natum, optimè de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Scilicet defendam Decianum [97]: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur [98]? ut duceret judicium [99]? cui sex horas omnino lex dedit [100]. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui [1]. Quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè testes interrogabat, aut circumveniebat: fortasse fecisti & tu, & populi sermo, ne exciperes [2]. Idcirco Decianum usque ad coronam [3] applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum à Flacco esse corruptum.

Ita scitote, Judices, esse cætera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut à fide se abduceret, sestertiûm vicies. Et eum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertiûm vicies voluisse perdere? Nam quid emebat, cùm te emebat? ut ad se transires? quam partem causæ tibi daremus? An, ut enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare unà? quis hoc nescit? tabulas in Lælii

rem cognosceret: itaque decrevit.) *Habetis*] Hæc uncis circumsepta Lambinus in veteri codice invenit. Editionibus aliis absunt: neque nos habemus pro germanis. GRUTERUS.

97. *Scilicet defendam Decianum*] Ironia; pergítque cum eodem joco: *Non est, mihi crede, corruptus.* MANUTIUS.

98. *Redimeretur*] Quod ab eo Flaccus emeret. IDEM.

99. *Ut duceret judicium?*] Hoc est, ut produceret, ut moram necteret. CAMER.

100. *Sex horas lex dedit*] Tres accusatori, totidem defensori in causa repetundarum. MANUTIUS.

1. *Subscriptoris tui*] Subscriptores dicebantur, qui faventes accusatori, & accusationem unà facientes, subscribebant ad accusatoris nomen suum nomen in reum. CAMERARIUS.

2. *Fortasse fecisti & tu & populi sermo, ne exciperes*] Nullâ ferè mutatione turpis ex hoc loco eluitur macula. Nam si legatur, *fecisset ut ex populi sermone excideres*: vitii nihil superfit. Si locum, inquit, illi tanquam subscriptori tuo ejusdem agendæ causæ dedisses, fortasse tuam laudem obscurasset. MANUTIUS.

3. *Usque ad coronam*] Adduxisti in populi conspectum: sed verba facere, quod erat subscriptoris munus, non sivisti. FERRATIUS.

lii potestate fuisse, num dubium est? An, ne vehementer, ne copiosè accusares? Nunc facis suspicionem. Ita enim dixisti [4], ut nescio quid abs te impetratum esse videatur.

34 At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, & non ferenda: quòd, cùm esset uxor ejus Valeria intestatò mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum [5] hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. Quod falsum intenderit? quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. Sed quæro, usu, an coëmptione [6]. Usu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. Coëmptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuisse non dices.

Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cùm prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximísque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cùm Asiam provinciam consulari imperio obtineres. Si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes? an tuum, nullâ avaritiâ, salva dignitate, retinebis? At istius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est. Non igitur impressio, non occasio [7], non vis, non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

Itaque eòdem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. Negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi

4. *Ita enim dixisti*] Ita frigidè, ita jejunè Flaccum accusasti, ut corruptus ab eo videri posses. Manutius.

5. *Ad ipsum*] Quòd Valeriæ propinquus esset, & illa intestatò esset mortua. Idem.

6. *Coëmptione*] Vide Topic. 3.

7. *Occasio*] Inter impressionem, & vim, occasionem nominari non placet, sed conjungi malim cum eo, quod sequitur, *non tempus*, hoc ordine: *Non impressio, non vis, non occasio, non tempus*. Manut.

8. *Doti dixerat*] Eo ipso, quòd in manum convenerat. Id Cicero negat. Ferra.

nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causâ, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo; socios video queri. Prætorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat [8].

Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quæcunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quanquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis. Neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium familiaris, multorum animus iratus: iracundiæ, occultæ: blanditiæ, apertæ: venientes prætores expectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis [9] laudare videamur.

Literas misit [10] de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundiâ videre potuistis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. Hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorúmque libertis fuit Asia tradenda? An simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercet? An vobis in vestris, vestrorúmque causis severitas odio est: eandem laudatis, cùm de nobis judicatis?

9. *Ne nostrum in prætermittendis provinciis*] De se ipso dicit, qui post consulatum ire in provinciam noluit: cùm posteà consilium mutaverit, & in Ciliciam iverit. MANUTIUS.

10. *Literas misit*] Flaccus.

11. *Decisionis arbiter fuit*] Arbiter hic non est, qui decidat litem & controversiam inter Andronem, & Flaccum, ut explicat Manutius, sed testis transactionis, qui præstò fuit cùm paciscerentur tanquam testis. *Decidere* enim est transigere. GRÆV.

12. *Obsignator*] Non pecuniæ, ut vult Manutius, sed pactionis, seu decisionis. *Obsignator* est hic, qui aliter dicitur *signator*. Sic *signatores testamentorum*, sunt testes, arbitri, qui testamento subscribunt nomina, & id suis signis obsignant. IDEM.

36 At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit [11]. Quo splendore vir? qua fide? qua religione? Obsignator [12] C. Sextilius, Lurconis sororis filius: homo & pudens, & constans, & gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmúrne non solùm avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? Communem enim hereditatem quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. Quod statuerat facere, adductus hujus pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non solùm fecit, sed etiam prolixè cumulatéque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

At Falcidianum crimen est ingens: talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. Nunc denique materculæ suæ festivus filius, aniculæ minimè suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quâcum trajecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur.

At

13. *At fructus*] Accusator hoc dixerat. Ferratius.

14. *Si dat*] Incipit argumentari: quæ quidem argumentatio est obscura nobis, quibus negotium non est notum. Camer.

15. *Nihil detrahit de vivo*] De eo quanti est, quod emisti. Camerar. Lucrum & vivum in emptione sunt ad hunc modum ...

At fructus [13] isti Trallianorum Globulo prætore venierunt: 37
Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat [14] tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emptio. Emit igitur aliquid, quod certè multò pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo [15]. Minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire [16] jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? Postremò cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. Venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certè coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab negotio [17] abducere noluisti. Magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. Nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendóque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit? Mulieres negant se * scire qui sis. Ipse igitur iste tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narravit? An etiam scripsit oratu tuo?

At verò M. Æbutium, & constantissimum & pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti; præsertim cùm ipse, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem?

Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, 38
aut de Deciani censu tamdiu disputo, & expostulo? de salute omnium nostrûm, de fortunis civitatis, de summa reipublicæ taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, Judices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac per-

si quis rem valentem triginta scutatos viginti scutatis emat, *vivum* est viginti scutati, *lucrum* decem. Sylvius.

16. *Cur Albanum venire*] Cur fundum Albanum vendi jubet?

17. *Ab negotio*] Jocatur. Nullum enim erat Falcidio in Græcia negotium, nisi ut pergræcaretur, id est cum Græcis ipsis, Græco more bibendo, contenderet. Man.

* Lamb. *scire. Quis is est igitur? Ille tibi*

turbatione versemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, ut vestræ quoque mentes, vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur. Gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. Non putant satis conversam rempublicam, nisi in eandem impiorum pœnam optimè meritos cives detruserint. Oppressus est C. Antonius. Esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus esset: cujus damnatione sepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conventu epulísque celebratum est: justa Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis?

Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita placet, sufferamus. Nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen civium imperitorum multitudinem concitassent; æquiore animo ferre possemus. Illud verò ferri non potest, quòd per senatores, & per equites Romanos, qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, ac de civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt jam mentem & voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modò non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur: operæ facessant: servitia sileant. Nemo erit tam injustus, qui me audierit, si modò liber & civis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet.

O dii immortales! quid hoc miserius? Nos, qui P. Lentulo
ferrum & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitu- 39
dinis judicio confidimus: lectissimorum civium & amplissimo-
rum sententias pertimescimus. M'. Aquilium patres nostri mul-
tis avaritiæ criminibus testimoniisque convictum, quia cum fu-
gitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt. Consul ego
nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis constansque
fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus. Defendi item con-
sul L. Murenam, consulem designatum. Nemo illorum judi-
cum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu
putavit, cum, bellum jam gerente Catilina, omnes, me au-
ctore, duos consules Kalendis Januarii scirent esse oportere. In-
nocens, & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc an-
no, me defendente, absolutus est A. Thermus. Quanta reipu-
blicæ causâ lætitia populi Romani, quanta gratulatio conse-
cuta est? Semper graves & sapientes judices in rebus judican-
dis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipu-
blicæ tempora poscerent, cogitaverunt. Cùm tabella vobis da-
bitur, Judices, non de Flacco dabitur solùm: dabitur de du-
cibus auctoribúsque conservandæ civitatis: dabitur de omnibus
bonis civibus: dabitur de vobismetipsis: dabitur de liberis ve-
stris, de vita, de patria, de salute communi. Non judicatis in
hac causa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac
vestrâ republicâ judicatis.

Quòd si provinciarum vos ratio magis movet, quàm vestra; 40
ego verò non modò non recuso, sed etiam postulo, ut pro-
vinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ pro-
vinciæ primùm magnam partem ejusdem provinciæ, quæ pro
hujus periculis legatos laudatorésque misit: deinde provinciam
Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provin-
ciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis
obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses, cun-
cta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio & Cælio testibus, P.
Servilius & A. Metellus, hujus pudoris integritatísque testes, re-
pugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio responde-
bit. Annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, &
perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, Judices, de-

bet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit: prosit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis conjunxit: prosint honestissimorum municipiorum, coloniarúmque laudationes: prosit etiam senatûs, populique Romani præclara & vera laudatio.

O nox illa [18], quæ penè æternas huic urbi tenebras attulisti! cùm Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum & flammam vocabantur: cùm ego te, Flacce, cælum noctémque contestans, flens flentem obtestabar: cùm tuæ fidei optimæ & spectatissimæ salutem urbis, & civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in literis reipublicæ pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ? quæ ab senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pontinio, fortissimo viro, quemquam bonum putaret unquam non salutem, verùm honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres [19], quæ, me consule, fuistis! quem ego diem verè natalem hujus urbis, aut certè salutarem appellare possum.

41 O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ gravitas extitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cùm agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cùm te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viveres, non

18. *O nox illa*] Quâ Flaccus & Pontinius prætores in transitu pontis Mulvii legatos Allobrogum, cum literis mandatísque ad suos cives, & eodem itinere ad Catilinam missos, comprehenderunt. MANUT.

19. *O nonæ illæ Decem.res*] Quo die expo-

non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram.

At, L. Flaccum quidem, Judices, si (quod dii immortales omen avertant) gravis injuria afflixerit: nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit. Semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse. Vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! Judices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cùm illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupiverunt?

Sed cætera sint eorum: sibi habeant potestatem, sibi honores, sibi cæterorum commodorum summas facultates. Liceat 42
iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, Judices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non expectare hujus exitum judicii. Si L. Flaccò tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem & lubricam esse ducebat, huic planæ & stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium civium vos, Judices, tædet; ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent, quid agant, quibus integrum est. Nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritais feremus. Sin hoc animo quàm plurimos esse vultis, declarabitis hoc judicio, quid sentiatis.

Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, Judices, hoc judicio, vivendi præcepta dabitis. Cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, præscribetis. Sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi, & constanti, & gravi nullum à vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est

expofiis in senatu, atque editis conjurationis indiciis, consule Cicerone, quid fieri placeret, consulente, Senatus censuit, ut P. Lentulus, cùm se prætura abdicasset, itemque alii octo qui cum eo conjuraverant, in custodiam traderentur. Idem.

est id ætatis, ut sensum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. Qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ, Judices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causâ, reipublicæ reservate.

PRO

P. SYLLA

ORATIO XXV.

ARGUMENTUM.

P. Cornelius Sylla, L. Syllæ dictatoris propinquus, consul designatus cum P. Autronio Pæto, damnatus erat cum collega de ambitu, & in eorum locum accusatores L. Cotta, & L. Torquatus legis beneficio successerant. Eundem Syllam accusavit aliquanto post de conjuratione L. Torquatus filius. Defendit Hortensius primùm, deinde Cicero. Absolutum esse, satis ex eo constat, quia Gabinium accusavit. Qua de re epist. 3. lib. III. *ad Q. frat.* MANUTIUS.

Victo. & Lamb. editio scribunt Sylla. *Sed aliæ, ut & nummi & inscriptiones,* P. Sulla. *Et sic quoque ratio postulat. Non enim est hæc vox à* Sibylla, *ut Plutarchus aliíque volunt: sed à* Sura *est* ὑποκοριστικὸν Sulla: *quæ mei doctoris J. F. Gronovii est sententia.* GRÆVIUS. *Quòd si ego neque à Victorio & plerisque Italis, neque*

que à Lambino & Gallis omnibus volui dissentire, ignoscant alii, quibus Sulla *magis placet. Atque ut hoc agam paucis: cúrnam ratio* Syllam *recusat*, Sullam *postulat? Quoniam, ut censet J. F. Gronovius, à* Sura *diminutivum est* Sulla? *At virum habeo non minùs eruditum, quem opponam, G. J. Vossium in Etymol.* v. Sybilla. *Habeo Plutarchum, qui scripsit* Σύλλας. *Is & sæpe cum Romanis, & Romæ diù fuerat, sciebat Latinè, & monumenta rerum Romanarum multa perlegerat. Si in hoc vocabulo, prior Syllaba eadem erat, quæ prima est in* Surena, *in* Sulpicio, *cur non scripsit* Σύλλας, *ut scripsit* Συρήνας, *&* Συλπίκιος? *Dixerint* antiqui Syllam, *ut* lacrumas, Burrum, Bruges. *Tamen &* lacrymas, *inquit Cicero, Orat.* 48, *&* Phryges, *&* Pyrrhum (*addo &* Syllam) *aurium causa dicimus.* Olivet.

MAXIME vellem, Judices, ut P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam, modestiæ [1] fructum aliquem potuisset percipere. Sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore cum communi ambitionis invidia [2], tum singulari Autronii [3] odio everteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quanquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo viri boni lenitatem meam, misericordiámque notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent: improbi ac perditi cives, redomiti [4] atque victi, præcipitante republica, vehemen- I

1. *Modestiæ*] Ut nemo eum denuo accusaret, cùm damnatus de ambitu id modestè tulisset. Ferratius.

2. *Cum ... invidia*] Qui voces accentibus onerari volunt, hic legant, *cùm ... invidiâ.* Olivetus.

3. *Autronii*] Sic scribendum est hoc nomen, per, *u*, inquam, in prima syllaba, non per, *n*. Lambinus. *Autronii* scribendum hic & infrà, ex auctoritate veterum librorum & numismatum. Ursinus. Hic ipse est, de quo Cic. in Bruto, cap. 68. ubi primam syllabam non per *u*, sed per *n* scripsimus, Victorium secuti, & Corradum.

4. *Redomiti*] Pro *domiti* ponitur, ut *recubo* pro cubo, *redimo* pro emo, *refero* pro fero, *ut refero ad senatum*; *reformido*, pro formido, *refugio* pro fugio, & hujus generis alia. Grævius.

hementem me fuisse atque fortem; conservati, mitem ac misericordem faterentur.

Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, Judices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatémque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere: cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non uterer orationis, Judices, hoc tempore, si mea solum interesset. Multis enim mihi locis & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi. Sed, ut ille, Judices, quantum de mea auctoritate diripuisset, tantum se de ejus præsidiis deminuturum speravit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiámque hujus officii ac defensionis probavero; causam quoque me P. Syllæ probaturum.

Ac primum abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in hoc defensionis jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam si initum est consilium à P. Sylla inflammandæ civitatis, hujus extinguendi imperii, delendæ urbis: mihi majorem hæc res dolorem, quàm Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius esse judicium, qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur?

2 Ita, inquit. Tu enim investigasti, tu patefecisti conjurationem. Quod cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod anteà fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi. Quem cùm videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quæro

5. *Judicium, qui*] Hoc est: Plus me momenti sit in meo, quàm in Hortensii & aliorum judicio, quo perpendimus, quo statuimus, quis nobis sit defendendus reus, quis deserendus. ANONYMUS.

6. *Celebrari*] Venerant non ut patroni cau-

ro illud etiam, si, me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari [6] hoc judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam vides? Non enim una est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione. Omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt.

An verò, in quibus subselliis hæc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere nollem; quorum ego operâ illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus & periculis, ascendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses; si te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæstionis [7] defenderim neminem, non desim P. Syllæ: recordare de cæteris, quos adesse huic vides. Intelliges & de hoc, & de cæteris judicium meum & horum par atque unum fuisse.

Quis nostrûm adfuit Varguntelo? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cùm ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Syllam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia cæteris in caussis, etiam nocentes viri boni, si necessarii sunt, defendendos esse non putant. In hoc crimine non solùm levitatis est culpa, verùm etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere. Quid Autronio [8]? nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copiâ quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt? Immò etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modò non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet.

 Quam-

causam acturi, sed ut advocati reum sua præsentiâ, suâque auctoritate sublevaturi. Manutius.

7. *Hoc genere quæstionis*] Lege Luctatia de vi. Ferratius.

8. *Autronio*] Apparet eum bis esse damnatum: de ambitu primùm; deinde, quod hic significatur, de majestate. Man.

3 Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in cæteris intelligis abfuisse? Nisi vero me unum vis ferum, præter cæteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate & crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus & respublica imposuit, jam voluntas, & natura ipsa detraxit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: hæc in omni vita misericordiam, lenitatemque desiderat.

Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. Simplex officium, atque una est bonorum omnium causa. Nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria. Tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm cæteris: doloris vero, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. Neque enim princeps tum ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum cæteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ [9], sed communicandæ laudis causa loquor. Oneris mei partem nemini impertio; gloriæ, bonis omnibus.

In Autronium testimonium dixisti, inquit, Syllam defendis. Hoc totum ejusmodi est, Judices, ut, si ego sum inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. Sin est in me ratio reipublicæ [10], religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quàm à me defendi Syllam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solum studium ad defendendas causas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis, afferre:

quâ

9. *Partiendæ invidiæ.*] Quasi unà mecum illi etiam in conjuratos animadverterint: quod apud populum invidiosum erat. Fer.

10. *Ratio reip.*] Cùm alterum nocentem noverim, alterum esse innocentem certè sciam: quo modo ostendit, se minimè levem esse & inconstantem. Idem.

quâ & moderatè ego utar, Judices, & omnino non uterer, si ille me non coëgisset.

Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quæ Lepido, & Volcatio, consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in utraque Syllam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cùm mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum & sermonum fuisse; credo, quòd nondum penitus in republica versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quòd mea me ambitio & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. 4

Quis ergo intererat vestris consiliis? Omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui cùm propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, summúmque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. Cujus in hoc crimine propulsando cùm esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. Non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit.

Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatûs autem tempus, & crimen maximæ conjurationis à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, Judices, nec temerè facta: sed, cùm videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrûm id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset.

Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Horten- 5

sium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primùm attendite. Multa, cùm essem consul, de summis reipublicæ periculis audivi, multa quæsivi, multa cognovi. Nullus unquam de Sylla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ literæ pervenerunt, nulla suspicio. Multùm hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cùm ipse nihil audisse de P. Sylla, nihil suspicatum esse diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potiùs utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Syllam defendere.

Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Syllæ est? Ille ambitûs judicium tollere, ac disturbare primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu. Sylla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consiliis & sermonibus, verùm etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur. Hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset.

Hac verò in conjuratione, quid tam conjunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cùm interim Sylla cum eisdem illis non modò noctem solitudinémque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone & congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literæ ac nuntii coarguerunt: Syllam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremò, ejecto, sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli pœnâ compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem. Hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit,

fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus.

Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum, at- 6
que causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse; multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, Judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret, obliviscerer. Quæ si de uno me cogitasset: qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam mehercule illius lacrymis ac precibus restitissem. Sed, cùm mihi patriæ, cùm vestrorum periculorum, cùm hujus urbis, cùm illorum delubrorum atque templorum, cùm puerorum infantium, cùm matronarum ac virginum veniebat in mentem: & cùm illæ infestæ ac funestæ faces, universúmque totius urbis incendium, cùm tela, cùm cædes, cùm civium cruor, cùm cinis patriæ versari ante oculos, atque animum memoria refricare cœperat: tum denique ei resistebam, neque solùm illi hosti ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri & filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cùm scirem, defendere.

Atque idem ego neque P. Syllam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos pro hujus periculis lacrymantes aspicere, neque hujus M. Messallæ, hominis necessarii, preces sustinere potui. Neque enim est causa adversata naturæ: nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnavit. Nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, & feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

Hîc

7 Hîc ait se ille, Judices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatûs, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contrà patribus conscriptis & bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est à me, Judices, regnum, sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quòd, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hîc tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse. Sin verum; non esse hoc regnare, cùm verum juratus dicas, probare.

De hujus spe tantùm dico, nullas à me opes P. Syllam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis, expectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset: sed, indictâ causâ, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si hos tales viros non suo stare judicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hîc etiam, id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cùm Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris. Nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quàm consulem Romæ fuisse peregrinum.

Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi imperióque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cùm plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cùm ei multi inviderent, objecit unquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cùm cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.

8 Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monen-

monendum esse etiam atque etam puto. Non possunt omnes esse patricii. Si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam & nomen & honos inveteravit, & huic urbi, & hominum famæ ac sermonibus: quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti tecum de honore & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint nervos, & industriam: mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, & te ex somno sæpe excitabunt: nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari.

Ac, si, Judices, cæteris patriciis me & vos peregrinos videri oporteret, à Torquato tamen hoc vitium sileretur. Est enim ipse, à materno genere, municipalis honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthæc dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. Nisi fortè regium tibi videtur, ita vivere, ut non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non cæterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi utilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obsistere. Si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. Sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet: quin tu id potius profers, quàm verbi invidiam, contumeliámque maledicti.

Ego tantis à me beneficiis in republica positis, si nullum aliud 9
mihi præmium à senatu, populóque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? Sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quàm conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non postulo: si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respu-

reſpublica in curia? ſi me non modò rerum geſtarum vacatio, ſed neque honoris, neque ætatis excuſatio vindicat à labore? ſi voluntas mea, ſi induſtria, ſi domus, ſi animus, ſi aures patent omnibus? ſi mihi, ne ad ea quidem, quæ pro ſalute omnium geſſi, recordanda, & cogitanda, quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur, cujus vicarius qui velit eſſe, inveniri nemo poteſt. Longè abeſt regni ſuſpicio.

Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domeſticis imaginibus [11] invenies. Res enim geſtæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi neſcio quos ſpiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, Judices, hoc poſſum dicere, me, qui è ſummis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium; ſatis adeptum fore, ſi ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas geſſerim, memini, & in qua urbe verſer, intelligo. Plenum forum eſt eorum hominum, quos ego à veſtris cervicibus depuli, Judices, à meis non removi. Niſi verò paucos fuiſſe arbitramini, qui conari, aut ſperare poſſent, ſe tantum imperium poſſe delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, ſicut feci: voluntates verò conſceleratas ac nefarias nec ſanare potui, nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cùm mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum.

10 Quòd ſi illis meis præſidiis fortè invides: &, ſi ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum atque ordinum ſuam ſalutem cum mea conjungunt: conſolare te, quòd omnium mentes improborum mihi uni maximè ſunt infenſæ & adverſæ. Qui me non ſolùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem conſceleratum repreſſi: ſed eò etiam magis, quòd nihil jam ſe ſimile, me vivo, conari poſſe arbitrantur. At verò quid ego miror, ſi quid ab improbis de me improbè dicitur:

11. *Ex domeſticis imaginibus*] M. Manlium ſignificat, qui, dejectis ex capitolio Gallis, poſtea, cùm in ſuſpicionem regni veniſſet, de rupe Tarpeia deturbatus eſt. MANUTIUS.

12. *Is tribunus pl.*] Fortaſſe Metellus Nepos,

citur: cùm L. Torquatus, primùm ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cùm suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodò ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna & queribunda voce dicebat.

In quo primùm illud erat absurdum, quòd, cùm ea, quæ leniter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quàm videri conjuratorum pœnam mortémque lugere. Quod cùm is tribunus plebis [11] facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est. Difficile est enim tacere, cùm doleas. Te, si quid ejusmodi facis, non modò talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maximè, quòd, isto ingenio & prudentiâ præditus, causam reipublicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt.

Ecquem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium suum vitâ privavit, ut in cæteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit? XI

 Itaque

Nepos, qui Ciceronem abeuntem consulatu concionis habendæ potestate privavit, cùm diceret, ei qui in alios animadvertisset indictâ causâ, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Quòd si Metellus Nepos est; habita hæc oratio Silano & Murena Coss. IDEM.

Itaque attende jam, Torquate, quàm ego defugiam [13] auctoritatem consulatûs mei. Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, sempérque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentiâ magnopere lætor: erigite mentes, auresque vestras, & me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cùm exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum & luctuosissimum exitium patriæ comparasset: cùm ad occasum interitúmque reipublicæ Catilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confessis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœnâ redemi. An me existimasti hæc injuratum in judicio non esse dicturum, quæ juratus [14] in maxima concione dixissem?

12 Atque etiam illud addam, ne qui fortè incipiat improbus subitò te amare, Torquate, & aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi & gessi, L. ille Torquatus, cùm esset meus contubernalis in consulatu [15], atque etiam in prætura fuisset, auctor, adjutor, particeps extitit, cùm princeps, cùm auctor, cùm signifer esset juventutis [16]: parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cùm esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam est à me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimùm, cùm infirmitatem corporis animi virtute superaret.

Vidésne

---

13. *Quam ego defugiam*] Defugere auctoritatem, est negare, se auctorem fuisse, Nos Galli dicimus. *désavoüer*. LAMB.

14. *Quæ juratus*] Ultimo consulatus die juravit, à se servatam esse rempublicam. Id ipse narrat in orat. in Pisonem, & in ea pro Domo. MANUTIUS.

15. *Contubernalis in consulatu*] Ita tunc mos erat: ut adolescentes quotidiano convictu & sermone clarorum virorum, administra-

Vidésne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebúntque semper: nec, si à me fortè desciveris, idcirco te a se, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, Judices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Syllam solùm accusasset: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cùm ille tota illa oratione in me esset invectus, & cùm initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc à me orationem flagitasset.

Allobrogibus nominatum Syllam esse dicis. Quis negat? Sed 13 lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum cæteris Autronium secum facere. Quæro, num Syllam dixerit Cassius? Nusquam. Sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sylla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturámque non nossent, ac tantùm audissent, eos pari calamitate esse; quæsiverunt, esséntne eâdem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire, & secum facere Syllam; tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen unà facere Syllam. Etenim esset absurdum, cùm cæteros sua sponte nominasset, mentionem Syllæ facere nullam, nisi admonitum & interrogatum. Nisi fortè verisimile est, P. Syllæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis, non tam illustres fuissent: tamne Autronii commemoratio memoriam Syllæ retulisset. Etiam, ut arbitror, cùm auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius,

ministrandæ reipublicæ scientiam perciperent. Sic L. Gellius C. Carbonis in consulatu contubernalis fuit: ut in Bruto. Sic M. Cælius Q. Pompeio proconsuli contubernalis in Africam est profectus: ut in orat. pro ipso. IDEM.

16. *Princeps juventutis*] Dicebatur, qui primus erat ex Equitibus lectus à Censoribus, & in albo primo loco scriptus. GRÆV.

ſius, & cùm ſciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non priùs Autronium, quàm Syllam nominaſſet.

Jam verò illud probari minimè poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Sylla eſſe quærendum: Caſſio, ſi hic eſſet in eodem ſcelere, ne cùm appellaſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sylla Caſſius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne ſi argueret quidem tum denique, cùm eſſet interrogatus, id mihi criminoſum videretur. Sed ego in judiciis, & in quæſtionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis: ſed num arguatur. Etenim cùm negat ſe ſcire Caſſius, utrùm ſublevat Syllam, an ſatis probat ſe neſcire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne ulli unquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? Neſcivit. Credo, Judices, celatum eſſe Caſſium de Sylla uno. Nam de cæteris certè ſciebat: & ea domi ejus pleraque conflata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Syllam, quo plus ſpei Gallis daret: dicere autem falſum non auſus eſt: neſcire dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, cùm is, qui de omnibus ſcierit, de Sylla ſe ſcire negarit; eandem vim eſſe negationis hujus, quàm ſi extra conjurationem hunc eſſe, ſe ſcire dixiſſet. Nam, cujus ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgétne Caſſius Syllam: illud mihi tantùm ſatis eſt, contra Syllam nihil eſſe in indicio.

14 Excluſus hac criminatione Torquatus rurſus in me irruit, me accùſat. Ait me aliter, ac dictum eſt, in tabulas publicas retuliſſe. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt: nec verò poſſum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ, mea ſponte diſpexerim) vos profectò animum meum tum conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis: vos me ab omnibus cæteris cogitationibus ad unam ſalutem reipublicæ convertiſtis, vos denique in tantis tenebris erroris & inſcientiæ, clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.

Vidi ego hoc, Judices, niſi recenti memoriâ ſenatûs, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis teſtatus eſſem, fore, ut

ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quò faciliùs, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicæ portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute & fide, cujus generis in senatu facultas maxima: sed etiam quos sciebam memoriâ, scientiâ, consuetudine, & celeritate scribendi, facillimè, quæ dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messalam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad verè referendum, aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse.

Quid deinde? quid feci? cùm scirem, ita indicium in tabu- 15
las publicas relatum, ut illæ tabulæ privatâ tamen custodiâ, more majorum, continerentur: non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi. Divisi toti Italiæ, emisi in omnes provincias: ejus indicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eòdem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primùm, ne qui posset tantum aut de reipublicæ, aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet [17]: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: postremò, ne quid jam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur: ne aut oblivio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis; aut diligentia, crudelis putaretur.

Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus

17. *Quantum vellet*] Id est, ne quis plus aut minus de periculo reipublicæ aut alicujus cogitaret, quàm res fuisset. SYLVIUS.

micus esset, & esset ejus rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cùm videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo [18] questus es? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expostulasti? Tu, cùm tua vox nunquam sit audita: cùm, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo judicio, convictum esse fateare?

16 Mihi cujusquam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, à quo & crudeles insidias in rempublicam factas, & in me potissimùm consulem constitutas, putarem? Quòd si jam essem oblitus severitatis & constantiæ meæ, támne amens eram, ut, cùm literæ posteritatis causâ repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatûs commentario meo posse superari?

Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero: & nonnunquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. Sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris: coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo unquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino à me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cùm illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra: tum

18. *Cum familiari meo*] Cum aliquo ex meis familiaribus. FERRATIUS.

tum nondum statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari & congredi debeam. Quòd si esses usu atque ætate robustior: essem idem, qui soleo, cùm sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potiùs injuriam, quàm retulisse gratiam videar.

Neque verò, quid mihi irascare, intelligere possum. Si, quòd eum defendo, quem tu accusas; cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæstione defendere. Immò nemo magis eum, de quo nihil est unquam suspicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi; intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuisse, quàm me humanitatis. 17

At verò cùm honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cùm Syllam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitiâ ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longè dissimilis illa contentio. Tum, afflicto P. Sylla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. Tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, & tamen id inviolatâ vestrâ amicitiâ, integro officio, veteri exemplo atque instituto optimi cujusque faciebant.

Ego verò quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod jam ab eo expectas? Honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem, & spoliatum defendo, & protego. Atque hîc tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris. Ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. 18

Te enim existimo [19] tibi statuisse, quid faciendum putares, & satis idoneum officii judicem posuisse.

At accusat C. Cornelii filius, idémque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmii solet esse in indicio, reliquerit [20]: quod turpitudinis in confessione [21], id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata: respondeat Hortensius. Sin tu ais illum comitatum Autronii [22] & Catilinæ, cùm in campo, consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi. Vos enim tum, Judices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. Ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum & Autronii copias, & conatum repressi.

Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspirasse Syllam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium, filium [23]: quid tandem de illa nocte dicit, cùm inter falcarios [24] ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est posterum diem nonarum Novembris me consule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium tempo-

19. *Te enim existimo*] Hoc sensu: Ideo tuum factum non reprehendo, quòd existimem, & teipsum prudenter statuere, quid tibi faciendum sit; neque optimum amici alicujus judicium in ea re tibi defuisse. FERR.

20. *Reliquerit*] Nam si indicaret ipse, indicii præmium, id est absolutionem, consequeretur. Cùm verò per filium indicat, præmium reliquit. MANUT.

21. *In confessione*] Culpam enim fatetur, cùm Syllæ consilia sibi nota fuisse dicit, qui gladiatores Fausti simulatione ad cædem, ac tumultum emerit. MANUT.

22. *Sin tu ais illum comitatum Autronii, &c.*] Locus procul dubio corruptus. Quem P. Fabet Tolosanus, nunc supplicum libellorum in regia magister, vir doctiss. sic emendare, ac restituere conatus est. *Sin tu ais, Syllam comitatum Autronium & Catilinam*, &c. in qua conjectura vult ille *comitatum* esse participium. Ego sic: *Sin tu ais, Syllam in illo comitatu Autronii & Catilinæ fuisse, cùm in campo*, &c. LAMB.

23. *Informat ad hoc adumbratum indicium filium*] Id est, instruit ad hanc rem, ad hanc causam. SYLVIUS. Pith. & Franc. prim. *informat adhoc adumbratum indicium filii*. Et sic vetustiores editiones. Quod perperàm interpolarunt recentiores. *Adhoc* ἀρχαικῶς scribitur pro *adhuc*. *Informat adumbratum indicium filii*, hoc est in filii illo ficto indicio instruendo & componendo adhuc laborat. Utrumque vocabulum *adumbratus* & *informo* est à pictorum arte petitum.

temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cùm prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more, & jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

Hoc tempore, cùm arderet acerrimè conjuratio: cùm Cati- 19
lina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, præscriberetur: cùm omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sylla, Corneli? num Romæ? Immò longè abfuit. Num in iis regionibus, quò se Catilina inferebat? multò etiam longiùs. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil verò minus. Fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea suspicione caruit.

Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos esse, Fausti simulatione [25], ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia [26]: quæ si esset prætermissa, posset

petitum. *Adumbratio* est σκιαγραφία, cùm lineæ modo extremæ umbræ, quam corpore in sole faciunt, circumscribuntur, ut Quintilianus ait. Unde Cicero, I. de Nat. Deorum. *Cedo mihi istorum adumbratorum Deorum lineamenta atque formas.* Hinc *adumbratus* & *expressus* opponuntur. Ut in Tuscul. III: *Gloria est solida quædam res expressa, non adumbrata.* GRÆVIUS.

24. *Falcarios.*] Vide Catil. I. 4.

25. *Fausti simulatione*] Id est, simulando Faustum Syllam Lucii filium scripsisse, ut gladiatores P. Sylla emeret, quos ipse Faustus testamento patris deberet. SYLV.

26. *Arrepta est familia*] Objectio accusatoris, repentè gladiatores illos esse emptos, ad cædem scilicet, ac tumultum. Solutio: At ii si empti non essent, alios emere potuit, quibus Fausti munus præberet. Est autem brevi cum objectione brevis item conjuncta solutio: ut objectionis infirmitatem solutionis brevitas ostendat. Infertur enim solutio per prænomen, *quæ*. Nam cùm dici posset: *At ea si esset prætermissa*: dicitur, *Quæ si esset prætermissa.* Sic pro Archia: *At domicilium Romæ non habuit, is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocavit.* Familia *servos* hîc designat. Servi autem gladiatores, ideóque emuntur. *Arrepta*, properationem Syllæ ementis ostendit: quod infrà quoque confirmatur iis verbis: *Properatum vehementer est, cùm longè tempus muneris abesset.* Ex quo miror, cùm nec obscuritatis, nec vitii sententia quidquam habeat, cur nonnullis, locum mutare, & pro, *Arrepta*, reponere, *at empta*, in mentem venerit. MANUTIUS.

alia familia Fausti munus præbere, Utinam [27] quidem hæc ipsa non modò iniquorum invidiæ [28], sed & æquorum expectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abesset. Quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec-opinante Fausto, cùm is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At literæ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sylla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipsos emat: neque solùm ad Syllam missæ, sed ad L. Cæsarem, Q. Pompeium, C. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ. Jam si in comparanda familia suspicio est nulla: quod præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta [29] prospicienda: præfuit verò nunquam: eàque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

20 At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primùm Cincius, Judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cùm in iisdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset. Ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sylla procurante ejus rem & gerente, plurimis & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa cæteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædiis diminutis.

Jam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras? Utrùm quo faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si

27. *Utinam*] Hæc est responsio ad superiorem objectionem. Urget deinde accusator: *Properatum vehementer.* Defensor: *Quasi verò.* Accus. *Nec-opinante Fausto.* Def. *At literæ sunt Fausti.* Accus. *At præfuit familiæ.* Def. *Jam si in comparanda &c.* FERRATIUS.

28. *Iniquorum invidiæ*] Qui Fausto invident propter opes ei à Sylla patre relictas, quibus non satisfacit hæc familia, ut exigua, parum respondens ejus honoribus, cui mortuo dabatur. MANUTIUS.

29. *Ferramenta*] Quibus gladiatores in pugna uterentur. IDEM.

si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se [30] sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? Verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret.

Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut eâ familiâ, ac disciplinâ, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, cùm cæteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit in rempublicam nostram officio & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, Judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, Judices, ego nunquam timui, cùm in illa reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citiùs ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis: itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verùm etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

Jam verò, quod subjicit, Pompeianos [31] esse à Sylla impul- 21
sos, ut ad istam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus acce-

30. *Per se*] Conjuratio, quæ Romæ fiebat, nullo modo nitebatur provinciarum discordiis, neque ab alia ulla re, quàm à se ipsa pendebat. FERRATIUS.

31. *Pompeianos*] Pompeii oppidum fuit in Campania, prope Neapolim. Ii à populo Romano devicti, parte agri multati sunt. Eò à Triumviris, in quibus P. Sylla erat, colonia deducta est. Inter Pompeianos & Colonos exorta seditio est, quòd nollent Pompeiani Colonis tantum jus suffragii ferendi ac magistratus gerendi esse, quantum sibi. Hanc seditionem à Sylla excitatam dixit Torquatus, ut Pompeianos in sua potestate haberet, iisque ad hanc conjurationem uteretur. SYLVIUS.

cederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunxit, inquit, eos à colonis, ut, hoc dissidio ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm omnis Pompeianorum, colonorúmque dissensio, delata ad patronos est, cùm jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, ut nulla in re à cæterorum sententiis Sylla dissenserit: postremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sylla magis, quàm sese esse defensos.

Atque hoc, Judices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos tutari conservaréque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione [32], & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. At ne hæc quidem P. Syllæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quòd, cùm ab hoc illa colonia deducta sit, & cùm commoda colonorum à fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna disjunxerit, ita carus utrisque est atque jucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

At

32. *De ambulatione*] Gulielmius interpretatur *porticum*; ut in ipso Cicerone sæpe aliàs. Et Catullo: *In Magni simul ambulatione.* De porticu ergo dissensere cum colonis Pompeiani. GRUTERUS. Alii, *de ambitione*, quod interpretantur, de magistratuum petitione. *Ambulatione* tuentur quatuor libri veteres à me consulti, & editio prima. GRÆVIUS.

33. *Rogationis Cæciliæ*] Ut per vim ferretur lex, quam frater P. Syllæ Cæcilius tribunus pl. de minuenda ambitûs pœna promulgaverat. MANUT.

34. *De levanda*] Quia damnatus fuerat Sylla de ambitu. Eam pœnam nova lege Cæcilius minuere cupiebat.

35. *Primùm Cæcilius*] Duo ferè versus fuerant à scriptore librario omissi. Quos ego partim conjecturâ ductus, partim ab antiquis libris adjutus, repræsentavi. Errans scilicet librarius in nominibus, *Cæcilius*, & *Cæcilium*, à *Cæcilius* ad *Cæcilium* transilierat: & ita versum unum integrum omiserat, quem restituimus. LAMBINUS. *In qua re est uterque laudandus. Primùm Cæcilius, qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sylla rectè respondit, status enim*] Locum aperte corruptum ita Pantagathus restituebat: *In qua re est utique laudandus, per eum Cæcilius, qui si promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut restitueretur Sylla, rectè reprehendit: status enim*, &c. URSINUS. *Primùm Cæcilius, &c.*]

At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis [33] Cæciliæ causâ comparabantur. Atque hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cujus ego de virtute & constantia, Judices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit, non de tollenda, sed de levanda [34] calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri: tamen cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. 22

Atque in ea re per L. Cæcilium Sylla accusatur, in qua re est uterque laudandus. Primùm Cæcilius [35], * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sylla rectè reprehendit. Status enim reipublicæ maximè judicatis rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat: sed pœnam ambitus eam ferebat [36], quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cùm de pœna queritur, sed legem. Damnatio enim est judicum, quæ manebat: pœna, legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt judiciis summa cum gravitate & dignitate, alienare à causa. Nemo labefactare judicium est conatus. Nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius

&c.] Malui locum notare asterisco, quàm admittere Memmiani codicis scripturam Lambini conjecturâ ferruminatam. Erat viri probi seorsim exhibere codicis msf. lectionem, & sic deinde subjicere divinationem suam. Nostri Palatini octo nihil variant, nisi quòd sept. *Cæcilium*. Henr. Stephanus laudat è msf. *Primùm Cæcilius*, qui *id primùm promulgavit*, *quo fratris casum levare posset*: *quem quia res judicatas*, &c. quod sanè admisissem, si tale quid offendissem in nostris, aut ulla veteri editione: interim uno stare libro, & tali quidem, qui nunquam fortè fuit in rerum natura, non est nostrum. Vix oculis meis credo, nedum ut linguæ alienæ. GRUTER.

* Lamb. *qui fratris calamitatem levare, pœnâ legis mitigandâ, voluerit, laudem meretur: deinde Cæcilium, qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut Sylla restitueretur, Sylla rectè.*

36. *Eam ferebat*] Placet quod aliis, *auferebat*. Nisi si dicas, voluisse Cæcilium eam ferre pœnam, non quæ cum ultima lege, (ultima autem Calpurnia tunc erat, qua Sylla damnatus est) sed quæ cum superioribus congrueret: in quibus aliquanto levior, quàm in ultima, ambitûs pœna constituta erat. Ut, *superioribus legibus*, valeat, iis, quæ ante ultimam latæ fuerant. *Nuper* autem sit, non multò ante ultimam. MANUT. *Auferre pœnam*, vix Latinæ aures ferunt. GRÆVIUS.

lius in calamitate fratris sui, judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.

23 Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem. Si paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii postulat, pietas & fraternus amor L. Cæcilium protulisset; implorarem sensus vestros, uniuscujusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta nunquam: posita est in senatu [37], populum Romanum latuit [38]. Cùm in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum priùs: & id mandato Syllæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Syllam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica [39] egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatûs auctoritatem nunquam impedivit: ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicæ commodis cogitarit.

Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen [40] nostrûm Syllam aut Cæcilium verebatur? Nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? Ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionésque afferebant. Itaque P. Sylla, hoc

37. *Posita est in senatu*] Cùm diù de hoc loco cogitassem, animadverti hæc verba, *posita est in senatu*, *populum Romanum latuit*, esse spuria, & supposititia, ut non tantùm sententia & Romani sermonis integritas flagitat: (quid enim est *ponere*, aut *deponere legem in senatu*? quomodo potuit populo Romano latere quod propositum est?) sed & veteres, ut vidimus, libri, in quibus *pop. Rom. latuit* non legitur. Videntur autem irrepsisse, cùm oscitantiâ librarii repetita esset vox *posita* ex præcedente versu: *lex dies fuit posita paucos*, sic enim, pro *propositâ* legitur in Pithœano, & itidem repetita vox *senatum* ex sequente versu. Forte margini fuit adscriptum *rogatio*, quod est in Mediolanensi. Spero omnes, qui judicio valent, mihi, ubi hæc verba ineptissima rectè consideraverint, assensuros. Delere tamen nondum ausus sum, quia *posita est in senatu* in omnibus codicibus legitur. Si vel unus melioris notæ illa non agnovisset, uti nonnulli non agnoscunt sequentia *populum Romanum latuit*, ea delevissem. Nunc & hic pannus purpuræ Tullianæ, ut multi alii, adsutus est ferendus. GRÆVIUS.

38. *Populum Romanum latuit*] Vult Gaspar Scioppius, *Præf. Grammat. Philos.* hoc Latinum non esse, vel saltem Ciceronis ætate non fuisse. Græcó more dicitur, *latet me*, sed Latinò, *latet mihi*. Itaque in

veteri-

hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

Hîc tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, & de summa reipublicæ misi; & ex ea crimen aliquod in P. Syllam quæris: &, si furorem incredibilem biennio antè conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse [41] dicis, Syllam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem & Catilinam, & Vargunteium, & Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sylla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset [42] antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule [43], descendere [44] Kalendis Januariis cum lictoribus: sustulisti hanc suspicionem, cùm dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cùm Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. Neque enim, istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, Judices, P. Syllæ persona suscipit. Jam enim faciam, criminibus omnibus ferè dissolutis, contrà, atque in cæteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisface- 24

---

veteribus Ciceronis libris fuit, *P. R. lauis*: quod erat dandi casu legendum, *Populo Romano lauis*. Hæc ille pluribus. Vide Catilin. I. cap. 6. OLIVETUS.

39. *De Rep.*] Erricus Stephanus emendat, *è rep.* ingeniosè & eruditè. LAMB.

40. *Tamen*] Repone, *non*, ex utroque Francii, & editione prima. GRÆV.

41. *Me hoc demonstrasse*] Quare colligebat hoc accusator? Quia cùm primæ conjurationis causam innueret Cicero fuisse judicium, quo damnati fuerant de ambitu Sylla, & Autronius, neutrum ab illa excludere videbatur. FERRAT.

42. *De quo etiam si quis dubitasset*] Ostendit L. Torquatum dixisse quæ non conveniant. Nam si P. Sylla conjuravit L. Torquati patrem Cos. Kalendis Januariis interficere, ut consulatum judicio amissum per vim recuperaret: non est verisimile eum, postquam damnatus est, operas & manum comparasse, ut Catilinæ contra Torquatum suffragaretur. SYLVIUS.

43. *Interfecto patre tuo consule*] L. Torquatum & L. Cottam, cùm inirent consulatum, Kalendis Januariis, interficere, & consulatum per vim arripere Catilina & Autronius conjuraverant. IDEM.

44. *Descendere*] In forum. Sic enim loquebantur, quia nobiliores in collibus habitabant. MANUTIUS.

re expectationi hominum; de me * aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. Nunc jam revocandi estis eò, quò vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentésque convertere.

25 Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subitò fingi, neque cujusquam repentè vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt, conatum [45] esse hominem usque à pueritia non solùm intemperantiâ & scelere, sed etiam consuetudine & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus [46], quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè cogitasse, aut stultè sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? Omitto cæteros, ne sit infinitum. Tantum à vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis, unumquemque illorum prius à sua vita, quàm nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maximè est hujus periculo & crimini) non sua hæc vita convincit? Semper audax, petulans, libidinosus: quem in stuprorum defensionibus non solùm verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verùm etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines è possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum & armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis

* Vict. Man. Lamb. *aliquid, & de ipso, qui accusatus est.*

45. *Conatum*] Remp. scilicet perdere. Ferrat.

46. *Cum indicibus*] Qui viros innocentes falsis criminibus vexarent. Idem.

47. *Quàm posse debet*] Non enim civis

lis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Syllæ, vo- 26
bis populóque Romano notissimam, Judices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulò minus consideratum videretur? Factum quæro: verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At verò in illa gravi L. Syllæ victoria, turbulentáque, quis P. Sylla mitior? quis misericordior inventus est? quàm multorum hic vitam est à L. Sylla deprecatus? quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Syllæ obligavit? quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, & huic animo gratissimo adsunt: sed quia majus est beneficium, quàm posse debet [47] civis civi dare, ideò à vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis; quod fecit, ipsi.

Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita à fortuna deformata sunt, ut tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana [48]? quæ familiaris dignitas [49]? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diù multúmque, & multo labore quæsita, una eripuit hora. Accepit P. Sylla, Judices, vehemens vulnus, & mortiferum: veruntamen ejusmodi, quod videretur ejus vita & natura accipere potuisse. Honestatis & dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quàm cæteri. Sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatûs amor: fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quàm in cæteris.

eam in alios cives potestatem habere debet, ut illorum vita à sua voluntate pendeat: sed est vitium temporis. Idem.

48. *Celebratio quotidiana*] Celebratur quotidie Syllæ domus civium honestissimorum conventu. Manut.

49. *Familiaris dignitas ?*] Pro, familiarium dignitas. Ut infrà, cap. 28. Idem.

Postea verò quis P. Syllam, nisi mœrentem, demissum, afflictúmque vidit? Quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quàm pudore hominum aspectum lucémque vitare? Qui cùm multa haberet invitamenta urbis & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt: abfuit ab oculis vestris; &, cùm lege retineretur [50], ipse se exilio penè multavit. In hoc vos pudore judicii [51], & in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis?

27 Aspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rempublicam, quæ fuit semper Syllæ carissima: hósne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ quondam erant ornatæ, nunc sublevantur adversæ, crudelissimè perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdissimam vitam, ac miserrimam, turpissimâ morte propositâ, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Nova quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repentè tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, Judices, arbitrari, hominum illum impetum & conatum fuisse. Neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua non modò tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus. Belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ formâ hominum indutæ, extiterunt. Perspicite etiam atque etiam, Judices: nihil enim est quod in hac causa dici possit vehementius. Penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorúmque mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, & diuturnis, & jam desperatis

ratis

50. *Cùm lege retineretur*] Lege Calpurnia, quæ de ambitu damnatis exilium non irrogabat. Postea decem annorum exilium addidit Tullia lex, à consule Cicerone lata. MANUT.

51. *In hoc vos pudore judicii*] Cùm illum puderet hujus judicii quo damnatus erat. Sic potest exponi, sed puto tamen Tullium scripsisse, *In hoc vos pudore, Judices, & in hac vita.* GRÆV.

ratis reipublicæ morbis ista repentè vis erupit, ut, eâ confectâ & ejectâ, convalescere aliquando & sanari civitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutiùs hæc stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœnas Furiæ quædam incitaverunt.

In hunc igitur gregem vos nunc P. Syllam, Judices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita antè acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deseret? si non aderit? si nihil adjuvabit? 28

Quæstiones nobis servorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quanquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque tum animi, tum corporis: regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. Nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, Judices, si à vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ gravissima debet esse, audietur.

Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Syllæ fortuna movet, Judices, vestra moveat. Vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut simultate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, Judices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam objicere invidiæ, dedere suspicioni. Munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. Valeat ad pœnam, & ad salutem plurimùm, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturáque facillimè perspici: subitò flecti, fingique non posse.

 Quid

29 Quid verò hæc auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quanquam à me timidè modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui à cæteris conjurationis caussis abstinuimus, P. Syllam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave * est hoc dictum fortasse, Judices, si appetimus aliquid: si, cùm cæteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave. Sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: profectò conceditis, Judices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem.

Accusati sunt uno nomine consulares: ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quàm dignitatis afferre. Adfuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cùm adfuit post delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in judicio, cùm adessent cæteri. Si posteà cognorat ipse aliquid, quod in consulatu igorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. Sin illa res prima valuit: non inveterata, quàm recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sellâ curuli, atque ornamentis & suis, & consulatûs honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

At iidem iis, qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil à se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas & fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quàm iis temporibus, & periculis, quibus penè

* Vict. Man. Lamb. omittunt, *est hoc dictum fortasse, Judices.*

nè oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo. Nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi senatûs communis est laus: ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, * attestante memoriâ omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.

Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Cati- 30
linæ consul non adfui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeòne vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerum à me gestarum esse videor, ut, cùm consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammámque restinxerim, ejusdem nunc causam vitámque defendere? Si medius fidius, Judices, non me ipsa respublica, meis laboribus & periculis conservata, ad gravitatem animi & constantiam sua dignitate revocaret; tamen hoc naturâ est insitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cùm agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cùm, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis & felicitate à me, quàm virtute & consilio gesta esse videantur?

Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego verò, Judices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur [51], id reddo ac remitto. Non in ea

---

* Lamb. *ad testandam memoriam* Grut. *attestantem memoriam*

51. *Conceditur*] Hoc est, si id ab omnibus mihi concederetur, ut ea in re standum meæ auctoritati esset, sponte remitterem, ac recusarem. FERRAT.

ea republica verſor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita ſunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos ſervavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici invidíque patiantur.

Grave eſſe [53] videretur, eum, qui inveſtigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppreſſerit, cui ſenatus ſingularibus verbis gratias egerit, cui uni togato ſupplicationem decreverit, dicere in judicio: Non defenderem, ſi conjuraſſet. Non dico id, quod grave eſt: dico illud, quod in his cauſis conjurationis non auctoritati aſſumam, ſed pudori meo [54]: Ego ille conjurationis inveſtigator atque ultor, certè non defenderem Syllam, ſi conjuraſſe arbitrarer. Ego, Judices, de tantis omnium periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius ſuſpicione, nullis literis, de re P. Syllæ rem ullam [55] ad me eſſe delatam.

Quamobrem vos, Dii patrii, ac Penates, qui huic urbi, at-
31 que huic imperio præſidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populúmque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me conſule, veſtro numine auxilióque ſervaſtis, teſtor, integro me animo, ac libero, P. Syllæ cauſam defendere: nullum à me ſciente facinus occultari, nullum ſcelus ſuſceptum contra ſalutem omnium defendi ac tegi. Nihil de hoc conſul comperi, nihil ſuſpicatus ſum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in cæteros eſſe viſus ſum, perſolvi patriæ quod debui: reliqua jam à me meæ perpetuæ conſuetudini, naturǽque debentur. Tam ſum miſericors, Judices, quàm vos: tam mitis, quàm qui leniſſimus. In quo vehemens fui vobiſcum, nihil feci, niſi coactus: reipublicæ præcipitanti ſubveni: patriam demerſam extuli: miſericordiâ civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm neceſſe fuit. Salus eſſet omnium amiſſa unâ nocte, niſi eſſet ſeveritas illa ſuſcepta. Sed, ut ad ſceleratorum pœnam amore reipublicæ ſum adductus, ſic ad ſalutem innocentium voluntate deducor. Nihil

53. *Grave eſſe*] Ironia. FERRATIUS.

54. *Pudori meo*] Quomodo enim pudori ſuo Cicero conſuleret, ſi defenderet quem conjuraſſe arbitraretur? IDEM.

55. *De re P. Syllæ rem ullam*] Vitium apparet: itaque nonnulli, *de re*, tanquam ſuperi

Nihil video esse in hoc P. Sylla, Judices, odio dignum, misericordiâ digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causâ supplex ad vos, Judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari & perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, Judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. Sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser conjurati, & consceleratí, & proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vitâ suâ multò carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, Judices, parvus, ut se aliquando, si non integrâ fortunâ, at afflictâ, patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora sunt judiciorum itinera, & fori, quàm campi, & disciplinarum. Non jam de vita P. Syllæ, Judices, sed de sepultura contenditur. Vita erepta est superiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur?

Nuper is homo fuit in civitate P. Sylla, ut nemo ei se neque 32
honore, neque gratiâ, nec fortunis anteferret. Nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis, lugere suam calamitatem liceat; id sibi ne eripiatis, Judices, vos obtestatur.

Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseriis par erat. Etsi nihil aliud Syllæ, nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. Honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia

 cum

supervacaneum inducendum putarunt. In quibusdam antiquis libris, *de reatu*, legitur, quod idem vitiosum esse constat. Nobis placeret, *de crimine*. Non enim longè differt *crimine* à *re*, si *crimine* contractè legatur. Manut.

cum honore detracta ſint, cùm in hac fortuna miſera ac luctuoſiſſima deſtitutus ſit: quid eſt, quod expetas ampliùs? Lucíſne hanc uſuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademptâ ignominiâ fœdiſſimi criminis. An verò inimicum ut expellas? cujus ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes majorem, quàm audiendo.

O miſerum & infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus eſt! O falſam ſpem! ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præpoſteram gratulationem! Quàm citò illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymas reciderunt, ut, qui paulò antè conſul deſignatus fuiſſet, retineret repentè nullum veſtigium priſtinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic ſpoliato honore, famâ, fortunis, deeſſe videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus eſſet? Urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitoſum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

Sed jam impedior egomet, Judices, dolore animi, ne de hujus miſeria plura dicam. Veſtræ jam ſunt partes, Judices; in veſtra manſuetudine atque humanitate cauſam totam repono. Vos & rejectione interpoſitâ [56], nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos judices conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, à fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti. Ut ego, quid de me populus Romanus exiſtimaret, quia ſeverus in improbos fueram, laboravi, &, quæ prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi: ſic vos ſeveritatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordiâ mitigate. Hoc cùm impetrare à vobis

---

56. *Rejectione interpoſita*] Facile eſt intelligere, unius accuſatoris in crimine conjurationis rejectionem judicum fuiſſe. Veriſimile eſt autem in rejectorum locum eos deligi ſolitos ab accuſatore, quos putaret de reo ſeveriſſimè judicaturos, quam Cicero èx accuſatoris mente, *acerbitatem* appellat: judicum autem gratiam & clementiam aucupatur in eo, quod ſubjungit: *A fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti.* Et infrà: *Eſt veſtri animi, atque virtutis, declarare non eos eſſe vos, ad quos potiſſimum, interpoſita rejectione, devenire conveneris.* Quo loco ſignificat, ſi crudeles judices accuſator quæſierit, erraſſe in delectu: quos enim delegit, à crudelitate longè abeſſe. IDEM.

vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimùm, interpositâ rejectione, devenire convenerit. In quo ego, Judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in republica conjuncti sumus, mansuetudine & misericordiâ vestrâ falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO
A. LICINIO ARCHIA
POETA.
ORATIO XXVI.

ARGUMENTUM.

Archias, magni nominis poëta, Antiochenus, Romam venit anno urbis 648. & ab Heracliensibus civitate donatus in gratiam Luculli, Romanam etiam civitatem adeptus est lege Plautia Papiria, anno 661. Sed elapsis viginti & octo annis, Gratius quidam Archiæ litem intendit de civitate, ex lege, ut opinor, Papia. Cicero Archiam hac oratione defendit. FERRATIUS.

I SI quid eſt in me ingenii, Judices, quod ſentio quàm ſit exiguum: aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter eſſe verſatum: aut, ſi hujuſce rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis ac diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius [1] fructum à me repetere propè ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam [2], inde uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum extitiſſe. Quòd ſi hæc vox, hujus hortatu, præceptíſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus.

Ac, ne qui à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: ne nos quidem huic cuncti ſtudio [3] penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem [4] pertinent, habent quoddam commune vinculum [5], & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.

Sed

---

1. *A. Licinius*] Nomen ex Licinia gente ſumpſit: cujus beneficio civis Romanus factus fuerat. Cur autem non etiam prænomen, incertum eſt. FERRAT.

2. *Memoriam recordari ultimam*] Id eſt, primam, remotiſſimam. De hac voce plura in Orat. *de Prov. Conſ.* cap. 18.

3. *Ne nos quidem huic cuncti ſtudio*] T'. *cuncti* magnas hic turbas dat. Quid enim eſt *cuncti*? At Feſtus cunctos negat dici niſi omnes conjunctos. Manutius exponit *cuncti* toti, ut ſit, ne nos quidem toti huic ſtudio eloquentiæ dediti ſumus. Sed ne Carneades quidem mihi perſuaſerit *cunctos* totos dici, & de uno homine. Libri Err. Memmii habent partim *cuncto*, quod reſpuo, partim *curæ &*: quod perſpicuè verum eſt. PASSERAT. Non malè corculum Galliæ ſuæ Claudius Puteanus *huicce uni ſtudio*: ſed mſſ. nihil mutant. Recepit id tamen in contextum Lambinus. GRUTERUS.

4. *Humanitatem*] Vide Gellium, lib. XIII. cap. 17.

5. *Commune vinculum*] Vide Cic. de Orat. III. 6. Vitruvium initio lib. 1. &c.

6. *Legitima*] De qua lex eſt, & quæ lege exercetur. MANUT.

Sed ne cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione 2
legitima [6], & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos [7] judices, tanto conventu hominum, ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modò à conſuetudine judiciorum, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accomodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me, pro ſummo poëta atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate [8], hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis [9], ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculiſque tractata [10] eſt, uti propè novo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui, concedíque ſentiam: perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cùm ſit civis, à numero civium; verùm etiam, ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe.

Nam ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis ar- 3
tibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe & copioſa, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimíſque ſtudiis affluenti) * celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Pòſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ, ſic ejus adventus celebra-

7. *Severiſſimos*] Apud quos extra cauſam ſi quid affertur, locum habere non videtur. Idem.

8. *Hac veſtra humanitate*] Literarum illarum ſcientiâ, de quibus mihi ſermo futurus eſt. Idem.

9. *De ſtudiis humanitatis*] Quæ ad humanitatem informant, quæ animos humanitate excolunt. Significatur autem hiſtoria in primis, & poëtice. Nam utraque infrà laudatur. Gellius alias quoque diſciplinas humanitatis nomine comprehendit, cùm eam eruditionem vocat, & ait propemodum eſſe, quam παιδείαν Græci dicunt; exemplis tamen valde probantibus non utitur. Et in hac ipſa oratione cùm ait Cicero: *Ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet*: quid putemus? mathematicáne, & phyſica ſignificari? At hæc Romæ tum non colebantur: aut virili certè ætate, non puerili: & omnino à perquàm paucis. Quare, quod ad Gellii opinionem attinet, nec probare poſſum, nec improbare audeo: aſſenſum libenter ſuſtineo. Idem.

10. *Tractata*] Id eſt, Oratores ejuſmodi perſonas in judiciis non tractant, quia poëtæ otium ſtudiúmque ſectantes, adduci non ſolent in judicium. Passer.

* Lamb. *celeriter ei, ut antecelleret . . . contigit.*

lebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratióque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiáque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis: & hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, cæterísque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt.

Hac tanta celebritate famæ cùm esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. Nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solùm ingenii ac literarum, verùm etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cùm teneret, afficiebatur summo honore, quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verùm etiam, si qui fortè simulabant.

4 Interim satis longo intervallo, cùm esset cum L. Lucullo in Siciliam [11] profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cùm esset civitas æquissimo jure ac fœdere [12], adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cùm ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate & gratiâ

11. *Siciliam*] Ita Grut. & Græv. ex mss. vulgò, *Ciliciam*.

12. *Æquissimo jure, ac fœdere*] Videtur omnino significare, meliore quodam jure, ac fœdere Heraclienses fuisse, quàm Tarentinos, Rheginos, Neapolitanos. Alioqui cur in eas adscribi cuperet Archias, quasi ceteris, in quos adscriptus antea fuerat, neglectis? quorum etiam tabulis Archiam non uti, quod semper se Heracliensem esse voluerit, infrà dicit. MANUT.

13. *Sexaginta diebus*] Non est per sexaginta dies continuos profiteri, quo quid absurdius, nec post sexaginta dies, ut Lambinus conatur reponere; sed intra sexaginta dies. Dati autem sexaginta dies, ut ii qui

tiâ Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent*: &, *Si sexaginta diebus*[13] *apud prætorem essent professi.* Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege[14] dicimus, nihil dico ampliùs: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines: hujus judicii causâ, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt.

Hìc tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: &, cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidémque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam[15], sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegióque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

Nam cùm Appii tabulæ negligentiùs asservatæ dicerentur: 5
Gabinii, quamdiù incolumis[16] fuit, levitas; post damnationem, cala-

---

qui longiùs abessent, satis scilicet haberent temporis quo Romam venirent ad profitendum. Profitetur qui edit aliquid, & publicè testatum esse vult, ut profiteri censum, & merces apud publicanos. Græci ἀπογράφεσθαι, de qua voce vide Budæum in Pandectas. PASSERAT.

14. *De civitate ac lege*] C. Puteanus vir doctiss. censet legendum, *hac lege*, quod Lambinus improbat, ego probo: nam hac lege reus erat Archias. HOTOMAN.

15. *Ante civitatem datam*] Silvani lege, & Carbonis. Quæ civitatem non dabat, nisi qui domicilium in Italia, cùm lex ferretur, habuisset. MANUT.

16. *Quamdiu incolumis fuit*] Antequam condemnaretur. IDEM.

calamitas, omnem tabularum fidem resignasset [17]: Metellus, homo sanctissimus modestissimúsque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices [18] venerit, & unius nominis liturâ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cùm ita sint, quid est, quòd de ejus civitate dubitetis, præsertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuitò [19] civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summâ ingenii prædito gloriâ, noluisse. Quid? cùm cæteri non modò post civitatem datam [20], sed etiam post legem Papiam [21], aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur?

Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum [22] fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodò indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive; iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius qui-

---

17. *Omnem tabularum fidem resignasset*] Omnem ejus tabulis, in quibus professorum erant nomina, fidem abrogasset. Resignasset, inquit, quia tabulæ obsignabantur annulo prætoris. MANUTIUS.

18. *Ad judices*] Ut de litura illa, quam in suis tabulis deprehenderat, ii judicarent. ID.

19. *Gratuito*] Nullo eorum merito, nulla, aut humili arte. IDEM.

20. *Post civitatem datam*] Lege Silvani & Carbonis: ut suprà.

21. *Post legem Papiam*] Secundam latam à C. Papio, *Ne quis peregrinus pro cive se gereret.* FERRATIUS.

22. *Apud exercitum*] In exercitu, & apud exercitum, non eodem sensu dicitur: in exercitu, qui miles est; apud exercitum, qui vel negotii, vel rei militaris cognoscendæ gratiâ, vel quovis potiùs, quàm stipendii, nomine, in exercitu est. Archias autem non miles erat, sed pro sua virtute contubernalis imperatoris. MANUT.

23. *Iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio in civium Romanorum jure esse versatum*] Hæc mihi perobscura videntur & ἀνακόλουθα. Quomodo enim Archias testamentum fecit Romanorum legibus, & adiit hereditates civium Romanorum, si ne suo quidem judicio tum in civium Romanorum jure est versatus? Contrarium Cicero voluit ostendere. Itaque ut hæc ἀνακολουθία tollatur, pro *quæ* scribe *queis*, & sic interpunge: *Iis temporibus, queis tu criminaris, ne ipsius quidem*

quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum [23], & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus est [24] à L. Lucullo prætore & consule.

Quære argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque 6
suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis [25] conviviis: quan-

dem judicio in civium Romanorum jure esse versatum, & testamentum sæpe fecit nostris legibus.] Hæc est vera sententia, illis ipsis temporibus, quibus tu contendis Archiam ipsum nondum præ se tulisse se civem esse, multa pro cive gessit, testamentum fecit, & quæ sequuntur. Igitur falsum est, quod tu criminaris. GRÆVIUS.

24. *In beneficiis ad ærarium delatus est*] Hunc ego morem deferendi ad ærarium, si qui bene de republica meriti essent, didici olim ex epist. 10. lib. v. Famil. in qua sic est: *Quod scribis de beneficiis, scito à me tribunos militares, & præfectos, & contubernales dumtaxat meos delatos esse.* Qui enim utilem reipublicæ operam in bello quacumque ratione navaverant, eorum nomina, ex bello reversi, vel prætores, vel imperatores ad ærarium deferebant. MANUT. *Deferri in beneficiis* ad ærarium, non erat emolumentum, verùm merus honor & commendatio illarum personarum apud populum Romanum profutura illis vel ad majora ornamenta ab republica consequenda, vel ad pericula, si quæ extitissent, sublevanda, tanquam olim meritis, ut judicio & beneficio principum honestarentur. Sic hic Archiam à Lucullo: sic L. Cornelium Balbum à Pompeio in beneficiis ad ærarium delatum esse, jactat in illorum defensione Cicero. J. Fr. Gronov. de pec. vet. III. 17. ubi vide plura. GRÆV.

25. *Tempestivis*] Vide suprà, pro Murena, cap. 6.

quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeò mihi concedendum eſt magis, quòd ex his ſtudiis hæc quoque * cenſetur oratio & facultas [26]: quæ quantacunque eſt in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur: illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam, niſi multorum præceptis, multiſque literis mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem, atque honeſtatem: in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi eſſe ducenda: nunquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas, quæ jacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum, & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam.

7 Quæret quiſpiam, quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtáne doctrinâ, quam tu laudibus efferS, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare. Sed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu propè divino, per ſeipſos & moderatos, & graves extitiſſe fateor. Etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam, conformatióque doctrinæ: tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri vide-

---

* Vict. Man. Lamb. *creſcit*

26. *Ex his ſtudiis hæc quoque cenſetur oratio & facultas*] Dicendi facultas ex poëtarum lectione *cenſetur*, id eſt, pretium & æſtimationem meretur, & in primis laudatur: à Græcis δοκεῖν dicitur, quorum imitatione ita loqui ſolemus. Budæus *in Pand.*

27. *L. Furium*] Philum, quem diſputantem induxit Cic. in lib. de Rep.

viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium [27], moderatissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò si nihil ad percipiendam, colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi [a] remissionem [28], humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam [b] alunt [29], senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus.

Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii mor- 8
te nuper non commoveretur? qui cùm esset senex mortuus, tamen, popter excellentem artem ac venustatem, videbatur omninò mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ verò accuratè, cogitatéque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimísque

 acce-

a Grut. *adversionem*

28. *Remissionem*] Vide P. Victorii Var. lect. lib. XXIX. cap. 7.

b Idem. *agunt*

29. *Adolescentiam alunt*] Rectè; *alunt*, de ætate quæ crescit. Libri veteres in mendo consentiunt: habent enim omnes, *agunt*: ut interdum necessaria conjectura videatur. MANUT.

accepimus, cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare: poëtam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu * inflari [30]. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quòd quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati [31] nobis eſſe videantur.

Sit igitur, Judices, ſanctum apud vos, humaniſſimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voci reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum: Chii ſuum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt.

19 Ergo illi alienum, quia poëta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus? Præſertim cùm omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudémque celebrandam? Nam & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipſi illi C. Mario [32], qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facilè præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentiſſimè audiret: *Ejus, à quo ſua virtus optimè prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium [33] dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari.

Mithridaticum verò bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ maríque verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modò L. Lucullum, fortiſſimum & clariſſimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim

---

* Vict. Man. Lamb. *afflari*

30. *Inflari*] Eſt à mſſ. noſtris omnibus: & id propius ad vim Græci verbi ἐνθουσιάζεσθαι, quàm quod publicatur *afflari*. GRUTERUS. *Inflari* noſtri quoque omnes libri tuentur. GRÆVIUS.

31. *Commendati*] Accedo Gulielmianæ conjecturæ *commodati*. GRUTER.

32. *Ipſi illi C. Mario*] Qui Cimbros devicit. MANUTIUS.

enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab his populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur.

Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem [34] majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quo minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famámque penetrare: quòd cùm ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum.

10

Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander

33. *L. Plotium*] Nominatum à Suetonio inter claros rhetores. Idem.

34. *Rudium hominem*] Rudiæ oppidum Apuliæ, fœderata civitas, quo tempore Ennius in civitatem est receptus: quæ postea colonia fuit, à Q. Fulvio Nobiliore deducta, cujus beneficio civis R. factus est Ennius; ut in Bruto legimus.

ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigeo ad Achillis tumulum aſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens*, *qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. Et verè. Nam, niſi Ilias illa extitiſſet; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus [35], qui cum virtute fortunam adæquavit, nónne Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cùm Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poëta de populo ſubjeciſſet, quòd epigramma in eum feciſſet tantummodò alternis verſibus longiuſculis [36], ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet*. Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis,

35. *Noſter hic Magnus*] Ergo aderat Pompeius, qui Meſſala & Pupio Coſſ. urbem ingreſſus eſt: adeóque eodem anno habita eſt hæc oratio. FERRATIUS.

36. *Alternis verſibus longiuſculis*] Imparibus, ut in elegiis. PASSERAT.

37. *Cordubæ natis poëtis*, *pingue quiddam ſonantibus*, *atque peregrinum*] Quónam fato eveniſſe dicam, ut eandem regionem tamdiu eadem lues infecerit? Non enim poſſum, quin de poëtis Hiſpanis, Mureti judicium deſcribam è præfatione in Catullum. „ Hiſpani poëtæ præcipuè & Romani ſermonis elegantiam contaminarunt, „ &, cùm inflatum quoddam, & tumidum, & gentis ſuæ moribus congruens „ inveniſſent orationis genus, averterunt „ exemplo ſuo cæteros à recta illa, & ſimplici, in qua præcipua poëtarum ſita laus „ eſt, & in quam ſuperiores omni ſtudio „ incubuerant, imitatione naturæ. Itaque „ ferè poſt Auguſti tempora, ut quiſque „ verſum maximè inflaverat, ſententiam „ maximè contorſerat, eo denique modo „ locutus fuerat, quo nemo ſeriò ſoleret „ loqui, ita in pretio haberi cœpit. Quin etiam fucatus ille ſplendor, & adulterina „ eloquentiæ ſpecies ita nonnullorum, qui „ veræ eloquentiæ guſtum non habent, occæcavit animos, ut his quoque temporibus extiterint Hiſpani duo, homines cæteroqui & in primis eruditi, & ſcriptis „ editis nobiles; quorum alter Lucanum „ Virgilio, alter Martialem Catullo ante- „ ponere

tis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum [17], tamen aures ſuas dederet.

Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio; 11
& optimus quiſque maximè gloriâ ducitur. Ipſi illi philoſophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatémque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir & imperator, Accii, amiciſſimi ſui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Muſarum honore, & à poëtarum ſalute abhorrere.

Atque, ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, próque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque

„ ponere veritus non eſt. Quorum ab utroque ita diſſentio, ut, ſi quis deus poteſtatem mihi optionémque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, ſi eum ullo modo cum cæteris comparem, ſed Ennii alicujus, aut Furii, quàm Lucani, multo ſimilem in ſcribendo eſſe me malim: inter Martialis autem & Catulli ſcripta tantum intereſſe arbitrer, quantum inter dicta ſcurræ alicujus in trivio, & inter liberales ingenui hominis jocos, multo urbanitatis aſperſos ſale. Neque verò negaverim, multa in Martiale quoque non inſcienter dicta reperiri: ſed profectò deteriorum longè numerus major eſt. Latinæ quidem orationis nativa illa, miniméque quaſi pigmentis infucata germanitas in Martiale nulla eſt, in Catullo præcipua". Ut diſcederem ab inſtituto, atque hunc, contrà ac ſum ſolitus, pannum aſſuerem, induxit me, & propè coëgit orationis totius mirâ ſuavitate conjuncta utilitas. Quàm enim hæc ſcripta candidè! quàm verè! quàm opportunè huic ævo, noſtríſque hominibus! Huc illos voco feſtivarum ſcriptionum artifices, quos pravæ imitationis neſcio quæ intemperies atque contagio privat omni bono naturæ; & cùm in curatura ſtyli parum, vel nihil ponant, ſibi ac mulierculis canunt. OLIVETUS.

rúmque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, Judices, quid est, quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

Certè, si nihil animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliísque angeretur, néque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam [38] commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

12 An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribúsque versamur, ut, cùm, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cùm statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem absutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certè cogitatione quadam, spéque delector.

Quare conservate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate [39]: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quòd summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa verò

38. *Non cum vitæ tempore esse dimetiendam*] Sic reposui, scripturæ veteris vestigia secutus, pro eo, quod est in vulgatis libris, *dimittendam*. Lambin. Repugnant omnes veteres libri, quamvis P. Manutius hanc conjecturam Lambini receperit. Grævius.

39. *Tum dignitate, tum venustate*] Pro *venustate* legendum *vetustate*. Hoc enim dicit: pudorem & integritatem morum in Archia comprobari amicorum ipsius tum dignitate, tum vetustate. Luculli enim, & Metelli, & Catuli, & alii præterea viri gravissimi, quos antea nominarat, non tantùm Archiæ amici, sed veterrimi amici erant . . . Ineptè in talibus viris, quasi in pulchellis pueris, venustatem commo-

verò ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita sint: petimus à vobis, Judices, si qua [40] non modò humana [41], verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrísque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine breviter, simplicitérque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certè scio.

---

commendari &c. MURET. *Var. lect.* XII. 15. Hîc denotat *venustas*, homines venustos, politos, ut apud Catullum:

Et quicquid est hominum venustiorum.

Hi aliter dicuntur *belli*, *elegantes*, culti homines, qui studiis & ingenio Archiæ capiuntur. Cur autem *studiis* in contextu Gruteri retineatur, cùm tamen in notis eam vocem damnet, librariorum negligentiæ est tribuendum. GRÆV.

40. *Si qua*] *Si* affirmantis est. Virg. *Dii si qua est cœlo pietas.* Item: *Si qua pios respectant numina.* PASSERAT.

41. *Non modò humana*] Non modò ab hominibus, sed & à diis profecta commendatio. Hominibus commendatus esse debet, qui hominum laudes commendat posteritati. *Divina*, quòd divino afflantur spiritu poëtæ, unde quoque sancti habentur. IDEM.

POST REDITUM.

AD QUIRITES.

ORATIO XXVII.

ARGUMENTUM.

Pulsus in exilium Clodia lege Cicero, quòd cives Romanos indemnatos necasset, cùm decem & septem menses abfuisset, tandem revocatus in Urbem rediit prid. Non. Septembris, anno urbis DCXCVI, *P. Lentulo Spinthere & Q. Metello Nepote Coss. Postridie, hoc est nonis Sept. Senatui gratias egit, ut ipse fatetur Epist.* I. *lib. IV. ad Atticum: & paulo pòst etiam Populo hac Oratione, datâ à Consulibus concione, Dione teste lib.* 38. FERRATIUS.

In veteribus duobus codicibus Lambini, hæc oratio sequitur eam, quam habuit in senatu, & præterea habet hanc inscriptionem : Cùm populo gratias egit. *In primo Francii etiam sequenti præponitur, cum hac inscriptione* : Oratio qua populo gratias agit pro sui restitutione in patriam. *Sed in Erfurt.* Incipit oratio M. T. Ciceronis cùm de reditu suo P. R. gratias egit. *Illi etiam præponitur oratio in Senatu.* GRÆV. *Quod cùm ita esset, huic tamen Grævius alteram in sua editione non præposuit : neque ego à vulgatis recedam; in re præsertim nullius momenti.* OLIVET.

QUOD

QUOD precatus à Jove Optimo Maximo, 1
cæterísque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunásque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiáque devovi, ut, si meas rationes unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ antè gesseram, conservandæ civitatis causâ gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratiâ suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id * in me unum potiùs, quàm in optimum quemque, & in universam rempublicam deflecteret: hoc si animo in vos, liberósque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiámque universam, memoria mei, misericordia, desideriúmque teneret: ejus devotionis me esse convictum [1] judicio deorum immortalium, testimonio senatûs, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino immortalíque vestro, maximè lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuáque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla & placata omnia fuissent; incredibili quadam, & penè divinâ, quâ nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem.

Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vitâ sunt meâ cariores. Tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quàm mihi meus frater. Non tam id sentiebam, cùm fruebar, quàm tunc, cùm carebam; & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis.

* Grut. *in me uno potiùs, quàm in optimo quoque & in universa rep. deficeret.*

1. *Ejus devotionis me esse convictum*] In devotione votum inest, ut ii serventur, quorum causa se aliquis devovet. Ita videtur dicere; Ejus devotionis me compotem esse factum; id est, quem illa devotione fructum petivi, eum tulisse me. MANUTIUS.

Res familiaris ſua quemque delectat : reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique & dies feſti, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo.

Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quanquam mihi ſemper clariſſima viſa ſunt, tamen ea nunc renovata, illuſtriora videntur, quàm ſi obſcurata non eſſent. Ipſa autem patria, dii immortales! dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ ſpecies Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ veſtra majeſtas! Quibus ego omnibus antea rebus ſic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona valetudo jucundior eſt eis, qui è gravi morbo recreati ſunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt : ſic ea omnia deſiderata magis, quàm aſſiduè percepta, delectant.

2 Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere poſſitis, neminem unquam tantâ eloquentiâ fuiſſe, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem multitudinémque beneficiorum, quæ in me, fratrémque meum, & liberos noſtros contuliſtis, non modò augere, aut ornare oratione, ſed enumerare, aut conſequi poſſit. A parentibus, id quod neceſſe [2] erat, parvus ſum procreatus : à vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus

2. *Neceſſe*] Neceſſe eſt ut ex matrimonio filii procreentur : ſed vos me voluntate Conſulem feciſtis. FERRAT.

3. *Illis accepi temporibus*] Belli enim ſocialis initio ſumpſit virilem togam : nec multo pòſt ſecutum eſt Marianum civile bellum : & in utroque reſp. bello verſata eſt in ſummo diſcrimine. Ideò ſubjungit, *quæ penè amiſſa eſt.* MANUTIUS.

4. *P. Popillii*] Quem expulerat C. Gracchus, quia in conſulatu T. Gracchi amicos inſectatus fuerat. FERRAT.

5. *C. Metello*] Lege *Q.* ut infrà. Hic fuit Q. Cæcilius L. F. Q. N. Metellus Numidicus, qui anno U. C. 653. in exilium ivit. GRÆVIUS.

6. *L. Diadematus*] L. Metellus Diadematus fuit L. Metelli Macedonici filius, qui quatuor filios habuit, omnes ſummis dignitatibus illuſtres, quorum humeris eſt elatus, teſte Plinio, Valer. Maximo, & Velleio Paterculo. Primus fuit Q. Cæcilius Metellus, qui Conſul fuit cum T. Quinctio Flaminio, qui pòſt triumphatis Balearibus dictus eſt Balearicus. Alter fuit Cæcilius Metellus Diadematus, qui Conſulatum geſſit cum Q. Mucio Scævola. Tertius erat M. Cæcilius Metellus, cujus collega fuit in Conſulatu M. Æmilius Scaurus. Quartus numero fuit C. Cæcilius Metellus Caprarius, qui in Conſu-

turus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus [3] eam, quæ penè amissa est: à vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ servatam judicarunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus. Nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum anteà parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore universim cuncto populo Romano debeamus. Nam, cùm in ipso beneficio vestra tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solùm calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.

Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii [4], nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro C. Metello [5], clarissimo viro, jam spectata ætate filius L. Diadematus [6], consularis, summa auctoritate vir: non Metellus censorius [7], non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim Metelli, aut Metellarum [8] liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. Quòd si ipsius dignitas, maximéque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum pre- 3

Consulatu habuit collegam Cn. Papirium Carbonem. Macedonicus Metellus verò habuit fratrem L. Calvum, cujus duo fuerunt filii, Metellus Numidicus & Metellus Delmaticus, quem perperàm eundem esse putant, qui & dictus fuerit Delmatiaris, in qua sententia est quoque Cl. Harduinus ad Plinii lib. VII. c. 44. & in qua fuerunt olim Sigonius & Onufrius, sed refutata est à Steph. Pighio, qui in annalibus ad annum 635, ex illustri fragmento triumphorum Capitolinorum ostendit Delmaticum fuisse L. Calvi Metelli, qui erat Macedonici fratris, filium. Diadematus autem dictus est, quòd ulceris in fronte tegendi causa diademate sit usus. GRÆV.

7. *Metellus Censorius*] Hic fuit C. Cæcilius Metellus, Caprarius, Q. Macedonici filius, patruelis exulis Metelli Numidici. Censor fuit cum Q. Cæcilio Metello Numidico. Vide annales Pighii ad annum 651. IDEM.

8. *Metellarum*] Metellæ sæpe dicuntur tres sorores, cùm tamen duæ tantùm fuerint germanæ sorores Macedonici filiæ, tertia verò esset patruelis filia Calvi, ut observavit Cl. & doctissimus Perizonius Animadvers. Hist. cap. 9. IDEM.

ces, adoleſcentium ſqualor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt.

Nam C. Marii, qui poſt illos veteres clariſſimos conſulares, veſtrâ patrúmque memoriâ, tertius ante me conſularis, ſubiit indigniſſimam fortunam præſtantiſſimâ ſuâ gloriâ, diſſimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, ſed in diſſenſu civium, exercitu ſe, armíſque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Piſonis, generi mei, divina quædam & inaudita auctoritas, atque virtus, fratríſque mei miſerrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordéſque lugubres à vobis deprecatæ ſunt.

Frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret: qui ſuo fletu deſiderium mei, memoriámque renovaret: qui ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi non reddidiſſetis, eandem ſubire fortunam: & tanto in me amore extitit, ut negaret fas eſſe non modò domicilio, ſed ne ſepulcro quidem ſe à me eſſe ſejunctum. Pro me præſente ſenatus, hominúmque præterea viginti millia, veſtem mutaverunt: pro eodem me abſente unius ſqualorem ſordéſque vidiſtis. Unus hic, * qui domi ', qui in foro poſſet eſſe, mihi pietate filius inventus eſt, beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam conjugis miſeræ ſqualor & luctus, atque optimæ filiæ mœror aſſiduus, filiíque parvi deſiderium mei, lacrymǽque pueriles, aut itineribus neceſſariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

4 Quare hoc majus eſt veſtrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipſis nos reddidiſtis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: ſic illud,

---

* Lamb. *domi poſſet eſſe mihi ætate filius*, *in foro item pietate filius*, *inventus*.

9. *Unus hic*, *qui domi*] Optimè Francii primus: *Unus qui in foro.* Præcedentia verba aliis explicat, ut oſtendat unicum fratrem fuiſſe, qui pro ſe populo fuerit ſupplex. Nam illum unum fuiſſe, qui potuerit in foro verſari, cùm id officium ei nec uxor, nec filia, nec filiolus poſſet præſtare. Domeſtica officia & negotia hic ineptè commemorarentur. Itaque delevi *qui domi*, præſidio munitus antiquorum codicum. GRÆV.

lud, quod mea virtus præstare debuit, adjutores, auctores, hortatorésque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longè superiores omnes hac dignitate copiáque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro : nunquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo cive : nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est.

Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatûs sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus : nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit : ut aliquando perficeretur, cùm primùm licuit, frequentiâ, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. At me in patriam ter [10] suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magnâ civium cæde factâ, reducti sunt. Ego iis, à quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem [11] optimo viro & mitissimo, altero consule referente reductus sum : cùm is inimicus [12] qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

5 Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules [13] semper, ut referrent, efflagitati sunt : sed veriti sunt, ne gratiæ causâ [14] facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat [15]; alterius caussam capitis receperam : qui provinciarum fœdere irretiti, totum

10. *Ter.*] Vide Ciceronis Historiam, per Franc. Fabricium anno Urb. DCXCVI. Cicer. 50.

11. *Inimico autem*] Q. Metello consule; qui tribunus pl. Ciceronem abeuntem concionis habendæ potestate privaverat. MAN.

12. *Is inimicus*] Attilius Gavianus, Trib. pl. De quo infrà, & pro Sext. 36.

13. *Superiores consules*] Piso & Gabinius. MANUT.

14. *Ne gratiæ caussa*] Ironia. Non enim id veriti sunt, sed pactione provinciarum irretiti, quæ mei funeris merces fuit, nunquam referre voluerunt. IDEM.

15. *Affinis erat*] Piso, quia Ciceronis filia, C. Pisonis uxor erat. IDEM.

tum illum annum querelas senatûs, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis verò Januariis posteaquàm orba respublica consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, simulac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi priùs, quàm de me agendum judicavit.

Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis [16], quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaveram, cùm & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quae deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; sed, ut patefactum est [17], in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspectâ senatûs, causa ad vos mense Januario deferebatur.

Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cùm homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique vidissem: cùm intelligerem, veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas: cùm viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meae: cùm duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicae tradidissent: cùm egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: cùm senatus equitésque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cùm omnium provinciarum pactiones, cùm omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cùm omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuosum reipublicae fore putavi. At inimici mei mense

16. *Trib. pl.*] Atilius Gavianus.

17. *Ut patefactum est*] Quia postero die intercessit: cùm se moram nullam esse facturum dixisset. Manut.

ſe Januario cùm de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine ſanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

Itaque cùm ego abſui, eam rempublicam habuiſtis, ut æquè 6
me, atque illam, reſtituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret ſenatus, omnis eſſet impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro verſarentur: cùm privati ſe parietum præſidio, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inſpectantibus vulnerarentur, ad magiſtratuum domos cum ferro & facibus iretur, conſulis faſces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam eſſe nullam putavi. Itaque neque republicâ exterminatâ, mihi locum in hac urbe eſſe duxi: nec, ſi illa reſtitueretur, dubitavi, quin me ſecum ipſa reduceret.

An ego, cùm mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum proximo anno conſulem futurum, qui illis ipſis reipublicæ periculoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps, periculorúmque ſocius fuiſſet: dubitarem, quin is me confectum conſularibus vulneribus, conſulari medicinâ ad ſalutem reduceret? Hoc duce, collegâ autem ejus, clementiſſimo atque optimo viro, primò non adverſante, pòſt etiam adjuvante, reliqui magiſtratus penè omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ. Ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius, & P. Sextius, præſtanti in me benevolentia, & divino ſtudio extiterunt. Eodémque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentiſſimus ſenatus, uno diſſentiente [18], nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis ampliſſimis ornavit: ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta, ſemper à vobis deprecata eſt: denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribúſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolùm ad me conſervandum vos cohortati ſunt,

18. *Un dissentiente*] P. Clodio. Eſt autem ſermo de S. C. quod factum eſt pro Cicerone in templo Virtuis. Ferrat.

ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatores fuerunt.

7 Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, virtute, ſapientiâ, ac gloriâ princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reipublicæ, ſalutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primùm vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſervatam, causámque meam cum communi ſalute conjunxit; hortatúſque eſt, ut auctoritatem ſenatûs, ſtatum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando poſuit, vos rogari à ſenatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipſe ad extremum pro mea vos ſalute non rogavit ſolùm, verùm etiam obſecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas eſt. Hujus conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus auctoritatem vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficiis fueram, iiſdem centuriis, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis eodem ex loco ſummos viros, ornatiſſimos atque ampliſſimos homines, principes civitatis, omnes conſulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium teſtimonio per me unum rempublicam conſervatam eſſe conſtaret. Itaque cùm P. Servilius, graviſſimus vir, & ornatiſſimus civis, dixiſſet, operâ meâ rempublicam incolumem magiſtratibus deinceps traditam, dixerunt in eamdem ſententiam cæteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri non ſolùm auctoritatem, ſed etiam teſtimonium L. Gellii, qui, quia ſuam claſſem [19] attentatam magno cum ſuo periculo penè ſenſit; dixit in concione veſtra, *Si ego conſul, cùm fui, non fuiſſem, rempublicam funditus interituram fuiſſe.*

8 En ego tot teſtimoniis, Quirites, hac auctoritate ſenatûs, tanta

---

19. *Suam claſſem*] Cujus cuſtos erat, dum ferrentur ſuffragia. *Attentatam*, à Clodianis corrumpere conantibus. MANUT. *Claſſem*, quam bello Piratico Gellius ſub imperio Pompeii obtinebat, eam dicit attentatam fuiſſe in Thuſco mari à Catilinariis. Florus. FERRAT.

20. *Frugum ubertate*] Vide Orat. pro Domo ſua, cap. 6.

21. *Infracto*] Multis exemplis Joann. Vorſtius de Latinitate meritò ſuſpecta, cap. 6. oſtendit *infractus* Latinis eſſe idem ſimplici

ta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate [20], copiâ, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primùm, quâ sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eâdem me erga populum Romanum semper fore; numénque vestrum æquè mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solùm cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cùm esset summa senectute, non modò non infracto [21] animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum [22], cùm careret patriâ, quam obsidione liberavisset: cùm sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cùm adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cùm in paludibus demersus, concursu ac misericordiâ Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cùm parvâ naviculâ trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperatâ verò suâ dignitate, se non commissurum,

ci *fractus*, ab *infringo*, nulloque idoneo exemplo probari posse, *infractus* esse *non fractus*, fortis. GRÆV.

22. *Tum se fuisse miserum*] Hoc quid sit, & quemadmodum oratoris instituto conveniat, fateor me non intelligere. Repugnant enim Marium forti & confirmato animo fuisse, virtutem animi nunquam perdidisse, & simul miserum se esse dixisse. Præterea Ciceronis disputatio ad Marii fortitudinem cum sua virtute comparandam pertinet. Ut mihi mirum videatur, si non hoc loco negatio desit: ut sic legatur; *Tum se non fuisse miserum*. HOTOM.

ſurum, ut, cùm ea, quæ amiſerat, ſibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidiſſet. Sed hoc inter me atque illum intereſt: quòd ille, qua re plurimùm potuit, ea ipſa re inimicos ſuos ultus eſt, armis; ego, qua conſuevi, utar: quoniam illi arti in bello ac ſeditione locus eſt; huic in pace atque otio. Quanquam ille animo irato nihil niſi de inimicis ulciſcendis agebat: ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi reſpublica permittet, cogitabo.

9 Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quòd eam ipſis invitis conſervaram, mihi inimiciſſimi fuerunt: alterum, qui per ſimulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui, cùm propter inertiam ſuam eadem aſſequi non poſſent, inviderunt laudi & dignitati meæ: quartum, qui cùm cuſtodes reipublicæ eſſe debuerunt, ſalutem meam, ſtatum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: ſic ulciſcar facinorum ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti & gloriæ ſerviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quanquam mihi majori curæ eſt, quemadmodum quidem vobis, qui de me eſtis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatémque perſequar. Etenim ulciſcendæ injuriæ facilior ratio eſt, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd ſuperiorem eſſe contra improbos, minus eſt negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam neceſſarium quidem eſt malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari poteſt, vel

23. *Nec id reip. repetere*] Malim, *petere*: ut ſit petere, ne colas bene meritos. Reſpondet autem ad illud, *temporibus reipublicæ communique utilitate deponi.* MANUT. Non improbo Pauli conjecturam. Ego quoque ſine libris emendatioribus meliora non promitto. Cogitabam legendum eſſe, *nec id reip. dare*, hoc eſt facere propter remp. ut bene meritum non colas. *Dare reip.* eſt aliquid in reip. gratiam facere. Nam reip. tempora neminem cogunt bene meritum non colere. Egregiè id præſtitit Atticus, ut C. Nepos in ejus vita oſtendit. GRÆV.

vel temporibus reipublicæ communíque utilitate deponi, vel difficultate ulciſcendi teneri, vel vetuſtate ſedari. Bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, nec id reipublicæ repetere [23] utcunque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore & die memoriam beneficii definire. Poſtremò qui in ulciſcendo remiſſior fuit, mox apertè laudatur: at graviſſimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis, eſt tardior: neque ſolùm ingratus, quod ipſum grave eſt, verùm etiam impius appelletur, neceſſe eſt. Atque in officio [24] perſolvendo diſſimilis eſt ratio pecuniæ debitæ: propterea quòd pecuniam qui retinet, non diſſolvit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, diſſolvit.

Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benevolentiâ 10
ſempiternâ, non ſolùm dum animâ ſpirabo meâ, ſed etiam cùm mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſempérque præſtabo, mihi neque in conſiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis à republica propulſandis, animum; neque in ſententia ſimpliciter referenda [25], fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, induſtriam; nec in veſtris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiternа, ut, cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum poſteris veſtris, cunctiſque gentibus digniſſimus ea civitate videar, quæ ſuam dignitatem non poſſe tenere ſe, niſi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis judicavit.

24. *Atque in officio*] Tota iſta periodus, *Atque in officio perſolvendo diſſimilis*, uſque ad *& qui habet, diſſolvit*, nec eſt in Francii primo, nec in Dreſdenſi, nec in editione principe. Fortè ex Planciana, cap. 28, aut libro de Officiis II, cap. 20, fuerunt huc tranſlata. IDEM.

25. *In ſententia ſimpliciter referenda*] Sæpe à Tribunis producebatur ad populum Senator aliquis, ut is palam referret, quod actum fuerat in ſenatu. FERRAT. *Simpliciter*, eſt nulla habita ratione hominis aut potentis, aut invidi, ſed ut jus, utilitas, & tempus reip. poſtulabit. GRÆV.

POST REDITUM.

IN SENATU.

ORATIO XXVIII.

ARGUMENTUM.

M. Tullius postridie quàm ab exilio in patriam reversus est, hoc est Nonis Septemb. in Senatum profectus, orationem hanc habuit, quâ nominatim utrique Consuli, dein, octo Tribunis pl. pòst septem Prætoribus, dein Cn. Pompeio tum temporis privato, postremò Senatui universo pro reditu impetrato gratias agit. Consules sunt P. Lentulus, Q. Metellus; quorum ita beneficia commemorat, ut illis restitutionis suæ laudem attribuat. Huic, quòd adversatus non sit, simpliciter gratias agit: simulque duos superioris anni Consules, quorum operâ P. Clodius in ipso ejiciendo præcipuè usus fuerat, vehementer exagitat. Tribuni sunt T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cuspius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabritius: in quibus duo primi nominati, ut principes in Ciceronis salute recuperanda fuerunt, ita potissimam in hac gratiarum actione partem obtinent: duos reliquos Sex. Attilium, & Numerium Quintum, à quibus læsus potius, quàm adjutus fuerat, ita prætermittit, ut tamen non obscurè perstringat. P. autem Clodium, qui Tribunus anno superiore fuerat, & lege lata Ciceronem in exilium ejecerat, multis verbis passim divexat. Prætores sunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, quorum nulli eximiè ac præter cæteros gratias agit. Octa-

Octavum autem prætorem App. Claudium, P. Clodii fratrem, qui à reliquis dissenserat, prætermittit. Non est autem mirandum Tribunos pl. ante prætores nominari : quia multo majores illorum quàm prætorum in comitiis, & legibus vel ferendis vel abrogandis partes fuerunt. Postea Cicero Cn. Pompeio qui tum privatus, id est sine ullo magistratu fuit, nominatim singularibus verbis gratias agit, quòd pro ipsius salute municipia coloniásque adiisset, & præstantissimam de eo in Senatu sententiam dixisset. Diximus autem hanc orationem habitam esse Non. Septembribus postridie quàm reversus est. Cujus rei auctorem habemus Ciceronem ipsum, qui in epist. I. *lib. ad Attic.* IV. *his scribit verbis :* Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egimus. *Unde perspicuè intelligitur, primam fuisse hanc, quam post reditum suum habuit, ac propterea orationem ad Quirites posteriore loco collocandam fuisse.* Hotom.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortali- 1
bus in me, fratrémque meum, liberósque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero ; quæso, obtestórque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos : qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.

Quòd si parentes carissimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est : si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus : si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus : si hunc ipsum ordinem,

dinem, à quo ſæpe magnificentiſſimis decretis ſumus honeſtati: immenſum quiddam & infinitum eſt, quod vobis debeamus, qui veſtro ſingulari ſtudio atque conſenſu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, veſtra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidiſtis: ut, cùm multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea ſingula [1] per illos habuerimus; nunc univerſa per vos recuperaverimus.

2 Itaque, Patres conſcripti, quod ne optandum quidem eſt homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipſo tempore, cùm vi, ferro, metu, minis obſeſſi teneremini, non multo poſt diſceſſum meum univerſi me revocaviſtis, referente L. Ninnio, fortiſſimo atque optimo viro? quem habuit ille peſtifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, ſi dimicare placuiſſet, defenſorem ſalutis meæ. Poſteaquàm vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum plebis [2], qui, cùm per ſe [3] rempublicam lacerare non poſſet, ſub alieno ſcelere [4] delevit: nunquam de me ſiluiſtis, nunquam meam ſalutem non ab his conſulibus [5], qui vendiderant [6], flagitaviſtis.

Itaque veſtro ſtudio, atque auctoritate perfectum eſt, ut ille ipſe annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram eſſe fatalem, hos tribunos haberet, qui & promulgarent de ſalute mea, & ad vos ſæpenumero referrent. Nam conſules modeſti [7], legúmque metuentes, impediebantur lege [8], non eâ, quæ de me,

---

1. *Quòd hæc antea ſingula*] Subeſt mendum. Neque enim plena ſententia eſt: quinetiam particula *quod* ab omnibus vetuſtis libris, quàm plurimis etiam impreſſis abeſt. Quòd ſi conjecturæ locus poteſt eſſe, fortaſſe particula *tamen*, illius *quod* loco ſubſtituta ſententiam impleret; ut ſenſus ſit: Etſi hæc olim accepimus, tamen cùm antea ſingulatim, hoc tempore univerſè recuperaverimus, multò majus hoc recens beneficium eſt, quàm alia ſuperiorum temporum univerſa. Hotom. Cur non deletur *quod*, cùm ſententiam turbet, & nec in edit. prima reperiatur? Græv.

2. *Per eum trib. pleb.*] Ælium Ligurem; quia interceſſit. Manut.

3. *Per ſe*] Homo ignobilis, nullis opibus. Idem.

4. *Sub alieno ſcelere*] P. Clodii, quem ſecutus eſt in delenda republica. Idem.

5. *Ab his conſulibus*]. Piſone & Gabinio. Idem.

6. *Qui vendiderant*] Clodio, pactione provinciarum, quæ ſceleris merces. Idem.

me [9], ſed eâ, quæ de ipſis lata erat, cùm meus inimicus [10] promulgavit, ut, ſi revixiſſent ii, qui hæc penè delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confeſſus eſt, & ſe illorum vitam deſiderare, & magno in periculo [11] rempublicam futuram, ſi aut hoſtes atque interfectores reipublicæ revixiſſent, aut ego non revertiſſem. Itaque illo ipſo anno, cùm ego ceſſiſſem; princeps [12] autem civitatis, non legum præſidio, ſed parietum, vitam ſuam tueretur; reſpublica ſine conſulibus eſſet, neque ſolùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis eſſet orbata: ſententias dicere prohiberemini: caput meæ proſcriptionis recitaretur; nunquam dubitaſtis meam ſalutem cum communi ſalute conjungere.

Poſtea verò quàm ſingulari & præſtantiſſima virtute P. Len- 3
tuli conſulis, ex ſuperioris anni caligine & tenebris lucem in republica Kalendis Januariis deſpicere cœpiſtis: cùm Q. Metelli, nobiliſſimi hominis, atque optimi viri, ſumma dignitas, cùm prætorum, tribunorum plebis penè omnium virtus & fides reipublicæ ſubveniſſet: cùm virtute, gloriâ, rebus geſtis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium ſeculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò ſe in ſenatum venire arbitraretur: tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, ut corpus abeſſet meum, dignitas jam in patriam revertiſſet.

Quo quidem menſe [13], quid inter me & meos inimicos intereſſet, exiſtimare potuiſtis. Ego meam ſalutem deſerui, ne propter me civium vulneribus reſpublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani ſuffragiis, ſed flumine ſanguinis intercludendum putaverunt. Itaque poſtea nihil vos civibus,

7. *Conſules modeſti*] Εἰρωνικῶς. Hoc enim legis nomine cupiditatem ſuam tegebant. HOTOMAN.

8. *Impediebantur lege*] Quam Clodius tulerat, ne quis ad ſenatum de revocando Cicerone referret; néve ſententiam diceret: ut paulo infrà. IDEM.

9. *Non eâ, quæ de me*] Nam illa lex nihil me facere vetabat: ſed conſules ipſos, & eos qui jus ad ſenatum referendi habebant. IDEM.

10. *Meus inimicus*] P. Clodius.

11. *Magno in periculo*] Feſtivè cum ſarcaſmo legis ſententiam immutat: quaſi Clodius ſignificaſſet, ſi Catilinarii revixiſſent, illico revocandum Ciceronem, ut illorum conatibus iterum obſiſteret. HOT.

12. *Princeps*] Cn. Pompeius.

13. *Quo quidem menſe*] Januario. Sermo eſt de rogatione Q. Fabricii, quam memorat Orat. pro Sextio, cap. 35. FERR.

nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis.

Quo quidem tempore, cùm is excessisset [14], qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis [15], sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectúmque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ paulum à mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Romani dignitate, à mea salute depellerent.

4 Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatûs sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset. Qui, ùt est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se & republica dignam, dicere. Cùm à tribuno plebis vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret* [16], *ne scribendo adesset*: totam illam clausulam, ut antè dixi, proscriptionem, non legem putavit, quâ civis optimè de republica meritus, nominatim, sine judicio, unà cum senatu, reipublicæ esset ereptus. Ut verò iniit magistratum, non dicam, quid egerit priùs, sed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatémque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul est? Quanto majus dedissetis,

14. *Cùm is excessisset*] Cicero.
15. *Tribuni plebis*] P. Sextii.
16. *Ne pedibus iret*] Hoc est, ne per discessionem S. C. fieret.

17. *Auctorem*] *Auctor* fuit, cùm ejus sententiam alii secuti sunt. *Adscriptor*, cùm pro more nomen ejus in præscribendo S. C. apponeretur. HOTOM.

tis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi & viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos verò nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quod antè in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cùm in restituendo auctorem [17] fuisse, adscriptorémque videatis?

Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatûs, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis. Quorum alter à me Catilinam, amatorem suum [18], multis audientibus; alter Cethegum [19], consobrinum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorúmque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter [20] tamen neque me, neque quemquam fefellit.

Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palàm fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui, cùm suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatûs confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere 5

18. *Amatorem suum*] Virum Gabinii Catilinam, paulo pòst appellat, & in oratione pro domo : *Gabinium Catilinæ delicias.* Manutius.

19. *Alter Cethegum*] Piso.

20. *Quorum alter*] Gabinius.

potuisset? Quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò egestate & improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hostis prædóque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuntiare consilio, aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia & Fusia ne valerent: quæ nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribunitios furores esse voluerunt. Idémque postea, cùm innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cúmque adolescentes nobilissimi, cunctíque equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solùm civium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit; eáque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus, se Nonarum Decembris, quæ me consule fuissent, clivíque Capitolini pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solùm id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit. Et cùm vos vestem mutandam censuissetis, cunctíque mutassetis, atque idem omnes boni jam antè fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædiléſque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minùs occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

6 Cùm verò in Circo Flaminio, non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce & temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissimè displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamistrati saltatoris

ris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus Calventius [21] ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum præter simulatam versutámque tristitiam, nulla res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cùm incultum, horridum, mœstúmque vidisses; etiam si agrestem & inhumanum existimares, tamen libidinosum & perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurus? quàm intemperans, non januâ receptis, sed pseudotyro [22] intromissis voluptatibus? Cùm verò etiam literis studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationémque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores instructorésque convivii: iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiámque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset.

Is me (quanquam me quidem non; cognoram enim, pro- 7
pter Pisonum affinitatem, quàm longè hunc ab hoc genere co-

 gnatio

21. *Cæsoninus Calventius*] Calventius homo Gallus è patria in Italiam venit, Placentiæ consedit: ubi in civitatem receptus est. Inde Romam cum filiâ profectus, eam Pisoni Cæsonino hujus L. Pisonis patri collocavit. Cic. in Pisoniana, & in eandem Ascon. HOTOM.

22. *Pseudotyro*] Clàm scilicet, & per posticum ostium. FERRATIUS.

gnatio materna Transſalpini ſanguinis abſtuliſſet) ſed vos populúmque Romanum, non conſilio, neque eloquentiâ, quod in multis ſæpe accidit, ſed rugis, ſuperciliόque decepit. L. Piſo, túne auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo: iſta fronte, non vitâ: tanto ſupercilio, non enim poſſum dicere, tantis rebus geſtis, cum A. Gabinio conſociare conſilia peſtis meæ? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamiſtri notata veſtigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cùm illius re ſimilis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs uti non liceret? Cum hoc coire auſus es, ut conſularem dignitatem, ut reipublicæ ſtatum, ut ſenatûs auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? Te conſule, tuis edictis & imperiis, ſenatui populóque Romano non eſt licitum, non modò ſententiis atque auctoritate ſua, ſed ne luctu quidem ac veſtitu reipublicæ ſubvenire. Capuǽne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiæ fuit, conſulem * eſſe, ſicut eras [23] eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt?

Tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum, atque omnes bonos tum, cùm à patria peſtem depuliſſem, crudeles demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me affinem tuum, quem comitiis [24] prærogativæ primum cuſtodem præfeceras [25], quem Kalendis Januarii tertio loco [26] ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reipublicæ tradidiſti. Tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, ſuperbiſſimis & crudeliſſimis verbis à genibus tuis repuliſti. Idémque tu clementiâ ac miſericordiâ ſingulari, cùm ego unà cum republica non tribunitio, ſed conſulari ictu concidiſſem: tanto ſcelere, tantâque intemperantiâ fuiſti, ut ne unam quidem horam [27] intereſſe

* Vict. *eſſe, an Romæ, ſicut eras eo tempore, in qua.*

23. *Sicut eras*] Piſo Duumvir erat creatus à Cæſare ad Capuam Coloniam deducendam: ſimul etiam Romæ Conſul. FERRAT.

24. *Comitiis*] Quibus conſulatum Piſo petiit. MANUTIUS.

25. *Præfeceras*] Ut primus cuſtos eſſem in prærogativa centuria, ne qua fraus committeretur. Judicium enim prærogativæ tota comitia ſequebantur. IDEM.

26. *Tertio loco*] Primum fortaſſe, abſente

tereſſe paterere inter meam peſtem, & tuam prædam; ſaltem dum conticeſceret illa lamentatio, & gemitus urbis. Nondum palàm factum erat occidiſſe rempublicam, cùm tibi arbitria [28] funeris ſolvebantur. Uno eodémque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum conſulem de Palatio: de Tuſculano ad item vicinum alterum conſulem deferebantur: cùm, iiſdem operis ſuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, ſed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, ſenatu verò oppreſſo & afflicto, duobus impiis nefariiſque conſulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

Horum conſulum ruinas vos conſules veſtra virtute fulſiſtis; ſummâ tribunorum plebis, prætorúmque fide, & diligentiâ ſublevati. Quid ego de præſtantiſſimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive ſatis dignè unquam loquetur? Qui cùm videret, ſceleratum civem, aut domeſticum potiùs hoſtem, ſi legibus uti liceret, judicio eſſe frangendum: ſin ipſa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, manum manu, vim vi eſſe ſuperandam: primò de vi poſtulavit. Poſteaquam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, ſine ſumma virtute, ac maximis opibus & copiis ab inteſtino latrocinio poſſe defendi: qui primus, poſt meum diſceſſum, metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati. 8

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſecutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, uullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum unquam putavit: qui cauſam ſenatûs, exagi-

te C. Cæſare genero ſuo, Cn. Pompeium, alterum M. Craſſum, tertium Ciceronem rogavit. In Piſonem: *Cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas tertium.* Idem.

27. *Ne unam quidem horam*] Clodius enim, cùm rogationem de Cicerone tuliſſet, ſtatim de provinciis tulit, ut Macedoniam Piſo, Syriam Gabinius adminiſtraret. Manutius.

28. *Arbitria*] *Arbitria* dicebatur pecunia vectigalis, quæ à ſociis pendebatur reipublicæ, pro jure monopolii, ut docuit Gronovius ad Liv. 11. 9. Graev.

exagitatam concionibus improborum, sic suâ diligentiâ multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quàm vestra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familiâ, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solùm, verùm etiam socius videretur.

Jam cæterorum officia, studiáque vidistis: quàm cupidus mei C. Cestilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui, cùm à me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoriâ privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitiæ, & reipublicæ causâ, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

9 Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cùm L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publicè promulgarit de mea salute cum collegis penè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententiâ suâ, quàm esset cara sibi mea salus, declaravit.

29. *Quâ voce*] Legebat Ubaldinus, *quâ voce antea semel*: alii *quâ voce ter omnino*: satis longè, ut mihi videtur, uterque à vetere scriptura: verumtamen concedamus aliis, quod ipsi nobis non concedimus, ut conjectura liberior esse possit: rem ipsam ponderemus. Videtur Ubaldinus, cùm, *semel*, reponendum putavit, de uno consule P. Valerio Poplicola cogitasse: qui, cùm Ap. Herdonius noctu Capitolium arcémque cum exulibus, & servis occupasset, ipse pro imperio consulari, nullo S. C. nullo populi jussu, in concione illa dixit, quæ scripta sunt apud Livium lib. III. *Se arma capere: vocare omnes Quirites ad arma: Si quis impediat, jam se, consularis imperii, jam tribunitiæ potestatis, sacratarumque legum oblitum, quisquis ille sit, ubicumque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum.* Quid verò ii, qui, *ter*, maluerunt, quàm, *semel*, spectarunt? tria scilicet tempora, unum Poplicola consule, alterum L. Opimio, qui Gracchum occidit,

claravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craffi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, fumma & in me, & in rempublicam conftiterunt. Quæ cùm libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commiffa prætereo. Non eft mei temporis injurias meminiffe: quas ego etiam fi ulcifci poffem, tamen oblivifci mallem. Aliò transferenda mea tota vita eft, ut bene de me meritis referam gratiam: amicitias igne perfpectas tuear: cum apertis hoftibus bellum geram: timidis amicis ignofcam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defenfores reditûs dignitate confoler.

Quòd fi mihi nullum aliud effet officium in omni vita reliquum, nifi ut erga duces ipfos, & principes atque auctores falutis meæ, fatis gratus judicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obfervantiæ, tot tantífque beneficiis refpondere poterit? qui mihi primus afflicto & jacenti confularem fidem, dexterámque porrexit: qui me à morte ad vitam, à defperatione ad fpem, ab exitio ad falutem revocavit. Qui tanto amore in me, ftudio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, fed etiam honeftaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decreviftis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam falvam vellent, ad me unum, hominem fractum & propè diffipatum, reftituendum & defendendum venirent? ut, qua voce [25] ter omninò poft Romam conditam conful ufus effet

dit, tertium C. Mario, qui Saturninum tribunum pl. & Glauciam prætorem. Utra igitur opinio ad Ciceronis mentem propiùs accedit, nihil decerno; tantùm aliquid dicam veritatis indagandæ gratiâ. Mihi de uno potius confule Poplicola, quàm de Opimio fimul, & Mario, loqui Cicero videtur. Nam ea major eft laus, ut, cùm femel tantùm, non ter, poft urbem conditam conful eos, qui exaudire poffent, pro univerfa republica ad arma vocaverit, fenatus ad unius falutem defendendam omnibus agris, vicis, opibus cives, totámque Italiam excitaret: ut comparetur fenatûs factum pro uno cive reftituendo cum confulis facto pro univerfa republica liberanda, quod fingulare tamen fuerit poft urbem conditam. Attigit eandem rem in oratione pro Sextio, & in Pifonem. MANUTIUS.

ſet pro univerſa republica apud eos ſolùm, qui ejus vocem exaudire poſſent? eadem voce ſenatus omnibus agris atque oppidis, cives, totámque Italiam ad unius ſalutem defendendam excitaret.

10 Quid ego glorioſius meis poſteris potui relinquere, quàm hoc ſenatum judicaſſe, qui civis me non defendiſſet, eum rempublicam ſalvam noluiſſe? Itaque tantum veſtra auctoritas, tantum eximia conſulis dignitas valuit, ut dedecus & flagitium ſe committere putaret, ſi quis non veniret. Idémque conſul, cùm illa incredibilis multitudo Romam, & penè Italia ipſa veniſſet, vos frequentiſſimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuiſtis. Nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici [30], perſpectâ veſtrâ voluntate, omnia privata odia depoſuit: quem P. Servilius [31], vir cùm clariſſimus, tum verò optimus, mihíque amiciſſimus, & auctoritatis & orationis ſuæ divinâ quadam gravitate, ad ſui generis, communíſque ſanguinis [32] facta virtutéſque revocavit, ut haberet in conſilio & fratrem ab inferis [33], ſocium rerum mearum, & omnes Metellos, præſtantiſſimos cives, penè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria diſceſſus, honeſtus

30. *Frater inimici*] Sic in oratione pro Cælio fratrem patruelem Clodii Metellum hunc appellat, oratoriè potiùs, quàm ex Juriſconſultorum ſubtilitate: qui conſobrinum potiùs dixiſſent, quia P. Clodius Cæciliæ filius erat, quæ hujus Metelli Nepotis amita fuerat. HOTOM.

31. *P. Servilius*] Iſauricus, qui & conſulatum & cenſuram geſſit, & de Iſauris, quos in Cilicia domuit, triumphavit. ID.

32. *Communiſque ſanguinis*] Nam Iſauricus Q. Metelli Macedonici nepos erat ex filia: quod ex orat. pro domo intelligitur: ubi Cicero eum alloquens, Macedonicum ejus proavum appellat. IDEM.

33. *Fratrem ab inferis*] Significat Q. Metellum Celerem, qui Cicerone conſule Prætor cùm eſſet, ei in opprimenda conjuratione adjutor ac ſocius exſtitit. IDEM.

34. *Calumniarentur*] Aſtutè rem producerent. Id enim interdum eſt, *calumniari*: unde illud in ep. ad Lentulum: *Res ab adverſarus noſtris extracta eſt variis calumniis.* Et pro Sextio: *cùm omni morâ, ludificatione, calumniâ ſenatûs auctoritas impediretur.* MANUTIUS.

35. *Quid? ut ad illam diem, res cùm rediſſent*] Hunc locum P. Manutius ex loco ſimillimo, qui eſt in oratione pro P. Sextio, non longè ab extremo: qui ſic legitur in libris vulg. *Atque, ut iidem ad res redeuntes*, &c. ubi tamen quidam docti legi volunt, *ad ſuos redeuntes*, ſic legendum exiſtimat, *Quid ut iidem, ad res cùm rediiſſent, rogarentur, ut pari ſtudio convenirent?* à quo nunc diſſentio. Nam contrà atque ille exiſtimavit, locus orationis Sextianæ mendoſus eſt: hic autem emendatus, & integer: aut, ſi locus Sextianæ emendatus eſt, hic ex illo non eſt mutandus, cùm mendo vacet. Quod ex Plauti verbis in Captivis demonſtro. Sic igitur Plautus ſtatim in prin-

ſtus ipſi, bonis omnibus tamen luctuoſus viſus eſt. Itaque extitit non modò ſalutis defenſor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verùm etiam adſcriptor dignitatis meæ. Quo quidem die cùm CCCCXVII ex ſenatu eſſetis, magiſtratus autem hi omnes adeſſent; diſſenſit unus, is, qui ſua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis conſiliis conſervatam graviſſimis verbis & plurimis judicaſſetis, idem conſul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione poſtero die dicerentur: cùm quidem ipſe egit ornatiſſimè cauſam meam, perfecitque, aſtante atque audiente Italia tota, ut nemo cujuſquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis poſſet audire.

Ad hæc non modò adjumenta ſalutis, ſed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidiſtis. Decreviſtis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impediſſet, vos graviter moleſtéque laturos: illum contra rempublicam, ſalutémque bonorum, concordiámque civium facturum: & ut ad vos de eo ſtatim referretur: méque etiamſi diutiùs calumniarentur [14], redire juſſiſtis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis veniſſent? Quid? ut ad illam diem, res cùm rediſſent [15], rogarentur, II

principio: *Prolatis rebus, paraſiti venatici ſumus. Quando res redierunt, moloſſici, odioſicíque, & multum incommodiſtici.* Ex quibis perſpicuum eſt, *res prolatas* dici, cùm lites, & res forenſes, ac judiciales intermitti juſſæ ſunt: *res rediiſſe*, cùm repetitæ ſunt. Sic igitur hunc locum explico primùm; deinde ad eum, qui eſt in Sextianâ, veniam. Quid (inquit Cicero) quod decreviſtis, ut rogarentur municipia, ut pari ſtudio Romam convenirent ad illam diem, id eſt, ad illud tempus, cùm res rediiſſent, id eſt, quo tempore res intermiſſæ ac prolatæ, repeterentur? Venio nunc ad illa verba Sextiana: *Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia ſalutis meæ cauſâ convenerant, agerentur gratiæ: atque ut iidem, ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur.* Dico igitur in his verbis, *atque ut iidem, ad res redeuntes*, &c. ſubeſſe mendum: idque ſic eſſe purgandum, ac tollendum, *atque ut iidem ad illam diem, cùm res rediſſent, ut venirent, rogarentur*: Ut idem dicatur in Sextiana, quod hic dicitur, & locus ille ex hoc emendetur. Quòd ſi quis dicat, iiſdem verbis manentibus, eandem ferè ſententiam conſtare poſſe, hoc modo, ut iidem ad res redeuntes, id eſt, negotia ſua intermiſſa repetentes, rogarentur, ut venirent: primùm, ſi hoc confitear, non continuò ei aſſentiar, qui hujus orationis locum, ex illo mutare conetur. Deinde hoc dico ineptam eſſe hanc ſententiam, *ut iidem ad res redeuntes, rogarentur, ut venirent.* Nam, ſi hoc ſentit Cicero, decretum eſſe, ut tum, cùm ad res ſuas redibant, rogarentur, ut venirent: quando venirent? nam quo tempore, aut ad quod tempus venirent, non dicitur. Sin hoc ſignificat, decretum eſſe, ut rogarentur, ut tum venirent, cùm ad res ſuas redirent: quid ineptius, atque adeò quid abſurdius, aut repugnantius dici poteſt, quàm aliquem rogare, ut veniat tum, cùm redeat? LAMBINUS.

rentur, ut pari ſtudio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratríque meo, liberíſque noſtris natalem conſtituit, non modò ad noſtram, verùm etiam ad ſempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores comitia juſta dici, haberíque voluerunt, arceſſivit in patriam: ut eædem centuriæ, quæ me conſulem fecerant, conſulatum meum comprobarent.

Quo die quis civis fuit, qui fas eſſe putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine eſſet, non ſe de ſalute mea ſententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiæ totius, ordinúmque omnium? quando illa dignitate [36] rogatores [37], diribitores, cuſtodéſque vidiſtis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti ſumus in patriam, ſicut nonnulli clariſſimi cives, ſed equis inſignibus, & curru aurato reportati.

Poſſum ego ſatis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non ſolùm apud vos, qui omnes idem ſentiebatis, ſed etiam apud univerſum populum Romanum ſalutem reipublicæ & conſervatam per me, & conjunctam eſſe cum mea dixerit? qui cauſam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodémque tempore improbos auctoritate ſua compreſſerit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non ſolùm hortatus ſit, verùm etiam obſecrarit? qui ipſe, cùm, propter metum dimicationis & ſanguinis, domo ſe teneret, etiam à ſuperioribus tribunis petierit, ut de ſalute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia [38] nuper conſtituta, cùm ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat emptus interceſſor [39], vim & crudelitatem privilegii [40], auctoritate honeſtiſſimorum hominum, & publicis literis conſignavit, princépſque Italiæ totius præſidium ad meam ſalutem implorandum putavit? qui, cùm ipſe mihi ſemper amiciſſimus fuiſſet, etiam, ut ſuos neceſſarios mihi amicos redderet, elaboravit?

Qui-

---

36. *Illâ dignitate*] Qui ſenatores fuerunt: ut in Piſonem. MANUTIUS.

37. *Rogatores*] Qui tabellas diſtribuerent: Diribitores, qui lata jam ſuffragia dirimerent: Cuſtodes, qui puncta notarent ſingularum Centuriarum. FERRAT.

Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, 12
nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam & fidem non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis verò, Patres conscripti, singulis & egi, & agam gratias. Universis, egi ab initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quanquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos universos, Patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis ætas erit mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda.

Hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniásque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostrâ memoriâ senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutatâ fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestrâ deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cùm mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi.

38. *In colonia*] Capuæ, ubi gerebat Duumviratum, collega L. Pisone consule. MANUTIUS.

39. *Nemo erat emptus intercessor*] Hoc in Ælium Ligurem tribunum pl. conjicit; qui Kalendis Jun. referente L. Ninnio de Cicerone revocando, emptus à Clodio, intercessit. IDEM.

40. *Privilegii*] Clodii legem qua pulsus est, invidiæ causâ privilegium vocat. IN.

13 Dixerat in concione conſul [41], ſe clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non ſolùm præſidiis & manu, verùm etiam demolitione ſublati. Alter conſul [42], ut me, & rempublicam non modò deſererent, ſed etiam hoſtibus reipublicæ proderent, pactionibus eos ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas [43] cum imperio in multos annos, magnóque exercitu: quem ego inimicum mihi fuiſſe non dico; tacuiſſe, cùm diceretur eſſe inimicus, ſcio.

Duæ partes eſſe in republica cùm putarentur: altera me depoſcere, propter inimicitias; altera timidè defendere, propter ſuſpicionem cædis putabatur. Qui autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd nunquam infitiando ſuſpicionem hominum, curámque minuerunt. Quare cùm viderem ſenatum ducibus orbatum, me à magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: ſervos ſimulatione collegiorum [44] nominatim eſſe conſcriptos, copias omnes Catilinæ penè iiſdem ducibus, ad ſpem cædis & incendiorum eſſe revocatas: equites Romanos, proſcriptionis; municipia, vaſtitatis; omnes, cædis metu eſſe permotos: potui, potui, Patres conſcripti, multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi, armíſque defendere: nec mihi ipſe ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, ſi viciſſem præſentem adverſarium, nimiùm multos mihi alios eſſe vincendos: ſi victus eſſem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam poſt me eſſe pereundum: tribunitiíque ſanguinis ultores eſſe præſentes: meæ mortis pœnas judicio, & poſteritati reſervari.

14 Nolui, cùm conſul communem ſalutem ſine ferro defendiſſem, meam privatus armis defendere: bonóſque viros lugere malui

41. *Conſul*] Gabinius

42. *Alter conſul*] Fortè ſcripſit Cicero: *Alterum conſulem, ut me & rempublicam non modò deſereret, ſed etiam hoſtibus reipublicæ proderet, pactionibus Clodius ſuorum præmiorum obligarat.* Nam *eos* quò referas, quamcunque lectionem amplecteris, non habebis. Nam ſi legas cum Hotomanno & Auguſtino *conſules*, delendum eſt *eos*. Dicendum enim erat, Alter conſules pactionibus obligarat. Sin verò legas, *Alter conſul*, qui ſint, quos pactionibus obligarit, non invenies. Quamvis autem utroſque Clodius obligarit conſules, quia tamen in præcedente [illegible] dixerat, alterum conſulem gradus clivi Capitolini demolitum eſſe, ne equi-

malui meas fortunas, quàm suis desperare. Ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reipublicæ funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potiùs, quàm sempiterno dolore multassem. Sed cùm viderem, me non diutiùs, quàm ipsam rempublicam, ex hac urbe absuturum: neque ego illâ exterminatâ mihi remanendum ampliùs putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatûs auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum.

Cujus mei sensûs certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodísque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando & conservando collocavit. Qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, Patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo.

Etenim, si eam tum defendebam, cùm nihi aliquid illa de- 15
bebat: quid nunc me facere oportet, cùm ego illi plurimùm debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? Nam & importata est, quia defenderam civitatem:

equites possent ejus institutum inhibere, in hac addit, alterum consulem pactionibus Clodii inductum se & rempublicam prodidisse. GRÆVIUS.

43. *Erat alius ad portas*] C. Cæsarem significat, qui (teste Plutarcho) cùm Galliam utramque cum imperio & exercitu obtineret, tamen non priùs ad bellum profectus est, quàm Cicero ex Italia pulsus esset. Clodii enim benevolentiam sibi retinere voluit, ne ea quæ consul contra leges & auspicia gesserat, à tribuno pl. rescinderentur: ut in Pisoniana Cicero significat. HOT.

44. *Simulatione collegiorum*] Legem Clodii significat, ut collegia, id est conventus artificum à Numa instituti & magna ex parte tum à legibus, tum à S. C. sublati, multíque alii restituerentur. IDEM.

tem: & mea voluntate ſuſcepta eſt, ne à me defenſa reſpublica per eundem me extremum in diſcrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popilio [45], nobiliſſimo homine, adoleſcentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum eſt deprecata: non, ut pro Q. Metello, ſummo & clariſſimo viro, ſpectatâ jam adoleſcentiâ filius: non L. & C. Metelli, conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac ſordidati, populo Romano ſupplicaverunt: ſed unus frater, qui in me pietate, filius; conſiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus eſt; ſqualore & lacrymis, & quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renovari, & rerum geſtarum memoriam uſurpari coëgit. Qui cùm ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium & vitæ & mortis depoſceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec ſolitudinem ſuam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor aſſiduus, ſumma virtute & pietate, C. Piſo, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis: qui Pontum & Bithyniam quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil unquam ſenatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt. Tribunitiis ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate ſenatûs reſtituti; cùm alter eorum [46] ſenatui paruiſſet, alter vim cædémque fugiſſet. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoriâ tertius ante me conſularis, tempeſtate civili expulſus eſt, non modò à ſenatu non eſt reſtitutus: ſed reditu ſuo ſenatum cunctum penè delevit. Nulla de illis magiſtratuum conſenſio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convo-

45. *P. Popilio ... Q. Metello*] Vide ſuperiorem Orat. cap. 3.

46. *Cùm alter eorum*] Locus requirere vocem *tamen* videtur: ut ſit, *cùm tamen alter*. Nam hoc ſignificat, poſtulatu ſenatus non ſunt reſtituti, *cùm tamen*, &c. HOTOMAN. Senſus eſt: non ſunt à Senatu reſtituti, quamvis Popilius perierit, quòd ex S. C. amicos Tib. Gracchi perſecutus fuerat: Metellus, quòd vim & cædem bonorum & Senatûs ipſius vitaverat. FERRAT.

convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cùm me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta penè suis humeris reportarit: non committam, Patres conscripti, ut, cùm ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quae ipse praestare possim, praesertim cùm illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

PRO DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

ARGUMENTUM.

Non videbatur sibi Cicero in patriam restitutus, nisi domum etiam suam recuperasset: quâ dirutâ, aream illius Libertati consecrandam Clodius curaverat, ne profana rursus fieri posset: Cùm igitur de religione tollenda ex S. C. ageretur apud Pontifices, hanc habuit orationem Cicero prid. Kal. Octob. P. Lentulo & Q. Metello Coss. quâ consecrationem neque jure, neque rite factam fuisse contendit, contrà adnitente P. Clodio. Adjudicatam fuisse aream Ciceroni à Pontificum collegio, ac deinde à Senatu, patet ex Epist. 2. lib. IV. ad Att. & ex Orat. de Har. Responsis. FERRATIUS.

1 CUM multa divinitus, Pontifices [1], à majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem [2] & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam benè gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quòd si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est: hæc profectò tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, potestatique commissa, creditáque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrùm posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicæ suum illum pestiferum & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliæ ceremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. Sin autem vestrâ auctoritate, sapientiáque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in republica ab aliis oppressâ, ab aliis desertâ, ab aliis proditâ, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies [3] in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habitu-

1. *Pontifices*] Minores, absente Pontifice Max. C. Cæsare, qui tum in Gallia bellum gerebat. MANUT.

2. *Vos eosdem*] Non tam eos, qui tum pontifices erant, qui longè aberant à majorum ætate, quàm superiores omnes pontifices; ut religioni præesset nemo, qui summam rempublicam simul non administraret, id est, qui senator non esset. IDEM.

3. *Per hos dies*] IIX. Id. Sept. ut opinor, id est, biduo pòst, quàm in urbem rediit. Significat sententiam à se dictam in senatu de Pompeio, cùm esset annonæ summa caritas, rei frumentariæ præponendo. Qua de re, epist. 1. lib. IV. ad Attic. IDEM.

4. *Specie ipsâ*] Non solùm dignitate formæ, & oris majestate, sed etiam insignibus honoris & splendore vitæ & dignitatis.

biturum putavit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, quâ ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cùm intolerabili petulantiâ, tum etiam diuturnâ impunitate munivit.

Ac primùm illud à te, homine vesano ac furioso, requiro, 2
quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorúmque vexet, ut hos tales viros, qui non solùm consiliis suis, sed etiam specie ipsa [4] dignitatem reipublicæ sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente [5] senserint, arbitrere.

Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum [6] contulisti, sis inferior, necesse est. Itáne verò? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, à libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorúmque deterret? Túne es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatûs auctoritatem restitutam putabamus? quam primùm adveniens [7] prodidisti? Nondum de mea sententia dico. Impudentiæ primùm respondebo tuæ.

Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, 3
& armis, & exercitûs terrore [8], & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo & patriâ, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem à

tis. Nam *species* notat omnem apparatum exteriorem, qui in oculos incurrit, & hominibus apud vulgum utique solet afferre dignitatem aliquam & venerationem. Horat. lib. 1. ep. 6.

Si fortunatum species & gratia præstat. GRÆVIUS.

5. *Me absente*] Cùm factum est S. C. ut pecuniâ publicâ restituerentur Ciceroni domus & villæ, quas Clodius diruerat: ut colligitur ex Ep. 1. lib. IV. ad Attic. FERR.

6. *Ad populum*] Quòd in gratiam populi Pompeio adhæseris, tantâ potestate eidem delatâ extra ordinem, contra mentem Consularium, adeóque Pontificum. IDEM.

7. *Primùm adveniens*] Biduo, postquam in patriam reversus. IDEM.

8. *Exercitûs terrore*] Cæsar enim erat ad portas, hoc est, in Italia. IDEM.

à ſenatu, quem à bonis omnibus, quem à cunctâ Italia deſideratum, arceſſitum, revocatum, conſervandæ reipublicæ causâ, confiteris?

At enim in ſenatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die [2] non debuiſti. Ego verò neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cùm ſervos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conſceleratorum ac perditorum manu, armatos etiam in Capitolium tecum veniſſe conſtabat. Quod cùm mihi nuntiaretur, ſcio me domi manſiſſe, & tibi, & gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe. Poſteà quàm mihi nuntiatum eſt, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ, conveniſſe; miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amiſſis gladiis, partim ereptis, diffugiſſe: veni non ſolùm ſine ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis.

An ego, cùm P. Lentulus conſul, optimè de me, ac de republica meritus, cùm Q. Metellus, qui, cùm meus inimicus eſſet, frater tuus, & diſſenſioni noſtræ, & precibus tuis ſalutem ac dignitatem meam prætuliſſet, me arceſſerent in ſenatum: cùm tanta multitudo civium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cùm præſertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu diſceſſiſſe conſtaret? Hìc tu me etiam cuſtodem, defenſorémque Capitolii, templorúmque omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es; quòd, cùm in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eò venirem? Utrúmne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipſam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem?

4 Primùm dico ſenatoris eſſe boni, ſemper in ſenatum venire: nec cum his ſentio, qui ſtatuunt minùs bonis temporibus in ſenatum ipſi non venire; non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſeverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam & jucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quòd ſe in ſenatu tuto non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt.

2. *Turbulento illo die*] Commotâ plebe propter annonæ caritatem.

serunt. Non reprehendo; nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. Puto, suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cùm viri boni nonnulli putarint, tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cùm ego me existimassem tutò omninò in civitate esse non posse, illuc irem? An aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit & meam, & aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententiâ meâ duo consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimùm damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de republica meritus, damnatorum pœnas sustinerem? Quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modò me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primùm eam, quam populi sermo in animis nostris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cùm mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit à me res inopinata, ac recens: nec, si quod in sententia vitium est; magis sit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatûs judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede, non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cùm omnes adessent, cœptum est referri de inducendo senatus-consulto. Ab universo senatu reclamatum est.

5 Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrùm causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potiùs [10] confugiendum fuit? Quæ vis, quæ causa major esse, quàm fames, potuit? quàm seditio? quàm consilia tua, tuorúmque; qui, facultate oblatâ, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta

10. *Aliò potiùs*] Non ad Pompeium. MANUTIUS.

latrocinia ob annonæ causam putarunt [11]? Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem [12] venditorum miserant; partim, quo gratius esset, tum, cùm in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subitò novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjecturâ prospiciebamus, sed jam experti videbamus. Nam, cùm ingravesceret annona, ut jam planè inopia ac fames, non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. Qui si verus fuit, ex dolore hominum, & fame; certè consules causam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. Sin causa fuit annona [13], seditionis quidem instimulator & concitator tu fuisti: nónne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo?

Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & tu in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nónne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. Non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei [14], nullo incitante: magnum malum. Si P. Clodii impulsu: usitatum hominis facinorosi scelus. Si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis duces: videtúrne ipsa respublica & consulis auxilium implorasse, & senatûs fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summámque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent. Nemo negat. Hanc istum, otii & pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis.

Qui sunt homines à Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palàm nominati, à quibus ille se lapidibus appetitum, etiam

11. *Putarunt*] Longè præfero Francii codicis lectionem, *putavisti.* GRÆVIUS.

12. *Propter varietatem*] Quòd quidam ex iis, qui venderent, in alias terras suum frumentum miserant, in quibus negotiari solebant. FERRATIUS. Non capio quid sit *varie-*

etiam percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunásque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cùm tibi salus esse in otio nulla posset: cùm desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nónne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fueríntne partes meæ penè præcipuæ.

Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ 6
pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nónne me? Quid? puerorum illa concursatio nocturna? num à te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Cùm de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subitò, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est.

Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturámque revocabant, qui, quòd in meo reditu spes otii & concordiæ sita videbatur, in discessu

---

varietas venditorum. Suspicor Ciceronem scripsisse, *propter avaritiam venditorum.* GRÆVIUS.

13. *Si causa fuit annona*] Hoc est, si prætextu annonæ tu seditionem stimulabas. FERRATIUS.

14. *Plebei*] Hoc *Plebeio*, habent Vict. Lamb. &c. Alterum Grut. & dicitur antiquo more pro *plebis.* Quis enim nesciat dictum esse olim, non *plebs*, sed *plebes*; & fuisse quintæ, ut nunc loquuntur, declinationis? OLIVETUS.

discessu autem quotidianus seditionis timor, jam penè belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.

7 Ego denique non solùm ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, à populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cùm illo die minùs valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni expectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur [15]. Flagitabar bonorum expostulatione. Improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quò illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (succubuissem enim potiùs ipse) sed quia videbam, id quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillimè perfecturum.

Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditûs populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatûs auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentiâ pro tanto beneficio populo Romano præstare debui: præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine in id discrimen, quò vocabatur, non esse venturam.

Num

15. *Non habebatur*] Quid? frumenti videlicet copia. Mihi tamen suspectus locus est. Manutius. S. Victor: *possem aliquid in ea re generatio: non habebatur.* Ex cujus vestigiis censeo scripsisse Tullium: *num possem aliquid in ea re gerenda: ratio non habebatur. Quasi* vulgatum neç in nono Palatino habetur. *Num* puto librariorum culpa periisse, & pro illo postea substitutum *quasi*; duo verò vocabula *gerenda ratio* coaluisse & degenerasse in *generatio*. Grævius.

16. *Rem maximam.*] Rem frumentariam. Sic infrà: *Nos quod rei maximæ summum virum præfecimus*, &c. Hotoman.

Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam [16] eripui à peste summi periculi, non solùm eam, sed etiam vos à cæde, incendiis, vastitate: nemo negat: cùm ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut cæteris: Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terrâ maríque bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere. Non ita tecum ago. 8

Cum his hæc à me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimùm: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cùm Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis: quibus ille, cùm esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiúmque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit [17], quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigranéque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare. Tua verò quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causâ incognitâ, publicasses, populúmque Romanum scelere obligasses: cùm in ejus regnum, bona, fortunas, patrocinium [18] hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset: hujus pecuniæ deportandæ, &, si quis suum jus defen-

17. *Quâ mihi quoque utendum fuit*] Ipsi faciunt, quod solent, cùm extra ordinem Pompeio nihil dant: æque enim id omnibus negant. Ego quoque, quod antea feceram in bello Mithridatico extra ordinem Pompeio mandando, idem feci nunc in rei frumentariæ procuratione eidem extra ordinem decernenda: & quam in illis constantiam probo, eadem in me ipso delector. MANUTIUS.

18. *Patrocinium*] Huc nescio quomodo in primis editionibus irrepsit ex Gruteriano codice *patrocinium* illud, cùm alii omnes *latrocinium* ediderint. Latrocinium enim, ait Manutius, verè dici potest illa publicatio. OLIVETUS.

defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione, vitâ mirabili ad laudem, & propè singulari. Sed quid ad te [19], qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicæ [20] extra ordinem præfici.

9 Atque in hoc solùm inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras [21]; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, cæterísque cædis & incendiorum ducibus objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tantâ fuisti intemperantiâ, ut illius tui sceleris [22] rationem occultare non posses. Literas in concione recitasti, quas tibi à C. Cæsare [23] missas diceres: Cæsar Pulchro: cùm etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cùm nominibus tantùm uteretur, neque adscriberet, *Proconsule* [24], aut *Tribuno plebis*. Deinde gratulari tibi, quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quòd idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses [25]. Quas aut nunquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certè consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

Quis provinciam homini [26] post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam fertilémque Syriam,

---

19. *Quid ad te*] Catonis laudes tuum factum non excusant. Nam si juris non est, ulli rei quemquam extra ordinem præfici: cur tu Catonem præfecisti? Manut.

20. *Ulli reipublicæ*] Intelligeretur fortasse faciliùs, si Criticis libuisset, non scribi hæc conjunctim, sed in hunc modum, *rei publicæ*. Hîc enim *res publica* est negotium publicæ utilitatis causâ, & publicâ auctoritate susceptum. Olivet.

21. *Subduxeras*] Ne tibi adversaretur in tuo tribunatu. Manutius.

22. *Illius tui sceleris*] In amandando Catone. Idem.

23. *A C. Cæsare*] Ex Gallia. Notæ sunt Cæsaris & Catonis inimicitiæ. Idem.

24. *Proconsule*] Sic tempore Ciceronis loquebantur. Prima editio & multæ aliæ, *Proconsuli*, quod est ævi posterioris. Græv. *Proconsuli*, malè: Pertinet enim ad Cæsarem.

Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis [27], quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cùm Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinúmque maculis notatissimo, L. Pisoni, nónne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege soceri ipsius liberatos, vinctos & constrictos tradidisti? nónne, cùm ab eo merces tui beneficii, pretiúmque provinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

Itáne verò? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit [28]: eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? nos, quòd nominatim rei maximæ penè jam desperatæ summum virum, sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur?

Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcísque nubibus & procellis, cùm senatum à gubernaculis dejecisses, populum è navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquan- 10

rem vox illa, quemadmodum alii *Pulchro*. VICTORIUS, in *Fam*. V. 19.

25. *Libertatem ademisses*] Catoni: ne posset in posterum contra extraordinarias potestates verba facere. Quod enim ipse accepisset, in aliis reprehendere non posset. Huc illud pertinet ex oratione pro Sextio: *Qui in concione palàm dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset*. MANUT.

26. *Homini*] Gabinio

27. *Ereptam vi ex Cæsaris rebus actis*] Locus est contaminatus, qui sine melioris libri ope non potest purgari. *Actis* quid sibi velit, nemo dixerit. GRÆVIUS.

28. *Decreta lege sanxit*] Legendum, *decretas*, libris omnibus invitis: subintelligitur autem, *provincias*. LAMBINUS. Mihi videtur *decreta* delendum esse, aut pro *decreta* legendum *lata lege*. GRÆV.

do Cn. Pompeii (dicam ipſo audiente, quod ſenſi, & ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diù reconditus, & penitus abſtruſus animi dolor ſubvenit ſubitò reipublicæ, civitatémque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam ſpem libertatis, & priſtinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo & facinoroſiſſimo Sex. Clodio, ſocio tui ſanguinis [29], qui ſuâ linguâ etiam ſororem tuam à te abalienavit [30], omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidiſti. Qua ex re primùm caritas nata eſt: deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis.

Queritur etiam importuna peſtis ex ore impuriſſimo Sex. Clodii rem frumentariam eſſe ereptam, ſummíſque in periculis ejus viri auxilium imploraſſe rempublicam, à quo ſæpe ſe & ſervatam, & amplificatam eſſe meminiſſet. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tuliſſe te dicis, patricida, fratricida, ſororicida, nónne extra ordinem tuliſti? An de peſte civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conſervatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipſe confiteris, non modò indemnati, ſed ne accuſati quidem, licuit tibi ferre non legem, ſed nefarium privilegium, lugente ſenatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppreſsâ, captâque republicâ: mihi, populo Romano implorante, ſenatu poſcente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de ſalute populi Romani ſententiam dicere? Qua quidem in ſententia, ſi Cn. Pompeii dignitas aucta eſt, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus eſſem, ſi ejus dignitati ſuffragatus viderer, qui meæ ſaluti opem & auxilium tuliſſet.

Deſinant,

29. *Socio tui ſanguinis*] Qui tibi ſocius eſſet in turpi conſuetudine ſororis tuæ. Manutius.

30. *Abalienavit*] Effecit, ut ipſa magis eum diligeret, quàm te. Idem.

Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus anteà stantem perculerunt. 11 Quod enim par amicitiæ consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quàm fuimus inter nos, ego & Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate [31] industriùs, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus & falsis criminibus diremerunt: cùm iidem illum, ut me metueret; me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum & scelere exulceratus, quæ meum tempus [32] postularet, satis prolixè mihi polliceretur.

Data merces est erroris mei magna, Pontifices, ut me non solùm pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cùm me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo antè suscepti & provisi labores, cum viro fortissimo & clarissimo conjunxissent, sim passus à tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus: cur ornat eum, à quo desertus est? Ego verò neque me tum desertum puto, sed penè deditum [33]: nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, hau-

31. *De illius dignitate industriùs*] P. Manutius ac Lambinus *illustriùs*, sed non suffragantur libri editi, scriptive. GRUTER. Hunc locum explicat, *Ad Att.* II. 21. quo dicit, Pompeium *omnibus à se pictum & politum artis coloribus*. ANONYMUS.

32. *Meum tempus*] Et hic, & paulo pòst, tempus accipe pro adverso tempore, ut in procemio Manilianæ, *amicorum temporibus*. MANUTIUS.

33. *Penè deditum*] Gravius est, *deditum*, quàm desertum. IDEM.

rire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissimè prædicabo, Cn. Pompeium studio & auctoritate æquè, ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro salute mea laborasse.

12 Hic tuis, P. Lentule, cùm tu nihil aliud dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniásque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idémque cùm dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit.

Quare istam orationem, quâ es usus, omittas licet: post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus fortè pontificis animum, quod certò scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontificum, aut de republica, quàm eum aut cæremoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

Intelligo, Pontifices, me plura extra causam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cùm me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate

---

a Lamb. *te esse patricium*

34. *Hoc dico esse parricidium*] Ita scriptum est in vulgatis libris. Ant. Augustinus legit, *hoc dico esse pontificium*. Sed non id agit nunc Cicero, ut probet causam hanc esse pontificiam, quæ profectò erat, & agebatur apud pontifices; sed opponit illud *hoc* (quod demonstrat Clodii privilegium in Tullium sine judicio) ad illud *omnes actiones tuas*, quas possum generatim, & communiter coarguere, non esse legitimas, quia specie, non re tribunus eas egisti: sed nunc non ago id, ut redarguam illas omnes: hoc ago, ut etiam si legibus, ut re verà esses tribunus pl. tamen hoc tuum de me privilegium contra leges, contra jura, mores & religionem latum sit; atque ideò parricidium necesse sit fateare tu ;te ipse. Vel igitur vulgatam lectionem *parricidium* retineamus, necessè est; vel pro ea, si magis placet,

vitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram: quæ cùm ſit in jus religionis, & in jus reipublicæ diſtributa, religionis partem, quæ multo eſt verboſior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid eſt enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus divinis, cæremoniis, ſacris, pontificum collegium docere conari; aut tam ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curioſum, quàm ea ſcire velle, de quibus majores noſtri vos ſolos & conſuli, & ſcire voluerunt?

Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas 13
utitur, quemquam civem ulla ejuſmodi calamitate affici, ſine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cùm reges eſſent, dico fuiſſe: hoc nobis eſſe à majoribus traditum: hoc eſſe denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, ſine judicio ſenatûs, aut populi, aut eorum, qui de quaque re conſtituti judices ſint, detrahi poſſit.

Vidéſne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere: quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum plebis? Hoc dico, [a] eſſe parricidium [34]: dico apud pontifices: augures adſunt: verſor in medio jure publico. Quod eſt, Pontifices, jus adoptionis [35]? Nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, &, cùm potuerit, ſit expertus. Quæ deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis [36], quæ ſacrorum [37], quæri à pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, ſenatorem. Liberorúmne cauſa? At procreare poteſt. Habet uxorem: ſuſcepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? ſacra

---

cet, *parricidam* reponamus, quomodo alibi appellat Clodium. Ursinus. *Patricium*, ſententia poſtulat. Nam ſi patricius eſt, ſequitur, ut tribunus plebis eſſe non potuerit. Cur autem patricius ſit, probatur in ſequentibus Manutius.

35. *Jus adoptionis*] De jure adoptionis vide Gellium lib. v. cap. 19. Idem.

36. *Generum, ac dignitatis*] Ne ſcilicet à genere clariſſimo ad obſcuriſſimum, à ſumma dignitate ad infimam conditionem adoptione transeatur. Infrà: *Ita adoptet, ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur.* Idem.

37. *Sacrorum*] Ne ſacra intereant. Adoptati autem in aliena ſacra tranſibant. Valerius Max. lib. vii. cap. 7. *M. Anneii filius in Suffenatis familiam, ac ſacra tranſierat.* Pro Murena: *Sacra interire illi noluerunt.* Idem.

ſacra Clodiæ gentis cur intereunt [38], quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, cùm [b] adoptarere, eſſe debuit.

Niſi fortè ex te ita quæſitum eſt, num perturbare rempublicam ſeditionibus velles: & ob eam cauſam adoptari, non ut filius eſſes, ſed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Reſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæſita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque noſtrâ memoriâ ſummâ ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit. Quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hereditates nominis [39], pecuniæ, ſacrorum ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas: neque patris heres: neque, amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelarum & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti.

14 Dico apud pontifices. Nego, iſtam adoptionem pontificio jure eſſe factam: primùm, quòd hæ veſtræ ſint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem eſſe potuerit; vel eo quo fuit [40]. Deinde quòd cauſa quæri ſoleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod naturâ jam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio jure quærat: & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrornm religione minuatur. Illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut hæc ſimulata adoptio filii, quàm maximè veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur. Quæ

38. *Intereunt*] Quia, cum adopteris à Fonteio, ad Fonteiæ gentis ſacra tranſis. MAN.

b Vict. Man. *adoptaret*

39. *Hereditates nominis*] Triplex adoptionis jus notat. Qui enim adoptabatur, adoptivi patris prænomen, nomen & cognomen ſic adſumebat, ut ſuum duntaxat nomen, ídque inflexum, atque immutatum retineret: ut apud Dion. libro XL. & XLVI. HOTOMAN.

40. *Vel eo quo fuit*] Quadrigulam hanc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium librorum, antiquitus editorum, ac mſſ. niſi quòd illi habebant, *quod*. Et ſignificat ſanè iſtis, loco Ganymedis fuiſſe Clodio Fonteium. GRUT.

41. *Emancipari ſtatim*] *Emancipatio*, & ſuitatis & agnationis jus exſtinguit. Quomodo ergo plebeius manebat, cùm adgnatio nihil aliud eſſe videatur, quàm gens? Patet nimirum aliud eſſe gentem, aliud adgnationem: ut *gens* ad patriciorum & plebeiorum qualitatem referatur: *adgnatio* ad propinquitatem. HOTOM.

42. *Anguſtiorem*] Hujus loci ſententiam, quia obſcuriorem pleriſque videri ſcio, explicabo.

Quæ major calumnia eſt, quàm venire imberbem adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium ſenatorem populi Romani ſibi velle adoptare: id autem ſcire, & videre omnes, non ut ille filius inſtituatur, ſed ut è patriciis exeat, & tribunus plebis fieri poſſit, idcirco adoptari? Neque id obſcurè: nam adoptatum emancipari ſtatim [41], ne ſit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: jam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis; jam patricius nemo reliquetur. Cur enim quiſquam vellet tribunum plebis ſe fieri non licere? anguſtiorem [42] ſibi eſſe petitionem conſulatûs? in ſacerdotium cùm poſſit venire, quia patricio non ſit is locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius ſit eſſe plebeium, ſimili ratione adoptabitur.

Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem ſacrorum [43], neque flamines, nec ſalios habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes: neque auctores [44] centuriatorum, & curatorum comitiorum: auſpiciáque [45] populi Romani, ſi magiſtratus patricii creati non ſint, intereant neceſſe eſt, cùm interrex nullus ſit, quòd & ipſum patricium eſſe, & à patricio prodi neceſſe eſt. Dixi apud pontifices, iſtam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo eſſe habendam: quâ ſublatâ, intelligis, totum tribunatum tuum concidiſſe.

Venio ad augures. Quorum ego libros, ſi qui ſunt recon- 15

plicabo. Priùs autem ſciendum, plebeios binos conſules fieri potuiſſe; patricios, non item, ſed ſingulos tantùm, & patricio non licuiſſe fieri tribunum. Tum hoc ſupponendum, omnes homines utile ſequi. His poſitis, Ciceronis ſenſus planus eſt. Hoc enim ſignificat. Si tales adoptiones probabuntur: omnes volent ex patriciis fieri plebeii. Cur enim quiſquam tam ſtultus eſſet, ut vellet manere patricius, & ita non licere ſibi fieri tribunum? & anguſtiorem ſibi locum eſſe ad conſulatum obtinendum, & ſacerdotium opimum ac fructuoſum amittere, quia ſit patricius? LAMB.

43. *Neque regem ſacrorum*] Enumerat eos ſacerdotes, qui plebeii eſſe non poterant. MANUTIUS.

44. *Auctores*] Qui probabant ea, quæ centuriatis curiatiſque comitiis fiebant: quos ex antiquo more, cùm ſenatus è ſolis patriciis conſtabat, patricios eſſe oportebat. ID.

45. *Auſpiciáque*] Nam fieri poteſt, ut nulli creentur magiſtratus Patricii, apud quos ſunt auſpicia: tunc, ſi nulli ſint Patricii, à quibus, & ex quibus prodi poſſit Interrex ad habenda Comitia, Interrex nullus erit, ſed neque magiſtratus: nulla igitur auſpicia. FERRATIUS.

diti, non ſcrutor: non ſum in exquirendo jure augurum curioſus. Hæc, quæ unà cum populo didici, quæ ſæpe in concionibus reſponſa ſunt, novi. Negant fas eſſe agi cum populo [46], cùm de cælo ſervatum ſit [47]. Quo die de te lex curiata lata eſſe dicatur, audes negare de cælo eſſe ſervatum? Adeſt præſens vir ſingulari virtute, conſtantiâ, gravitate præditus, M. Bibulus. Hunc conſulem illo ipſo die contendo ſervaſſe de cælo. Infirma ſunt igitur, tuâ ſententiâ, acta C. Cæſaris, viri fortiſſimi? Minimè. Neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt.

Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta ſunt à te. Tu, tuo præcipitante jam & debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubitò extitiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxiſti. Te interrogante augures reſponderunt, cùm de cælo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe. Tibi M. Bibulus quærenti, ſe de cælo ſervaſſe reſpondit: idémque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe. Tua denique omnis actio poſterioribus menſibus fuit: omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quòd contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere. Quod ſi fieret, dicebas te tuis humeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, * ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius [48] aliquod jus populi, atque legum?

16 Horâ fortaſſe ſextâ diei queſtus ſum in judicio, cùm C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere. Hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter, atque à

46. *Agi cum populo*] Mitti in ſuffragia populum. Ferrat.

47. *Cùm de cælo ſervatum ſit*] Servare de cœlo, id eſt impedimento eſſe, quominus lex ferretur, cunctis planè magiſtratibus, tam plebeiis, quàm patriciis, licebat. Manut.

* Lamb. *qui tum demum ſuum tribunatum perire voluerit, ubi*

48. *Apertius*] Vereor, ne accentu Typographus

à me dicta erant, detulerunt. Horâ nonâ, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in cæteris legibus trinûm nundinûm esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse?

Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cùm tua rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant. Quòd de me cive ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ: quòd salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sanè tribunus plebis tam jure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti?

Vetant leges sacratæ, vetant XII tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. Nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minùs hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Syllani temporis, quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? Opinor, pœnam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. 17

Hanc vos igitur, Pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit quos velit? Quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullius in civitate ne sit, bonáque ejus ut mea sint.*

graphus in primis editionibus ultimam gratis onerarit, cùm hæc mihi sententia esse videatur: An quæris etiam aliquod populi jus, quod sit *magis apertum*? Jus autem illud quódnam esset, mox dicet. OLIVETUS.

sint. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis è civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt.

Vobismetipsis, Pontifices, & vestris liberis, cæterísque civibus, pro vestra auctoritate & sapientiâ consulere debetis. Nam cùm tam moderata judicia populi sint à majoribus constituta: primùm, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur: deinde, ne, nisi prodicta die [49], quis accusetur: ut ter antè magistratus accuset, intermissa die, quàm multam irroget, aut judicet: quarta sit accusatio trinûm nundinûm prodicta die, qua die judicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione [50] sustulit, tota causa judiciúmque sublatum est.

18 Hæc cùm ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius [51], quàm, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios egentes & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter

49. *Prodictâ die*] Victorius, *prædicta*: quod eòdem redit. *Prodicta* legitur in melioribus libris tam scriptis, quàm editis. Et est hoc proprium in hac re verbum. Vide Festum. GRÆV.

50. *Aut excusatione*] Excusatio Jurisconsultis est, cùm causa affertur, per quam quis præstare non potuit, quod præstandum erat, ut si latrones, aut flumina, aut morbus sonticus, aut alia vis major impediret, ne quis prædicto die in judicio esset præstò. IDEM.

51. *Hæc cùm ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius*] Ita omnes, quas inspexi, editiones: à quarum consensu recedere, mihi religio fuit. Video tamen, sic fuisse scribendum: *Hæc cùm ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes: quid indignius* &c. Hæc enim non est congeries interrogationum, urgen-

præter converſionem ſtatûs, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum eſt iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illuſtri gratia eſt: pecuniæ autem tantæ ſunt, ut eas nimium multi, egentes, ſumptuoſi, nobiles concupiſcant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini pauliſper animis juventutem, & eos maximè, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam poteſtatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coëant de hominum locupletiſſimorum bonis, prædâ præſertim populari, & ſpe largitionis oblatâ.

At quid tulit legum ſcriptor peritus & callidus? VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullio aqua & ignis* [52] *interdicatur*? Crudele, nefarium, ne in ſceleratiſſimo quidem cive ſine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur. Quid ergo? *Ut interdictum ſit.* O cœnum, ô portentum, ô ſcelus! Hanc tibi legem Clodius ſcripſit, ſpurciorem linguâ ſuâ, ut interdictum ſit, cui non ſit interdictum? Sexte noſter, bona venia, quoniam jam dialecticus es, & hoc quoque liguris: quod factum non eſt, ut ſit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis ſanciri, aut ſuffragiis confirmari poteſt? Hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro, omnium non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedum impuriſſimo, rempublicam perdidiſti. Neque tu eras tam excors, támque demens, ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contra leges faceret: alios, qui leges ſcribere ſolerent. Sed neque eorum, neque cæterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam tibi poteſtas fuit: neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti uti, quibus cæteri, neque operum architectis [53]: neque pontificem adhibere quem velles: poſtremò

urgendi causâ, ut ſæpe fit: ſed mera enumeratio cum repetitione, hoc ſenſu: Si res ita ſe habet, & ſic agitur in cauſa, in qua crimen eſt, eſt accuſator, ſunt teſtes: *quid indignius, quàm conductos ſicarios egentes & perditos ſuffragium ferre de capite, liberis, fortunis omnibus ejus* civis, *qui neque juſſus ſit adeſſe, neque citatus, neque accuſatus, & putare legem* eſſe; legis loco eſſe habendum quod ejus generis ſuffragatoribus placuerit? OLIVETUS.

52. *Aqua, & ignis*] Ita & veteres habent editiones, quas ſecutus eſt Manutius, & in veteri codice reperit Lambinus: neque aliter legebat grammatici juris conſultiſſimus Franc. Sanctius, *Minerv. lib.* III. *cap.* 3. Si quis tamen malit, *aquâ & igni*, non repugnabo. IDEM.

53. *Operum architectis*] Proprio, non translato, utitur ſermone; non enim, *operum*, pro actionum dixiſſet: quod Latini ſermo-

mò ne in prædæ quidem ſocietate [54] mancipem, aut prædæ ſocium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique ſuffragii latorem in iſta tua proſcriptione quemquam, niſi furem aut ſicarium, reperire potuiſti.

19 Itaque cùm tu florens ac potens per medium forum [55] popularis volitares: amici illi tui [56], te uno amico tecti & beati, qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam [57] tuam perderent. Qui in judicium venerant, ſive accuſatores erant, ſive rei, te deprecante damnabantur. Denique etiam ille novitius Ligur [58] venalis adſcriptor & ſubſcriptor tuus, cùm M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento & judicio improbatus [59], mortem ejus ſe velle perſequi dixit [60]: nomen Sexti Propertii detulit. Accuſare alienæ damnationis, ſceleriſque ſocios, propter calumniæ metum, non eſt auſus [61].

De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quiſque partem tetigit, digito, voce [62], prædâ, ſuffragio; quocunque venit, repudiatus, convictúſque diſceſſit. Quid, ſi iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, ut ſe ipſa diſſolvat? Eſt enim, *Quòd M. Tullius falſum ſenatus-conſultum* [63] *retulerit*. Si igitur retulit falſum ſenatus-conſultum, tum eſt rogatio: ſi non retulit, nulla eſt. Satiſne tibi videtur à ſenatu judica-

ſermonis elegantia reſpueret: ſed *operum*, dixit, Libertatis ædem ſignificans: à Clodio in everſa Ciceronis domo exſtructam. Ex quo infrà: *Quid operum publicorum exactio?* Manutius.

54. *In prædæ quidem ſocietate*] Non adhibere potuiſti in prædæ ſocietate prædæ ſocium abſurdè dicitur, non equidem ore Tulliano. Pro *ſocietate* ſcribendum cenſeo *ſectione*. Quod & Pithœo in mentem veniſſe deprehendo. Cùm bona mea diriperes, nullum potuiſti invenire, qui vellet particeps eſſe hujus cruentæ prædæ, qui vellet eſſe ſector & emptor, niſi ex ſceleratorum tuorum ſatellitum numero. Græv.

55. *Per medium forum*] Vera lectio eſt ſervata in Francii primo: *Per medium cohortis popularis*. Cohortem popularem vocat illos Clodii ſocios ac ſatellites, quorum operâ & audaciâ omnia turbabat ſub prætextu libertatis populi tuendæ. Cùm te illis, inquit, jactares, ac iis commendares tuos amicos, ut eorum ſuffragatione ad magiſtratus proveherentur. In Pall. S. Victoris, & Dreſdenſi ſunt veſtigia veri. Græviuſ.

56. *Amici illi tui*] Ad Vatinium hoc pertinet, qui, ædilitatem petens, repulſam tulerat. Manutius.

57. *Palatinam*] Tribum in qua Clodius cenſebatur, & ſuffragium ferebat. Quam in oratione pro Sextio, hanc ipſam rem commemorans, nominat. Idem.

58. *Novitius Ligur*] Novus civis ex Liguria: hic fuerat Tribunus pl. cum Clodio, & cognomen ſibi aſſumpſerat ex Ælia gente. Ferratius.

59. *Improbatus*] Papirius ſuo judicio fratrem Ligurem improbaverat, quòd non reliquiſſet heredem omnium bonorum. Idem.

60. *Mortem ejus ſe velle perſequi dixit*] Quaſi veneno ſublatus eſſet. Manut.

61. *Accuſare non eſt auſus*] Nominis delatio-

dicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu [64] retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum & stuprorum omnium Decumis [65] & Clodiis [66] auctoribus, obtinere?

Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse 20
non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres? Damnatum? certè non. Expulsum? quî licuit? Sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam est. Verùm sit. Quid? operum publicorum exactio [67]: quid? nominis inscriptio: tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: præterquàm quòd ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eáque

---

lationem accusatio sequebatur: sed legitur, cùm nomen jam detulisset, accusationem omisit, veritus, ne calumniæ damnaretur, qui accusaret eum, in quo culpa non esset, cùm in ipso potiùs crimen hæreret, qui Papirium, fratrem suum, hereditatis cupiditate & spe tollendum curasset. Ideò subjungitur: *Alienæ damnationis, scelerisque socius;* quia damnari nemo verè posset, nisi simul, sceleris ejusdem socius, Ligur damnaretur. IDEM.

62. *Digito, voce*] Qui eam scripsit, & qui laudavit ad populum. IDEM.

63. *Falsum S. C.*] De afficiendis ultimo supplicio conjuratis. IDEM.

64. *Uno sortitu*] Contra legem Cæciliam Didiam, ne unâ rogatione diversis de rebus ad populum ferretur. HOTOM.

65. *Decumis*] Opinor hunc esse Decimum illum, de quo sic epist. 3. lib. IV. ad Attic. *Vix jam Decimum designatorem, vix Gellium retinet.* MANUTIUS.

66. *Clodiis*] Sex. Clodio scriba, quem paulo antè dixit legem illam P. Clodio de Ciceronis exitio tulisse. IDEM.

67. *Quid? operum publicorum exactio?*] Obscurum est, quid dicat: dici tamen hoc arbitror: Cùm id, quod in publicata & eversa Ciceronis domo ædificatum fuerat, (id autem quid esset, satis infrà ostenditur) Clodius à conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse: cùm opera publica ab iis exigi solerent, qui ei muneri publicè præpositi essent. MANUTIUS. Quid sibi velit operum publicorum exactio, quærant doctiores. P. Manutius quem sensum eis affinxerit, in ejus commentario licet videre. Si Clodius locavit illa opera, cur non exigeret? Suspicor Ciceronem scripsisse, *Quid operum publicorum exstructio?* quæ nimirum in area domus Ciceronis dirutæ Clodius ædificarat. GRÆVIUS.

que te ex una rogatiuncula fecisse: unum & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti?

Tam hercule est unum, quàm quod idem tu lege unâ tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, & exules [68] Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum [69] flagitaret, inde iret in Hispaniam: cùm Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cùm factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset?

Quòd si jam populus Romanus de ista re consultus esset, & non omnia per servos latronésque gessisses, nónne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere: aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? taménne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti?

21 Cùm in tribunali Aurelio conscribebas palàm non modò liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. Cùm edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiámque quærebas. Cùm arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare. Cùm verò gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modestè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti. Cùm eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant,

68. *Exules*] Vide Or. pro Sext.

69. *Cistophorum*] Asiatici nummi species hic ponitur pro tributo Asiæ. Ferr.

70. *Per amicos suos complerent*] Locus suspectus. Putabam legendum, *compilarent*. Et vocem, *viris*, delendam. Verumtamen judicet lector. Lamb. *Compilarent* habet vetus liber. Ursinus. *Complerent*. Uti fieret,

rant, adesse jussisti, eorúmque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profectò ostendisti, vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari, frangíque potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

Quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatûs auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionémque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem & dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent [70]: proscriptionis metu me frequentiâ nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent: senatum pro me non modò pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare & supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem vis erat?

Quid igitur ego gessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: 22
fac me timidum esse naturâ: quid? illa tot virorum fortissimorum millia: quid? nostri equites Romani: quid? senatus: quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me flentes potiùs prosecuti sunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutóque majorum, ut possem præsens sustinere?

Utrùm si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum? an sine judicio privilegium? Judicium in causa tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? An senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me

ret; quod de domo Anci, ut dispari planè habitaretur domino. Ego nihil muto, secutus mss. Pall. meliores. GRUTER. Dresd. & ed. prim. *per amicos suos compellerent.* Fortè vocula excidit, & Cicero scripsit: *per amicos suos terrore complerent.* Videntur id suadere sequentia. GRÆVIUS.

me præsente ad me retinendum & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur?

An verò in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica à magistratibus? Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuíque perditi milites atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? Qui cùm eorum omnium crudelitati scelerique cessissem; ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

23 Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. Quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordésque lugubres vobis erant jucundæ; cæterorum omnium mentes oculósque flectebant. Quid parvus filius? quem quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectúmque vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cùm aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cùm ejus mœror, squalor incredibilis & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus?

Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui colum-

---

71. *Campanum*] L. Piso Consul erat inter eos, qui Capuam ex lege C. Cæsaris coloniam deduxerant. GRÆVIUS.

72. *Testis tectorum*] *Testæ*, sunt *testacei lateres*, ut vocantur à Vitruvio, qui Græcis dicuntur *κέραμοι*, quòd coquerentur. Iis nonnunquam domus tegebantur, unde & tectum *κέραμον* vocarunt, ut docuit Salmasius, cui hæc debes, ad Solinum. ID.

73. *Intestinúmque*] Certè *τὸ intestinum* hîc nullus locus est. In bellis intestinis si urbes, cum quibus bellum gerimus, evertimus, nobis ipsis oculos effodimus. Secutus igitur sum Palatinum nonum, qui hanc vocem non agnoscit. Si addicerent libri, illorum qui legendum censent *internecivum* emendationem arripuissem. Planè sic Ciceronem scripsisse mihi est persuasissimum. ID.

74. *Senatum consules vetabant*] Hoc quid sit, non intelligo: nisi verbum *haberi*, aut subaudiendum sit, aut potiùs adhibendum. HOTOM. *Senatum consules pro me deprecari edictis, atque imperio vetabant*] Cùm ita scriptum olim reperissem in codicibus manusc. *sena-*

columnis, ac poſtibus meis horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intuliſtis? Non enim te arbitror, cùm poſt meum diſceſſum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona ſpe & avaritiâ devoraſſes, argenti & ſupellectilis meæ cupiditate eſſe cæcatum: non exiſtimo, Campanum [71] illum conſulem cum ſaltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnémque Barbariam, bona civium Romanorum condonaſſes: alteri Syriam, Babylonem, Perſas, integerrimas pacatiſſimáſque gentes ad diripiendum tradidiſſes: illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuiſſe. Neque porrò illa manus, copiǽque Catilinæ, cæmentis ac teſtis tectorum [72] meorum ſe famem ſuam expleturas putaverunt. Sed, ut hoſtium urbes, nec omnium hoſtium, verùm eorum, quibuſcum acerbum bellum inteſtinúmque [73] ſuſcepimus, non prædâ adducti, ſed odio ſolemus excipere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes noſtræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac ſedibus reſidere aliquod bellum ſemper videtur * * *

24 Nihil erat latum de me; non adeſſe eram juſſus; non citatus. Abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, cùm domus in Palatio, villa in Tuſculano, altera ad alterum conſulem transferebatur: ſenatum conſules vetabant [74]: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inſpectante populo Romano, ad ſocrum conſulis portabantur: in fundum autem vicini conſulis non modò inſtrumentum, aut ornamenta villæ, ſed etiam ar-

 bores

* * * *Deeſt nonnihil.*

ſenatus conſules vocabant: viderémque hîc aliquid deeſſe, ſic enim vulgò legitur, *ſenatum conſules vetabant*, nihil me temerè facturum exiſtimavi, ſi hunc locum ex ipſo Cicerone ſuppleviſſem. Itaque feci. Supplevi autem ex princip. orat. de Haruſp. reſp. ubi hæc leguntur: *cúmque ad conſulare off. inſign. ill. imp. ad meam ſalutem non ſolum auct. ſed etiam pr. veſtr. voc.* Itaque ſic olim edideram: *ſenatus conſules ad meam ſalutem non ſolùm auctoritate, verùm etiam precibus vocabat.* Quòd ſi quis malit ſequi libros vulgatos, qui ſic habent, *ſenatum conſules vetabant*, ut diximus, licebit item probabilem ſententiam exprimere, paucis additis ex loco huic ſimillimo, qui eſt novem circiter pòſt paginis hac eâdem oratione, ibi, *qui pro me patres conſcriptos deprecari, & populo ſupplices eſſe edictis atque imperio vetarent.* Ex illo igitur loco ſic hunc licebit legere: *ſenatum conſules pro me deprecari, edictis atque imperio vetabant.* LAMBINUS: Exhibui *Senatuſconſulta volabant*, quod erat in Erfurd. GRÆV.

bores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?) sed odio & crudelitate funditus everteretur: domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione versabantur, cùm alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret.

Hanc ego vim, Pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnémque impetum discordiarum, omnem diù collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore. In me uno consulares faces jactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, ut multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum maxima internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, unà cum republica concidissem.

Videbam, vivo senatu populóque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutiùs posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. Quòd si non liceret: audieram, & legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitûs injecisse. Ego pro salute reipublicæ universæ dubitarem hoc [75] meliore conditione esse, quàm Decii? quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem.

25. Itaque infractus [76] furor tuus inanes faciebat impetus. Omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. Non erat in tam immani injuria, tantísque ruinis novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus. Quid ageres, non erat: nisi,

75. *Dubitarem hoc*] Editio prima, & cæteræ omnes ante Victorianam: *Dubitarem? hoc meliore conditione quàm Decius, quòd ille ne auditor quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem?* GRÆV.

76. *Infractus*] Fractus, ut suprà.

77. *Extrudere ad Cypriam pecuniam*] Ad vendenda Ptolemæi Cyprii regis bona: ex quibus pecuniam exactam, Romam retulit. MANUTIUS.

78. *Præda perieris*] Verba Clodii: si Catonem virum optimum, ad Cypriam pecuniam.

nisi, ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ socius. Quid posses? extrudere ad Cypriam pecuniam [77]. Præda perierit [78]. Alia non deerit: hunc modò amandandum esse [79]. Sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem.

Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium judicio longè principem esse civitatis videbat, diutiùs furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici [80] filium, hostem captivum, surripuisset, & eâ injuriâ virum fortissimum lacessisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: & primò quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinius [81]: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facilè ferro, quotidianisque insidiis, cùm jam à firmissimo robore [82] copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiáque privarit, domúmque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cùm hæc Cn. Pompeium terruerit jam distracta, & extincta.

Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis vir pru- 26
dentissimus, & cùm reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam „ non censuit: qui me consuluisse reipublicæ, cessisse tempesta„ti; amiciorem vobis cæterisque civibus, quàm mihi ac meis „ extitisse; vi, armis, dissensione hominum ad cædem institu-

cuniam mitto, hæc mihi præda omnino peribit. Idem.

79. *Hunc modò amandandum esse*] Subaudi, stet, fixum sit, deinde aliam prædam quæremus. Idem.

80. *Regis amici*] Tigranis historiam narrat Pedianus pro Milone. Idem.

81. *Fregit fœdus Gabinius*] Conspirationi de necando Pompeio renunciavit, consilium mutavit. Hotom.

82. *A firmissimo robore*] Cùm jam Gabinius defecisset. Ferratius.

„ tâ, novóque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capi„ te potuisse ferri: nihil esse inscriptum [83], aut posse valere: „ omnia contra leges morésque majorum temerè, turbulentè, „ per vim, per furorem esse gesta. Quòd si illa lex esset, nec „ referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: „ quorum utrumque cùm fieret, non oportere, ut de me lex „ ferretur, decerni: ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur.

Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. Hominis enim scelere & furore notato, similis à republica labes in posterum demovebatur.

Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vósque, Pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibúsque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. *Eodémque* consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescunque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem [84] scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorúmque metuentes, cùm frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. Nam impediebantur, verùm ea lege [85], quam idem iste de Macedonia, Syriâque tulerat.

27 Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti. Nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis,

83. *Nihil esse inscriptum*] Opinor legendum, *Nihil esse iure scitum.* MANUTIUS.

84. *Quoniam quidem*] Scripto, hoc est, lege suâ Clodius prohibuerat, dici sententiam in senatu pro Cicerone: quoties igitur sententia dicta est, toties judicatum est, nullam eam legem esse. FERRATIUS.

riis, quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio judicarant, Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cùm de me ad senatum tecum unà retulit, judicavit.

Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum cæteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescunque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. Nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed UT VENIREM. Non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses & factis notatus, ut omnem locum, quò adisses, exilii simillimum redderes? Quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re verâ, quando est pœna peccati: opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati [86]. Utrùm igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem [87] Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. Non modò jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur.

Quod enim est in terris commune tantum, tantulúmve con- 28
silium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima & pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorúmque, & gentium omnium, ac regum consilium sena-

85. *Verùm ea lege*] Quâ tanquam empti consules Clodio promiserant, se legem illius observaturos, id est, de Ciceronis reditu non esse ad senatum relaturos. MANUT.

86. *Pœna damnati*] Utcunque & injustè damnati, ex vi rei judicatæ. FERRAT.

87. *Felicem*] Tacitè significat, non puniri Clodium, hostem reipublicæ, cùm penitus Catilina sit. MANUT.

ſenatus. Decrevit, ut omnes, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ad me unum defendendum venirent: oſtendítque, nec ſtare potuiſſe rempublicam, ſi ego non fuiſſem reſtitutus, nec futuram eſſe ullam, ſi non rediiſſem. Proximus eſt huic dignitati ordo equeſter. Omnes omnium publicanorum ſocietates de meo conſulatu, ac de meis rebus geſtis ampliſſima atque ornatiſſima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiſcum in rationibus monumentíſque publicis verſantur, non obſcurum de meis in rempublicam beneficiis ſuum judicium, decretúmque eſſe voluerunt. Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanæ majores noſtri conventicula, & quaſi conſilia quædam eſſe voluerunt) qui non ampliſſimè non modò de ſalute mea, ſed etiam de dignitate decreverint.

Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus tanquam gradibus, mihi videor in cælum aſcendiſſe, non ſolùm in patriam revertiſſe? Ille verò dies quis fuit, cùm te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipſe vidit, ſenſítque, quantus, & quanta dignitate eſſes? Conſtat enim nullis unquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unúmque conſenſum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? Utrùm me patria ſic accepit, ut lucem ſalutémque redditam ſibi ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere ſolebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus à porta in Capitolium, atque inde domum ſua celebritate lætitiáque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modò non propulſanda, ſed etiam

88. *Niſi cùm pro populo feciſti*] Pro populo facere non ſolum eſt, populi rem, cauſamque tueri, ſed etiam, pro populo ſacra facere: quod ſacerdotum eſt. Ludit igitur Cicero in ambigua ſententia: ſed re verâ pungit acerbè Clodium, renovatâ illius temporis memoriâ, cùm Pompeiæ, Cæſaris pont. Max. uxoris, amore flagrans, ad ſacra Bonæ deæ, quæ in domo pontificis max. à mulieribus pro ſalute populi fiebant,

etiam emenda fuiſſe videatur. Quare illa calamitas (ſi ita eſt appellanda) excuſſit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat jam reprehendere conſulatum meum tot, tantiſq, tam ornatis judiciis, teſtimoniis, auctoritatibus comprobatum.

Quòd ſi in iſto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, ſed etiam laudem illuſtras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius poteſt? Uno enim maledicto, bis à me patriam ſervatam eſſe concedis: ſemel, cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti: iterum, cùm tuum, multorúmque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam ſervaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem.

Eſto, non fuit in me pœna ulla peccati. At fuit judicii. Cu- 29
jus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis poſtulavit? quis diem dixit? Poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus? hoc tribunitium eſt? hoc populare? quanquam ubi tu te popularem, niſi cùm pro populo feciſti [88], potes * dicere? Scilicet cùm hoc juris à majoribus proditum ſit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit [89]: quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere. Credo enim, quanquam in illa adoptione legitimè factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, *Auctórne eſſes, ut in te P. Fonteius vitæ neciſque poteſtatem haberet, ut in filio.* Quæro, ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id XXX Curiæ juſſiſſent, num id juſſum eſſet ratum? Certè non. Quid ita? quia jus à majoribus noſtris, qui non fictè & fallaciter populares, ſed verè & ſapienter fuerunt, ita comparatum eſt, ut civis Romanus libertatem nemo poſſit invitus amittere. Quinetiam, ſi decemviri ſacramentum [90] in libertatem injuſtum judicaſſent, tamen, quotieſcunque vellet quis, in hoc genere ſolo rem judica-

bant, muliebri veſtitu, quaſi & ipſe pro populo facere vellet, acceſſit. MANUT.

* Lamb *dicere? Poſſ deſinere civis eſſe, cùm hoc juris*

89 *Niſi ipſe auctor factus ſit*] Niſi ipſe conſenſerit. IDEM.

90. *Sacramentum*] Sacramentum ſumitur pro lite: propriè ſignificat pecuniam certam, quam utraque pars ad Pontificem deponebat eâ conditione, ut illius, qui victus fuiſſet, pecunia ad ærarium referretur. FERRAT.

dicatam referre posse voluerunt. Civitatem verò nemo unquam ullo populi jussu amittet invitus.

30 Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non priùs hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli causâ venerant. Id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.

Populus Romanus, L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas. De civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, republicâ recuperatâ, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodiéque Volaterrani non modò cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversâ republicâ, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe [91], qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse?

Quòd si non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen incideris [92]? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primus scivit, quod facilè potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, cùm tu te fuisse Interamnæ [93] probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem & libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle & jubere dixerint, possit unusquisque nostrûm

91. *Sedulio principe?*] Primo suffragium ferente. Pro Plancio: *Primus scivit legem*, &c. MANUT.

92. *In ejus nomen incideris?*] Mihi legendum videtur, *In æs ejus nomen incideris?* æneis enim tabulis incidebantur leges, & cum iis eorum nomina, qui primi scivissent. IDEM.

93. *Interamnæ*] Probaverat Clodius, se fuisse Interamnæ illo die, quo Bonæ Deæ sacra Romæ polluerat. FERRATIUS.

94. *Legem de injuriis publicis*] Videtur; cùm Menulæ cuidam civi Anagnino injuria publica facta esset, P. Clodius in ejus gratiam

strûm amittere civitatem? Tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate & libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec denique universi populi Romani potestas, quæ cæteris in rebus est maxima, labefactare possit.

At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis [94] tulisti Anagnino nescio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse in tua tanta injuria legem & inscriptionem statuæ [95] refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo majori dolori fuit, quàm quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat.

Quid si, ne scriptum quidem [96] unquam est in ista ipsa ro- 31
gatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatûs hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minùs essem non modò in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: taménne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatûs populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aquâ & igni interdiceretur? Quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit. Homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis [97] interdictum est, scriptum est in legibus.

Quære hoc è Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino, sed si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se capite demisso [98].

 Sed

gratiam legem aliquam de injuriis publicis tulisse, quâ gravem pœnam constituerat. HOTOMANUS.

95. *Inscriptionem statuæ*] Inscripserat Menula P. Clodio, ob latam legem de publicis injuriis. MANUTIUS.

96. *Ne scriptum quidem*] Ut exularem. FERRATIUS.

97. *Etiam quibus damnatis*] Cùm ego damnatus non sim. MANUTIUS.

98. *Occultantem se capite demisso*] Significat eam obscœnitatem, quam superiùs notavit. HOTOMANUS.

Sed ſi patrem tuum, civem medius fidius, egregium, diſſimilémque veſtri, nemo unquam ſanus exulem appellavit, qui, cùm de eo tribunus plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eíque imperium eſt abrogatum [99] : ſi in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum : in me, cui dies dicta nunquam eſt, qui reus non fui, qui nunquam ſum à tribuno plebis citatus: damnati pœna eſſe potuit, ea præſertim, quæ ne ipſa quidem rogatione perſcripta eſt?

32 At vide, quid interſit inter illum iniquiſſimum patris tui caſum, & hanc fortunam, conditionémque noſtram. Patrem tuum, civem optimum, clariſſimi viri filium, qui ſi viveret, qua ſeveritate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu. Nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea republica, in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet. Me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu juratus dixit, ſe, ſi cenſor tum eſſet, cùm ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe.

Quis in meum locum judicem ſubdidit? Quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & ſi adeſſem? Quis me non modo civis, ſed ſocius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique univerſus ſenatus multo antè, quàm eſt lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM; tantúmne? immò etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus peſtifer civis, eum reſtitutum negas eſſe civem, quem ejectum univerſus ſenatus non modò civem, ſed etiam egregium civem ſemper putavit?

At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetuſtatis loquuntur, Cæſo ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cùm eſſent optimè de republica meriti; tamen

99. *Eíque imperium eſt abrogatum*] Amplificat iniquitatem legis Clodiæ exemplo Appii Clodii. Hic iratus Cinnæ, in eum cum reliqua nobilitate conſpiravit; dictáque die à tribuno plebis, anno ſequenti, cùm noluiſſet adeſſe, imperium ſibi abrogari paſſus

men populi incitati vim iracundiámque subierunt: damnatíque comitiis centuriatis cùm in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quòd si iis damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: (nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum esse à suis civibus, quàm omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit?

Fortis & constans in optima ratione civis, P. Popilius, semper fuit. Tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

Quòd si & illis, qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus 33
reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatûs, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, redii maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente: tuum scelus, meum probrum putas esse oportere?

Ac, si me populus Romanus, incitatus iracundiâ aut invidiâ, è civitate ejecisset, idémque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione meâ reprehendisset: tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potiùs, quàm dedecori, putaret esse oportere. Nunc verò, cùm me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non

 potue-

passus est. Hanc pœnam legitimam vocat Cicero, quia juxta leges die dictâ, citatus fuerat à tribuno; cùm sibi neque diem dixerit Clodius, neque jusserit adesse; & hoc illud est, quod maximè queritur. Ferr.

potuerim, qui accuſatus non ſim: denique ne expulſus quidem ita ſim, ut, ſi contenderem, ſuperare non poſſem: contráque à populo Romano ſemper ſim defenſus, amplificatus, ornatus: quid eſt, quare quiſquam mihi ſe ipſa populari ratione anteponat?

An tu populum Romanum eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magiſtratibus? ut obſideant ſenatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, niſi tabernis clauſis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios præfeceras. O ſpeciem, dignitatémque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimeſcunt, multitudinem hominum ex ſervis conductis, ex facinoroſis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidiſti, tum cùm etiam tibi contra ſenatûs, totiúſque Italiæ auctoritatem, & ſtudium, dicendi poteſtas fuit. Ille, ille populus eſt dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clariſſimo die, ſcelerate, vidiſti tum, cùm omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium, ſuffragium ſe non de civis, ſed de civitatis ſalute ferre cenſebant: cùm denique homines in campum non tabernis, ſed municipiis clauſis venerunt.

34 Hoc ego populo, ſi tum conſules aut fuiſſent in republica, aut omnino non fuiſſent: nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio ſceleri reſtitiſſem. Sed publicam cauſam contra vim arma-

100. *Vis intima*] Cùm T. Gracchum privatus, & P. Mutii ſegnitiem deteſtatus, ſuâ manu interfecit. Vide Valer. lib. 3. cap. 2. HOTOM. Pal. nonus non agnoſcit illud *intima*. Gulielmius mutat in *incita*, aut *legitima*. P. Manutius conjiciebat *ultima*. Quod non diſplicet GRUTER.

1. *Non tam inſolens ſum, quòd Jovem eſſe me dico, quam eruditus, quòd Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo*] Sic edidit Victorius. Qui omnem emendandi occaſionem captant, ſenſum aiunt hîc eſſe nullum. Atqui & aliquem video, & valde Ciceronianum, hoc eſt, ſalſum ac facetum. Age, veniamus quaſi in rem præſentem. Oratori de ſuo Conſulatu, & republicâ conſervatâ, ſæpius quàm aures hominum ferre poſſent, glorianti hoc objicit Clodius: *Iſta gloriatione tu te Jovem eſſe dicis; Minervam tibi facis ſororem.* Imperitè dictum: non enim Minerva Jovis ſoror, ſed filia. Sui ſanè, atque artis immemor Cicero ſit, neque minùs Clodio fatuus, ſi ſtolidam criminationem ſeriò depellat. Joco mavult agere, & jocandi erat locus. Ain' verò, inquit, dicere ſoleo, eſſe me Jovem? Idem dictito?

armatam, ſine populi præſidio ſuſcipere nolui: non quò mihi
P. Scipionis, fortiſſimi viri, vis intima [100], privati hominis, diſ-
pliceret: ſed Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in
gerenda republica putabatur fuiſſe ſenior, quàm geſtâ, mul-
tis ſenatus-conſultis non modò defendit, ſed etiam ornavit: mi-
hi aut, te interfecto, cum conſulibus; aut, te vivo, & tecum,
& cum illis, armis decertandum fuit.

Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad ſervos,
medius fidius, res perveniſſet. Tantum homines impios ex ve-
tere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus, bonorum odium
retinebat. Hîc tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda,
quæ ſoleam de me prædicare: & homo facetus, inducis etiam
ſermonem urbanum ac venuſtum: me dicere ſolere, eſſe me Jo-
vem: eundémque dictitare, Minervam eſſe ſororem meam. Non
tam inſolens ſum, quòd Jovem eſſe me dico, quàm eruditus,
quòd Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo [1]. Sed tamen, ego
mihi ſororem virginem aſciſco: tu ſororem tuam virginem eſſe
non ſiviſti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quòd tu
jure eandem ſororem & uxorem appellare poſſis.

Et quoniam hoc reprehendis, quòd ſolere me dicas de me 35
ipſo glorioſiùs prædicare: quis unquam audivit, cùm ego de
me, niſi coactus, ac neceſſariò dicerem? Nam ſi, cùm mihi
furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego reſpondere ſoleo,
meis conſiliis, periculis, laboribus, patriam eſſe conſervatam;
non tam ſum exiſtimandus de geſtis rebus gloriari, quàm de
objectis non confiteri. Sed ſi mihi ante hæc duriſſima reipubli-
cæ

---

dictito? Minervam eſſe ſororem meam; eo nimirum, quòd ego ſim Jupiter? Arroganter dictum; ſed tamen doctè. Immò doctè magis, quàm arroganter: ut non tam culpanda videatur inſolentia dicentis Jovem me eſſe, quàm ſuſpicienda eruditio exiſtimantis Minervam eſſe ſororem Jovis. Sum inſolens: ſed *non tam inſolens ſum, quàm eruditus*. Hîc ergo *tam* comparationem continet, ut in aliis pleriſque locis, in quibus aſſumit *quàm*. Unde autem fatua hæc manarit accuſaio, ſi quis fortè quærat: inde, opinor, quòd ſe *Urbis ſervatorem* eſſe jactaret Cicero: & *Servator*, *Conſervator*, titulus ſit Jovis proprius. Dè Minerva, narrat Plutarchus in vita Ciceronis, quòd hic, cùm amicorum ſecutus conſilium, decreviſſet cedere Clodiano furori, atque abire, ſignum Minervæ, quod magna in veneratione diù habuerat domi, in Capitolio poſuit, ibique dedicavit, cum hac inſcriptione MINERVÆ URBIS ROMÆ PRÆSIDI. Quæ quidem de Minerva animadverſio an huc fortaſſe faciat, videbunt Critici. Quid tamen emendatores attulerint, videas licet apud Græviũ. OLIVETUS.

cæ tempora nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cùm à patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrùm non respondere, an demissè respondere decuit? Ego verò etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatûs, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatémque retinere: præsertim cùm mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, operâ meâ hanc urbem & hanc rempublicam esse salvam jurato dicere fas fuisset.

Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quòd me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est. Objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientiâ profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At id, nec propositum ullum fuit; &, si fuisset, duplicatâ gloriâ [2] discessissem [3]. Bonorum mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est.

36 Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus, (nihil enim unquam de me dixi sublatiùs asciscendæ laudis causâ potiùs, quàm criminis depellendi) dico igitur, & quàm possum maxima voce dico: Cùm omnium perditorum & conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensâ ac sollicitâ totâ civitate, non tam in me impetum faceret, quàm per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicæ reliquias; si victus essem, nullas futuras. Quod cùm judicassem, deflevi conjugis miseræ discidium [4], liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi

2. *Duplicatâ gloriâ*] Unâ pulcherrimi facti, alterâ judiciis populi factum comprobantis. MANUT.

3. *Discessissem*] Ex judicio: absolutus essem. IDEM.

4. *Conjugis discidium*] *Dissidium* animi est: *discidium* verò corporis. GIFANIUS in Lucret.

5 *Fundatissimæ familiæ*] Fundari familia dicitur liberis susceptis. Sed hoc loco non tam

mi caſum, ſubitas fundatiſſimæ familiæ[*] ruinas. Sed his omnibus rebus vitam antepoſui meorum civium: rémque publicam concidere unius diſceſſu, quàm omnium interitu occidere malui. Speravi, id quod accidit, me jacentem poſſe à vivis viris fortibus excitari: ſi unà cum bonis interiiſſem, nullo modo poſſe recreari.

Accepi, Pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque iſtam mihi aſciſco ſapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto eſſe atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cùm à tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem ſine fletu commemorare poſſum) infitiari me eſſe hominem, & communem naturæ ſenſum repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum à me in rempublicam profectum dicerem, ſi quidem ea reipublicæ causâ reliquiſſem, quibus æquo animo carerem: eámque animi duritiem, ſicut corporis, quod cùm uritur, non ſentit, ſtuporem potiùs, quàm virtutem putarem.

Suſcipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, captâ urbe, 37
accidunt victis, ſtante urbe unum perpeti, & jam ſe videre diſtrahi à complexu ſuorum, diſturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causâ patriam ipſam amittere, ſpoliari populi Romani beneficiis ampliſſimis, præcipitari ex altiſſimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte comploratâ, arbitria petentes funeris: hæc omnia ſubire conſervandorum civium causâ, atque ita, ut dolenter abſis, non tam ſapiens, quàm ii, qui nihil curant, ſed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas poſtulat: ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causâ deſerit, nullam benevolentiam inſignem in rempublicam declarat. Qui autem ea relin-

 quit,

tam ad liberos reſpicitur, quos jam antè nominavit, quàm ad rem familiarem, quæ & ipſa fundari, conſtitui dicitur. Sic Orat. pro Rabirio Poſt. cap. 1. *fundatæ fortunæ.* ERNESTUS. *Fundare* non ſignificat condere, aut ſtatuere; ſed firmare, ac ſtabilire. *Colonis urbem fundare*, eſt urbem ſtabilire, urbis ſtatum confirmare coloniâ eò deductâ. SCIOPPIUS.

quit, reipublicæ cauſâ, à quibus cum ſummo dolore divellitur, ei patria cara eſt: cujus ſalutem caritati anteponit ſuorum.

Quare rempublicam (diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam laceſſivit) bis ſervavi; ut conſul togatus armatos vicerim: privatus conſulibus armatis ceſſerim. Utriuſque temporis fructum tuli maximum: ſuperioris, quòd ex ſenatûs auctoritate, & ſenatum, & omnes bonos, meæ ſalutis cauſâ, mutatâ veſte vidi: poſterioris, quòd & ſenatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim & publicè judicarunt, ſine meo reditu rempublicam ſalvam eſſe non poſſe.

Sed hic meus reditus, Pontifices, veſtro judicio continetur. Nam, ſi vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea cauſa ſemper ſtudiis, conſiliis, auctoritatibus, ſententiiſque feciſtis: video me planè, ac ſentio reſtitutum. Sin mea domus non modò mihi non redditur, ſed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, ſceleris ſui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam ſempiternam putet? In conſpectu præterea totius urbis domus eſt mea, Pontifices: in qua ſi manet illud non monumentum urbis, ſed ſepulcrum inimico nomine inſcriptum; demigrandum potiùs aliquò eſt, quàm habitandum in ea urbe, in qua tropæa & de me, & de republica videam conſtituta.

38 An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam poſſim, ut, cujus urbis ſervatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties judicarit, in ea poſſim intueri domum meam everſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, & ab eodem ædem extructam, & poſitam in oculis civitatis, ne unquam conquieſcere poſſit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus eſt complanata. Ecquid aliud? Æquum accidiſſe Melio populus Romanus judicavit; nomine ipſo Æquimelii, ſtultitia pœnâ [6] comprobata eſt. Sp. Caſſii domus ob eandem cauſam everſa: atque in eodem loco ædes poſita

6. *Stultitia pœna*] Puta legendum *ſtultitiæ* in ſecundo caſu. HOTOM. Mihi videtur *ſtultitia* neſcio quo caſu irrepſiſſe, & *Melii*, ex veſtigiis veterum codicum colligo excidiſſe. Num Cicero ſcelus & flagitium Melii regnum affectantis ſtultitiam vocet? Cæcina apud Cic. VI. ad Famil. epiſt. 7. ſtultitiam vocat, cùm qui contra potentes ſcribit: ſed affectationem tyrannidis nemo ſanæ mentis, nedum Tullius, ſtultitiam

ſita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata eſt, & everſa, ut illius facinus memoriâ & nomine loci notaretur. M. Manlius, cùm ab aſcenſu Capitolii Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficii ſui gloriâ: regnum appetiſſe eſt judicatus. Ergo ejus domum everſam, duobus lucis conveſtitam videtis. Quam igitur majores noſtri ſceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam conſtitui poſſe arbitrati ſunt, eandem ego ſubibo, ac ſuſtinebo, ut apud poſteros noſtros non extinctor conjurationis & ſceleris, ſed auctor & dux fuiſſe videar?

Hanc verò, Pontifices, labem turpitudinis & inconſtantiæ poterit populi Romani dignitas ſuſtinere, vivo ſenatu, vobis principibus publici conſilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publicè conſtitutæ, conjuncta eſſe videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra ſalutem reipublicæ fecerat, & ſenatûs ſententiâ eſt interfectus, & ejus domus everſa, & publicata eſt: in qua porticum pòſt aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Iſta autem fax ac furia patriæ, cùm urbem, Piſone & Gabinio ducibus, cepiſſet, occupaſſet, teneret: uno eodémque tempore & clariſſimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, quâ pœnâ ſenatus affecerat everſorem civitatis, eâdem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eum, quem patres conſcripti cuſtodem patriæ judicaſſent.

Hanc verò in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco por- 39
ticum eſſe patiemini, furoris tribunitii, ſceleris conſularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium ſempiternam? Quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, & ſemper habuiſtis, non modò ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris diſturbare cuperetis: niſi quem fortè illius caſtiſſimi ſacerdotis [7] ſuperſtitioſa dedicatio deterret.

titiam dixerit. Ciceronis manus fuit? *Nomine ipſo Æquimelii Melii pœna eſt comprobata?* GRÆVIUS.

7. *Caſtiſſimi ſacerdotis*] Acerba in Clodium ironia: qui, tanquam ſacerdos, noctu, libidinis causâ domum C. Cæſaris Pont. max. in qua mulieres pro populo faciebant, muliebri veſtitu introivit. MANUT.

O rem, quam homines soluti ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiúsne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunccin' vos, qui estis antistites cæremoniarum & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? cùm tu eodem ore, accusando senatum, quòd severè de religione decerneret [8], impurissimè teterriméque violasti.

40 Aspicite, aspicite, Pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem unquam audisti majorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cùm sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus [9]. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari: cùm ille, qui nihil viderat sciens quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solùm aspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit cæremonias, pœna omnis

8. *Quòd severè de religione decerneret*] Cùm de incestu Clodius est accusatus, qui spe corrumpendi judicii, contendit, & obtinuit, adjuvante in primis M. Pupio Pisone consule, ne suam causam senatus judicaret. Ep. 14. lib. 1. ad Att. MANUT.

9. *Qui cæcus est factus*] Appium Cæcum denotari & Hotomanus & Manutius, & quotquot sunt interpretes, existimarunt. Sed is senectute cæcus factus est. At cur hic ex gente Appia, is quem ætas longa oculorum usu privavit, nominaret inter illos, qui sacris interfuissent, quibus interesse illis non licebat? Absurdè hîc mentio fieret Appii Cæci. Non Appium intelligit Cicero, sed Cæcilium Metellum. Is è flammis cùm Palladium eripuisset, cæcus factus est. Compendium Livii lib. 19: *Cùm templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pont. Max. ex incendio sacra rapuit.* Ob illam causam, orbam luminibus illum exegisse senectutem, quæ illo amisisset incendio, cùm Palladium raperet

nis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, Pontifices, non commoveri, cùm suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam iisdem manibus consecrasse?

Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, aras, focos, deos Penates, subjectos esse libidini tribunitiæ? In quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare?

Equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus suscipiendis, 41
caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cùm loci illius, cùm ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam & eversam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse?

Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam

raperet ex æde Vestæ, Plinius docet Hist. Nat. VII., 42. Sed & multi alii hoc commemorant. Vide Ovid. VI. Fast. Credebatur igitur punitus esse à diis cæcitate, quòd, licet fuisset maximè pius, vidisset Palladium, quod viro videre non liceret. Vide Ovid. VI. Fast. Clodius autem maternâ stirpe fuit ex Metellorum filia. Mater enim ejus fuit Cæcilia Metella, cujus pater exul Q. Metellus Numidicus, qui anno U. C. DCLIII. exilio, à Saturnino tribuno pl. adjuvante Glaucia prætore, fuit mulctatus. Hunc vocavit paulò superiùs in hac oratione, patrem Clodii. *Sed si patrem tuum, civem mediusfidius egregium, dissimilémque vestri, nemo unquam sanus exulem appellavit*, & quæ ibi sequuntur. Sic in oratione post reditum in senatu Q. Metellum consulem, collega Lentulo, appellat fratrem Clodii: *Q. Metellus & inimicus, & frater inimici, perspectâ vestrâ voluntate, omnia privata odia deposuit*, cùm esset frater patruelis. GRÆV.

& cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. At, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos Penates & familiares meos Lares expulit, * ut à te ipsa, tanquam in captivis sedibus collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuscujusque civium? Hîc aræ sunt, hîc foci, hîc dii Penates, hîc sacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

42 Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis & sancta esse voluerunt, ea iste non solùm contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet [10], quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cùm collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse [11]: cùm in templum Castoris [12] aditus esset apertus nemini: cùm hunc [13] clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem,

---

* Lamb. Grut. *ut te ipsa, tanquam in captivis sedibus, collocaret*

10. *Bonam esse oportet*] Renovat memoriam Bonæ deæ, cujus ceremonias nefario stupro Clodius polluerat. MANUTIUS.

11. *Negares liberos esse*] Intercedentes, aut obnunciantes contemneres. IDEM.

12. *In templum Castoris*] In quo legem Clodius, revulsis gradibus, ne quis introire posset, contra Ciceronem tulit. IDEM.

13. *Hunc*] M. Lucullum, ut opinor. IDEM.

14. *Principem*] Cn. Pompeium.

15. *Tanagris*] Tanagra Bœotiæ civitas fuit non ignobilis.

16. *Homo nobilis*] Is fuit Appius Claudius, P. Clodii frater, qui prætermissâ ædilitate, L. Pisonis consulis gratiâ & suffragatione præturam est adeptus, ut olim docuit St. Pighius ad annum U. C. DCXCVI, quem vide. GRÆVIUS.

17. *Non alienus*] Jocus quidam est: loquitur enim de fratre. *Frugaliter*: Appii rapinas notat. MANUTIUS.

18. *Interversâ ædilitate*] Appius Clodius, Publii frater, eo anno, quo Cicero exulabat, ædilitatem petebat, signaque ac tabulas ex tota Græcia, atque omnibus insulis, deportaverat Romam: *Etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare*. Sed mutatâ repentè sententiâ, & omissâ ædilitatis petitione, per fraudem factus est prætor.

ficem, & consularem, & singulari bonitate & modestiâ præditum, quem satis mirari quibus oculis aspicere audeas non queo, audiente populo Romano à pedisequis conculcari juberes: cùm indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cùm principem [14] orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cùm forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatûs, & miserrimæ populi Romani servitutis? Eúmne potissimùm Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset?

At unde inventa est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. 43
Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. Ejus non longè à Tanagris [15] simulacrum è marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis [16], non alienus [17] ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. Etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis & communibus locis, tota è Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causâ, sanè frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquàm intellexit, posse se, interversa ædilitate [18], à L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modò eâdem primâ literâ [19] competitorem habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis [20] suis collo-

tor. Quâ verò id ratione contigerit, orator sic exponit: *Is posteaquàm intellexit* (sic enim inter Appium, & Pisonem convenerat) *posse se interversâ ædilitate* (fraudabat populum ædilitate quam pollicitus fuerat, eámque quasi debitam avertere videbatur) *à L. Pisone consule* (qui magistratuum omnium habiturus erat comitia) *prætorem renuntiari, si modò eâdem primâ literâ competitorem habuisset aliquem.* Hoc eodem anno petiisse præturam A. Postumium quemdam; cùm tabellis nequaquam inscriberentur integra nomina candidatorum, sed brevitatis causâ, primæ tantùm literæ nominis cujusque, necesse erat, prætoriis comitiis, præter alias aliorum multas, duas etiam tabellas dari, quarum una A. P. haberet pro Postumio, altera A. C. pro Clodio. Promiserat autem Piso consul, se in examinandis uniuscujusque centuriæ suffragiis, tabellas omnes inscriptas A. P. pro Appio accepturum; quorum punctorum accessione factâ ad ea, quæ ipse tulisset, dubium non erat, quin prætor fieret. Ferratius.

19. *Eâdem primâ literâ*] In tabellis scribebantur solùm primæ literæ nominum, hoc modo, A. C. P. Poterat igitur Piso consul, qui habebat comitia, pro A. Postumio, vel A. Manlio, Ap. Claudium falsò renuntiare prætorem. Idem. Vide Schott. lib. 1. Nodor. c. 18.

20. *Partim in arca, partim in hortis*] Ea, quæ ad suam ædilitatem ornandam paraverat,

collocavit: ſignum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quiſquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, à fure ſublatam, à ſacrilego collocatam? Hæc me domo meâ pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ ſpoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod poſitum eſt, ut eſſet indicium oppreſſi ſenatûs ad memoriam ſempiternam turpitudinis?

O Q. Catule, (patrémne appellem, an filium? Recentior memoria filii eſt, & cum rebus meis geſtis conjunctior:) tantúmne te fefellit, cùm mihi ſumma, & quotidie majora præmia in republica fore putabas? Negabas fas eſſe, duos conſules eſſe in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo ſunt inventi, qui ſenatum tribuno furenti conſtrictum traderent: qui pro me patres conſcriptos deprecari, & populo ſupplices eſſe, edictis atque imperio vetarent: quibus inſpectantibus domus mea diſturbaretur, diriperetur: qui denique ambuſtas fortunarum mearum reliquias, ſuas in domos comportari juberent.

Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cùm is fratris tui ſocer fuiſſet, monumentum tuarum manubiarum eſſe voluiſti, ut ejus, qui pernicioſa reipublicæ conſilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc ſi quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cùm is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatûs, judicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modò inſpectantibus, verùm adjuvantibus diſturbaret, everteret, ídque cum ejus civis, qui rempu-

---

rat, duobus in locis collocavit, alia in arca, alia in hortis ſuis. Paraverat autem pecunias, & ſigna. His ſuos ornavit hortos; illis arcam implevit. Porrò ut *horti* dicantur numero multitudinis, neceſſe non eſt eſſe plures. Hortum unum ſpatioſiorem, arborum proceritate, porticibus, ſtatuis, &c. ad delicias ornatum, *Hortos* vocabant. Hæc animadverſio eſt Franc. Mar. Grapaldi, lib. de partibus ædium. Anon.

21. *Luminibus*] Feneſtrarum illius domûs lumina ſe impediturum minabatur Clodius, ſtructo contra pariete. Ferrat.

22. *Vacua eſt*] Cur vacua dicitur Ciceronis domus? an quòd eam Clodius poſſidere auſus non fuerit, ut aliquis exiſtimavit? Atqui de Clodio dictum fuit paulò antè: *Habitare laxè & magnificè voluit, duáſque & magnas & nobiles domos* (Seianam & Ciceronianam) *conjungere.* Quæ ergo *illa* res eſt, quâ *domus* Ciceronis *propè tota vacua* eſſe affirmatur? Religio, ſive conſecratio.

rempublicam ex senatûs auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nónne responderes, id, nisi eversâ civitate, accidere non posse.

At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta qua- 44
dam & effrenata cupiditate. Monumentum iste nunquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè & magnificè voluit; duásque & magnas, & nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, à Q. Seio contendit, ut Q. Postumius sibi domum venderet. Cùm ille id negaret, primò se luminibus [21] ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumius, se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissimè sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, propè dimidio cariùs, quàm æstimabat.

Quorsum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa propè tota vacua est [22]: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit. Causa fuit [23] ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressâ libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum peristylum; cætera ejusmodi, facilè ut omnium domos & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cùm ædes meas idem emeret, & venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi ascribere. Posuit scilicet Statonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causâ succederet, nul-

tio. Clodius enim disjecit porticum Catuli, partémque aliquam illarum ædium, quæ fuerant Ciceronis, atque in eadem area novam exstruxit porticum, dedicavitque Libertati. Pars illa Tullianarum ædium, quæ *ad Catuli porticum accessit*, *vix* eorum *pars* erat *decima*. Hæc pars tantummodò religioni poterat esse obnoxia, &, an posset restitui, nécne, cognoscere pontifices debebant. Reliqua domus ab omni religione vacua erat. Partem eam ad porticum Catuli addiderat Clodius, ut domus Ciceronis videretur dedicata Libertati, útque porticum ipse haberet amplam magis ac splendidam. Idem.

23. *Causa fuit*] Duas causas assignat, cur partem suarum ædium cum porticu Catuli Clodius conjunxerit; tum ut Ciceronis etiam domus videretur Libertati consecrata; tum etiam ut porticum haberet amplam & splendidam, columnis ex parte clausam, ad deambulandum. Idem.

lum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ [24], quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.

45 Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cùm apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cùm tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. Quid? de collegio quis tandem affuit? Posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus: sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem. Opus erat etiam scientiâ: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores vetustas facit.

Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ [25]. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. Sin autem scientia est quæsita: quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? Qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cùm se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum [26] videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam [27], cùm haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modò affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit.

Videte igitur, Pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Verbóne, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit,

24. *Assignavit genti Clodiæ*] Assignabantur in testamento liberti certis heredibus. Sic puto Clodii testamentum significari, quo quemdam ex Clodiis heredem ex ista ædium parte instituerat, & proximum quemque ei succedere jusserat, ne ea res è sua familia exiret. Videtur autem moris fuisse, ut quibus testamentum illud non displiceret, ii nomen suum profiterentur. HOTOMAN.

25. *Frater uxoris meæ*] Non Fulviæ, sed Pinariæ, cujus frater fuit L. Pinarius Natta, ut ostendit Jac. Perizonius in Animadvers. Historicis cap. 5.

nuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrari posse? An istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate à majoribus nostris constitutæ sunt? Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret.

Quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui 46
imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantùm debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit: id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ?

Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi [28]: ibi enim postis est, ubi templi aditus est, & valvæ. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest [29]. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem tenuisse dixisti.

Quanquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de 47
vestro jure & religione, contrà quàm proposueram, disputabo? Ego verò, si omnia sollemnibus verbis, veteribus & pris-

26. *Antelatum*] In petitione Pontificatûs adjuvit Clodius Nattam potiùs, quàm Ap. Claudium, cui tamen aliquâ aliâ ratione satisfecit. Ferratius.

27. *Adolescentem quemquam*] Qui tibi non esset affinis. Idem.

28. *Templi*] Cùm dicunt postem esse tenendum, intelligunt postem templi, non postem porticûs, & loci ad ambulandum extructi. Idem.

29. *Sine religione loco moveri potest*] Auferatur simulacrum, aut ara Libertatis: si modò ea sunt à te per pontificem dedicata. Potest enim id fieri religione salvâ. Man.

cis institutis acta esse dicerem : tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cùm tu ejus civis discessu, cujus unius operâ senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres : domum ejus, qui patriam à se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses : posset recreata respublica sustinere ? Date huic religioni aditum, Pontifices : jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis : si tribunus plebis verbis non minùs priscis, & penè sollemnibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit ? Atqui C. Atinius, patrum memoriâ, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitóque tibicine. Quid tum ? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro ? Certè non fuit.

Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Nunquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit ? Sed quid ego cæteros ? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocatâ, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarúmque donaras, consecrasti. Quod si tum nihil est actum : quid in meis bonis agi potuit ? Sin est ratum, cur ille gurges, helluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus

30. *An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa ?*] Ad hunc locum disputat Grævius de discrimine inter *consecrationem*, & *dedicationem*. Quæ tota disputatio hanc summam habet, ut *consecrationem locorum, arearum, agrorum* dicat ; *dedicationem* autem *templorum, ararum, simulacrorum*. Sic à Clodio dicit *consecratam* esse *aream Ciceronianæ domûs* ; at *simulacrum Libertatis in area dedicatum*. Tamen in hac ipsa oratione potuerat videre Grævius *consecrare*, & *dedicare*, iisdem in rebus dici nullo discrimine. *In dedicatione*, inquit, *postis tenebatur*. Etiámne cum ara, simulacrum dedicaretur ? *Dedicatio*, inquit, fiebat populi jussu. An non & *consecratio* ? Infrà cap. 49. *Video esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet, injussu plebis ædes, terram, aram consecrare*. Grævium decepit locus initio propositus, in quo *consecratio* & *dedicatio* distin-

bus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit?

Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nónne L. 48
Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit? Quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti, in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? Sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa [30]? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? Ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, &, quidquid habes aliud, est Cereri consecratum. Sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut stuprando?

Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam à te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum, flagitiorúmque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatûs vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas injuriâ potuit accidere: id in me infirmas [31]? & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quàm quod concione tota teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

Nónne vobis Numa Pompilius videtur loqui? Discite ora- 49
tionem, Pontifices, & vos, Flamines: etiam tu, rex [32], disce à gentili tuo: quanquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium reli-

distingui videntur. Atqui sensus ejus hic est: An *consecratio* ædium, bonorum nullum habet jus, si injussu populi facta est: *dedicatio* autem, sive consecratio simulacri Libertatis tantam religionem affert, tantáque religione obligat aream? Scilicet Cicero non distinguit consecrationem à dedicatione in genere; sed absurdum esse dicit ejusdem rei, hoc est, consecrationis, sive dedicationis, diversam vim statui pro diversis objectis; cùm in hac cerimonia, non res in qua adhibeatur, sed ipsa consecrandi dedicandíque cerimonia & sanctitas spectetur. Ernestus.

31. *Id in me infirmas*] Non idem ais de mearum ædium consecratione. Manutius.

32. *Rex*] L. Claudius, rex sacrorum. Ferratius.

gionum perito. Quid? in dedicatione nónne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus præfecerat? Video enim esse legem veterum tribunitiam, quæ vetet, injussu plebis ædes, terram, aram consecrare. Neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. Neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quàm admonere.

Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco [33] essent consecratæ: hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse: non repugno. Sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas consecrares: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo.

50 Lex Papiria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quòd si tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas [34] cum Byzantiis

33. *Si loco*] Hoc est, Statuebantur aræ, quæ religiosum reddebant id, ubi erant constitutæ. si loco, hoc est suo, seu commodo loco, jure & legitimè essent consecratæ. Hanc enim vim *loco consecrare* habet. Terent. Adelph. II, 2: *Pecuniam loco negligere, maximum interdum est lucrum.* Cicero pro Milone: *Quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus; hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitabit occidere.* GRÆVIUS.

34. *Syngraphas*] Quantâ nimirum pecuniâ & restituendi essent Byzantini exules, & alia quàm plurima peragenda. FERRAT.

35. *Fœdera feriebantur provinciarum*] Sic omnes editi, quos inspexi. Sed quid sit, *fœdera provinciarum ferire*, non ego intelligo. Pravâ distinctione laborat hic locus, qui

tiis exulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minùs re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur, provinciarum [35], regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia ascribebantur novæ juventuti [36]; Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore, & custode imperii interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunitiâ teneretur: hæc cùm tot, tantáque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefellisse. At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam & furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, ídque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cùm in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, num quid esse causæ videretur, quin id signum, curiámque Concordiæ dedicaret.

Quæso, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summâ modestiâ, & gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere, & audaciâ singulari. Tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatûs: tuum porrò tempus, libertate populi Romani oppressâ, senatûs auctoritate deletâ. Res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. Censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti [37]) judicium senatûs de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in

51

qui levissimâ transpositione virgulæ post *fædera* restituetur sanitati: sic enim scripsit Cicero, *fœdera feriebantur*, *provinciarum*, *regum appellationes venales erant.* Pretio feriebat cùm exteris populis fœdera de societate; provincias addicebat Romanis magistratibus, qui maximam offerebant ei pecuniam, aut partibus ejus se addictissimos fore promittebant; regum quoque nomen & insignia conferebat iis, qui ejus gratiam sibi argento conciliarant. GRÆV.

36. *Imperia adscribebantur novæ juventuti*] Est locus contaminatus, qui sine libri melioris ope non poterit purgari. GRÆV.

37. *Tu sustulisti*] Censores in recitando Senatu, præteritis indignis, eum cuique locum dabant, quem cujusque dignitas postularet. Hoc etiam Clodius latâ lege sustulerat. FERRATIUS.

in curia, curiámque ei deæ dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna. Præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Tu cùm ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm privilegiis, cùm præsentibus copiis perditorum, absentis [38] exercitûs terrore & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres: Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optimè de republica meriti cruore, ac penè ossibus, simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti?

Si quid deliberares; si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domesticâ: tamen instituto cæterorum vetere, ad pontificem detulisses. Novum delubrum cùm in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemóne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem.

52 An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo; quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui; quibusnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis ejus, cui princeps senatûs, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòst cunctæ gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, ô nefanda & perniciosa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, postémque teneatis. Es tu quidem cùm audaciâ, tum impudentiâ singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cùm te viri, qui sua

38. *Absentis*] C. Cæsaris.

39. *Ab Hercule*] Pinarii, & Potitii sacra quædam ab Hercule didicerant. *Livius*, lib. I.

sua dignitate personam populi Romani, atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio, & scelere.

Quæ cùm videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à cæteris contulisti. Quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule [39]; perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum [40] suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, noménque præberet: aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus postémque tremebunda manu tetigit. Certè nihil ritè, nihil castè, nihil more institutóque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim [41] semel, iterum cum universis.

Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocémque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cùm ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fieríque particeps alieni sceleris invitus cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret?

Sed, ut revertar ad jus publicum dedicandi, quod ipsi pon- 53
tifices semper non solùm ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eíque M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret: non videri ea rectè posse dedicari. Quid, cùm Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino,

40. *Bustum*] Signum de busto meretricis ablatum. MANUTIUS.

41. *Separatim*] Cùm de ambitu, Cicerone defendente, est absolutus. IDEM.

Q. Metello consulibus, aram & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro [42] dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatûs ad hoc collegium Sextus Julius prætor retulit? cùm P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quòd in loco publico Licinia, Caii filia, injussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quantâ severitate, quantâque diligentiâ senatus sustulerit, ex ipso senatus-consulto facilè cognoscetis. Recita. SENATUS-CONSULTUM.

Videtísne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, si quæ essent incisæ, aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tempora, ô mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: pòst autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Tu, procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violatâ, reipublicæ tamen nomine contaminaris: in civis hujusce ædibus, & in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam [43], ad dolorem bonorum omnium, sublatóque Q. Catuli nomine incideris [44]: id sperasti rempublicam diutiùs, quàm, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At, si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse?

Dixi

42. *Sub saxo sacro*] Vide Guther. Jur. Pontif. III. 5.

43. *Ad equitum notam*] Aut locus mendo non caret, aut inscriptio monumenti aliquid habebat, quod equites Romanos tangeret. FERRATIUS.

44. *Incideris*] Quid incidit? Credo *tuum* excidisse, & sic olim fuisse: *sublatóque Q. Catuli nomine tuum incideris.* Quòd & Manutio in mentem venisse video. GRÆV.

45. *Fictore*] Fictores quid fuerint, Isidorus explicat: *Fictor à componendo & fingendo, velut qui capillos mulierum linit, & pertractat, ungit, & nitidat.* Tales autem ministros habuisse paganos ex Artemidoro II, 34 docet Lipsius II. Elect. cap. 18. cui hæc debes. Sed Gutherius de vetere Jure Pontificio II, 14. putat fictores dici, qui in sacris

Dixi à principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito jure pontificum, dicturum. Quæ ſunt adhuc à me de jure dedicandi diſputata, non ſunt quæſita ex occulto aliquo genere literarum, ſed ſumpta de medio, ex rebus palàm per magiſtratus actis, ad collegiúmque delatis, ex ſenatus-conſulto, ex lege. Illa interiora, jam veſtra ſunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ ſi omnia ex Coruncanii ſcientiâ, qui peritiſſimus pontifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtarent: aut ſi M. Horatius ille Pulvillus, qui, cùm ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, reſtitit, & conſtantiſſima mente Capitolium dedicavit, hujuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet; tamen in ſcelere religio non valeret: ne dum valeat id, quod imperitus adoleſcens, novus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, ſine collegis, ſine libris, ſine auctore, ſine fictore [45], furtim, mente ac lingua titubante feciſſe dicatur: præſertim cùm iſte impurus atque impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas inter viros ſæpe mulier, & inter mulieres vir fuiſſet, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, ut neque mens, neque vox, neque lingua conſiſteret. 54

Delatum tum eſt ad vos, Pontifices, & pòſt omnium ſermone celebratum, quemadmodum iſte præpoſteris verbis, ominibus obſcœnis, identidem ſe ipſe revocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum eſt, in tanto ſcelere, tantáque dementiâ, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuiſſe. Etenim, ſi nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cùm fana ſpoliaſſet, deinde aram aliquam in litore deſerto, ſomniis ſtimulatus, aut reli- 55

ſacris ſimulata pro veris offerunt. Nam cùm de animalibus, quæ difficilè inveniantur, de pane vel cerâ facta & pro veris accepta. Sic dixiſſe poëtam ſacrorum peritiſſimum IV. Æneid. *latices ſimulatos fontis Averni.* Hanc ſimulationem ait tenuioris fortunæ hominibus conceſſam fuiſſe. Illos enim, cùm nullum animal ſacrificare poſſent, taurum è farina finxiſſe, ut Suidas prodiderit in Βοῦς ἕβδομος. Et taurum verbenáſque in Commentario ſacrorum ſignificaſſe ficta farinacea, ut videre liceat apud Feſtum in *Taurus*, à quo fictores Pontificum dictos, qui de pane vel cerâ ſimulatas hoſtias fecerint. Equidem *fictores* dicti ſunt *à fingendis libis*: teſte Varrone, lib. VI. de L. L. quæ *libandi cauſâ fiebant.* GRÆV.

religione aliquâ, consecraret, non horreret animo, cùm divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiúsque urbis prædonem fuisse censetis, cùm pro detestatione tot scelerum unam aram nefariè consecraret?

Non potuit ullo modo (quanquam & insolentia dominatûs extulerat animos, & erat incredibili armatus audaciâ) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequàm ipse didicisset. Magna vis est cùm in deorum immortalium numine, tum verò in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum cùm viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant. Itaque istius vecordissimi mentem curâ, metúque terrebant. Res verò publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exinctoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me, séque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

56 Quæ cùm ita sint, Pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam anteà cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatûs perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuistis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorúmque concursus; vobis campus, centuriarúmque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & judicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitratur [46].

Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatíque perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi

---

46. *Arbitratur*] Tu lege cum Lamb. *arbitrantur*, vel cum aliis, si lubet, *arbitrabuntur*: At vobis malè sit, mali Typographi.

mihi videntur fructum ipſum reditûs, & gratulationis meæ ad ſuorum ſacerdotum poteſtatem, judiciúmque revocaſſe. Hic eſt enim reditus, Pontifices, hæc reſtitutio, in domo, in ſedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. Quorum ſi iſte ſuis ſceleratiſſimis manibus tecta, ſedéſque convellit: ducibúſque conſulibus, tanquam urbe captâ, hanc unam domum, quaſi acerrimi propugnatoris, ſibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt reſtituti.

Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus 57
Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, téque, Juno regina, & te, cuſtos urbis, Minerva, quæ ſemper adjutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum extitiſti, precor ac quæſo: vóſque, qui maximè me repetiſtis, atque revocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, patrii penates, familiaréſque, qui huic urbi & reipublicæ præſidetis, vos obteſtor, quorum ego à templis ac delubris peſtiferam illam & nefariam flammam depuli: téque, Veſta mater, cujus caſtiſſimas ſacerdotes ab hominum amentia, furore, & ſcelere defendi, cujúſque ignem illum ſempiternum non ſum paſſus aut ſanguine civium reſtingui, aut cum totius urbis incendio commiſceri: ut, ſi in illo penè fato reipublicæ objeci meum caput pro veſtris cæremoniis, atque templis, perditiſſimorum civium furori, atque ferro: &, ſi iterum, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos ſum teſtatus, vobis me ac meos commendavi, méque ac meum caput eâ conditione devovi, ut, ſi & eo ipſo tempore, & antè, & in conſulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermiſſis, curâ, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, niſi de ſalute meorum civium laboraſſem; tum mihi republicâ aliquando reſtitutâ liceret frui: ſin autem mea conſilia patriæ non profuiſſent; ut perpetuum dolorem, avulſus à meis, ſuſtinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cùm ero in ſedes meas reſtitutus, tum denique convictam [47] eſſe, & commiſſam puta-

 bo.

47. *Convictam*] Ad exitum perductam: exitu ipſo comprobatam. Vide Orat. ad Quir. poſt red. MANUT.

bo. Nam nunc quidem, Pontifices, non solùm domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. Quem cùm mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendúmque esse videatis, nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum.

58 Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permovet: caduca semper, & mobilia hæc esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam, & copiam expetendam putavi, quàm & in utendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem *nostris* satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus. Domo per scelus ereptâ, per latrocinium occupatâ, per religionis vim sceleratiùs etiam ædificatâ, quàm eversâ, carere sine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatémque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse, quæso, obtestórque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

DE

DE
HARUSPICUM RESPONSIS.
IN SENATU.
ORATIO XXX.

ARGUMENTUM.

Exaudito in agro propinquo, & suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, & horribili armorum fremitu, senatus, ut solebat in similibus prodigiis, atque ostentis, haruspices consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt: Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, diis cælestibus. Delicta autem, ob quæ Diis violatis *expiatio debebatur*, *esse hujusmodi*:

1. Ludos minùs diligenter factos, pollutósque.
2. Loca sacra, & religiosa, profana haberi:
3. Oratores contra jus, fásque interfectos:
4. Fidem, & jusjurandum neglectum:
5. Sacrificia vetusta, occultáque minùs diligenter facta, pollutáque.

Quamobrem monere deos immortales, 1°. *Ne per optimatum dissordiam, dissensionémque patribus, principibúsque cædes, periculáque creentur, auxilióque deminuti deficiantur: quare ad unum imperium provinciæ redeant, exercitúsque pulsus, deminutióque accedat.* 2°. *Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur.*

Cùm igitur Clodius Ædilis Curulis dixisset in concione, secundo

do ex criminibus, propter quæ Dii erant irati, designari domum Ciceronis, quæ sacra, & religiosa, quippe à se consecrata, profana habebatur; sumptâ Cicero occasione suæ domûs defendendæ, invidiâque liberandæ, hanc orationem habuit in Senatu, in qua, post expiatam ædium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est invectus, ut omnia ferè Haruspicum responsa pertinere ad ipsum ostenderit: quòd si quid calamitatis Reip. impendeat, ejusdem sceleri & furori tribuendum esse. FERRATIUS.

1 HESTERNO die, Patres conscripti, cùm me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur [1], magnopere commovisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudentiam, cùm is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus, venditaret. Itaque hominem furentem, exultantémque continui, simulac periculum judicii intendi: duobus inceptis verbis [2] omnem impetum gladiatoris, ferociámque compressi.

Attamen ignarus ille qui consules essent, exsanguis, atque æstuans, se ex curia repentè proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianíque terroribus. Quem cùm egredientem insequi cœpissem, cepi equidem fructum maximum, & ex consurrectione omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repentè sine suo vultu, sine collore, sine voce constitit: deinde respexit, & simulac Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in curiæ penè limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderió-

1. *Quibus senatus dabatur*] Ut audirentur controversiæ, quæ erant inter Syros, & eam publicanorum societatem, quæ Syriaca vectigalia de censoribus redemerat. Dissensiones autem inter provinciales, & publicanos nunquam ferè non fuisse, notius est, quàm ut exemplis indicandum esse videatur. MANUT.

2. *Duobus inceptis verbis*] Accusare Clodium de vi poterat Cicero, quia saxis, ignibus, ferro vastitatem suis ædibus intulisset. Quod qui fecissent, eos decrevit senatus lege de vi, quæ esset in eos qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Infrà. IDEM.

derióque Pisonis: cujus ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? Haud potest gravioribus à me verbis vulnerari, quàm est statim, in facto ipso, à gravissimo viro, P. Servilio, confectus, ac trucidatus. Cujus si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac penè divinam assequi possem, tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus [3], quàm ea, quæ collega patris [4] emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur.

Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundiâ longiùs propè digressum arbitrabantur, quàm sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diù consideratum, ac multo antè meditatum. Ego enim, Patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus [5], qui me, qui rempublicam cùm defendere deberent, servare possent; cùmque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremò oppugnaverunt, præmiísque nefariæ pactionis [6] funditus unà cum republica oppressum, extinctúmque voluerunt: quíque suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto, supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum præda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac penè hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium bonorum dolor postulavit. 2

In Clodium verò non est hodie meum majus odium, quàm illo die fuit, cùm illum, ambustum religiosissimis ignibus [7], cognovi 3

3. *Inimicus*] Ipse Cicero. IDEM.

4. *Collega patris*] Cum patre P. Clodii consulatum gesserat P. Servilius Isauricus. IDEM.

5. *Duobus*] Consulibus, Pisoni & Gabinio. IDEM.

6. *Nefariæ pactionis*] Acceptis à Clodio provinciis, proditâ salute meâ. IDEM.

7. *Ambustum ignibus*] Eorum sacrorum, quæ apud pontificem max. in operto Bonæ Deæ à solis mulieribus pro salute populi Romani fiebant. *Ambustum* vocat, quasi ad sacrificia ita propè accesserit, ut ignibus ambustus videri possit. MANUTIUS.

gnovi muliebri ornatu, ex incesto ſtupro, atque ex domo pontificis maximi emiſſum. Tum, inquam, tum vidi, ac multò antè proſpexi, quanta tempeſtas excitaretur, quanta impendêret procella reipublicæ. Videbam, illud ſcelus tam importunum, audaciam tam immanem adoleſcentis furentis, nobilis, vulnerati [8], non poſſe arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, ſi impunitum fuiſſet, ad perniciem civitatis. Non multum mihi ſanè pòſt ad odium acceſſit. Nihil enim contra me fecit odio mei, ſed odio ſeveritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. Non me magis violavit, quàm ſenatum, quàm equites Romanos, quàm omnes bonos, quàm Italiam cunctam. Non denique in me ſceleratior fuit, quàm in ipſos deos immortales. Etenim illos eo ſcelere violavit, quo nemo antea. In me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, ſi viciſſet, fuiſſet. Itaque eum nunquam à me eſſe accuſandum putavi, non plus, quàm ſtipitem illum [9], qui quorum hominum eſſet, neſciremus, niſi ſe Ligurem ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar; pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? Qui ſi ſenſit, quo ſeſe ſcelere devinxerit: non dubito, quin ſit miſerrimus. Sin autem id non videt: periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quòd, expectatione omnium, fortiſſimo & clariſſimo viro, T. Annio, devota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur: cui me præripere deſponſam jam, & deſtinatam laudem, cùm ipſe ejus operâ & dignitatem, & ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum.

4 Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiúmque Carthaginis, qui illam multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, penè captam aliquando, quaſi fatali even-

8. *Vulnerati*] Infamiâ judicii.

9. *Stipitem illum*] Ælium Ligurem, P. Clodii collegam in tribunatu: qui referente L. Ninnio de Ciceronis reditu, interceſſit. MANUTIUS.

10. *Non modò vincire, verùm etiam vincere*] Sic habent libri mſſ longè meliùs, quàm vulgati, *vincere, verùm etiam vincire.* Victus enim fuit P. Clodius à Milone ab illo jam tempore, ex quo eum reum fecit, & legibus irretivit Milo: ſed tum demum erit victus, cùm ab eodem Milone interfectus in via Appia jacebit. LAMBINUS. Vinxit Clodium Milo emptis gladiatoribus, quorum operâ in eum furentem uteretur. Vide l. de Offic. II. 17. Ut vinceret, accuſabat Clodium de vi. FERR. Hic autem edidit, *non modò vinci, verùm etiam vinciri oporteret.* Sed vult Gruterus, *non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.*

eventu, ſolus evertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiiſque terreret, non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret [10]. Huic ego & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præſertim reum, cujus ille inimicitias non solùm ſuſcepit propter ſalutem meam, verùm etiam appetivit. Sed ſi etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione ſupplicii jam non diuturnâ implicatus, feretur tamen hæſitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: reſiſtam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut heſterno die, cùm mihi ſtanti [11] tacens minaretur, voce tantùm attigi legum initium, & judicii. Conſedit ille: conticuit. Diem dixiſſet [12], ut fecerat: feciſſem, ut ei ſtatim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc ſic moderetur, & cogitet, ſi contentus ſit iis ſceleribus, quæ commiſit, jam ſe eſſe conſecratum Miloni: ſi quod in me telum intenderit, ſtatim me eſſe arrepturum arma judiciorum, atque legum.

Atqui paulò antè, Patres conſcripti, concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata: cujus concionis primùm univerſum argumentum, ſententiámque audite. Cùm riſeritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis.

De religionibus ſacris, & cæremoniis eſt concionatus, Patres 5
conſcripti, Clodius. P. inquam, Clodius ſacra & religiones ne-

11. *Cùm mihi ſtanti*] Ciceronem ſcripſiſſe cenſeo; *Cùm mihi tacenti ſtans minaretur.* Cùm conſurrexiſſet, & mihi tacenti minaretur, ac meæ domui, ſimul ac verbo attigi judicium illud, conſedit, & tacuit. *Tacenti* & *ſtans* ſunt oſcitantiâ librariorum invicem permutata. GRÆV.

12. *Diem dixiſſet*] *Diem dicere*, magiſtratûs eſt, non privati hominis. Erat autem hoc anno ædilis curulis Clodius. Senſus eſt: Si me, die dictâ, ad populum vocaſſet: ego illum contrà eo crimine accuſaſſem, quo cauſam ante me dicere cogeretur. Ejuſmodi crimina de vi, & de majeſtate erant: quæ, nullâ interpoſitâ morâ, extra ordinem diebus etiam feſtis judicabantur. Vide orationem pro Cœlio, & ejuſdem Cœlii epiſtolam quæ incipit, *Etſi de republica, quæ ſcribam, non habeo.* MANUT.

gligi, violari, pollui, questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. Etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatus-consultis, quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominémque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ stuprum intulerit, eáque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, aspici fas est, non solum aspectu virili, sed flagitio, stupróque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris & religionibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiámque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu, in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra, & religiosa, profana haberi.* In ea causa esse dixit domum meam, à religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam.

Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam voce Jovis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè, ac sine cujusquam dubitatione potero. Sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religioníque parebo.

6 Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua, atque pura? Quanquam vestræ domus, Patres conscripti, cæterorúmque civium, multò maxima ex parte sunt liberæ religione; tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. Potes-

13. *Ne una quidem litera*] Quæ meæ domûs consecrationem attingeret. FERRAT.

14. *Vox interdiceretur*] Ne posset unquam dicere, meam domum, quam ipse consecrasset, religione non esse liberatam. MAR.

Poteſtíſne referre de mea domo? quæ (ut dixi) ſola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata eſt. Quam primùm inimicus ipſe in illa tempeſtate ac nocte reipublicæ, cùm cætera ſcelera ſtylo illo impuro Sex. Clodius conſcripſiſſet, ne unâ quidem attigit literâ [13] religionis. Deinde eandem domum populus Romanus, cujus eſt ſumma poteſtas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinúmque ſuffragiis, eodem jure eſſe juſſit, quo fuiſſet.

Poſtea vos, Patres conſcripti, non quòd dubia res eſſet, ſed ut huic furiæ, ſi diutiùs in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur [14], decreviſtis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio eſt, quâ non in noſtris dubitationibus, atque in maximis ſuperſtitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli reſponſo, ac verbo liberemur? De ſacris publicis, de ludis maximis, de deorum, Penatium, Veſtǽque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam, hujus unius caſti tutoris religionum ſcelere violatum eſt; quod tres pontifices ſtatuiſſent, id ſemper populo Romano, ſemper ſenatui, ſemper ipſis diis immortalibus ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt. At verò meam domum P. Lentulus, conſul & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Meſſala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex ſacrorum: M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, flamen Q. Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causâ cognitâ, duobus locis dictâ [15], maximâ frequentiâ ampliſſimorum ac ſapientiſſimorum civium aſtante, omni religione una mente omnes liberaverunt.

Nego, unquam poſt ſacra conſtituta, quorum eadem eſt an- 7
tiquitas, quæ ipſius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Veſtalium, tam frequens collegium judicaſſe. Quanquam ad facinoris diſquiſitionem intereſt adeſſe quamplurimos: (ita eſt enim interpretatio illa pontificum, ut iidem poteſtatem ha-

15. *Duobus locis dicta*] Primùm in ſenatu, abſente Cicerone, cùm de reditu ejus ageretur: deinde in foro apud pontifices, ipſo cauſam ſuam agente. Idem.

beant judicum. Religionis expiatio vel ab uno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in judicio capitis durum atque iniquum est) tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm unquam de cæremoniis virginum, judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo & Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cùm omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent: cúmque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnésque iidem scribendo adessent [16], domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipuè juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit? Verùm referte: quod ex senatus-consulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis: aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum [17] dissentiente, frequentissimus antea judicavit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores nostri sacra, religionésque, & privatas, & publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, Patres conscripti, atque haud scio, an penè cunctæ jure optimo: sed tamen jure privato [18], jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. Nego esse ullam domum aliam æquè privato jure, atque optimâ lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam. Quæ primùm ædificatur ex auctoritate senatûs, pecuniâ publicâ: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatus-consultis munita, atque septa est. Pri-

---

16. *Scribendò adessent*] Cùm S. C. fiebat in gratiam alterius, illius omnes amici solebant adesse, dum scriberetur: qui nominabantur ut testes in eodem decreto. FERR.

17. *Antistite sacrorum.*] Ironia. Sæpe enim sacerdotem appellat, quia tanquam sacerdos ad sacra Bonæ Deæ accesserat. MANUT.

18. *Jure privato*] Exponit, quid sit esse jure privato, hoc est, vel jure hereditario, vel jure *auctoritatis*; sive usucapionis, vel jure *mancipi*, seu venditionis, seu jure *nexi*, sive oppignerationis. FERRAT.

19. *A judicibus puniendam*] Grævius post Fabrum, *muniendam*, sed locus emendatione

Primùm negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cùm ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis sedibus intulisset: decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatûs extare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à judicibus puniendam [19] putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in villa publica [20]: at mihi in Palatio restituta. Illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum. Illi, quam ipse privato jure tueretur: mihi, quam publicè magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. Sed, cùm sint mihi data à vobis, cùm ea attententur ejus linguâ, cujus anteà manu eversa vos mihi & liberis meis, manibus vestris, reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quàm arrogans videatur. 8

Quanquam, si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem: quem aiebant

---

tione non indiget. *Punire domum*, est pœnam repetere ob violatam domum. Ut pœna est ultio injuriæ alicui factæ, ita *punire* est ulcisci. ERNEST.

20. *In villa publica*] Annotavit Gulielmius Janum Palmerium ex Asconio in Pisonem emendasse, *in Velia publicè*: neque aliter nuper conjecit Rubenius lib. 1. Lect. cap. 7. GRUTERUS. Nulla est villa publica, nisi in campo; &, si esset villa publica præter illam alia, quomodo tamen domus in domo ædificabitur? Legendum, cum Palmerio & Rubenio, *data domus est in Velia publica*. Publica domus data est in Velia. Quamvis mallem pro *publica* legi cum Palmerio *publicè*, hoc est, senatûs auctoritate & populi jussu. GRÆVIUS.

aiebant negare ferre me posse, quia, cùm ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest. Me civem esse Romanum? literatè respondissem [21]. Tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modò respondet, quidquid potest [22], cùm est lacessitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

9 Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me & magnitudine ostenti, & gravitate responsi, & una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui fortè videor plus, quàm cæteri, qui æquè, atque ego, sunt occupati, versari in studio literarum, his delecter, aut utar omnino literis, quæ nostros animos deterrent, atque avocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores ac magistros religionum colendarum, majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis supérque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas sollemnésque cæremonias, pontificatu; rerum bene gerendarum auctoritates, augurio; fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruscorum disciplinâ contineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostrâ memoriâ primùm Italici belli funesta illa principia, pòst Syllani, Cinnanique temporis extremum penè discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendíque imperii conjurationem, non obscurè vobis paulo antè prædixerint.

Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimósque & dixisse, & scripta de deorum immortalium numine reli-

21. *Literatè respondissem*] Scitè & eleganter. Sic per εἰρωνείαν loquitur. Nihil enim in his literati: *civis Romanus sum*. Sed perquàm scitum est, *ejus civitatis sum, quæ carere me non potuis*. GRÆVIUS.

22. *At ipse non modò respondet quidquid potest*] Significat, eum, quisquis sit, non solùm esse malevolum, sed etiam tardum atque hebetem, quippe cui nihil in mentem veniat, quod lacessitus respondeat. LAMB.

reliquisse: quæ quanquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, cùm suspexerit in cælum, deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac * necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cùm deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, Patres conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis, ac terræ domestico, nativóque sensu, Italos ipsos, ac Latinos; sed pietate ac religione, atque hac unâ sapientiâ, quòd deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximus, omnes gentes, nationésque superavimus.

Quare, ne plura de re minimè loquar dubiâ, adhibete ani- 10
mos; & mentes vestras, non solùm aures, ad haruspicum vocem admovete: *Quòd in agro Latiniensi auditus est strepitus cum fremitu.* Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriæ datam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? *Exauditus in agro propinquo, & suburbano, est strepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum.* Quis est ex gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo, tantóque motu, non magnum aliquid deos populo Romano præmonstrare, & præcinere fateatur?

De ea re scriptum est, postulationes [23] esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cælestibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. *Ludos minus diligenter factos, pollutósque.* Quos ludos? Te appello, Lentule: tui sacerdotii [24] sunt tensæ, curricula [25], præ-

* Man. Vict. Lamb. *vicissitudinem*

23. *Postulationes*] Postulationes erant, cùm Dii violati aliquid fieri postularent, ad avertenda mala; quæ ostenta minabantur. GRÆVIUS.

24. *Tui sacerdotii*] Pontifex non erat, ut è sequentibus constat: erat autem, opinor, epulo Jovis Opt. Max. MANUT.

25. *Thensæ, curricula*] Thensæ sunt sacra vehicula, quibus Deorum statuæ in Circensi pom-

præcentio [26], ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum: vósque, Pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, si quid est prætermissum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? Respondebis & pro te, pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentiâ contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata.

11 Quos igitur haruspices ludos minùs diligenter factos, pollutósque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater dea [27], te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia [28] manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quòd ni tu Megalesia [29] illò die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc ædili religioso, *repentè* fornicibus, ostiísque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo [30]. Te, nomen, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum stans senatus, equitésque Romani, & omnes boni sequebantur, cùm ille servorum & ludiorum

---

pompa circumferebantur, ut notatum ad Verrinas ex Asconio. *Curricula* sunt, aurigarum, bigariorum, trigariorum, quadrigariorum currus, quibus in ludis illis certabant. GRÆVIUS.

26. *Præcentio*] Est tibicinum, qui in ludis, cùm sacrificarent, tibiis canebant. IDEM.

27. *Atque illa mater dea*] Rectè Faërnus pro *Dea*, reposuit *Idæa*: locúmque sine dubio corruptum, unâ tantùm additâ literâ, integritati restituit. Ejus autem conjectura confirmatur cùm historia, tum iis, quæ paulo infrà scripta sunt: *Sacra illa majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, qui est optimus à populo Romano judicatus P. Scipio. Fœmina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia.* Videndus Livius, libro 24. Ovidius, lib. 4. Fast. Valer. Max. VII. 5. Solinus, cap. 7. URSINUS. *Mater Dea*: haud aliter mss. nostri, & veteres edit. Nam Lambinus *Idæa*, quod tamen eòdem redit. GRUTER. Non eòdem redit. Nemo mortalium *Matrem* Deûm dixit *Màtrem Deam*. Multæ erant Deæ, quæ matres appellantur: de quibus viri summi Thomas Reinesius in epistolis ad Rupertum, & ad inscriptiones, & Gisbertus Cuperus in Commentario ad inscriptiones & marmora antiqua, quem adjecit dissertationi de Apotheosi Homeri. Itaque verissime Faërnus emendavit, *Mater Idæa.* Sic sanè Cicero eam vocat in Verrinis. Apud Arnobium itidem corruptè legitur *Mater Dea*, pro *Mater Idæa.* GRÆVIUS. Prima Lambini editio, quam præ oculis habuimus, quo tempore in hunc locum incidimus, vocem *Idæa* non repræsentat. Quamvis igitur Faërni emendatio nobis admodum placuisset, fecit tamen nostrorum quatuor principum editorum consensus, ut à vulgata non liceret discedere. OLIVETUS.

diorum mutitudini ſenatum, populúmque Romanum, vinctum ipſo conſeſſu, & conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turbâ & anguſtiis tradidiſſet.

An, ſi ludius conſtitit [31], aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus [32] ſi terram non tenuit [33], aut tenſam, aut lorum omiſit, aut, ſi ædilis verbo, aut * ſimpulo [34] aberravit, ludi ſunt non ritè facti, eáque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum inſtauratione placantur: ſi ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt, ſi non intermiſſi, ſed perempti, atque ſublati ſunt, ſi civitati univerſæ ſcelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi feſti penè funeſti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos eſſe pollutos? Ac, ſi volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita ſunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, penè ad cædem & ad funus civitatis converſi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros & nemora cum quodam ſtrepitu, fremitúque peragrare.

Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, & ſcelerum indicia oſtendit, & periculorum ſigna patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar [35], quos in Palatio noſtri majores ante templum, in ipſo Matris magnæ conſpectu, Megalenſibus [36] fieri, celebra- 12

 ríque

28. *Cujus ab avia*] Lentulus genus maternum trahebat ab illo Scipione Naſica, qui optimus à Senatu judicatus Matrem Deûm hoſpitio acceperat. FERR.

29. *Megaleſia*] Ludos in honorem Ideæ matris ab ædilibus cur. dari ſolitos. Dedit autem eos hoc anno ædilis Clodius, Marcellino conſule. MANUT.

30. *Proavo*] Qui T. Gracchum occidit.

31. *Si ludius conſtitit*] Ludius eſt hiſtrio, ὀρχηστής. Si interrumperetur ſaltatio, piaculum commiſſum credebatur. Servius in VII. Æneid. *Cùm ludi Circenſes Apollini celebrarentur, ut Hannibal nunciatus eſt, circa portam Collinam urbi ingruere, omnes raptis armis concurrerunt. Reverſi poſtea cùm piaculum formidarent, invenerunt in circo ſaltantem ſenem quendam: qui cùm interrogatus dixiſſet, ſe non interrupiſſe ſaltationem, dictum eſt hoc proverbium: Salva res eſt, ſaltat ſenex.* Vide Feſtum, *ſalva res.* ELMENHORSTIUS.

32. *Aut puer ille patrimus & matrimus*] *Patrimi*, quibus pater; *matrimi*, quibus mater. *Patrimi & matrimi*, quorum uterque parens vivit. Illos autem adhibitos ſacris Livius oſtendit lib. 37. *Patrimi omnes matrimíque ad id ſacrificium adhibiti.* J. G. VOSSIUS.

33. *Si terram non tenuit*] Vide Turneb. Adverſ. XVI. 10.

* Vid. Man. *ſi nutu.* Lamb. *ſymbolo*

34. *Aut ſimpulo*] Vide Lipſium lib. IV. Antiq. Lect. cap. 3.

35. *Nam quid ego de illis ludis loquar*] Aliorum ludorum mentionem videtur inducere, ſed loquitur tamen de Megalenſibus, verùm illis vetuſtis, non iis quos proximè Clodius fecerat. Diverſa igitur ſunt tempora, non diverſi ludi. MANUTIUS.

36. *Megalenſibus*] Diebus.

rìque voluerunt? qui sunt more, institutísque maximè casti, sollemnes, religiosi: quibus ludis primùm ante populi consessum, senatui locum P. Africanus iterum ille consul Major dedit; ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quò [37], si quis liber, aut spectandi, aut etiam religionis causâ, accesserat, manus afferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim, consessúmque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe consederit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt.

Prò dii immortales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis, versareminíque nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quàm, omne servitium, permissu magistratûs, liberatum, in alteram scenam [38] immissum, alteri præpositum, ut alter consessus potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repentè examina tanta servorum immissa in populum Romanum, septum atque inclusum, & non commovemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut à servitio caveremus, monerent.

Quod igitur ex aliquo disjuncto, diversóque monstro significatum caveremus, id cùm sibi ipsum monstrum est, & cùm in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm Caii, aut Appii Claudiorum? Illi cùm ludos facerent, servos de cavea exire jubebant: tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. Itaque qui anteà voce præconis à liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos à se segregabant.

Ne

---

37. *Quò*] Redit ad ea Megalensia, quæ Clodius dederat. MANUT.

38. *In alteram scenam*] Ubi sedebant spectatores, cùm altera actorum esset. FERR.

Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino sacerdoti [39], hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impiâ mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessâ Italiâ Punico bello, atque ab Annibale vexatâ, sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani judicatus, P. Scipio: fœmina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Quinta Claudia: cujus priscam illam severitatem sacrificii mirificè tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permovit, quò minùs castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? 13

Sed quid egò id admiror? qui acceptâ pecuniâ Pessinuntem ipsum, sedem, domiciliúmque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro [40] Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum, fanúmque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribúsque detraxeris? omina illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Asiámque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cùm refertam urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eáque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanóque persolverent.

Quod cùm Dejotarus religione sua castissimè tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut antè dixi, addictum pecuniâ tradidisti. Atque hunc tamen Dejotarum sæpe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperato-

39 *Sibyllino sacerdoti*] Unus erat Clodius ex decemviris, qui Sibyllinis libris præerant: quod sequentibus intelligitur. Man.

40. *Brogitaro*] Dejotari regis genero. Id.

peratorum teſtimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed alter eſt rex, judicio ſenatûs, per nos; pecuniâ Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, ſi habuerit unde tibi ſolvat, quod ei per ſyngrapham crediđiſti. Nam cùm multa regia ſunt in Dejotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio ſenatûs, ut ipſe rex eſſet, non repudiavit: quòd Peſſinuntem per ſcelus à te violatum, & ſacerdote, ſacríſque ſpoliatum, recuperavit, ut in priſtina religione ſervaret: quòd cæremonias, ab omni vetuſtate acceptas, à Brogitaro pollui non ſinit, mavúltque generum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate relgionis carere. Sed, ut ad hæc haruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis: quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum, & reſponſum eſſe fateatur? Sequitur de locis ſacris, religioſis.

14 O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras. Tabulis hoc cenſorum, memoriâ multorum firmabo, ac docebo. Agatur modò hæc res: quòd ex eo ſenatus-conſulto, quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt: habeo, quæ de locis religioſis velim dicere. Cùm de domo tua dixero: in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo ſit demoliendum: tum videbo, num mihi neceſſe ſit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire.

---

41. *Quod is, qui illud armamentarium ſuſtulit*] Ap. Clodium Pulchrum P. Clodii, fratrem germanum intelligo ex ep. 2. lib. 4. ad Atticum. FABRIC.

a Lamb. *nunc maximè*

b Vict. Man. *quâ invaſeras*

42. *Meretricis*] Tanagrææ, de qua ſæpius in Orat. pro domo.

43. *Quid habet mea domus religioſi*] Quædam domus meæ pars, quia P. Clodii, hominis impuri, & ſacrilegi, parietem tangit, religionis habere quiddam videtur; ut in ea habitare nefas eſſe videatur. MANUT.

44. *Tollam altiùs tectum*] Nullámne hîc difficultatem viderunt interpretes? Nullam quidem monſtrant: niſi quòd Grævius in *Orat. pro Roſc. Amer.* notat *deſpicere* hoc loco idem eſſe ac videre. Diſſentit Erneſtus,

re. Nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. Nunc sanctissimam partem ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quòd ædes Telluris est curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium sustulit[41], meam domum pontificum judicio liberatam, secundùm fratrem suum judicatam esse dicebat. Movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopiâ frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quanquam hoc si minùs civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum est, ut nihil mortales à diis immortalibus usu capere possint.

Veruntamen antiqua negligimus: etiámne ea negligemus, quæ 15
fiunt[a] cum maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum & sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse? Adsunt vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilia illo ipso in sacello, statuto loco, anniversaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summâ denique turpitudine esse fædata nescimus?

Tu meam domum religiosam facere potuisti? Ecqua mente? [b] quam amiseras. Qua manu? qua disturbaras. Qua voce? qua incendi jusseras. Qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. Quo pulvinari? quod stupraras. Quo simulacro? quod ereptum ex meretricis[42] sepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi[43], nisi quòd impuri & sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altiùs tectum[44]: non ut ego te

stus, & meritò, quoniam *despicere*? inquit, non est videre simpliciter, sed desuper videre, deorsum spectare: unde factum, ut *despicere* sit etiam contemnere. Jam indicabo nodum, &, si potero, expediam.

Clodio ait Cicero: Ne quis meorum introspicere possit, etiam *imprudens* & casu, tuam domum, & videre ea, quæ sceleratè facis, *tollam altiùs tectum* meæ domûs. An ergo sic impediebat, ne quis è sua domo in vicinas Clodii ædes introspiceret? Sanè. Quod ut apertum faciam, operæ pretium est animadvertere id, quod ex Vitruvio repetitum habet Isaacus Casaubonus, in Athenæum *lib.* IV. *c.* 12. Julius Minutolus *Dissertat.*

te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam, quam delere voluisti.

16 Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. *Oratores, contra jus fásque interfectos.* Quid est hoc? de Alexandrinis [45] esse video sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, jus legatorum cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo [46], qui omnes judices tribunus è carcere [47] in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum à civitate libera missum, sicâ percussum? Quod non minus, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certò scio.

Nec confero nunc in te unum omnia. Spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus. Plures sunt. Hoc & tu tibi confidis magis, & nos propè jure diffidimus. Quis Platorem [48] ex Oreftide, quæ pars Macedoniæ libera hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem [49] venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere,

---

sertat. de domib. Roman. sect. 2. Josephus Laurentius *Polimath. lib.* IV. *cap.* 16. Romanæ domus, præsertim divitum, haud quaquam in plures consurgebant contignationes: tecta habebant, non qualia videmus, fastigiata & declivia, sed plana, & constrata, adeoque apta insisti, ut ait Lipsius, ita denique conformata ut in ea adscendi posset ad spectandas pompas, apricandi causâ, deambulandi, dormiendi. Otiantes super tecta servi curiosos sæpe oculos alienas in domos immittebant, ut ille conqueritur, quem inducit Plautus *in Mil. Glor. Act.* II. *scen.* 2. Non timet Cicero, ne quis è sua familia sciens & volens exploret domestica Clodii vicini flagitia; vult cavere, ne quis, aliud agens, oculos eo visu inquinet: idcircò tollet *altiùs tectum*; quò enim in editiore loco stas, eò minùs introspicis ea, quæ ex adverso sunt depressa.

Quod addit: *Non ut ego te despiciam*, sic intelligo: Id faciam autem, non ut insultem tibi, téque desuper videam infra me positum; *Sed ne urbem adspicias.* Erat in monte Palatino Ciceronis domus *in conspectu totius urbis.* ANONYMUS.

bere, qui etiam medicis ſuis non ad ſalutem, ſed ad necem utatur?

Sed recitemus, quid ſequatur. *Fidem, & jusjurandum neglec-* 17
tum. Hoc quid ſit, per ſe ipſum non facilè interpretor: ſed ex eo, quod ſequitur, ſuſpicor de tuorum judicum manifeſto perjurio [50] dici: quibus olim erepti eſſent nummi, niſi à ſenatu præſidium poſtulaſſent [51]. Quare autem de his dici ſuſpicer, hæc cauſa eſt, quòd ſic ſtatuo, & illud in hac civitate eſſe maximè illuſtre atque inſigne perjurium, & te ipſum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuſcum conjuraſti [52], non vocari. Et video, in haruſpicum reſponſis hæc eſſe ſubjuncta, *Sacrificia vetuſta, occultáque, minus diligenter facta, pollutáque.* Haruſpices hæc loquuntur, an patrii, penatéſque dii? Multi enim ſunt, credo, in quos hujus maleficii ſuſpicio cadat. Quis præter hunc unum? Obſcurè dicitur, quæ ſacra polluta ſint? quid planiùs, quid graviùs, quid religioſiùs dici poteſt? *Vetuſta, occultáque.* Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac diſertum, ſæpius, cùm te accuſaret, uſurpaſſe, quàm hæc, quæ nunc ex Etruſcis libris in te converſa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod ſacrificium tam vetuſtum eſt, quàm hoc, quod à regibus æquale huic urbi accepimus? Quod autem tam occultum, quàm id, quod non ſolùm curioſos oculos excludit, ſed etiam errantes? quò non modò improbitas, ſed ne imprudentia quidem poſſit intrare? quod quidem ſacrificium nemo ante P. Clodium omni memoriâ violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aſpicere non horruit? quod ſit per virgines Veſtales, ſit pro populo Romano, ſit in ea do-

45. *De Alexandrinis*] Quos Romam miſſos Ptolomæus rex inſidiis pleroſque ſuſtulit. Dio. MANUT.

46. *Ab illo*] Ab ipſo Clodio. IDEM.

47. *E carcere*] Judices fecit, quo anno tribunus pl. fuit, eos, qui propter ſcelera in carcerem conjecti erant. IDEM.

48. *Platorem*] Vide in Piſonem.

49. *Imperatorem*] Piſonem.

50. *De tuorum judicum manifeſto perjurio*] Cùm te de inceſtu noviſſimo abſolverunt. MANUTIUS.

51. *Niſi à ſenatu præſidium poſtulaſſent*] Jocus in judices à Clodio corruptos, qui de ejus inceſtu judicaturi, cùm à ſenatu, quaſi vim timerent, præſidium poſtulaſſent; & Clodium tamen, nummis ab eo acceptis, poſtea abſolviſſent. Feſtivè Q. Catulus, cùm ex iis quemdam vidiſſet, *Quid vos*, inquit, *præſidium à nobis poſtulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis?* Epiſt. 14. lib. XV. ad Attic IDEM.

52. *Conjuraſti*] Unà juraſti.

mo, quæ eſt in imperio [53], fit incredibili cæremonia; fit ei deæ, cujus ne nomen quidem viros ſcire fas eſt: quam iſte idcirco Bonam dicit, quòd in tanto ſibi ſcelere ignoverit.

18 Non ignovit, mihi crede, non: niſi fortè tibi ignotum putas, quòd te judices emiſerunt excuſſum, & exhauſtum: ſuo judicio abſolutum, omnium condemnatum: aut quòd oculos, ut opinio illius religionis eſt, non perdidiſti. Quis enim ante te ſacra illa vir ſciens viderat, ut quiſquam pœnam, quæ ſequeretur illud ſcelus, ſcire poſſet? An tibi luminis obeſſet cæcitas, plus quàm libidinis? Ne id quidem [54] ſentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuiſſe, quàm hos flagrantes ſororis? Tibi verò, ſi diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deeſſe adhuc, non deorum. Homines te in re fœdiſſima defenderunt: homines turpiſſimum, nocentiſſimúmque laudarunt: homines propè confitentem judicio liberaverunt: hominibus injuria tui ſtupri, illata in ipſos [55], dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii pòſt in illum invictum [56] civem dederunt: hominum beneficia prorſus concedo tibi; ac majora non eſſe quærenda.

A diis quidem immortalibus quæ poteſt homini major eſſe pœna furore, atque dementiâ? niſi fortè in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, & conſumi, graviores deorum immortalium iras ſubire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non ſunt illi ejulatus & gemitus Philoctetæ [57] tam miſeri, (quanquam ſunt acerbi) quàm illa exultatio Athamantis [58], & quàm ſomnium [59] matricidarum. Tu, cùm furiales in concionibus voces mittis, cùm domos civium evertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cùm ædes ſacras inflammas, cùm ſervos concitas, cùm ſacra, ludóſque conturbas, cùm uxorem ſororémque non diſcernis, cùm, quod ineas cubile, non ſentis,

53. *In imperio*] Non quòd Pontifex Maximus re ipsâ imperium haberet: ſed quòd eo anno Cæſar Pontifex Max. erat Prætor, & in Conſulis, aut Prætoris domo fieri ea ſacra ſolebant. FERRAT.

54. *Ne id quidem*] Satius eſt, cæcum eſſe, ut illum Appium, quàm flagrantes libidine oculos habere, ut Clodium. ID.

55. *Illatâ in ipſos*] Cæſarem deſignat, qui uxorem quidem dimiſerat, quaſi à Clodio ſtupratam; eidem autem quaſi arma miniſtraverat in Ciceronem. IDEM.

ſentis, cùm baccharis, cùm furis, tum das eas pœnas, quæ ſolæ ſunt hominum ſceleri à diis immortalibus conſtitutæ. Nam corporis quidem noſtri infirmitas multos ſubit caſus per ſe: denique ipſum corpus tenuiſſima ſæpe de cauſa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miſerior es, cùm in omnem fraudem raperis oculis, quàm ſi omnino oculos non haberes.

Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruſpices commiſſa eſſe 19
dicunt, ſatis eſt dictum; videamus, quid iidem haruſpices à diis jam immortalibus dicant moneri. Monent: *Ne per optimatium diſcordiam, diſſenſionémque, patribus, principibúſque cædes, periculáque creentur, auxilióque diminuti deficiantur: quare ad unum imperium provinciæ redeant, exercitúſque pulſus, diminutióque accedat.* Haruſpicum verba ſunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium diſcordiam molitur? idem iſte: nec ulla vi ingenii, aut conſilii ſui, ſed quodam errore noſtro; quem quidem ille, quòd obſcurus non erat, facilè perſpexit. Hoc enim etiam turpius afflictatur reſpublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis à forti adverſario vulneribus adverſis, cadere videatur.

Tib. Gracchus convellit ſtatum civitatis. Quâ gravitate vir! quâ eloquentiâ! quâ dignitate! nihil ut à patris, avíque Africani præſtabili inſigníque virtute, præterquàm quòd à ſenatu deſciverat, deflexiſſet. Secutus eſt C. Gracchus. Quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatémque eſſe converſa. Ipſe L. Saturninus ita fuit effrenatus, & penè demens, ut auctor eſſet egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandóſque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut poſſet, vel ut prudentes errarent,

56. *Invictum*] Pompeium.

57. *Philoctetæ*] Qui pede ſagittâ Herculis vulnerato, in Lemno jacebat.

58. *Athamantis*] Qui, læſâ Junone, furore correptus fuerat. FERR.

59. *Somnium*] Oreſtem, & Alcmæonem; qui matres ſuas interfecerant, triſtia omnia, terráque ſomniantes finxerunt, quod ſolet ſceleratis contingere. IDEM.

vel ut boni minus bene ſentirent, perficere, dicendo. Cum his conflictari, & pro ſalute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, moleſtum: ſed habebat ea moleſtia quandam tamen dignitatem.

Hic verò, de quo ego ipſe tam multa nunc dico, prô dii immortales! quid eſt? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, ſi cadet, (quod dii omen obruant!) à viro tamen confecta videatur? qui poſt patris mortem, primam illam ætatulam ſuam ad ſcurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantiâ expletâ, in domeſticis eſt germanitatis ſtupris volutatus: deinde jam robuſtus, provinciæ ſe, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum [60] contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines, Barbarorúmque ſatiavit: pòſt, exercitu L. Luculli ſollicitato per nefandum ſcelus, fugit illinc, Romǽque, recenti adventu ſuo, cum propinquis ſuis decidit [61], ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſimè prævaricaretur [62]. Inde cum Murena ſe in Galliam contulit: in qua provincia mortuorum teſtamenta conſcripſit, pupillos necavit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones, ſocietatéſque conflavit. Unde ut rediit, quæſtum illum maximè fœcundum, uberémque, campeſtrem, totum ad ſe ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbiſſimè populum, idémque vir clemens diviſores [63] omnium tribuum domi ipſe ſuæ crudeliſſima morte mactaret.

Exorta eſt illa, reipublicæ, ſacris, religionibus, auctoritati veſtræ, judiciis publicis funeſta quæſtura: in qua idem iſte Deos, hominéſque, pudorem, pudicitiam, ſenatûs auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus (ô miſera tempora, ſtultáſque noſtras diſcordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus eſt aditus ad popularem jactationem, atque aſcenſus. Nam Tib. Graccho invidia Numantini fœderis,

60. *Piratarum*] Captus eſt à piratis, qui plerumque Cilices. Ferr.

61. *Decidit*] Metu accuſationis à propinquis ſuis pecuniam extorſit. Nam *decidere* eſt mutuo conſenſu litem dirimere, ut unicuique ſua portio contingat. Idem.

62. *Prævaricaretur*] Accuſaverat Catilinam de repetundis. Idem. Vide lib. I. ad Attic. epiſt. 2.

63. *Diviſores*] Pro numero tribuum, quidam Romæ erant diviſores legibus conſtituti, qui legitimas à principibus factas plebi largitiones dividerent. His porrò & ad corrumpenda ſuffragia utebantur Candidati, & hic dicitur quæſtus campeſtris. Idem.

64. *A crocota*] Simulaverat Clodius, ſe unam

ris, cui feriendo, quæstor C. Mancini consulis cùm esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatûs severitas dolori, & timori fuit: istáque res illum, fortem & clarum virum, à gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuratione senatus amovit, eíque rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caióque Julio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longiùs, quàm voluit, popularis aura provexit.

Fuit in his omnibus causa, etsi non justa, (nulla enim po- 21
test cuiquam malè de republica merendi justa esse causa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius à crocota [64], à mitra, à muliebribus soleis, purpureísque fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro, est factus repentè popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, à diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

Quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum senatus principi Cn. Pompeio, sententiam dicenti, excluserat, acerriméque una voce ac mente restiterat: id post dissidium [65] optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itáque permutatum est, ut, quod frater consul ne fieret [66], obstiterat [67]: quod affinis [68] & sodalis, clarissimus vir, qui illum reum

unam esse ex psaltriis & ancillis: hinc crocotam vestem crocei coloris, & mitram capitis integumentum, & fasciolas, & strophium quasi ad cohibendas papillas, & soleas, quibus pro calceis utebantur mulieres, assumpserat. IDEM.

65. *Post dissidium*] Quæ discordia cœpit Cæsare & Bibulo Coss. IDEM.

66. *Consul ne fieret*] Sensus erit apertior, si legas, *consul*, *ne fieret*, &c.

67. *Obstiterat*] Cùm traduceret ad plebem Clodium C. Herennius Tribunus pl. restitit Q. Metellus frater illius patruelis. *Ad Attic.* I. 17. FERRAT.

68. *Affinis*] Pompeius, cujus filius Appii filiam in matrimonio habebat. IDEM.

reum non laudarat, excluserat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: & eo fecisse auctore [69] se diceret, cujus auctoritatis neminem posset poenitere. Injecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae, petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. Haec enim certè petebantur, cùm in me, cognitorem [70] harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis, & fumantem videretis.

22 Non sedabantur discordiae: sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solùm, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non finit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat, ut se modò his, modò vendat [71] illis: nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? Illos homines sapientissimos, gravissimósque miror: primùm, quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de republica saepe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde, quòd existimant, perditi hominis profligatíque maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cujusquam gloriam, dignitatémque violari: postremò, quòd non sen-

69. *Auctore*] Pompeio, qui fuerat in auspicio Caesari legem Curiatam ferenti de adoptione Clodii. Ferrat.

70. *Cognitorem*] Defensorem: nam ea omnia Consul Cicero tutatus fuerat. Idem.

71. *Ut se ... vendat*] Quid est *se alicui vendere?* Sed *venditare se alicui*, est alicujus gratiam captare, sive ostendendo merita, sive offerendo officia, vel aliquem demereri, ac sibi devincire. C. Nep. *Non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit.* Mihi itaque persuasum est Ciceronem scripsisse, *ut modò se venditet his, modò illis*, ut etiam Manutius conjecit. Graevius.

72. *Violentos*] Quidam libri non *violentos*, sed *volaticos*, habent, id est, instabiles, ut Sturmius interpretatur, & Clodii impetus, quos modò in hunc, modò in illum faciebat, bene volatici nominantur. Sic ad Atticum lib. 13. epist. 25: *O Academiam volaticam, & sui similem, modò huc, modò illuc.* Fabrit.

ſentiunt id, quod tamen mihi jam ſuſpicari videntur, illius furentes ac violentos [72] impetus in ſe ipſos poſſe converti.

Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibuſdam hærentia tela in republica [73], quæ quandiu hærebant in uno me, graviter equidem, ſed aliquanto leviùs ferebam. An iſte, niſi primò ſe dediſſet iis, quorum animos à veſtra auctoritate ſejunctos eſſe arbitrabatur; niſi eos in cælum ſuis laudibus præclarus auctor extolleret; niſi exercitum C. Cæſaris, in quo fallebat, ſed eum nemo redarguebat, niſi eum, inquam, exercitum ſignis infeſtis in curiam ſe immiſſurum minitaretur; niſi Cn. Pompeio adjutore, M. Craſſo auctore, quæ faciebat, facere clamaret: niſi conſules cauſam conjunxiſſe ſecum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam ſceleratus reipublicæ vexator eſſe potuiſſet?

Idem, poſteaquàm reſpirare vos à metu cædis, emergere au- 23
ctoritatem veſtram è fluctibus illis ſervitutis, reviviſcere memoriam ac deſiderium mei vidit, vobis ſe cœpit ſubitò fallaciſſimè venditare. Tum, leges Julias contra auſpicia latas, & hîc, & in côncionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat [74]; quam cæcus amentiâ non videbat. Producebat fortiſſimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cælo ſempérne ſervaſſet? ſemper ſe ille ſervaſſe dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata eſſent, recténe lata eſſent? illi vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: ſed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longiùs proceſſit: in ipſum Cn. Pompeium, auctorem, ut prædicare eſt ſolitus, conſiliorum ſuorum, invehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis.

Tum

73. *Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibuſdam hærentia tela in republica*] Hunc locum conjecturâ ductus, ſententiam ipſam ſubſecutus, veſtigia ſcripturæ & veteris, & vulgatæ perſecutus, ſanè quàm feliciter reſtitui: *Atque ex hac à me nonnullorum alienatione, & quibuſdam occultis odiis hærent etiam tela in republica.* Quis enim non videt hanc ſcripturam eſſe corruptam? *Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibuſdam hærentia tela in republica,* &c. LAMB. Locum eſſe corruptum nemo non videt. Si ſic ſanari poſſit, ut ſanandum cenſuit Lambinus, nihil tam inquinatum eſt, quod non facile poſſit à quovis non imperitiſſimo purgari. GRÆV.

74. *Totum ejus tribunatum continebat*] Nam ſi curiata lex vitio lata, plebeius eſſe Clodius non potuit, ergo nec tribunus plebis. MANUT.

Tum verò eſt ratus ſe poſſe, quoniam togatum [75] domeſtici belli extinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum, hoſtiúmque victorem affligere. Tum eſt illa in templo Caſtoris ſcelerata, & penè deletrix hujus imperii ſica [76] deprehenſa. Tum ille, cui nulla hoſtium diutiùs urbs unquam fuit clauſa, qui omnes anguſtias, omnes altitudines, omnium objecta tela, ſemper vi & virtute perfregit, obſeſſus eſt ipſe domi; méque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, conſilio & facto ſuo liberavit. Nam, ſi Cn. Pompeio, viro uni omnium fortiſſimo, quicunque nati ſunt, miſerum magis fuit, quàm turpe, quamdiù ille tribunus plebis fuit, lucem non aſpicere, carere publico, minas ejus perferre, cùm in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram porticum [77], quæ Palatio reſponderet; certè mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reipublicæ glorioſum.

24 Videtis igitur, hominem per ſeipſum jampridem afflictum, ac jacentem, pernicioſis optimatium diſcordiis excitari: cujus initia furoris, diſſenſionibus eorum [78], qui tum à vobis ſejuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatûs, etiam poſt tribunatum, obtrectatores [79] eorum, atque adverſarii defenderunt: ne à republica reipublicæ peſtis removeretur, reſtiterunt: etiam, ne cauſam [80] diceret: etiam, ne privatus eſſet [81]. Etiámne in ſinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac peſtiferam habere potuerunt? Quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim, ſic hoc vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus, accipiat, ut à me dicitur: dicam quidem certè, quod ſentio. Mihi, medius fidius, tum de illius ampliſſima dignitate detrahere, cùm maximis laudibus efferebat, videbatur.

Utrùm tandem C. Marius ſplendidior, cùm eum C. Glaucia laudabat, an cùm eundem iratus poſtea vituperabat? An ille

---

75. *Togatum*] Ciceronem.

76. *Sica*] Pro Milone, cap. 7.

77. *Alteram porticum*] Everſa Pompeii domo quæ erat in Carinis, ſicuti, everſa mea, porticum fecerat in Palatio. MAN.

78. *Eorum*] Cæſaris, Pompeii, Craſſi, qui tum ab Optimatibus diſſentiebant. ID.

ille demens, & jampridem ad pœnam exitiúmque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quàm in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cùm alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potiùs deformat? Certè laudat, & unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloriâ dicit: & significat, se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam.

Quod ego quanquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, ampliùs ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eámque causam in tot tantísque sceleribus connivebant, & nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inverterit. Nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se anteà venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

Quas ego alias optimatium discordias à diis immortalibus 25
definiri putem? Nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt. *Deteriores*, *repulsos*, quod jam audietis, hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longéque à communi salute disjunctæ. Quare, cùm dii immortales monent de optimatium discordiis: de clarissimorum, & optimè meritorum civium dissensione prædicunt. Cùm principibus periculum, cædémque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis.

79. *Obtrectatores*] Ii, quos jam sæpe nominavi, Bibulus, Cato, Domitius. IDEM.

80. *Ne causam*] Ne judicium fieret, cùm accusaretur à Milone de vi. IDEM.

81. *Ne privatus esset*] Nam cùm ante Clodii judicium comitia ædilitia fieri voluerunt, ædilis curulis, ut crearetur, effecerunt. IDEM.

Vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adjungitur. Etiam, ne in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturáque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus & fortissimus, L. Sylla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. Utrisque horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sylla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quanquam rempublicam recuperavit.

Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum: diffident principes: captatur occasio. Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus expectant. Qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia, ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc è civitate discordia. Jam omnes isti, qui portenduntur metus, extinguentur: jam ista serpens, quæ tum hîc delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa atque illisa morietur.

25 Monent enim iidem, ne occultis consiliis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi fortè existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantámque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenúsque inconsideratissimæ ac dementissi-

82. *Justitium illud conceptum*] Hunc locum interpolarunt scioli. Erfurt. Franc. & ed. prima: *Justitium illud concoctum.* Hoc est, longâ & crebrâ deliberatione in conventiculis gregalium agitatum. GRÆV.

83. *Fonteiano nomine.*] Quia Fonteiam in gentem adoptatus. MANUTIUS.

84. *Sollemnes mensas*] Novi dies, ludos, sacra, religiones sollemnes. Sed quid sint *mensæ sollemnes*, non capio: quamvis possis fortè explicare, quibus sollemniter utuntur in illis sacris Bonæ Deæ. Sed sic veteres non loquebantur. Non frustrà tot veteres libri, in quibus est Erfurt. & Francii, *solia, mensas*, &c. Sanè *solia* in sacris locum habuisse, & ea fuisse ornata, & strata, æquè

mentissimæ temeritatis. Veruntamen nocturnis vigiliis, etiam, coitione hominum, justitium illud conceptum [82], ac meditatum est. Mementote, Patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

Sequitur illud, *Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur.* Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, pòst docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. Nam id quidem multis sæpe optimis civibus, atque honestissimis viris, accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissimè largientes, non solùm alieni, sed etiam sui vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit.

Deteriores cavete: quorum quidem magna est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio, fictis, conquisitisque vitiis deformatum, vellet inducere, nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multáque in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret.

Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm na- 27
tura conciliat. Eodem enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc cælesti spiritu augemur, & certam in sedem civitatis, ac libertatis ascribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine [83] obruit. Deorum ignes, sollemnes mensas [84], abditos ac penetrales focos, occulta & ma-

què ut lectos, ostendit Tacitus XV. Hist. cap. 44. *Sellæ* illæ dicebantur, & *solia*. Hinc quæ Tacitus vocat & Glossarum Græcarum auctor *sellisternia*, Festus dicit *solisternia*. Imprimis *solia hæc* & *sellæ* tribuebantur Deabus, ut lecti Diis. Valer. Max. II, 1: *Feminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant, quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit. Nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad cœnam invitantur.* Sic solia, nihil aliud sunt quàm sellæ, quæ sternebantur Diis, quale solium videtur etiam habuisse *Bona Dea*. GRÆVIUS.

ribus non invisa solùm, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idémque earum [85] templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur.

Quid de patria loquar? qui primùm eum civem vi, ferro, periculo, urbe, omnibus patriæ præsidiis depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissimè judicaveratis: deinde everso senatûs, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentísque publicæ, vi, cæde, incendiísque pervertit: sustulit duas leges, Æliam & Fusiam, maximè reipublicæ salutares: censuram extinxit [86]: intercessionem removit [87]: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit, inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

Quid verò? ea, quanta sunt, quæ in ipsum se scelera; quæ in suos edidit? Quis minùs unquam pepercit hostium castris, quàm ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm istius ætas fuit? quis unquam nepos tam liberè est cum scortis, quàm hic cum sororibus, volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum, Brogitarorúmque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, támque jejunis, quàm, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis Rostra ipsa mandentem?

Quare, id quod extremum est in haruspicum responsis, *Providete, ne reipublicæ status commutetur.* Etenim vix hæc si undique

---

85. *Earum*] Nympharum.

86. *Censuram exstinxit*] Tulit enim, ne quem censores in senatu legendo præterirent, néve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. Vide Orat. in Pisonem. MANUTIUS.

87. *Intercessionem removit: auspicia delevit*] Quod utrumque lege Ælia & Fusia confirmabatur. IDEM.

dique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris cohærebunt.

Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligen- 28
tiam senatûs, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. Ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta [88] tenentur à paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustrà posthac requiretis.

Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi concordiâ, retinere possumus. Nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitûs, aut servitutis. Quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, Patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, & has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere. Sed tamen facilè tacentibus cæteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est.

Quòd si cætera magis pervulgata nos sæpe, & leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut deus aliquis delapsus è cælo, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitûs ejus, quem Latinienses nuntiarunt:

88. *Suffragia descripta*] Sententia est: Ità corrupti sunt plerique cives, ut patiantur se induci ad suffragandum, quibus illi pauci bene volunt. Itaque *suffragia descripta sunt*, est, imperatum & injunctum quasi est singulis civibus suum suffragium, cui debeant suo suffragio commodare. Sic alibi *describere civitatibus pecuniam*, *tributa*, *milites*, jubere quantum debeat pecuniæ, tributorum, militum, singula civitas conferre. Graevius.

recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibusdam multis, metuendísque rebus. Hæc eadem profectò, quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc penè oratio judicanda est, cùm ipse mundus, cùm aër, atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes [89] & obsecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultrò nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiæque placandæ.

89. *Procurationes*] Expiationes, placationes. MANUTIUS.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

ARGUMENTUM.

Cùm ædilitatem simul peterent Cn. Plancius, & M. Juventius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus. Quâ ille commotus ignominiâ, Plancium de sodalitiis accusavit, quod inter ambitûs crimina gravissimum est, ut inter crimina majestatis perduellio. Patrocinium Cicero suscepit, egítque causam diligenter, memor ejus temporis, quo quæstor in Macedonia Plancius ejectum lege Clodiâ complexus est, fovítque omni genere officii. Hanc orationem, & eam pro Scauro habuit eodem anno. Quæsi-

Quæsitor hac in causa fuit C. Alfius, ab accusatore editus; ut ipsa declarat oratio: & ipsi quoque judices, editicii dicti: hanc enim Licinia lex facultatem accusatori dabat in crimine de sodalitiis. MANUTIUS.

CUM propter egregiam & singularem Cn. 1
Plancii, Judices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandémque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix; dolebam, Judices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam salutem atque vitam suâ benevolentiâ, præsidio, custodiáque texisset.

Nunc autem vester, Judices, conspectus, & consessus iste reficit, & recreat mentem meam, cùm intueor & contemplor unumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit: cujus non extet in me summum meritum; cui non sim obstrictus memoriâ beneficii sempiternâ. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maximè salvum videre voluerunt: sæpiúsque, Judices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum & dignitatis, & salutis meæ, reum sibi hunc potissimùm delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur.

Quanquam mihi non sumo tantum, Judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo. Sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda: petam à vobis, Judices, ut, cujus misericordiâ salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam,

me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa majores suscipio, quàm in cæteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus ac meam tueri debeo: sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura penè, quàm de re, reóque dixerunt.

2 Quanquam, Judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbet. Non enim timeo, ne, quia perrarò grati homines reperiantur, idcirco, cùm me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. Quæ verò ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quàm à me ipso prædicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, Judices, & modicè, ne quid ipse offendam; & tum denique, cùm respondero criminibus [1], ne non tam innocentiâ reus suâ, quàm recordatione meorum temporum, defensus esse videatur.

Sed mihi in causa facili, atque explicatâ, perdifficilis, Judices, & lubrica defensionis ratio proponitur. Nam, si tantummodò mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro, tantáque amicitiâ molestum. Vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diù est, ut idem amici semper velint. Neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum. Mihi autem non modò id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multò illud magis, quòd in ea causa contrà dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio.

Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo

1. *Cùm respondero criminibus*] Non erant *crimina*, quibus respondebat. Rectius igitur Erfurtensis: *cùm respondero omnibus*, nimirum accusatoribus, qui plura penè de me, quàm de reo dicunt. GRÆVIUS. *Crimen* dicitur id omne quod reo alicui objicitur. Quare non est cur dicto simus audientes. OLIVETUS.

2. *Hujus dignitatis*] Legendum videtur *huic*, ut annotavit pater meus. JAC. GRONOVIUS.

cedo illius ornamentis, quæ multa & magna sunt, non solùm hujus dignitatis [2] jactura facienda est, sed etiam largitionis [3] recipienda suspicio est. Sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optimè de me meriti salus deferenda est.

Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confi- 3
tear in causa, si te aut à Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu non dignitatis [4] judicem putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. Utinam verò semper esset! sed est perrarò: & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentiâ & gratiâ petitorum honos paritur; non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet.

Quanquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de jure populi, qui & potest, & solet nonnunquam dignos præterire, nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores [5] essent comitiorum, id haberent judices; vel quod multò etiam minùs est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores [6] non

3. *Largitionis*] De qua Plancius accusatur. Nam si dignitate non vicit, reliquum est, ut comitia corruperit. MAN.

4. *Tu non dignitatis*] Lambinus legit, *túne æquum dignitatis*, &c. Manutius, *tu non inanem dignitatis*, & negationem refert ad *inanem*, non ad verbum *putas*. Grævius, *an tu dignitatis*, legendum existimat.

5. *Reprehensores*] Corrigebant quæ perperàm in comitiis erant facta. GRÆV.

6. *Auctores*] Hoc est, ea vel probabant vel irrita judicabant. FERRAT.

erant facti: nunc postulatur à vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quanquam, quâ nolui, januâ sim ingressus in causam, sperare videor tantum absuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te ut potiùs objurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ullâ contumeliâ coner attingere.

4 Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. Si, medius fidius, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent, graviùs de te judicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo judicatum esse videatur. Non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratiâ: cedit precibus: facit eos, à quibus est maximè ambitus. Denique, si judicat, non delectu aliquô, aut sapientiâ ducitur ad judicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: sempérque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cùm te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.

At fueris dignior, quàm Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paulò pòst, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non judicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare sæpius, quàm quid cuique à republica videatur deberi.

---

7. *M. Seium*] Qui damnatus in privata aliqua causa partem bonorum amisit, ut ne censum quidem equestrem in posterum habuerit. FERRAT.

8. *Ignobilem*] Ignobiles Mallii: nobiles Manlii. De eadem re sic pro Murena: *Quis L. Philippum, summo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientiâ, integritate antecellentem, à* Cn.

beri. Sin autem mavis esse judicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum.

Malè judicavit populus. At judicavit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi & sapientissimi cives tulerunt. Est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipuéque hujus principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrûm est autem, qui in hac tempestate populi jactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potiùs, quàm meâ, disputem. Qui si tecum congrediatur, & si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non antepolui: sed, cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te splendore & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At verò te ille ad sua instituta, suorúmque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse. M. Seium [7], qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro, non dico C. Seranum non stultissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed C. Manlium, non solùm ignobilem [8], verùm sine virtute, sine ingenio, vitâ etiam contemptâ, ac sordidâ.

Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis [9]. Me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: &, quò

 plus

Cn. Mallio. Et hic autem, & in ea pro Murena, ejecto *Manlio*, *Mallium* restitui. Et in ea quoque pro Sex. Roscio, *Mallius Glaucia quidam*, cùm antea legeretur, *Manlius*, reposui. Quia Manliorum nota nobilitas, Mallii autem perobscuri: in quo nostram opinionem veterum librorum adjuvat auctoritas. MANUT.

9. *Cyrenis*] Quæstor. IDEM.

plus intererat, eò plus aberas à me. Certè non videbam. Deinde ſitientem me virtutis tuæ deſeruiſti, ac dereliquiſti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam & virtutem requirebant: quam petitionem cùm reliquiſſes, ſi hoc judicaſti [10], tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe; de virtute tua dubitavi: ſi nolle; de voluntate. Sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti; ego quoque, inquam, & reſpublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe poſſis. Ædiles quicunque erunt, idem mihi, quod oſtenderas [11]: aut, ſi [12], quod mea minus intereſt [13], id te magis fortè delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed ampliſſimos honores, ut pro dignitate tua conſequare, condiſcas cenſeo mihi paulò diligentiùs ſupplicare.

6 Hæc populi oratio eſt, mea verò, Laterenſis, hæc: Quare victus ſis, non debere judicem quærere, modò ne largitione ſis victus. Nam, ſi, quotieſcunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam eſt, quòd populo ſupplicetur: nihil, quòd diribitio, nihil, quòd ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum expectetur: ſimul ut qui ſint profeſſi, video quid dicam. Hic familiâ conſulari eſt, ille prætoriâ: reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes ſine macula, ſunt æquè boni viri, atque integri: ſed ſervari neceſſe eſt gradum. Cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. Sublata ſunt ſtudia, extinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus,

10. *Si hoc* indicaſti] Quis ita legendum eſſe non videt? Eſt enim hujus dilemmatis vis hujuſmodi. Cùm reliquiſti petitionem tribunatûs pl. indicaſti horum duorum alterum: vel te in tanta tempeſtate non poſſe rempublicam gubernare, vel te nolle. Si indicaſti te non poſſe, de virtute tua dubitavi: ſi te nolle, de voluntate. At ſi legatur, *judicaſti*; vide, quæſo, lector, quàm ſit abſurda tota hæc oratio, & ſententia futura. Si judicaſti te non poſſe rempublicam gubernare, de virtute tua dubitavi. Poteſt enim aliquis judicare ſe quippiam efficere non poſſe, & tamen ita occultè, atque obſcurè, ut alios celet. Sed demus hoc membrum tolerabile eſſe. Id, quod deinceps ſequitur, quis feret? ſi judicaſti te nolle, &c. Quid hoc eſt, judicare ſe nolle? quis ita loquitur? nónne ſimile eſt, ut ſi quis diceret, Arbitror me nolle hoc, vel illud facere?

bus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum & immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus?

Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; dátque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quàm ille, dignior, perquàm grave est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic, credo, quod agitur, quod satis est judici; hic factus est. Cur iste potiùs, quàm ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere: Non rectè. Nam quid assequerer, si illâ extremâ defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & do- 7
ceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus ortis hoc nostro equestri loco? Possúmne eripere orationi tuæ contentionem vestrûm, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam aliquando, criménque deducere? Si, quòd equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum

 filii

cere? quô quid absurdius dictu? Quare sic legendum esse contendo, non libris solùm omnibus, verùm etiam malevolis, & sciolis omnibus reclamantibus atque invitis. LAMBINUS. Erfurt. *judicasti*. Omnino bene. *Judicasti* te nolle, est constituisti, decrevisti te nolle. GRÆVIUS.

11. *Idem mihi, quod ostenderas*] Oratio præcisa est. Subintelligendum enim est *præstabunt*, aut aliquid simile: nisi si quis dicat omissum esse, & desiderari. LAMB. Integrat hunc locum egregiâ clausulâ Turingicus liber. GRUT. *Idem mihi sunt & judices parati: tribuni plebis permagni interest qui sint. Quare aut redde mihi, quod ostenderas: aut*,

12. *Aut, si*] Vel, si quoquo modo vis esse Ædilis, pete rursus, & dabo. FERR.

13. *Quod mea minus interest*] Minus enim prodesse mihi potes in ædilitate, quàm in tribunatu. MANUTIUS.

filii petiverunt. Nihil dico amplius. Hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm irascare, qui longissimè à te absuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cùm ego ad Fabium fornicem [14] impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potiùs, quàm ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas.

Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiæque contentio, quâ abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? Sed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus, & aliàs, & in consulatûs petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utrâque familiâ consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? Etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus.

8 Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares: in quibus est etiam Juventia: quot è reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est è præfectura Atinati [15], non tam priscâ, non tam honoratâ, non tam suburbanâ.

---

14. *In summa sacra via ... ad Fabium fornicem*] A Palatio, seu colle Palatino, in quo domus erat Ciceronis, in forum descendebatur. At forum erat *Regia*, seu domus Numæ. Ad Regiam *Fornix Fabius*, vel *Fabianus*, ut Asconius vocat, hoc est, arcus à Fabio censore constructus eo, qui à devictis Allobrogibus cognominatus est Allobrogicus. Plura de his Alexander Donatus, *Rom. vet. ac rec. lib.* 11. *cap.* 12. ANONYMUS.

15. *E præfectura Atinati*] Præfectura erat urbs Italiæ, in quam mittebatur Româ præfectus, qui eam administraret, secundum leges à Romanis præscriptas, & qui jus in illa diceret. Vide Sigon. de antiquo jure Italiæ II, 10, & sequentibus. Atina verò est urbs Volscorum in Latio, in monte ad Lirim posita; etiam nunc retinet antiquum nomen, non nunquam *Atino* dicitur. Vide Cluver. Italiam antiquam, 111, 8. GRÆV.

16. *Num de tot* Fabiis *gloriari*] Fabii non Tusculo orti sunt, sed ante ipsam Urbem conditam in ejus sede inter Romuli & Remi comites agitarunt: immò eo loci ex Evandri, ut nonnulli volunt, filia ab Hercule procreati, & postea expulsis Regibus inter primos patricios gloriâ, dignitate,

banâ. Quantum intereſſe vis ad rationem petendi? Primùm, utrùm magis favere putas Atinates, an Tuſculanos, ſuis? Alteri (ſcire enim hoc propter vicinitatem facilè poſſum) cùm hujus ornatiſſimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cùm prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, ſed etiam in præfecturam illam, ſellam curulem attuliſſet: mirandum in modum lætati ſunt. Alteros (credo, quia refertum eſt municipium conſularibus: nam malevolos non eſſe certò ſcio) nunquam intellexi vehementiùs hoſpitum ſuorum honore lætari.

Habemus hoc nos: habent noſtra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipſi, montéſque faverunt. Num quando vides Tuſculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio, municipe ſuo, num de tot Fulviis [16] gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incideris, etiam ſi nolis, erit tamen tibi fortaſſe etiam de nobis aliquid, aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit ſtudia ſuorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam ſaturatis honoribus eſſe potuerunt.

Deinde tui municipes ſunt illi quidem ſplendidiſſimi homines: ſed tamen pauci, ſi quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus præfectura, plena virorum fortiſſimorum, ſic ut nulla totâ Italiâ frequentior dici poſſit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, Judices, in ſqualore & luctu ſupplicem vobis. Hi

---

tate, Conſulatibus floruerunt. Rectè Pighius, quòd de *Fulviis* plebeiis & obſcuris origine ſuâ, non *Fabiis* illuſtribus & patriciis loqui Ciceronem autumat: ideóque id quod unum rectè tentavit Pighius, accipere debuiſſet Gruterus, non autem repudiare, præferendo *Fabiis*, de quibus ut ex nullo municipio, adeóque nec Tuſculo ortis, nulli municipes gloriari poterant. Reponendum omnino *Fulviis*, qui tamen non Tiburtes, ſed Tuſculani origine fuerunt. Etenim primus Fulviorum in urbe Roma L. Fulvius Curvus, Coſ. A. U. C. 431. à Tuſculanis rebellantibus, quorum Conſul erat, tranſiit ad Romanos, & ab his eodem anno, quo hoſtis fuerat, Conſul Romanus triumphavit de ſuis popularibus. Diſertè hæc Plinius Hiſt. Nat. VII, 43. Atque hinc Cicero Philip. III, 6, Antonio Fulviam uxorem habenti, cùm is Octaviano *Aricinam matrem exprobraſſet*, objicit viciſſim uxorem *Tuſculanam*. *Tuſculana* hæc non alia eſt quàm Fulvia, quæ Antonii tunc uxor, & filia erat Fulvii Bambalionis, ac Semproniæ Tuditani filiæ. Perizonius *Animadv. Hiſt.* Proximè ad veram lectionem accedit Dreſdenſis, qui pro *Fabiis* legit *filiis*. Sed in Erfurtenſi eſt ipſum *Fulviis*, unde meritò id arripuimus. GRÆVIUS.

Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii, (nam plebem à judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum [17] Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum [18], sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

9 Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. Sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentiâ, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis, vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique nostra illa aspera, & montuosa, & fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdémque nunc à municipiis adsunt equites Romani publicè, cum legationis testimonio, nec minore nunc sunt sollicitudine, quàm tum erant studio. Etenim est gravius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solùm municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat: quibus è municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant [19], inveniuntur.

Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis est igitur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuriâ: vel quòd erat pater

---

17. *Non enim Tribum*] Non per sodalitia, & contra leges Tribum Terentinam Plancio confecerunt. Ferrat.

18. *Oculorum conjectum*] Admirationem populi. Idem.

19. *Qui carnem Latinis petant*] Ex Livio, & aliis notum est, sacrificio facto in monte Albano feriis Latinis, carnem cæsarum hostiarum municipibus, qui affuissent, distribui solitam. Manut.

ter is, qui est princeps jamdiu publicanorum: vel quòd is ab sociis unicè diligebatur [20]: vel quòd diligentissimè rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatúsque constabant: vel quòd illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur.

Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est) 10
non enim opibus, non invidiosâ gratiâ, non potentiâ vix ferendâ, sed commemoratione beneficii, sed misericordiâ, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum, tribubus submisi me, & supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. Valuit causa rogandi, non gratia. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maximè. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimùm essem usus: sed ut quasi parenti, & custodi meo. Non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo meâ restitutione lætatus est, nemo injuriâ doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.

Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cùm hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quòd C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus [21] eripuerunt; quòd tecto receperunt; quòd fessum inediâ, fluctibúsque, recrearunt: quòd viaticum congesserunt; quòd navigium dederunt; quòd eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, votísque omni-

20. *Vel quòd is à sociis unicè diligebatur*] Duas ob causas præcipuè habuit equestrem ordinem Plancius sui studiosum in honore; tum quia pater ejus publicanorum princeps, tum quia idem unicè diligebatur ab iis publicanis, quibuscum sæpe in redimendis vectigalibus fecerat societatem. Ii enim socii dicebantur, qui vectigal alicujus provinciæ communi nomine redimerent à censoribus, & à provincialibus exigerent. FERRAT.

21. *Ex impiis manibus*] Carnificis, qui missus fuerat ad eum interficiendum. ID.

omnibus profecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quòd me, vel vi pulsum, vel ratione cedentem, receperit, juverit, custodierit; his, & senatui, populóque Romano, ut haberent quod reducerent [22], conservarit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

11 Vitia mehercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt: ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot & tanta adjumenta huic honori fuisse mirère. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo & sanctissimo, atque omni laude & honore dignissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod, si adesset, non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis conjunctus; sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli: quibus cùm fuerit probatissimus, hodiéque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, quâ virtute, quâ constantiâ vir? L. Flaccus, qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, testimonióque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cùm missi sint ob aliam caussam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si prætò fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quàm si legationem & mandata sua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit, in parentum loco quæstoribus suis prætores

22. *Ut haberent*, quem *reducerent*] Sine mora hanc lectionem, quam in Erfurtensi inveni, recepi. Vulgati libri, *ut haberent* quod *reducerent*. GRÆV.

23. *Nunquam desideratus esset vehemens tribunus*] Laudabatur M. Cato, qui tribunus plebis effecerat, ne à Metello Nepote collega læderetur respublica; L. Ninnius, qui Clodii conatibus pro virili restiterat; Milo & Sextius, qui Clodianos tribunos in officio continuerant. Si Nepos, Clodius, aliique tribuni moderatè se gessissent in administranda republica, ut se gesserat Plancius; nunquam collega aliquis desideratus fuis-

tores esse oportere, officiis, benevolentiáque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quàm isti, quos tu jure laudas: sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus[23].

Omitto illa, quæ si minùs in scena sunt[24], at certè, cùm sunt 12
prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primùm cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multò secus parens liberis) amat verò, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctûs societatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? Quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutatâ? Atqui hæc sunt indicia solida, Judices, & expressa; hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio, & blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quàm domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoriâ: parem virtute, integritate, modestiâ; ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causâ: quod non crimen est, sed impunitum in maledico mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur Atinæ factum à juve-

fuisset, qui se illorum furori, atque amentiæ objiceret. Quid opus est vehemente tribuno, si nemo res novas seditiosè moliatur? Plancii laus inde nascitur, quòd nunquam è republica fuit, ejus conatum aliquem reprimi. FERRAT.

24. *Si minùs in scena sunt*] Est, si minùs in oculos incurrunt hominum. *Esse in scena* dicitur, quod oculos hominum in se convertit, ut plurimis notum sit & laudatum. Ovid. 1. de Trist. el. 9. *Scena manet dotes grandis, amice, tuas.* Cic. XII. ad fam. ep. 63: *Magnum theatrum habet ista provincia.* Omnibus patet, quicquid in illa provincia geritur. GRÆVIUS.

juvene, vetere quodam in ſcenicos jure, maximéque oppidano. O adoleſcentiam traductam eleganter! cui quidem cùm, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur. Emiſſus aliquis è carcere, & quidem emiſſus [25] per imprudentiam, emiſſus (ut cognôſtis) neceſſarii hominis, optimíque adoleſcentis rogatu: idem poſtea prætoris mandatu requiſitus. Atque hæc, nec ulla alia, ſunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis.

13 Pater verò, inquit, etiam obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam túa probitate, Laterenſis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obeſſe filio debeat? Qui ſi eſſet turpiſſimus, ſordidiſſimus, tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementes judices, & miſericordes: valeret, inquam, communi ſenſu omnium, & dulciſſimâ commendatione naturæ. Sed cùm ſit Cn. Plancius is eques Romanus, eâ primùm vetuſtate equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, ſummum in præfectura florentiſſima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ: deinde ut ipſe in legionibus P. Craſſi, imperatoris, inter ornatiſſimos homines, equites Romanos, ſummo ſplendore fuerit: ut poſtea princeps inter ſuos, plurimarum rerum ſanctiſſimus & juſtiſſimus judex, maximarum ſocietatum auctor [26], plurimarum magiſter: ſi non modò in eo nihil unquam reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia, tamen is oberit honeſtiſſimo filio pater, qui vel minus honeſtum, & alienum tueri, vel auctoritate ſuâ, vel gratiâ poſſit?

Aſperius, inquit, locutus eſt aliquid aliquando. Immò fortaſſe liberiùs. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi

25. *Emiſſus*] A Plancio, cùm tribunus plebis eſſet. A prætore autem requiſitus ad carcerem & cuſtodiam. ANON.

26. *Societatum auctor*] *Auctor* ſocietatum, eſt qui alios publicanos hortabatur ad conducenda vectigalia. Magiſter ſocietatis, qui ſociis non repugnantibus, arbitratu ſuo ſtatuebat de iis, quæ ad commune ſocietatis pertinebant. FERR.

27. *Q. Scævolam*] Qui cùm Aſiam regeret, ab injuriis publicanorum provinciales defendit. Vide, Cic. epiſt. ad Lentulum. Hinc in ejus honorem Aſiatici *Mucia* inſtituerunt. IDEM.

28. *Quòd auctiones eſſent*] Jocus in Granium, qui lætus eſſe deberet, cùm auctiones eſſent, unde ipſe tanquam præco lucrum faceret. MANUTIUS. Non fruſtrà dubitaverunt de hujus loci integritate, quamvis veram ſcripturam non potuerint invenire. Et qui

hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani ſe ferre non poſſe? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, ſe erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobiliſſimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam [27], virum omnibus ingenio, juſtitiâ, integritate præſtantem, aſperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem?

Conſuli P. Naſicæ præco Granius, medio in foro, cùm il- 14
le, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet: an quòd auctiones eſſent [28]? Immò verò, inquit, quòd legiones [29]. Idem tribuno plebis, potentiſſimo homini, M. Druſo, ſed multa in rempublicam molienti, cùm ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſsétque, Quid agis, Grani? Reſpondit, Immò verò, tu Druſe, quid agis [30]? Ille L. Craſſi, ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impunè. Nunc uſque eò oppreſſa veſtrâ arrogantiâ civitas eſt, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non ſit conceſſa libertas.

Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? Quid eſt autem unquam queſtus, niſi cùm à ſociis, & à ſe injuriam [31] propulſaret? Cùm ſenatus impediretur, quò minùs, id quod hoſtibus ſemper erat tributum, reſponſum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: ſed eum ipſum dolorem hic tulit paulò apertiùs. Communis ille ſenſus in aliis fortaſſe latuit: hic, quod cum cæteris animo ſentiebat, id magis, quàm cæteri, & vultu promptum habuit, & linguâ.

quì poſſet ſine meliore libro, quem ex Turingia bona nobis obtulit fortuna. Is ſic habet: *An quòd rejectæ auctiones eſſent? Imò verò, inquit, quòd legationes.* Quòd dilatæ ſint propter juſtitium auctiones, alter reſpondebat, imò verò quòd legationes ſunt rejectæ, hoc eſt non auditæ. Ambiguitas eſt in *rejicere*, quod eſt differre, & non admittere. Æquè malè *eſſent* referretur ad legiones, quàm *ceſſent*. GRÆV.

29. *Quòd legiones*] Quæ ſcribuntur edicto juſtitio. MANUT.

30. *Tu, Druſe, quid agis?*] Pro, quid turbas? quid in rep. moliris? IDEM.

31. *Injuriam*] Quòd petentibus publicanis, ut induceretur locatio, quia nimium magno conduxiſſent, nullum à ſenatu reſponſum daretur. Hac de re Cic. ad Attic. I. 15. 16. IDEM.

Quanquam, Judices, (agnoſco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta ſunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non ſtudio adductus, ſed contentione dicendi, aut laceſſitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, ſi non perſacetum, attamen fortaſſe non ruſticum: quod quiſque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem, ſi quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, & homine ingenuo dignum atque docto, non aſpernor. Stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus ſcivit legem de publicanis [32], tum, cùm vir ampliſſimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit: quis non tulit publicanus? Si, quia primus ſcivit: utrùm id fortis

32. *Legem de publicanis*] Quam tulit C. Cæſar conſul, ut publicani tertiâ pecuniæ debitæ parte relevarentur. Quo facto equeſtrem ſibi ordinem adjunxit, cùm & populum antea teneret. MANUT.

33. *Ordinis*] Equeſtris.

34. *Liciniæ*] Vide Indiculum Legum, Tom. I.

35. *Neque enim quidquam aliud*] Cùm non haberes crimen, quod Plancio Liciniâ lege objiceres, accuſaſti tamen eâ lege, ut edendorum judicum facultate uti poſſes. Nihil præterea ſecutus es: unum hoc ſpectaſti. MANUTIUS.

36. *Niſi hac tribuaria*] Reprehendit Laterenſem, qui cùm reliqua potius ambitus crimina, quàm ſodalitium, in Plancium conferat, judices tamen ediderit arbitratu ſuo: quod in una tribuaria re, id eſt in crimine ſodalitii, in quo tribus edebat accuſator, æquum erat. Quòd ſi, inquit, hoc æquum eſſet in aliis rebus, præter hanc tribuariam, non id fieri hoc uno in genere ſenatus voluiſſet, ſed eandem judicum edendorum rationem ad cæteras quoque cauſas transtuliſſet, præſertim ad ambitum, qui cum ſodalitii cauſa quaſi affinitate quâdam conjungitur. Tu, inquit, finxiſti velle te accuſare Plancium Liciniâ lege de ſodalitiis, ut ederes judices, quos velles: quod aſſecutus es: accuſas tamen reliquis potius de ambitu legibus: cùm vel agere de ſodalitiis Plancii debeas, ut beneficio legis in edendis judicibus jure ac meritò uſus eſſe videaris: vel, ſi te crimen ipſum, quo accuſas, deficit, ideóque accuſationem tuam ad communem ambitûs cauſam traducis, confiteris; non rectè à te judices editos eſſe, quos tantùm in cauſa de ſodalitiis edi ſenatus cenſuit, populúſque juſſit. IDEM.

37. *De ipſo denique ambitu*] Si æquum eſt edi judices in aliis rebus, niſi hac tribuaria, id eſt, niſi in cauſa de ſodalitiis: non video, cur ſenatus non modò in cæteris diſſimilibus cauſis, ſed in ipſo ambitu, ad quem ſodalitia pertinent, editicios judices non probavit autem, quia non æquum eſſe judicavit. Cur igitur tu contra ſententiam ſenatûs in ea cauſa judices edidiſti, in qua, legis Liciniæ ſimulatione, reliquis de ambitu legibus accuſas? IDEM.

38. *De rejectione judicium fieri voluerit alternorum*] In omnibus cauſis, exceptis ſodalitiorum criminibus, rejectio judicum fiebat ab accuſatore, & reo. Quod Cicero judicium *alternorum de rejectione* appellat. Judices enim, cùm ſenatorius ordo lege Corneliâ L. Syllæ ſolus judicaret, è curia ſenatoria conſcribebantur: poſtea lege Aureliâ L. Cottæ, quâ judicia inter tres ordines communicata, è ſenatu, ex equitibus, è tribunis ærariis. Hi ſelecti judices vocabantur, de quibus in orat. pro Cluentio, apud Pedianum, & Plinium. Horum nomina

sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? Si sortis: nullum crimen est in casu. Si consulis: splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis [33] judicatum.

Sed aliquando veniamus ad causam. In qua tu nomine le- 15
gis Liciniæ [34], quæ est de sodalitiis, omnes ambitûs leges complexus es. Neque enim quidquam aliud [35] in hac lege, nisi editities judices, es secutus. Quod genus judiciorum si est æquum nulla in re, nisi hac tribuariâ [36]; non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in cæteras caussas: de ipso denique ambitu [37], de rejectione fieri voluerit judicium alternorum [38]: cúmque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit.

Quid?

---

mina in urnam conjecta, sortitè deducebantur à quæsitore, id est ab eo, qui de majoribus criminibus, ambitu, repetundis, inter sicarios, majestate, quærebat. Ita de pluribus confecto per sortitionem necessario numero, permittebatur accusatori, ac reo, ut ex illo numero rejicerent, quos putarent sibi aut inimicos, aut ex aliqua re, ut Pediani verbis utar, incommodos fore. Post rejectionem, subsortiebatur idem quæsitor in locum rejectorum alios, quibus ille judicum legitimus numerus compleretur. Erat igitur prima sortitio, secunda rejectio, tertia subsortitio. His perfectis, jurabant judices in leges, ut obstricti religione judicarent. Cùm jurassent omnes, præter ipsum prætorem, qui judicio præerat, (nam prætorem non jurasse, tum ex Cicerone, tum ex Pediano constat) nomina eorum libellis consignabantur, & ubique habebantur; ne pro selectis judicibus, ut fit in multitudine, aliqui suppositi corruptissimè judicarent. Eorundem judicum nomina in codicem relata prætor asservabat. Qua de re sic in ea pro Cluentio: *Multam à Junio petivit: quâ lege? quòd in legem non jurasset: quæ res nemini unquam fraudi fuit: & quòd C. Verres, prætor urbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur.* Quibus verbis illud quoque planum fit, subsortiri solitum eum, qui judicio præesset, sive prætor esset, sive non esset. Nam Junius ille à quo multam petitam esse Cicero dicit, præturam nondum adeptus erat, cùm in Oppianici judicio judex quæstionis fuit. Itaque miror, quod à Pediano scriptum est, & sortitum esse judices, & subsortitum prætorem Verrem in Oppianici judicio: contra quàm & ipsius verba Ciceronis, jam à nobis proximè recitata, demonstrant, & illa præterea, quæ dixit in Verrem lib. 1. *De subsortitione*, inquit, *illa Juniana, judices, nihil dico.* Cùm igitur, ut redeam unde diverti, rejectio judicum fieret in omnibus caussis; lata est Licinia lex ex S. C. in sententiam Q. Hortensii oratoris facto, ut in causa de sodalitiis judices ab accusatore editi, nullâ interpositâ rejectione, judicarent. Quod infrà Cicero docuit his verbis: *Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus.* Ex eo autem S. C. latam esse legem (nam multæ leges & sine S. C. & contra senatûs voluntatem ferebantur) indicat id, quod infrà scriptum est: *Si quemadmodum senatus censuit, populúsque jussit, ita fecisses, ut in hunc & suam & ab hoc observatas tribus ederes: non modò non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem.* IDEM.

Quid? hujus rei obſcura cauſa eſt? an & agitata, cùm iſta in ſenatu res agebatur, & diſputata heſterno die copioſiùs à Q. Hortenſio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. Hoc igitur ſenſimus: cujuſcunque tribus largitor eſſet, & per conſenſionem magiſtratuum, quæ honeſtè ſodalitas nominaretur [39], quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribus eſſent, eſſe notum. Ita putavit ſenatus, cùm reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eoſdem fore teſtes, & judices. Acerbum omnino genus judicii: ſed tamen, ſi vel ſua, vel ea, quæ maximè eſſet cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recuſandum.

16 Tu autem, Laterenſis, quas tribus edidiſti? Terentinam [40], credo. Fuit id æquum, & certè expectatum eſt, & fuit dignum conſtantiâ tuâ. Cujus tu tribus venditorem, & corruptorem, & ſequeſtrem Plancium fuiſſe clamitas: eam tribum profectò, ſeveriſſimorum præſertim hominum & graviſſimorum, edere debuiſti. At Voltiniam: libet enim tibi neſcio quid etiam de illa tribu criminari: hanc igitur ipſam cur non edidiſti? Quid Plancio cum Lemonia [41]? quid cum Veientina? quid cum Cruſtumina? nam [a] Metiam, non quæ judicaret, ſed quæ rejiceretur, eſſe voluiſti. Dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterenſis ſuo judicio, non ad ſententiam legis [42], ſed ad ſuam ſpem aliquam de civitate [43] delegerit? Dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas neceſſitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc obſervatas, non largitione? Quid enim poteſt dicere, cur iſta editio non ſummam habeat acerbita-

39. *Et per conſenſionem magiſtratuum, quæ honeſtè ſodalitas nominaretur*] Vide an non veriùs codex Erfurtenſis ſcribat: *& per hanc conſenſionem, quæ magis honeſtè, quàm verè ſodalitas nominaretur.* Hic *conſenſio* eſt coitio civium epulis & largitionibus contractorum ambitûs causâ, quæ minus verè ſodalitas dicebatur. Nam erant ſodalitates honeſtæ, de quibus Cicero de Senectute, cap. 13. Quæ enim eſt illa magiſtratuum conſenſio? GRÆVIUS.

40. *Terentinam, credo*] Plancii tribum: quam in primis edere debuit, nec tamen edidit. MANUT.

41. *Cum Lemonia?*] Quam Laterenſis edidit. IDEM.

a Vict. Man. Grut. *tertiam*.

42. *Non ad ſententiam legis*] Ideò enim judices editicios lex accuſatori dabat, ut ederet eos, qui largitione devincti ſuffragium pro aliquo tuliſſe putarentur. At Laterenſis judices edidit ex tribu Lemonia, ex Veientinâ, è Cruſtumina: cum quibus Plancio nihil fuiſſe ipſemet Laterenſis in ſermone oſtenderat, cùm de Terentina, & Voltinia criminaretur, has autem non nominaret. IDEM.

43. *De Civitate*] De omni civium numero;

bitatem, remotâ ratione illâ, quam in decernendo secuti sumus [44]?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel [b] inimicos meos, vel etiam defensorum meorum? eodémque adjungas, quos naturâ putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repentè, ut antè consessum eorum judicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eósque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo [45] de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est.

17 An verò nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, cùm ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque & LXX reus rejiceret, quinquaginta referret [46], omniáque potiùs permiscuerunt, quàm ei legi conditionísque parerent; nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo [47], neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum [48] judicium, si, quemadmodum senatus censuit, populúsque jussit, ita fecisses, ut in hunc

mero, ex omnibus tribubus: quod infrà dicit, *Ex omni populo*. Idem.

44. *Quam in decernendo secuti sumus?*] Cùm in senatu decrevimus, ut accusator tribus ederet, quæ de reo judicarent, id secuti sumus, ut, quæ maximè reo convinctæ tribus essent, eas ederet; quòd eas maximè corruptas esse verisimile videretur. Tu autem, Laterensis, eas edidisti, cum quibus Plancio nihil est: qui Terentinam, & Voltiniam officiis ab eo, non largitione, observatas judicares. Idem.

b Vict. Man. Grut. *iniquos*.

45. *In proximo reo*] Ipso quoque de sodalitiis causam dicente: cui judices concesserunt, ut ex iis, qui editi erant, judices quinque rejiceret: quod Plancio concessum non est. Idem.

46. *Referret*] Fortè, *ferret*, id est pateretur. J. F. Gronov.

47. *Ex omni populo*] Nam tribus ex omni populo deligebantur. Manutius.

48. *Et illud acerbum*] Sensus est: Et illud licet per se acerbum judicium non quereret, si quemadmodum &c. sed hunc &c. Ferratius.

& ſuam, & ab hoc obſervatas tribus ederes; non modò non quererer, ſed hunc, judicibus editis, qui teſtes iidem eſſe poſſent, abſolutum putarem. Neque nunc multò ſecus exiſtimo. Cùm enim has tribus edidiſti: ignotis te judicibus uti malle, quàm notis, indicaviſti. Fugiſti ſententiam legis [49]: æquitatem omnem rejeciſti: in tenebris, quàm in luce, cauſam verſari maluiſti.

Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos judices? immò verò tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum teſtem [50] haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, ſi reus tribus ederet, Voltiniam fortaſſe Plancius, propter vicinitatem ac neceſſitudinem ſuam, non edidiſſet. Et, ſi quæſitor edendus fuiſſet, quem tandem potius, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notiſſimus eſſe debet, vicinum, tribulem, graviſſimum hominem, juſtiſſimúmque edidiſſet? cujus quidem æquitas, & meæ ſimilis voluntas erga Cn. Plancii ſalutem, quam ille ſine ulla cupiditatis ſuſpicione præ ſe fert, facilè declarat, non fuiſſe fugiendos tribules huic judices, cui quæſitorem tribulem exoptandum fuiſſe videatis.

18 Neque ego nunc conſilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris, ſed à te doceo conſilium non ſervatum ſenatûs. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? Sequeſtrémne Plancium? reſpuerent aures, nemo agnoſceret, repudiaretur. An gratioſum? illi libenter audirent: nos non timidè confiteremur. Noli enim putare, Laterenſis, legibus iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum, ut ſuffragatio, ut obſervantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules ſuos gratioſi eſſe vellent.

Neque

---

49. *Fugiſti ſententiam legis*] Quia, quod lex jubebat, non feciſti, ut in reum & ſuam, & ab eo obſervatam tribum ederes. MANUTIUS.

50. *Tacitum teſtem*] Habemus tacitum teſtem, qui ſolâ mente, non voce aſſentitur: excitamus autem, cùm ad palam dicendum teſtimonium invitamus. FERR.

51. *Reficere neceſſariis ſuis*] Primùm deleo *ſuis*, Francii librum ſecutus. *Reficere neceſſariis tribum*, eſt pauperiores tribules refocillare iis, quibus maximè egebant. Pro quo paulo antè dixit, *plebem colere modicâ liberalitate*. Per tribum intelliguntur pauperiores

Neque verò tam durus in plebem noſter ordo fuit, ut eam coli noſtra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſervent tribules ſuos, ne diligant, ne reficere neceſſariis ſuis [51] ſuam tribum poſſint, ne par ab iis munus in ſua petitione reſpectent. Hæc enim plena ſunt officii, plena obſervantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere & fuimus ipſi, cùm ambitionis noſtræ tempora poſtulabant, & clariſſimos viros eſſe vidimus, & hodie eſſe videmus quamplurimos gratioſos. Decuriatio [52] tribulium, deſcriptio populi, ſuffragia largitione devincta, ſeveritatem ſenatûs, & bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe [53], diviſiſſe: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe. Tribulibus enim judicibus, non modò ſeveritatem illorum, ſi iſta vera ſunt, ſed ne vultus quidem ferre poſſemus. Hanc tu rationem cùm fugeris, cúmque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cùm ſcientia certiſſima, tum dolor graviſſimus eſſe debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc ſibi oneris impoſueris, cur ſe potiſſimùm delegeris, cur denique ſe divinare malueris, quàm eos, qui ſcirent, judicare?

Ego Plancium, Laterenſis, & ipſum gratioſum eſſe dico, & 19
habuiſſe in petitione multos cupidos ſui, gratioſos: quos tu ſi ſodales vocas; officioſam amicitiam, nomine inquinas crimino-ſo. Sin, quia gratioſi ſunt, accuſandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas poſtularit, repudiandis gratioſorum amicitiis non eſſe aſſecutum. Jam, ut ego doceo, gratioſum eſſe tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratiâ miſerit; quòd denique omnibus officiis per ſe, per patrem, per

riores ex tribu. Hinc *tribulis conviva* apud Horatium, eſt pauperior, ex egena plebe. Sic olim ſcripſeram, antequam ad me delatus erat Erfurtenſis. Sed cùm in illo legiſſem, *ne conficere neceſſariis ſuis ſuam tribum poſſint*; viſo hoc vero, non diutius hærendum putavi. *Conficere ſuis neceſſariis ſuam tribum*, eſt conciliare ſuam tribum ſuis amicis & cognatis. Ut apud Terent. *conficere alicui virginem, nuptias, argentum.* GRÆV.

52. *Decuriatio*] Decuriare, eſt per factionem cogere. FERRATIUS.

53. *Pronuntiaſſe*] Id eſt, Promiſiſſe pecuniam. IDEM.

majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire pœna. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitûs caussam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari & pervagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago.

Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit. Ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placétne sic agi? Non possum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propiùs accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? Etiam atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen. Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam, ut quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscunque tribûs rationem poposceris, redditurum.

20 Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus[54] sit Plancius designatus ædilis. Quæ comitia primùm habere cœpit consul cùm omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitûs auctor: deinde habere cœpit subitò, præter opinionem omnium: ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiatæ. Longè plurimùm valuit Plancius. Nulla largitionis nec fuit, neç esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis,

---

54. *Comitiis jam superioribus*] M. Crassus consul, habitis Comitiis Consulum & Prætorum, contra veterum morem, subitò, & præter opinionem omnium habuit & Comitia Ædilium, idque ad reprimendum ambitum: quibus vel intercessione, vel obnuntiatione prolatis, antequàm absolverentur; alia deinde habuit, quibus creati sunt Ædiles. Ferrat.

55. *Non exigua pars populi*] Ut in comitiis centuriatis centuria prærogativa. Man.

56. *Non unius tribus pars*] Argumentum urget.

ritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi [55], sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non unius tribus pars [56], sed comitia tota comitiis [57] fuerint prærogata [58]?

Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cùm minùs valuissent suffragiis, quàm putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, & populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, à populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas; noli, cùm habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primùm ut honore dignus essem, maximè semper laboravi: secundò, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potiùs, ne tua ista querela, dolórque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo & clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Pisonem in ista ædili- 21

 tate,

urget tribus adjunctis; tum quia ab eodem consule comitia illa habita fuerant, qui & habuerat posteriora; tum quia eodem anno utraque habita sunt; tum quia universus populus, non illius exigua pars, qualis erat centuria prærogativa, pars unius tribus, suam in Plancium voluntatem declaraverat, cùm illa fuerant impedita comitia. Itaque priora illa comitia fuerant *prærogata*: & quasi prærogativa Plancio. Vid. infr. cap. 22. FERR.

57. *Comitiis*] Posterioribus. MAN.

58. *Fuerint prærogata?*] Tanquam prærogativa fuerint. IDEM.

tate, offensiunculâ acceptâ, summos à populo Romano esse honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos.

Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summâ nobilitate & eloquentiâ; quæstor C. Cælius, clarissimus ac fortissimus adolescens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultrò pater, & majores tui non consolandi tui gratiâ dicerent; neque verò quò te liberent aliquâ culpâ, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed ut te ad cursum istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum. Detractum dico? si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua.

22 Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ [59], de qua ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa reipublicæ sentires: fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertiùs, quàm vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum

59. *Non magnum quendam motum illius petitionis tuæ*] Loquitur de petitione tribunatûs: quem cùm peteret Laterensis, & eodem tempore C. Cæsar legem agrariam ferret, reclamantibus nobilibus: cúmque reliqui candidati in legem illam agrariam jurassent, Laterensis destitit à petitione sua, ne juraret. Auctor Cicero lib. 2. ad Attic. epist. 18. LAMB.

60. *Duxerunt*] Ad Plancium accusandum. FERRATIUS.

61. *Coitio*] Hoc erat crimen ambitûs, si coirent Candidati in corrumpendis Tribubus. IDEM.

62. *Plerasque*] Cùm pleræque Tribus dixerint Ædiles Plancium, & Plotium: non autem vel Plancium, & Laterensem; vel Plotium, & Laterensem. IDEM.

63. *Quippe cum*] Ex persona Ciceronis; MANUTIUS.

64. *Venissent*] Ad posteriora comitia. IDEM.

cautum fortaſſe nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem antè, & præcaventem nunquam certè movebunt.

An te illa argumenta duxerunt [60]? Dubitabitis, inquit, quin coitio [61] facta ſit, cùm tribus pleraſque [62] cum Plotio tulerit Plancius? An unà fieri potuerunt, ſi unà tribus non tuliſſent? At nonnullas punctis penè totidem. Quippe cùm [63] facti jam propè ſuperioribus comitiis, declaratique veniſſent [64]. Quanquam ne id quidem ſuſpicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædilitiam [65], niſi viderent accidere poſſe, ut competitores pares ſuffragiis eſſent.

Et ais, prioribus comitiis Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi eſſe conceſſam [66]: nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent [67]. Quàm convenit, nondum cognitâ populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quò vos adjuvaremini, feciſſe: eoſdem, cùm jam eſſent experti, quid valerent, reſtrictos, & tenaces fuiſſe? Etenim verebantur, credo, anguſtias. Quaſi res in contentionem, aut in diſcrimen aliquod poſſet venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatiſſimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuiſſe [68], à quo non ſis rogatus? Nam quòd queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum ſuffragia tuliſſe.

Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti: nunc in cauſa refrixit. 23
Neque

65. *Sortitionem ædilitiam*] Duo creabantur ædiles curules. Fieri tamen poterat, & ut plures, quàm duo, peterent, & ut plures etiam pares ſuffragiis eſſent. Quod ſi accideret, conſtitutum eſt à majoribus, ut ſortirentur, quinam ex iis ædilitatem gererent. Sin autem ſoli duo totidem ſuffragia tuliſſent, ſortitio locum non habebat: ii enim ædiles renunciabantur: cùm duos tantùm ædiles eſſe oporteret. Idem.

66. *Conceſſam*] Plancius concedebat ſuam Tribum Laterenſi, cùm Tribules ſuos, apud quos gratiâ valebat, precabatur, ut ſe & Laterenſem Ædiles dicerent. Ferr.

67. *Ne in anguſtum venirent*] Ne paucis ſuffragiis ſuperiores eſſent. Is enim, qui duobus tantùm punctis plus tulit, *in anguſtum* veniſſe dicitur, vel in anguſtias. Budæus *in Pandect.*

68. *Arripuiſſe*] In judicium vocaſſe, quòd non, ſicut Plotius, rogaverit te, ne id faceres. Ferratius.

Neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. Alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimiùm retinens equestris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo faciliùs ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur.

Quibuscum me, Judices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quò mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; & quòd ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, Judices, cùm hujus, quem defendo, tum communis periculi causâ, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersóque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis.

Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis: ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo. Sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit,

---

69. *Expostulavi*] A te, Laterensis, non postulavi, ut rem mihi aperires de illo Juventio, de quo Cassius. FERRATIUS.

70. *Primum de plebe*] Ædilitas curulis primùm patebat solis Patriciis. IDEM.

71. *Longino*] C. Cassio Longino, qui Consul

dierit, oblitus sit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putarit: hujus illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex 24
oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi [69]: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe [70] aedilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino [71]: non, ut opinor, admirere, cùm ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hîc id ex te primùm audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio, vel pudore; quoniámque sic ab his es auditus, ut magnus honos, & ingenio, & humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti: quae pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

Quaesisti, utrùm mihi putarem, equitis Romani filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familiâ consulari. Ego verò, quanquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt. Quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs peperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet, haec illi soleo praecipere, (quanquam ad praecepta aetas non est gnati) quae ille à Jove ortus suis praecipit filiis:

Vigilandum est semper: multae insidiae sunt bonis [72].

Nostis caetera.

Non te id quod multi invideant...

Quae scripsit gravis ille & ingeniosus poëta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quaeris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis aedilis fieri non potuisset: sed hoc praestare, quòd ei minùs

Consul fuit. MANILIUS.

72. *Multae insidiae sunt bonis*] Hi versus sunt Attii poëtae, quos paulò integriores leges in Sextiana: hoc modo, *Non te id, quod multi invideant, multique expetant, inscitia est postulare*? LAMBINUS.

nibus inv ideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus & infimis sunt pares: gloriæ dispares.

25 Quis nostrûm se dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis ascensus: ut is gloriâ maximè excellat, qui virtute plurimùm præstet. Honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti ferè consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo unquam sic egit, ut tu: Cur iste sit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus plebis, & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti.

Profers triumphos Tib. Gracchi, & C. Marii: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quòd triumpharunt, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gestâ triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit.

Quæris, num disertus? Immò, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus? Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cùm professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abfuisse ab his studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos:

licos:

litos: in quibus ſi qua præterea eſt ars, facilè patitur: ſin mi-
nùs, virtute eorum & innocentiâ contentus eſt. Quotus enim
quiſque diſertus? quotus quiſque juris peritus eſt? ut eos nu-
meres, qui volunt eſſe. Quòd ſi præterea honore dignus ne-
mo, quidnam tot optimis & ornatiſſimis civibus eſt futurum?
Jubes Plancium de vitiis Laterenſis dicere. Nihil poteſt, niſi 26
eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe. Idem effers Lateren-
ſem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod
ad judicium non pertineat: & id te accuſantem tamdiu dicere,
quod ego defenſor ſine periculo poſſim confiteri. Atqui non
modò confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe: ſed te etiam
reprehendo, quòd ea non enumeres; alia quædam inania, &
levia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. Quid? alii quæſtores
nónne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, juſtum in ſo-
cios fuiſſe. Quis negat? Sed ita multa Romæ geruntur, ut vix
ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

Non vereor, ne mihi aliquid, Judices, videar arrogaſſe, ſi
de quæſtura mea dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen
eum me poſteà fuiſſe in maximis rebus arbitror, ut non ita mi-
hi multum ſit ex quæſturæ laude repetendum: ſed tamen non
vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam, aut
gratiorem, aut clariorem fuiſſe. Verè mehercules hoc dicam:
ſic tum exiſtimabam, nihil homines aliud Romæ, niſi de quæ-
ſtura mea, loqui. Frumenti in ſumma caritate maximum nu-
merum miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus,
municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in
omni officio diligentiſſimus. Excogitati quidam erant à Siculis
honores inauditi.

Itaque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Romanum ul-
trò omnia delaturum putarem. At ego, cùm caſu diebus iis,
itineris faciendi causâ, decedens è provincia, Puteolos fortè
veniſſem, cùm plurimi, & lautiſſimi ſolent eſſe in iis locis:
concidi penè, Judices, cùm ex me quidam quæſiſſet, quo die
Româ exiſſem, & num quid in ea eſſet novi. Cui cùm reſ-
pondiſſem, me è provincia decedere: Etiam mehercules, in-
quit, ut opinor, ex Africa.

Huic ego jam ſtomachans, faſtidioſè, Immò ex Sicilia, in- 27

 quam.

quam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis [73] quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, Judices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquàm sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere, destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem à congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum? Nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis, has ego scripsi ludis & feriis, ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum & præclarum putavi, *Clarorum virorum, atque magnorum, non minùs otii, quàm negotii rationem extare oportere.* Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meáque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda.

Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus, ascendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe absuit, nisi sorte, lege, necessitate [74]. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: eâ est usus ratione, quâ, minimâ invidiâ, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

28 Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis

73. *Syracusis*] Cùm duæ essent in Sicilia Quæstoriæ provinciæ, Cicero sortitus fuerat Lilybætanam, non Syracusanam. FERRAT.

74. *Nisi sorte, lege, necessitate*] Assiduus Romæ fuit Plancius, & si quando absuit, tres omnino habuit absentiæ causas; *Sortem*, cùm Macedoniam sortitus quæstoriam provinciam, ab urbe profectus est; *Legem*, cùm tribunus militum creatus à populo, rei militari in eadem provincia operam dedit; *Necessitatem*, cùm fuit in Africa miles A. Torquati, in Creta, Q. Metelli, ei necessitate

bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. Sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri & cives, ædilitiis comitiis, aliquid meo se nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrùm igitur me conturbare oportet? an cæteris, cùm cujusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc cùm petitur, dissolvere? Quanquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum. Gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minùs ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset.

Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse nunquam illos aspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujúsque meriti in me recorder.

Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius [75].

De Calidio tibi tantùm respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cùm quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num 29

 id

necessitate adductus, quâ omnes cogebantur post sumptam virilem togam decem stipendia facere. Idem.

75. *Nec Q. Metelli Calidius*] Non ideò liberatus Calidius; quia suâ lege Metellum ab exilio revocasset. Hoc significabat Cassius, quanquam Plancii magna merita in Ciceronem exstarent, non ideò tamen tum absolvi debere; cùm nec Opimius, reipublicæ servator, nec restitutor Metelli Calidius, absoluti judicio sint. Manutius.

id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! Vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est. Quam enim illi judices, si judices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere securim, quàm, cùm illum è civitate ejecerunt, qui prætor finitimo [76], consul domestico bello rempublicam liberarat?

At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, &, ut ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? Immò verò, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo pòst plura dicam: de te tantùm requiro, utrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit ullorum tantum? Requiro, utrùm putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? Nisi fortè existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe & curiâ, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestiâ non esse appetitam.

30 Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortasse vehementer, quàm abs te sum provocatus: sed profectò nec consideratè minùs, nec minùs amicè. Nam primùm illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causâ fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer

---

76. *Finitimo*] Fregellano, Fregellis urbe capta. *Domestico*, cæsis domesticis reipublicæ hostibus, Flacco, & Graccho. Manut.

derer maximis beneficii vinculis obstrictus, cùm liber essem, & solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? Quæ si non essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore & hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi videlicet causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quò turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi: nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non potest: sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem, quod parenti.

Ego, cùm cæteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cùm mihi esses amicissimus; cùm vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses; cùm me in illo tristi & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; cùm meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilióque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam ipsi gratum esse dicebas.

Nihil autem me novi, nihil temporis causâ dicere, nónne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? in qua cùm perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri: statuissémque eos solùm nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem dicta de scripto est [77]: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil

77. *Propter ejus magnitudinem dicta est de scripto*] Non propter longitudinem, sed *propter magnitudinem*. Quam de rebus gravissimis instituimus, apud viros dignitate, atque auctoritate præstantes, déque nobis optimè meritos, ea demum magna oratio est.

nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii servitutem astringebam testimonio sempiterno. Nolo cætera, quæ à me mandata sunt literis, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quàm consuetudini judiciorum, esse videatur.

31 Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousqne ista dicis? nihil in Cispio profecisti* [78]. *Absolutæ jam sunt preces tuæ* [79]. De Cispio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia, Datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quàm reprehendentis. Nisi fortè ego unus ita me gessi in judiciis: ita & cum his, & inter hos vixi: is in causis patronus, is in republica civis & sum, & semper fui, solus ut à te constituar, qui nihil à judicibus debeam unquam impetrare.

Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas. Sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quàm me verbi tui pœniteat. Non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator, (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

32 Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ. Atque hoc loco (quod verissimè facere potes) L. Ra-

est. An verò qui sæpe apud judices per tres, aut quatuor horas dicere solebat memoriter, non potuit Cicero senatui gratias agere, nisi de scripto? Senatores rogati sententias dicebant interdum de scripto, ne verbi inopiâ aliquid efferrent aliter, ac sentirent. Sic Philip. X. cap. 2. de Caleno: *Ita enim dixisti, & quidem de scripto.* Cùm igitur multi sibi, iique summi viri nominandi essent, verebatur Cicero, ne quem præteriret invitus, aut appellaret minùs gratâ commemoratione, quàm volebat: itaque ipsius rei magnitudine suadente, memoriæ diffisus, de scripto dixit. FERRAT.

78. *Nihil in Cispio profecisti*] Defendisti Cispium, nec tamen absolutus est: nihil jam

L. Racilii, fortissimi & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego sum in illum gratus, tam licuisset [80] per hominum vim, & injuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cùm jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum.

An verò putas, judices idcirco minus meâ causâ facturos, quòd me esse gratum crimineris? An, cùm populus Romanus illo senatus-consulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnium est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus, defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atqui, eum cùm vides [81], quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret à virtute verbum) sed certè exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus, beneficii gratia: sed quia sæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solùm quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, & quid à me cujusque tempus poscat.

jam valent apud judices preces tuæ. M. Cispius tribunus pl. fuerat, quo anno Cicero restitutus est. Post red. in sen. & pro Sextio. MANUTIUS.

79. *Absolutæ jam sunt preces tuæ*] Novi quid sit *hominem absolvere*, sed quid sit *preces absolvere* fateor me ignorare. Sic tamen omnes MSS. & omnes editi, quos vidi, præter P. Manutii, qui edidit ex ingenio, sed eleganter, *obsoletæ jam sunt preces tuæ*. Non ego detractarem id ambabus amplecti, si libri addicerent. Credibile enim est Tullium sic scripsisse: sententia sanè aut hanc aut similem vocem flagitat. IDEM.

80. *Tam licuisset*] Significat Racilium populi judicio injustè damnatum. IDEM.

81. *Atqui eum cùm vides*] Melius Erfurt. *Atque hæc cùm vides.* GRÆV.

33 Agitur ſtudium tuum, vel etiam, ſi vis, exiſtimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii ſalus, patria, fortunæ. Salvum tu me eſſe cupiſti: hic fecit etiam, ut eſſe poſſem. Diſtineor tamen, & divellor dolore, & in cauſa diſpari offendi te à me, doleo: ſed, medius fidius, multò citiùs meam ſalutem pro te objecero [82], quàm Cn. Plancii ſalutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, Judices, cùm omnibus virtutibus me affectum eſſe cupiam, tamen nihil eſt, quod malim, quàm me & gratum eſſe, & videri. Hæc eſt enim una virtus non ſolùm maxima, ſed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid eſt pietas, niſi voluntas grata in parentes? qui ſunt boni cives, qui belli, qui domi de patria benè merentes, niſi qui patriæ beneficia meminerunt? qui ſancti, qui religionum colentes, niſi qui meritam diis immortalibus gratiam juſtis honoribus, & memori mente perſolvunt? Quæ poteſt eſſe jucunditas vitæ, ſublatis amicitiis? quæ porrò amicitia poteſt eſſe inter ingratos?

Quis eſt noſtrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magiſtri ſui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipſe alitus aut doctus eſt, cum grata recordatione in mente verſetur? Cujus opes tantæ eſſe poſſunt, aut unquam fuerunt, quæ ſine multorum amicorum officiis ſtare poſſint? quæ certè, ſublatâ memoriâ, & gratiâ, nulla extare poſſunt. Equidem nihil tam proprium hominis exiſtimo, quàm non modò beneficio, ſed etiam benevolentiæ ſignificatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut beneficio non dicam indignus, ſed victus eſſe videare. Quæ

82. *Salutem pro te objecero*] Erfurt. *abjecero*. GRUT. Sic utique legendum. Nam *objicere ſalutem pro aliquo*, non addito cui objiciatur, ut diſcriminibus, hoſtibus, contentionibus, latinum os reſpuit. *Abjicere verò ſalutem* hîc dixit, ut in ep. 16. lib. IX. ad Pætum, *famam ingenii abjicere*. Pro *abjicere* frequentiùs dicitur *projicere* in hac notione: Virgil. VI. Æneid.

——— *lucémque peroſi*
Projecêre animas. GRÆV.

83. *In ludos*] Vulgò *locos*: ſed quis dubitet *ludos* legendum eſſe, Circenſes nimirùm, in quibus thenſæ ducuntur. Quamvis res ipſa, quæ in illis ludis geſta eſt, ut hîc à Laterenſi ejus fiat mentio, ſit obſcura. GRÆV. Plurimùm in permovendis judicum animis valebat Cicero, ut illi ſemper extremus perorandi locus propterea daretur. Noluerat Laterenſis uti locis communibus in accuſatione ſua, (lege enim, *in locos cauſam conjicere*) ne ad eoſdem Cicero quoque confugeret, factáque mentione thenſarum, quæ ſacra erant vehicula ædilibus uſitata in ludorum celebritate, ad miſericordiam judices moveret, qui de deſignato ædile

Quæ cùm ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimiùm me gratum esse concedam: petámque à vobis, Judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quò minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitiâ meâ non hæc præsidia (si qua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantùm audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: méque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti, sanéque in eo creber fuisti, te idcircò in ludos [83] causam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thensis misericordiæ causâ dicerem: quod in aliis ædilibus antè fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. Nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ. Deridebor, si mentionem thensarum fecero, cùm tu id prædixeris. Sine thensis autem quid potero dicere? 34

Hîc etiam * addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris & fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuisse. Sed fui, inquit, (putabam in Vaccæis dicturum [84]) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur

ædile Plancio sententiam laturi erant. Post illud de thensis, hoc alterum sequitur: *Hoc etiam addidisti, me idcircò* (ea nimirum mente & consilio, cùm locos misericordiæ communes consectari soleam) *meâ lege* (quâ pœna exilii irrogata est ordini senatorio) *ex isto ambitu* (qui major in dies & immanior fit) *traxisse* (illud commodum percepisse) *ut miserabiliores epilogos possem elicere.* Videbatur Cicero ideò graviorem in reos ambitûs pœnam tulisse, ut sibi commodior excitandæ misericordiæ locus inde pateret. FERRAT.

* Lamb. *dixisti, addidisse me idcirco mea legi*, Nisi ex testamento præstituta die, *ut miserabiliores*

84. *Putabam in Vaccæis dicturum*] Sic est scriptum in codicibus antiquis, & nonnullis vulgatis. Vaccæos autem Hispaniæ citerioris populos commemorat Plinius III. 3. LAMBIN. Jocus, opinor, ac derisio subest. Ut enim Cordubæ nati poetæ, ità fortè Vaccæi oratores malè audiebant. Vide pro Archia cap. 10. Fuisse Vaccæos dicit Harduinus, in eo tractu, qui Salmanticam inter & Zamoram interjacet. OLIVETUS.

severiorem Nicæam putes, quàm Rhodum. Si spectanda causa est : & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore.

Nam, quòd in eo me reprehendisti, quòd nimiùm multos defenderim : utinam & tu, qui potes, & cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed fit vestrâ diligentiâ, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris & laborantibus nihil negare possumus.

Admonuisti etiam, quòd in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse : me id perdidisse [85]. Uter igitur nostrûm est cupidior dicti? Egóne, qui, quod dici potuit, non dixerim : an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quòd mihi meæ, quas ad aliquem misissem [86], obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo : reipublicæ video prodesse potuisse.

35 Sed sunt hæc leviora : illa verò graviora, atque magna, quòd meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere, & subaccusare voluisti. Dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò fateor mehercule, quòd viderim mihi auxilium non deesse, idcircò me illi auxilio pepercisse. Qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror, an consularis furor movit? Decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes [87] rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, à senatu, à republica, à bonis omnibus defecerant. Qui exercitibus [88], qui armis, qui opibus plurimùm poterant, cùm, quid sentirent, nesciretur : furialis [89] illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum & illos, & consules facere, acerbissimè personabat. Egentes in locupletes, perditi

85. *Perdidisse*] Oblitum esse me tibi Cretam objicere, cùm petitioni Planci favebam. FERRAT.

86. *Quas ad aliquem misissem*] Intelligit ad Pompeium missas, in quibus se Lælium, ipsum Africanum facit. GULIELM.

perditi in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidem veste mutatâ: quod pro me uno, post hominum memoriam, publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint: edictóque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctûs indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator [90] ille Catilinæ consul proscriptionis denuntiatione terrebat. Tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur.

Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis, uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum. Nam profectò, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset. Armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à servis, atque à servorum ducibus cædem fieri senatûs, & bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Ubi enim præstò fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam justi, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Tib. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. Nihil ampliùs dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adversarios paratos: interitûs nullos ultores esse videbam. 36

Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcircò defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. Sin autem, quò majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, & parcendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodiéque

87. *Recentes*] Piso exercitum in Macedonia amiserat: Gabinius, pecuniâ corruptus, à Syria in Ægyptum exercitum duxerat, ut Ptolemæum restitueret. Ferrat.

88. *Qui exercitibus*] Cæsar, Pompeius, & Crassus. Idem.

89. *Furialis*] Clodius.

90. *Saltator*] Gabinius.

que est, & semper erit maximae gloriae? Quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, constat invitissimis viris bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione & armis superior posset esse. Ergo ille, cùm suum [91], non cùm senatûs factum defenderet; cùm perseverantiam sententiae suae, non salutem reipublicae retinuisset; tamen ob illam, quòd illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriae laude superavit, quòd & illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eadem caede, providit: ego, tantis periculis propositis, cùm si victus essem, interitus reipublicae; si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perditor reipublicae nominarer, qui servator fuissem?

37 Mortem me timuisse dicis. Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicae vellem. Nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis) nunquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assecutos putavi. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile praesidium salutis suae perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset meâ morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populúsque Romanus. An, si unquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatûs, omnium parricidarum tela commôssem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitae cupiditas contra rempublicam est turpis, certè multò mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

38 Nam quòd te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & laetor, & tibi etiam in hoc gratulor. Quòd me autem negasti; in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus antea

91. *Suum*] Quia jurare noluit in legem Saturnini. MANUT.

tea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm, si benè de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiùmque grati. Sin autem sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos & uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem; ut jam mihi servirem, consulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum in republica, qui fui semper? taménne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. Quod est longè secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo [92] reipublicæ, qui quoniam versetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, salúsque converterit.

Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedunt? Ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Romani, nunc etiam senatûs, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. 39

An, cùm videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minùs tutum atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, salute præsertim propositâ, obtemperem, & paream? Neque enim inconstantis puto,

92. *Stare omnes debemus tanquam in orbe aliquo*] Vide quæ de hoc argumento doctè disputat, etiam ex Philosophorum libris, in ep. 9. lib. I. ad *Lentulum*. GRÆV.

puto, sententiam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi : hæc de sapientissimis & clarissimis viris, & in hac republica, & in aliis civitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt [93] : non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascunque reipublicæ status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. Quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam : libertatémque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

40 Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidémque è sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus : nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs pervagatum, quódque minùs aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatûs, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore suo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem, Siciliam petivi animo, quæ & ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta : & obtinebatur à C. Virgilio, quo-cum me uno vel maximè cùm vetusta amicitia, tum mei fratris collegia [94], tum respublica sociarat.

Vide nunc caliginem temporum illorum. Cùm ipsa penè insula mihi sese obviam ferre vellet, prætor ille ejusdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicæ causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi & viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, Judices, est eorum : sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset

93. *Monumenta nobis literæ prodiderunt*] Pro *literæ*, legebat Pantaghatus *literarum*, & ita omnino scribendum esse arbitror. URSINUS.

94. *Collegia*] Quia collegæ fuerunt in prætura : post præturam autem Virgilius in Siciliam, & eodem anno Q. Cicero in Asiam profectus est. MAN.

possset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato, iter à Vibone Brundusium terrâ petere contendi. Nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo.

Cùm omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundusium, 41
in fide mea, Judices, essent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundusium veni, vel potiùs ad mœnia accessi. Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potiùs exscindi, quàm è suo complexu ut eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorúmque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

Quò cùm venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impiùm ferrum, ignésque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat: qui antequàm de meo adventu audire potuissent, cùm tum abessent aliquot dierum viam, in Macedoniam, ad Planciúmque perrexi. Hic verò simul atque me mare transisse cognovit: audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certè non oportere. Nam simulac me Dyrrhachium attigisse audivit: statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutatâ, profectus est.

O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius, & loci, cùm hic in me incidit, complexus est, conspersítque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! O rem cùm auditu crudelem, tum visu nefariam! O reliquos omnes dies, noctésque eas, quibus iste à me non recedens, Thessalonicam me, in quæstoriúmque perduxit! Hìc ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam ampliùs, nisi, eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ cæteros: Cn.

Plancium fuisse unum, non, qui minùs timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet. Qui, cùm ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, eásque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire, propter ejus provinciæ mecum & cum meo fratre necessitudinem, comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multósque menses à capite meo non discessit, abjectâ quæstoriâ personâ, comitísque sumptâ.

42 O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbas! ô custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cùm tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsâ spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omni tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti.

Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum salute mea complecti? Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso. Retinebo, & complectar: nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociúmque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, támque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, Judices,

dices, ſed cuſtodem ſalutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratiâ; ſed precibus, ſed lacrymis, ſed miſericordiâ: mecúmque vos ſimul hic miſerrimus & optimus obteſtatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, Judices, per vos, per fortunas, per liberos veſtros, inimicis meis, his præſertim, quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei, ſalutiſque ejus, à quo mea ſalus conſervata eſt, hoſtes extitiſſe. Nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ veſtræ voluntatis erga me: ſinite me, quod vobis fretus huic ſæpe promiſi, id à vobis ei perſolvere. Téque, C. Flavi, oro & obteſtor, qui meorum conſiliorum in conſulatu ſocius, periculorum particeps, rerum, quas geſſi, adjutor fuiſti, méque non modò ſalvum ſemper, ſed etiam ornatum, florentémque eſſe voluiſti: ut mihi per hos conſerves eum, per quem me tibi & his conſervatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, Judices, non ſolùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, ſubitò inducor in ſpem, vos eoſdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me: quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe & multùm profudiſtis.

SELECTARUM M. TULLII CICERONIS ORATIONUM SYNOPSIS, ET ANALYSIS.

PRO LEGE MANILIA.

SYNOPSIS.

Exordium.	Captat benevolentiam. Et attentionem.
Narratio.	Exponit quale sit bellum Asiaticum. Partitionem subjungit totius orationis.
Confirmatio.	Declarat genus belli. Magnitudinem. Ducem eligendum.
Confutatio.	Refellit Hortensii objectiones. Et Catuli.
Peroratio.	Manilium laudat, & animat. Seipsum prædicat Reip. studiosum.

Analysis Exordii.

- Benevolentiam captat:
  - I. A laude plebis Rom.
    - Cujus aspectus jucundissimus. 1.
    - Cujus concio amplissima & ornatissima. 1.
  - II. A sua modestia: ob quam
    - Publicis se rebus non immiscuerit. 1.
    - Privatis amicorum causis vacaverit. 1.
  - III. Ad gratitudine sua: qua
    - Gratias agit de mandatis sibi honoribus. 2.
    - Gratiam se relaturum pollicetur,
      - Auctoritate. 2.
      - Dicendi facultate. 2.
- Attentionem:
  - A causæ magnitudine. 3.
  - A materiæ ubertate. 3.

Narra-

Narratio, & Partitio.

- Narratio, in qua exponit
  - Bellum Asiaticum:
    - Grave & periculosum:
      - Vectigalibus. 4.
      - Sociis. 4.
    - Illatum à regibus:
      - Mithridate. 4.
      - Tigrane. 4.
  - Damna inde percepta: quæ
    - Equites R. equitibus scribunt. 4.
    - Socii sentiunt:
      - Bithyni. 5.
      - Cappadoces. 5.
    - Duces non impediunt:
      - Lucullus. 5.
      - Glabrio. 5.
    - Pompeius solus impedire potest:
      - Petitus à Sociis. 5.
      - Et à civibus R. 5.
- Partitio.
  - I. De genere belli. 5.
  - II. De ejus magnitudine. 5.
  - III. De Imperatore diligendo. 5.

Confirmationis prima pars.

- In hoc bello agitur
- I. Gloria populi R.
  - Ob ignominiam præsentem; cùm
    - Mithridates gloriosè regnet:
      - Multis civium Rom. militibus trucidatis. 7.
      - Asiâ provinciâ occupatâ. 7.
      - Classibus & exercitibus comparatis. 9.
      - Fœdere cum hostibus pop. Rom. inito. 9.
    - Duces Romani eum reliquerint:
      - Sylla & Murena, regnantem. 8.
      - Lucullus, victorem. 10.
  - Ob gloriæ conservationem antiquam: cùm
    - Mercatores & nautæ injuriosiùs tractati. 11.
    - Legati superbiùs appellati. 11.
- II. Salus sociorum.
  - Ariobarzanis, qui regno expulsus:
    - Licet socius. 12.
    - Et amicus. 12.
  - Asiaticorum. qui timent duos reges:
    - Inimicissimos populo Rom. 12.
    - Inimicissimos sociis ejus. 12.
  - Græcorum, qui auxilium petunt datum olim,
    - Contra Antiochum. 14.
    - Contra Philippum. 14.
    - Contra Ætolos. 14.
    - Contra Pœnos. 14.
- III. Vectigalia Reip.
  - Ex agris Asiæ:
    - Provinciæ opimæ. 14.
    - Et fertilis. 14.
  - Ex ejus pascuis. 14.
  - Ex portubus. 14.
- IV. Bona privata civium.
  - Publicanorum. 17.
  - Negotiatorum. 18.
  - Argentariorum. 19.
  - Aliorum multorum. 19.

Confirmationis secunda pars.

- Bellum gessit Lucullus in principio felix.
  - Mithridatem hostem vicit:
    - Copiis ejus terrestribus, deletis. 20.
    - Urbe Cyzico, liberata. 20.
    - Classe navali, superata. 21.
    - Ponti regno, aperto. 21.
    - Oppidis plurimis, occupatis. 21.
    - Rege ipso spoliato, & in fugam acto. 21.
  - Amicos pop. R. conservavit:
    - Socios. 21.
    - Vectigales. 21.
- Mithridatem victum suscepit rex potentissimus. 22.
- In fine, infelix.
  - Lucullum victorem impeciverunt plurimi:
    - Populi & reges. 23.
    - Milites proprii. 23.
  - Legatus Triarius, cum exercitu, ab hoste contritus est. 24.
  - Dux Lucullus, in Italiam à populo R. revocatus. 25.

Confirmationis tertiâ pars.

- In Pompeio excellunt, I. Scientia rei militaris
  - In pueritia,
    - Media, à patre in exercitu eruditus. 28.
    - Extrema, Syllæ summi ducis miles. 28.
  - In adolescentia, maximi dux exercitûs. 28.
  - In vita reliqua, mirabilis.
    - Ob multitudinem bellorum. Nam
      - Sæpius cum hoste conflixit; quàm alii cum inimico. 28.
      - Sæpius bella gessit, quàm alii legati. 28.
      - Plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt. 28.
    - Ob gerendi modum: nam
      - Non alienis præceptis; sed suis imperiis. 28.
      - Non offensionibus belli, sed victoriis. 28.
      - Non stipendiis, sed triumphis. 28.
    - Ob varia eorum genera: nempe
      - Civile, Africanum, Transalpinum. 28.
      - Hispaniense, servile, navale. 28.
- II. Virtutes.
  - Omnibus ducibus necessariæ:
    - Labor in negotio. 29.
    - Fortitudo in periculo. 29.
    - Industria in agendo. 29.
    - Celeritas in conficiendo. 29.
    - Consilium in providendo. 29.
  - In Pompeio semper eximiæ:
    - Ut testantur Italia, Sicilia, Africa. 30.
    - Gallia, Hispania, omnes Imperii provinciæ. 30.

Virtu-

- Virtutes,
  - Imperatoriæ:
    - Per bellum piraticum magis manifestæ:
      - Ubique diffusum: nam
        - Nullus locus erat tutus. 31.
        - Nullus homo in mari securus. 31.
        - Nulla provincia à prædonibus [illegible]era. 32.
        - Nullum vectigal certum. 32.
        - Nullus socius defensus. 32.
        - Multæ insulæ desertæ. 32.
        - Multæ urbes captæ. 32.
        - Mare clausum exercitibus. 32.
        - Legati populi R. auro redempti. 32.
        - Portus in ipsa Italia direpti. 33.
        - Classis consulis oppressa. 33.
      - Ubique per eum extinctum: nam
        - Naves prædonum captæ. 34.
        - Provinciæ præsidiis firmatæ. 34.
        - Cilicia domita. 35.
        - Creta ejus voluntati permissa. 35.
        - Gentes liberatæ. 35.
  - Politicæ:
    - Innocentia.
      - Rara in Imperatorib. qui
        - Centurionatus vendunt. 37.
        - Pecuniâ datâ abutuntur. 37.
        - Socios affligunt. 37.
        - Seipsos non continent. 38.
      - Mira in Pompeio: qui
        - In itinere, milites reprimit. 39.
        - In hibernis, nemini vim affert. 39.
    - Temperantia.
      - Avaritiam & libidinem domat. 40.
      - Pigritiam & curiositatem. 40.
    - Comitas.
      - Admissis ad se infimis. 41.
      - Auditis eorum querelis. 41.
    - Consilium & eloquentia.
      - Dicendo graviter. 42.
      - Et copiosè. 42.
    - Fides:
      - Quam Socii magni æstimant. 42.
      - Hostes sanctissimam judicant. 42.
    - Humanitas:
      - Quam hostes victi diligunt. 42.
      - Ut virtutem pugnantes timuerunt. 42.
- III. Auctoritas,
  - In hostes 43. & seq.
  - In socios. 43.
  - In cives. 44.
- IV. Felicitas: ob quam
  - Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, à populo imperia mandata. 7.
  - Pompeio à diis ubique victoriæ concessæ. 48.

Confutatio.

- Hortensio: qui
  - Objiciebat I. Omnia ad unum non esse referenda. 51.
  - Resp Deceptus est jam, cùm idem diceret in bello piratico. 53.
  - Objiciebat II. Gabinium non esse dandum legatum Pompeio. 57.
  - Resp. Justum est dari: cùm
    - Pompeius poscat. 57.
    - Gabinius auctor sit legis. 57.
    - Aliis id datum sit. 58.

Catu-

- Catulo : qui
  - Objiciebat I. Vitæ Pompeii consulendum, ut Reip. diù prodesset. 59.
  - Resp. fruendum ejus vitâ, dum licet. 59.
  - Objiciebat II. Nihil novi faciendum. 60.
  - Resp. I. Multa nova facta:
    - A majoribus, in Scipione & Mario. 60.
    - A Catulo, & aliis Senatoribus in ipso Pompeio. 61.
  - Resp. II. Nova fieri postulat:
    - Ratio. Nam
      - Alii duces expilant fana. 65.
      - Urbes. 65.
      - Domos. 65.
    - Auctoritas:
      - P. Servilii. 68.
      - C. Curionis. 68.
      - Cn. Lentuli. 68.
      - C. Cassii. 68.

Peroratio.

- Manilium,
  - Laudat, ob legem propositam. 69.
  - Hortatur, ad constantiam. 69.
- Seipsum,
  - Offert adjutorem :
    - Studio, consilio, labore, ingenio. 69.
    - Potestate à populo accepta. 69.
    - Auctoritate, fide, constantiâ. 69.
  - Prædicat amatorem :
    - Nec gratiæ Pompeii. 70.
    - Nec auxilii potentiorum. 70.
    - Sed Reipublicæ & sociorum. 71.

PRO A. CLUENTIO.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Dociles reddit auditores.
  - Benevolos.
  - Attentos.
- **Partitio.**
  - Afferit Junianum judicium corruptum, ab Oppianico.
  - Non à Cluentio.
- **Confirmatio.**
  - Narrat res gestas :
    - Cluentii patris, in suo municipio.
    - Sassiæ matris, in sceleratis nuptiis.
    - Cluentii filii, in miseria & periculis.
    - Oppianici vitrici, in duodecim flagitiis.
  - Ostendit præjudicia:
    - In Scamandrum, qui dederat venenum servo medici.
    - In Fabricium, qui illud dederat Scamandro.
  - Probat judicium corruptum :
    - Ab Appianico :
      - Ut patet ex antecedentibus judicium.
      - Ex comitantibus.
      - Ex consequentibus.
    - Non à Cluentio : cùm illi
      - Nulla sit causa corruptionis.
      - Nulla tabula index corruptionis.
      - Nulla confessio datæ pecuniæ.
      - Quæ omnia sunt in Oppianico.

Confu-

- **Confutatio.**
  - Docet non nocere Cluentio:
    - Damnationes Junianorum judicum.
    - Censorum animadversiones.
    - Egnatii exhæredationem.
    - Senatûs decretum.
    - Sui ipsius scripta.
  - Eum, cùm sit eques Romanus, lege judiciaria non teneri.
  - Scelera falsò illi objici:
    - Tum varia, quæ ad causam non pertinent.
    - Tum veneficii, cujus accusatur.
  - Amplificat Sassiæ crudelitatem
    - In filium.
    - In servos.
- **Peroratio.**
  - Odium judicum excitat in Sassiam.
  - Misericordiam eorum erga Cluentium.

Analysis Exordii.

- **Docilitatem judicum sibi comparat,**
  - Divisione orationis. 1.
  - Declaratione difficultatis. 2.
- **Benevolentiam:**
  - A persona judicum quorum
    - Diligentiam postulat. 3.
    - Fidem implorat. 3.
  - A persona sua: cùm
    - Ipse dubius sit quò se vertat. 4.
    - Cliens invidia laborat. 4.
    - Culpa punienda sit, sine invidia. 5.
    - Oratio audienda, sine præjudicio. 6.
    - Innocentia Cluentii probari possit. 7.
- **Attentionem:**
  - A causa ipsa:
    - Sæpe dicta. 8.
    - Nunquam probata. 8.
  - A petitione aperta
    - Ut audiant benignè. 8.
    - Audiant attentè. 8.

Propositio, & Partitio.

- **Propositio refutanda: nempe**
  - A Cluentio corruptum judicium. 9.
  - Ut Oppianicus damnaretur. 9.
- *** Partitio, in qua proponit**
  - Oppianicum,
    - In judicio convictum. 9.
    - In præjudiciis damnatum. 9.
  - Cluentium,
    - A corruptione immunem. 9.
    - Per corruptores infamatum. 9

* *Non est hæc totius Orationis partitio. Nihil enim attingit de veneno, quo Cluentius Oppianicum aliósque dicebatur occidisse: quæ est secunda accusatio longè gravissima: quam tamen ut futilem, & malè cohærentem breviter refutat, in secunda Confutationis parte.*

Confirmationis prima pars.

- De ſeipſo, cujus
  - Dolorem aperit, quòd accuſare Oppianicum cogatur. 10.
  - Neceſſitatem illius accuſationis oſtendit. 10.
- De Cluentio, cujus
  - Patrem laudat, qui
    - Princeps ſui municipii. 11.
    - Et totius regionis:
      - Ob virtutem. 11.
      - Exiſtimationem. 11.
      - Nobilitatem. 11.
  - Matrem vituperat, quæ
    - Generum ſuum turpiter amat. 12.
    - A filia ſua maritum abſtrahit. 14.
    - Eíque genero ſuo nubit
      - Nullis auſpicibus. 14.
      - Nullis auctoribus. 14.
      - Funeſtis ominibus. 14.
      - Scelere incredibili. 15.
  - Dolorem & miſeriam exponit:
    - Dolorem:
      - Ob dedecus familiæ. 16.
      - Ob querelas ſororis. 16.
    - Miſeriam:
      - A matre ſeparati. 16.
      - A matre afflicti. 18.
      - A matre accuſati. 18.
- De Oppianico, cujus ſcelera aperit.
  - I. M. Aurium occidi curavit in Gallia. 23.
  - II. A. Aurium, aliósque, occidit Larini. 25.
  - III. Saſſiam A. Aurii à ſe occiſi uxorem, matrimonio ſibi jungit. 26.
  - IV. Duos filios ſuos necat, intra decem dies. 27.
  - V. Cluentiam, alteram uxorem ſuam, veneno tollit. 30.
  - VI. C. Oppianicum fratrem, & uxorem ejus, interficit. 31.
  - VII. Cn. Magii uxori abortum procurat, eámque ducit. 33.
  - VIII. Falſo teſtamento Aſinii ſuppoſito, illum occidit. 36.
  - IX. Dineam, ſocrum ſuam interimit. 40.
  - X. Crimen falſi committit, in illius Dineæ teſtamento. 41.
  - XI. Tabulas Cenſorum publicas corrumpit. 41.
  - XII. Cluentium veneno necare contendit. 43.
  - Hinc concluditur:
    - Oppianicum non fuiſſe injuſtè damnatum. 48.
    - A Cluentio, neceſſariò accuſatum. 48.

Confirmationis pars ſecunda.

- Oppianicus damnatus, & in cauſa Scamandri,
  - Accuſati à Canutio,
    - Homine ingenioſo. 49. 50.
    - In dicendo exercitato. 49 50.
  - Defenſi à Cicerone:
    - Primò, timidè. 51.
    - Deinde, fortiter. 51.
  - Adjuti ob Oppianico:
    - Omni ſtudio pugnante. 54.
    - Sed ſcelus ſuum prodente. 54.
  - Damnati à judicibus:
    - Omnium ſententiis. 55.
    - Prima actione. 55.
- & in cauſâ Fabricii: quem
  - Cepaſius ſolus defendit:
    - Longo exordio. 56. &c.
    - Inepta oratione. 58.
  - Judices omnes damnarunt:
    - Jam damnatum ſuo judicio. 57.
    - Et legis vi. 58.
  - Hinc concluditur:
    - Oppianicum evadere non potuiſſe. 59.
    - Veneni dandi architectum. 60.

Confir-

Confirmationis tertia pars.

- Junianum judicium corruptum, Ab Oppianico; quod probat:
  - Ab antecedentibus judicium:
    - Scamandri & Fabricii:
      - Damnatorum ab iisdem judicibus. 62.
      - Ob venenum ab Oppianico acceptum. 62.
    - Oppianici:
      - Metu, ne damnaretur. 63.
      - Audaciâ singulari, in omnibus. 64.
      - Pecuniâ, datâ Staleno. 65.
    - Staleni:
      - Familiaritate cum Oppianico. 96.
      - Auxilio ei promisso. 67.
      - Perfidiâ, in pecuniæ retentione. 69.
  - A comitantibus judicium:
    - Cognitione datæ pecuniæ. 73.
    - Cura Quinctii, ut Stalenus adesset judicio. 74.
    - Voluntate Oppianici, ut palàm ferrentur sententiæ. 75.
    - Judicum sententiis, in Oppianicum. 76.
  - A consequentibus judicium:
    - Quinctii tumultu, in concionibus. 77.
    - Oppianici expostulatione cum Staleno. 78.
    - Staleni promissione, de reddenda pecunia Oppianico. 78.
    - Junii injusta damnatione. 79.
- Non à Cluentio; quod probat comparatione utriusque.
  - I. Cluentio nullæ causæ corrumpendi judicii. 88. Oppianico plurimæ. 81.
  - II. Cluentii tabulæ nil habent de data pecunia. 82. Oppianici tabulæ habent. 82.
  - III. Stalenum, à se corruptum, Oppianicus coëgit adesse judicio. 83. Cluentius eum abesse patiebatur. 83.
  - IV. Oppianicus fatetur, à se pecuniam Staleno datam. 84. Cluentius nullam dedit.

Confutationis prima pars.

- Cluentio nec ulla judicia nocuisse.
  - I. Non judicium de Junio: nam non fuit legitimum.
    - Ob tempus, quo fieri non debuit: cùm esset Judex quæstionis. 89.
    - Ob personas, quæ ei interfuere: erant enim concitatæ. 90.
    - Ob ipsam accusationem frivolam:
      - Quòd in legem non jurasset. 91.
      - Quòd subsortitionem non fecisset. 91.
    - Ob causas moventes: invidiam, errorem, suspicionem. 93.
    - Ob modum, quo factum est: habitis concionibus seditiosis. 93.
    - Ob accusatorem Quinctium: hominem turbulentum. 93.
    - Ob Tribunitiam potestatem: cui Sylla, Popilius, Metellus, pares non fuere. 95.
    - Denique ait, id non spectare Cluentium: quod Junius non juraverit, &c. 95.
  - II. Non judicia de Bulbo, & aliis. Nam
    - Bulbus damnatus est majestatis: non ob pecuniam acceptam. 96.
    - Popilius & Gutta, crimine ambitûs, non acceptæ pecuniæ. 97.
    - Hæc autem Cluentio non nocent. 97.

- III. Non judicia de Staleno, & aliis. Nam
  - Stalenus damnatus est,
    - Ob crimen Majestatis. 98.
    - Ob pecuniam: sed ab Oppianico acceptam. 98.
  - Falcula accusatus est:
    - Sed duplici judicio absolutus. 103.
    - Et pecuniam non cepisse judicatus. 104.
  - Septimio lis est æstimata:
    - Sed aliis criminibus damnato. 116.
    - Et pluribus testibus convicto.

- Nec Censorum animadversiones:
  - Censores non sunt Judices. Unde
    - Ab iis notati, Censores postea fuere. 117.
    - A populo subscriptiones eorum rescissæ. 120.
    - A Judicibus juratis, repudiatæ. 121.
    - A Magistratibus, neglectæ. 121.
    - Ab ipsis Censoribus, mutatæ. 122.
  - Famam solam sunt secuti:
    - Nec discussâ pecuniâ datâ à Cluentio. 124.
    - Nec Oppianici vitâ sceleratâ. 125.
    - Nec auditis testibus. 126.
    - Nec examinatis tabulis. 126.
    - Nec gravi ratione permoti. 126.
    - Nec causâ cognitâ. 126.
  - Paucos notarunt.
    - Aquillium & Guttam. 127.
    - Ergo à multis innocentibus damnatus Oppianicus. 128.
    - Popilium notari noluit Censor Lentulus. 131.
    - Cluentius notatus est, inauditus. 133.

- Nec quidquam aliud.
  - Non Egnatii exheredatio: cùm
    - Pater exheredans ejectus sit è Senatu. 135.
    - Filius exheredatus in eo retentus sit. 135.
  - Non Senatûs decretum. Nam
    - Senatus nullum nominavit. 136.
    - Consules decretum populo non proposuerunt. 137.
    - Populus Legem in Junium latam abrogavit. 137.
  - Non Ciceronis Orationes: nam
    - Secutus sit populi rumorem. 138.
    - Et causæ suæ inservierit
      - Ut solebat Antonius. 140.
      - Et Crassus. 140.

Confutationis secunda pars.

- I. De Lege Judiciaria,
  - Quâ Cluentius defendi non vult,
    - Ut non solùm servet civitatem. 144.
    - Sed etiam existimationem. 144.
  - Quâ Judices uti tenentur: cùm
    - Leges sint vinculum dignitatis. 146.
    - Fundamentum libertatis. 146.
    - Fons æquitatis. 146.
    - Civitatis conservatio. 146.
  - Quâ Equites non obligantur:
    - Ut statuit Gracchus, nec mutavit Sylla. 151.
    - Ut docuere Pusio, Titinnius, Mæcenas. 153.

II.

- II. Mores Cluentii accusat.
  - Septem scelerum:
    - I. Quòd Decio fecerit injuriam. — Resp.
      - Eum liberaliter tractavit. 161.
      - Et opibus suis sublevavit. 161.
    - II. Pastoribus Ancarii vis à servis ejus allata sit.
      - Pastores illi compressi sunt justè. 161.
      - Causâ demonstratâ sine lite discessum est. 161.
    - III. Ælio factus est heres, excluso propinquo.
      - Id merito Cluentii factum. 162.
      - Cluentius testamento non adfuit. 162.
    - IV. Florio legatum negavit.
      - Justè negavit. 162.
      - Postea solvit. 162.
    - V. Cælii uxorem retinuit.
      - Illam, ut servam, emerat. 162.
      - Ut liberam esse audivit, remisit. 162.
    - VI. Ennii bona vi tenet.
      - Ennius est calumniator. 163.
      - Et Oppianici mercenarius. 163.
    - VII. Cauponi vis illata.
      - Caupo responsione non est dignus. 163.
      - Sed pœnâ calumniatorum. 163.
  - Veneficii præsertim:
    - I. Vibium veneno necavit. — Resp.
      - Plætorius negat: apud quem mortuus. 165.
      - Cluentius non est Vibii hæres. 165.
    - II. Oppianicum juniorem veneno necare voluit, sed refellitur
      - A vita Cluentii præterita. 167.
      - A remotione causæ. 167.
      - A loco incommodo. 167.
      - A persona dantis. 167.
      - A morte Balbutii. 168.
      - A testimonio patris ejus. 168.
    - III. Oppinianicum vitricum suum veneno necavit. — Resp.
      - Removet causas:
        - Metum. 170.
        - Invidiam. 170.
      - Personam dantem
        - Sibi infensam. 172.
        - Oppianico amicam. 172.
      - Modum
        - In pane. 173.
        - Non in potione. 173.
      - Oppianicus mortuus
        - Morbo. 175.
        - Lapsu ex equo. 175.
- III. Sassiæ post Oppianici mortem scelera.
  - I. In Nicostratum servum, quem
    - Injustè quæstioni subjecit. 176. 181.
    - Ac tandem occidit. 187.
  - II. Stratonem servum,
    - Cui primò tabernam instructam dedit. 110.
    - Quem de veneno in Cluentium cogit dicere. 183.
    - Tandem in crucem agit. 187.
  - III. In filios suos,
    - Oppianicum
      - Cui filiam despondet invito. 179.
      - Nicostratum servum eripit. 181.
    - Cluentium
      - Quem damnari cupit. 176.
      - Urget servorum quæstionibus. 176. &c.
      - Et tabulis falsis. 186.

Peroratio.

- Odium excitat in Sassiam, enumeratione scelerum:
  - I. Impudica, cum genero. 188.
  - II. Crudelis, in filiam. 188.
  - III. Infamis, cum marito. 188.
  - IV. Barbara, in filium. 189.
  - V. Prodiga, in ejus accusatores. 190.
  - VI. Odiosa, cæteris hominibus. 192.
  - VII. Execranda omnibus Diis;
    - Ob nocturna sacrificia. 194.
    - Sceleratas preces. 194.
    - Nefaria vota. 194.
- Misericordiam erga Cluentium, amplificatione motivorum:
  - I. A persona Lavinatium, qui
    - Romæ adsunt, ut juvent. 195.
    - Lavini, publicè laudant. 195.
  - II. A persona vicinorum, qui
    - Laudatores Romam misere. 197.
    - De salute sunt solliciti. 198.
  - III. A persona Sassiæ: quæ
    - Crudelitate, cæca fertur
      - Non homo. 199.
      - Non femina. 199.
      - Non mater. 199.
    - Scelere, naturam pervertit:
      - Uxor generi. 199.
      - Noverca filii. 199.
      - Filiæ pellex. 199.
  - IV. A persona Cluentii: quem
    - Semper virtus commendavit. 200.
    - Nunc supplicem Judices vident. 201.
    - Dudum miseriæ obruunt
      - Ob odium matris. 201.
      - Oppianici. 201.
      - Populi. 202.
    - Nunc omnes salvum volunt:
      - Municipes. 202.
      - Amici. 202.
      - Vicini. 202.
      - Hospites. 202.

ORATIO II. DE LEGE AGRARIA.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Gratias agit de collato sibi Consulatu.
  - Gratiam se & habiturum & relaturum pollicetur.
- **Narratio.**
  - Legum latores reddit suspectos,
  - Et legem ipsam.
- **Confirmatio.**
  - Creationem Decemvirorum dissuadet.
  - Venditionem Reipubl. agrorum, vectigalium, manubiarum.
  - Emptionem agrorum.
  - Deductionem coloniarum.
- **Peroratio.**
  - Enumerat quæ lex Rulli permittat, Reipubl. noxia.
  - Amplificat ardorem suum pacem conservandi in Republ. & ad idem studium plebem incitat.

Analysis Exordii.

- Gratias agit de obtento Consulatu: in quo videnda
  - Persona Ciceronis: qui obtinuit
    - Nullis clarus majoribus. 1.
    - Homo novus. 3.
  - Modus, quo obtinuit.
    - Anno suo. 3.
    - Prima sua petitione. 3.
    - Unanimi omnium voce. 3.
- Gratias se relaturum pollicetur,
  - Sollicita officii functione: licet
    - Nobiles non juvent. 5. 6.
    - Seditiosi perturbent. 7. 8.
  - Conservatione populi,
    - In pace. 9.
    - In libertate. 9.
    - In otio. 9.
  - Manifestatione conspirationis sceleratorum:
    - Rulli. 10.
    - Et sociorum. 10.

Narratio.

- Reddit legum latores suspectos:
  - Rulli socios, qui
    - In diurnis sermonibus Consulem fugiebant. 12.
    - In nocturnis cœtibus exitium Reipublicæ machinabantur. 12.
  - Rullum ipsum, qui
    - In vicis graditur,
      - Vultu, voce, incessu, terrificus. 13.
      - Veste obsoleta. 13.
      - Corpore inculto, & horrido. 13.
      - Capillis & barba hispidus. 13.
    - In Concione loquitur,
      - Obscurè. 13.
      - Subdolè. 13.
- Legem ipsam: quæ
  - Reges decem constituit:
    - Ærarii, vectigalium. 15.
    - Provinciarum, totius Reip. 15.
    - Regnorum, liberorum populorum, orbis terræ. 15.
  - Populo nihil dat, sed certis hominibus. 15.
  - Agros ostentat, eripit libertatem. 15.
  - Pecunias auget privatorum, publicas exhaurit. 15.

Confirmationis prima pars.

- Decemvirorum creationem dissuadet,
- I. A modo eligendi:
  - Per minorem partem populi, exclusâ majore. 17.
  - Per ipsum Rullum:
    - Qui legem tulit. 20.
    - Qui fraudes machinatur. 21.
- II. A personis eligendis,
  - Assumto Rullo, quod illicitum, cùm legem tulerit. 21.
  - Excluso Pompeio, quod ingratum, cùm imperium amplificet. 23.
- III A populi damno, in electione:
  - Per Curiata comitia, in quibus parum potest. 26.
  - Sublata intercessione, quæ populi robur est. 30.
- IV. A tyrannnide electorum:
  - Quam Romæ invadunt, sine lege. 29.
  - In provinciis exercent sine moderatione:
    - Ob satellitum multitudinem. 32.
    - Ornamentorum splendorem. 32.
    - Pecuniarum exactionem. 32.

Confirmationis secunda pars.

- De venditione,
  - Bonorum:
    - Sacrorum. 35.
    - Prophanorum. 36.
  - Agrorum:
    - Provinciæ, Asiæ minoris. 38.
    - Regnorum, Bithyniæ & Ægypti, &c. 39.
  - Vectigalium:
    - Omnium Reip. locorum:
      - In Italia & Sicilia. 47
      - In Pamphylia, Attal. &c.
      - In Bithynia & Chersoneso. 49.
      - In Macedonia & Corintho. 49.
      - In Africa
        - Cyrenarum. 50.
        - Et Carthaginis veteris. 50.
      - In Hispania Carthag. novæ. 50.
      - In Asia, per ditiones Mithridatis. 51.
      - Ubi Pompeio fiunt
        - Contumeliæ. 52.
        - Insidiæ. 53.
    - In omni loco venditorum.
      - In ipsis Paphlagoniæ latebris. 55.
      - Et Cappadociæ solitudine. 56.
  - Manubiarum.
    - Omnium Imperatorum. 58.
    - Excepto Pompeio. 59.

Confirmationis tertia pars.

- Agrorum emptionem vituperat, A causa finali: quæstu scilicet
  - Quem Respublica non dedit:
    - Viris frugalissimis
      - Luscinis. 63.
      - Calatinis. 63.
      - Acidinis. 63.
    - Viris sapientissimis,
      - Catonibus. 63.
      - Philippis. 63.
      - Læliis. 63.
  - Quem Decemviri quærunt:
    - Homines avari. 64.
    - Et prodigi. 64.
- A causa materiali: agris ipsis:
  - Quos Rullus non designat:
    - An Albani, Setini, Privernates, &c. 65.
    - An Falisci, Sabini, Reatini. 65.
  - Quos malignè emet:
    - Syllanos. 69.
    - Steriles. 69.
    - Pestilentes. 69.
  - Quibus præferenda Roma: ubi
    - Jus libertatis & suffragiorum. 70.
    - Splendor dignitatis, urbis, fori. 70.
    - Delectatio ludorum, festorum, &c. 70.

Confirmationis quarta pars.

- Non permittendum ut deducantur coloniæ,
  - Ne Reipublicæ & urbi Romæ noceant. 72. 73.
  - Ne colonias & municipia turbent. 74.
  - Ne universam Italiam occupent. 74.
  - Ne plebis Romanæ libertatem opprimant. 74.

- Præsertim Capuam, & in agrum Campanum.
  - Nec id patitur plebis R. utilitas:
    - Sive urbem Capuam spectes. 76.
    - Sive totum agrum Campanum. 77.
  - Nec dignitas:
    - Ob agrum conservandum:
      - Pulchritudine spectabilem. 79.
      - Caput Romanæ pecuniæ. 79.
      - Pacis ornamentum. 79.
      - Subsidium belli. 79.
      - Fundamentum vectigalium. 79.
      - Horreum legionum. 79.
      - Subsidium annonæ. 79.
      - A majoribus semper auctum. 80.
      - A Gracchis & Sylla intactum. 80.
      - Ob seditiosos non minuendum. 81.
      - Ab Optimis agricolis excultum. 83.
    - Ob urbem timendam:
      - Quam majorum prudentia sibi rebellem depressit. 86.
      - Civium ejus arrogantia ornatam, Romæ æquare contendit.

Peroratio.

- I. Enumeratio permissorum à lege Rulli:
  - I. Ut Decemviri vetera populi R. vectigalia vendant 97.
  - II. Ut vectigalia nova imponant, & augeant. 97.
  - III. Ut Capuam Romæ opponant. 97.
  - IV. Ut totum Imperium Rom. sibi subjiciant. 97.
  - V. Ut pecunias ad libitum exigant. 97.
  - VI. Agros, quos voluerint, emant. 97.
  - VII. Colonias veteres & municipia occupent. 97.
  - VIII. Colonias novas ubique in Italia collocent. 97.
  - IX. Remp. omnem cingant, & opprimant. 98.
  - X. Pompeium, victoriis clarissimum, proscribant. 98.
  - XI. Omnia rapiant. 98.
  - XII. Per regna & gentes cum imperio discurrant. 98.
  - XIII. A Pompeio parta, sibi vendicent. 98.
  - XIV. Magistratus, quos voluerint, petant. 98.
  - XV. Nullius judicium subeant. 98.
- II. Amplificatio: in qua
  - Populo blanditur:
    - Sua gratitudine. 99.
    - Vigilantiæ & fortitud. promissione. 99.
  - Seditiosos terret:
    - Animi sui robore. 100.
    - Consulatûs majestate. 100.
    - Populi favore. 100.
  - Bonos cives animat:
    - Ad pacem. 101. 102.
    - Ad tranquillitatem. 101. 102.
    - Ad otium. 101. 102.

PRO C. RABIRIO.

SYNOPSIS.

Exordium.
- Defensionis suæ causas reddit: Privatas. Et publicas.
- Officium suum declarat: Boni Consulis. Boni civis.
- Magnitudinem causæ aperit.
- Deos & populum orat atque obsecrat.

Confutatio.
- Conqueritur de injuria sibi à Labieno facta.
- Refutat objecta ejus quinque in Rabirium.

Digressio.
- Severitatem judicii perduellionis tollendam asserit.
- Idque decem rationibus probat.

Confirmatio.
- A Rabirio non esse occisum Saturninum dicit.
- Ab eo jure occidi potuisse demonstrat.

Peroratio.
- Sed deest, cum exigua Confirmationis parte.

Analysis Exordii.

I. Rationes defensionis suæ affert:
- Privatas:
  - Amicitiæ cum Rabirio vetustatem. 1.
  - Dignitatem hominis. 1.
  - Rationem humanitatis. 1.
  - Consuetudinem suam. 1.
- Publicas:
  - Salutem Reipublicæ. 2.
  - Consulare officium. 2.
  - Consulatum ipsum. 2.
  - Senatûs auctoritatem. 2.
  - Bonorum in seditiosos potentiam. 2.

II. Officium declarat:
- Boni Consulis:
  - Ferre opem patriæ. 3.
  - Succurrere saluti & fortunis communibus. 3.
  - Implorare civium fidem. 3.
  - Suam salutem postponere saluti communi. 3.
- Boni civis:
  - Intercludere omnes seditionum vias. 3.
  - Munire præsidia Reipublicæ. 3.
  - Summum in Consulibus imperium putare. 3.
  - Summum in Senatu consilium. 3.
  - Cives laude dignos, qui eis paruerint. 3.

III. Causæ magnitudinem aperit:
- Generatim:
  - Nulla major. 4.
  - Magis periculosa. 4.
  - Magis à civibus providenda. 4.
  - Major à Tribuno suscepta. 4.
  - A Consule defensa. 4.
  - Ad populum delata. 4.
- Speciatim:
  - Agitur ut nullum sit publicum consilium. 4.
  - Nulla bonorum consensio, contra improbos. 4.
  - Nullum perfugium & præsidium salutis. 4.

IV. Deos orat: ut
- Pacem & veniam dent. 5.
- Rabirii salutem conservent. 5.
- Rempublicam eo die constituant. 5.

V. Populum obsecrat: ut
- Adhibeat, in Rabirii fortunis, misericordiam. 5.
- In Reipublicæ salute, sapientiam. 5.

Confutatio.

Conqueritur de injuria sibi à Labieno facta: quòd
- Oratori, semihoram tantùm permittat. 6.
- Consuli, querendi tempus eripiat. 6.

Proponit & refutat objecta.
- I. Rabirius loca religiosa violavit, — *Resp.*
  - Accusator objecit Rabirio. 7.
  - Judices falsum esse decreverunt. 7.
- II. Pecuniam publicam cepit: & tabularium incendit. — *Resp.*
  - Id Rabirio objectum non est. 7.
  - Sed Curio. 7.
- III. Filium sororis occidit, ut ejus maritum in judicio juvaret. — *Resp.*
  - Filium illum amabat Rabirius. 7.
  - Mors biduò tantùm differebat judicium. 7.
- IV. Alienos servos retinuit: cives Romanos verberavit. — *Resp.*
  - Contrarium testatur Apulia. 8.
  - Et Campania. 8.
- V. Rabirius impudicus est. — *Resp.*
  - Non Rabirius, sed Labienus. 9.
  - Qui longiorem timet de pudicitia sermonem. 9.

Digressio.

Judicium perduellionis jure se abstulisse Cicero probat.

I. A facti gloria.
- Carnifice sublato, de foro. 10.
- Et cruce, de campo. 10.

II. Majorum exemplo: qui
- Crudelitatis vestigia removerunt. 10.
- Legum lenitatem attulerunt. 10.

III. Populi amore: cujus
- Conciones non funestandæ, sed castæ servandæ. 11.
- Forum expiandum, campus sanctificandus. 11.
- Corpus inviolatum, jus libertatis defendendum. 11.

IV. Popularium virorum legibus,
- M. Porcii Catonis. 12.
- C. Sempronii Gracchi. 12.

V. Judicii perduellion. atrocitate: in quod
- Ligantur manus. 13.
- Caput obnubitur. 13.
- Corpus infelici arbori suspenditur. 13.

VI. C. Gracchi imitatione: qui
- Fratrem charissimum amisit. 14.
- Neminem judicio perduellionis vexavit. 14.

VII. Censorum decretis: qui
- Carnificem abstulerunt à foro. 15.
- Et ab urbe universa. 15.

VIII. Romanorum dignitate: quorum
- A corpore crux amovenda. 16.
- Et à mente. 16.

IX. Servorum conditione: quos
- A servitute, una vindicta liberat. 16.
- In libertate, res gestæ, ætas, honores. 16.

X. Labieni crudelitate: qui
- Majores, leges, Senatum negligit. 17.
- Religiones & auspicia polluit. 17.

Confirmatio.

- I. Non occidit Saturninum Rabirius.
  - Id asserit ipse Rabirius. 18.
  - Id probavit Hortensius. 18.
- II. Jure occidere potuit.
  - Senatus in eum Consules armavit. 20.
  - Consules, totam civitatem. 20.
  - Clarissimi cives exemplo præivere. 21.
    - Qui damnandi essent, si damnaretur Rabirius. 26.

IN L. CATILINAM ORATIO I.

SYNOPSIS.

- Propositio.
  - I. Catilinam, in Remp. conjurantem, occidendum.
  - II. Utilius esse Reip. ut cum suis ex urbe discedat.
- Hortatio.
  - Ut exeat, vel in exilium:
  - Vel ad Castra Mallii.
- Epilogus.
  - Senatores orat ut discessum conjuratis permittant.
  - Jovem Statorem, ut discedentes puniat.

Propositionis Analysis.

- In Catilinam conjurantem invehitur.
  - Ob ejus obstinationem
    - In sceleribus, quibus abutitur patientiâ
      - Senatûs. 1.
      - Consulum. 1.
    - In furore, quo illos eludit. 1.
    - In audacia effrænata, qua se jactat. 1.
  - Impudentiam: quâ
    - Non movetur palatii præsidio.
    - Urbis vigiliis. 1.
    - Populi timore. 1.
    - Proborum consensu. 1.
    - Senatûs convocatione, in loco munito. 1.
    - Senatorum irâ. 1.
  - Stuporem: quo
    - Nescit sua consilia patêre. 1.
    - Conjurationem ab omnibus sciri. 1.
    - Nocturnos cœtus & socios cognosci. 1.
- Conjurationis tempus deplorat: quòd
  - Senatus hæc intelligat. 2.
  - Consul videat. 2.
  - Conjurator tamen vivat, & in Senatum veniat. 2.
- Conjuratorem occidendum probat exemplis
  - Scipionis, qui occidit Tiberium Gracchum. 3.
  - Ahalæ, qui Spurium Melium. 3.
  - Opimii, qui C. Gracchum, & Fulvium. 4.
  - Marii, qui Saturninum & Servilium. 4.
- Quòd non occidat tamen Cicero seipsum
  - Accusat
    - Inertiæ. 5.
    - Nequitiæ. 5.
  - Excusat:
    - A causa patientiæ. 5.
    - A voluntate necandi Catilinam. 5.

- Et Catilinam
  - Hortatur, ut mentem mutet. 6.
  - Confundit, apertis ejus sceleratis consiliis. 6.
  - Jubet ex urbe discedere. 10.

Hortationis prima pars.

- Ut exulet, postulat
  - I. Catilinæ vita:
    - Privata: quæ infamis
      - In rebus domesticis & privatis. 13.
      - In oculis, manibus, toto corpore. 13.
    - Publica: quæ Reip. noxia:
      - Consulum quæsita nece. 15.
      - Senatoribus incusso metu. 15.
  - II. Patriæ imperium.
    - Vitam sceleratam exprobrantis. 18.
    - Metum sibi eripi postulantis. 18.
  - III. Senatûs voluntas: qui
    - Consulem exilium imperantem patienter audit. 20.
    - Silentio, imperium ejus approbat. 20.
  - IV. Equitum & aliorum civium ardor: qui
    - Clamatoribus Catilinæ obstrepunt. 21.
    - Ab ejus nece, vix manus cohibent. 21.

Hortationis secunda pars.

- Ut ad Mallium se conferat,
  - I. Ob ipsum Catilinam: cui
    - Utile:
      - Aucto exercitu. 23.
      - Ut augere decrevit. 24.
    - Delectabile:
      - Ob contubernium improborum militum. 26.
      - Ob spolia occisorum hostium. 26.
    - Honorabile:
      - Ob patientiæ exercitium. 26.
      - In fame, frigore, inopia. 26.
  - II. Ob patriam: cui
    - Exitiale in speciem: Nam
      - Bello vastabitur Italia. 28.
      - Vexabuntur urbes. 28.
      - Domus ardebunt. 28.
    - Revera utilissimum. Nam
      - Conjuratio fiet apertior. 30.
      - Sanitas Reip. diuturnior. 31

Epilogus.

- I. Senatoribus:
  - Ut permittant conjuratis exitum:
    - Ne insidientur Consuli. 32.
    - Ne circumstent tribunal Prætoris. 32.
    - Ne obsideant cum gladiis curiam. 32.
    - Ne malleolis urbem incendant. 32.
  - Ut bene sperent:
    - Ob Consulis diligentiam. 32.
    - Senatûs auctoritatem. 32.
    - Equitum fortitudinem. 32.
    - Civium bonorum consensionem. 32.
- II. Jovi Statori:
  - Ut Catilinam & socios procul expellat. 33.
  - Et dignis suppliciis afficiat. 33.

IN L. CATILINAM ORATIO II.

SYNOPSIS.

- **Pars I.**
  - Gratulatur sibi, quòd Catilinam ejecerit.
  - Rationem reddit, cur non occiderit.
- **Pars II.**
  - Conjuratorum milites, extra urbem non timendos probat.
  - Conjuratorum multitudinem, in urbe formidandam.
  - Conjurationis principem Catilinam in exilium non iturum.
- **Pars III.**
  - Conjuratos distribuit in sex classes.
  - Reip. præsidia extollit, illis opposita.
- **Peroratio.**
  - I. Cives bonos metu liberat.
  - II. Cives conjuratos terret.
  - III. Deos adjutores sibi appromittit.

Prima pars.

- Gratulatur sibi, quòd Catilinam ejecerit:
  - Ob securitatem futuram. 1.
  - Ob bellum præsens,
    - Quod justum. 1.
    - Et publicum. 1.
  - Ob pericula præterita vitata:
    - Propria. 2.
    - Civium. 2.
    - Urbis. 2.
- Rationem reddit cur non occiderit:
  - Ob cives conjurationis expertes: qui
    - Vel delata non credebant. 3.
    - Vel credita non expendebant. 3.
    - Vel expensa defendebant. 3.
    - Vel conjuratis amicis favebant. 3.
  - Ob cives conjurationis participes, qui puniri non potuissent. 4.

Secunda pars.

- Conjuratorum milites, extra urbem non timendos: quòd
  - Senes. 5.
  - Rustici. 5.
  - Decoctores. 5.
  - Judicia fugientes. 5.
- Conjuratorum multitudinem, in urbe formidandam:
  - Ob arrogantiam interritam. 5.
  - Ob ambitionem regendarum provinciarum. 6.
  - Ob vitiorum omnium corruptionem. 7.
  - Ob audaciam & crudelitatem. 10.
  - Ob avaritiam, & inopiam. 10.
  - Ob ebriositatem, & odium proborum. 10.
  - Ob infamem luxuriam, & libidinem. 10.
- Conjurationis principem, ex urbe in exilium non iturum:
  - Cùm nec ire jussus sit. 12.
  - Nec ire vetitus. 15.

Tertia pars.

- Conjurati in sex classes distributi.
  - I. Avari divites. 18.
  - II. Ambitiosi pauperes. 19.
  - III. Prodigi insolentes. 20.
  - IV. Decoctores inertes. 21.
  - V. Sicarii crudeles. 22.
  - VI. Delicatuli molles. 22. 23.
- Reipublicæ præsidia, illis opposita:
  - Consules & Imperatores. 24.
  - Flos & robur Italiæ. 24.
  - Coloniæ & municipia. 24.
  - Senatus, equites, plebs Romana. 25.
  - Ærarium, & vectigalia. 25.
  - Causæ æquitas, & Deorum auxilium. 25.

Peroratio.

- I. Cives bonos hortatur:
  - Domos suas defendant
    - Custodiis. 26.
    - Vigiliis. 26.
  - De cæteris ne sint sollicitis: quòd
    - Urbs satis habeat præsidii. 26.
    - Coloniæ & municipia sibi provideant. 26.
    - Gladiatores in officio contineantur. 26.
    - Gallia & Picenum à Metello protegantur. 26.
    - Senatus reliquis prospecturus sit. 26.
- II. Cives conjuratos monet:
  - Patriæ se consulturum. 27.
  - Discessum ex urbe, esse liberum. 27.
  - Tumultuantes in urbe, se puniturum. 27.
- III. Seipsum consulem prædicat
  - Effecturum, ut periculum vitetur sine tumultu. 28.
  - Bellum sedetur, se imperatore. 28.
  - Cives boni non pereant. 28.
  - Cives mali paucissimi plectantur. 28.
- IV. Deos Reip. protectores agnoscit:
  - Quibus niti se profitetur. 29.
  - Qui cœlestis auxilii signa ostenderunt. 29.
  - Qui præsentes, tecta & domos defendent. 29.
  - Quos ut venerentur, & implorent, hortatur. 29.

IN L. CATILINAM ORATIO III.

SYNOPSIS.

- Exordium.
  - Attentos reddit, declaratione beneficii Deorum.
  - Benevolos, expositione laboris sui.
  - Dociles, promissione declarandæ conjurationis.
- Narratio.
  - Diligentiam suam exponit.
  - Lentuli conjurationem.
  - Prætorum in literis intercipiendis fortitudinem.
  - Conjuratorum comprehensionem.
  - Eorum, & aliorum interrogationem.
  - Reorum perturbationem.
  - Senatusconsultum in convictos & confessos.
  - Causas manifestationis conjuratorum.

Pero-

Peroratio.
- Populum hortatur, ut gratias agat Diis.
- Ut eum à sceleratorum insidiis protegat.
- Ut Jovem Capitolinum veneretur.

Analysis Exordii.

Populum reddit

- Attentum, declaratione beneficii Deorum.
  - In conservatione Reipublicæ. 1.
  - Civium. 1.
  - Ipsius urbis Romæ. 1.
- Benevolum, expositione laboris sui
  - In iisdem conservandis à cæde. 2.
  - Atque incendio. 2.
- Docilem, promissione conjurationis declarandæ.
  - Cujus magnitudinem & certitudinem aperiet. 3.
  - Ac modum investigationis, & comprehensionis. 3.

Narrationis prima pars.

Cicero declarat

- I. Diligentiam suam:
  - Ut civium saluti consuleret.
  - Ut conjuratorum consilia cognosceret. 4.
- II. Lentuli conspirationem:
  - Cum Allobrogibus. 4.
  - Cum Catilina. 4.
- III. Prætorum virtutes:
  - Fortitudinem & amorem patriæ.
    - In negotio suscipiendo. 5.
    - Sine recusatione, sine mora. 5.
  - Prudentiam, in disponendis insidiis. 5.
  - Felicitatem, in capiendis omnibus, sine sanguine. 5.
  - Fidelitatem, in adducendis ad Consulem. 5.
- IV. Conjuratorum comprehensionem,
  - Gabinii. 6.
  - Statilii. 6.
  - Cethegi. 6.
  - Lentuli. 6.
- V. Eorum, aliorúmque interrogationem:
  - Vulturcii, & Allobrogum. 9.
  - Cethegi, & sociorum. 10.
- VI. Reorum perturbationem:
  - Ex colore, oculis, vultu. 13.
  - Ex taciturnitate, & furtivo contuitu. 13.

Narrationis secunda pars.

Declarat,

- I. Senatusconsultum: quo
  - Conjurationem à Republica removentibus, dantur præmia.
    - Gratiarum actio; Ciceroni Consuli. 14.
    - Laus debita,
      - Prætoribus Flacco & Pontinio. 14.
      - Collegæ Ciceronis C. Antonio. 14.
  - Conjurati in carcerem traduntur. 14.
  - Diis immortalibus supplicatio decernitur. 14.
- II. Causas manifestationis conjuratorum:
  - Absentiam Catilinæ:
    - Sine quo socii, ob varios defectus, non timendi. 16.
    - Qui cum sociis, ob varias dotes, formidandus. 17.
  - Auxilium Deorum, ac præsertim Jovis: qui
    - Conjurationem venturam præmonstrant:
      - Per prodigia. 18.
      - Per haruspices. 19.
    - Ortam dissipārunt
      - Per seipsos. 22.
      - Per Consulem Ciceronem. 22.
      - Per legatos Allobrogum. 22.

Pero-

Peroratio.

Postulat

I. Ut in supplicatione, Diis læti gratias agant:
- Quòd fuerint liberati à nece crudelissima:
  - Sine cæde. 23.
  - Sine sanguine. 23.
  - Sine exercitu. 23.
  - Sine dimicatione. 23.
- Quod vix contigit in dissensione; ut patet
  - In Sylla & Sulpicio. 24.
  - In Cinna & Octavio. 24.
  - In Sylla & Marianis. 24.
  - In Lepido & Catulo. 24.

II. Ut accepti à se beneficii sint memores:
- Illum animo, amando. 26.
- Voce, & scriptis, laudando. 26.
- Factis, protegendo. 26.

III. Ut Jovem Capitolinum venerentur,
- Custodem urbis. 29.
- Et civium omnium. 29.

IN L. CATILINAM ORATIO IV.

SYNOPSIS.

Exordium.
- Reddit Benevolos.
- Attentos.
- Dociles.

Propositio.
- De conjuratione statuendum, ante noctem:
- Sententiæ & Silani, & Cæsaris.

Contentio.
- Sententias Silani & Cæsaris fusiùs explicat.
- Conjuratorum pœnam justam fore declarat.
- Animi sui robur intrepidum profitetur.

Peroratio.
- Auxilia enumerat: ut non timeant conjuratos.
- Causas: ut eos puniant.
- Seipsum commendat.
- Filium suum.
- Rempublicam.

Analysis Exordii.

Benevolos reddit declaratione, quod sit
- Gratus erga ipsos, ob eorum erga se benevolentiam. 1.
- De se non sollicitus, ob amorem patriæ. 1.
- De familia anxius, ob mœrorem suorum. 3.

Attentos, exhortatione: ut
- Sibi consulant. 3.
- Reipublicæ prospiciant. 3.

Dociles, descriptione conjuratorum: qui
- Pejores aliis omnibus. 4.
- Damnati à Senatu. 5.

Propositio.

- Conjurationem declarat:
  - I. Esse opinione majorem. 6.
    - Ideò, ante noctem, de illa statuendum. 6.
  - II. Esse latissimè dispersam. 6.
    - Ideò celeriter vindicandam. 6.
- Sententiam aperit
  - I. Silani, qui ad mortem damnat conjuratos. 7.
  - II. Cæsaris, qui, non morti, sed variis pœnis conjuratos addicit. 7.

Contentio.

- Cæsaris & Silani severitas prudens.
  - I. Cæsaris: qui vitam servat, sed
    - Conjuratos excludit à favore legis Semproniæ. 10.
    - Hostes, non cives, censendos fatetur. 10.
    - Lentulum largitorem & prodigum vituperat. 10.
    - Perpetuo carceri omnes addicit. 10.
    - De illis ampliùs ad sen. aut pop. referri vetat. 10.
  - II. Silani: qui ad necem damnat:
    - Ob conjurationem, de incendenda urbe. 11.
    - De trucidandis civibus. 11.
    - De imperio urbis & orbis invadendo. 12.
    - De vexandis conjugatis & virginibus. 12.
- Conjuratorum punitio justa:
  - Comparatione explicat. 12.
  - Exemplo illustrat. 13.
- Consulis fortitudo, cùm
  - Sentiat omnes cum Senatu pro Republica stare. 14.
  - Equites, Tribunos, Ærarios, scribas. 15.
  - Ingenuos, libertinos, servos. 15. 16.

Peroratio.

- Enumerationem continet
  - Auxiliorum; ut non timeant conjuratos. 18.
  - Causarum: ut eos puniant. 18.
- Amplificationem: quâ
  - Seipsum commendat,
    - A multitudine inimicorum. 20.
    - Ab animi robore. 20.
    - A mortis contemptu. 20.
    - Ab obtenta gloria. 20.
    - A periculis futuris. 22.
    - A contemptu provinciæ, & honorum adjunctorum. 23.
  - Filium suum:
    - Ab ætate. 23.
    - A parente. 23.
  - Rempublicam:
    - A salute Senatûs & populi. 24.
    - A conservatione rerum sacrarum & prophanarum. 24.

PRO

PRO L. MURENA.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Precationem triplicem continet:
    - I. Ad Deos, in campo Martio.
    - II. Ad Deos, in foro.
    - III. Ad Judices, in eodem foro.
  - Excusationem duplicem:
    - I. Catoni, tria objicienti.
    - II. Sulpitio, amicitiam læsam conquerenti.
- **Contentio.**
  - Refutat dicta
    - In reprehensione vitæ Murenæ.
    - In laudatione dignitatis Sulpitii, præ illo.
    - In accusatione ambitûs.
- **Peroratio.**
  - Judices hortatur, ut sibi & Reipublicæ consulant.
  - Misericordiam eorum excitat, ut Murenam absolvant.
  - Murenam utilissimum fore Consulem pollicetur.

Analysis Exordii.

- **Precatio triplex.**
  - I. Ad Deos, in campo Martio:
    - Ut electio Consulum Ciceroni felix esset. 1.
    - Plebique, ac populo Romano. 1.
  - II. Ad Deos, in foro:
    - Ut servent Murenam, per Judices. 1.
    - Et Rempublicam, per Murenam. 1.
  - III. Ad Judices, in eodem foro:
    - Ut pro eo commendationem oratoris suscipiant. 2.
    - Et beneficium populi Rom. tueantur 2.
- **Excusatio duplex.**
  - I. Catoni, tria objicienti, tria respondet:
    - I. Consulem defendi debere à Consule. 3.
    - II. Innocentem, à legis ambitûs latore. 5.
    - III. Civem bonum, à sceleratorum ultore. 6.
  - II. Sulpitio, læsam amicitiam conquerenti, respondet: quòd
    - Ipsum, ut amicum, juvit in Consulatûs petitione. 7.
    - Murenam, etiam ut amicum, juvat in capitis dimicatione. 8.
    - Populi Rom. prudentiam tuetur in honoris concessione. 8.
    - Patronorum morem servat in clientum suscept. 8. 9.
    - Sulpitium imitatur, in consulentium admissione. 9.
    - Consulem designatum pati non potest, sine defensione. 10.

Contentionis prima pars.

De reprehensione vitæ:

Refutat objecta

- I. Ad Sulpitio, quòd fuisset in Asia, luxuriosa provincia. Resp. quòd
  - Initio belli, pietas eum impulit, cum patre militantem. 11.
  - In progressu, virtus extulit, cum patre vincentem. 11.
  - In fine, felicitas coronavit, cum patre triumphantem. 12.
- II. A Catone: quòd esset saltator.
  - Esse hoc grave maledictum fatetur. 13.
  - Sed falsum probat:
    - Per rejectionem vitiorum saltatoris. 14.
    - Et affirmationem virtutis Murenæ 14.

Secunda pars.

De Contentione dignitatis.

- Pares Murena & Sulpitius,
  - In dignitate generis: quòd
    - Sulpitio patricium, sed obscurum. 15.
    - Murenæ plebeium, sed illustre. 15.
  - In magistratu Quæsturæ,
    - Eodem anno obtentæ. 18.
    - Eadem ratione gestæ. 18.
- Dispares,
  - In artis præstantia: cùm
    - Jurisprudentiæ tenui & ingloriæ studuerit Sulpitius. 19. & seqq.
    - Arti militari gloriosæ, & Reipublicæ necessariæ, Murena. 20. & seqq.
  - In præturæ administratione: nam
    - Murena gratiosam habuit, & ludis ornavit. 38.
    - Sulpitius, odiosam, & ludis destituit. 42.
  - In petitione Consulatûs: cùm
    - Sulpitius tempus triverit, in accusationis præparatione. 43.
    - Murena tempus impenderit, in quærendo populi favore. 53.

Tertia pars.

De Crimine ambitionis.

- I. Murenæ calamitatem deplorat: quòd
  - Accusetur à Posthumio amico. 55. 56.
  - A Sulpitio, filii sodali. 56.
  - A Catone viro gravissimo. 56.
- II. Judices deprecatur,
  - Ne Murenæ noceat Catonis auctoritas. 58.
  - Et dignitas. 58.
- III. Catonem confutat:
  - Irrisâ ejus doctrinâ Stoicâ:
    - De sapientis moribus. 61.
    - De peccatorum gravitate. 61.
    - Ubi illa dogmata comparata Peripateticis. 63.
  - Solutis ejus in Murenam objectionibus:
    - De obviam prodeuntibus. 68.
    - De sectatoribus. 70.
    - De spectaculis. 72.
    - De prandiis. 72.
- IV. Murenam in Consulatu retinendum docet,
  - Ob Catilinam, furentem extra urbem. 78. & seqq.
  - Ob conjurationis socios, tumultuantes in urbe. 78. & seqq.

Peroratio.

- I. Judices hortatur,
  - Ut otio, paci, & saluti Reipublicæ consulant. 86.
  - Ut vitæ suæ, ac civium omnium. 86.

- II. Ad misericordiam eos excitat:
  - Ab adjunctis Murenæ: qui
    - Miser:
      - Ob morbum corporis. 86.
      - Ob dolorem animi. 86.
    - Innocens:
      - Qui neminem læsit. 87.
      - Nullius aures aut voluntates violavit. 87.
      - Nemini usquam odio fuit. 87.
    - Auxilio dignus:
      - Ob modestiam. 87.
      - Ob demissionem animi. 87.
      - Ob pudorem. 87.
  - A consecuturis ejus damnationem: nam
    - Ubique amittet omnia. 87.
    - Nusquam, sine dolore, consistet:
      - Non domi; ubi
        - Imago patris deformata. 88.
        - Miseria matris summa. 88.
      - Non in Asia: ubi
        - Legatus fuit. 89.
        - Exercitus duxit. 89.
        - Res maximas gessit. 89.
      - Non in Gallia; ubi
        - Fuit cum imperio. 89.
        - Fratrem dolore conficeret. 89.
        - Amicos affigeret. 89.
- III. Murenam utilissimum Reip. futurum Consulem spondet: cùm sit
  - Cupidissimus otii. 90.
  - Studiosissimus bonorum, 90.
  - Acerrimus contra seditionem. 90.
  - Fortissimus in bello. 90.
  - Inimicissimus conjurationi. 90.

PRO L. FLACCO.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Conquestio ad omnes: in qua
    - Præterita Flacci merita extollit.
    - Præsentem calamitatem deplorat.
  - Admonitio ad Judices: ut
    - Potestatem sibi datam considerent.
    - Gravitatem causæ expendant.
    - Bonorum se unicum præsidium attendant.
    - Ciceronis ipsius misereantur.
- **Contentio.**
  - Pars I.
    - I. De Asiaticis testibus in genere.
    - II. De Græcorum criminationibus in specie.
  - Pars II.
    - De Judæis. Non fuisse illis permittendum, ut aurum exportarent.
  - Pars III.
    - De querelis civium Romanorum.
- **Peroratio.**
  - Amplificatio meritorum Flacci.
  - Excitatio misericordiæ Judicum.

Analysis Exordii.

- I. Conquestio ad omnes: in qua
  - Præterita Flacci merita proponit:
    - Ob præstitam opem Consuli in Reip. conservatione. 1.
    - Ob majorum, in liberanda patria, imitationem. 1.
  - Et præsentem calamitatem: cùm
    - Reus sit apud eos, per quos Reip. profuit. 2.
    - Accusetur à Lælio optimæ spei adolescente. 2.
- II. Admonitio ad Judices: ut
  - Potestatem suam considerent: ex qua
    - Reipublicæ pendent subsidia. 3.
    - Status civitatis. 3.
    - Præteriti memoria. 3.
    - Præsentis salus. 3.
    - Futuri spes. 3.
  - Gravitatem causæ expendant: in qua
    - Non de externis, & vilibus populis agitur. 3.
    - Sed de civium Rom. salute. 3.
  - Unicum se bonorum asylum videant:
    - Non Senatum. 4.
    - Non Equites. 4.
    - Non populum. 4.
  - Ciceroni, qui occultè impetitur, provideant: cùm
    - Catilinam ex urbe expulerit. 5.
    - Flaccum ad indicia conjurationis detegenda incitarit. 5.

Contentionis prima pars.

- I. Flacci laudat vitam:
  - In Provinciis: ubi
    - Tribunus militum Servilii. 6.
    - Quæstor Pisonis. 6.
    - Legatus Metelli. 6.
  - In Urbe: ubi
    - Prætor urbanus æquissimus. 6. 7.
    - Civis honestus & liberalis. 7.
- II. Testium fidem elevat: quòd sint
  - Ignoti. 8.
  - Et Græci. 9.
- III. Lælium accusatorem arguit:
  - Ob pompam comitatûs. 13.
  - Ob largitionem pecuniæ. 13.
  - Ob rumorem iniquè sparsum. 14.
- IV. Græcorum conciones exagitat: unde
  - Græciæ ruina. 16.
  - Seditiosorum potentia. 16.
  - Proborum exilia. 16.
  - In Romanos odia & injuriæ. 19.
- V. Testes esse corruptos ostendit: quòd
  - Cum accusatoribus sedeant in foro. 21. 22.
  - Cum illis epulentur in hospitio. 22.
- VI. Judices orat, ut Flaccum servent;
  - Ob præterita merita, & virtutes
    - Valerii Poplicolæ. 25.
    - Majorum omnium. 25.
    - Flacci ipsius. 25.
  - Ob præsentem innocentiam; in quam
    - Nihil affertur sincerum. 26.
    - Sed omnia corrupta. 26.

VII.

- VII. Querelæ totius Asiæ,
  - De imperata classe: licuit. 27.
  - Opus fuit. 27.
  - Navigavit. 32.
- Quatuor civitatum,
  - Acmonensis. 34.
  - Dorylensis. 39.
  - Temnitis. 42.
  - Trallianæ. 52.
- Quibus opponit laudationes,
  - Atheniensium. 62.
  - Lacedæmoniorum. 63.
  - Achæorum. 63.
  - Bœotorum. 63.
  - Massiliensium. 63.

Secunda pars contentionis.

- Judæis non permittendum fuit, ut aurum exportarent
  - Senatus vetuit. 67.
  - Judæi non merentur. 67.
  - Flaccus edicto prohibuit. 68.
  - Et modo legitimo: nam
    - Aurum intercepit. 68.
    - Et publicè appendit. 68.

Tertia pars contentionis.

- Queritur Decianus bona sibi erepta:
  - Dignus probris, ob
    - Nimiam in Asia moram. 70.
    - Faciei arrogantiam in reditu Romam. 70.
    - Vestis luxuriam, sed sordidam. 70.
    - Turpitudinem vitæ
      - Crudelis, in Apollonidenses. 71.
      - Avaræ in socerum Amyntæ. 72.
      - Libidinosæ, in cives. 72.
  - Indignus bonis: quia
    - Aliena sunt. 74.
    - Per fraudes rapta. 75.
    - A Pergamenis rejecta. 75.
    - Ab Apollonidensibus evicta. 75.
- Sextilius ereptam sibi hereditatem: sed justè:
  - Ab antecedentibus: quia
    - Valeriæ dos non valuit, facta sine tutoribus. 84.
    - à Globulo prætore jam erat petita hereditas. 85.
  - à comitantibus: quia
    - Flaccus prætor accipere sua potuit. 85.
    - Ut legati, in legatione libera. 85.
  - à consequentibus: quia
    - Flaccus eam hereditatem sibi deditam non attigit. 89.
    - Sed totam propinquo suo liberaliter dedit. 89.
- Falcidius, sibi erepta à Flacco talenta 50. sed
  - Falcidius Romam non venit testimonium dicturus. 90.
  - Ex Asia suspecta literas misit.
    - Ut helluationes celaret matrem. 91.
    - Et sororem. 91.
  - Dignus non est cui credatur
    - Ebrioso. 92.
    - Et pergræcanti. 92.
  - Erepta à Flacco talenta ignorant
    - Æbutius, affinis Falcidii. 93.
    - Manlius gener. 93.

Pero-

Peroratio.

Amplificatio
- Ab omnium bonorum salute: quos { Conjurati à judicibus puniri volunt. 94. / Et punitos gaudent. 95.
- A majorum consuetudine: qui { Bene meritos de Rep. liberarunt. 98. / Aquillium, Pisonem, Murenam, Thermum. 98.
- A sociorum laudibus: { Gallorum, Cilicum, Hispanorum. 100. / Cretensium, Massiliensium, Græcorum Europæorum. 100.
- Ab anteacta Flacci vita: { In tribunatu. 101. / In quæstura. 101. / In legatione. 101. / In prætura urbana. 101.

Commiseratio
- A persona Ciceronis: qui { Verbis, Flaccum ad audendum pro Rep. hortatus est. 103. / Dexterâ, fidem præsidii à viris bonis dedit. 103.
- A persona Flacci: qui { Jam præstitam à se Reip. opem gaudet. 104. / Semper præstandam, si absolvatur, promittit. 104.
- A persona civium, qui { Damnato Flacco hærebunt seditiosis. 105. / Et bonorum viam deserent. 105.
- A persona filii Flacci: qui { Servato sibi patre, ad virtutem accendetur. 106. / Ablato sibi, animum despondebit. 106.
- A persona judicum: quorum { Misereri familiæ Valeriæ. 106. / Flacci præsertim, & filii. 106.

PRO P. SYLLA.

SYNOPSIS.

Exordium.
- Votum declarat suum de Syllæ prosperitate.
- Gaudium, de ejus propugnatione.
- Necessitatem agendi, de officii sui defensione.

Contentio.
- Officium defensionis suæ tuetur.
- Convitia Torquati confutat.
- A se gesta in Consulatu: prædicat.
- Objecta Syllæ, & sibi, diluit.
- Syllæ anteactam vitam laudat.
- Quæstiones, per tormenta, improbat.
- Consulares, qui in judicio Catilinam juverant, defendit.
- Testimonii sui, pro Sylla, vim declarat.

Peroratio.
- Jurat se nec scire quidquam, nec audivisse contra Syllam.
- Et judicum misericordiam excitare conatur.

Analysis Exordii.

- Votum declarat suum de Syllæ prosperitate: { Ut consulatûs splendorem retineret, 1. / aut modestiæ fructum perciperet. 1.
- Gaudium de ejus suscepto patrocinio: { Ut lenitatem suam agnoscerent boni, 1. / & improbi, ac perditi cives. 1.

Necessi-

- Necessitatem de sui defensione:
  - Contra Torquati maledicentiam. 1.
  - Pro Syllæ efficaciore propugnatione. 2.

Contentio.

- Officium defensionis suæ tuetur
  - Exemplo
    - Hortensii, patroni Syllæ. 3.
    - Clarorum virorum ejus advocatorum. 3.
  - Ratione:
    - Sicut Hortensius: rejecit causam conjuratorum. 6.
    - Cum Hortensio, partitus est causam Syllæ. 11.
- Dicteria Torquati refutat: se enim
  - Nec regem esse
    - Reipublicæ. 21.
    - Sed cupiditatum. 25.
  - Nec peregrinum,
    - Cùm consulatum gesserit. 22.
    - Et omnes magistratus. 23.
- Torquatum reddit odiosum; quòd
  - Conjuratorum necem doleat. 30.
  - Consules & Senatores reprehendat. 30.
- Gesta sua in Consulatu prædicat; quòd
  - Catilinam & conjuratos represserit. 33.
  - Urbem ab incendio liberarit. 33.
  - Cives ab internecione. 33.
  - Italiam à vastitate. 33.
  - Remp. ab interitu. 33.
- Objecta Syllæ & sibi, diluit.
  - Objectio I. Allobroges Syllam accusant.
    - Refutatio.
      - Nec Cassius, nec Allobroges Syllam nominant. 36.
      - Nec Cassio credendum esset nominanti. 36.
  - II. Tabulas publicas corrupit Cicero.
    - Refutatio.
      - Senatores dicta judicum scripsere. 42.
      - Senatus, in tabulas publicas retulit. 42.
      - Librarii, toti imperio communicarunt. 42.
      - Torquatus ipse, eas vidit, & siluit. 44.
  - III. Sylla gladiatores emit, ad cædes.
    - Refutatio.
      - à loco:
        - Non erat Romæ, cùm fervebat conjuratio. 51.
        - Sed Neapoli, ubi nulla suspicio. 53.
      - à fine:
        - Empti sunt ad munus funebre. 54.
        - Non ad tumultum. 54.
  - IV. Misit Cincium qui turbavit Hispaniam.
    - Refutatio.
      - A tempore profectionis ante conjurationem. 56.
      - A causa finali, negotii necessarii. 56.
      - A persona Syllæ, qui se amico non privasset. 57.
      - A persona Cincii, qui vir optimus. 58.
  - V. Pompeianis favit contra colonos, ut conjurarent.
    - Refutatio.
      - Nec Pompeiani conjurarunt. 60.
      - Nec Sylla solus litem terminavit. 60.
      - Nec coloni Syllam odere, sed laudant. 61.
  - VI. Res judicatas rescindere voluit vel Cæcilium.
    - Refutatio.
      - Cæcilius laude dignus: quòd
        - Fratrem lege juvare voluerit. 62.
        - Fratre jubente, legem abjecerit. 62.
      - Non vituperio, cùm
        - Legem populo non ostenderit. 65.
        - Legi Agrariæ restiterit. 65.
        - In multis Remp. juverit. 55.
  - VII. Cicero in epistola Syllam accusat.
    - Refutatio.
      - Syllam ne nominat quidem. 67.
      - Conjuratos uno nomine accusat. 67.
      - Torquatus, non cogitans, Syllam excusat. 68.

- Syllam laudat
  - A fuga vitiorum
    - Catilinæ & Lentuli. 70.
    - Cethegi & Autronii. 71.
  - A cultu virtutum
    - Politicarum. 72. & seq.
    - Domesticarum. 72. & seq.

- Quæstiones improbat.
  - Quas Sylla non timet. 78.
  - Pro quibus vitam torquendam offert, iis certiorem. Nam
    - Quæstiones dolor gubernat, natura moderatur. 78.
    - Quæsitor regit, libido flectit. 78.
    - Spes corrumpit, metus infirmat. 78.
    - In vita nec libido, nec facinus, &c. 78.
    - Nec error, nec obscuritas. 78.

- Consulares defendit: qui
  - Ante conjurationem, Catilinam defenderunt. 81.
  - In Conjuratione, fortiter ei restiterunt. 82.

- Testimonii sui vim declarat; cùm
  - Conjurationem totam studiosè investigarit. 83.
  - De Sylla nil prorsus audierit. 85.

Peroratio.

- Per patrios Deos jurat
  - Nullum à se flagitium Syllæ occultari. 86.
  - Nullum scelus, contra Remp. susceptum defendi. 86.

- Judicum excitat misericordiam
  - A persona sua:
    - Necessitas severum fecit in conjuratos. 87.
    - Natura & voluntas misericordem erga innocentes. 87.
  - A persona Syllæ:
    - Nihil habet odio dignum. 88.
    - Multa habet misericordiâ digna. 88.
  - A persona filii Syllæ; qui
    - Optat gratulari patri. 89.
    - Et à foro ad scholas redire. 89.
  - A crudelitate Torquati; qui
    - A Sylla consulatum abstulit. 90.
    - Et vitam eripere molitur 90.
  - A mutabilitate fortunæ; quæ
    - Syllam ad consulatum extulit. 91.
    - Ornamentis omnibus spoliavit. 91.
    - Novo mœrore obruit. 91.
  - A persona judicum; qui
    - Ab accusatoribus electi ad spem acerbitatis 92.
    - A fortuna constituti ad præsidium innocentiæ. 92.
    - A Cicerone rogati ad exercitium misericordiæ.

PRO

PRO ARCHIA POETA.

SYNOPSIS.

Exordium.	Conciliat sibi benevolentiam, grato animo erga Archiam. Attentionem, novo dicendi genere, Docilitatem, propositione causæ.
Narratio.	Archiæ studia & patriam declarat. Famam & adventum in Italiam. Adscriptionem in civitates { Heracleam. & Romam.
Confirmatio.	Archiam esse jam civem Romanum probat. Si non esset, dignum, qui civis fiat.
Peroratio.	Petit pro Archia, ut jus civitatis Rom. ei conservetur. Sperare se dicit, orationem suam Judicibus placuisse.

Analysis Exordii.

Conciliat benevolentiam, gratitudine erga Præceptorem: qui	Animum ad studia impulit. 1. Vocem ad eloquentiam formavit. 1.
Attentionem, novo genere dicendi:	De studiis humanitatis. 3. Coram humanissimis. 3.
Docilitatem, propositione causæ, pro Archia: qui	Jam civis est. 3. Si non esset, fieri deberet. 3.

Narratio.

Archiæ studia:	A prima adolescentia. 4. Publicâ luce digna. 4.	
Patriam Antiochiam:	Fortunæ bonis abundantem. 4. Scientiarum splendore illustrem. 4.	
Famam bonam:	In tota Asia. 4. In tota Græcia. 4.	
Adventum in Italiam: ubi	Civitate donatur.	A Tarentinis. 5. Rheginis. 5. Neapolitanis. 5.
	Romæ amatur & colitur	A Lucullis, & Metellis. 5. A Scauro, & Catulis, &c. 5.
Profectionem Heracleam: ubi	Civis fit, merito suo. 6. Auctoritate Luculli. 6.	
Admissionem in Rom. Civitatem:	Lege Plautia. 7. Domicilio. 7. Professione apud Metellum prætorem. 7.	

Confirmatio.

- Archiam esse civem Romanum. Nam
  - I. Civis fuit Heracleæ,
    - Ut Lucullus testatur. 8.
    - Et Heracleæ legati. 8.
  - II. Domicilium habuit Romæ: quam
    - Sedem rerum suarum elegit. 9.
    - Et fortunarum. 9.
  - III. Professus est apud Prætorem
    - Sanctissimum & modestissimum. 9.
    - Ac tabularum custodem fidelissimum. 9.
  - IV. Civis fuit plurium urbium foederatarum,
    - Rhegiensis. 10.
    - Locrensis. 10.
    - Neapolitanæ. 10.
    - Tarentinæ. 10.
  - V. Civium Romanorum jure usus est.
    - Testamento facto. 11.
    - Hereditatibus aditis. 11.
    - Beneficiis in ærario receptis. 11.
- Et civitate Rom. dignum:
  - Ob poësim, quæ
    - Utilitatem affert:
      - Oratoribus. 12.
      - Reip. ducibus. 15.
    - Delectationem:
      - In omni ætate vitæ. 17.
      - In omni varietate fortunæ. 17.
      - In omni loco. 17.
      - In omni tempore. 17.
    - Honestatem:
      - Divinos afflando spiritus. 18.
      - Sanctos efficiendo alumnos suos. 18.
      - Venerabiles omnibus præstando. 19.
  - Ob amorem erga pop. Rom. quo
    - Marii victoriam de Cimbris attigit. 20.
    - Luculli de Mithridate victorias descripsit. 21.
    - Ciceronis Consulatum, & Judicum laudes inchoavit. 28.
    - Ergo amandus est à Judicibus:
      - Ut Ennius, ab Africano. 22.
      - Varii scriptores, ab Alexandro. 24.
      - Theophanes, à Pompeio. 24.
      - Malus poeta, à Sylla. 25.
      - Cordubenses poetæ, à Metello. 26.
      - Accius, à Bruto. 27.

Peroratio.

- Petit pro Archia:
  - Ut civis Rom. conservetur, ob personam ejus,
    - Insignem pudore. 31.
    - Dignitate. 31.
    - Venustate. 31.
    - Ingenio. 31.
  - Ob causam comprobatam:
    - Beneficio legis Plautiæ. 31.
    - Auctoritate municipii Heracliensis. 31.
    - Testimonio Luculli, viri consularis. 31.
    - Tabulis Metelli, Prætoris. 31.
  - Ob effecta ab ipso: qui
    - Ornavit scriptis Marium & Lucullum. 31.
    - Ornare incepit Ciceronem, & judices. 31.
  - Ob Officium Poetæ:
    - Quod sanctum est habitum. 31.
    - Atque dictum. 31.
- Pro seipso,
  - Ut, pro fori consuetudine dicta, placeant. 32.
  - Ut, præter fori consuetudinem dicta, non displiceant. 32.

POST

POST REDITUM, AD QUIRITES.

SYNOPSIS.

Exordium. { Votum suum, in discessu ex urbe.
Exultatio, in reditu.

Confirmatio. { Prædicat beneficia pop. Rom.
Senatûs.
Consulum.
Amplissimorum virorum.

Peroratio. { Pollicetur gratum se fore, omni modo.
Cogitatione scilicet & affectu.
Memoriâ & operibus.

Analysis Exordii.

Votum suum in discessu ex urbe: { Imprecatione exilii perpetui, si sua commoda publicis prætulisset. 1.
Precatione reditûs fortunati, si omnia ad Reip. salutem retulisset. 1.

Exultatio, in reditu ab exilio : {
Quòd sit voti reus { Judicio Deorum. 1.
Testimonio Senatûs. 1.
Consensu Italiæ. 1.
Confessione inimicorum. 1.
Beneficio populi Rom. 1.
Redditis sibi à populo : { Liberis, & fratre. 2.
Bonis domesticis & externis. 2.
Patriâ, Româ, & Italiâ. 2.

Confirmatio.

Prædicat beneficia accepta à pop. R. {
Majora beneficiis priùs datis { A parentibus. 5.
A Diis. 5.
Ab ipso populo. 5.
Et beneficiis, quæ data clarissimis viris { P. Popilio. 6.
Q. Metello. 6.
C. Mario. 7.

A Senatu : qui { Nihil statuit de revocando Popilio. 9.
Nihil de Metello. 9.
Nihil de C. Mario. 9.
De se autem flagitavit, & perfecit. 10.

A Consulibus : quorum { Unus inimicus. 11.
Alter amicissimus. 11.
Uterque adjutor. 11.

Ab amplissimis viris : { Milone, Sextio. 15.
Pompeio. 16.
Servilio, Gellio. 17.

Peroratio.

Erit gratus cogitatione:	Populum Romanum ut Deos reverendo. 18. Numen ejus, grave & sanctum æstimando. 18.
Affectu:	Generoso, erga Remp. 20. Benigno, erga inimicos. 21. Pio, erga amicos bene meritos. 22.
Memoriâ:	Tempore & die, non finitâ. 23. In vita & morte, sempiternâ. 24.
Operibus:	Diligentiâ adhibitâ, in consiliis. 24. Animo, in periculis. 24. Fide, in sententiis. 24. Libertate, in resistendo Reip. hostibus. 24. Industriâ, in laboribus. 24. Benevolentiâ, in augendis populi commodis. 24.

POST REDITUM IN SENATU.

SYNOPSIS.

Exordium.	Profitetur, imparem se agendis gratiis Senatui. Magnitudinem prædicat beneficii à Senatu collati. Illud comparat cum beneficiis aliorum.
Confirmatio.	Auctores præcipuos legis pro se latæ laudat. Consules anni præcedentis vituperat. Consules, & magistratus anni præsentis extollit.
Peroratio.	Gratias agit, ob accepta beneficia. Discessûs præteriti rationem reddit. Studium futurum pro Rep. pollicetur. Reditum præsentem laudat.

Exordium.

Imbecillitatem declarat suam, in agendis gratiis:	Non ob naturæ infirmitatem. 1. Sed ob beneficiorum magnitudinem.
Magnificentiam Senatûs in dandis beneficiis: cùm	Fratrem & liberos. 1. Dignitatem, & ordinem. 1. Fortunas, & Rempublicam. 1. Patriam, & ipsum sibi reddiderit. 1.
Comparationem eorum cum beneficiis aliis;	Parentum, & Deorum. 2. Populi, & Senatus ipsius. 2.

Confirmatio.

- Auctores legis pro se latæ, declarat:
  - L. Ninnium,
    - Maximè fidelem. 3.
    - Minimè timidum. 3.
  - Tribunos octo,
    - Qui legem promulgarunt. 3.
    - Et ad Senatum retulerunt. 3.
  - Consules duos,
    - P. Lentulum. 5.
    - Q. Metellum. 5.
  - Cneium Pompeium,
    - Omnium gentium principem. 5.
    - Omnium sæculorum. 5.
    - Omnis memoriæ. 5.
- Consules anni præcedentis vituperat:
  - Generatim:
    - In se depravatos & viles 9.
    - Senatûs hostes. 10.
    - Conjuratorum amicos. 10.
    - Ciceronis proditores. 10.
  - Speciatim:
    - In Gabinium. 11.
    - In Pisonem. 13.
- Magistratus, & senatores anni præsentis laudat:
  - Tribunos octo. 19.
  - Prætores septem. 22.
  - Consules duos. 24.
  - Senatores omnes. 26.

Peroratio.

- Gratias agit:
  - Cn. Pompeio. 28.
  - Annio Miloni. 29.
  - P. Sextio. 29.
  - Senatoribus. 29.
  - Magistratibus. 29.
- Discessûs præteriti rationem reddit:
  - Ob Consulum nequitiam. 31.
  - Ob Cæsaris exercitum. 31.
  - Ob pugnæ periculum. 32.
- Studium futurum pollicetur:
  - Cum libertate, Remp. defendendo. 34.
  - Libertatem ejus, pro viribus augendo. 34.
- Reditum præsentem extollit:
  - Præ reditu P. Popilii. 36.
  - Q. Metelli. 36.
  - C. Marii. 36.

PRO DOMO SUA.

SYNOPSIS.

- Exordium.
  - Captat benevolentiam Pontificum.
  - Attentionem.
  - Docilitatem.
- Contentio.
  - Impostorem esse Clodium, ob convicia.
  - Tribunum pl. non fuisse ob adoptionem irritam.
  - Legem, contra fas & per vim, in se latam.
  - Domûs suæ eversionem injustissimam.
  - Et consecrationem ejus nullam.
- Peroratio.
  - A Diis, domum suam flagitat.
  - Et à Pontificibus.

Analy-

Analysis Exordii.

Benevolentiam captat Pontificum, eorum laude. 1.
Attentionem, causæ magnitudine. 1. 2.
Docilitatem, dicendorum declaratione. 3.

Contentionis prima pars.

- Injustitiam ostendit conviciorum Clodii, qui eum vocabat,
  - I. Imprudentem, quòd Pontifices offenderit. *Resp.*
    - Huic timori objicit Pontificum constantiam. 4.
    - Et religionem. 4.
  - II. Proditorem, quòd, uno elevato cæteros depresserit. *Resp.*
    - Retorquendo argumentum in Clodium. 5.
    - Quòd eum non solùm depresserit, sed ejecerit. 5.
  - III. Temerarium: quòd cùm esset tumultus, in Senatum venerit. *Resp.*
    - Non venisse
      - Præsente & tumultuante Clodio, ac Satellitibus ejus. 6.
    - Venisse
      - Vocantibus Consulibus. 6.
      - Urgente populo. 6.
      - Fugato Clodio. 6.
  - IV. Hostem Capitolinum; quòd in Capitolio sententiam Reip. noxiam dixerit. *Resp.*
    - Custodem se Capitolii, ac templorum. 7.
    - Sententiam dixisse optimam. 8.
- Æquitatem suæ sententiæ
  - Necessariæ:
    - Annonæ gravitate populum turbante. 11.
    - Clodio, seditionis occasionem quærente. 11.
  - Sibi honestæ:
    - Clodii satellitibus ipsi insultantibus. 14.
    - Bonis etiam viris annonam ab eo flagitantibus. 15.
  - Tempori convenientis, licet extra ordinem: cùm
    - Populus R. multa utiliter Pompeio dederit, extra ordinem. 18.
    - Clodius multa nefariè fecerit extra ordinem:
      - In Ptolemæum regem Cypri. 19.
      - Pro Pisone & Gabinio. 19.
      - In Ciceronem. 26.

Contentionis secunda pars.

- Jus religionis omittitur:
  - Ne expositio sit arrogans. 33.
  - Stulta. 33.
  - Curiosa. 33.
- Jus reip. explicatur.
  - Nec Cicero est à Senatu aut populo, damnatus. 33.
  - Nec P. Clodius fuit trib. pl.
    - Cùm adoptio ejus fuerit contra jus sacrorum. 34.
    - Contra jus auspiciorum. 34.
    - Contra jus legum. 41.

Conten-

Contentionis tertia pars.

- Lex Clodii I. Nefaria: quòd
  - Contra privatum hominem lata est. 43.
  - Contra utilitatem publicam. 44.
  - Contra judiciorum formam. 45.
  - Contra modum leges scribendi. 47.
  - Contra veritatem. 50.
  - De pluribus rebus. 51.
- II. Per vim lata:
  - Ut probant:
    - Satellites armati. 54.
    - Consules furentes. 55.
    - Boni timore perculsi. 56.
    - Familiares Ciceronis vexati. 59.
    - Domus, & villæ eversæ. 60.
    - Cato ablegatus. 65.
    - Pompeius vexatus. 66.
  - Ut testantur:
    - P. Gotta. 68.
    - P. Lentulus. 70.
    - Q. Metellus. 70.
    - Senatus universus. 71.

Contentionis quarta pars.

- Domus suæ eversio:
  - Quæ nunc est monumentum doloris ejus. 100.
  - In posterum, esset signum criminis. 101.
- Et consecratio.
  - Sine religione facta:
    - Absque pietate consecrantis. 104.
    - Absque voluntate Deorum. 107.
    - Absque collegio Pontificum. 107.
    - Absque apprehensione postis. 117.
    - Absque verbis sollemnibus. 122. 123.
  - Sine lege & jure: nam
    - Injussu populi Romani. 127.
    - Injussu omnium magistratuum. 127.
    - Contra majorum exempla
      - Ut patet in Cassio. 138.
      - Et Licinia Vestali. 136.

Peroratio.

- I. Ad pontifices: quorum
  - Potestatem prædicat. 142.
  - Bonitatem extollit. 143.
- II. Ad Deos: quos
  - Nominat. 144.
  - Et invocat. 145.
- III. Ad eosdem Pontifices: quibus
  - Miseram à domo exclusionem declarat. 146.
  - In eam restitui flagitat. 147.

PRO PLANCIO.

SYNOPSIS.

Exordium.
- Judicum benevolentiam captat.
- Adversarium odiosum reddit.
- Orationis propositionem & partitionem facit.

Contentio.
- Plancii causam defendit :
  - Laterensis objectiones refutando.
  - Et Cassii, secundarii oratoris.
- Et suam.
  - Cassio refutato.
  - Et Laterensi.

Peroratio.
- Plancii miseriam deplorat.
- Judicum misericordiam implorat.

Analysis Exordii.

Benevolentiam captat declaratione suorum affectuum :
- Gaudii, quòd Plancio ædilitatem petenti, multi ob Ciceronem ipsum faverent. 1.
- Doloris, quòd inimici Ciceronis & invidi accusatorem ejus animarent. 1.
- Fiduciæ, ob Judices, Ciceroni benevolos. 2.

Odium in Laterensem adversarium excitat.
- Quòd accuset virum integerrimæ vitæ. 3.
- Et omnibus ornatum virtutibus. 3.

Propositionem totius orationis facit : in qua
- Plancium puniri petit, si est in culpa. 3.
- Absolvi petit, si est innocens. 3.

Partitionem : in qua
- Monet dicturum se pro Plancio, cujus salutem tueri debet. 4.
- Deinde pro se ipso, de quo adversarii multa dixerunt. 4.

Contentionis prima pars.

Rejicit comparationem Plancii cum Laterensi :
- Ne aut amicitiam lædat Laterensis. 5.
- Aut Plancii salutem deserat. 6.

Causas tres affert, cur Plancius prælatus in ædilitatis petitione :
- I. Voluntatem populi : qui
  - Non æquus dignitatis judex. 7.
  - Supremus dominus, potest dignos præterire. 8.
  - Movetur gratiâ. 9.
  - Cedit precibus. 9.
  - Magistratus dat demississe roganti. 9.
  - Rapitur subito impetu. 9.
  - Judicat pro sua libertate. 10.
  - Nobilitati sæpè non favet. 11.
- II. Studia Plancio faventium :
  - Municipum Atinatium. 19.
  - Vicinorum populorum. 22.
  - Patris & publicanorum eum amantium. 23.
  - Ciceronis submissè supplicantis. 23.

Refu-

- III. Vitam Plancii laudatissimam:
  - Publicam:
    - In Africa: ubi contubernalis Torquati. 27.
    - In Creta: ubi
      - Contubernalis Saturnini. 27.
      - Metelli miles. 27.
    - In Macedonia: ubi
      - Tribunus militum. 28.
      - Et Quæstor. 28.
    - Romæ, ubi Tribunus plebis. 28.
  - Privatam:
    - Erga patrem & patruos. 29.
    - Erga affines & propinquos. 29.
- Refutat Dicta Laterensis:
  - De depravata Plancii vita. 31.
  - De asperiori dicto patris ejus. 31.
  - De ambitu. 35.
  - De editione Judicum. 37.
  - De decuriatione tribuum. 45.
  - De coitione Candidatorum. 53.
- Dicta Plancii:
  - De Juventio, uno ex majoribus Laterensis. 58.
  - De filio Ciceronis. 59.
  - De defectibus Plancii:
    - Cui desunt triumphi. 61.
    - Ars militaris. 61.
    - Eloquentia. 62.
    - Jurisprudentia. 62.
  - De Laude Laterensis. 63.

Contentionis secunda pars.

- Cassio dicenti,
  - Non plus eum debere Plancio, quàm cæteris. *Resp.*
    - Cæteros fateri, se obligatos ei, quòd Ciceronem juvarit. 68.
    - Suo tempore cæteris gratiam se relaturum. 68.
    - Tempus urgere, ut nunc referat Plancio. 68.
  - Vitæ ejus nullum posuisse insidias *Resp.*
    - Inimicorum suorum ferrum fuisse in foro. 71.
    - Flammam in delubris. 71.
- Et Laterensi dicenti,
  - I. Eum mentiri. *Resp.*
    - Non ita se stupidum, ut obligationem temerè suscipiat. 73.
    - Laterensis testimonio probat, se obligatum Plancio. 73.
  - II. Irridenti lachrymulam, in defensione Cispii: *Resp.*
    - Se flevisse plurimum. 76.
    - Ob defensoris sui cladem. 76.
  - III. Plancium in Tribunatu non profuisse, afferenti: *Resp.*
    - Senatum, & pop. R. ei soli, ob id, gratias egisse. 78.
    - Se quoque agere & referre debere. 78.
  - IV. Ejus eloquentiæ obthensas insultanti: *Resp.*
    - Irrisione junioris declamatoris. 83.
    - Declaratione suæ moderationis. 83.
  - V. Discessum ejus ex urbe vituperandum esse objicienti: *Resp.*
    - Potuisse se pugnam in Clodium inire. 85.
    - Noluisse: ne Reip. noceret. 86.
  - VI. Mortis metu fugisse: *Resp.*
    - Mortem sibi futuram gloriosam. 89.
    - Illi sponte se objecisse, in consulatu. 89.

VII. Libertatem perdidisse, adulando Pompeio ac Cæsari: — *Resp.* — Pompeii se honori servire: ut defensoris sui. 92. / Et Cæsaris, à Senatu honorati. 92.

VIII. Nimium esse in amplificando beneficio: — *Resp.* — Desertum se ab omnibus. 94. / A Plancio solo adjutum. 97.

Peroratio.

Ad Plancium, reum,
- Cujus deplorat vigilias, pro sua salute susceptas. 101.
- Cui data auxilii promissa recitat. 101.
- Quem exulem secuturum se profitetur. 102.

Ad Judices.
- A quibus deprecatur Plancium. 102.
- Plancii patrem aspici postulat. 102.
- Inimicorum gloriationem considerari. 103.
- Sui ipsius luctum, ac metum. 103.

Ad Flavium, Quæsitorem
- Quem laudat,
  - Consiliorum suorum socium. 104.
  - Periculorum participem. 104.
  - Rerum, quas gessit, adjutorem. 104.
- Quem orat,
  - Ut Plancium conservet. 104.
  - A quo sit ipse Cicero conservatus. 104.
- Quem sperat
  - Eundem in Plancio conservando futurum, qui fuit in ipso Cicerone conservando. 104.

JOS.

JOS. OLIVETUS LECTORI.

His diebus domum ad me nescio qui casus hominem attulerat eorum ex ordine, qui in republica, ut vocant, literaria id sunt, quod Romæ olim subrostrani; *quibus est in colligendis dissipandisque rumoribus vel oblectamentum otii, vel perfugium. Is ut me offendit Ciceroni affixum, sicut meus est mos à toto jam biennio, & spissâ ejus interpretum coronâ stipatum antè & ponè, ad lævam & ad dextram*: Næ tu, *inquit*, iratis omnibus geniis natus es, qui bonas horas colloces tam malè. Quid enim? in adnotationum infinitate eas deligis, quæ tibi plus habere utilitatis videntur, aut futilitatis minùs. Quorum igitur hominum causâ? Doctorúmne? Tuo enim arbitrio stabunt; sapere nolent ex sese; tuo in delectu acquiescent. Cæci omnes; tu oculatus. An eorum fortè, quorum turba est? At primùm causa non fuit, cur de illis bene mererere. Deinde, quam ab iis gratiam initurum te speras, qui tuo delectu sibi ademptum vident, quod in libro admirantur præter cætera? Nam libros vulgus, si nescis, mole æstimat. *Hæc ille. Nec pauca ego contrà: donec, ut fit, ita demum discessimus alter ab altero, ut neque illi meum ego institutum, neque vicissim suam ille mihi rationem probaret. Verùm hæc subinde retractans animo, in eam veni cogitationem, posse, ut multa sunt hominum capita, aliquos existere, qui cum isto sentiant, neque adnotationum agi delectum velint. Quibus satisfacere si est opus, perfacile est, reductis bona fide, & sub uno aspectu positis omnibus collectionis Grævianæ partibus, quascunque non admisit* Delectus *noster. Placet ergo hoc ipsum in una Oratione, eâque nobilissimâ, experiri. Tum denique nemini, quid spectarim, & quid sim secutus, latebit.*

Accedent oratiunculæ, Ciceronianis vulgò subjunctæ; inelegantes tamen, ætate nescio quâ scriptæ, vix Latinæ. Quas etsi non omitto, velim omittat Lector eruditus: neque ad glandem æger confugiat, ubi est sanis tanta frugum copia.

AUCTARIUM GRÆVIANUM
IN
M. T. CICERONIS ORATIONEM
PRO DOMO SUA.

ARGUMENTUM.

RESTITUTUS in patriam Cicero, Lentuli præcipuè consulis operâ, 16. mense, postquam in exilium iniquissima lege Clodii pulsus erat, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eâdem lege publicatam & eversam, deinde, ne profana unquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Qua de re sic in epist. I. lib. 4. ad Attic. *Nos tacemus, & eò magis, quòd de domo nostra nihil adhuc pontifices responderant: qui si sustulerint religionem, aream præclaram habebimus.* Et in II. ejusdem lib. *Post illas datas literas secuta est summa contentio de domo. Diximus apud Pontifices 1. Kal. Oct. Acta res est accuratè à nobis: & si unquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam si nunquam aliàs fuimus, tum profectò doloris magnitudo vim quandam nobis dicendi dedit.* Tantum autem de domo recuperanda laborabat, ut, cùm esset in exilio, ita scripserit ad uxorem: *Quod de domo scribis, hoc est de area: ego verò tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta.* Ac domum quidem ei restitutam esse, satis constat ex eadem ad Atticum epistola: in qua sunt hæc; *Cùm pontifices decressent, ita, si neque populi jussu, neque plebiscito, qui se dedicasse diceret, nominatim ei rei præfectus esset; videri posse sine religione iam partem areæ mihi restitui; mihi facta statim est gratulatio: nemo enim dubitat, quin domus nobis esset adjudicata.* Sed planissimè in oratione de Harusp. resp. *Meam domum P. Lentulus consul, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum; M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causâ cognitâ, duobus locis dictâ, maximâ frequentiâ amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, unâ mente omnes, liberaverunt.* Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de republica, id est de Cn. Pompeio rei frumentariæ præficiendo senserat. Secunda de jure publico agit, & in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas uteretur, non posse quemquam civem ejici, aut de capite ejus, vel de bonis quidquam detrahi sine judicio senatûs, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus plebis esse Clodius non potuerit. Quomodo enim, cùm patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primùm quia servatum adoptandi jus non est. Nam cùm adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, &, cùm potuerit, sit expertus: adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus: qui liberos non modò procreare potest, cùm habeat uxorem: sed procreavit etiam. Et cùm quæri à pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum: nihil horum in illa adoptione quæsitum est. Atque hæc de non serva-

servato adoptionis jure, quæ omnis notio, cùm pontificum esse debuit, apud ipsos pontifices dicuntur: ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, quâ Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cùm de cælo servatur. At quo die lata lex est, Bibulus consul de cælo servavit. Rata igitur esse non potest. Quòd si rata non est: qui potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus plebis esse? Accedit ad infirmatam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per très nundinas, antequam feratur, populo pateat. Quod spatium, tantùm abest, ut servatum sit, ut eam legem Cæsar consul vix per tres horas promulgatam tulerit. Tertia pars, vel si tribunus plebis, & per auspicia, & per leges Clodius esse potuerit, quod utrùmque jam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse demonstrat. Id enim privilegium est: quod sacratæ leges, & XII. tabulæ vetant. Neque verò hoc tantùm contra leges, sed illud etiam, quòd de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulerit: cùm judicia populi ita moderata essent à majoribus constituta, primùm ut ne pœna capitis cum pecunia conjungeretur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur: tum, ut antè magistratus accusaret intermissâ die, quàm multam irrogaret, aut judicaret: postremò, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari cœptus esset, ad diem judicii trinæ nundinæ intercederent; prodictâ die, quâ die judicium esset futurum: eámque diem si quâ res auspiciis, aut excusatione sustulisset, tota causa judiciúmque tolleretur. Nec verba legis vitio carent: sunt enim hæc: *Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aquâ, & igni interdictum sit.* Cùm ferri debuerit, *ut interdicatur*, non, *ut interdictum sit.* Quo modo enim, quod factum non est, id ut sit factum ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari posset? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minùs. Scriptum est enim: Quòd M. Tullius falsum S. C. retulerit. Qui si falsum retulit, rectè scripta lex est: si verum, nulla est. Verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatûs jussu in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cùm eum restituit, indicavit. Sunt igitur hæc in lege vitia, primùm quòd lata nominatim sit de capite civis indemnati: alterum, quòd imperitè, ut interdictum esset aquâ, & igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quòd simul de pluribus rebus: quartum, quòd per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, ut & venire Romam liceret, sed ut veniret. Quarta pars Clodii maledictum, exulem Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quòd ex peccato, vel quòd ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optimè de patria meritum, senatûs, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanæ: id est, paganorum, & montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, & totius Italiæ de meo reditu decreta declarant. In ferenda verò lege, quæ celebritas unquam major populi Romani, quantus omnis generis hominum, ætatum, ordinúmque splendor? Quod ad damnationem attinet, exul non sum. Indemnatus enim discessi, nemo me ulla unquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem dixit. Libertatem verò, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quòd in ipsa rogatione nihil tulerat, quò minus Cicero esset non modò in civium, sed etiam in senatorum numero: & quòd in lege illa suffragium tulerit non populus Romanus, sed multitudo hominum è servis conductis, & facinorosis, & egentibus congregata. Quinta, primùm eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quòd de se ipso gloriosiùs prædicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum è patria. Sexta de domo recuperanda quantum laboret, quámque improbè Clodius fecerit in ea dedicanda, & quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quòd non affuerit Collegium Pontificum, sed unus tantùm pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente & linguâ titubante. In extrema parte preces ad Jovem,

Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios penates, & familiares, ad Vestam commendentur: ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum cæremoniis atque templis perditissimorum civium furori ferróque objecerit; si nihil unquam magis, quàm de reipublicæ salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdémque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur. Habita est oratio iisdem consulibus, quibus in patriam rediit, id est Lentulo & Metello De genere, de statu, de partibus orationis, quæ nonnulli ostentationis potiùs, quàm utilitatis publicæ causâ, sedulò persequuntur, nihil addam: vel quia sunt in promptu, satísque patent ex rhetorum libris: vel quòd à veterum interpretum consuetudine non libenter discedo. MAN.

CAPUT I.

A maioribus nostris inventa] Duo v. c. non habere præpos. *a*, Lambinus in margine notavit. Et probatur Torrentio ad Sueton. Jul. 19. Probarem & ego, nisi nostri codices & editiones priscæ refragarentur. De hoc ipso loquendi genere dixi non nihil ad orationem præcedentem. GRÆV.

Summa reipublica] Nam qui pontifices, eorum plerique etiam Senatores, atque adeò publici consilii principes erant Non omnes autem pontifices senatores fuisse, locus hic ex lib. IV. ad Attic. demonstrat: *Kal. Oct. habetur senatus frequens, adhibentur omnes pontifices qui erant senatores.* Et hanc ipsam illorum cognitionem bipartitam quoque fuisse, infrà demonstrat: *Quæ cùm sit in jus religionis & in jus reipublicæ distributa, &c.* HOTOM. Antiquissimis temporibus iidem sacerdotes erant, qui & Reges. Virgilius:

> *Rex Anio; rex idem hominum, divûmque sacerdos.*

Vide ibi Servium. Inde omnes legislatores non tantùm de civilibus rebus, sed & de cultu divino leges præscripserunt, quoniam, ut Aristoteles VII. Pol. 8. dicit, ἡ περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλεια, omnium est in republica antiquissima. Apud Romanos XII. tabulæ de divinis plurima præceperunt:

> *Jus triplex tabulæ quod ter sanxêre quaternæ:*
> *Sacrum privatum, & populi commune quod usquam est.*

Inde & Ulpianus jurisprudentiam definit; *Divinarum atque humanarum rerum notitiam.* Prima codicis Justinianei, Theodosiani verò ultima pars est de sacris, ut dudum viri docti observarunt, præcipuè H. Grotius de imperio summarum potestatum circa sacra, quem vide. GRÆVIUS.

Religiosissimi religiones sapienter, &c.] Sic restitui, conjecturâ ductus. Nam recepta lectio non erat ferenda, & erat perspicuum esse depravatam. Est autem antithesis concinna, *clarissim. cives remp. bene ger. religiosissimi cives religion. sapienter interp. remp. conserv.* LAMB. *Remp. bene gerendo: religiones religionibus sapienter interp.*] Ant. Augustinus delet *religionibus*: quod verbum certè parum aptum est. Non enim hic sensus est, qui solet usurpari; Aristotelem Aristotele optimè declarari, & Platonem Platone. Itaque Pantagathus hunc locum ita emendabat: *Religiosissimi religiones sapienter interpretando eandem conservarent*: ut par pari referatur; ad rempublicam bene gerentes, *amplissimi & religiosissimi: ad religiones sapienter interpretantes, religiosissimi*: secundo loco *remp.* ineptum est; itaque libenter legerem, *eandem*. F. URSIN. *Pontifices, religiones*] Sic plerique Pall. Nam aliquot habent *religiones religionibus*, omisso eo *pontifices*. Vett. edd. *Pontifices religiones religiones.* Pantagathus conjecit, *religiosissimi religiones*, quod invasit Lambinus. GRUTERUS.

Magna causa sacerdotum populi Romani judicio ac potestate versatâ est] In Pall. & Ahalæ liber necnon S. Victoris, atque editio prima, sine præpositione *in*. GRUTER. Sic sanè & Dresd. & præter primam Mediolanensis editio. Primus tamen Francii agnoscit τὸ *in*, quod minimè delendum censeo, quia repugnat genius Latini sermonis. *Versare causam judicio*, pro *tractare causam judicio* dici & ferri posse credo: sed *versare causam potestate*, quid sit, nemo Latinè intelligens dixerit. Sed *versari causam in judicio & potestate sacerdotum*, rectè dicitur, de qua judicandi potestas sacerdotibus est commissa. GRÆVIUS.

Omnium

Omnium civium salus] Consuetudo Ciceronis, ut ex ea causa quam agit, totius reipublicæ pendere salutem adfirmet, causam autem in extrema oratione ostendit: ne si ista Clodii dedicatio in civitate probetur, idem postea omnes seditiosi tribuni plebis audeant. HOTOMANUS.

Amentes ac perditos magistratus] Magistratus modò dicit tribunos plebis. Nam P. Clodius in tribunatu Ciceronis domum everterat, & in area Libertatis atrium ædificarat. IDEM.

Sceleratorum civium] Quorum operâ Clodius omnia illa in tribunatu gesserat. IDEM.

In republica ab aliis oppressa] Particula *in* deest in libris manuscriptis, & rectè. Paulo pòst, *rescindentur*, legebat Pantagathus pro *rescinduntur*. F. URSINUS.

De republica sensi] Quo tempore Cicero ab exilio rediit, hoc est pridie Non. Sept. Lentulo & Metello consulibus, cùm esset annonæ summa caritas, & ad eam procurationem bonorum omnium sermone Pompeius vocaretur, Cicero sententiam dixit, in ejúsque sententiam S. C. factum est, ut cum Pompeio ageretur, ut eam rem susciperet, léxque ferretur postridie. Cicero concionem habuit, lex conscripta est, quâ Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur. HOTOM.

Sed convicio] *Convicium* dicitur de multis vocibus aut multorum simul, aut unius frequentatis. IDEM.

CAPUT II.

De summa religione] De consecrata Ciceronis domo à Clodio. Nam Cicerone necdum reverso eam consecrationem improbarant. Dicitur autem *summa religio*, ut summa respublica. HOTOM. *De summa hoc tempore religione*, *&c.*] Pal. nonus *hujus temporis*. Quarto utraque vox deest. GRUTER. Deest *hoc tempore* etiam in Franc. & ed. prima. *Summa religio* est res à qua pendet ferè tota religio. Sic *summa existimatio* in epistolis ad Atticum est res in qua agitur nostra omnis existimatio, de qua locutione, diximus alibi plura, & multis egit exemplis J. Fr. Gronovius ad Livium. GRÆVIUS.

Fuisti tu, inquit apud pontifices superior] Puto legendum, *Fuisti tum.* Et mox: *Sed jam.* Pontifices optimates erant. Cic. autem quod populus expetebat, suaserat, ut frumentaria procuratio Pompeio mandaretur. HOTOMAN.

Quoniam te ad Pompeium contulisti] Sic legendum, vel libris omnibus invitis. Dicebat Clodius, M. Tullium, quòd se ad Pompeium applicuisset, ejusque opibus niteretur, inferiorem, quàm se, futurum apud eosdem pontifices: qui scilicet molestè hoc ferrent, Ciceronem ad opes Pompeii confugisse, eique extra ordinem totius rei frumentariæ potestatem suâ sententiâ detulisse. LAMB. *Quoniam te ad populum contulisti*] Lambinus *ad Pompeium*, sed invitis omnibus msf. GRUTER. Rectè hunc locum exponit Hotomanus, quamvis emendatione illius possumus carere.

CAPUT III.

Exercitûs terrore] Cæsar tum propter Galliæ proconsulatum exercitum habebat; cujus metu, quasi ei Cæsar suffragaretur, Clodius adversarios terrebat. HOTOMANUS.

Servorum dilectu] Sic habent libri msf. & ita sine dubio legendum. LAMBINUS.

Obsessione templorum] Hæc omnia Clodii & in Sextiana, & aliis locis innumeris inculcantur. HOTOMANUS.

Cedere curasti] Pro *coegisti*, non memini me similem apud hunc locutionem animadvertisse. IDEM.

Turbulento die] *Eo biduo* (inquit ad Atticum) *cùm esset annonæ summa caritas, & homines ad theatrum primò, deinde ad senatum concurrissent impulsu Clodii, meâ operâ frumenti inopiam esse clamarent, accuratè sententiam dixi, &c.* IDEM.

Domo me tenui] Vulgò *domi*, sed contra omnes membranas, & antiquiùs impressos. GRUTERUS.

Turbulentum tempus] Quo multitudo, ut dixi, propter annonæ caritatem concitata in Capitolium convenerat. Itaque cùm L. Cæcilius prætor ludos Apollinares faceret, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes qui in theatro spectandi gratiâ consederant, pellerentur. Hæc Pedianus in Milon. in qua ipsa Cicero scribit, hujus Cæcilii prætoris domum ob eandem causam oppugnatam fuisse. HOTOMAN.

A te jampridem ad bonorum cædem paratos] In manuscripto est, *ad rapinam, ad bonorum cædem paratos*. URSIN. *Ad rapinam, ad bonorum cædem*] Pal. non. atque Erfur. *Ad impiam prædam*. GRUTER.

Armatos in Capitolium] Non respuendam duxi voculam *etiam*, quam in duobus codicibus Dresd & Francii reperi. GRÆVIUS.

P. Lentulus, Metellus] Quibus consulibus & adjutoribus Cicero restitutus est. Metellus verò quas inimicitias cum Cicerone gerebat, eas reipublicæ condonavit. HOTOM.

Frater tuus] Nam Clodii sororem in matrimonio habebat, ut in ea pro Cœlio: *Non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas*. Sic infrà: *A Q. Metello fratre tuo, consule*. HOTOM. Hæc verba, *frater tuus* non extant in primo Francii.

Dissensioni] Rectè, cùm in manuscripto, *discessioni* vitiosè legatur. HOTOMANUS.

De qua agebatur] Abest hoc totum à libro antiquo vitiosè. Nam & rem de qua agebatur, & consules qui agebant, conjunxit. IDEM. Non habentur etiam hæc verba in primo Francii & Dresdensi.

CAPUT IV.

Qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire] Prim. Franc. *qui statuerunt minus bonis temporibus in senatum ut ipsi non venirent*. Sic Dresd. & edit. prim. nisi quòd hi *statuunt* retineant. Francii codicis scriptura non est damnanda. GRÆV.

Nonnulli] Omnes consulares, præter Messalam & Afranium, quòd tutò se negarent posse sententiam dicere. HOTOMANUS.

Suo quemque arbitratu timere oportere] Haud aliter S. Victor. Ah. Pal. nonus. recepta lectio, *arbitrio suo quemque timere oportere*. GRUTERUS. Vulgatam lectionem tuetur prima Francii, Dresden. & prima editio cum multis sequentibus.

Non posse, illuc irem?] P. Manutius è Bargæi ms. *illi non item?* Erfurd. habet, *illi senserunt*, quod & in Pall. nono; sed idem etiam habet loco *existimassent*, *sensissent*. GRUTERUS

Duo consules] Est à Pal. nono & S. Victoris, pro eo quod vulgata, *duos*. IDEM.

Quorum lege] Nam lege Corneliâ & Cæciliâ duorum istorum consulum revocatus est. HOTOMANUS.

Populi sermo in animis nostris] Cùm per eos dies senatus de annona haberetur, & ad ejus procurationem sermone non solùm plebis, verùm etiam bonorum Pompeius vocaretur, multitudóque à me nominatim ut id decernerem postularet, feci & accuratè sententiam dixi. IDEM. *In animis nostris*] Placet *vestris*, ut est in antiquo. F. URSIN. Sic & Dresdensis.

Nihil discerni] *Decerni* legendum nemo non videt. HOTOMANUS.

CAPUT V.

Quæ res, quæ causa major esse] Pall. S. Victor, editióque vetus, *Fuit? vis. Quæ causa*. GRUT. Ed. prima: *Jus. Quæ causa major quàm fames esse potuit*. Dresd. *Vis, quæ causa major esse, quæ fames potui?* Prim. Franc. *Quæ vis, quæ causa major esse, quàm fames potuit*. Quod sanè non contempserim. Quæ vis major esse potest ad nova consilia capienda, & hanc rationem ineundam, quam inii meam secutus sententiam senatus. Nam fames ad quævis scelera incendit homines, & ad summam desperationem redegit, quia nil fame est miserius in rebus humanis. Hinc Senec. de brevit. vitæ, cap. 18. famem vocat ultimum malorum etiam obsessis. Hinc verò dixit Theocritus, Idyll. xv.

——— ἀνάριστος Διοκλείδας.
Χωνὴρ ὄξος ἄγαν, πεινᾶντι γε μηδὲ ποτένθῃς.
——— *Impransus est adhuc Dioclidas.*
Est autem vir iracundus valde, Esurienti verò ne unquam occurras. GRÆV.

Illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt] Longè præfero primi Francii codicis lectionem, *qui facultate oblatâ*, &c. *renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putavisti*. Clodio enim adscribit hujus tumultûs & seditionis causam. Non longè abludit editio prima. Sanè *putavisti* quoque in illa legitur, etsi aliter interpungatur. In Dresdensi verò *putavit*, proximè verum. IDEM.

Provinciæ frumentariæ] Quæ vectigal potius quàm stipendium quotannis pendunt: ut Asia, Sicilia. HOTOM. Præter has erat Africa præcipuè, unde magna vis frumenti adportabatur Romam.

Varietatem venditorum] Qui alias merces

ex-

ex iis locis quò frumentum miserant, vehendas curabant, quàm cujusmodi Romæ essent qui aliis in locis negotiabantur. HOT.

Sed in præsenti atque ante oculos posito periculo] Nata lectio ex editione P. Manutii, item veteris Lugdunensis: hæc enim habet illud *posito*, illa *præsenti*. At vulgata, *sed in præsentia atque ante oculos proposito*; quod idem in mss. Pall. GRUTERUS.

Ad templum Concordiæ] Gulielmius habet verbum *templum* pro spurio. IDEM.

Sin in causa fuit annona] Vulgus sic dixisset: si finalis, hoc est rationativa causa fuit annona, impulsiva, Clodius. Rectius tamen, *sin causa*. Potest etiam sic intelligi, ut *causam* pro speciem & prætextum, interpretemur: ut paulo antè, *ob annonæ causam*. HOTOM. *Sin in causa fuit annona*] Lib. manuscr. non habent præpositionem, *in*. Et paulo antè doctissimi quidam viri, *capere debuit*, legendum contendunt, ubi & vulgati libri, & manuscr. habent, *potuit*. Infrà autem paulo pòst, ubi vulgati habent, *stimulator*, liber manuscr. habet, *instimulator*. LAMB. Nullus dubito verum dixisse Manutium τὸ *in* delendum esse, licet repugnent libri: quia hoc genus loquendi adversatur emendatè loquentium consuetudini. Nullus melioris ætatis scriptor unquam dixit, *in causa hæc res fuit, ut hoc fieret*. Sed *hæc res fuit causa, ut id fieret*. Aliud est in epist. I. lib. I. ad Famil. *In causa hæc sunt*, subaudi acta, seu gesta, ut ex sequentibus patet. Τὸ *in* ortum est aut ex repetitione præcedentis voculæ *sin*, aut intrusum est à librario, aut sciolo, qui in consilio habuit suæ potius, quàm ætatis Tullianæ usum. Hæc scripseram, antequam consulueram annotationes Lamb. His inspectis, cùm in mss. τὸ *in* non conspici intellexerim, & postea nec id in edit. prima invenirem, tutò id delendum existimavi, quippe quòd contaminat candorem Ciceronianæ dictionis. GRÆV.

Seditionis quidem instimulator] Cur excluderem istud? inventum in Pall. pluribus (nam omnes excutere nimis operosum) & codice S. Victoris. Vulgò *stimulator*. GRUTER. Approbat Franc. primus *instimulator*.

In ulcere unguis] S. Victoris, *in viscere inguen*, quod *inguen* deprehendi item in Pal. nono. Nam cæteri ferè *ungue*. GRUTERUS.

Nativum, delatum] Insitum, adventitium: quod intus esset, quod extrinsecus obvenisset. Alibi dicitur *intestinum, oblatum*. HOTOM.

Fames. Non est satis: facta lapidatio] Sic habent libri mss. & ita legendum. Quod autem ad vulgatam lectionem, quæ habet, *saxis facta*, &c. attinet, ne quis fortè eam amplectatur, planè inepta est. Nulla enim lapidatio fit sine saxis: & omnis lapidatio fit saxis. Suprà autem, ubi libri vulgati habent, *delectum malum*, manuscripti habent, *delictum malum*: quod consideret lector. LAMBINUS. *Non est satis: facta lapidatio*] Idem istud quoque in Pall. nostris, nec non Erfurd. ac S. Victor. Nam vulgata: *inde saxis facta lapidatio*: quod ne quidem in antiquis edd. quæ, *inde satisfacta lapidatio*. GRUTER.

Causam abrepturum] Quidam legendum putant, *ansam arrepturum*. LAMBIN.

Per causam inopum] Rectè Manutius. *Causa* sæpe est prætextus. Sueton. Jul. *Rumorem auxit intra paucos rursus dies repetita Bithynia, per causam exigendæ pecuniæ; quæ deberetur cuidam libertino*. Sic Julius Cæsar, & alii. GRÆVIUS.

Decuriatos] Decuriare & centuriare passim usurpatur pro conscribere. HOTOMAN.

Ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhæresceret] Franc. & ed. prima, *adolesceret*. Non frustrà. Sed hoc si retinemus, legendum est: *ne in hac tanta materia seditionis ista funesta fax adolesceret*. Hoc est, illam magis incenderet, & flammam seditionis augeret. Virgil. IV. Georg.

Panchæis adolescunt ignibus aræ.

Vide ibi Servium. Qui non intellecto hoc vocabulo id mutarunt in *adhæresceret*: refinxerunt quoque præcedentia, & pro *in hac tanta materia seditionis*; scripserunt, *in hanc tantam materiam seditionis*. GRÆVIUS.

CAPUT VI.

Annonam præstare] Caritatis eventum & periculum in se recipere. HOTOMAN.

Puerorum illa concursatio] Adposita puerorum multitudo fuerat, qui de caritate quiritarentur, & Ciceroni invidiam crearent. IDEM.

Operis] Conductis ad cædem tanquam opera-

operariis. Ediderat autem, quia tanta undique multitudo ad comitia & legem de Cicerone revocando jubendam confluxerat, ut annona multò gravior facta sit. IDEM.

Operis ediderat, imperitis injecerat] Pall. aliquot *operariis*. At enim nonus *peritis*, ediderat. Quod ad obryzam examinabunt otiosiores. Guliel. conjiciebat, *obæratis*. GRUT.

In templo Jovis] Paulo antè *templum Concordiæ* nominavit. HOTOMANUS.

Uno isto dissentiente] P. Clodio. IDEM.

Qui, quod in meo reditu] Prius relativum suspectum video patri meo fuisse. J. GRON.

Annona flagitabatur] Forte *flagellabatur*. PITHOEUS.

CAPUT VII.

Depulsis] Fortè *dispulsis*. LAMBINUS.

Reipublicæ saluberrimam ac mihi necessariam. Prim. Franc. Dresd. & editio princeps: *Reipublicæ saluberrimam necessariam*. Legendum: *Reipublicæ saluberrimam ac necessariam*. GRÆVIUS.

Mei ratio non habebatur] Sic olim reposueram, *meæ valetudinis ratio non habebatur*, non quòd ita legendum esse magnopere confiderem, sed quòd me non longè à vera lectione abesse putarem. Proponam igitur scripturam vulgatam primùm. Ea est hujusmodi, *aliquid in ea re gerenda: non habebatur*. Deinde antiquam, quæ talis est, *Aliquid in ea re generatio non habebatur*. Reperitur etiam hæc, *neque ratio non habebatur*. Quidam conjiciunt esse reponendum, *meæ personæ ratio. non habebatur*. Sunt & qui hoc modo, *anni ratio non habebatur*. Ego nunc, *mei ratio*, &c. quam conjecturam audio, & quibusdam aliis venisse in mentem. Hæc igitur mihi nunc eò magis probatur, quòd & minus longè abest ab antiqua scriptura, & sententiam exprimit huic loco consentaneam. Nam, *mei ratio non habebatur*, interpretor, meæ valetudinis, vel meæ personæ, vel mei commodi ratio non habebatur. Hoc totum autem, *mei ratio*, duobus asteriscis includi jussi, ut lector inde intelligat, hanc lectionem non esse satis firmam, aut certam: sed probabilem tantùm. LAMBIN. *Quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur*] Ita habent Victorius & Manutius, vitiatis codicibus. Ant. Augustinus longè meliùs *gerenda: nominabar, flagitabar*: quæ correctio potest loco superiore confirmari. Pantagathus autem mutabat *non* in *boni*: *habe* in *præ*: *batur* in *cæteris*, legebàtque hoc modo: *Quasi possem aliquid in ea re gerenda præ cæteris*: nec malè. Nam præficiendum aliquem negotio gravi & molesto, & difficili, nominatim non sortito, ut æquum est, nemo diceret, nisi eum cui aliqua ars aut facultas illi negotio accommodata sit: alioqui sit ei injuria, si extra sortem nominetur: quam artem aut facultatem negat sibi esse Tullius, in Pompeio agnoscit. F. URSINUS. *Quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur*] Ita omnis lectio cusa, at scripti Pall. *non debebatur*. Unde aliquando conjiciebam; *annona debebatur*. Sed ab hac scriptura recedit Pal. nonus, in quo ne *quasi* illo: *possem aliquid mea regere accusatione habebatur*. S. Victor. *possem aliquid in ea re generatio non habebatur*. In Pal. octavo extat vulgata, sed à recenti manu emendatum, *hærebatur*, adnotatúmque *dubitabatur*. GRUTERUS.

Convicia] Clamores annonam flagitantium. Phædrus: *Convicio permotus Jupiter*, hoc est, clamore ranarum. GRÆVIUS.

Amico locupletiori] Cn. Pompeio: & adludit ad verbum juris. Nam *delegare* dicuntur debitores, qui præsentem pecuniam non habent, cùm alium debitorem quendam suum à pecunia paratiorem creditori suo adsignant. HOTOMANUS.

Videbam id quod omnes] Abundat pronomen *id*. IDEM.

Pro tanto beneficio populi Romani præstare debui] Præstat scriptura lib. Franc. *Pro tanto beneficio populo Rom. præstare debui*. GRÆV.

CAPUT VIII.

Rem maximam eripui è peste summi periculi] Secutus sum vulgatam magis, quàm antiquam scripturam. Hæc enim ita corrupta est, ut nulla ex ea sententia elici possit. Sic enim habent libri veteres: *Rem maximam potuisse summi periculi non solum ea me, sed etiam, &c.* Omnino hoc in loco subest aliquod ulcus. Per *rem maximam* autem, rem frumentariam, & annonam significari puto, ut infrà eàdem oratione: *Nos quòd nominatim rei maximæ, penè jam desperatæ, summum virum ad extrema reipublicæ*

publicæ tempora delectum præfecimus, à te reprehendemur ? Lamb. *Rem maximam eripui è peste summi periculi, non solùm, sed etiam vos*] Pall. ferè *à peste*. At nonus: *Rem maximan fuisse suum periculum non solùm eam, sed etiam à cæde, &c.* S. Vict. *Rem maximam potuisse summi periculi, non solùm eæ me, sed etiam à cæde.* Gulielmius tentabat, *po. fuisse & summi periculi, non solùm jam me, sed, &c.* Grut. *A peste* est sanè etiam in Franc. & ed. prima, ac non nullis aliis. Et ei respondent, quæ sequuntur *à cæde*. Grævius.

Cn. Pompeio] De extraordinariis ejus imperiis dictum est in Manilianæ comment Hot.

Populi Romani pœnitere] Vetus liber hoc amplius, *necesse est pœnitere*; quod mihi non placet. Idem. *Eum victoriâ populi Romani pœnitere*] Vetus liber habet, *Eum victoris populi Romani necesse est pœnitere.* F Urs. Prim. Franc. Dresd ed. prima, Mediolanensis, & omnes, quas ego inspexi, ante Victorianam: *Eum victoria populi Romani necesse est pœnitere.* Si priscis codicibus volentibus his voces *necesse est* deciderunt, laudo. Sin, non esset ferendum. Nemo tamen ullius codicis meminit. Mirum Gruterum non docuisse, quid extet in Palatinis. Num credendum illos confirmasse Victorianam lectionem, quæ nunc obsidet editiones? In Erfurtensi optimo codice hîc multa folia desiderantur. Grævius.

Quâ mihi quoque utendum fuit] Tum enim Lucullum, & alios complures Pompeii obtrectatores habuit. Hotomanus.

Quo ille auctore] Cùm enim lex Manilia de bello Mithridatico ferretur, Cicero eam suasit. Hi propriè *auctores legum* dicebantur, & extat oratio. Idem. *Quo ille auctore*] Cur non dixit, quo ille suasore? Nam Manilio auctore potius, id est factum. Respondeo, Manilium quidem legis auctorem fuisse, Ciceronem autem, suasorem: sed Ciceronem populo auctorem fuisse, ut Pompeio bellum illud cum Mithridate & Tigrane gerendum extra ordinem traderet. Lamb. Malè Manilium auctorem legis vocat Lambinus. Ille fuit legis istius lator, Cicero verò auctor, qui suasit. Sic enim dicebantur, qui legem suadebant promulgatam populo. Cicer. III. de Legibus: *Itaque illi rationi neque lator quisquam inventus est, nec auctor unquam bonus.* Sueton. Cæsar. 16. *Cæcilio Metello tribuno plebis, turbulentissimas leges adversus collegarum intercessiones ferenti, auctorem propugnatorémque se pertinacissimè præstitit.* Grævius.

Cur illis tamen possum aliquid disputare] Cum iis qui probabiles & speciosas quasdam rationes afferunt, disputare possum; Clodii verò impudentiam ferre non possum. Hot.

Eodem jure] Hereditario: ex paterna successione: socius autem à senatu nondum erat appellatus. Idem.

Publicasses] Clodius legem tulerat, ut Cypri regnum universáque gaza regia publicaretur: in Sextian. & apud Dion. lib. XXXVIII. Idem. De hac ipsa re, ut & de Ptolemæo vide Plutarch. in Catone Utic.

Patrocinium hujus imperii] Fortasse deest, *nomine*. Hotom. *Patrocinium hujus imperii, &c.*] Reduxi lectionem veterum editionum, & omnium Pall. item Gembl. & S. Victoris: recentior enim *latrocinium*. Voce duriore fortan quàm uti debuerit Cicero Romæ ad senatores populi Romani. Gruter. Vellem docuisset etiam Gruterus, quid sit *patrocinium imperii immittere in regnum, & fortunas.* Retineo lectionem, quam Victorius, Manutius, Lambinus retinuit. *Latrocinium imperii* vocat scelus illud, quod commisit imperium Romanum contra jus & fas invadens, sine ulla causa, bona socii regis. Ciceroni *latrocinia* dici gravissima scelera, præcipuè in cædibus & rapinis, quis potest, qui illum legit, ignorare? Itaque non dubitavi optimorum editionum scripturam reponere, quia quam libri veteres retinent, nullius est sententiæ. Græv.

Si quis jus suum defenderet] Prim. Franc. Dresd. princeps, & Mediol. edd. *Si quis suum defenderet.* Non vulgatæ bellum denuntio, si profecta est à veteribus libris. Nam & alibi, ut in actione II. in Verr. Ciceronem sic loqui novi, sed nec illos libros damno; in quibus *jus* desideratur. Potest enim abesse sine ullo detrimento. Idem.

Ratione vita mirabili ad laudem] Sic Franc. prim. ed. & Mediolanensis. Sed Dresdensis, P. Victor. Manut. Lambin. *Ratione vitæ mirabili ad laudem.* Scio consilium

silium & rationem nonnunquam conjungi, ut in orat. pro Plancio: *Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia.* Et sic alibi quoque loquitur, & consilium ac rationem opponit temeritati & impetui. Sed tamen illorum librorum, qui *ratione vitæ* legunt, scriptura hîc est præferenda. Pro lege Manilia: *Honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem illa nostra laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.* Alibi, *O misera vitæ ratio!* Pro *ratio vitæ* Vell. Paterculus dixit *propositum* lib. II. 2. *Vir proposito sanctissimus.* IDEM.

CAPUT IX.

Qui negas esse verum] Sic habent codices Memmiani, & rectè. *Verum* autem, id est, justum, par, æquum. Sic in orat. pro Murena: *Negat verum esse allici benevolentiam cibo.* Idem lib. II. epist. ad Attic. *Quid verius, quàm in judicium venire, qui ob rem judicandam, pecuniam acceperat?* Horat. II. Ep. ad Mæc. l. 1. *Metiri se quemque suo modulo, ac pede, verum est.* LAMB.

Produxeras] Productionem pro Rostris, non puto hîc intelligi. Fortasse *producere* nunc dixit, pro evehere, promovere, ornare, augere illo extraordinario imperio. Sic de Finib. III. *Ut nemo dicit in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, &c.* HOTOMAN. *Quem tu non pro illius dignitate produxeras*] Pal. nonus, *quem tu meo produxeras pro illius dignitate.* Edit. prima, *quem tu non modò pro illius, &c.* quod mutat Gulielmius in, *quem tu non domo.* Producebantur enim magistratus usque ad portam à familiaribus necessariisque inprimis, quorum lege aut suffragatione provenerant. GRUT. Pessimè Gulielm. Rectè Hotomanus, *produxeras* exponit ornaveras, mandatâ hac provinciâ, quamvis non consilium esset Clodii Catonem ornandi, sed, sub specie honoris, relegandi. Augustus epist. ad Livium, apud Sueton. in Claudio: *Nam si est ἄρτιος ut ita dicam, ὁλόκληρος, quid est quod dubitemus, quin per eosdem articulos & gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit.* Curt. VII. *Ad magna & honorata ministeria illius maximè suffragatione producti.* GRÆV.

Subduxeras] In Sextiana: *Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum putarunt.* HOTOMANUS.

Carnificem civium] Significat ejus sententiam in senatu de necandis Catilinariis dictam. IDEM.

Nominibus] Abusivè, pro *cognominibus.* IDEM. *Quòd cognominibus tantum*] Sic restitui, conjecturâ certissimâ ductus. Nam *Cæsar, Pulcher*, cognomina sunt, non nomina. Natum erratum est ex similitudine vocum, cùm librarius scripsisset, *cum nominibus*, pro *cognominibus*: quo facto postea alius sustulit, *quod*: quanquam appellatione nominis cognomen quoque & significatur, & intelligitur. Quod autem quidam reponunt, *Cæsar Clodio*, inscientiam, atque inscitiam suam arguunt. Nam *Cæsar*, cognomen est: *Clodius*, nomen. LAMBINUS.

Quod idem in posterum M. Catonem] Illud, *idem in posterum* irreptitium arbitratur Gulielmius, ex membro statim sequenti, ubi præterea cuperet legi, *& quod eidem in posterum.* GRUTERUS.

Quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses] Non intelligo, nisi aut subaudiatur aut addatur *intercedendi.* Nam Cæsarem extraordinaria imperia concupisse notum est. HOTOM. *Et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses*] Eidem legendum esse suspicor, ex loco simili orationis Sextianæ: *Non illi, inquit, ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset, sentient ut spero brevi tempore manere libertatem illam, &c.* URS. Interpretationem Ursini sibi quoque vindicat P. Manutius, emendationem verò Gulielmius.

Consilium] De Catone per honoris speciem relegando. HOTOMANUS.

Quis provinciam homini post homines natos] Lectio minùs proba: neque enim dictio *provinciam*, visitur in olim excusis, in quibus: *Quid homini post*, neque aliter Pall. nisi quod ii, *quod homini*, isthæc annectentes superioribus. Solus tertius habet: *Quis hominum post, &c.* GRUT. Nec *provinciam* invenitur in Franc. Dresd. editione prima, Mediol. aliisque omnibus ante Victorianam.

Et rectè abest. Vide quæ vis sit hujus vocis, *quis*, cùm sine τὸ *provinciam* repetitur. *Quis homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam optimam fertilémque Syriam.* GRÆVIUS.

Ereptam vi ex Cæsaris rebus actis] Pall. omnes & S. Victoris, *Ereptam ex vi Cæsaris:* an fuit, *ereptam ex Sex. Cæsaris.* GRUT. Prim. Franc. *ereptam in Cæsaris rebus actis.* Dresd. *ereptam Cæsaris rebus actis.* Locus est contaminatus, qui sine melioris libri ope non potest purgari. *Actis* quid sibi velit nemo dixerit. Fortè scripsit Cicero, *ereptam vi Cæsaris rebus, qui imperium infinitum dedit?* Videtur autem esse *erepta rebus Cæsaris pecunia*, quæ assignata erat Cæsari ad res gerendas in Gallia, vi ex ærario à Clodio ad ornandam provinciam Gabinii. Sed nihil decerno. GRÆVIUS.

Cùm Ciliciam dedisses] In Sextiana: *Ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur.* HOTOMANUS.

Recenti lege generi ipsius] C. Cæsaris. Vide in indice nostro legum R. *Lex Julia de provinc.* & in orat. de Provinc. consular. IDEM. *Recenti lege soceri ipsius*] Lambinus *generi*, ex conjectura Passeratii, sed non respondentibus manuscriptis. GRUT.

C. Gracchus] Vide in eodem indice, *Lex Sempronia de provinc.* HOTOMANUS.

Eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti?] Franc. Dresdens. edit. prim. Mediol. *Eas leges Sempronias per senatum decretas rescidisti?* nisi quod pro *Sempronias* scribatur *sempiternas* in editione principe. Vulgata lectio hìc quoque laborat, & meritò asteriscum apposuit Paulus suæ editionis margini. Audit-ne quis affirmare Latinè dici *rescindere provinciam?* Lex, decretum, testamentum dicitur rescindi, non verò provincia. Ex præcedente versu videtur *per senatum*, huc translatum & perperam repetitum irrepsisse, & Tullium dixisse: *Eas leges Sempronias tu rescidisti?* Præterea malè interpungitur tota hæc περικοπή, quam sic constituendam decrevi: *Itane verò? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit à senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum lege sanxit: eas leges Sempronias tu rescidisti: extra ordinem, sine sorte nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus, nos, quod nominatim,* & quæ sequuntur. *Leges Sempronias* pro *legem Semproniam* Cicero dixit, ut sæpe hoc numero utuntur prisci scriptores. Sic *legibus solvi* apud Sueton. & Cic. qui unâ tantùm lege solvitur. GRÆV.

CAPUT X.

Perferre potuisset] Sic est legendum, non, ut in libris vulgatis, *perficere.* Suprà autem non longè admodum, ubi libri vulgati habent, *recenti lege soceri ipsius*, reposui, *recenti lege generi*, Joan. Passeratii conjecturam secutus. LAMBINUS.

Fractam malis, mutam, debilitatam] Quid hìc potest esse *muta civitas?* Aliter veteres libri. Franc. & prim. & Mediolanensis edit. *Fractam malis, mutatam, ac debilitatam.* Dresd. *Fractam malis, mutam, ac debilitatam.* Cicero scripsit: *Fractam malis, nudatam, debilitatam*: ut Plancius ad Ciceronem, ep. X. 17. *Quòd acerbissimo interitu consulum rempublicam nudatam tali cive pratore in urbanis officiis indigere existimabam.* Sic hoc loco dicit Cicero nudatam fuisse rempublicam nimirum omni præsidio, omnibus vindicibus & custodibus, cùm nemo auderet reipublicæ causam suscipere, & contra vim Clodii eam tueri. GRÆVIUS.

Heluoni spurcissimo, prægustatori] Non dubium est, quin eam fœditatem significet, quam & mox & aliquanto pòst notabit. HOTOMAN. *Heluoni spurcissimo*] Codex vetus habet, *Heluoni purgatissimo*: unde conjicio legendum, *impuratissimo.* LAMB. *Heluoni spurcissimo*] Lambinus ex lectione S. Victoris facit *impuratissimo*, Gulielmius *spurcatissimo*: & propiùs literas, & flagitio ejus convenientiùs. GRUTERUS.

Sex. Clodio] Pal. nonus *Delio.* Voluit fortè *Clælio*, quod in S. Victoris codice, sícque semper hìc invenit in melioribus manuscriptis Suffridus noster. IDEM.

Sex. Clodio socio tui sanguinis] *Facinoris* legebat Pantagathus pro *sanguinis*, sive ex ingenio, sive ex antiquo libro. In oratione de Harusp responsis, de Clodio dixit, *Consules sceleris sui socios*, Pisonem scilicet & Gabinium. F. URSINUS.

Qui sua lingua] Talis lingua mala est, etiam si taceat, ut verbis Arnobii utar lib. VII. LAMBINUS.

Lege tua] Vide Clodiam de annona, in indice legum R. HOTOM. Nimirum hæc fuit illa lex, quam tulit P. Clodius tribunus plebis, ut frumentum populo, quod antea senis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratìs daretur, & Sex. Claudio frumentaria procuratio mandaretur. Vide Asconium in Pisonem.

Privilegium] Contra XII. tabulas & sacratas leges. HOTOMANUS.

Non licuit de salute populi Romani dicere sententiam] Gemblacensis, *salute publicam dicere sententiam*, ut appareat rescribendum, dempta litera, *publica*. GRUTERUS.

CAPUT XI.

Iisdem machinis] Serendis inter me & Pompeium inimicitiis, excitandis apud illum suspicionibus. Satis enim constat Ciceronem à Pompeio desertum fuisse. HOTOM.

Quod enim par amicitiæ consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius] Tò *consularis* in editis ante Victorium non reperitur. Num ex antiquis membranis hanc vocem hauserit, ignoro. Ego in iis, quos evolvi, non inveni, nec in editione prima & Mediolanensi. Poterat abesse. Sin ex mss. revocata est, non improbo. GRÆVIUS.

Quis senatui] Pro, *Quis apud senatum*. Simile loquendi genus non memini. HOTOM.

Satis audaciter] Non video, quamobrem hanc vocem quidam simii Ciceronis, tanquam barbaram, fugiant, cùm eam veteres grammatici, tum à bonis omnibus Latinis scriptoribus, tum à Cicerone usurpatam esse testentur, quod & in scholiis orationis Roscianæ, & alibi admonuimus. LAMBINUS.

Me iisdem inflare verbis] Sic est legendum, & ita est in codicibus Memmianis, cujus lectionis rationem afferrem, nisi se ipsa declararet, ac probaret. IDEM.

Ego verò, neque me tum desertum, sed penè deditum] *Planè* pro *penè* non dubito quin scribendum sit, vel repugnantibus antiquis libris. F. URSINUS. Alii legunt, teste Lambino, *pœnæ deditum*.

Si utile reipublicæ fuit] Propter novorum motuum formidinem. HOTOM. Servandæ reipublicæ causâ nonnunquam mala sunt ferenda, & pacis victimæ etiam insontes sunt cædendæ, si nimirum servari aliter respublica non potest, aut bellum internecivum aliter nequit averti. De qua re plura diximus ad librum III. de Officiis. GRÆVIUS.

CAPUT XII.

Idémque cùm dixisset] Quidam legi volunt, *idemque cùm dixit*. LAMBINUS.

Pontificum, aut de republica, quàm eum; &c.] Locus minimè integer. Nam editio vetus & Pall. *Pontificis, aut de republica cujusquam*. Neque aliter S. Victor. quàm quòd is *pontifices*, quod etiam in nono. Adeò ut videatur rescribendum cum Gulielmio, *Aut de religione pontifex, aut de republica civis*. Sententia simillima illi, quam initio statim libri posuit. GRUTERUS.

Quam aut opinio tuleris] Rectiùs Francii primus, *quam aut opinio tulerat*, quem sequor, quamvis perperam addat *nostra*. GRÆVIUS.

De rebus divinis, de cæremoniis] Sic Francii, & hîc meliùs. IDEM.

CAPUT XIII.

Nego potuisse jure publico] *Jus publicum* modò speciatim posuit, pro eo quod propriè ad magistratus pertinet, nam à pontificio jure id sejungit. Generaliter autem *jus publicum* est, *quod*, ut ait Ulpianus, *ad statum reipublicæ Romanæ spectat* : id est, *quod in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit*. HOTOM. Imò jus publicum hîc non est jus quod pertinet ad civitatis statum, sed ad omnes cives, jus commune. Ut apud Sueton. in Octaviano, cap. 10. *Ne publicum quidem & translatitium jus ulla in re sibi, sine pactione gravissimæ mercedis in impertiente*, nim. Antonio. Et in Tib. 50. *Et peculio concesso à patre, præbitisque annuis fraudavit, per speciem publici juris, quòd nihil de his Augustus testamento cavisset*. GRÆVIUS.

Hoc juris in hac civitate etiam tum, cùm reges essent] Vide de Horatii judicio, qui sororem occiderat, Livium & Dionys. Hal.

Sine judicio senatus] Quomodo *senatus*? Cùm in Verrem v. ita scribat : *Quo confugient socii? ad senatum devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum*, non

tum senatorium. Ergo de superiorum temporum ratione hæc intelligenda sunt: *cùm*, ut Polyb. VI. scribit, *Senatus de rebus capitalibus cognoscebat.* HOTOMANUS.

Aut populi] Tantùm in crimine perduellionis. IDEM.

De quaque re] De privata cujusque re, unde privati judices appellabantur. IDEM. Tam de privata, quàm de criminibus, constitutis quæstionibus, quas exercebant prætores, qui hujus illiusve criminis quæstionem sortitus erat. GRÆVIUS.

Videsne me non radicitùs, &c.] Lambin. sustulit negativam, nolentibus libris; & statim pro *neque illud*, rescribit, *me illud.* Non malè, si liceret auctori adfingere quod libet. GRUTERUS.

Esse parricidium] Nihil immuto, tantùm dico magis *esse te patricium* ad hunc locum pertinere, quàm *esse parricidium.* HOTOM. *Hoc dico, te esse patricium*] Sic est legendum, & ita legitur in libris manuscriptis: non, ut in vulgatis, *hoc dico esse parricidium.* Constat autem, patricio non licuisse per leges tribunum plebis fieri. LAMB.

Hoc dico esse parricidium] Placet magis quod habet Pal. non. *esse patricium*, ejecto illo, *hoc dico.* GRUT.

Quæ ratio generum] Agell. V. cap. 19. Sed adrogationes non temerè, nec inexploratè committuntur. Nam comitia arbitris etiam pontificibus præbentur, quæ curiata appellantur. HOTOMANUS.

Exheredabit] *Exheredare* posuit pro *emancipare*, propterea quod emancipatio jus omne & suitatis & agnationis, id est, ut paulo pòst loquitur, jus omne legitimum & hereditatum & tutelarum extinguit. Responsio est Clodii, qui dicit, non diù illum in filiorum numero retinebit, statim emancipabit. IDEM. *Suscepit etiam liberos. Exheredabit*] Edit. vet item Pal. oct. *exheredavit.* Quod respondet priori clausulæ: quæ tamen sic habetur in Pal. non. atque Erfurd *suscipiet ex ea liberos.* Quod forsan verius. GRUTERUS.

Cur intereunt] Sacra patriciæ gentis propria ab homine nunc plebeio facto, retineri non poterant. HOTOMANUS.

Cùm adoptarere, esse debuit] Sic est legendum: vincit ratio & ipsa veritas: non, ut habent libri vulg. *adoptaret.* Clodium enim nunc alloquitur. At Clodius adoptatus est, nempe ut fieret plebeius, & ita tribunatum gerere posset. Hanc meam conjecturam adjuvat codex manuscr. in quo sic scriptum est, *adoptare* : *re*, scilicet postremum à librario omissum est. Jam verò Fonteius erat is, qui adoptabat. LAMBINUS.

Adoptari, non ut filius esset] S. Victor. & Pal. nonus, *optari*, *non ut ejus filius esset.* Forsan rectiùs. GRUTERUS.

M. Puppio] Legendum *M. Pupio* ex veterum lapidum auctoritate: itaque Piso, qui à M. Pupio adoptatus fuit, in antiquis monumentis, M. PUPIUS, M. F. PISO FRUGI describitur. F. URSINUS.

Neque patris heres] Cùm jam emancipatus, & propterea exheredatus sis. Cogitandum tamen ecquid potius *partis* sit legendum, ut veteres dicebant *participem.* Terent. *Donec salvos redierit meus particeps.* Et Verr. III. *Quibuscum vivi bona nostra partimur*, *partis heres*, id est particeps, suus heres. Nam *pars* ad patrem refertur, non ad fratres. IDEM.

Et quam deseruisti] Refertur ad vocem *gentibus*, perturbatis ambabus gentibus, & quas, &c. IDEM.

CAPUT XIV.

Ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem] Sic est legendum, ordine verborum, qui perturbatus erat, restituto. Atque hanc meam emendationem adjuvat vetus codex, in quo ita scriptum est: *vel illi tibi loco per ætatem, &c.* LAMBIN. Prim. Franc. & edit. prima: *Ut is, qui te adoptavit, patris loco, vel illi, tibi loco filii per ætatem.* Non fuit repudiandum *patris loco*, quod hîc est singulari vi. Nam quamvis qui adoptat, semper patris locum & numerum obtinet, tamen hîc oratoriè additur *patris loco*, appositum *filii loco*, quod sequitur, ut magis feriat & advertat judicum & auditorum animos rei absurditas. GRÆVIUS.

Vel eo quo fuit] Confirmant Dresdens. & editio prima, *vel eo quo fuit.* Primus autem Francii, *vel ea quæ fuit.* Fortè Cicero scripsit, *vel ea quæ solet.* Nam *solere* rem obscœnam notare vix quisquam ignorat, & multis exemplis docuerunt politiores homines ad Plauti locum in Cist. I. 1.

[library stamp]

Viris cum suis prædicant nos solere :
Suas pellices esse aiunt. GRÆVIUS.

Legitimo & pontificio jure] Sic Franc. & ed. prima. Vulgò geminatur copula *& legitimo & pontificio jure.* IDEM.

Ut hæc simulata adoptio filii] Pantagathus legebat *adeptio*, pro *adoptio* : quæ lectio si minùs vera sit, ingeniosam esse nemo negabit. F. URSINUS. *Ut hæc simulata adoptio filii*] Pal. nonus & Gembl. *aditio*. S. Victor. *adjectio.* Quod esset *adlectio* : utrumque præponendum vulgato. GRUT. In prim. Franc. est, *ut hæc simulata adoptio.*

Venire imberbem adolescentulum] Hunc ipsum locum esse arbitror, quem testem producit Sosipater Carisius lib. I. ubi docet, *imberbos*, dici, non, *imberbeis*, his verbis : *Sic & Cicero imberbum protulit*, *non imberbem.* Quare hoc loco legendum esset, *imberbum*, quod mihi videtur. LAMBINUS. *Venire imberbum*] Ita laudat Carisius libro I. non ut hodie vulgatur *imberbem.* Sed tamen an de hoc loco Tullii senserit nescio. Itaque viderit Lambinus, an illud hîc potissimum intrudi debuerit. GRUT. Cur ergo ipse admisit in editionem suam?

Cur ergo adoptatur ?] Codex manuscr. habet, *cur ergo adoptabat ?* Ego nihil muto. LAMBIN. *Cur ergo adoptatur ?* Videntur à glossa. Certè nihil habent quo firment sententiam. Variántque libri. Nam Pal. nonus legit *adoptabatur ?* S. Victor *adoptabat.* Cæteri, *adoptat ?* GRUT. Tota hæc παρένθεσις *cur ergo adoptatur ?* usque *patricius nemo relinquetur*, non legitur in prim. Franc. & Dresd.

Quia patricio non sit locus] Cur abjecerunt particulam *is*, quæ in manuscriptis, quos vidi, & editione prima, aliísque vetustioribus legitur : *quia patricio non sit is locus ?* GRÆVIUS.

Flamines, salios] Quos omnes è patriciis creari oportet. HOTOMANUS.

Neque auctores centuriatorum & comitiorum] Idem intelligitur ex Liv. VI. horum comitiorum auctores patricios fuisse. IDEM Vide Manutium, & in primis J. Fr. Gronovium, Observat. I. 25.

CAPUT XV.

Quæ sæpe in concionibus responsa sunt] Moris fuit, ut qui quid per auspicia improbare vellet, is augures & eum qui cum auguribus de cælo servarat, in concionem productos interrogaret, ecquid signi animadvertissent. HOTOMANUS.

Lex curiata] Julius Cæsar legem comitiis curiatis tulerat, ut Clodium à plebeio adoptari liceret. Sic de provinc. consular. *Oblitine erant tum, cùm ille qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de cælo esse servatum.* IDEM.

Adest præsens] Pr. Franc. *At est præsens.*

Infirma sunt igitur] Objectio Clodii, qua Ciceroni Cæsaris invidiam conciliat. HOTOM. *Infirma sunt igitur, tuâ sententiâ, acta C. Cæsaris*] Vox *sententia*, non est à libris vetustè cusis, nedum pluteariis nostris. Itaque vide num tollendum veniat pronomen, *tua*, an aliud quid sub eo lateat. GRUT.

Exceptis his telis] Id est, cùm jam exceperim, cùm jam mihi imposita sint vulnera. HOTOMANUS.

Auspiciorum patronus] Ut quæ Cæsar contra auspicia egisset, rescinderes. Hujus autem rei causam exponit in ea de Harusp. resp. cùm senatus sese nimiæ Cæsaris potentiæ opponere cœpisset, tum Clodium subitò se ei venditasse, & in concionibus leges Julias oppugnare cœpisse. IDEM. *Sententia* nec ego reperi in editione principe, & mss. Dresd. sed in primo Francii legitur, nec potest abesse sine sententiæ damno. GRÆVIUS.

Tu M. Bibulum in concionem ; tu augures produxisti] MSS. quos inspexi, editio prima, Victor. & vetustiores, *in concione*, hoc est dum concio est populi. IDEM.

Quòd contra auspicia] Mendosè habent libri vulgati, *quæ contra ;* &c. Emendavi manuscr. *quòd contra* : quos secuti sumus. Ex iisdem aliquot verba, quæ in vulgatis deerant, quasi sepulta, in lucem revocavi. Iidem habent paulo pòst, *illigatus teneretur*, ubi vulgati, *alligatus*. LAMB. *Quæ contra auspicia essent acta*] *Quia* pro *quæ* habet Ant. Augustinus. F. URSINUS.

Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Cæsaris actis illigatus teneretur] Prim. Franc. *Videte hominis amentiam, ut per suum tribunatum Cæsaris actis irritatis teneretur.* Sic & Dresd. nisi quòd pro *irritatis* in illo scribatur *illigatis*. Editio princeps :

cepe: *Videte hominis amentiam, ut suum tribunatum Cæsaris actis illigatum teneret.* Jure asteriscum his verbis apposuit Victorius. In hac varietate mihi videtur aptissimè legi posse, aut ipsum Ciceronem scripsisse: *Videte hominis amentiam, ut per suum tribunatum Cæsaris actis illigatus tenetur.* Ut homo amens se ipse damnat, cùm Cæsaris acta damnat, cùm ejus tribunatus sit Cæsaris actis illigatus, ut sine illis non possit esse tribunatus. In Victor. Lamb. & aliis editionibus legitur *alligatus*, quod & ipsum potest ferri. GRÆVIUS.

CAPUT XVI.

Hora fortasse sexta diei] *Fortasse* est, circiter, plus minùs: nihil auctoribus vulgatius, & tamen ecce, Lambinus præter libros emendat, *Hora circiter sexta.* GRUTERUS.

Ad quosdam viros fortes] Suetonius in Julio: *Cicerone in judicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum ejus frustra jampridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die horáque nona transduxit.* HOTOMANUS.

Trinum nundinum] Hac de re dixi in comment. ad XII. tabulas. IDEM.

Sin eadem observanda, sicut decrevit Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri jam intelligis, &c.] Ita hunc locum legebat Octav. Pantagathus. F. URSINUS. In hoc loco particula *si* prætermissa, quæ invenitur in optimo Francii, & editione prima, peperit obscuritatem, & pravam distinctionem in omnibus editionibus. Rescribo igitur ex illis, quos laudavi, libris, cùm sit immutata interpunctione: *Sin eadem observanda sunt; si decrevit Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri, jam intelligis omni genere juris, &c. te tribunum plebis non fuisse.* Si trinundinum, inquit, observandum est in lege curiata ferenda ad adoptionem, si statuit senatus Drusi leges non pro legibus esse habendas, quia contra legem Cæciliam & Didiam, quæ trinundinum in legibus ferendis sanxerant, latæ erant, satis per te cognoscis te tribunum non fuisse. Nam licet Drusi leges dicantur ab Asconio latæ fuisse contra auspicia, poterant tamen etiam latæ esse contra legem Cæciliam & Didiam, non servato trinundino. Delevi πλεῖον σιγμὴν post teneri, & notam interrogationis post tribunum plebis non fuisse, & huic loco suam integritatem restitui. Vidi postea Pantagathum quoque in eadem ferè fuisse sententia, & consensu viri acuti lætatus sum. GRÆV.

Decrevit senatus] Manuscripti libri habent, *judicavit senatus.* LAMBINUS.

M. Drusi legibus] M. Livius Drusus tribunus plebis, multas leges tulerat. Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit à senatu ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum est enim contra auspicia esse latas, neque iis teneri populum. Hæc Pædianus in Cornel. Cicero de Legibus II. *Quid leges non jure rogatas tollere? ut etiam decreto collegii, ut Livius consilio Philippi consulis & auguris?* HOTOMANUS.

Cæciliam & Didiam] In hac caput hoc fuisse apparet, ut in legibus ferendis trinundinum servaretur. Ut Philipp. v. *Quid promulgata fuit? nónne antè lata quàm scripta? nónne antè factam vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum?* IDEM.

Cum plebe jure agere] Quasi tum de cælo servatum non fuisset. IDEM. *Jure* non habetur in primo Francii.

Tua rogatione] De me in exilium ejiciendo. HOTOMANUS.

Tam jure, quàm lege] Adludit ad formulam adrogationis. IDEM.

De capite civis indemnati tulisti? Hac de re dixi in comment. XII. tabularum. Idem iteratur in ea pro Sextio. HOTOMANUS.

CAPUT XVII.

Leges privatis hominibus irrogare] Male Lambinus *privatas.* Meliùs Joseph. Scaliger apud Festum in *Privos*, *privis hominibus*, Sequentia enim ita legendum clarè evincunt. GRUTERUS.

Prodicta die] Videtur idem esse, *diem dicere*, & *diem prodicere.* Magistratus diem dicere dicuntur reo, cùm ei certum diem præstituunt, qua die eum ad populum accusaturum denuntiant. HOTOM. *Ne, nisi prodicta die*] Liber vetus habet, *prædicta die*,

dic. Verùm tamen nihil muto. LAMB. *Prodicta* legitur in melioribus libris tam scriptis, quàm editis. Et est hoc proprium in hac re verbum. Vide Festum. GRÆVIUS.

Ut antè magistratus accuset] Rectè in aliis, *ut ter antè*. Nam accusatio trinundinum durabat: id est accusator primo nundino, semel: altero, iterum: tertio, postremùm. Ergo intermissam diem, pro intermissum tempus posuit: id est, intermissis atque interpositis aliquot diebus. HOT. *Ut te antè magistratus citet*] Sic reposui, libris omnibus invitis, in quibus legitur, *accuset* pro *citet*, ratione & veritate approbante. Qua ratione? qua veritate? Ipso Cicerone infrà paucis pòst versibus, *neque adesse jussus, neque citatus, &c.* Idem septem circiter pòst paginis, *qui reus non fui, qui nunquam sum à tribuno plebis citatus.* Postremò, *magistratûs* est *citare*, non *accusare*. LAMB. *Ut ter antè magistratus accuset.*] Lambinus; *magistratus citet*, tanquam id ratio & veritas probet. Contra omnes libros; ideóque ineptè. Ald. Nepos edidit: *Tertio ut antè magistratus accuset.* Nimis profectò licentiosè. GRUTERUS.

Quarta sit accusatio trinum nundinum] Cùm magistratus reum ter accusavit, tum rogationem per trinas nundinas promulgatam habuit, in qua crimen & pœnam criminis comprehendit, tertiis nundinis quartam accusationem infert, ac reo causam dicendi facit potestatem, inde diem prædicit, qua die ad populum de pœna certandum est. C. Sigon. III. de judiciis, cap. 6. quem & vide in sequentibus capitibus.

Illum diem] Ultimum trinundini. HOTOM. *Si qua res illum diem*] Legendum fortasse, *illam diem*. LAMBINUS.

Aut auspiciis] *Auspicia* populi judicium tollebant, si quis obnuntiasset: quia sic quoque cum populo agebatur. HOTOMANUS.

Aut excusatione] Pædianus scribit, moris fuisse, ut reis sæpe vel morbi vel alterius rei excusatio permitteretur. Sed difficile dictu est hoc loco tales excusationes intelligi, cùm tantùm in ista postremo die momenti sit: nisi fortè de morbo sontico planè constet. Erat autem etiam excusationis genus aliud, de quo Liv. l. 3. *Cæso Quintius judicii die cùm excusaretur solum vertisse exilii causâ, nihilominus Virginio comitia habente, collegæ appellati divisere concilium.* ID.

Tota causa] Id est, nihil eo judicio & illa tota accusatione actum videbatur, si accusatori novum de integro judicium altero trinundino instituendum erat. IDEM.

CAPUT XVIII.

Conductos & sicarios, egentes] Dresd. *Conductos, ut sicarios, egentes.* Prim. Franc. *per conductos sicarios.* Copula rectè omittitur. Omninò enim legendum: *conductos sicarios egentes.* GRÆVIUS.

Pecunia non expetebatur] Propter tenuitatem. HOTOM Prim. Franc. & prim. ed. *pecunia non expectabatur.*

Intuemini paulisper animis juventutem] Expunxi *paulisper*, quòd nec in scriptis nostris, nec in editione prima legitur. GRÆV.

Hoc jure firmato] Si constitutum sit hoc juris esse. HOTOMANUS.

At quid tulit legum scriptor peritus & callidus] Copulam primus, ut puto, inseruit Lambinus. Nam ante hujus editionem nulla vetustior, nec Victor. nec Manut. nec mss. eam agnoscunt. Ego existimo *penitùs* esse interpretationem adscriptam margini, qua magister explicuit quid sit *callidus*, quæ vox pòst in contextum irrepsit. Nam *callidus* esse peritus quis ignorat. Cicero III. de nat. Deorum: *Callidos appello, quorum tanquam manus opere, sic animus usu concalluit.* Plaut. Asin. 1. 3. *Ad suum quemque hominem quæstum esse æquum est callidum.* Hoc est peritum rationis quæstum suum cum lucro exercendi. Cicero pro Rosc. Amer. 17. *Non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quàm hic in suo.* Tacit. *Quo nemo ea tempestate callidior rei militaris.* GRÆV.

Spurciorem lingua sua] Offendi in aliquot manuscriptis *spurcitiorem*, quod antiquariis fortè non displicebit. GRUTERUS.

Sexte noster: bona venia: dic, quoniam dialecticus] Verbum *dic*, semper mihi suspectum fuit. Itaque sic olim edideram, eo deleto, *Sexte noster, bona venia: quoniam, &c.* Hæc enim sententia est, *Sexte noster, bona venia abs te quæro*: cum tuâ bonâ gratiâ te interrogo: *quoniam, &c.* Sic autem loquuntur Latini, *bona tua venia dixerim*, non, *bona venia dic.* nisi fallor. Itaque retento verbo, *dic*, sic nunc edidi: *bona venia: dic, quoniam, &c.* LAMB. *Bona*

venia, quoniam jam dialecticus, & hoc quoque liguris] Ita Palatini sex, non ut vulgata, *bona venia dic, quoniam dialecticus es, & hoc quoque liguris*. Et verò binas illas voculas esse à Criticis, produnt & editiones primæ, quæ eas non habent. GRUT. In primo Francii *dic* invenitur. Sed *es* non quidem extat in meis libris, & editione prima. Extat tamen in Mediol. Victor. Manut. Lambin. & non potest abesse. Nam duriore illa ellipsi non utitur Tullius. Absorptum fuit *es* à sequente vocula *&*. Si *es* respuimus, abjicienda quoque est copula. GRÆVIUS.

Liguris] Degustas. *Ligurire* dicuntur, qui non uno se cibo satiant: sed ex variis paululùm delibant. Significatur Sex. Clodium varias disciplinas primoribus labris degustasse. HOTOM. Vide Manutium, qui hæc veriùs exponit. GRÆV.

Quadrupedum impurissimo] Et hic quoque fœditatem illius significat. HOTOMAN.

Alios, qui leges scribere] Sic habent libri veteres, non, ut vulg. & *alios esse, qui, &c.* Præterea paulo pòst, ubi vulgati habent, *scriptoribus iisdem*: in illis scriptum est, *scriptoribus isdem*, unico *i*. Et ita sæpenumero scriptum reperi in veteribus libris: quod semel dixisse satis sit, ne toties idem sit iterandum. Hac autem de re Cicero scripsit in oratore perf. LAMBINUS.

Neque operum archi.ectis] *Architectum* habet vetus liber, quod magis placet URS.

Mancipem] Adludit ad publicanorum societates, quorum quidam *mancipes* erant, qui publica à Censoribus redimebant: alii *prædes*, qui pro illis fidejubebant. HOTOM.

At denique suffragii latorem] Pal. nonus *suffragatorem*. Unde adblanditur scriptio codicis S. Victor. *suffragulatorem*. GRUTER.

Nisi furem, aut sicarium] Franc. & Dresf. *non furem ac sicarium*. In editione prima scribitur etiam *ac*. GRÆVIUS.

CAPUT XIX.

Per medium forum scortum populare volitares] Non putavi mihi hanc vocem, *scortum*, in vet. libris à me repertam, quòd nulla sint in vulgatis ejus vestigia, idcirco esse repudiandam. Est enim acrimoniæ, & contumeliæ plena: & in Clodium impudicum, ac cinædum bellissimè convenit. Iidem libri veteres, ubi alii, *scelerisque socius*, habent, *scelerisque socios*. LAMB. *Per medium forum popularis volitaris*] Lectio minùs vera. Nam Pal. & S. Victor. *per medium scortum populare volitares*. Quod admisit Lambinus, sed præterea recepit illud *forum*, præter ullos libros; nam & editi vetustè, *per medium sortitum popularem volitares*. GRUTERUS.

Qui se populo commiserant] Qui honores in comitiis petebant. HOTOMANUS.

Ut etiam Palatinam tuam perderent] *Palatinam tribum tuam*, Pantagathus: sed Ant. Augustinus, *Palatinam illam tuam* legit. F. URSIN. Vide Manutium.

Damnabantur] Sic in Sextiana, *Quocumque venerant, quod judicium cumque subierant, damnabantur*. HOTOMAN.

Novitius Ligur] Sex. Ælium tribunum plebis significat, qui cognomen *Liguris* sibi, quasi ex antiqua Æliorum gente esset, adripuerat. IDEM. *Novitius Ligur*] Nihilo pejus Gembl. ac Pal nonus, *Ligus*; qua terminatione & alibi usus. GRUTER.

Judicio improbatus] Non substitutus heres, exheredatus inter cæteros. Probro dabatur fratribus præsertim, cùm præteriti in testamentis fuissent. HOTOMAN.

Alienæ damnationis scelerisque socios] Significat illum cædis fraternæ conscium & participem fuisse. IDEM.

Ut se ipsa dissolvat] Ipso jure nulla sit. Non aliunde rescindatur, sed in ipsa vitium insit. IDEM.

Est enim, quòd M. Tullius falsum S. C. retulerit] Franc. & ed. prima: *Etenim, quòd M. Tullius falsum senatusconsultum retulit*. In Dresdensi est etiam *retulit*.

Satisne tibi videtur] Puto quædam deesse, ex quibus istud quod jam infert, consequebatur. Fortasse autem hoc deest, *Recita senatusconsultum*, quod quia notis scriptum erat, effluxit. HOTOMANUS.

Bonus ille vir, M. Scaurus] Quidam libri veteres habent, *in bonis ille vir*. Locus suspectus. Legendum fortè, magnus ille vir. LAMBIN. *M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint*] Examinet quæso critica natio scripturam hanc. Pal. pr. & sec. *Tuis plerisque in bonis ille vir. M. Scauro, & L. Crasso consulibus, non obtinuerit*. Sensus sane inde resultat egregius, reforma-

reformato *tuis* in *suis*, rejectóque *ille vir*. Ut bina faciat legum genera Drusi; bona, & mala. Ne in bonis quidem, inquit, obtinuit quæ voluit, anno quo consul erat Scaurus, anno quo Crassus. Inspexi obiter Fastos; sed nihil statim ultrò occurrit. Sedere ad calculos non libuit, neque adeò licuit; flagitatus nimium ab eis, qui jamdudum prodire Ciceronem debuisse, clamitant. Et verò dum in ejus mari naviculor; naufragium vitæ fecerunt Bongarsius, Rittershusius, Casaubonus, Velserus, Freherus, Petavius, Vulcinius, amicissima illa mihi capita. Itaque ejusdem ferè cum plerisque ætatis, ad portum adspirem oportet, nisi amem item exanimis ejici ad littus. GRUTER. Franc. 1. & Dresd. æquè ut multi alii, *in bonis ille vir*. Sed ed. prim. *bonis ille vir*. Mox Franc. & ed. prim. *obtinuerit*. GRÆV.

Omnium facinorum & stuprorum omnium] Suspicor de mendo, nam pro altero *omnium* desiderari videtur *principem*, aut tale quidpiam. HOTOMAN.

Decumis & Clodiis] Significat istos legem Clodiam suasisse. IDEM.

CAPUT XX.

Ne reciperer] Ne quis me tecto reciperet: si quis recepisset, is pœnam subiret. IDEM.

Quid nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio] Ita Pantagathus interpungit, & pro *direptio* legit *ereptio*. F. URSIN.

Per legem Liciniam] Ne ei qui legem de curatione potestatéve aliqua tulerit, ejus collegis, cognatis, adfinibus ea potestas curatióve mandaretur. HOTOMANUS.

Unum & idem videtur esse atque id] Franc. Dresd. ed. prim. *Unum & idem ratione videtur esse*. Latinè quidem dicitur *ratione facere*, *ratione peccare*. Sed *videtur esse ratione idem*, nunquam placebit palato Latino; cui magis arrideret, *videtur una eadémque esse ratio*. Nolui itaque recedere à vulgatis. GRÆVIUS.

Exsules Byzantium] Byzantini cives rerum capitalium à suis condemnati, per Pisonis legatos reducti sunt. HOTOMAN.

Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi] M. Catoni, cujus nominis auctoritate facinus istud tegebat. IDEM.

Ut in Asia cistophorum] Cistophorus, nummus Asiaticus. Patet hæc omnia de Gabinio dici, non quòd Clodius istis de rebus legem tulerit: sed ostendit quàm absurdum sit dici una de re populum rogari, quia uno de homine multæ res rogentur. IDEM.

Ut in Asia cistophorum flagitares] Ant. Augustinus interponit *millies* inter verba *cistophorum* & *flagitares*, quod facit ad elegantiam, non ad intelligentiam: quando enim unquam populus Romanus aut senatus, cuiquam magistratui sive urbano, sive provinciali negotium dedit flagitandi quicquam? Quare si voluerimus sanare hunc locum, alio prorsus remedio opus est: aliud enim nobis verbum erit recipiendum, & pro *flagitares*, vel *factitares*, vel aliud simile reponendum. Paulo pòst, *Cùm Roma decessisses*, rectissimè *Roma* legit Ant. Augustinus. Sed Pantagathus totum hunc locum ita legebat, *Ut in Asia cistophorum exæquares. Inde ires in Hispaniam, cùm Roma decessisses, &c.* F. URSIN. *Ut cistophorum flagitares*, hoc est, ut juberet in vectigalibus & tributis pendendis non aliâ pecuniâ, uti Asiaticos, quàm cistophoris. Sic hunc locum intelligo. Cistophoros dictos esse nummos, quòd cistâ mysticâ fuerint insigniti, docet amplissimus Cuperus, Observat. IV. 16. Æquat ferè pretio cistophorus victoriatum Romanorum, seu denarii semissem, ut viri docti præceperunt. GRÆV.

De ista lege consultus esset] Sic legendum esse indicant scripturæ veteris vestigia: & paulo antè, *cùm inde decessisset*, ubi libri vulgati habent, *cùm Româ decessisses*. Paulo pòst, qui vulgati habent, *de exsulibus Byzantiis*, in antiquis scriptum est, *Byzantinis*. Nihil muto tamen. Βυζάντιος enim dicitur à Græcis, qui Byzantii natus est. LAMBIN.

Et non omnia per servos] Copulam non agnoscit prim. Franc. & prima editio msf. Dresd. *Ne omnia per servos*. Potest abesse *&*, quod infultum fuit ab iis, qui putabant sine hac particula non constare sententiam: aut legendum est additâ unicâ literâ ex Dresd. *nec omnia per servos*. GRÆV.

CAPUT XXI.

Gradus Castoris] Quos ligneos & exemtitios

tidos fuisse multis ex locis intelligitur. HOTOMAN.

Qui in conventu virorum bonorum] Manuscripti, & edd. vett. quas vidi, *qui conventu virorum*, hoc est cùm convenissent. Amant veteres nomina hujus inflexionis, sic adhibere omissis præponendi particulis. Cicero I. de Orat. 1. *Consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen*, pro in consulatu. Sueton. Octav. 44. *Motus injuriâ senatoris, quem Puteolis per celeberrimos ludos consessu frequenti nemo receperat.* Vide plura hujus locutionis exempla, quæ notavi ad Suet. Octav. cap. 13. GRÆV.

Verba de salute mea fecerant] Vetus liber *facerent*. F. URSIN.

Advocationem] Amicos, à quibus comitati eò venerant. HOTOMAN.

Tibi speratos centuriones] Sic est scriptum in libris manuscriptis. Neque verò dubium est, quin ita sit legendum. *Sperati* autem sunt, *sparis armati*. Sparus porrò teli genus. Cicero pro Milone, *sparorum, pilorúmque multitudo*. Sallust. conjur. Catil. *Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: cæteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* Virgil. lib. XI. Æneid. *Agrestésque manus armat sparus.* Mendosè autem habent libri vulg. *tibi suos paratos, &c.* Deinceps autem iidem libri veteres habent, *tibi pecuniam, tibi familiam.* LAMB. *Tibi suos speratos centuriones, &c.*] Est à Gemblacensi, S. Victor. & Pal. nono, fatetúrque eodem modo scriptum in suis Lambinus, qui ridiculè inde facit *sparatos*. Eos enim innuit quos se in Syriam educturum sperabat, aves concolores scilicet. GRUTER. Nihil ineptius *speratis centurionibus*. An illi sint sperati tribuni, quos consul legit, & secum abducere in provinciam constituit. Si sperati possunt dici centuriones, illi sunt, quos quis selecturum & paraturum sperat: sed hos nondum lectos non poterant præstare Clodio consules. Non interpolanda est vulgata scriptura, quam tuetur uterque manuscr. & editio prima. Vitium, quod obsidet libros, in quibus legitur *speratos*, videtur natum esse ex eo, quòd librarii ultimam literam in *suos* iterarint, quæ adhæsit τῷ *paratos*, pro quo in mss. nonnullis legitur *Patos*, quòd tam *peratos*, quàm *paratos* notat. GRÆVIUS.

Amplissimum ordinem] Similem iterationem nusquam me animadvertisse memini. Itaque si quis vetus codex reperiretur, in quo sic legeretur, *Amplissimum ordinem pro me non modò, &c.* eam scripturam lubenter cum hac commutarem: ut vox *Senatus* ex glossa ascita videatur. HOTOMAN.

CAPUT XXII.

Quid igitur ego gessi] *Cessi* Pantagathus; à quo accepit Manutius. F. URSIN.

Quid nostri equites Romani] Haud aliter quoque S. Victor. & Pall. primores. Recepta lectio, *quid? illi equi, illi equites Romani*, ridiculè, & præter edd. vett. GRUT.

Ut ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem probarit?] Fortè: *Ut ea ipsa se non modò præsente me, sed etiam absente, per se probarit?* LAMBIN. *Sed etiam me absentem probarit*] Vulgò amplius, *absentem per se probarit.* Quas voculas abjeci suasu Pallnoni. Alia hîc molitur Lambinus, sed sine mss. miser. GRUT. Cur unius codicis suasu duas has voculas, quarum tamen hîc magna vis est & ἔμφασις, & suavitas etiam Gruterus expunxerit, nulla justa est causa. Retinent eas omnes mss. quos vidi, & vetustiores editiones. Pulchrè dicitur & efficaciter, causa non modò se ipsa, sed etiam me absentem per se ipsa probavit. *Per se ipsa* est ipsa sola, sine alius rei, aut patroni adminiculo & subsidio. Sueton. Octav. 64: *Nepotes literas, & natare, aliáque rudimenta per se plerumque docuit.* Jul. 58: *Neque antè in Britanniam transvexit, nisi antè per se portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasset.* GRÆV.

An ordines ii] Franc. Dresd. ed. prim. & meliores omnes præter veteres edd. *An ordines? an ii.* Quam particulam Gruterum & nonnullos alios repudiasse nollem, cùm sententia illam exigat. Qui enim sunt illi ordines, qui ex Italia convolarunt? Qui ex Italia convolarunt, sunt cives Romani, qui habitabant in municipiis, coloniis, præfecturis, qui per se non ordines constituebant, sed Romæ aut equestri ordini, aut tertio erant adscripti. Meritò τὸ *an* V. Cl. Jacobus Gronovius etiam reposuit. IDEM.

Ad meam pristinam dignitatem expectatum atque revocatum] Non puto Tullianam manum

num esse, *ad pristinam dignitatem expectatum esse*. Aliud est, *expectatum venire*, *redire*. Veram scripturam, quam recepi, servavit nobis Francii primus: *ad pristinam dignitatem expetitum atque revocatum queratur*. Eam quoque pòst deprehendi in sola Manutii editione anni 1583, sed quam hausit ex Fulvio Ursino, ut deinde cognovi. Sic enim is ad hunc locum notavit: Pantagathus legit *expetitum* pro *expectatum*. ID.

An verò in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui] Sensus loci clamat particulam hîc excidisse, quæ sensum turbat. Legendum existimo: *An verò si in judicio periculi nihil fuit, privilegium pertimui*. Jam ostenderat judicium sibi non fuisse pertimescendum. Si ergo id non fuit timendum, privilegium tamen, inquit, mihi metum fortè incussit: quod etiam refellit. IDEM.

Nemo intercederet] Magistratibus multam irrogantibus alios intercedere potuisse, patet ex aliis Ciceronis locis. HOTOMAN.

Nova vis sceleratissimorum consulum] *Nova vis consulum*, quid sit, non intelligere me fateor. *Magna vis hominum* sæpe legitur, ut apud Flor. I: *& statim mira vis hominum*. Mss. hîc recedunt ab editis. Dresd. & ed. prima: *novatos nos sceleratissimorum consulum*. Hîc quoque primo Francii debemus veræ scriptuæ conservationem, in quo legitur: *nova manus sceleratissimorum consulum*. Vestigia hujus lectionis sunt in Dresdensi & editione prima, ut vides. *Nova manus consulum* novæ sunt copiæ facinorosorum, quos collegerant consules ad vim faciendam cum veteribus copiis conjuratorum. Flor. II. 10: *Jam diebus, jam noctibus nova aliqua moles, nova machina, nova perditorum hominum manus, &c. prodibat*. GRÆVIUS.

Cùm eorum omnium crudelitati scelerique cessissem] *Scelerique* puto primum à Victorio in editiones profectum esse. Nam hæc vox nec in mss. quos evolvi, nec in edit. prim. Mediol. nec in ulla ante Victorianam conspicitur. Equidem huic loco non satis apposita videtur.

CAPUT XXIII.

Ex provincia] Cilicia, in qua proprætor triennium fuerat. HOTOM. Male! non in Cilicia, sed in Asia fuerat pro prætore.

Qui parietibus, qui tectis, &c.] S. Victoris prætermittit, *his qui parietibus*. Videndum, an sub aspectum oratoris cadere poterat aliquid suorum, eo loci ubi perorabat. GRUTERUS.

Horrificum quoddam & nefarium] Libri manuscr. habent, *hostificum*: unde suspicor legendum, *hosticum*. LAMB. *Horrificum quoddam*] S. Victor. Pal. nonus ad oram primi, *hostificum*. Quod nolim mutare cum Lambino in aliud quid, si præcedere debet vulgatam. GRUTERUS

Campanum illum consulem] Invidiosè pro *duumvirum*. Qua de re dixi in Pison. & in ea post redit. in senatu HOTOMAN.

Cæmentis ac testis tectorum meorum] Vetus editio habebat *tectus*, itaque recepi *testis*: quod erat in Pal. nono, in Erfurd. in S. Victoris. Recentiùs cusi substituerunt *tegulæ*, quod in nullo est Pall. qui mediam ostentant lectionem. GRUT. In primo Francii scribitur *tectis*, sed illa ipsa manus apposuerat al. *tignis*, quod & in aliis libris reperisse viros doctos Manutii editio, ut cæteras taceam, ostendit. Quod sanè non contemnendum. Tignis sustinetur tectum ac lacunaria. GRÆVIUS.

Acerbum bellum intestinúmque] *Intestinúmque bellum* dici notandum est, non tantum domesticum, verùm etiam insitum & penitùs in animis infixum. HOTOM. *Intestinúmque suscepimus*] Quidam legi volunt, *internecinúmque*. Quibus assentior. LAMB. *Quibuscum acerbum bellum intestinúmque*] Vox *intestinúmque* non agnoscit idem nonus, habétque *quiscum*. Utrumque placet. GRUTER.

Solemus excipere] Reposui quod erat in omn. Pall. & edd. vett. Vulgata *excidere*, Lambinus *exscindere*. GRUTER.

Residere aliquod bellum semper videtur] Deest, nisi fallor, ἀνταπόδοσις, quæ respondeat πρωτάσει, id est, priori parti similitudinis: quæ ἀνταπόδοσις talem quandam sententiam complectatur. Sic vos vestrum in me crudele, & immane odium in meam domum profudistis. LAMBIN. *Residere aliquando bellum semper videtur*] Unde profectum est istud *aliquando* in Gruterianam? Quomodo possunt in eadem re eodem tempore morari *aliquando* & *semper*. Atqui omnes libri scripti & editi *aliquod* scribunt rectè. GRÆVIUS.

Non citatus. Afueram] Sic distinguendum ac legendum ex S. Victoris, in quo *afueram*; quod ab aliis malè mutatum in *affueram*, quomodo edd. vett. & mss. plerique: recentiores enim, *non citatus fueram*. GRUT.

Altera ad alterum consulem transferebatur] Hunc locum sive culpâ, sive errore librarii lacerum & mutilum redintegravi ex oratione habita in senatu post reditum: ubi hæc posita sunt, *uno eodémque tempore domus mea diripiebatur, ardebat. Bona ad vicinum consulem de palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebatur.* Nam in libris vulgatis sic legitur, *villa in Tusculano altera ad alterum consulem transferebatur*: *sen.* Licet etiam sic restituere, *cùm domus in palatio ad alterum, villa in Tusculano ad alterum consulem transferebatur.* LAMB.

Clarissimos.] Utrumque Decium. HOTOM.

Dubitarem hoc meliore conditione esse quam Decii? Distinctio à me est. Lambinus non se expediit sine mutatione vocis. GRUTER. Distinctionem Gruteri non probo, sed illam, quam Francii liber & veteres editiones retinent. *Dubitarem? hoc meliore conditione, quam Decii*, aut, ut Dresd. ed prima, & cæteræ omnes ante Victorianam: *Dubitarem? hoc meliore conditione quam Decius, quòd ille ne auditor quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem.* Spero Victorianæ scripturæ auctores esse vetustiores libros, præsertim cùm nihil de Palatinorum varietate moneat Gruterus: itaque nihil muto, nisi quòd pristinam distinctionem restituerim, & τὸ *esse* deleverim, quod in nullo est vetustiore; & sententia, cùm abest, venustior est meo judicio. GRÆVIUS.

CAPUT XXIV.

Ad socerum consulis] Lambinus, *socrum*: nescio quam verè: certè soceri hujus suprà meminit cap. 9. GRUT. Quamvis omnes libri tueantur vulgatam, rectè tamen P. Manutius emendavit, unde hausit Lambinus, *ad socrum*, quem vide. GRÆVIUS.

Non instrumentum aut ornamenta] Ita ad unum omnes Pall. S. Victor. edd. antiq. Nam musteæ; *non modò instrumentum.* GRUTER.

Domus ardebat] Hæc ipsa totidem verbis in Sextiana. HOTOMANUS.

Catilinæ delicias] Gabinium significat. IDEM.

Cethegi consobrinum] Pisonem. IDEM.

Jam erumpebat, nactæ tam audaces duces] Hunc locum sic restituit Muretus ex libris veteribus, cùm ita legatur in vulg. *jam erumpebat in actum*, planè mendosè. LAMB

Nacta tam audaces duces] Emendatio manavit à Mureto libro VI. Var. lect. cap. 19 nec recedit Pal. nonus, quam quod is, *nactam audacis ducis.* Vulgata, *in actum tam audaces duces.* GRUTER.

Cum magna internecione bonorum] Franc. *Cum magna interemptione bonorum.* Sic & in mss. In orat. pro Sylla cap. 11, *interemtio* legitur, pro quo in vulgatis æquè ut hîc *internecio*, ut & in orat. pro leg. Manil. GRÆV.

CAPUT XXV.

Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus] Sic Pall. omn. sententiâ non incommodâ. Sed cùm in veterrima extaret ed. *Furor tuus immanis, faciebat ipse impetus*; mutabat id Gulielmius in, *fatiscebat ipse impetus.* GRUTER.

Cato fuerat proximus] Adhæsimus mss. nostris Pall. quibus paria ferè faciebant vetustiùs cusa exemplaria. Lambinus multa admiscuit, quorum nihil extat in nostris. Sed & Henr. Stephani ms. mihi hîc nimiùm quàm suspectus est. IDEM.

Ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuriæ] Vetus liber: *Quid ageres, non erat: nisi ut qui mihi dux in omnibus meis rebus fuerat, socius idem esset injuriæ. Quid? ejicere posset? non: quid ergo? extrudere ad Cypriam pecuniam? præda perieris. Alia non deerit. Hic modò amandatus sit.* HOT. *Quod ageres, non erat, nisi, ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ socius, &c.* Errici Stephani fidem secutus, qui hunc locum ita scriptum esse in veteri codice testatur, sic edendum curavi. Ego autem, antequam hanc emendationem vidissem, hunc eundem locum sic purgare conabar: *Cato mihi in consiliis capiendis, rebúsque gerendis fuerat proximus. Quid ageres? non erat ut, qui modus omnium moribus fuerat, idem tibi esset adjutor injuriæ. Non erat,*

erat, *ut*, id eſt, non poterat fieri, ut. Sed quid conjecturas commemorare, aut proferre attinet, ubi extat librorum antiquorum auctoritas? LAMBIN. Si in meis codicibus, aut Gruterus & Gulielmius in ſuis reperiſſent, quæ in antiquo codice legi teſtantur Hotomanus, & Stephanus, nullus dubitarem illa recipere. Sed nunc omnes refragantur. Quamvis verò vulgata ſint mendoſa, non auſim ſine melioris libri ſubſidio quicquam refingere. GRÆV.

Sic M. Cato invisus] Fortaſſe legendum eſt, *invitus*. Nam hoc, *invisus*, niſi addatur, *perditis hominibus*, aut aliquid ſimile, non placet. LAMBINUS.

Quaſi per beneficium Cyprum relegatur] Vetus eſt mos ſub ſpecie honoris & beneficii relegare ſuſpectos & inviſos. Vide Gruteri diſſertationes politicas libro II.

Ejiciuntur duo] Cato & Cicero. HOTOM.

Quo auctore] Sic multis locis, & præſertim in Sextiana: *Omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret, contra ſalutem meam facere auctore Cn. Pompeio.* ID.

Se feciſſe & facere] Pal. nonus & S. Vict. liber (ſic & prim. Franc.) *ſe effeciſſe*. Facit inde Guliel. *ſe & feciſſe, & facere.* GRUTERUS.

Cn. Pompeium, quem omnium judicio, &c. veniam daturum non arbitrabatur] Non malè Francii, & ed. prima: *Cn. Pompeius, quem omnium judicio, &c. veniam daturum non arbitrabatur.* Conſentit Dreſd. niſi quòd in illo legatur cum editis *daturum*. GRÆV.

Domúmque conjecerit vidiſtis] *Incluſus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu.* In Sext. HOTOMAN.

Ex quo judicare poteſtis.] Videtur meliùs eſſe in antiquo, *potuiſtis*. URSIN. Quod omninò firmat prim. Franc. & editio princeps, quibus cum Urſino ſubſcribo. GRÆV.

Quanta vis illa fuerit oriens & congregata] Editio prima: *quanta vis illa fuerit oriens & aggregata.* Quod cùm ſine dubio ex codice, unde illa eſt expreſſa, ſit profectum, non eſt contemnendum. Nam pro hoc minùs trito ſuppoſuerunt alii ſive librarii ſive ſcioli pervulgatum *congregata*. Eſt autem *aggregata*, conjuncta. Cic. I. Catil. *Si ſecum ſuos eduxerit, eodémque cæteros undique collectos naufragos aggregaverit.* Alibi Cicero quoque hac voce utitur. Non tamen aliorum codicum ſcripturam damno. IDEM.

CAPUT XXVI.

Dicenda Kal. Januariis] Pal. nonus & Erfurd. *dicenda* III. *Kalend. Januar.* & verum videtur. GRUTERUS.

Nihil eſſe inſcriptum] Hoc quid ſit, non intelligo: niſi fortè *jure ſcriptum* potiùs legendum ſit. Ut in Sextiana, ubi hac ipſa de re loquens: *Ita de me*, inquit, *ſcripſiſſe illum quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis: ut etiam ſi jure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet.* HOT. *Nihil eſſe aſcriptum*] *Jure ſcitum* Pantagathus. Infrà dixit, *jure actum.* URSIN. *Nihil eſſe inſcriptum, &c.*] Potior forſan ſcriptura Pal. noni & Erfurd. *proſcriptum*. Nam Lambini *jure ſcriptum*, non eſt à libris. GRUT.

Nec referre ad ſenatum] Nam quoddam legis caput Clodius in curiæ poſte fixerat, ne referri néve dici liceret. Ad Attic. III. ep. 15. & in ea poſt redit. in ſenatu. HOTOM.

Non vidiſtis illam eſſe nullam] Pro *illam* legebat Pantagathus *legem*. URSIN.

Interdictum ſceleris] Puto *interdictum* hoc loco uſurpari antiquè pro ſevero & imperioſo edicto: ut in comment. ad Inſtit. diximus. HOTOM. Vos utique vidiſtis illam legem, non eſſe legem, ſed tantùm inania verba iniquo tempore ad concitandum incendium diſſenſionis civilis facta, quo periret reſpublica & libertas; ſed interdictum ſceleſtum, quo mihi patriæ ſervatori aqua & ignis interdicebatur, ſed rabioſi hominis voces. GRÆVIUS.

Scripto illo iſtius] Quod ad curiæ poſtem, ut dixi, fixerat. HOTOMAN.

Sententiam dicere vetabatur] Sic rectè Gruterus, aliæque nonnullæ meliores editiones. Vulgatæ *videbantur*, perperam. Pejus Gothofredus *jubebantur*, planè contra Tullii mentem. Vide ſuperiùs orationem poſt reditum in ſenatu. GRÆVIUS.

CAPUT XXVII.

De Macedonia] Id eſt, provinciis, quas pro præmio acceperant. HOTOMAN.

Tribunis plebis] Poſt 4. Id. Decembr. quibus T. Annius, P. Sextius, & alii tribunatum inierunt. IDEM.

Hunc tu etiam, pernicioſa peſtis] Libri veteres habent, *portentoſa peſtis*. LAMBIN.

Nam

Nunc tu etiam, perniciosa pestis] Liber manuscriptus habet *portentuosa*, pro *perniciosa*. URSIN. Prim. Franc. *portentuosa*. Sed Dresd. & ed. prim. *portentosa*.

Cum tantis sceleribus esses & factis notatus] Quid hic *facta* post *scelera*? Meritò ista verba *& factis* ignorant Franc. Dresd. editio prima: quorum subsidio illa minimè huc apta delevi. GRÆVIUS.

Ipsum per se nom n calamitatis, non turpitudinis] Vide Senecæ Consolationem ad Helviam matrem, cap. 6. & seqq. IDEM.

Felicem Catilinam] Qui, quod Catilina non potuit, Ciceronem ejecerit. HOTOM.

Neque quisquam eorum qui solebant] S. Vict. & noster nonus, *qui ei solebant*. GRUT.

CAPUT XXVIII.

Summum est populi Romani populorúmque & gentium omnium ac regum consilium senatus] Emendata interpunctione hunc locum antea perturbatum expedivi, facilémque reddidi. Sic enim vulgò interpungitur, *Summum est populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac regum consilium, senatus decrevit, &c.* planè mendosè. Licet vel sic legere, ut est in hoc contextu, sine verbo substantivo, *est*, adhibita tali distinctione, qualem apponendam curavi: vel sic, ut est in ora libri, sine verbo sub stant. *est*, ea distinctione servata, quam præscripsi. LAMBIN. *Summum est populi Romani, &c.*] Haud aliter quoque S. Victor. aut Pal. nonus, cæterique. GRUTER. In Dresd. & ed. prima legitur sine copula: *Populi Romani, populorum & gentium omnium*. Sed in Francii firmatur vulgata, & interpunctio Lambini & Gruteri. GRÆV.

Decrevit] De hoc decreto in ea post reditum in senatu. HOTOMANUS.

Si ego non fuissem restitutus] Vox, *restitutus*, abest à libris manuscriptis. Et verò, si quis attentè leget, intelliget, eam esse ab aliquo semidocto adjectam. LAMBIN. *Si ego non fuissem, nec, &c.*] Vulgata interjecit, *fuissem restitutus, nec, &c.* Sed ea non est in S. Victor. aut Pal. nono. GRUT. Pal. & S. Victoris liber hic est corruptus. Sententia hujus loci non patitur *restitutus* abesse. Num non stetisset res publica, si Cicero non fuisset, hoc est si fuisset mortuus, aut pro mortuo habitus? Nequaquam. Si non revocatus fuisset ab exilio, non potuisset respublica stare propter impunitatem tanti sceleris, cùm conservatorem reipublicæ, hoc ipso nomine, quòd rempublicam servasset, in exilium expulissent homines scelerati, quæ ad majora audenda, & ad evertendam totam rempublicam illos invitasset. Hinc idem dixit aliis verbis in iis, quæ statim sequuntur, *nec futuram esse ullam, si non redissem*, & id toties in hac orat. & duabus præcedentibus dixit. GRÆV.

Omnes omnium publicanorum societates] Qui omnes equestris erant ordinis. HOTOM. *Omnes omnium publicorum societates*] Recepta lectio *publicanorum*, sed præter Palatinos omnes exemplárque S. Victoris. Sic Plautus Truculento: *Metuit publicos*, id est, qui redemerunt opera publica. GRUT. Publicanos dictos esse *publicos* non puto ullo posse declarari exemplo: dicebantur ii publicum *conduxisse*, hoc est vectigal. Locus Plauti, quem affert Gruterus, non loquitur de publicanis, sed de ædilibus plebis, ut olim docti viri observarunt. Dresdensis liber stat pro vulgatis. In editione prima corruptè scribitur, *populorum societates*. In Franc. primo: *publicorum societates*, sed si non eadem, æquè tamen vetusta manus minoribus literis adscripserat. Aliàs *publicanorum*. Quod reducendum duxi. Nam quamvis *publica* pro vectigalibus ponatur, ut apud Senecam ep. 101. *Quid ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat*; hoc est, qui publicanus fuerat, & apud Ciceronem alio in loco, tamen quis ferat *vectigalium*, aut, quod idem est, *publicorum societates*, pro publicanorum? Perinde esset ac si quis diceret *vini aut librorum collegium*, pro vinariorum aut bibliopolarum collegium. Jam verò infinitis in locis Cicero commemorat *societates publicanorum*: cur hic vocet *publicorum societates*? Est librarii hallucinatio, quam non debebat Gruterus arripere.

Scribæ] De scribis vide Sigon. de antiquo jure civium Romanorum II. 9. quem ordinem tamen cùm minùs honestum esse putat, ex hoc loco revincitur, ubi statim equestri ordini subjiciuntur. GRÆVIUS.

Nulli pagani] Plebs urbana in pagos est à Ser. Tullio, teste Dionysio tributa. Unde & Q. Frater in libello de petitione: *Deinde ha-*

de habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, vicinitatum. Ex iis principes ad amicitiam tuam si adjunxeris, per eos reliquam multitudinem facilè tenebis. C. Sigon. II. de jure antiquo civium cap. 7.

Aut montani] Qui illi ex plebe Romana montani, distincti à paganis? Romæ in montibus habitabant plerumque propter aëris salubritates cives beatiores, unde dicebantur descendere, cùm prodirent, ut alibi notavimus. Populus verò degebat in plano & vallibus, qui inter illos erant montes. Cogitabam viliores cives fortè habitasse in Janiculo, Vaticano, aut in Aventino, qui tum erat extra pomœrium urbis, eósque dictos esse montanos: sed qui illorum meminerit præter Tullium hoc in loco, non invenio, nec satis causæ video, cur illi præcipuè commemorentur. Ampliandum itaque censeo. GRÆVIUS.

Conventicula] A Numa rege instituta, ut Plutarchus, Plinius & Florus testantur. HOTOM. Vide de his collegiis & conventiculis opificum & artificum Sigon. de antiq. jure civium Roman. lib. II. cap. 12.

Legem de me ferentem] Vide in Indice nostro, *lex Cornelia de reditu Ciceronis.* HOTOMANUS.

Ille verò dies qui fuit? cùm te P. Lentule legem de me ferente, populus Romanus ipse se vidit, sensitque quantus & quanta dignitate esset] Ita hunc locum correxit Faërnus, partim conjecturâ ductus, partim veteres libros secutus. F. URSIN. *Populus Romanus ipse vidit, sensitque, &c. esses.*] Arridet Faërni conjectura, *ipse se vidit, sensitque, &c. esset.* Sed ita nulli scripti; qui ferè destituuntur præterea illo *ipse*, præferúntque *essem*. GRUTER. *Ipse* nec Franc. nec Dresd. nec prima editio, multæque vetustiores agnoscunt. In Dresdensi etiam *Romanus* non legitur. In sequentibus cur *enim* deleverunt, quod est in vetustis tam manuscriptis, quàm editis libris? Grut. edidit, & qui eum secuti sunt: *Constat nullis unquam comitiis.* GRÆV.

A porta in Capitolium] Hæc pluribus scribit ad Attic. 4. epist. 1. HOTOMAN.

Sua celebritate lætitiáque comitatum honestavit] Franc. *Sua celebritate lætitiáque ac comitatu honestavit.* Quod vulgatis prætulerim. GRÆVIUS.

CAPUT XXIX.

In discrimen adducerem] Franc. *in discrimen advocarem.* Sic *in invidiam, in odium vocari* apud nostrum. GRÆVIUS.

Ulla lege interrogavit] *Interrogare legibus* quid sit, exposui in Comment. verb. jur. HOTOMANUS.

Hoc tribunitium est? hoc populare est] Optimè, ut videtur, legebat Pantagathus, *hoc tribunitium? hoc populare est?* F. URSIN. Franc. Dresd. & ed. prim. *hoc tribunitium est populare.* Fortè: *hoc tribunitium est & populare?* GRÆVIUS.

Nisi cùm pro populo fecisti] In arcanum Bonæ deæ muliebri habitu ingressus es. HOTOMAN. *Nisi cùm pro populo fecisti*] Si sequimur scripta exemplaria, tollenda syllaba *pro.* In nullo enim nostrorum visitur. In antecedenti proximè quædam addidi; quædam delevi; sed membranis iisdem auctoribus. GRUTERUS.

Scilicet hoc juris à majoribus proditum sit] Hunc locum, absit verbo invidia, valdè εὐτόχως emendavi, à sententia ipsa ad hanc conjecturam quasi manu ductus. Sic enim lego: *Potest desinere civis esse, cùm hoc juris à majoribus, &c.* Inductus autem fuit librarius in fraudem à similitudine vocum, *potes dicere, potest desinere.* Deinde ex, *civis esse*, factum postea est, *scilicet.* Ita totus locus miserabilem in modum depravatus, nobis per manus traditus est. Referenda autem sunt hæc ad illa superiora: *Potest igitur, damnati pœnam sustinere indemnatus? &c.* LAMB. Hanc audacem conjecturam in contextum recepit Lambinus.

Nisi ipse auctor factus sit] Locum hunc in Comment. orat. pro Cæcina interpretati sumus. HOTOMANUS.

Ut in filio] *Utri patri endo filio est*: ut in formula quam Agellius prodit lib. 5. cap. 19. IDEM. *Potestatem haberet, ut in filium*] Hoc totum, *ut in filium*, alienum esse puto, non Ciceronis. LAMBINUS.

XXX. *Curiæ*] Curiata lex quemadmodum ferretur vide in Indice, *Lex curiata.* HOTOM. In prim. Franc. scribitur XXX. *cives.* Quod non improbem. Nam loco XXX. curiarum, tum XXX. lictores ferebant legem curiatam, ut nemo ignorat. GRÆV.

Si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent] Decemviri litibus judicandis

candis à centum virorum numero : apud quos sacramento certabatur de certis causis, & in his de causis liberalibus. Quod judicium tribus semper actionibus constitisse patet ex l. 2. C. de adsert. toll. unde *adsertiones secundæ* apud Fab. lib. 5. cap. 2. lib. 2. cap. 1. quod hoc loco Cicero significat, cùm ait, *hoc in genere solo rem judicatam referri potuisse*. HOTOM. Nihil aliud hæc verba sibi volunt, quàm etsi decemviri pronuntiarint illum, qui sacramento contenderet, *ni liber esset*, pecuniam perdidisse. GRÆVIUS.

In hoc genere solo rem judicatam referri] Retractari. Sic *referri mysteria* dixit in lib. de Orat. 2. pro iterari. HOTOM. *Referre posse voluerunt*] Libri vulgati omnes, à quibus non discrepant manuscr. sic habent, *referre*, inquam : quæ scriptura cùm me offenderet, scripseram olim è regione hujus loci hanc meam conjecturam, *rescindere posse voluerunt* : quam operarii, meo injussu, olim secuti sunt. Restituatur igitur lectio recepta, quamvis sit obscura, & penè inaudita, potius, quàm nostro jure quidquam immutemus. Verùm tamen, ne hic nihil dicamus, arbitror, *referre rem judicatam*, esse rem jam judicatam, quasi nondum judicatam, & adhuc controversam, judicum sententiis, & potestati permittere, ut rursum de ea, quasi nunquam antea in judicium adducta, atque incognita, cognoscant, ac sententias ferant. LAMBIN. *Tamen quotiescumque vellet quis hoc in genere solo rem judicatam referri posse voluerunt*] Ita Faërnus hunc locum correxit, veterum librorum auctoritatem secutus, in quibus est pro *solo rem*, *sororem*. Ant. Augustinus & Pantagathus, ex vulgata lectione delent *se*. Sed Faërni correctio magis placet. F. URSIN. *Genere solo rem judicatam referri posse voluerunt*] Est à conjectura Faërni, quam admisit P. Manutius. Nam Rom. liber, item S. Victor. & Pal. nonus, *genere sororem jud.* vulgò, *genere se rem jud. &c.* GRUTER. In Francii primo libro integrè scriptum est, ut conjecit Faërnus, & docti receperunt, *in hoc genere solo rem judicatam referre*.

CAPUT XXX.

L. Sylla] Vide, *lex Cornelia de civitate*, & in orat. pro Cæcin. quam nos exposuimus. Appianus quoque Civ. 2. scribit, eum, posteaquam in singulis hominibus crudelitatem exercuisset, oppida adortum, ea aut mœnibus nudasse, aut tributis adflixisse, aut civitatem paulo antè à senatu datam eripuisse. Hinc illud Sallustii in Catilinario : *Etruriam novarum rerum cupidam consule Cicerone fuisse, quòd Syllæ dominatione agros bonáque omnia amiserat.* HOTOMAN.

Hanc verò Volaterranis] Cùm in libris vulgatis sæpe me offendisset hic locus, qui in eis ita legitur, *hanc verò, &c.* levi immutatione factâ, pro *hanc*, *an* reposui. Quo facto totum locum, facilem ac planum reddidi. Est autem argumentum à majori. Sylla non potuit Volaterranis civitatem adimere, &c. Clodius Ciceroni consulari potuit? Admonendus autem lector est, ubi libri vulgati habent, *se illo die confirmavit Romæ non fuisse*; manuscriptos habere, *se illo die confirmat Romæ non fuisse*. Et infrà, ubi illi, *pernoctans*: hos habere *pernoctasse*. LAMB.

Concilio advocato] *Concilium* solius plebis esse, sæpe à nobis dictum est. Itaque centuriata comitia concilio advocato nunc opponit. HOTOMANUS.

Sedulio principe qui se illo die confirmavit] Gembl. & Turing. *Fidulio principe*, *Quæstoris filio*, *qui se*. Ex quo fingit Gulielmius, *Q. F.* sed ego putavi illud *filio*, natum ex *se illo* : sanè Pal. nonus tantùm habet, *Fiduli principe filio illo diem confirmat*, & verò *Fidulius* iste postea recipitur ab omnibus Pall. & S. Vict. ut excludendus hinc non videatur. GRUT. Nostri libri & edit. prim. *Sidulio principe*, non *Fidulio*. Et sic quoque paulo pòst. Iidem cum aliis *confirmat*, quos sequor. GRÆVIUS.

Qui in ejus nomen incideris] Utrùm hoc significat, qui eum imprudens & incautus nominâris: an fortasse sic legendum : *Qui in tabulis ejus nomen incideris*: ut tabulas æreas significet, in quibus suam legem Clodius auctore laudato inciderat. HOTOM. *Quid te audacius, qui in ejus nomen incideris* : Ant. Augustinus, *qui in æs ejus nomen incideris*: Pantagathus eandem retinet lectionem, sed *ejus* in *æs* commutato. Uterque autem acutissimè emendarunt, qui scirent prærogativæ auctorem in æs incidi ante le-

gem solere. F. URSIN. *Qui in æs ejus nomen inciderit*] Est rursus à conjectura P. Manutii aut Faërni; nam editi, *qui in ejus nomen incideris*. Pal. nonus habet, *quis ei nomen incideris*. Reliqui, *qui ejus nomen in ciderit*, quod ultimum placere cui posset, ut subaudiretur in æs, in tabulas ærarii, aut simile quid. GRUTERUS.

Cur non juret se Gadibus fuisse] Ant. Augustinus *in gradibus* legit: quam lectionem retinerem, si Sedulius affirmaret se Romæ fuisse & primùm scivisse: sed cùm negaret se Romæ fuisse, essétque fortasse oriundus Gadibus, acutè contulit Cicero Interamnam Gadibus. Præter hanc necessariam rationem, est mihi suspectum *in gradibus*: nam si hæc comitia Clodiana habita sunt in foro, puto potius in comitio, quàm in alia fori parte: gradus verò Aurelii, qui erant ad ædem Castoris, distabant à comitio tota fori longitudine. F. URSIN. Prim. Franc. & ed. prim. *Cur non juret Gadimus fuisse*. Dresd. *Cùm non juret se Gradimus fuisse*. In præcedentibus non malè Dresdensis: *Si autem in primis scivit*, pro vulgato, *si autem is primus scivit*. GRÆVIUS.

Interamnæ] Nam P. Clodius de incestu accusatus juravit se illo die *Interamnæ* fuisse. HOTOMANUS.

Velitis jubeatisne] Sic plerique etiam mss. Pal. Gembl. S. Victor. non *ve*. GRUTER.

Nec potentia magistratuum] Adnotatum Gulielm. fortè legendum *impotentia*. IDEM.

Nec res tum judicata] Pantagathus delebat *tum*: & paulo pòst, pro *tamen si* legebat *tametsi*. F. URSIN. Sanè *tum* nec Franc. nec Dresd. nec edit. princeps agnoscit. GRÆV.

Municipibus Anagninis ornatissimis] Vox *ornatissimis*, abest à codicibus antiquis: & verò si non sit, *viris*, aut *hominibus*, *ornatissimis*, non videtur esse è consuetudine Ciceronis posita. Admonendus præterea lector est, ubicunque lib. vulg. habent, *Sedulius*, antiquos habere, *Fidulus*. LAMB.

CAPUT XXXI.

Quod si ne scriptum quidem unquam est] Etiam pag. insequenti negat pœnam interdictionis in ipsa rogatione perscriptam fuisse. HOTOM. *Ne scriptum quidem unquam est*] Fortean, inquit Gulielm. *usquam*, hoc est ulla parte privilegii Clodiani. GRUTER.

Hominis dignitate honestes.] Sic rescripsi ex Franc. Dresdensi & editione prima. Vulgati *cohonestes*. GRÆVIUS.

Non, ut esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt] Franc. Dresd. ed. prim. *Non, ut esset interdictum, quod ferre non poterant, tulerunt*. Hoc nemo sani judicii non probet præ vulgato. IDEM.

Quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est] Placuit mihi Petri Fabri Tolosani conjectura, arbitrantis, hìc esse legendum, *quibus damnatis*, pro, *quibusdam damnatis*, deletâ unâ syllabâ supercaneâ, *dam*. Quin aliquanto pòst tempore, quàm ille mihi suam conjecturam exposuisset, ita impressum reperi in uno quodam exemplo, Lugduni excuso. LAMBIN. *Quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est*] Pantagathus pro *quibusdam* emendabat *civibus jam*, & rectè, ut videtur. F. URSIN. *Etiam quibusdam damnatis*] Et Fabri & Pantagathi conjecturam respuunt libri nostri. GRUT. Vera tamen est P. Fabri emendatio, quam & Manutius recepit, licet repugnent libri. Syllaba *dam* ex sequentis vocis *damnatis* perperam est repetita librariorum oscitantiâ. GRÆV.

Quære hoc ex Clodio] Legendum puto, *è Sexto*: seu *è Sexto Clodio*. Immo verò sine dubio ita legi debet, *è Sexto Clodio* Nam & codices omnes hanc lectionem adjuvant, & ratio flagitat. Fuit autem facilis, & proclivis lapsus ab hac recta scriptura ad vitiosam illam, si literas spectes. LAMBIN. Nostri tamen omnes libri, & omnes editiones ante Lambinianam *ex Clodio*.

Atque imperium est abrogatum] Sic editiones posteriores. Sed prima cum Dresdensi & Francii: *& æquè imperium est abrogatum*. Copulæ *que* hìc nullum esse locum facile quivis, qui animum attendet, intelliget. Corruptum esse locum varietas scripturæ indicat. Scripsit, credo, Tullius, *ei iniquè imperium est abrogatum*. Ut inferiùs cap. 33. *Illis, qui expulsi sunt iniquè*. Mox Franc. Dresd ed. prima, & aliæ vetustiores: *cui dies dicta non est*, pro vulgato *nunquam est*. GRÆVIUS.

CAPUT XXXII.

Ne in ipsa quidem rogatione perscripta est?] Libri

Libri veteres habent, *præscripta est?* LAMB. Sic & quos ego inspexi mss. & ed. prima. Legendum, *ne ipsa quidem rogatione proscripta est?* ut suprà. Addidi notam interrogandi, quæ malè in Gruteriana, & aliis fuit omissa. GRÆVIUS.

Judicem subdidit] Erant judicum decuriæ perscriptæ ex senatorum numero. In demortui autem locum alter sufficiebatur. HOTOMANUS.

Discessu meo] Notanda locutio pro, *me absente*. IDEM. De hujus generis locutionibus, vide quæ suprà notavi ad cap. 21. hujus orationis. GRÆVIUS.

Quòd & si adessem] Consentiunt, fateor, omnes libri. Sed vide num sententia ferat hæc verba: & an non Tullius scripserit: *quàm si adessem*, aut *adfuissem*. Si tamen Tulliana manus est, quæ in libris extat, ex præcedentibus sic est intelligenda & supplenda, *quod & mihi tribuerent, si adessem*. Sed Ciceronis facilitati illi perspicuè videtur id non satis convenire. IDEM.

Cæso ille Quintius] Sic legendum, non, ut vulgò, *Censor ille Quintius*. Significatur enim Cæso Quintius, L. Quintii Cincinnati filius, qui, populo clamoribus tribunitiis concitato, juvenis optimè de republica meritus ad Tuscos exulatum abiit. T. Livius libro III. Annalium. LAMB. *Censor ille Quintius*] Ita scriptum est in omnibus vulgatis codicibus. Ant. Augustinus, pro *Censor* legit *Kæso*, & optimè quidem: quod præter Dionysium & Livium, sequentia etiam prænomina ostendunt. F. URSIN. *Cæso ille Quintius*] Haud aliter Erfurd. atque Pal. nonus. P. Manutius maluit *Kæso*. Vulgata, *Censor ille*, ineptè. GRUTER.

Mihi sine ullo judicio] Mihi pro, *in me* positum videtur. HOTOMANUS.

P. Popilius] Et de Popilio & de Metello dictum est in extremo orationis post reditum in senatu. IDEM.

CAPUT XXXIII.

Absui simul cum republica, redii cum maxima dignitate te vivo] Ita hunc locum olim emendavit Pantagathus, à quo accepit Manutius. Postea *vivo*, mutavit in *invito*. F. URSIN. *Dicam maxima cum dignitate*] Visitur passim hodie in libris *redii maxima, &c.* Sed est à conjectura Pantagathi. Scripti editíque omnes stant à nostra. GRUT. Franc. *Absui simul cum republica, cum maxima dignitate*. Dresd. & ed. prima: *Assui simul cum republica dicam maxima dignitate*. Sic & ed. prim. nisi quòd pro *republica* scribat *rei publ.* Corruptè *assui* pro *asui*, ut semper antiquiores codices. Sed τὸ *dicam* quid hîc rei est & loci? Mihi certissima videtur emendatio Pantagathi, quam meritò probavit P. Manutius, quæ ex vestigiis veterum codicum est nata. Quid enim aliud innuit Francii primus, in quo est: *Asui simul cum re publ. cum maxima dignitate*. Alii interponunt *dicam*. Nimirum *re p.* absorpsit primam syllabam sequentis vocis * earumdem literam, *redii*, dein sequens *cum*, cùm remansisset *dii* mutatum est in *eam*, unde ortum *dicam*, quod hîc sine sensu legitur; τὸ *cum* autem, quod exigebat syntaxeos ratio, positum fuit ab editoribus post *maxima* contra veterum librorum fidem. Nos cum Man. veram scripturam reposuimus. GRÆV.

Altero prætore petente] Aldus Nepos edidit *patiente*. Habebat Pal. nonus, *dicente*, Gembl. *ducente*, quod ultimum excutiendum est. GRUTERUS.

Quid est, quare quisquam mihi se in ipsa populari ratione anteponatur] Ita legebat Pantagathus. F. URSINUS. Dele *se* ex sententia Pantag. Id irrepsit, aut non deletum est in Ciceronis contextu, vitio librarii.

Frequentare] Cogere, congregare. HOT.

Lentidios] Hunc nominat in Sextiana: *Accusa Lentidium, non percussit locum*. ID.

Plagulcios] Erfurd. *Placuleios*. Et sic quoque Pal. nonus, nisi quod etiam esse posset *Placuleios*. Editionibus vulgatis, totum istud nomen deest. GRUT. Puto Gruterum scripsisse *Plaguleios* ultimo loco.

Quam gentes ultimæ pertimescunt] Rectiùs scribi in Franc. Dresd. & ed. prima: *quam gentes ultimæ pertimescant*, nemo, credo, ambiget. Mox ex iisdem libris recepi, *ex servis, ex conductis*. Cùm in vulgatis sit, *ex servis conductis*: sed non servi conducebantur, suos enim servos armarat Glodius, sed ex fæce plebis seditiosi homines conducebantur, quos paucis versibus præcedentibus descripsit. GRÆVIUS.

CAPUT XXXIV.

Minervam Jovis filiam, Jovis sororem] Sic

Sic restitui, conjecturâ ductus. Sed Joan. Passeratius legit: *qui Minervam Jovis, Sororem meam, &c.* In *Minervam Jovis*, autem subintelligit, *filiam.* LAMB. *Non tam ineruditus, qui Minervam Jovis sororem meam esse sororem existimem*] Ita est in manuscripto quodam libro (si rectè memini) Ant. Augustini; bis malè: primùm, quòd asserat Minervam esse Jovis sororem; iterum, quod neget Ciceronem fateri Minervam esse sororem suam, cùm infrà dicat: *Ego mihi virginem sororem ascisco.* Victorius ita, habet, *Non tam insolens sum, quòd Jovem me esse dico; quàm eruditus, quòd Minervam sororem Jovis esse existimo*: & his bis peccat: primùm, quòd velit Tullium gloriari se esse Jovem, quod nemo nisi furiosus diceret; iterum, quòd putet Tullium dicere se eruditum, asserentem Minervam sororem Jovis, cùm sit filia. Manutius ita, *Non tam insolens sum, qui Jovem esse me dicam; non tam ineruditus, qui Minervam Jovis sororem meam esse sororem existimem*: hic in primo membro rectè habet, quòd Cicero neget se gloriatum esse, se Jovem esse: in altero membro bis peccat; primùm, quòd velit Ciceronem putare Minervam esse Jovis sororem; iterum, quòd inducat illum negare Minervam esse sororem suam, cùm infrà dicat sibi asciscere sororem virginem, nempe Minervam. Ant. Augustinus legit, *Non tam ineruditus, qui Minervam Jovis esse sororem existimem*: in quo rectè sentit; qui videat Ciceronem eruditè negare Minervam esse Jovis sororem: sed cùm tollit ab eo, quòd non asciscat sibi Minervam sororem, videat quàm rectè id faciat. Ego Pantagathum secutus, rectissimè legi existimo, *Non tam insolens sum, qui Jovem esse me dicam: nec tam ineruditus, qui Minervam sororem meam, Jovis sororem existimem*: & ita postea scriptum animadverti in manuscripto apud me libro, qui fuit Nicolai Perotti. URSIN. *Quòd Jovem esse me dico, quàm ineruditus, quòd Minervam sororem Jovis esse existimo*] Exhibui scripturam Gemblacensis scripti, cui adstipulatur liber S. Victoris; nisi quòd is, *eruditus*, quomodo & Pal. nonus: qui tamen, *me dicam tam eruditus, quòd Minervam sororem Jovis esse existimo.* Ineptissimè vulgata, *qui Jovem esse me dicam: non tam ineruditus qui Minervam Jovis sororem, meam esse sororem existimem.* Neque adstipulantur ei meliores Palatini. GRUTER. Franc. Dresd. ed. prim. & multæ vetustiores: *Non tam ineruditus quòd Minervam Jovis sororem, meam esse sororem existimem.* Gruterus, *meam esse sororem*, ex suis codicibus rectè delevit, sed *non tam* retineo ex illis, quos ego consului, & vetustis editionibus. GRÆV.

Ne tu te debeas Jovem dicere] Pal. nonus, Gembl. Victor. *soleas.* Quod si recipimus, rescribendum præterea *ducere.* GRUTER.

CAPUT XXXV.

Quam de objectis non confiteri] Examinent quæso pensiùs otiosiores lectionem Pall. noni & cod. Victorini, quibus abest negativa. Oratorio acumine ita loqui posset, quoniam nihil ad objecta respondeat. Tu Contarene, tu Rigalti, tu Meursi, conferte consilium. GRUTERUS.

Crudelitas illius temporis] Quo Catilinæ conjurationem oppressit. HOTOM. *Crudelitas illius temporis*] Turing. Victor. Pal. IX. *crudelitas ea unius.* GRUTER.

Demisse] Lentè, non acriter, non vehementer. HOTOMANUS.

Audiente populo Romano] Significat insimulandum illud, de quo Famil. lib. 5. ep. 2. & in Pison. IDEM.

CAPUT XXXVI.

De me dixi sublatius] Fortè *sufflatius*, adnotavit rescribendum Gulielmius; sed nihil ejus aves addicunt, hoc est, libri veteres. GRUTER. Miror Gulielmium. An non meminit Ciceronem sic locutum etiam esse in Bruto: *Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt; unum attenuatè presséque, alterum sublatè ampléque dicentium.* GRÆVIUS.

Cùm omnium perditorum & conjuratorum incita vis] Sic Pal. nonus & S. Vict. nec vidi cur hic æquè ferri non posset, quàm vulgatum *incitata;* quod non comparet alioquin in Pal. tertio, quarto, octavo. GRUT. Ego verò *incita* in Lucretio ferrem, non in Tullio. Rectè Franc. Dresd. editio prima cum vulgatis, *incitata*, quod non erat refingendum ex codicibus, in quibus ultima syllaba fortè somnolentiâ librarii exciderat.

ferat. Sic paulo antè : *Populi incitati vim & iracundiam.* Et statim : *Populus Romanus incitatus iracundiâ aut invidiâ.* GRÆV.

Conjugis miseræ discidium] Sic est legendum, non ut vulgò, *conjugis miseræ dissidium.* Non enim fuit inter M. Tullium & Terentiam dissidium, sed, M. Tullio in exilium pulso, factum est viri & uxoris diffidium. *Dissidium* autem, id est, distractio, divulsio, discissio, à verbo discindo, ut sæpius jam diximus, & pluribus verbis docuimus in commentar. Lucretianis. LAMB.

Concidere, quàm occidere] Plus ergo hoc quàm illud est : quasi *concidere*, cadere sit cum dolore : *occidere*, cum interitu. HOT. *Rémque publicam concidere unius discessu*] Libri manuscripti habent, *rémque publicam concedere*, ubi vulgati, *condere* : ex quo feci, *concidere.* Significat autem Cicero, rempublicam suo discessu concidisse : sin autem omnes interiissent, funditùs occasuram fuisse. LAMB. *Rémque publicam condere unius discessu*] Ita scriptum est in veteribus libris, & rectè, si verba Ciceronis attentè inspiciantur ; nam gloriatur se patriam discedendo servasse, quam resistendo delevisset. URSIN. *Concedere unius discessu, quam omnium interitu occidere*] Ita Pal. pr. non. S. Vict. aliorúmque manuscr. non ut vulgò *condere.* Lambinus fecit *concidere* ; ineptè. Quod enim discrimen ejus quòd *concidit* & *occidit?* Audaciùs Gulielmius, *concedere & int. occedere?* hac sententia ; maluisse Ciceronem, rempublicam furori Clodiano cedere suo discessu, quàm eandem conductæ multitudini obviam ire, & repugnare cum omnium interitu : in quam sententiam sæpius hoc libro locutus est. *Concedere* pro cedere, usus est noster pro Murena. *Occedere* autem esse obviam ire, notum vel è Plauto. GRUTER. Hoc est argutari, ne quid dicam gravius de viris doctis. Sententiam vidit Lambinus. Procul dubio Cicero lusit in vocibus *concidere* & *occidere.* Quoties in hac oratione & præcedente, dicit rempublicam suo discessu fuisse afflictam, &, si non rediisset, planè perituram fuisse? Superiùs cap. 33 : *Afuisse secum rempublicam* ait, hoc est, ferè fuisse rempublicam, sive concidisse. Cap. 29 : *Utrùm me patria sic acepit, ut lucem salutémque redditam sibi ac restitutam accipere debuit.* Et passim. GRÆVIUS.

CAPUT XXXVII.

Prætextatos inimicos] Quod magistratuum est insigne. HOTOM. *Videre prætextatos inimicos, &c.*] Pall. omnes *prætextos*, & sic quoque S. Victor. Neque omnino displicet ; ut agmine magno & quasi indagine quadam institerint. GRUTER. Nugæ. Excidit una syllaba.

Arbitria petentes funeris] Dixi in ea post reditum, arbitria aliquot locis dici, pro mercede libitinariorum. HOTOM. Vide quæ ibi notavimus, ad cap. 7.

Atque ita ut dolenter absis] Francii : *atque ita ut, cùm dolenter absis.* Quod verum est. In Dresd. legitur etiam *cùm*, sed desideratur *ut*, in editione prima utraque particula deest. Vides in aliis libris alterutram, in aliis utramque, quam sententia flagitat, excidisse particulam. Præterea puto aliud verbum desiderari, quod in nullo librorum, quos docti excusserunt, comparet, nimirum *videaris*, aut *habearis*, in his verbis, *ut cùm dolenter absis, non tam sapiens* scilicet *ducaris.* Sed nihil addo invitis libris. GRÆVIUS.

Qui autem ea relinquit reip. causâ, à quibus cum summo dolore divellitur] Nam

Est virtus placitis abstinuisse rebus.

Quid est aliud quod Christus Servator præcipit, relinquenda esse illius causâ, quæ maximè nobis cara sunt : eos demum, qui hoc faciunt ostendere, se Christum verè amare, illiusque dignos esse amoris? ID.

Quare remp. (dirumpatur licet) ista furia] Voces duas, *remp.* ita scriptas, *r. p.* ut scribi solent, omissas à librario propter similitudinem vocis superioris, restitui : quo facto totum hunc locum, cujus antea sententia erat perobscura, & inexplicabilis, planum reddidi. Tum versus duos, qui deinceps sequuntur, in libris vulgatis fœdè depravatos, & aliquot vocibus spoliatos ac deformatos, in integrum restitui. Sic enim vulgò leguntur, *bis servavi, ut consul togatus armatos vicerim : privatus consulibus armatis cesserim.* Ego autem sic restituo : *Bis servavi, & cùm consul togatus armatos vici, & cùm privatus consulibus armatis cessi.* Natum autem utrumque mendum est ex copulatione, *&*, versa in *ut* à scriptore, & particula, *cùm*, prætermissa propter syllabam primam vocis deinceps sequen-

sequentis *consul.* Quibus admissis, versa sunt jam à conjectoribus, *vici*, & *cessi*, in *vicerim* & *cesserim*. Quod autem paulò pleniùs ac planiùs olim edideram. *Bis servavi: semel consul, cùm togatus armatos vici: iterum privatus, cùm consulibus armatis cessi, cujus utriusque temp. &c.* id nunc muto factum, quia nimis longè ab antiqua scriptura remotum est. LAMB. *Quare disrumpatur*] Reddidimus lectori omnium ætatum lectionem, mirificè inquinatam nugis Lamb. GRUTER.

Id quod in omni mea causa] Sic in extrema orat. *Quæso obtestórque vos, Pontifices, ut ne quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc manibus vestris collocetis.* Significat eos, cùm in senatu sententias dicerent, sibi perpetuò suffragatos fuisse. HOTOMANUS.

In conspectu præterea] In Palatino colle, loco edito & celebri. Ut paulo pòst: *In palatio atque in pulcherrimo urbis loco.* IDEM.

In ea urbe, in qua tropæa & de me] Planè, & sine ulla varietate ita scripta est vox *tropæa*, in codicibus manuscriptis, neque fortè pravæ consuetudinis defensor pertinàx, dicat me sine librorum antiquorum auctoritate usitatam scribendi rationem immutasse. Quod tamen in hac voce, ut & in aliis, veritate fretus facere non veritus essem. LAMB.

CAPUT XXXVIII.

Et ab eodem extructam] Sic in extremo: *per religionis vim sceleratiùs ædificata.* HOTOMAN. *Et ab eodem ædem extructam*] Vocem, *ædem*, quæ fuerat omissa à librario decepto similitudine vocis, quæ antecedit, restitui certà conjecturà ductus. LAMBIN. *Et ab eodem extructam, & positam in oculis civitatis*] Pantagathus emendabat, *Extructam sepulturam in oculis civitatis.* URSIN. Si annuerent libri, non repugnarem Lambino. Sed nunc, cùm omnes codices consentiant, subaudiendum puto ex præcedentibus *domum.* An possum ferre domum, quæ in locum meæ eversæ extructa est à communi hoste? GRÆVIUS.

Sp. Melii] Nota est historia ex Livii lib. 15. & Valer. lib. VI. cap. 3. ubi hæc omnia commemorantur. HOTOM. Vide & Flor. lib. 1. cap. ult. & quæ ibi docti notarunt.

Ecquid aliud æquum] Puto *æquum* dictum pro *planiciem.* Ut hic noster alibi dixit, *æquora camporum.* Et priùs *æquum Melii*, pro *planiciem & aream Melii* dictum, pòst verò conjunctè *Æquimelium.* HOTOMAN.

Nomine ipso Æquimelii] *Domum deinde*, inquit Livius, *ut monumento area esset, oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo jussit. Id Æquimelium appellatum est.* IDEM.

Duobus lucis convestitam videtis] Inter duos lucos sitam. Videntur fuisse illi duo luci, qui erant extra portam Capenam, ubi erat Camœnarum ædes luco ornata à Fulvio Nobiliore, & alter lucus in quo fons erat Egeriæ, & ipse Camœnis sacer. Fuerunt enim luci duo Camœnarum. ID.

Cum domo Fulvii Flacci] Hic ille est M. Fulvius Flaccus, qui cum C. Gracco Tiberii fratre, à L. Opimio consule interfectus est. LAMBINUS.

CAPUT XXXIX.

O rem, quam homines soluti ridere, &c.] Expressi quod erat in Pal. nono & Gemblacensi: vulgati amplius, *soluti, à cura liberati*, notabili glossemate. Quod mirum à Lambino non animadversum: qui variis conjecturis hìc usus. GRUTER.

Ex Pontificis Max. domo] C. Cæsaris, cùm in opertum Bonæ deæ ingressus est. HOTOMAN.

Huccin' vos qui estis] Haud secus Pal. non. & S Vict. Editi amplius, *hunc, inquam, etiam vos qui estis, &c.* cui bono? GRUT.

Cùm tu eodem ore] Pudenter, & verecundè hunc locum emendavi. Nam ex, *cùm*, quod erat in vulgatis & antiquis, ego feci, *quam.* Ad religionem autem referendum est. LAMBINUS.

CAPUT XL.

Nimium esse superstitiosum non oportere] Suspectus mihi locus. Nam quid est hoc, *nimium esse superstitiosum?* quale est, *nimis avarum*, & *nimis intemperantem esse*, & similia. Quo modo si quis loquatur, significet, vitium horum habituum nasci ex eo, quod

quod est nimium non ex rebus ipsis : & eum, qui sit avarus, aut intemperans, modò non sit nimis avarus, aut nimis intemperans, non esse vituperandum. Quod absurdum dictu est. At, ut avaritia, & intemperantia, vitiorum sunt nomina, ita & superstitio, vitii nomen est. Ut igitur aliquis reprehendatur, nimis superstitiosum esse non necesse est, sed quisquis superstitiosus est, eo ipso vituperandus est. IDEM. Hæc si in schola Stoïca Lambinus disputaret, faciles ei præberemus aures. Sed in oratore qui cum vulgo loquitur, nemo hæc reprehendat. Sunt homines avari, sed sunt Euclіones, qui modum omnem excedunt. Tullius hic salsè exagitat Clodium, quasi nimis fuisset superstitiosus, qui voluerit videre mysteria, quæ nulli viro videre fas est. Quamvis extra jocum verum sit quod vetus poëta cecinit apud Gellium IV. 9.

Religentem esse oportet, religiosum nefas. GRÆVIUS.

Anili superstitione] Iterum ejus in opertum Bonæ deæ ingressum significat. HOT.

Non exceperas] Significat caput translatitium : *Si quid non fuit jus rogari, ejus hac lege nihilum rogatum.* De quo in orat. pro Cæcina. HOTOMANUS.

Quod est præsentis infamiæ] Levi immutatione factâ, etiam hunc locum restitui, ex *insania* facto *infamiæ*, quemadmodum paulo pòst, primo versu, paginâ proximâ, ex *una justa*, quod est in omnibus libris, feci, *universa*. LAMBINUS.

CAPUT XLI.

Nec est ulla erga Deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio] Verè Augustinus lib. I. de lib. arb. cap. 2. *De Deo optimè existimare, pietatis est exordium.* Nam ex illa recta & honesta opinione pietas & cultus oritur. Quæ sit illa honesta opinio, & quòd pariat virtutem, docet imprimis pulcherrimè Arrianus apud Epictetum lib. II. 14. Μαθεῖν δεῖ πρῶτον τοῦτο, &c. Latina tantùm adscribam, quia locus est prolixior. *Primum illud est discendum, esse Deum, & providere rebus universis, ac non modò facta, sed ne cogitationes quidem ac motus animorum eum latere posse. Deinde cujusmodi sunt Dii? Nam quales illi reperirentur, talis ut sit etiam is, qui illis placere ac parere volet, opera necessariò danda erit, & ut quàm proximè ad eorum similitudinem accedat. Si numen fidele est, illum quoque fidelem esse oportet. Si liberum, illum quoque liberum. Si beneficum, illum quoque beneficum. Si magnanimum, illum quoque magnanimum esse oportebit.* GRÆV.

Cùm experi nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum] Itaque Plato & alii philosophi sentiunt non nisi sapientem tenere artem orandi. Hinc Persius Sat. 2. & Juvenalis Satyra 10. exagitarunt illos, qui vana & inania, & sibi noxia petebant à Diis, quod plerique faciunt homines. IDEM.

Ipse cùm loci illius, cùm ædium cupiditate] Franc. *Ipse cùm loci illius, tum ædium cupiditate.* IDEM.

Ob eamque causam unam, una justa illa rogatione] Fortè, *unam, ista illa rogatione.* GRUTERUS.

Et eversam per vim hominis] Est à Pal. nono & S. Victor. editi, *per unius hominis.* IDEM. Sed si sic legas, ut ex suis correxit Gruterus, quid facias sequentibus, *nefarium latrocinium?* aut copula est interponenda, aut scribendum *nefario latrocinio.* Sed non addicunt libri. Restitui itaque necessario priorum editionum lectionem firmatam Francii, Dresd. & editionis primæ præsidio : *Eversam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium.* GRÆVIUS.

Deos penates & familiares meos Lares expulit] Cornelia Gracchorum mater in epistola ad filium, quam princeps publicavit And. Schottus inter fragmenta Corn. Nepotis : *Ubi mortua ero, parentabis mihi, & invocabis Deos manes parentis. In eo tempore non pudebit te eorum Deûm preces expetere, quos vivos atque præsentes relictos atque desertos habueris.* Sic hunc locum rectè emendavit maximus Salmasius in exercitationibus Plinianis. Lares familiares erant manes parentum. Hinc duo erant Lares. Ovidius V. Fastor.

Bina gemellorum quærebam signa Deorum,
Viribus annosæ facta caduca moræ.
Mille Lares geniumque ducis, qui tradidit illos,
Urbs habet, & vici numina terna colunt.

Loquitur quidem de Laribus publicis, seu Compitalitiis, quos duos tantùm fuisse, quibus accesserit postea Genius Augusti ; sed tamen & privati Lares erant quoque tan-

tùm duo, & cùm Genius Augusti inter Lares quoque coleretur, tria erant Numina, quæ & publicè in compitis, & domi colebantur in Larario. Et Vitellius Narcissi & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit, teste eodem Suetonio. Sed *penates* aut erant manes majorum cujuslibet familiæ, aut quos etiam ex majoribus Diis præcipuè colebant, singuli tanquam custodes salutis domesticæ. Patet hoc ex Ciceronis lib. IV. in Verr. *Quærendum est, credo, Heius iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egestas, ut Deos patrios venderet.* Dicebantur enim penates ab aliis quoque scriptoribus Dii patrii. Quinam fuerint illi penates in eadem oratione docet Tullius: *Erat apud Heium sacrarium magna cum dignitate in ædibus, à majoribus suis traditum, perantiquum, in quo signa pulcherrima quatuor, Cupido Praxitelis, Hercules Myronis, duæ Canephoræ Polycleti.* Talis fuit Fortuna cubitalis Galbæ, de qua Sueton. Galbæ 4. Colebantur Lares in larario, quod vocat Suetonius, *partem ædium consecratarum.* Erat id lararium sæpe in cubiculo: vide Sueton. Domit. cap. 17. Penatium verò sedes erat plerumque focus. Hinc Græcis dicebatur ἐφέστιον. GRÆVIUS.

Ut te ipsa tanquam in captivis sedibus collocaret?] Ita scriptum est in libris manuscriptis: eámque scripturam rectam esse arbitror: vulgatam autem, *ut à te ipsa tanquam in captivis sedibus collocarentur*, vitiosam. Quanquam hoc argumento defendi potest: quòd paulo pòst dicit interrogando, hanc Libertatem à Clodio domi suæ collocatam. Sed nihil hic valet adversus hanc veterem scripturam. Nam eo consilio Libertatis signum in domo Ciceronis Clodius collocavit, ut ea ipsum Clodium in domo Ciceronis collocaret, id est, ut ipse Clodius domum Ciceronis possideret, cujus cupiditate inflammatus erat, ut suprà à Cicerone dictum est. Sed non dissimulabo, quibusdam placere legi, *in captivis ædibus*, non, ut est in libris omnibus, *in captivis sedibus.* LAMBIN. *Ut te ipsa tanquam, &c. collocaret?*] Sic quoque Pal. nonus & S. Victoris, exhibuítque item ex suis Lambinus. Vulgata; *ut à te ipsa, &c. collocaretur.* Minus nervosè. GRUTER. Quando Clodium Libertas collocavit in Ciceronis domum? Si ipsa ibi esset dedicata, illique locus illarum ædium consecratus, ut ex hac patet oratione, quomodo collocare poterat in illo Clodium, licet flagraret illius loci cupiditate? Recepi itaque scriptum veterum codicum & editionum malè à Lambino & Grutero repudiatam, sed quam stabilit Franc. & editio prima. GRÆVIUS.

CAPUT XLII.

Quandoquidem est ab te dedicata] Franc. & ed. prima: *quoniam quidem est abs te dedicata.* Dresd. *quin quidem est abs te dedicata.* Existimo Tullium scripsisse, *quæ quidem est abs te dedicata.* IDEM.

Negares liberos esse] Elatoriè, pro negares intercedendi jus habere. HOTOMAN.

Cùm principem orbis terræ virum] Non damno hanc scripturam. Magis tamen blanditur, quæ in Francii reperitur, quia numerosior est lectio: *Cùm principem orbis terrarum.* Nam sic sæpe loquitur Tullius. Pro Sexto Roscio: *Africa pars tertia orbis terrarum.* GRÆVIUS.

Cùm forum armatis catervis perditorum hominum possideres] Nihil hîc movent manuscripti. Mihi tamen hæc sunt suspecta. Quin ausim affirmare vetus ulcus hîc latêre. Num quis legit apud ullum scriptorem probatum, *possidere urbem*, aut *locum armis*, aut *hominibus?* Novi Ciceronem alibi dicere, *Cùm calumniæ licentiam auctoritate sua possideret.* Sed hoc est per auctoritatem suam. Posses dicere, *possidere forum armatis*, esse per armatos, aut cum armatis. Sed hoc insolens est, ut puto, Latinis auribus. Credo itaque literas esse transpositas, & Ciceronem scripsisse: *Cùm forum armatis catervis obsedisses*, ut nulli pateret aditus ad reprimendos ejus sceleratos conatus. In Rullum: *Totam Italiam suis præsidiis obsidere & occupare cogitat.* Idem XI. Philipp. *aditus armati obsident.* Si quis tamen præfractè vulgatam velit tueri, poterit sanè illam tueri, isto in Vatin. loco: *tenebat templum armatis hominibus.* Nec propterea velim cum quoquam contendere. Mihi tamen *obsideres* huic loco videtur esse aptius & accommodatius. GRÆVIUS. *Curiositati nunc demum hæc, opinor, sufficiunt.* OLIVETUS.

DE

DE PACE.

ORATIO.

ARGUMENTUM. *Postridie quàm C. Julius Cæsar in Senatu interfectus est, M. Antonius, ejus in consulatu collega, in ædem Telluris Senatum convocavit. Hanc ibi orationem Cicero, sententiam rogatus, habuit. Hujus ipse, initio Philippicæ primæ meminit. Sic enim loquitur.* Nec verò usquam discedebam, nec à Republica dejiciebam oculos ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis, Atheniensiúmque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui. *Hanc eandem orationem Dio Cassius, libro historiarum quadragesimo quarto, verbo ad verbum integram refert.* MEROVILLÆUS.

SEmper existimavi, P. C. rectum esse, ut qui sententiam hoc loco dicturi sunt, ii neque odio, neque gratiâ moveantur: sed quod optimum Reip. quisque judicat, id in medium afferre studeat. Nam si ab imperatoribus, & consulibus consilio gerenda esse omnia ducimus: eosdémque, si quid commiserint, judiciorum severitati, etiam in iis, quæ casus aut fortuna affert, subjectos esse putamus: indignum sit in dando consilio, in quo animum mentémque nostram in nostra potestate habemus, privata commoda publicis anteferre. Ego, P. C. semper ea mente fui, ut, quæ utilia æquáque viderentur, consilia de Rep. afferrem: quod quidem hoc præsertim tempore facturus sum: in quo si concordiam, abjecta contentione & fastidio, inter nos confirmabimus, & ipsi incolumes erimus, & alios vel invitos conservare poterimus. Ac metuo ne malè. Sed nolo initio orationis meæ malè quidquam ominari: nam non dudum est, cùm qui arma in manibus habebant, ii non rarò dominatum in civitate tenebant: ita ut vobis quæ fieri vellent, ut statueretis, imperarent: vos autem nihil statuebatis eorum, quæ ab ipsis fieri velletis. Nunc verò res eo loco sunt, ut vestro arbitrio liceat vobis constituere quid placeat: in vestra enim potestate est, aut concordiam unà cum libertate amplecti, aut seditionem, bellúmque civile suscipere: quo fiet, ut postea tyranno serviatis: atque in eo, quod hodie à vobis decretum fuerit, reliqui omnes mortales consentient. Quæ cùm ita sint, P. C. necessarium arbitror, ut discordias atque inimicitias omnes, quæ inter vos fuerunt, deponatis: & ad illam antiquam pacem concordiámque redeatis: illud saltem vobiscum reputantes, quamdiu illi in hac civitate viguerunt, gloriam, opes, urbes, socios accessisse. Postea verò quàm diffidere inter nos armis cœpimus, non modò non potentiores, sed longè debiliores, nos in dies factos esse.

Equidem, P. C. usque adeò nulla ratione hoc rerum statu posse conservari civitatem judico, ut si hodierno die statim bonum ceperimus consilium, ea pòst erigere ac relevare non possimus. Cogitate quàm verum sit, quod dico, tum præsentia cernentes, tum vetera memoriâ repetentes. Quid agatur, vòs ipsi videtis. Populus R. iterum distrahitur atque discerpitur: hi unam, illi aliam partem secuti. In duas partes abière: duo exercitus in urbe sunt. Pars Capitolium cepêre, tanquam urbe à Gallis capta: pars forum obsidere parant, tanquam sint Carthaginenses, non Romani. Annon audivistis secessionem in hac urbe factam sæpe numero fuisse, adeò

 ut

ut alii Aventinum, alii Capitolium, pars montem sacrum occuparint? Quoties in concordiam aut æquis conditionibus, aut alii aliis de suo jure nonnihil remittentes redierunt, statimque odia deposuerunt, reliquum tempus in tanta pace in tantáque concordia permanserunt, ut multis & magnis victoriis communiter potirentur. Quoties verò cunque in se conversis armis mutuam cladem atque perniciem procuraverunt, alteri ut eos, qui priores arma cepissent, ulciscerentur: alteri ne quo modo inferiores esse viderentur: ex eo nullum commodum est consecutum. Quid enim apud vos, P. C. qui optimè nostis, plura dicam de Valerio, de Horatio, de Saturnino, & Glaucia, de Gracchis, quorum exempla, & ea non externa, sed domestica, partim imitari, partim fugere omni contentione debetis? Ac tanquam re ipsa finem earum rerum, de quibus deliberatis, antè perspectum habueritis, nequaquam existimate, me hac oratione verba tantum fundere: sed vetera cum præsentibus conferre, ut, quantum intersit Reip. maturè prospicere, intelligatis. Ita fiet ut non opinione incerta ducti, spes inanes sequamini, sed rationum firmitate nixi, tutissima consilia capiatis. Nam nec exemplis externis uti volui, quamvis innumeris uti potuissem. Unum tamen illius præstantissimæ atque antiquissimæ civitatis commemorabo, è qua majores nostri leges nonnullas petere non dubitaverunt. Turpe namque fuerit, si cùm & potentiâ & sapientiâ multò superiores Atheniensibus simus, deteriora illis consilia ceperimus. Itaque hi cùm inter se valde diffiderent, ac non modò intestinis malis, verùm etiam Lacedæmoniorum armis subacti essent, ab his miseriis se antè liberare non potuerunt, quàm in concordiam redierunt, & decretum fecerunt, ut quamvis inter eos multæ res indignæ intercessissent, ἀμνηστία tamen illa salutari, oblivionéque sempiterna abolerentur: nec ullo modo quisquam vindictam adversùs alterum moliretur. Hac moderatione, lenissimóque decreto, non modò se à seditione & tyrannide asseruerunt, verùm etiam cæteris rebus omnibus floruerunt: civitatem recuperaverunt: Græciæ imperium obtinuerunt: ac denique Lacedæmonios Thebanósque, ut, vel conservarent, vel everterent, sæpe in sua potestate habuerunt. Quòd si qui Phylen occupaverunt, & è Piræo in urbem ab exilio redierant, ulcisci eos propter injurias acceptas, qui in urbe remanserant, voluissent, non temerè fortasse fecisse viderentur: multorum tamen malorum causas & dedissent, & accepissent. Ut enim adversariis superiores præter spem fuerant, sic forsitan pòst inferiores extitissent. Nihil in hujusmodi rebus stabile, nihi firmum est, ne tum quidem cùm maximè fortuna blanditur: multíque qui eâ confisi sunt, pòst ceciderunt: multi quoque vindictam de suis adversariis sumere volentes, tantum abest, ut ulti sint, ut potiùs ipsi perierint. Neque etiam si cui facta injuria est, idcirco superior est: nec qui patientiâ superior est, idem statim victoriâ: sed uterque humanæ inconstantiæ, fortunæque temeritati subjectus est: ac sæpenumero non eum exitum habent res, quem homines sperant, sed quem fortunæ temeritas affert. Cùm his de causis, tum contentionis studio quodam homines fiunt audaces (qui enim injuriâ affectus est, aut qui se affectum existimat, in furorem agitur) sæpéque supra vires res periculosas aggrediuntur, sperantes se, aut superiores fore, aut certè non sine amici sanguine inferiores. Idem quoque nunc victores, nunc victi: nunc viribus superiores, nunc inferiores: hi funditùs pereunt, illi Cadmeâ victoriâ potiuntur: ac progressu temporis cùm mala, quæ secuta sunt, corrigi nequeunt, se tum demum malo usos consilio vident: quod quidem vos re ipsa discere potuistis: & nunc id ipsum in nostrorum hominum exemplis attendite.

Marium in discordia civili ad tempus potentem vidimus. Qui cùm urbe profligatus esset, alterum exercitum pòst comparasset, quantas clades dederit, vos optimè meministis: & ut Cinnam, Strabonem, atque alios taceam, qui medio tempore extiterunt; Sylla cùm initio potens fuisset, nonne pòst ipse inferior fuit? qui cùm iterum crevisset, nullum genus crudelitatis sibi reliquum fecit. Quid de altero Mario, déque eodem Cinna, de Carbone, de Lepido, qui novos primùm motus excitavit, ac totam ferè Italiam perturbavit? Postea verò quàm ab hoc tandem liberati fuimus, quis vestrûm ignorat

quot & quanta mala à Sertorio, atque ab aliis qui cum eo ejusdem fugæ comites fuerunt, sustinuerimus? Quid de Pompeio & hoc ipso Cæsare dicam (ut omittam Catilinam & Clodium) nonne contempta affinitate quâ juncti fuerant, infestis signis in pugnam descenderunt? Pòst non modò civitatem nostram & reliquam Italiam, verùm etiam terrarum orbem universum, infinitis miseriis & calamitatibus impleverunt. Sed dicat aliquis, post Pompeii necem & tantam civium cladem, requies quædam ac tranquillitas secuta est? Quonam modo? longè enim à pace abfuimus. Testis est Africa, testis est Hispania, quæ tot civium Romanorum corpora gremio suo exceperunt. At post has clades pacati fuimus: quid ita? Postquam Cæsar trucidatus, credo, hoc modo jacet: & Capitolium occupatum est: & forum armatis refertum est; & tota fermè civitas trepidat.

Atque ita fieri solet, ut cùm discordiæ inter aliquos exardescunt, hìque semper vim vi opponere conantur, ignari vim omnem æquitatis & humanitatis expertem esse, omniáque ex libidine & licentia, quam armis obtinet, gerere: necessario infinitorum malorum orbis quidam conflatur, & continua crudelitatis vicissitudo. Nam & victor injuriis victum onerat, nec finem ullum facit nocendi: & qui victus est, nisi fortè statim perierit, suam calamitatem indignatus, in continua est ulciscendi libidine eum à quo læsus est, donec animus ejus expleatur. Quo fit ut reliqua multitudo, quamvis expers fuerit earum partium, ex misericordia tamen erga eum qui victus est, & ex invidia adversus victorem, simul eadem timens, simul se posse eadem in alium facere confidens, ad opem ferendam accurrat; atque ita integri & quieti cives ad novam seditionem excitantur, & alii aliis in eadem calamitate succedunt: quæ res, tanquam legitima, in orbem ducitur, dum se illa ratione tuentur, velle se eos, qui oppressi fuerunt, ulcisci: qui quanquam ut sors tulerit, discedunt, Remp. tamen prorsus evertunt. Quid? nónne ipsi cernitis, quot jam annos civilibus bellis attriti simus? quot & quæ mala interea & sustinuerimus ipsi, & alios sustinere coëgerimus? Quid hoc gravius dici potest? quis magnitudinem pecuniarum, quibus socios nostros exhausimus, & quibus fana spoliavimus, enumerare possit? quam pecuniam in eos contulimus, in quos minimè debeamus: atque in mutuas cædes exitiúmque consensimus. Quis multitudinem eorum, qui ceciderunt, non dico aliorum, quorum numerus reperiri non potest, sed equitum & senatorum, qui singuli non modò vitâ, verùm etiam morte sua hanc Remp. contra externa arma tutari potuissent? Quot quæso Curtii, quot Decii, quot Fabii, quot Marcelli, quot Scipiones interfecti sunt: non contra Samnites, aut Latinos, aut Hispanos, sed contra suos cives, contra patriam pugnantes ipsi quoque perierunt? Ac de iis qui in acie ceciderunt, etsi queri possumus, non tamen quantum de aliis, qui extra pugnam interfecti sunt: quòd hi volenter depugnarunt (si volentes dici possunt, qui metu compulsi sunt) qui quanquam non meritâ morte affecti sunt, tamen fortiter in communi Marte occubuerunt: ac dum Martis eventum expectant, ut vel vincerent, vel vincerentur, sine metu ceciderunt. Sed quis pro merito eos deplorare possit, qui miserabiliter in viis, in foro, in Senatu, in Capitolio, non modò viri, sed etiam mulieres, nec juvenes tantùm, verum etiam senes & pueri necati sunt? Tantis enim nos mutuò affecimus malis, quanta ab hostibus nostris nunquam passi sumus, quantáque illi à nobis nunquam sustinuerunt. Necdum tamen ingemiscimus: necdum nos fortiter à tantis malis vindicare contendimus: verùm lætamur, & dies festos agitamus, eósque, qui horum auctores malorum extiterunt, beneficos (si diis placet) appellamus. Equidem hanc barbariem belluarum potius, quæ se mutuò conficiunt, esse existimo, quàm hominum. Sed quoniam præterita mutare non possumus, de iis quæ facta sunt, jam queri desinamus: & ad ea potiùs, quæ futura sunt, animum intendamus. Idcirco enim præteritorum mentionem feci, ut ex illis futura provideremus, non ut communes nostras miserias enumerarem (quæ utinam nunquam evenissent) sed ut eorum commemoratione exemplorum efficerem, ut, quæ reliqua sunt, possetis conservare. Is etenim solus ex malorum commemoratione fructus percipi potest, ut caveamus in posterum,

ne in eadem mala rursum incidamus. At nos, P. C. hoc tempore id ipsum facere præclarè possumus, dum recens est malum: nec dum multi convenêre. Et qui commoti sunt, partim spe victoriæ elati, partim imperium detrectantes, etiam contra privatæ utilitatis rationem temerè in discrimen sese conjiciunt. Vos igitur hæc omnia sine labore, sine periculo, sine sumptu, sine hominum cædibus ad exitum optatum deducetis, si modò S. C. feceritis, ut mutuæ injuriæ perpetuâ oblivione deleantur. Quòd si à quibusdam peccatum est, nunc tamen tempus non est vel curiosiùs indagandi, vel coarguendi, vel ulciscendi: neque enim nunc nobis propositum est judicis severa facere, aut diligentiùs in quenquam inquirere. Illud potiùs videndum, qua ratione res præsentes in tutum collocari possint: quod quidem efficere non poteritis, nisi aliquâ in parte cesseritis, feceritisque, quod patres erga filios solent, quorum non omnia delicta pro suo jure castigant, in plerisque vel necessariò conniventes. Nam mediocria peccata non sunt acriore pœna animadvertenda, sed potiùs moderatè corrigenda. Jam igitur nos, qui verè, & re ipsa, non solâ appellatione, populi Romani communes patres sumus, omnia exquisitiùs perquirere haud decet, ne simul conficiamur. Possent Cæsari multa objici, quibus jure cæsus videri posset: multa quoque iis, qui eum occiderunt, quibus pœna digni fortè viderentur: verùm id esset eorum, qui denuò rem in certamen vellent adducere. Itaque qui bonum & utile consilium volunt capere, eos summo jure agere non oportet, quod eis incommodare possit, sed potiùs æquitate retinenda studere debent se ipsi conservare.

Quæ cùm ita sint, P. C. præterita oblivione obruite, quasi tempestate aut alluvione aliqua ceciderint, atque inter nos sit summa consensio: utpote inter proximos, ut inter cives, ut propinquos. At ne quis existimet, me iis, qui Cæsarem interfecerunt, gratificari velle, quòd partes Pompeii secutus fuerim, unum modò verbum dicam (nam omnino vos omnes ita de me persuasos arbitror, ut me nunquam meâ causâ quemquam vel amasse, vel odisse, sed vestrâ tantùm, ac communis concordiæ & libertatis, sentiatis) illud, inquam, unum dicam: à me tantum abesse, ut in alium finem hæc verba faciam, quàm ad communem salutem, ut censeam à vobis reliquis Cæsaris amicis non solùm ea condonari debere, quæ præter consuetudinem Cæsare freti admiserunt, verùm etiam honores, beneficia, magistratus, quæ ab illo acceperunt, conservari: quanquam eorum quædam mihi non probentur. Neque enim auctor vobis sim, ut hujusmodi nunc decernatis: verùm quando ea sic ceciderunt, utilius esse censeo, vos non nimium severos earum rerum judices agere. Detrimenta enim, quæ ab hoc, vel illo accipietis, qui plus habent, quàm æquum, quanquam merita eorum postulare videantur, non erunt tanta, quanta erunt commoda, quæ ex concordia consequentur, si neque metum, neque contentionem inter eos excitabitis, qui aliquando potentes extiterunt. Hæc ad præsentis temporis necessitatem, mihi, quæ dicerem, in mentem venerunt. Cùm verò res compositæ fuerint, tunc de reliquis deliberandum erit.

C. CAL-

C. SALLUSTII CRISPI
IN M. T. CICERONEM
ORATIO.

ARGUMENTUM. Amici inter se erant Cicero & Sallustius. Sallustius enim in Historia Catilinaria verbis amplissimis diligentiam Ciceronis in extinguenda conjuratione laudat. Cicero Sallustium sæpe amicum suum & familiarem vocat. Hinc autem fons inimicitiarum omnis exortus est, quòd Sallustius à Milone servili habitu in adulterio cum uxore sua, Syllæ Dictatoris filia, deprehensus est: quod molestè ferens Milo, eum loris publicè cæsum dimisit. Cùm autem propter potentiam Sallustius non posset de Milone vindictam sumere, contumeliosis eum orationibus insecutus est: quod molestè ferens Cicero, cui summa cum Milone amicitia & familiaritas erat, à Sallustio recedere visus est. Cùm autem, mortuo Cæsare, in Senatu de Republica deliberaretur, orta Ciceronem inter & Sallustium contentio est: quæ sic exarsit, ut ex tempore in Ciceronem invectus fuerit Sallustius, & ex tempore responderit Cicero. MEROVILLÆUS.

GRaviter & iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem judicio magis quàm morbo animi petulantiâ istâ uti. Sed cùm in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: ut, si quam voluptatem malè dicendo cepisti, eam malè audiendo amittas Ubi querar? quos implorem, Patres conscripti? diripi Rempublicam atque audacissimo cuique esse perfidiæ? apud populum Romanum; qui ita largitionibus corruptus est, ut se ipse ac fortunas suas venales habeat? an apud vos, Patres conscripti? quorum auctoritas turpissimo cuique & sceleratissimo ludibrio est: ubi M. Tullius leges, judicia populi Romani defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non repertitius, ascitus, & paullo antè insitus huic urbi civis.

An verò, M. Tulli, facta tua obscura sunt? an non ita à pueritia vixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? An scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem, non pudicitiæ jacturâ perdidicisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè venditas, quam turpissimè parasti.

Verùm, ut opinor, splendor domesticus tibi animos tollit. Uxor sacrilega ac perjuriis debilitata: filia matris pellex, tibi jucundior atque obsequentior quàm parenti par est. Domum ipsam tuam vi & rapinis funestam tibi ac tuis comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quàm conversa res sit publica, cùm in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quæ P. Crassi, viri clarissimi, fuit.

Atque cùm hæc ita sint, tamen se Cicero dicit in consilio deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi civibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi verò non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, & idcirco respublica disjecta eo tempore, quòd te custodem habeat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia uxore de republica consuluisti, cùm legis Plautiæ judicia domi faciebatis: ex conjuratis alios morte, alios pecuniâ condemnabas: cùm tibi alius Tusculanam, alius Pompeianam villam exædificabat, alius domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi com-

compertum erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris; Tusculanum & Pompeianum infinito sumptu ædificaveris: aut, si reticet, cui potest esse dubium, quin opulentiam istam ex sanguine & miseriis civium paraveris?

Verùm, ut opinor, homo novus Arpinas ex M. Crassi familia, ejus virtutem imitatur, contemnit simultatem hominum nobilium, rempublicam caram habet, neque terrore, neque gratiâ commovetur.

Illud verò amicitiæ tantum, hoc virtus est animi? Immò verò homo levissimus, supplex inimicis, & amicis contumeliosus, modò harum, modò illarum partium, fidus nemini, levissimus senator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces: quæ honestè nominari non possunt, inhonestissima. Atque is cùm ejusmodi sit, tamen audet dicere: *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule fortunatam, Cicero? immo verò infelicem & miseram, quæ crudelissimam proscriptionem civium perpessa est, cùm tu, perturbatâ republicâ, metu perpulsos omnes bonos parêre crudelitati tuæ cogebas: cùm omnia judicia, omnes leges in tua libidine erant: cùm tu sublata lege Porcia, erepta libertatate, nostrûm omnium vitæ necísque potestatem ad te unum revocaveras. Atque parum est, quòd impunè fecisti, verùm etiam commemorando exprobras; neque licet oblivisci his servitutis suæ. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiámne aures nostras onerabis tuo odio? etiámne molestissimis verbis insectabere? *Cedant arma togæ, concedat laurea laudi.* Quasi verò togatus & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris: atque inter te Syllamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit.

Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optimus maximus in concilium deorum admisit, Italia exsulem humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paulos, Scipiones, Fabios superasti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reipublicæ placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui insidias in civitate fecisti, ancillaris? quo jure, cùm de exilio tuo Dyrrhachio rediisti, eum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes ac furiosos vocas? Vatinii causam agis? de Sextio malè existimas? Bibulum petulantissimis verbis lædis? laudas Cæsarem? quem maximè odisti, ei maximè obsequeris? aliud stans, aliud sedens de republica sentis? his maledicis, illos odisti, levissime transfuga, neque in hac, neque illa parte fidem habens?

IN C. SALLUSTIUM CRISPUM

RESPONSIO.

EA demum magna voluptas est, C. Sallusti, æqualem ac parem verbis vitam agere: neque quidquam tam obscœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat: ut omnis oratio moribus consonet. Neque enim qui ita vivit, ut tu, aliter, ac tu, loqui potest: neque qui tam illoto sermone utitur, vitâ honestior est. Quò me vertam, Patres conscripti? unde initium sumam? Majus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est uterque nostrûm: quod aut si de mea vita atque actibus huic conviciatori respondero, invidia gloriam consequatur: aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem

vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, si fortè offendimini, justius huic, qui initium introduxit, quàm mihi, succensere debetis.

Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimè mentitus esse videar. Scio me, Patres conscripti, in respondendo non habere magnam exspectationem, quòd nullum vos sciatis novum crimen in Sallustium audituros: sed omnia vetera recognituros, queis & meæ, & vestræ jam, & ipsius aures calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentum: sed ita ingressus est, ut neque ab alio vinci possit, neque ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus, cum quovis volutari. Longè verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ, vitæ sordes eluuntur: sed est quædam calumnia, quam unusquisque nostrûm testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis objectat. Quòd si vita istius memoriam vicerit: illam, Patres conscripti, non ex oratione, sed suis ex moribus spectare debetis. Jam dabo operam, quàm maximè potero, ut breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, Patres conscripti. Plerumque enim respublica privatis crescit inimicitiis: ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere.

Primùm igitur quoniam omnium majores C. Sallustius ad unum exemplum & regulam quærit, velim mihi respondeat, numquid hi, quos protulit, Scipiones & Metellos, vel Fabios, antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ & vita innocentissimè acta commendavit. Quòd si hoc fuit illis initium nominis & dignitatis: cur non æquè de nobis existimetur, cujus & res gestæ illustres, & vita integerrimè acta? quasi verò tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus. Quòd si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret.

Ego meis majoribus virtute mea præluxi, ut, si priùs noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis vitâ, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras, ut, etiam si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quàm majorum opinione niti: & ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, Patres conscripti, qui jam decesserunt, omnique odio carent & invidiâ: sed cum eis, qui mecum unà in republica versati sunt.

Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus, (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in vindicandis maleficiis tam severus, aut in tuenda republica tam vigilans, quam tu proscriptionem vocas: credo quòd non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent: at quanto meliore loco respublica staret, si tu par ac similis scelestorum civium, unà cum illis adnumeratus esses? An ego tunc falsò scripsi, *Cedant arma togæ*, qui togatus armatos & pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Fortunatam natam me consule Romam*, qui tantum intestinum bellum ac domesticum urbis incendium exstinxi?

Neque te tui piget, homo levissime, cùm ea culpas, quæ in historiis gloriæ mihi ducis? An turpius est, Patres conscripti, scribentem mentiri, quàm illum palàm hoc ordine dicentem? Nam quòd ætatem increpuisti: tantum me abesse putó ab impudicitia, quantum tu abes à pudicitia.

Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam, ut vitium, objicere? cujus semper nocens eguisti patrocinio. An ullum existimas posse fieri civem egregium, qui non his artibus & disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas esse rudimenta & incunabula virtutis, quibus animæ ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, Patres conscripti, si homo, qui desidiæ ac luxuriæ plenus sit, hæc, ut nova atque inusitata, miratur.

Nam quòd istâ inusitatâ rabie petulanter in uxorem & in filiam meam invasisti, quæ faciliùs se mulieres à viris abstinuerunt, quàm tu vir à viris: satis doctè ac peritè fecisti. Non enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, ut vicissim tuos compellarem. Unus enim satis es materiæ

teriæ habens: neque quidquam domi tuæ turpius eſt, quàm tu. Multum verò te opinio fallit, qui mihi parare putaſti invidiam ex mea re familiari, quæ mihi multò minor eſt, quàm habere dignus ſim. Atque utinam ne tanta quidem eſſet, quanta eſt! ut potiùs amici mei viverent, quàm ego teſtamentis eorum locupletior eſſem.

Ego fugax, Criſpe Salluſti? furori tribuni plebis ceſſi. Utilius duxi, quamvis fortunam unus experiri, quàm univerſo populo Romano civilis eſſe diſſenſionis cauſa. Qui poſteaquàm ille ſuum annum in republica perbacchatus eſt, omniáque, quæ commoverat, pace & otio reſederunt: hoc ordine revocante, atque ipſa republica manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, ſi cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo ſuperet: cùm univerſi vos populúſque Romanus frequens adventu meo gratulatus eſt. Tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æſtimaverunt.

Neque hercule mirum eſt, ſi ego ſemper juſtas omnium amicitias exiſtimavi. Non enim uni privatim ancillatus ſum, neque me addixi: ſed, quantum quiſque reipublicæ ſtuduit, mihi tantum fuit aut amicus aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quàm pacem. Multi privatorum audacias metuerunt: ego nihil timui, niſi leges. Multi arma ſua timeri voluerunt: ego nunquàm volui quidquam poſſe, niſi pro vobis. Multi ex vobis potentiâ freti in vos ſuis viribus abuſi ſunt. Itaque non eſt mirum, ſi nullius amicitiâ uſus ſum, qui non perpetuò reipublicæ amicus fuit.

Neque enim me pœnitet, ſi aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus ſum, aut Sextii inſolentiam repreſſi, aut Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæſaris favi. Hæ laudes egregii civis & unicæ ſunt. Quæ ſi tu mihi, ut vitia, objicis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, ſi apud alios mihi eſſet dicendum, Patres conſcripti, non apud vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores. Sed ubi rerum teſtimonia adſunt, quid opus eſt verbis?

Nunc, ut ad te revertar, Salluſti; patremque tuum præteream: qui ſi nunquam in vita ſua peccavit, tamen majorem injuriam reipublicæ facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit: neque tu ſi qua in pueritia peccaſti, exſequar, ne parentem tuum accuſare videar, qui eo tempore ſummam tui poteſtatem habuit: ſed qualem adoleſcentiam egeris. Hac enim demonſtrata, facilè intelligetur, quàm petulanti pueritia, tam impudicus & procax adoleveris. Poſteaquàm immenſæ gulæ impudiciſſimi corporis quæſtus ſufficere non potuit, & ætas tua jam ad ea patienda, quæ alteri facere collibuiſſet, exoleverat, cupiditatibus infinitis efferebaris: ut, quæ ipſe corpori tuo turpia non duxiſſes, in aliis experireris.

Ita non eſt facile exputare, Patres conſcripti, utrùm in honeſtioribus corporis partibus rem quæſierit, an amiſerit. Domum paternam vivo patre turpiſſimè venalem habuit, vendidit. Et cuiquam dubium poteſt eſſe, quin mori coëgerit eum, quo hic nondum mortuo pro herede geſſerit omnia? Neque pudet eum à me quærere, quis in P. Craſſi domo habitet, cùm ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo.

At hercule lapſus ætatis tirocinio, poſtea ſe correxit. Non ita eſt, ſed abiit in ſodalitium ſacrilegi Nigidiani: bis ad judicum ſubſellia attractus extremâ fortunâ ſtetit: & ita diſceſſit, ut non hic innocens eſſe, ſed judices pejeraſſe exiſtimarentur.

Primum honorem in quæſtura adeptus; ſecutus eſt hunc locum & hunc ordinem deſpectus, cujus aditus ſibi quoque, ſordidiſſimo homini, patuiſſet. Itaque timens, ne facinora ſua clam vos eſſent, cùm omnibus matrum familiarum viris opprobrio eſſet, confeſſus eſt, vobis audientibus, adulterium, neque erubuit ora veſtra.

Vixeris ut libet, Salluſti: egeris quæ volueris: ſatis ſit, unum te tuorum ſcelerum conſcium eſſe. Noli nobis languorem & ſoporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum noſtrarum, ſed ita experrecti non ſumus, ut à te cavere poſſimus. Audacia tua vincit ſtudia noſtra. Et quod hunc movere poſſit, Patres conſcripti, factum aut dictum turpe, quem non puduit palàm, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quòd ſi tibi nihil per me reſpondere voluiſſem, ſed illud cenſorium elogium Appii Clodii & L. Pi-

L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palàm universis recitarem: nónne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum delectum Senatûs unquam te vidimus: nisi fortè in ea te castra conjecisti, quò omnis sentina reipublicæ confluxerat.

At idem Sallustius. qui in pace ne senator quidem manserat: posteaquàm respublica armis oppressa est, & idem victores, qui exules reduxit: in senatum post quæsturam est reductus. Quem honorem ita gessit, ut nihil in eo non venale habuerit, cujus aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum ac verum duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neque aliter vexavit, ac debuit, si quis prædæ loco magistratum accepisset.

Peractâ quæsturâ, posteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat, unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis erat exemplar Sallustius, quo tanquam in imam voraginem cœtus omnium vitiorum excesserat: quidquid impudicorum, cyllonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum, fuit in urbe, municipiis, coloniis, in Italiâ totâ, sicut in fretis subsederant, nominis perditi ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentiâ vitiorum & cupiditate rerum novarum.

At posteaquam prætor est factus, modestè se gessit & abstinenter. Nónne ita provinciam vastavit, ut nihil neque passi sint, neque exspectarint gravius in bello socii nostri, quàm experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in naves contrudi. Tantum, inquam, patres conscripti, exhausit, quantum voluit. Ne causam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur. Quòd si quidpiam eorum falsum est, his palàm refelle, unde tu, qui modò ne paternam quidem domum redimere potueris, repentè tanquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti, C. Cæsaris reliquas possessiones paraveris.

Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissem, cùm tu veteris villæ dominus sis, cujus paullo antè fuerat Cæsar. Modò, inquam, patrimonio non comeso, sed devorato, quibus rationibus repentè factus es tam affluens & tam beatus? nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis ac par tui?

At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt. Quorum sive tu similis es, sive illi tui, nihil ad omnium scelus ac nequitiam addi potest. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse, bis senatorem & bis quæstorem fieri, quanti bis consularem & bis triumphalem? Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum. in prima ætate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videmus?

Desine bonos petulantissimâ consectari linguâ: desine morbo procacitatis isto uti: desine unumquemque moribus tuis æstimare. His moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, Patres conscripti, faciam. Sæpe enim graviùs vidi offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius meritò debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honestè effari possum.

AD POPULUM ET EQUITES ROMANOS,

ANTEQUAM IRET IN EXILIUM.

ARGUMENTUM. *Cùm capitali odio Ciceronem Clodius prosequeretur, transiit ad plebem, ut Tribunus factus ei noceret. Itaque annuentibus consulibus Pisone & Gabinio, quos mercede provinciarum corruperat, tulit, ut ei, qui civem Romanum interfecisset, igni & aquâ interdiceretur. Etiamsi hac lege Cicero non nominaretur, tamen ejus de causâ lata est, quia Consul Lentulum & Cethegum conjurationis Catilinariæ socios in carcere, non tamen sine senatûs decreto, interfici jusserat. Cùm itaque tum hac lege, tum clamoribus & insidiis Clodianorum appetitum se videret, in exilium, quàm armis se defendere, ut amici ei persuadebant, abire maluit. At antequam abiret, dicitur hanc apud Equites habuisse orationem: quæ ita aliena est ab ejus dicendi majestate, ut mirum sit, creditam esse Ciceronis. Suasoria est. Contendit enim se non esse ejiciendum in exilium.* MEROVILL.

SI quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc universi unum, qui, ne omnes concideretis, ardoréque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam, quem virtutis gloria cum summa laude ad cælum extulit, eumdem inimicorum invidia indignissimè oppressum deprimit ad supplicium. Si liberûm conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreationem sibi esse duxit.

Est enim liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. Illic enim animi voluntas propensa comprobatur: hîc memoria collaudatur. Itaque, si omnibus grave servitutis jugum esse debet in libertate educatis: sit is vestris animis acceptissimus, qui à vestro corpore jugum acerbissimum repulit servitutis.

Et, si majores vestri eos imperatores, qui militum virtute hostium fregerunt furorem, jucundissimo fructu libertatis re conciliato, non solùm statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphi laude decorarunt, tum vos eum consulem, qui non militum præsenti fortitudine, sed sua eximiâ animi virtute hostilem civium mentem senatûs auctoritate vindicavit, existimate vobis retinendum in civitate esse.

Si, quæ beneficia singulis civibus privatímque dantur, ea solent iis esse fructuosa, à quibus sunt profecta: jure & meritò possum ego vos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conservavi universos. Nam neque majus est defendere unum, quàm populum: neque verius à singulis, quàm ab omnibus, repetere officii præmium & fructum: propterea quòd in unius periculo sæpe contentio parva est, ut levis sit labor defensori sustinendus: in reipublicæ insidiis quò firmius est quod oppugnatur; eò paratiores sunt inimici, ut iis sine magna sollicitudine, industriâ, virtute non queat resisti.

Et singulorum opes sæpe sunt tenues & infirmæ ad gratiam referendam, ut opitulari bene merentibus non queant, si maximè cupiant: universorum auxilium eò plurimùm prodest, quòd firmioribus opibus est nixum. Jure igitur, quoniam & major impensa in patriam officii est, quàm in privata fit defensione, & plus à vobis præsidii quàm à cæteris opis ad salutem potest afferri: vos obtestor, quos mihi & debere & posse intelligo opitulari. Non convenit

venit enim, cùm ego ad promerendum officium tam fuerim expeditus, vos ad referendam gratiam esse tardiores: ne, cujus amplitudinem ac gloriam laude atque honoribus amplificare debeatis, ejus incolumitatem & salutem deserendam existimetis.

Etenim errat, si quis arbitratur, M. Tullium idcirco in capitis periculum vocari, quòd deliquerit aliquid, quòd patriam læserit, quòd improbè vixerit. Non citatur reus audaciæ: virtutis reus citatur. Non accusatur, quòd rempublicam vi oppugnarit, sed quòd homo novus perniciosum nobilium restinxerit furorem. Non obest mihi turpis & nocens, sed honestissimè laudatissiméque acta vita. Non odio bonorum, sed invidiâ premor malorum. Intelligunt homines, tot & tam præclaris testimoniis monumentísque virtutis comparatis, M. Tullio, dum sit incolumis, fore voluptati. Idcirco vitam eripere cupiunt, ut cum spiritu sensum quoque adimant jucunditatis. Nónne igitur indignum est, eos præmiis meis invidere, qui virtute certare noluerunt? eos in contentionem honoris venire, qui officiis se superari æquissimo animo tulerunt? Si dulcis est gloria, consequere virtutem: noli abjicere labores, petere honorem: honorem dico? immò verò famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus, ipsum denique sanguinem & animam. Cedo invitus de republica. Cedo oppressus de fortuna, de dignitate: discedo à republica, victus audaciâ malorum.

Liceat manere, si non illum M. Tullium, custodem urbis, defensorem omnium, patrem patriæ: at certè reliquias Tullii: liceat in conspectu civium, in hac urbe, quam ex parricidarum faucibus eripuit, remanere, tecta omnium, fana deorum, universam videre periculo liberatam suo civitatem: liceat ex hac flamma evolare, præsertim qui illud impium incendium perditorum hominum lacrymis potius meis, quàm sanguine vestro, restingui malui. Neque enim peto, ut mihi detis vitam: sed datam repeto, ut reddatis. Si meministis, quod dedi, vos non debetis oblivisci, sed retribuere quod debetis.

Vos, vos obtestor, Dii immortales, qui meæ menti lumina prætulistis, cùm consensum exstinxi conjurationis, arcémque urbis ab incendio ac flamma liberavi, liberósque vestros è gremio & complexu matrum ad cædem & cruorem non sum passus abstrahi. Num igitur potest fieri à clientibus ut recipiar: cùm, à quibus debeam retineri, rejicere instituant? Socii quò fugiant, cùm aditus custodi patriæ præclusus sit? Quomodo spes salutis reliquis residebit, cùm civibus præclusa sit expectatio incolumitatis? Pax & concordia extraneis gignetur, cùm jam domesticis non insideat, sed publicè providenti eripiatur?

Nam quid ego improborum facta renovem oratione, ut redintegratione illius conjurationis animos vulnerem vestros? Auxilium ab alienis efflagitabo, cùm cives vestros deseratis? Sociorum invocem subsidium, cùm à civibus interclusum sit præsidium? Quam colere gentem nunc instituam? utrùm ut custos accipiar, an ut proditor excludar? si ut conservator, vestra erit ignominia: sin ut oppugnator, præcisa erunt omnia. Itaque quod putavi fore gaudium, id exstitit exitium.

Si, Quirites, eundem in cæterorum periculis haberemus animum, quem in nostris difficultatibus, & pro innocentissimo quoque propugnare, & nocentissimum quemque oppugnare nobis utilissimum esse arbitraremur; &, si cum optimi cujusque rebus adversis nostram salutem, cum deterrimorum hominum secundis nostra pericula putaremus conjuncta; frequentes profectò talibus conatibus obviam ire niteremur: neque partim innocentiâ freti, partim nobilitate nixi, partim potentiâ ac multitudine amicorum fulti, cùm perfacilè existimaremus adversariorum vim ac factionem à nobis repelli posse, subitò ipsi simili periculo circumventi, in nostro eventu aliorum reminiscentes casus, jure id nobis accidere nequicquam quereremur.

Quis enim est, Quirites, qui nunc, cùm inimicorum nostrorum vim atque violentiam perspiciat, quíque nostrum ipsum periculosissimum casum recognoscat, qui non sibi ac suis diffidat fortunis? Quo enim se satis tutum arbitrabitur præsidio? Virtutis & gloriæ? At ea nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudine amicorum? Aperuerunt

ruerunt non fortes esse se amicos, si in eorum potestate nostra sita salus non est. Paucitate inimicorum? At id non in ipsius, sed in aliorum voluntate positum est. Nam non satis est, ne cui injuriam facias, providere, si tamen sunt voluntarii inimici, qui tuis præmiis te oppugnent.

Atque cùm hæc omnia omnibus sint gravia atque acerba, tum verò nobis misera atque intoleranda, quorum & officia in rempublicam recentissima, & incommoda ob rempublicam frequentissima in familia versantur. Nunc si eadem conditio disceptationis proponetur, æqui auditores adhibebuntur, aures non obtusæ crimina tione, sed vacuæ præbebuntur: qui sunt assecuti summum gradum honoris, non dispoliabuntur honore: qui sperant, faci liùs & procliviùs ad laudem nobilitatis pervenient. Quamobrem nolo me duce supplicii vos ad fraudem deduci, ut ego ad pristinum statum recidam casus. Nunc igitur, si linguâ est concertandum: inno centiæ virtute fretus supero. Si facta compensanda sunt: conferamus æquitatem Si violentiæ impetu opprimimur: cedam pro omnibus unus tribunicio furori, quoniam laborem pro cunctis ferre consuevi.

Si igitur aliquo tempore iis hominibus consuluistis, quorum animus est religionis pietate defunctus: debetis mihi quoque prospicere, qui numini deorum consecratum sartum tectum ab omni piaculo conservavi, & vos ut tutam tranquillámque fortunam traheretis, meâ perfeci vigilantiâ. Nam me, quem paullo antè fortuna erexerat ad gloriam, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem: eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animadvertistis, illam conspirationem conflatam, ita esse restinctam, ut nulla scintilla compareat incendii, vos quoque tribuniciam sedate teme ritatem (qui nunc se mihi inimicum ostendit, se priùs esse vestrum professus est inimicum) ne rei crudelitas, experta in me, in vos convalescat, & calamitas remorata longiùs serpat, atque progrediatur, præcavete.

Nunc vel solus delectus ad calamitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, om nium animos jure debeo commovere. Omnia sunt immutata. Manus ad demonstrandam religantur injuriam: lingua inciditur ad deplorandam calamitatem: animus præcluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis objiciunt nobis, qui novam rationem suscitant, veteres majorum obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut in me maledictis, aut in vos sceleratè loquar factis? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur turpitudine vitæ, ut de iis non sit necesse inimicos prædicare, de quorum scelere ne amici quidem aut ipsi possunt negare. Vos ego appello, quorum de me maxima est potestas. Apud vos loquor de meâ calamitate, quos habui semper innocentiæ & virtutis meæ testes. Igitur ex civitate bene meritus de republica civis exturbatur? innocens expellitur? consularis homo non facultatibus usus quondam minimis, amicorum multorum præsidio munitus, nunc partim ab invidis, partim ab inimicis circumventus eget indignè? Huic si opem non tuleritis in periculo capitis, vos, credo, retinebitis vestram libertatem? qui neque tanta valetis auctoritate, neque tantorum officiorum impensam egistis in patriam. Mihi credite, hoc in uno incommodum confirmatum multorum infirmabit incolumitatem: & si initio non erit refutatum, impunè ad omnium perniciem convalescet. Proinde aut in meo periculo salutem integram præstate communem, aut in vestris hoc idem incommodum exspectate fortunis.

Nemo tam perdita auctoritate, tam facinorosâ inventus est vitâ, qui cùm de scelere fateretur, non tamen sententiis priùs judicum convinceretur, quàm supplicio addiceretur. Ego, repentè vi tribuniciâ correptus, non modò loquendi liberè in judicio, sed ne consistendi quidem in civitate habeo potestatem. Ejicior non solùm sine teste, sine indice, sine crimine, sed sine accusatore, sine etiam scelere.

Hostibus in bello, qui diffident voluntate, dimicant armis, vitam quotidie oppugnant, in ipsa acie cùm præliantur, licet loqui, licet disputare: mihi in pace, civi, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos loqui non licebit? Servi, qui ad supplicium cæsi verberibus trahuntur, apud eos sæpe disputant, quos necare voluerunt: ego consularis

laris apud vos non loquar, quos conservavi? Tacebo, si necesse est: tacebo, inquam, animo æquo, quoniam virtus mea, me tacente, agit causam meam.

Itaque ut ego in concione mea nihil ponam de rebus meis gestis, tamen in animis & memoria vestra largiter relinquam. Isti modò videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre possint. Etenim si à me, ut isti existimant, Lentuli mortui sordes, si Catilinæ notissimus furor, si amentia Cethegi, si luxuries ac stupra Cassii pœnas repetunt: profectò istis hora nulla, ejecto Tullio, vacua periculo aut periculi exspectatione relinquetur. Itaque illi in dies non meis insidiis, quæ nullæ à me parantur, sed suorum scelerum conscientiâ cruciati, mihi absenti & populo Romano pœnas dabunt.

Quas ob res ego inimicorum amentiæ, cupiditatique paucorum, omnium salutis causâ, decedam: neque eò deducam, aut progredi patiar, ut operâ meâ manus inter vos conseratis, cædésque civium inter se fiat: multóque potiùs ipse patriâ liberísque meis carebo, quàm, propter unum me, vos de fortunis vestris reíque publicæ dimicetis. Sic enim ab initio fui animatus: ut non magis me meâ causâ putarem esse natum, quàm reipublicæ procreatum. Sed illud queror, (quòd non jam ad unius perniciem, sed ad universorum instruitur calamitatem) conqueri, commiserari, dicere, expurgare, suspicionem dimovere, crimen diluere non licere: ore oppresso cervices esse præbendas: quæ tamen omnia jam non sunt tam calamitosa, quòd mihi sunt subeunda, quàm perniciosa, quòd in rempublicam sunt introducta.

Quamobrem statutum est, atque decretum, in his temporibus civitatis omnia perpeti, quæ volet furor libidinosus. Vim volunt afferre? præstò sum. Ejicere volunt? exeo indictâ causâ. Nolunt audire? causam non dico. Aliud quippiam conantur? agant. Nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod rempublicam tutabitur. Non enim illis victus cedo, sed incolumibus vobis me condono.

Neque enim mors miseranda est, quæ ob rempublicam capitur: neque exilium turpe, quod virtute suscipitur: cùm præsertim nonnullam hæ pœnæ habeant in se consolationem. Nam vitam si eripiunt, non adiment gloriam immortalem. Si exilio multabunt corpus, non animum à republica removebunt. Nam, ubicumque ero, hoc cogitabo, hæc semper cura mea erit: méque vobis ereptum, non à vobis repudiatum existimabo.

Illud ab universis postulo peróque, si, dum in civitate manere licitum est, nemini injustè periculum creavi, nemini innocenti fui calamitati, si omnibus auxilio præsidióque esse consuevi, plurimósque in hac civitate sum tutatus: utì vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eósque defendatis, néve inimicos meos in familiam nostram longiùs progredi patiamini: utíque, sive hinc abiero, sive ero hîc oppressus, ea maneat opinio & existimatio, quæ virtute parta, non quæ infelicitate illata est.

Nunc ego te, Jupiter optime, maxime, cujus nutu ac ditione sola terrarum gubernantur; téque particeps connubii, socia regni, regina Juno; téque Tritonia, armipotens Gorgophora Pallas Minerva; ceteríque dii deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis sedem Capitolii in saxo incolitis constitutam, ut non solùm cunctam intueri, sed etiam tueri possitis civitatem: à quorum ego quandam altaribus impiam manum civium removi: à quorum templis meo periculo funestam facem repuli, ne illustrissimum orbis terrarum monumentum cum principe omnium terrarum occideret civitate: téque, Jupiter Stator, quem verè hujus imperii Statorem majores nostri nominaverunt: cujus in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris: cujus templum à Romulo victis Sabinis in Palatii radice cum Victoria est collocatum: oro atque obsecro, ferte opem pariter reipublicæ, cunctæque civitati, meísque fortunis: resistite tribunicio furori: favete innocentiæ, subvenite solitudini, miseremini senectutis: nolite eum supplicem à vobis absterrere & excludere, qui in suo magistratu funestam facem à vestris repulit templis.

Si C. Mario auxilio fuistis, quòd in clivo Capitolino improborum civium cædem fecerat: si P. Scipioni, quòd Annibalis furibundam mentem à vestris repulit templis: si denique Cn. Pompeio, quòd ter-

râ maríque hoftes reddidit pacatos : fic nunc in meis calamitatibus aliquam ferte opem divinam, ut fæpè multorum in periculis feciftis : fic nunc in meis miferiis divinum aliquod auxilium & numen oftendite.

Deinde vos, quorum poteftas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obfecro, quibus fingillatim fæpè fupplex ad pedes jacui, ut eum, quem finguli ftratum atque abjectum fublevaftis, nunc univerfi confervatum velitis. Si neminem unquam veftrûm læfi, fi nemini innocenti obfui, fi etiam è contrario, ut quifque auxilium meum defideravit, opem ferre non dubitavi : fi denique, quæcumque adminiftravi, ex veftra auctoritate & patrum confcriptorum voluntate feci : fi malui inimicorum cupiditati, quàm reipublicæ & legitimæ auctoritati, pœnas fufferre : ut exiftimetis ex illo crudeliffimo inimicorum impetu ereptum, in antiquum ftatum dignitatis reftitui convenire.

Sed quoniam neque mihi liberè loquendi, neque vobis clementer audiendi, neque omnino judicandi, paucorum furore & audaciâ, facta eft poteftas : fed oppreffa eft refpublica armis, metu debilitata fervili, ut liberum fpiritum ducendi nullam habeat poteftatem : cedam inermis armatis, innocens nocentibus, privatus furibundo magiftratui. Neque enim Q. Metellus quidquam de virtute fua detraxit, quòd ceffit L. Saturnino furenti : neque C. Cotta, quòd Q. Vario tribuno plebis, inferiore genere orto, cedendum putavit : neque C. Marius : qui, quantas res gefferit, veftra vobis libertas judicio effe poterit : neque verò M. Tullius fuum animum veftra abalienavit poteftate, cùm præcipuum vobis obfidem fui animi veftram reliquerit libertatem.

Quamobrem teftor deos deáfque omnes immortales, veftráfque maximè mentes, me non vitæ turpitudine, non pro magnitudine fcelerum, non propter reliquæ ætatis infamiam, pœnas jure & lege perfolvere : fed propter virtutis invidiàm, propter jucundiffimam ingenii laudem, propter magnitudinem rerum geftarum, crudeliffimè civitate privari. Quòd fi idem accidit Q. Cæpioni, fi Mancino, fi Rutilio, mihi quoque hoc accidiffe non magnopere erit mirandum, cùm præfertim non generis antiquitate, fed virtutis ornamentis fummam laudem fim confecutus.

Nunc ego vos, Equites Romani, obteftor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poffidet conjunctam, quorum factis gloriantur cives, lætantur focii, gemunt hoftes : ut, fi erga vos omni tempore optimè fui animatus, fi mea pericula neglexi, dum timorem à patria propulfarem : fi æquè liberis veftris profpexi, ac vos parentibus confueftis : ut nunc me velitis, veftris opibus defenfum, incolumem in hac civitate retinere : quæ cùm à fcelerata conjuratione effet incenfa, meo ductu ac labore reftincta eft : nec patiamini me à liberis meis abftractum, à conjuge abreptum, ab aris focífque innocentem projectum, vitam degere in exilio, miferrimi mortalis cafum fubire.

Projicitur Tullius in exilium. At à quo ? nimirum innocens ab inimico, religiofus à fcelerato, benevolus huic civitati ab hofte. O mifera vitæ ratio, quæ tamdiu refides in voluptate, quamdiu fortunæ pofcit libido ! Egóne inimicus huic civitati ? quamobrem ? quia inimicos necavi. Egóne hoftis ? quid ita ? quia hoftes interfeci. En conditionem hujus temporis ! Antea gloria & laude digniffimi ducebantur, qui hæc perfecerunt : nunc fcelerati & parricidæ effe dicuntur, qui hæc adminiftrarunt. Sint fanè fcelerati : fuperet iftorum victoria, fi modò victoria appellanda eft, in qua civitatis ineft luctus : habeant hanc palmam ex innocentis cruore. Tantum à vobis illud, Equites Romani, peto & rogo, ut, quem fæpenumero veftra laude cohoneftaftis, eundem in dubiis vitæ periculis veftra virtute confervetis.

M. T. CICERO
AD OCTAVIUM.

Argumentum. Cæsare post receptas Hispanias expeditionem in Dacos, & inde in Parthos destinante, Octavius præmissus Apolloniam, studiis vacavit. Utque primùm occisum eum, heredémque se comperit, diù cunctatus an proximas legiones imploraret, id quidem consilium ut præceps immaturúmque omisit : caterùm urbe repetita, hereditatem adiit. Nihil autem convenientius ducens, quàm necem avunculi vindicare, tuerique acta, ad optimates, & ad Ciceronem maximè, se contulit, quibus Antonium invisum sentiebat. Veteranos, auctore Cicerone, in suum ac reipubl. auxilium quanta potuit largitione contraxit. Jussúsque comparato exercitui pro prætore esse, & cum Hirtio ac Pansa qui consulatum susceperant, D. Bruto opem ferre, demandatum bellum tertio mense confecit duobus præliis. Hoc bello cùm Hirtius in acie, Pansáque pòst ex vulnere, periissent, & cognovisset Antonium post fugam à M. Lepido receptum, caterósque duces & exercitus consentire pro partibus, causam optimatium sine cunctatione deseruit. Hæc Suetonius. Initâ cum Antonio & Lepido societate, imperio partito, proscriptionis tabulâ confectâ, Cicerone morti destinato, jam populo tumultuante, præmittuntur equites in urbem, & paucæ legiones, quæ loca ad Quirinalem collem sita occuparent. Trepidabat Senatus cohortibus armatis circumseptus. Decernebat omnia metu. Erant in Capitolio signa, in urbe milites vagabantur, & in campo Martio castra ponebantur. Tum libertate penè deploratâ, scripsit hanc epistolam : mox effugit, ut in Macedoniam ad M. Brutum transiturus : at in itinere cæsus est. Catera leges in Plutarcho.

Accusatio est. Status qualitatis. Genus ardens & patheticum. Præcipua vis ejus in affectu & amplificationibus. In hoc epistolæ genere non alia vis artis est, quàm in illa forensi accusatione. Quòd si non missa, sed habita coràm fuisset, sicut actio forensis, ita & hæc orationis nomine diceretur : & certè quidem sic nominari potest. Strebæus.

SI per tuas legiones mihi licitum fuisset, quæ nomini meo populóque Romano sunt inimicissimæ, venire in senatum, corámque de republica disputare, fecissem : neque tam libenter, quàm necessariò. Nulla enim remedia, quæ vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem, quàm quæ sunt salutaria. Sed quoniam cohortibus armatis circumseptus senatus, nihil aliud verè potest decernere, nisi timere, (in Capitolio signa sunt, in urbe milites vagantur, in campo castra ponuntur, & Italia tota legionibus ad libertatem nostram conscriptis, ad servitutem adductis, equitatúque exterarum nationum, distinetur) cedam tibi in præsentia foro, curiâ, & sanctissimis deorum immortalium templis : in quibus, reviviscente jam libertate, deinde rursus oppressâ, senatus nihil consulitur, timet multa, assentitur omnia. Pòst etiam paulo temporibus ita postulantibus, cedam urbe : quam per me conservatam, ut esset libera, in servitute videre non potero. Cedam vitâ, quæ quanquam sollicita est, tamen, si profutura est reipublicæ, bona spe posteritatis me consolatur : quâ sublatâ non dubitanter occidam, atque ita cedam, ut fortuna judicio meo, non animus mihi defuisse videatur. Illud verò, quod & præsentis doloris est indicium, & præteritæ injuriæ testimonium, & absentium sensûs significatio, non prætermittam, quin, quoniam coràm id facere prohibeor, absens prosim : siquidem mea salus aut utilis reipublicæ est, aut conjuncta certè publicæ saluti. Nam, per deûm immortalium fidem! (nisi fortè frustra eos appello, quorum aures atque animus à nobis abhorrent) pérque fortunam populi Romani (quæ quanquam nobis infesta est,

fuit aliquando propitia, &, ut spero, futura est) quis tam expers humanitatis, quis hujus urbis nomini ac sedibus usque adeò est inimicus, ut ista aut dissimulare possit, aut non dolere? aut, si nulla ratione publicis incommodis mederi queat, non morte proprium periculum vitet? Nam ut ordiar ab initio, & perducam ad extremum, & * novissima conferam primis, quæ non posterior dies acerbior priore? & quæ non insequens hora antecedente calamitosior populo Romano illuxit? M. Antonius, vir animi maximi (utinam etiam sapientis consilii fuisset!) C. Cæsare, fortissimè, sed parum feliciter, à reipublicæ dominatione summoto, concupierat magis regium, quàm libera civitas pati poterat, principatum. Publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat civitates ex commentario: Dictaturam gerebat; leges imponebat; prohibebat dictatorem creari plebiscito; ipse regnabat in consulatu: provincias unus omnes concupiebat. Cui sordebat Macedonia provincia, quam victor sibi sumpserat Cæsar, quid de hoc sperare, aut exspectare nos oportebat? Exstitisti tu vindex nostræ libertatis, ut tunc quidem, optimus, (quod utinam neque nostra nos opinio, neque tua fides fefellisset!) & veteranis in unum conductis, & duabus legionibus à pernicie patriæ ad salutem avocatis, subitò propè jam affectam ac prostratam rempublicam tuis opibus extulisti. Quæ tibi non, antè quàm postulares, majora quàm velles, plura quàm sperares, detulit senatus? Dedit fasces, ut cum auctoritate defensorem haberet, non ut imperio se adversum armaret. Appellavit imperatorem, hostium exercitu pulso, tribuens honorem, non ut sua cæde cæsus ille fugiens exercitus te nominaret imperatorem. Decrevit in foro statuam, locum in senatu, summum honorem ante tempus. Si quid aliud est, quod dari possit, addat. Quid aliud est majus, quod velis sumere? Sin autem supra ætatem, supra consuetudinem, supra etiam mortalitatem tuam, tibi sunt omnia tributa: cur aut ingratus crudeliter, aut immemor beneficii sceleratè circumscribis senatum? Quò te misimus? à quibus reverteris? contra quos armavimus? quibus arma cogitas inferre? à quibus exercitum abducis? & quos adversus aciem struis? Cur hostis relinquitur? civis hostis loco ponitur? cur castra medio itinere longiùs adversariorum castris & propiùs urbem moventur? O me nunquam sapientem, & aliquando id, quod non eram, frustra existimatum! Quantum te, popule Romane, de me fefellit opinio? O meam calamitosam ac præcipitem senectutem! O turpem exacta dementíque ætate caniciem! Ego patres conscriptos ad parricidium induxi: ego rempublicam fefelli: ego ipse senatum sibi manus afferre coëgi, cùm te ** Junonium puerum, & matris tuæ partum aureum esse dixi. At te fata patriæ Paridem futurum prædicabant, qui vastares urbem incendio, Italiam bello, qui castra in templis deorum immortalium, senatum in Castris habiturus esses. O miseram, & in brevi tam celerem, & tam variam reipublicæ commutatio-

---

* *Novissima*] Falsus est A. Gellius, qui scripsit cap. 21. lib. X, *novissimus* & *novissimè* abstinuisse Ciceronem, quia non esse Latinum judicaret. IDEM. Sed falsus est Strebæus ipse, qui hæc putârit è Tullianis fontibus manare. OLIVETUS.

** *Junonium puerum*] Plutarchus in vita M. Ciceronis hoc ejus refert somnium. Per quietem videre videbatur pueros multos adstare Jovi Capitolino. Jupiter unum ex omnibus maximè intuens inquit, Hic princeps factus bellis civilibus modum imponet. Cicero, qui puerum non cognosceret, ejus effigiem impressit animo, cúmque venisset in campum Martium, ubi ludis exercebantur pueri, eum quem viderat in somno puerum agnovit: quinam esset rogavit, ac didicit. Hoc somnio commotus, dixit hunc puerum Junonium, quem nascentem Juno Lucina videbatur adoptasse, & magnis honoribus destinasse, quo duce compositis civilibus bellis aureum seculum futurum esset. Talia quædam cecinit Virgilius, nec desunt qui referant ad hunc Octavium,

Jam nova progenies cælo demittitur alto;
Casta fave Lucina. STREBÆUS.

mutationem! Quisnam tali futurus ingenio est, qui possit hæc ita mandare litteris, ut facta non ficta videantur esse? Quis erit tanta animi facilitate, qui, quæ verissimè memoriâ propagata fuerint, non fabulæ similia sit existimaturus? Cogita enim Antonium hostem judicatum, ab eo circumsessum consulem designatum, eundémque reipublicæ parentem: te profectum ad consulem liberandum, & hostem opprimendum, hostémque à te fugatum, & consulem obsidione liberatum: deinde paulo pòst fugatum illum hostem arcessitum, tanquam coheredem mortuâ republicâ, ad bona populi Romani rapienda: consulem designatum rursùm inclusum eò, ubi se non mœnibus, sed fluminibus & montibus tueretur. Hæc quis conabitur exponere? quis credere audebit? Liceat semel impunè peccasse: sit erranti medicina confessio. Verum enim dicam. Utinam te potius, Antoni, dominum non expulissemus, quàm hunc reciperemus! non quò ulla sit optanda servitus, sed quia dignitate domini minùs turpis est fortuna servi. In duobus autem malis, cùm fugiendum majus sit, levius est eligendum. Ille tamen ea exorabat, quæ volebat auferre: tu extorques. Ille consul provinciam petebat: tu privatus concupisti. Ille ad malorum salutem judicia constituebat, & leges ferebat: tu ad perniciem optimorum. Ille à sanguine & incendio servorum Capitolium tuebatur: tu cruore & flammâ cuncta delere vis. Si qui dabat provincias Cassio, & Brutis, & illis custodibus nominis nostri, regnabat: quid faciet, qui vitam adimit? si qui urbe ejiciebat, tyrannus erat: quem hunc vocemus, qui ne locum quidem reliquit exilio? Itaque si quid illæ majorum nostrorum sepultæ reliquiæ sapiunt, si non unà cum corpore sensus omnis uno atque eodem consumptus est igni; quid illis interrogantibus, quid agat nunc populus Romanus, respondebit aliquis nostrûm, qui proximus in illam æternam domum decesserit? aut quem accipient de suis posteris nuntium illi veteres Africani, Maximi, Paulli, Scipiones? quid de sua patria audient, quam spoliis triumphisque decorarunt? an esse quendam annos XVII. natum, cujus avus fuerit argentarius, astipulator pater; uterque verò precarium quæstum fecerit, sed alter usque ad senectutem, ut non negaret; alter à pueritia, ut non posset non confiteri: eum agere, rapere rempublicam, cui nulla virtus, nullæ bello subactæ & ad imperium adjunctæ provinciæ, nulla dignitas majorum conciliasset eam potentiam, sed forma per dedecus, pecuniam & nomen nobile conceleratum impudicitiâ dedisset: veteres vulneribus & ætate confectos Julianos gladiatores, egentes reliquias Cæsaris ludi, ad rudem compulisset? quibus ille septus omnia misceret, nulli parceret, sibi viveret. Qui tanquam in dotali matrimonio rempublicam testamento legatam sibi obtineret. Audient duo Decii servire eos cives, qui ut hostibus imperarent, victoriæ se devoverunt. Audiet C. Marius impudico domino parēre nos, qui ne militem quidem habere voluit nisi pudicum. Audiet Brutus eum populum, quem ipse primò, pòst progenies ejus à regibus liberavit, pro turpi stupro datum in servitutem. Quæ quidem si nullo alio, me tamen internuntio ad illos celeriter deferentur. Nam si vivus ista subterfugere non potero, unà cum istis vitam simul fugere decrevi.

VARIÆ LECTIONES, è primariis quatuor editionibus Victorii, Manutii, Lambini, Gruteri, collectæ: præter illas, quæ in hac editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior : lineam, posterior.

4. 13. *Fuit*] M. L. G. omittunt.
18. *Nunc*] M. nam
5. 1. *honoribus*] V. M. honoribus mandandum, L. honoris mandatum.
4. *si quid*] V. M. L. si quid etiam aut
12. *Ita*] V. M. L. itaque
6. 13. *debet*] L. debeat
16. *belli*] M. belli frustra
17. *vobis*] V. M. vobis & ab imperatoribus Reip. conf. L. vobis & ab imperatoribus vestris conf.
ult. *uno*] V. M. L. una
7. 22. *à binis*] V. M. L. ab unis
23. *districti*] V. M. L. distracti
8. 10. *De vestri*] V. M. L. sed pro vestri
24. *illud*] L. id
9. 6. *quod*] V. M. L. quod & vos
19. *commemoratur*] L. commoretur
24. *cùm de*] L. cùm vestra maxima vectigalia agantur
10. 13. *nobis*] V. M. L. vobis
16. *salinis*] L. sylvis
11. *collocatas*] V. collatas
21. *id*] V. M. id quod certè, L. id certè
13. *amiserunt*] G. amiserant
29. *impertiri*] G. impertire
12. 1. *fuisse*] V. M. L. esse deletas
3. *maxima*] G. magna
4. *quam*] M. L. *delent.*
Lucullus] M. L. Luculli
5. *liberavit*] M. L. liberatam
10. *esset*] L. erat
11. *ornata*] L. ornatas atque refertas
17. *Quirites*] V. M. L. reputo
19. *hoc*] V. M. L. omittunt.
13. 18. *processio*] V. M. L. processus
29. *vestrum*] L. nostrum
14. 8. *confectis*] G. confecti
15. 12. *erudita*] V. M. L. traducta
16. *bellum*] V. M. L. omittunt
ult. *negotio*] V. M. L. negotiis
16. 5. *subsidio*] V. M. consilio
22. *navigaret*] V. M. navigaretur
17. 9. *Brundusio*] L. à Brundusio
10. *Qui*] V. M. L. quid ad nos cùm ab
13. *Cnidum*] V. M. L. Quid
16. *potestatem*] V. potestate
25. *tantámne*] V. M. tantáne
18. 1. *hostium*] L. prædonum
18. *hujus*] L. hominis
27. *atque*] L. delet
19. 4. *qualia*] L. quanta
18. *nostri*] L. vestri
21. 7. *eâ*] V. M. L. ea in re
18. *repletis*] L. completis
28. *Jam*] V. M. L. jam verò
22. 3. *perfecturus*] V. M. profecturus
9. *támque*] V. tam
10. *noster*] L. vester
13. *iste*] V. M. L. ipse
17. *judicari*] M. L. judicare
jam] V. omittit
23. *homini*] L. hominem
23. 19. *vobis*] V. M. L. omittunt.
ult. *amantissimus*] V. M. omittunt.
24. 20. *item*] V. M. L. idem
27. *transmarinam*] V. M. maritimam
25. 3. *remansit*] L. permansit
26. 24. *quid*] V. M. L. quid de eo
27. 12. *Atenim*] L. Atenim, inquit
16. *dicam*] L. dico
26. *enim*] V. M. L. omittunt.
29. 16. *Syria*] V. L. Lycia
interiorum] V. M. L. exterarum.
22. *per*] V. M. L. hoc anno
23. *nostris*] L. vestris
30. 2. *cum*] M. L. omittunt.
12. *qui ab ornamentis fanorum, atque oppidorum*] V. M. L. omittunt.
19. *Pop. Rom.*] G. Prætores

30. 20. *nos*] V. eos
31. 3. *beneficiis*] L. beneficiis usus
7. *ut*] V. M. L. num
14. *perseverantiaque*] V. M. L. constantiæque
29. *honorem*] M. L. honores
34. 26. *agitatam*] L. agitatam esse in
27. *evellam*] L. evellere
35. 21. *peroraro*] V. peroratum fuerit
37. 6. *est*] L. erit
38. 5. *existimatione*] V. æstimatione
13. *convincta*] V. M. convicta, L. conjuncta
14. *nominis*] L. in omni
17. *est*] G. delet.
24. *in illa*] G. neque in illa
39. 20. *auspicibus*] V. auspiciis.
40. 27. *profectum*] V. M. L. perfectum
31. *illa*] L. hæc
41. 2. *instituis*] M. L. instruit
31. *frater*] V. L. frater ejus
42. 1. *adolescentem*] L. adolescentulum
8. *tantùm*] L. tum
43. ult. *domum*] V. M. dexteram
44. 14. *renuntiavit*] L. nunciavit
21. *Ita*] V. M. L. itaque
45. 19. *vocémque*] L. vocésque
28. *serò*] L. serò, &
46. 7. *Quanto*] V. M. L. quanto est
13. *ejus*] G. delet.
47. 13. *tum*] M. cùm recens fuit
14. *Avilius*] V. M. L. Ajulius
48. 27. *cum*] V. L. tum
29 *Ac*] M. at
49. 16. *literis*] M. literis
20. *debebitis*] V. M. L. debetis.
51. 10. *studio*] L. studiosè
24. *multis*] L. multa
29. *dicet*] V. M. dicit.
53. 19. *an*] L. quæ
54. 8. *Quintius*] L. Quinctilius
56. 10. *accusationi*] V. L. accusatori
57. 3. *illa*] V. M. L. illi
3. *sua*] M. sua per se judicia, L. sua ipsi judicia
58. 20. *quid*] V. quod
22. *eos*] L. eosdem
59. 26. *perfecerat*] L. profecerat
60. 20. *possit*] M. L. posset
24. *sestertiûm*] M. sestertia
61. 9. *suam*] V. M. L. suam, hæc secum cogitans
15. *consilium*] L. consilii
62. 7. *planus*] V. Plancus
18. *occulta*] L. occultata
63. 13. *Ut*] V. M. L. ut enim
65. 13. *recentem*] L. recentem tum
66. 31. *quærebat*] L. querebatur
67. 6. *patimini*] V. M. patiamini
8. *consistant*] L. consistunt
12. *etiam*] L. tali etiam
71. 2. *quo*] L. quòd
10. *pudens*] V. G. prudens
72. 1. *adhibitus*] V. habitus
21. *damnatum*] V. condemnatum
73. 13. *honestissimis*] L. honestis
31. *reperitur*] L. reperiatur
ult. *est*] L. sit
74. 15. *paucos*] V. M. post paucos
75. 11. *constarent*] L. constaret
ult. *dicis*] L. diceret
76. 2. *respondit*] L. responderet
23. *judicum*] L. judiciorum
78. 22. *Æque*] L. nego
25. *niti*] L. nitebatur
79. 28. *animadversio*] V. G. animadversionem atque auctoritatem censoriam
29. *ante*] L. priùs
29. *dicere*] G. omittit.
80. 11. *fidem*] L. cùm fidem
81. 15. *accepisse*] L. cepisse
23. *moveri*] V. M. L. movere
29. *discrepare*] L. discrepari
33. *agatis*] L. agatis: videte
82. 10. *amplexator*] M. amplexato
83. 31. *animadvertas*] L. non animadvertes
31. *carpas*] V. L. carpes
31. *velis*] L. voles
32. *sortiare*] V. L. sortiere
84. 4. *tu*] G. omittit.
6. *oportere*] L. G. convenire
9. *hoc*] G. delet
85. 10. *reliquit*] L. relinquit
14. *Quare, si*] M. omittit *si*.
86. 12. *censorum*] V. M. censorium
33. *tum*] V. M. cùm
ult. *decreverit*] L. decreverat
87. 1. *vel*] V. M. L. omittunt.
88. 22. *&*] L. & ex
31. *Tiburtem*] V. Tiburtinum
89. 14. *impetrare*] L. impetrari
90. 24. *contineatur*] V. M. teneatur
ult. *hoc*] V. M. isto
91. 8. *legis*] L. lege
26. *quæstor*] V. quæstores, tribuni

92.

92. 2. *nolit*] L. noluit
19. *accusavit*] L. recusavit, quin quò
24. *tantum*] L. tamen

93. 10. *questus in veteres judices*] L. delet
22. *est*] L. fit
22. *rem*] L. res

95. 15. *confidimus*] V. M. L. confidimus omnes
21. *omnium*] L. hominum

96. 5. *judicis*] M. judicis meminisse se hominem.
14. *non*] L. reputare non se
17. *cupiditatésque*] L. cupiditatemque omnem
29. *sibi*] V. non fugienda
ult. *potuerunt*] L. potuerint

97. 2. *dixistis*] V. dixisti
17. *debere*] L. debere se
ult. *de moribus*] L. & mores

98. 14. *At*] V. M. haud.
17. *pudentissimo*] M. prudentissimo
23. *Hæc*] V. L. hoc
36. *defendat*] L. defendet

99. 12. *afferret*] L. offerret
33. *audire*] V. M. adire
33. *respicere*] L. aspicere

100. 13. *etiam*] V. M. L. etiam contra
24. *comestum*] V. M. L. comesum
24. *epotum*] L. potum

101. 3. *posset*] L. possit

102. 2. *aversari*] V. M. adversarii
25. *detraheret*] L. attraheret
27. *possit*] L. posset

105. 3. *ullum*] V. nullum
11. *auctorem*] G. auctoritatem
22. *servare*] L. reservare

106. 12. *de illo*] L. illud scelus
21. *instrueret*] L. instrueret filio
26. *Itaque*] L. itaque quod
27. *affinitatum*] L. affinium

108. 8. *dicitur*] V. M. L. dicetur

109. 9. *hujus*] L. hoc
10. *vellem*] V. M. vellem. Præsentem possent

110. 2. *patimini*] V. M. patiamini

114 5. *Sanè*] G. omittit.
8. *populi R.*] V. populo R.
22. *quoad*] L. quò affectarit

115. 9. *verò*] V. M. L. omittunt.

118. 15. *recipiatur*] L. reficiatur
ult. *&*] L. etenim

119. 13. *Quot*] V. M. quò
24. *colonis*] V. L. coloniis

121. 2. *cogitarint*] L. cogitarunt
32. *P. C.*] V. M. Populi R. G. populo R.

123. 11. *volunt*] V. M. L. volent.

126. 18. *vindicem*] V. M. L. indicem
19. *indicem*] V. L. vindicem
29. *impertiunt*] V. M. impartiunt

127. 21. *præponerer*] V. M. G. præponeret
22. *essem*] L. sim

129. 11. *quod*] L. quid
26. *tandem*] L. delet.

130. 12. *ratione*] L. asseveratione
24. *Atque*] M. atqui

134. 18. *aliquod*] G. omittit.

135. 14. *crearitis*] V. M. L. crearetis

136. 10. *censoribus*] L. consulibus.

137. 3. *finitis*] L. tenetis

138. 20. *lege*] L. legi curiatæ

140. 13. *regum*] V. M. G. regis

141. 13. *illi*] V. ulli

143. 2. *factum*] V. G. jactum
14. *enim*] V. M. L. omittunt.
26. *quoniam*] L. quod

144. 15. *nobis*] V. M. G. nostris

145. 12. *decreto*] L. directò
12. *petierunt*] L. petierunt, quietis nobis? an qui

146. 9. *&*] M. L. an
20. *recipi*] L. refici
21. *vobis*] V. M. L. nobis
25. *ipsi*] V. ipsam

147. 3. *est*] V. M. omittunt
10. *quas*] L. quàm
11. *arbitrentur*] V. M. arbitrantur

148. 5. *idem*] L. eidem
17. *imperatoris*] M. imperatoriis

149. 13. *quos tuo*] L. quos tu tuo

151. 10. *sæpe*] L. sanè
13. *se moveri*] L. sed se, V. M. sed moveri
14. *amicissimis*] L. antiquissimis

152. 9. *Jubæ*] L. Juba
19. *nullum*] L. solorum

153. 18. *autem*] L. enim cùm
19. *putet*] L. putet, tum
20. *perficiat*] L. perficiet
25. *sit*] L. est

154. 16. *Philippi*] L. Phili

155. 2. *vobis*] L. nobis
14. *emere*] L. coemere
18. *Italiam*] L. Apuliam
21. *Quid*] V. M. L. quidnam agri?

156. 8. *Inibitur*] V. iniretur, L. invenietur

156. 21. *diem*] L. dies noctésque
157. 1. *jam*] L. jam, atque
1. *gravi*] L. gravibus
3. *non*] L. delet.
3. *vestra*] L. vestra non
158. 11. *possimus*] M. possumus
23. *atque*] L. atque in
24. *quot*] V. M. L. quo
159. 20. *quingenos*] V. M. quingentos
160. 20. *in jugera*] L. in singulos jugera
10. *Arniensem*] V. M. Narniensem
161. 6. *juvabunt*] L. juvant
20. *quem*] V. M. quem pariter qui iter, L. per quem iter qui
28. *captas*] L. partas
162. 2. *Lentulus*] L. Lentulus is
senatus] L. senatus fuit
9. *populus*] V. M. L. populum R.
11. *Atqui idem*] V. M. at quidem
15. *Aquilius*] V. M. Attilius
17. *facultatibus*] L. difficultatibus
163. 7. *pertineat*] L. perveniat
12. *ac*] L. à stellati
21. *vexillum*] M. exilium
22. *Capuam*] V. G. Capua
25. *vestri*] L. nostri
164. 14. *comportandis*] V. M. comparandis
27. *videmus*] L. G. vidimus
165. 5. *Q. Fulvium, Q. Fabium*] L. Cn. Fulvium, Cn. Sulpicium
8. *nihil*] M. L. delent.
167. 3. *vegrandi*] V. M. ut grandi
168. 6. *quâ*] G. quæ
16. *optimis*] L. opimis
17. *non*] M. omittit.
19. *contendent*] V. contemnent
21. *Nuceria*] L. Nuceria non
26. *continet*] V. continetur
169. 7. *auctoribus*] V. M. actoribus
24. *extitit*] V. est, L. evasit
26. *nihil*] V. M. nihil elata manu, L. nihil vi illata, & manu
170. 7. *sperasse*] L. sperare
16. *quanquam*] L. quam
171. 3. *timuissem*] V. timuissem, tamen
12. *facessimus*] V. M. fecissemus
15. *magistratus*] L. magistratum
16. *familiares*] V. L. familiaris
17. *si*] V. M. etsi
18. *sub*] L. si
21. *&*] L. ex
ult. *animis*] L. animi
172. 1. *tribunis*] M. tribunus
172. 1. *quid*] L. ne quid
5. *populo*] V. populi R. L. Reip.
173. 29. *hunc*] V. nunc
174. 1. *reip.*] L. populo R.
professus] V. confessus
175. 2. *Ut quæ*] L. quo quæ
9. *at*] V. M. sed
18. *Crabra*] V. crebra
20. *cogit*] V. M. cogat
176. 3. *Hæc*] V. M. L. hoc
16. *venire*] V. veniri
22. *generi*] V. M. L. genere
27. *defendere*] L. defendere me criminatur
177. 1. *oculis*] V. M. L. oculos continuando
180. 14. *adhortata*] L. hortata
181. 6. *judicare*] M. judicari
182. 8. *verùm*] L. delet.
25. *cùm*] L. omittit.
183. 8. *præscriptum*] M. G. perscriptum
20. *quod*] L. hoc, quod
184. 23. *tua*] L. tua sunt, hæc te clementem hominem
186. 4. *liberabit*] V. M. liberavit
187. 18. *omnes prætores*] V. M. omittunt.
188. 22. *Domitii*] V. G. Domitius
189. 17. *comparere*] V. M. comparare
191. 4. *labem*] G. legem
195. 6. *concursus*] V. M. L. consensus
14. *hæc*] V. M. hoc
196. 4. *verò*] V. M. L. omittunt.
197. 2. *patre*] V. M. L. patre natus, avis, majoribus
5. *postea*] L. postea L Saturnini tribuni plebis, & C. Servilii prætoris populi Rom. mortem eorum dignitas remorata est.
6. *At nos*] L. at verò nos
8. *hujusmodi*] L. ejusdemmodi
verumtamen] L. verùm
9. *tanquam in*] V. M. L. tanquam gladium in
198. ult. *etiam*] L. jam
199. 3. *VI.*] V. M. L. VIII.
12. *tu*] V. M. L. omittunt.
200. 8. *de meo*] V. de nostro omnium
12. *illa*] V. M. L. ea
201. 10. *etiam*] V. omittit.
17. *summa*] L. summæ rei periclitanda. Quamdiu
202. 10. *atque*] L. & quod
11. *nondum*] V. M. L. non

203. 2. *qui non*] V. M. qui te non
4. *infamiæ*] L. in famâ
7. *aut*] V. omittit.
15. *tuorum*] G. omittit.
17. *reip.*] L. remp.
204. 4. *populi R.*] V. M. G. Reip.
5. *multa*] M. G. multo
6. *conatus es*] V. M. L. voluisti
13. *ac*] L. aut
23. *quòd omnes*] V. M. quid, quòd omnes
205. 1. *offensum*] V. infensum
13. *jam tot annos*] G. aliquot jam annis
16. *ac*] V. M. L. &
22. *verus*] L. verus est
206. 1. *ut domi*] V. domi... asservari
15. *sibi*] L. omittit.
16. *te*] G. omittit.
17. *&*] V. sed
207. 8. *donarent*] L. darent,
9. *perterritus*] V. omittit.
22. *est*] M. non est
ista] V. M. ista tua
27. *ego*] L. eò te invitem, quò
208. 18. *in*] L. omittit *in*.
22. *insilientem*] V. M. L. ad insidiandum
209. 2. *repuli*] L. depuli
16. *Nonne*] L. non
210. 4. *num*] V. M. L. non
9. *ego*] M. ergo
212. 6. *& regiè*] V. non egregiè
213. 5. *primò*] V. priùs
7. *relevatus*] L. levatus
12. *obsidere*] M. L. obsistere
13. *inflammandam*] V. M. L. incendendam
20. *summa*] L. summæ
27. *omnes*] V. homines
214. 4. *ferrum*] V. ferro flammâque
6. *verbis*] V. M. urbe
215. 2. *in*] L. eam in
21. *itque*] V. omittit *que*.
216. 5. *invidiæ*] L. invidia mea
15. *calumnia*] L. delet.
217. 1. *popina*] V. M. L. popinam
2. *alieno*] L. ære obstrictos
3. *præ*] V. M. ex, G. &
7. *ex*] V. M. ex rusticis mendiculis, & decoctoribus
218. 5. *hesterno*] V. hesterna
14. *via*] V. omittit.
219. 1. *nec*] V. ne
219. 9. *frigore*] L. frigori & fami
10. *ab istis*] V. M. ab iis istis suis sociis, L. à suis
11. *consumeret*] V. M. G. consumerentur
16. *cædes*] L. cædem
17. *obligurierunt*] L. abligurierunt
24. *ebriosos*] L. ebrios
26. *conferti*] V. M. G. confecti
220. 2. *facere*] V. M. inferre
10. *ea*] V. omittit
15. *quievit*] V. M. quid quod
17. *vocavi*] L. convocavi
22. *nudam*] V. nudatam
24. *an*] L. omittit.
27. *proximam*] V. M. G. in proxima
28. *edocui*] V. M. docui
221. 13. *miserum*] V. M. timidum
29. *ante*] L. antea
222. 3. *volent*] V. M. L. voluerint
7. *Unum*] V. M. primum genus est
11. *dubites*] V. M. L. dubites aliquid de
acquirere] V. M. ac fidem acquirere
ult. *expectant*] V. expetunt
223. 15. *affectum*] V. M. L. confectum
17. *succedit*] V. M. L. successit
21. *lecticis*] L. lectis
225. 21. *suppeditamus*] V. L. suppeditamus
226. 9. *dixi*] L. omittit.
15. *nostra*] V. M. L. in vestra
21. *qui*] V. omittit.
28. *portæ*] L. portis
227. 9. *jam*] L. omittit.
14. *extero*] L. externo
229. 2. *debebit is*] V. M. debet dies is
3. *totius*] V. toti urbi
4. *mœnibus*] V. M. omnibus
5. *destrictos*] V. M. districtos
6. *rejecimus*] L. dejecimus
12. *socios*] V. M. L. socios &
18. *exierit*] V. M. egressus est
19. *restitissent*] M. L. remansissent
230. 7. *manifestò*] V. M. L. manifestè
15. *bipartiri*] V. bipartito
17. *eduxerunt*] L. eduxerant
ex] M. de
19. *in reip.*] L. in rep.
28. *improbissimum*] M. L. improbissimorum
29. *nihildum*] L. nihildum tale
arcessitur] L. arcessitus est
ult. *venis*] V. omittit.

231. 1. *quòd*] M. L. quòd in
5. *referrem*] V. M. referri
18. *recepisset*] V. M. L. recreasset
232. 7. *quòd*] V. M. L. quòd cum Lentulo & cæteris
8. *videri*] V. M. L. videretur
14. *aliquid*] V. aliquid tamen de
15. *ipsum*] M. L. illum itidem
19. *signum*] V. L. manum suam
233. 4. *fatis*] L. libris
15. *cognosces*] L. scies
27. *reip.*] L. rep.
234. 1. *consecutus*] L secutus
7. *meo*] V. M. L. meo C. Antonio
12. *traderentur*] L. darentur
16. *coloniis*] V. colonis, quos
17. *Magium*] V. M. G. Manlium
29. *cæteris*] L. cæteris supplicationibus
235. 15. *nec*] V. non
20. *cæteras*] L. certas
29. *exitium*] L. exitii
237. 15. *præceps*] L. præceps furore
18. *cædes*] L. cædem
19. *per cives*] V. M. G. à perditis civibus
238. 6. *sic*] V. M. L. omittunt.
14. *nonne*] L. non
22. *Togati*] V. omittit.
26. *ejecit ex urbe*] V. M. L. omittunt.
239. 19. *civium*] M. omittit.
241. 10. *noctе*] M. L. nocte fecistis
245. 3. *sed*] L. verùm
8. *commune*] L. commune omnium hominum
15. *misera*] L. miserrima
246. 12. *&*] V. M. ut
una] V. M. L. una Reip. peste
18. *Memmium*] L. Memmium unum
247. 1. *Reip.*] V. M. L. populi R.
11. *Postremò*] L. postremò quòd
249. 5. *hominem*] V. homines
16. *hoc*] V. M. L. hoc monitore & auctore
19. *vincat*] V. M. vindicat
21. *intersit*] M. interest
lenitatem] V. M. L. levitatem
250. 5. *reip.*] V. in Rep.
8. *etiam*] G. omittit.
9. *populi R.*] V. M. L. Reip.
10. *cogitarit*] V cogitarit, etiam
14. *pernicie*] M. L. perniciem
18. *Sive*] M. L. sive illam
250. 28. *sepulta*] V. M. L. sepultam patriam
251. 9. *inhumanissimus*] V. M. inhumanus
13. *nostrûm*] V. omittit.
19. *verò*] V. omittit.
23. *legatum*] V. ligatum
patre] V. prætore
carcere] V. carcerem
24. *necatum*] V. M. necandum
28. *etiam grave*] M. L. & grave
252. 2. *nefando*] V. M. L. nefario
5. *videamur*] V. M. videamini
24. *summam*] V. M. L. summa
253. 16. *civium*] V. M. L. civium perditorum
18. *salutem*] V. M. salutis voluntatem
21. *sperantem*] G. sperare
26. *velint*] V. M. L. velit
254. 23. *civibus*] V. M. L. vobis
255. 16. *uno*] V. M. L. in uno
25. *etiam*] V. omittit.
256. 3. *conspicitis*] V. prospicitis, L. perspicitis
257. 1. *deprecatus*] M. L. precatus
258. 18. *quo*] L. quod
259. 4. *uno*] V. M. G. una
16. *affert*] L. fert.
260. 21. *ferre*] L. se ferre
34. *petas*] L. petis
261. 18. *industrius*] V. M. industrius, quam nec
262. 2. *esset*] V. M. L. esses
15. *an*] V. aut
263. 7. *convicio*] L. convivio
12. *tempestivi*] V. M. intempestivi
264. 6. *plebs*] L. plebes
265. 20. *primum*] L. primus
267. 5. *Murenæ*] V. M. G. omittunt.
11. *&*] V. ut
269. 20. *studio*] V. jure
270. 7. *Fundus*] L. fundum
9. *Quiritium*] V. M. omittunt.
10. *manu*] L. manum
ult. *nullo usu*] V. nullo usui, G. in illo: suis
271. 1. *inite*] L. ire
1. *inire*] L. ire
272. 10. *minores*] V. M. L. minus
13. *aliquando*] G. aliquandiu
273. 6. *antecellet*] L. antecellit
9. *aulædos*] V. M. auletas
11. *posuerunt*] L. potuerint

273. ult. *diſpoſuis*] L. appoſitis
274. 4. *tollitur*] G. pellitur
9. *manu*] L. G. manum
12. *res*] L. ars
26. *parta*] L. partita
29. *ego mihi*] L. egomet
276. 26. *arbitraretur*] L. arbitraremur
277. 10. *exiſtimamus*] L. exiſtimaris
13. *opera*] L. opibus
22. *ſic*] L. ſic hæc comitiorum tempeſtas popularis
23. *ita*] L. ita ejus obſcura cauſa eſt
278. 4. *comes*] L. comitiis
279. 3. *de*] L. multitudinem indoctam
280. 23. *tibi*] V. M. omittunt.
281. 9. *perſalutatio*] V. M. L. ſalutatio
14. *Scis*] L. neſcis
17. *teſtatam*] L. totam
282. 6. *te*] M. omittit.
15. *ſunt*] V. M. omittunt.
284. 27. *induit*] M. innuit
286. 20. *dum*] L. quoniam
287. 10. *inimico*] V. M. inimicus eſſe
deberet] L. deberent
24. *poſſet*] L. poſſit
288. 28. *leviter*] M. leniter
289. 28. *quippiam*] V. quippe jam , L. quippe
291. 3. *oporteret*] G. oportet
conſiſt.] L. non conſiſteremus
6. *ſis*] L. ſis. Sed tamen eſt, etiam in diſſolvenda ſeveritate laus
8. *Verò*] V. M. L. enimverò
ſententiam] V. M. omittunt.
ſententia] G. omittit.
11. *divinum*] G. omittit.
292. 7. *punierim*] L. pœnierim
10. *corrupti*] L. conducti
12. *tributim*] V. M. tributus
293. 19. *proferendi*] L. referendi
294. 17. *nedum*] G. nondum
295. 3. *conductos*] L. conductos : conductos doce
11. *gladiatorium*] L. gladiatoribus
14. *munia*] V. munimina
297. 6. *eo*] L. quo
8. *Sin*] L. ſin etiamſi
9. *petis*] L. appellas
22. *noſtrûm*] V. M. L. veſtrûm
23. *obteſtor*] L. teſtor
298. 16. *arbitrari*] L. arbitrari non
300. 21. *ſint*] L. ſint, parati ſunt
22. *Catilinæ*] L. Catilina
302. 24. *accedat*] V. accedet
28. *ipſius*] M. ipſum
29. *tota*] V. M. omittunt.
318. 8. *honoris*] L. honorum
319. 11. *inſtituta*] L. inſtituto
320. 3. *bonis*] L. nobis
4. *tradidit*] V. M. tradit
12. *repulit*] L. expulit
Repetitur] V. M. rapitur
13. *excepit*] V. M. cepit
17. *tum*] V. M. L. tamen
25. *Ea*] L. at
26. *inimicis*] L. inimicis eadem prætura
321. 7. *civitate*] L. civitate maledictum omne , in ſuſpicioſiſſimo negotio omnem ſuſpicionem, non
13. *Vicanus*] L. Nicenus
23. *quò*] L. quòd
28. *impudentes*] M. imprudentes
323. 2. *poſita*] V. M. G. propoſita
3. *poſſet*] L. poteſt
19. *eſt*] L ſit
23. *diſtributis partibus*] V. omittit.
29. *qui*] V. M. L. quòd
325. 28. *ſpem*] V. M. ſpeciem
326. 5. *Pompeii*] L. Pompeii ad Hypſæum , & Hypſæi ad Pompeium
327. 5. *voluit*] V. M. noluit
27. *imitatione*] V. L. G. conditione
328. 11. *imperio*] L. imperiis
13. *id quod*] L. in qua
14. *in*] L. omittit.
gloria] L. gloriam
ult. *deceſſeris*] L. diſceſſerit
329. 30. *rogabamus*] L. erogabamus
poſtremo] V. poſtero
330. 27. *iſta*] V. M. noſtra illa
331. 1. *Æno*] V. M. Hemo
7. *provincias*] L pecuniam
8. *ſecutus eſt*] L ſecuti ſunt
9. *genus*] L. onus
28. *Prodeant*] L. prodeant cæteri
332. 4. *data*] V. M. datum
7. *drachmarum*] V. M. L. drachmas CCVI. dediſſe
19. *legerit*] G. jecerit
333. 4. *quæ*] V. L. quæ eſt
14. *vidimus*] V. M. G. videmus
334. 8. *cujuſque modi*] L. cujuſcunque modi
12. *Atque*] L, atqui

334. 20. *quòd*] L. cùm
22. *ex aliquâ parte*] L. aliquâ
25. *dimisso*] L. emisso
posset] V. posit
335. 2. *sed*] L. sed quoniam de
Mithridatico] L. addit, *crimine*
11. *profiteatur*] V. profitebatur
12. *convictus*] L. victus
22. *&*] L. & conficiendarum litterarum diligentissima in
27. *commoveri*] V. M. moveri
336. 1. *aliam*] V. M. aliquam
20. *uni*] L. una
21. *frumento*] V. L. in frumento
337. 4. *Ei*] V. M. his
14. *quidem*] L. tamen
338. 1. *vexavit*] V. vexat
2. *in*] G. omittit.
20. *usquam*] V. L. unquam
24. *judicatum*] L. judicatus
ult. *abiret*] L. abiit, &
339. 5. *quoniam*] L. quia
7. *Apollonidem*] L. Apolloniam
11. *nondum*] V. M. omittunt.
17. *conservabo*] L. servabo
340. 9. *auctorem*] M. L. actorem
13. *faciem*] L. speciem
14. *esse*] L. omittit *esse*.
23. *exsiluerunt*] V. M. siluerunt
24. *ipsius*] L. istius
25. *eò*] L. adeò orba fuit optimatum
341. 4. *usum suum*] V. usus suos
5. *inquit*] L. inquit, hoc
12. *Flacci*] L. Flacci collocata
13. *est*] V. M. L. omittunt.
27. *an id*] L. annon idem
342. 10. *patiamini*] L. patimini
18. *ab se*] V. M. eis
30. *Deum*] V. demum, L. dominum
ult. *Evium*] V. M. Bacchum, L. Evium, Bromium, Nysium, Bacchum
343. 14. *tum*] V. M. L. tum his
15. *componant*] V. M opponant
18. *possessione*] V. M. positione
22. *est*] L. omittit.
28. *multi*] V. omittit.
344. 15. *illa*] V. M. L. illam augeret gentem
ut] G. omittit.
22. *hoc*] V. M. L. hoc vetus

344. 24. *Care*] V. M. Caria
345. 16. *quod*] V. qui
20. *ergo*] L. igitur
23. *manifestò*] V. M. manifestè
comprehensum] L. deprehensum
346. 12. *in*] V. M. omittunt.
16. *Pergami*] V. Pergæ
18. *turba*] L. turbæ
odio est] V. M. odiosi, L. Romanus odio est
19. *Apollonidenses*] L. Apollonienses
28. *si*] V. M. L. si jam te
ult. *dictum*] V. edictum
347. 5. *Hujus*] G. cujus
21. *mulierculis*] L. mulieribus
22. *rebus*] L. omittit.
23. *legibus*] L. moribus
348. 6. *Smyrnæ*] L. Smyrnæa
8. *quod*] V. M. quæ
22. *proscriptiones*] V. M. G. perscriptiones
349. 3. *ne*] V. M. nec
9. *prætor*] V. M. per
12. *fuerunt*] V. M. faverunt
16. *hoc*] L. hoc decernere
19. *mulieri*] V. M. mulieres, L. mulieribus
21. *occasione*] L. potestate
350. 10. *Apollonide*] M. L. Apolloniæ
19. *aliena*] L. aliena mancipia
351. 3. *fuisses*] V. M. favisses
13. *facilè*] L. facetè
14. *& populi*] L. & ut populi sermonem exciperes
22. *quam*] L. quas partes
352. 1. *num*] M. L. non
5. *intestato*] V. M. L. intestata
9. *In*] V. in manu
10. *quæro*] V. M. quæro utrùm
353. 4. *reliquerit*] L. creverit
20. *prætermittendis*] V. M. omittendis
27. *exercet*] V. M. exercuit
354. 4. *pudens*] V. prudens
31. *quacum*] V. M. L. quam confecerat
355. 1. *venierunt*] V. M. venierant
17. *oratu*] V. M. rogatu
18. *pudentissimum*] V. prudentissimum
28. *& expostulo*] V. M. postremò, G. postulo
356. 16. *nos*] V. M. vos
20. *ita*] V. M. ita Diis
28. *Etenim*] L. etenim si

356. 29. *jam*] M. G. eam
358. 13. *tum*] V. M. L. tu
24. *enim*] L. delet.
359. 13. *cùm*] V. M. delent.
videant] V. M. vident
28. *sentiatis*] V. M. L. sentiatis. Præclara illi hæc oratio quidem, si huic, huic
361. 7. *Autronii*] V. M. L. Antronii
ult. *redomiti*] V. M. L. edomiti
362. 12. *speravit*] G. omittit.
17. *hoc*] V. G. omittunt.
21. *hæ res*] V. M. hæc res.... debet
363. 22. *Lentulum*] G. omittit.
24. *deserendos*] V. M. L. non defendendos
27. *parricidio*] V. M. L. omittunt.
28. *nónne*] L. non
365. 19. *tamen*] V. tum
366. 3. *summis*] L. summæ
8. *audisse*] L. audisse se
367. 29. *pro hujus*] V. M. L. hæc omittunt usque ad *neque*
33. *nulla suspicio*] V. M. L. omittunt.
368. 25. *An*] V. M. L. quem
32. *Curio*] V. M. L. Curioni
369. 32. *sibi*] L. sibi alii
35. *si officia*] M. omittit.
370. 7. *abest*] L. abest ab eo
15. *redundaris*] V. M. L. redundabit
16. *verser*] V. M. L. omittunt.
371. 10. *leniter*] V. M. G. leviter
13. *probabatis*] G. probatis
17. *cùm is*] L. tamen
18. *non*] V. M. L. nec
21. *admiror*] V. M. L. miror
372. 1. *ego*] V. M. L. ego non
373. 16. *nusquam*] V. M. L. nunquam
374. 10. *judiciis*] L. indiciis
19. *nescire*] L. nescire se
21. *quam*] L. atque
ult. *indicii*] M. judicii
376. 15. *constitutas*] V. M. L. omittunt.
25. *tute*] V. M. L. vitæ
26. *tenuissima*] L. ne tenuissima quidem
27. *præverterim*] L. perverterim
377. 11. *unquam*] V. M. L. omittunt.
12. *coguavit*] L. cognovit
14. *Ac*] L. nec
16. *istud*] V. M. L. omittunt.

377. 32. *eo*] V. M. L. hoc
33. *exuviis*] V. M. ærumnis
378. 9. *tu*] L. ut
21. *dicit*] M omittit.
379. 2. *Tum*] L cum
4. *tunc*] L. tum
12. *instituerentur*] L. instruerentur
14. *inferebat*] V M. L. referebat
ult *Arrepta*] L. at empta
380. 12. *prospicienda*] L perspicienda
13. *Bubbum*] V. M. L bellum
21. *mágna*] L. magnæ pecuniæ
30. *mandare*] L amandare
381. 2. *in*] L. in Hispaniam turbatum isset
24. *amplexi*] L. complexi
382. 17. *ambulatione*] V. M. L. ambitione
22. *dijunxerit*] V. M. L. diviserit
383. 2. *hoc*] M. G. in hoc
3. *pudentissimum*] V. M. prudentissimum
16. *nihil*] L. atqui nihil
17. *ferebat*] L. auferebat
384. 9. *posita*] L. proposita
15. *fore*] L. se fore
professus] V perpessus
20. *nostrûm*] V. M. L. vestrûm
21. *omnis ille terror*] M. omittit.
386. 3. *animos*] V. M. L. *animis*, & omittunt *mentésque convertere*
19. *sperasse*] V. M. L. omittunt.
27. *hæc*] V. anteacta, M. consuetudo ac vita, L. consuetudo ac vita, anteacta
387. 2. *rebus*] L. in rebus
4. *Agedum*] L. agite dum
11. *quis misericordior inventus est*] V. M. L. omittunt.
388. 3. *cum*] M. dum
6. *vestris*] L. nostris
389. 4. *hæc*] V. M. L. hoc imperium
14. *deseret*] V. M. deseruerit, G. deserit
30. *Valeat*] L. valeat hæc
390. 8. *concediltis*] L. concedetis
10. *sunt*] L. sunt omnes
18. *primam*] V. primùm
391. 25. *in*] L. omittit.
392. 3. *ego*] V. M. eo
393. 12. *generis*] L. sceleris
13. *ne denique* usque ad *carior*] V. M. L. omittunt.

393.

393. 19. *campi*] V. M. L. omittunt.
30. *par erat*] V. M. pateat
394. 3. *hanc*] L. hujus
16. *esset*] L. esse putaretur
395. 5. *repub.*] G. rebus
396. 21. *ne*] V. M. nec
397. ult. *cunctæque*] L. cunctâque Græciâ
398. 1. *celebrabatur*] G. celebrabantur
16. *fuit*] G. omittit.
23. *atque*] V. M. aut
399. 1. *Silvani*] V. M. L. Sillani
8. *Grati*] V. M. L. Gracche
9. *tum*] V. M. L. eum
13. *homines*] V. M. L. homines: qui
14. *Heracliensem*] L. Heracliæ esse
23. *At*] L. an
400. 5. *nomen*] L. nomine
7. *in*] L. omittit.
14. *irrepserint*] V. M. irrepserunt
ult. *quæ*] L. per quæ tu
401. 6. *revincetur*] L. convincetur.
17. *commodum*] G. commodo
ult. *temporis*] G temporum
402. 2. *adeo*] V. idea, L. eo
8. *suasissem*] L. persuasissem
30. *confirmatio*] V. G. conformatio
403. 2. *moderatissimos*] V. M. L. modestissimos
404. 12. *Chii*] L. Chii ut
13. *ejus*] L. ei
405. 6. *servatam*] V. M. L. conservatam
13. *è marmore*] V. & marmoratis laudibus.
406. 19. *hujus*] G. cujus
407. 8. *de*] L. omittit *de*
Decimus] V. Decius
408. 10. *dimittendam*] L. dimetiendam
17. *reliquerint*] G reliquernnt
22. *est*] V. M. sunt
24. *pertinebit*] V. M. pertinebunt
28. *quantum*] V. quanto
quòd erratum] L. quod à
409. 8. *quique*] V. isque
411. 21. *secund*] L. secundus
21. *cursu*] L. cursus
412. 2. *incolumi*] G. incolumitates
10. *habet*] L. habeat
413. 3. *eam*] G jam
23. *Metellarum*] V. L. Metellorum
414. 6. *dissensu*] G. discessu
19. *eodem*] L. omittit.
414. 25. *magnam*] V. M. magna parte
415. 18. *autem*] L. autem altero consule, optimo viro, & mitissimo altero
22. *amandatus*] V. mandatus
28. *efflagitati*] L. flagitati
416. 16. *perspecta*] V. M. G. perfecta
27. *dedissent*] L. dedidissent
417. 4. *restituendam*] L. restituendum
23. *præsidio*] L. præditi
27. *quibus*] L. verbis quàm potuit
419. 28. *trajectus*] L. travectus
420. 5. *utar*] V. M. L. utar pietate
14. *inviderunt*] V. M. inviderent
17. *facinorum*] V. M. genera
26. *Etenim*] L. etenim cùm
421. 10. *Atque*] L. atqui officii persolvendi
15. *spirabo*] V. superero, M. superabo
cum] L. dum mortuo ulla
20. *referenda*] L. dicenda
ult. *judicavit*] M. indicavit
424. 7. *debeamus*] L. debemus
25. *hos*] V. M. L. octo
425. 6. *ipso anno*] G. ipso tamen anno
15. *despicere*] L. dispicere, G. respicere
21. *ut*] V. M. L. ut licet
426. 7. *impugnata*] V. M. L. oppugnata.
10. *non*] V. M. L. non solùm
12. *paulum*] V. M L. paululum
25. *clausulam*] G. omittit.
29. *egit*] M. egerit
ult. *est*] V. V. L. fuit
427. 4. *post Rom. cond.*] V. M. L. omittunt.
10. *unicus*] L. inimicus
13. *duo*] V. ii
27. *omnium*] V. M. L. omnes
428. 1. *Quo*] V. qui
12. *impurissimi*] G. impudicissimi
26. *gratissima*] V. M. gravissima
429. 8. *putares*] V. M. L. dubitares
9. *an*] V. M. aut
stipite.... si] L. omittit.
15. *litteris*] V. M. G. litteras
helluo] L. bellua
20. *adhortantur*] L. cohortantur
28. *pudentissimam*] V. M. L. prudentissimam
31. *Is*] V. M. L. is non
430. 22. *depulissem*] V. M. expellerent, L. depulissent

431.

431. 3. *occidisse*] V. M. L. concidisse
arbitria] G. arbitraria
13. *sublevati*] M. sublevastis
24. *metum*] L. metum à bonis, timorem ab hoc ordine, servitutem depulit à civitate
26. *spem audacibus*] V. M. omittunt.
432. 15. *Curtius*] L. Curius
17. *Messius*] V. M. L. Messinius
433. 7. *amicitias igne perspectas tuear*] V. M. G. omittunt.
ult. *ter*] V. M. à te Romule, L. semel omnino
434. 2. *agri*] V. M. L. agris, vicis
8. *ut*] V. M. L. ut omne is
12. *naturæ*] V. M. L. vera
435. 1. *extitit*] M. L. fuit is, G. dimittitur
4. *CCCCXVII.*] M. L. CCCCX. senatores
6. *quo*] V. quòd
ult. *res cùm*] L. ad res suas cùm
436. 4. *quo*] L. illo inquam
5. *comitia*] V. M. omittunt.
13. *non*] V. M. L. non solùm
26. *referrent*] V. G. ferrent
28. *intercessor*] V. M. L. intercessorum
consignavit] L. consignarit.. putarit... elaborarit
437. 2. *actio*] V. omittit.
7. *ab*] V. M. L. omittunt.
439. 7. *amplius*] V. M. L. omittunt
440. 16. *tamen*] M. L. omittunt.
21. *pro*] L. præ
443. 12. *tu*] L. tum
jam] V. M. etiam
populum] L. Pompeium
444. 6. *ad*] V. M. L. à te jampridem ad
445. 32. *vis*] G. res
446. 13. *potuit*] L. debuit
Sin] V. omittit.
14. *instimulator*] M. L. stimulator
18. *delatum*] V. M. delectum
20. *Non est satis*] V. M. inde saxis
21. *plebeio*] G. plebei
28. *timerent*] L. timerent fuisse
Hanc] V. M. hunc
447. 1. *etiam*] V. M. &
19. *num*] L. non
flagitabant] L. flagitabat
448. 2. *esse*] G. omittit.
448. 10. *mihi*] V. M. ac mihi
12. *re*] L. re meæ valetudinis ratio non
27. *populo*] G. populi R.
449. 5. *qui*] M. quin
6. *inflammarit*] L. inflammaret
ult. *quis*] L. is
450. 3. *vita*] V. M. vitæ
4. *verum*] V. M. juris
7. *tu*] V. tu in eo non
18. *idem in posterum*] L. omittit.
451. 1. *gentibus*] L. gentibus inserendum
9. *soceri*] L. generi
16. *decreta*] L. decretas
22. *tum*] V. M. L. tum in
26. *perferre*] V. M. perficere
452. 21. *patricida*] V. M. parricida
453. 5. *industrius*] L. illustrius
6. *senatui*] L. in senatu
13. *metueret*] L. metueret, sibi à me
23. *sim*] L. passus sim me à
26. *inflammare*] L. inflare
454. 2. *sit*] L. est
17. *perinde*] V. M. L. proinde
455. 1. *ad*] L. ad causam cognitionémque
3. *prætermittens*] L. prætermittam
5. *quàm*] L. quàm quod quis in
17. *non*] L. omittit.
neque] L. méque
456. 20. *vel eo, quo fuit*] V. M. L. omittunt.
soleat] V. M. L. solet
457. 1. *imberbem*] G. imberbum
3. *&*] V. M. ut
15. *Ita*] V. M. L. itaque
458. 15. *concionem*] V. M. concione
29. *Te*] L. tibi interroganti
fortasse] L. circiter
459. 14. *dicebant*] M. dicebat
17. *quàm*] L. tam
460. 16. *prodicta*] V. prædicta
17. *tum*] V. M. cum
18. *sunt*] V. M. sint
20. *excusatione*] L. recusatione
22. *in re*] L. jure constituta
461. 12. *ignis*] L. G. igni
17. *venia*] V. M. venia, dic
24. *faceret*] V. M. faceret: & alios esse
462. 5. *forum*] L. forum scortum populare
7. *Palatinam*] V. Palatinam linguam

461. 13. *focios*] V. M. L. focius
464. 6. *Byzantium*] L. Byzantii
9. *Roma*] V. M. Romæ
11. *re*] L. lege
14. *Byzantinis*] M. L. Byzantiis
15. *quasi*] L. enim
17. *aut*] L. an
24. *tum*] V. tuam
30. *audaces*] L. omittit.
465. 8. *manum*] L. manum, tibi
16. *pugnare*] V. M. L. propugnare
19. *me*] V. M. me quidem
21. *nostri*] V. M. illi, L. nostri illi
28. *etiamsi*] L. si jam
ignota] L. ignota, eam
31. *per se*] V. L. omittunt.
an ii] G. omittit, *an*.
466. 2. *jam*] L. etiam
5. *An*] L. at
7. *autem*] M. aut
24. *videretur*] V. M. videbatur
467. 13. *testis*] V. M. L. tignis
17. *excipere*] V. M. excidere, L. exscindere
19. *aliquod*] G. aliquando
videtur] V. M. videretur
ult. *modò*] G. delet.
468. 2. *everteretur*] L. evertebatur
19. *mihi*] L. mihi fore
29. *injecisse*] L. objecisse
25. *esse*] M. L. omittunt *esse*.
ult. *Cato*] L. Cato mihi
Quid] L. quod
469. 26. *Hoc*] V. hæc
27. *tum*] L. cùm
470. 1. *pulsum*] V. pulsum me
13. *illam*] L. illam legem
23. *quoniam*] V. quando
24. *illo*] L. omittit.
471. 4. *judicarant*] V. M. judicarent
16. *portentosa*] V. M. L. perniciosa
20. *quando*] L. cùm
472. 3. *restitutus*] G. delet.
5. *publicanorum*] G. publicorum
473. 17. *populare*] V. M. L. populare est
19. *Scilicet*] V. sed cùm
24. *filio*] L. filium
ult. *solo*] V. M. se
474. 1. *referre*] L. rescindere
475. 22. *igni*] V. M. ignis
24. *ferri*] L. G. fieri
26. *quibus*] V. L. G. quibusdam
476. 32. *Cæso*] V. M. L. censor
478. 4. *populari*] L. populi
15. *fuit*] L. defuit
479. 1. *quò*] L. quòd
4. *quàm*] V. M. G. omittunt.
15. *quòd*] M. L. qui
480. 26. *incitata*] G. incita
481. 3. *concidere*] V. M. condere, G. concedere
482. 8. *Remp.*] V. M. G. omittunt.
4. *ut*] L. semel consul, cùm togatus armatos vici: iterum privatus, cùm consulibus armatis cessi, cujus utriusque
20. *inimico*] L. inimici
27. *ædem*] V. M. G. omittunt.
31. *stultitia*] L. stultitiæ
ult. *eversa*] L. eversa est
483. 12. *vobis*] L. nobis
484. 1. *homines*] V. M. homines soluti, à cura liberati, ridere, L. homines cura soluti ac liberati ridere
4. *Hunccin?*] V. M. L. hunc, inquam, etiam vos
11. *cùm*] L. quam
25. *viderat*] V. videret
485. 11. *insaniæ*] L. infamiæ
20. *una*] L. universa illa
25. *unius*] G. vim
486. 12. *sacra*] V. M. L. sacræ religionis
18. *est*] L. delet.
487. 5. *terræ*] L. terrarum
8. *indicio*] G. judicio
488. 2. *istorum*] L. istorum sceleris
13. *Duo*] V. omittit *duo*.
16. *inspectantibus*] V. M. spectantibus
489. 14. *licitatoribus*] V. M. L. litigatoribus
21. *peristylum*] L. peristylium
25. *Statonem*] G. Scatonem
490. 21. *quanta*] L. quanta quanta est
491. 6. *perculsum*] V. percussum
18. *religione*] L. religione &
492. 15. *ejecerat*] V. rejecerat
18. *veterum*] L. perveterum
493. 8. *nullum*] L. nullam habet religionem
11. *voluisti*] V. G. quid voluisti
21. *calamitas*] V. calamitatis
24. *fecisti*] M. L. effecisti
494. 1. *dicit*] L. dicat
496. 2. *curiámque*] L. arámque
17. *detulisses*] L. retulisses
497. 10. *dixit*] L. fecit
32. *ea*] L. id
498. 13. *inaugurato*] L. inaurato

498. 20. *tamen*] V. L. G. tantùm
499. 16. *fictore*] V. M. L. scriptore
21. *Delatum*] L. delatum jam tum
ult. *somniis*] G. somnis
500. 6. *potuit*] V. M. L. poterat
17. *extinctoris*] V. M. L. exterminatoris
19. *metu*] M. metu, si furore, L. metu perculsus, furore
33. *arbitrantur*] V. M. arbitrabantur, G. arbitrabuntur.
501. 27. *ante*] V. M. L. ante in
502. 14. *expetendam*] G. extendendam
505. 2. *Haud*] L. omittit *haud.*
4. *si*] L. si jam
9. *prope*] L. progressum
11. *postularet*] V. postulasset
14. *rempublicam*] V. M. rem meam
23. *eam*] L. aucti præda
507. 16. *tacens*] L. jacens
17. *conticuit*] V. M. conticui
19. *sic*] V. M. si
21. *intenderit*] V. M. interserit
508. 24. *scrupulus*] L. scrupulus vel
ult. *sacris*] L. sacris ac
509. 4. *Clodius*] G. ore tincto
11. *interdiceretur*] L. intercluderetur
510. 1. *expiatio*] V. M. G. explanatio
512. 6. *respondissem*] V. M. L. respondissem, an
11. *respondeat*] L. respondeant
513. 4. *suspexerit*] V. suspexit
25. *datam*] L. traditam
31. *postulationes*] V. M. postulationes decretas
515. ult. *Megalensibus*] L. Megalesiis
516. 4. *pollueret*] G. polluerit
9. *appellantur*] V. M. appellabantur
517. 7. *populi*] V. M. L. à populo
10. *mirificè*] V. mirifica
31. *nominis*] L. nominis regem
519. 14. *cùm maximè*] V. M. omittunt *cùm.* L. nunc maxime
18. *anniversaria*] G. anniversarii
22. *Ecqua*] L. at qua
520. 7. *judices*] L. audaces
521. 3. *quid*] L. quod sequitur
20. *vetustum*] V. M. vetus
25. *omni*] G. in omni
522. 1. *quæ*] L. in qua est imperium
18. *hominum*] L. hominum in te beneficia concedo tibi prorsus esse maxima, &
523. 12. *auxiliisque*] L. auxiliisque diminutis
523. 13. *unum*] L. unius imperium res rea deat, exercitùsque pulsus ad diminutionem
20. *adversis*] V. M. L. adversis & honestis
524. 29. *primus*] L. primus fuit, hic primus aditus
525. 10. *Julio*] V. Thuscio
14. *& virili*] V. & juris
25. *excluserat*] L. excusserat
526. 7. *petebantur*] G. petebatur
11. *Non*] L. non modò non
527. 3. *nimia*] L. à me
&] L. & quorumdam occultis odiis hærent etiam tela
7. *arbitrabatur*] V. M. arbitrabantur
8. *fallebat*] V. M. L. fallebat multos
528. 7. *omnium*] L. montium objectas semper
10. *miserum*] V. M. miserrimum
26. *inquiunt*] L. inquit
529. 19. *ei*] L. ei in gratiam
530. 4. *admonemur*] L. monemur
14. *recuperavit*] M. L. recuperaverit, G. recuperat
23. *fertur*] L. fertur huc & illuc
532. 9. *Fusiam*] V. M. fusiam
11. *removit*] L. emovit
533. 18. *non*] L. non quin hanc
29. *elapsus*] L. delapsus
534. 6. *cùm*] V. M. L. cùm agri, terræ
9. *obsecratio*] L. obsecrationes
535. 13. *dignitatis*] V. M. L. diligentissimum
536. 8. *sejunctum*] V. M. L. alienum
26. *re*] V. M. re solum molestum
537. 2. *est*] M. L. omittunt *est.*
23. *non*] V. ne inanem, L. ne æquum
538. 3. *nolui*] M. volui
25. *At*] L. ut
ipso] V. M. L. omittunt.
29. *putare*] L. putare in
31. *denique*] L. cuique
539. 5. *hæc*] V. M. L. omittunt.
6. *ac*] V. M. L. atque
13. *nunc*] V. jam
22. *supplicari*] V. M. placuisse
27. *stultissimum*] V. M. G. subtilissimum
540. 1. *me*] L. me : te
5. *judicasti*] L. indicasti
540. 7. *quoque*] L. quoque, ego
21. *diribitio*] V. M. G. direptio
magistratuum] L. magistratuum, nihil quod

541. 17. *dicere*] L. si dicerem
18. *assequerer*] G. assequerere
542. 16. *Num*] V. M. non
543. 13. *quando*] V. M. aliquando
18. *certè*] V. M. L. omittunt.
544. 15. *montuosa*] L. montosa
16. *& fidelis*] M. L. at fidelis
545. 15. *quòd*] V. qui
20. *sed*] L. sed quasi pro parente & custode
26. *absentis*] V. M. L. omittunt.
546. 2. *cedentem*] V. M. cedentem tempori
12. *Quod*] G. qui
547. 5. *in scena*] V. M. necessaria
14. *talibus*] L. ac talibus
15. *expressa*] L. expressa virtutis
23. *parem*] V. M. L. patris
27. *Bimaritum*] V. M. L. maritum
verba] L. verba etiam
29. *est*] L. est in reo
548. 6. *prætoris mandatu*] V. M. G. præmandatis
13. *tamen*] L. tamen in ipso
551. 11. *de*] V. rejectionem
554. 1. *tribus*] V. M. L. omittunt.
ederes] V. M. ederent
555. 7. *nostræ*] V. M. L. nostra
28. *tribulibus*] L. apud tribules
558. 24. *reipub.*] L. rep.
559. 2. *ante*] L. autem
6. *At nonnullas*] V. M. L. cùm nonnullas
21. *te*] L. tibi eripuisse
22. *rogatus*] L. donatus
560. 2. *eductus*] V. M. L. adductus
14. *judicum*] V. M. L. omittunt.
18. *quò*] V. M. L. quòd
desugere] V. M. effugere
27. *iniqui*] L. inimici
36. *audivi*] V. M. auditu
561. 5. *ita*] V. ista
13. *me*] V. M. G. sine
22. *præcipit*] V. M. præcepit
562. 5. *Tamen*] V. M. L. omittunt.
6. *in*] L. ad virtutem
10. *reperias*] G. reperis
29. *his*] G. istius
32. *quamvis*] M. quemvis
563. 4. *dignus*] L. dignus est
6. *nisi*] L. nisi nimis in eum inquirendum
564. 10. *ecquid*] L. sed quid
26. *fortè*] L. forte
564. 28. *observandis*] G. servandis
29. *ea*] V. M. omittunt *ea*.
565. 2. *hi*] V. M. L. iis
9. *æs*] V. M. L. is
566. 7. *parricidæ*] L. patricidæ
11. *Plancio*] L. Plancii facio
16. *dixisti*] L. dixisti comparatas
23. *fortè*] V. M. L. omittunt.
27. *debet*] V. M. L. debes
567. 4. *vererer*] V. M. G. vereor
9. *quò*] L. quòd
23. *honorem*) L. honore
ult. *dedebam*) V. M. G. dedam
568. 1. *deberem*) V. M. debeam
astringebam) V. M. G. astringam
3. *videar*) L. videar diem, aut
569. 2. *in Plancio*) V. M. L. omittunt *in*.
8. *referri*) L. referre
22. *non*) V. M. L. natura quidem abhorret à virtute verbi
570. 7. *cupiam*) L. cupio
8. *tamen*) V. L. tum.
571. 1. *isti*) V. isto tuo verbo
4. *reprehendit*) V. M. reprehenderit.
12. *meque*) V. M. neque
16. *noluisse*) V. M. voluisse
22. *dicere*) L. elicere
23. *non*) V. M. non causa laboris & fori disputare, L. non cum oratore disputare
25. *Vaccæis*) V. M. Nicæis
ult. *habet*) M. haberet
572. 10. *aliquod*) V. aliquid
22. *Qui*) V. M. L. quis
28. *declararunt*) V. M. declarant
574. 17. *dediderunt*) V. M. L. reddiderunt
dicatis) M. dicas
27. *jugulum*) G. vigiliam
575. 18. *partem*) M. L. partem debemus
ult. *inconstantis*) L. inconstantis esse
576. ult. *ut*) L. ne eam ipse non, V. M. ut eam ipse non
577. 1. *iter*) L. iterum
21. *aliquorum*) L. aliquot
33. *reliquos*) V. M. reliquas
578. 6. *mecum*) V. M. L. metum
7. *necessitudinem*) V. M. necis insidias comparatas, L. necessitudinem comparatam
19. *fors*) V. M. G. sors
20. *alios*) V. alio
cum) L. meam salutem
huc) L. nunc

RATIONARIUM NIZOLIANUM

cum Gruteriano collatum.

Romanis numeris Gruteriana capita designantur : Arabicis, Nizolianæ sectiones, quæ singulis capitibus respondent.

Ubi sectio eadem, tum ad finem capitis antecedentis, tum ad initium subsequentis pertinet, numerus idem Arabicus utrobique adscribitur.

PRO LEGE MANILIA.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	7.	8
IV.	9.	11
V.	11.	13
VI.	14.	16
VII.	17.	19
VIII.	20.	21
IX.	22.	26
X.	27.	28
XI.	29.	32
XII.	32.	35
XIII.	36.	39
XIV.	40.	42
XV.	43.	45
XVI.	46.	49
XVII.	50.	53
XVIII.	54.	55
XIX.	56.	58
XX.	59.	61
XXI.	61.	63
XXII.	63.	66
XXIII.	66.	68
XXIV.	69.	71

PRO A. CLUENTIO.

I.	1.	4
II.	5.	6
III.	7.	8
IV.	9.	11
V.	11.	14
VI.	15.	18
VII.	19.	22
VIII.	23.	25
IX.	25.	28
X.	29.	30
XI.	31.	32
XII.	33.	35
XIII.	36.	39
XIV.	40.	43
XV.	43.	45
XVI.	46.	47
XVII.	48.	50
XVIII.	50.	51
XIX.	51.	54
XX.	55.	57
XXI.	57.	59
XXII.	59.	62
XXIII.	62.	64
XXIV.	64.	67
XXV.	67.	70
XXVI.	70.	72
XXVII.	73.	75
XXVIII.	75.	78
XXIX.	78.	80
XXX.	80.	83
XXXI.	84.	86
XXXII.	87.	89
XXXIII.	89.	91
XXXIV.	92.	94
XXXV.	95.	97
XXXVI.	98.	102
XXXVII.	103.	104
XXXVIII.	105.	108
XXXIX.	108.	109
XL.	110.	112
XLI.	113.	116
XLII.	117.	120
XLIII.	120.	122
XLIV.	123.	125
XLV.	126.	127
XLVI.	128.	129
XLVII.	130.	132
XLVIII.	133.	135
XLIX.	136.	138
L.	138.	140
LI.	140.	142
LII.	143.	145
LIII.	145.	148
LIV.	148.	149
LV.	150.	153
LVI.	153.	155
LVII.	155.	158
LVIII.	158.	160
LIX.	160.	164
LX.	164.	168
LXI.	169.	171
LXII.	172.	175
LXIII.	176.	178
LXIV.	179.	181
LXV.	182.	185
LXVI.	185.	190
LXVII.	190.	192
LXVIII.	192.	194
LXIX.	195.	198
LXX.	198.	201
LXXI.	201.	202

DE LEGE AGRARIA, I.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	7.	10
IV.	10.	13
V.	14.	16
VI.	17.	19
VII.	20.	23
VIII.	23.	26
IX.	26.	27

DE LEGE AGRARIA, II.

I.	1.	3
II.	3.	5
III.	6.	8
IV.	9.	10
V.	10.	13
VI.	14.	16
VII.	16.	19
VIII.	20.	22
IX.	22.	24
X.	24.	26
XI.	26.	29
XII.	30.	31
XIII.	32.	34
XIV.	35.	37
XV.	38.	40
XVI.	40.	43
XVII.	44.	46
XVIII.	47.	50
XIX.	50.	52
XX.	53.	55
XXI.	55.	57
XXII.	58.	60
XXIII.	61.	62
XXIV.	63.	65
XXV.	65.	67
XXVI.	68.	70
XXVII.	71.	74
XXVIII.	75.	78
XXIX.	79.	81
XXX.	81.	84
XXXI.	84.	86
XXXII.	86.	88
XXXIII.	89.	91
XXXIV.	92.	94
XXXV.	95.	97
XXXVI.	98.	100
XXXVII.	100.	103

DE LEGE AGRAR. III.

I.	1.	3
II.	4.	9
III.	10.	13
IV.	13.	16

PRO C. RABIRIO.

I.	1.	4
II.	4.	7
III.	7.	10
IV.	11.	13
V.	14.	17
VI.	18.	19
VII.	20.	21
VIII.	22.	24
IX.	25.	27
X.	27.	30
XI.	30.	31

IN L. CATILINAM, I.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	8
IV.	8.	10
V.	10.	13
VI.	13.	16
VII.	16.	18
VIII.	18.	21
IX.	22.	24
X.	25.	27
XI.	27.	29
XII.	29.	30
XIII.	31.	33

IN L. CATILINAM, II.

I.	1.	2
II.	3.	4
III.	5.	6
IV.	6.	8
V.	9.	11
VI.	12.	14
VII.	14.	16
VIII.	17.	18
IX.	19.	20
X.	21.	23
XI.	24.	25
XII.	26.	27
XIII.	28.	29

IN L. CATILINAM, III.

I.	1.	3
II.	3.	6
III.	6.	8
IV.	8.	10
V.	10.	13
VI.	13.	15
VII.	16.	17
VIII.	18.	20
IX.	21.	22
X.	23.	25
XI.	26.	
XII.	27.	29

IN L. CATILINAM, IV.

I.	1.	2
II.	3.	4
III.	5.	6
IV.	7.	8.
V.	9.	10
VI.	11.	13
VII.	14.	16
VIII.	16.	18
IX.	18.	19
X.	20.	22
XI.	23.	24

PRO L. MURENA.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	5.	8
IV.	8.	10
V.	11.	12
VI.	13.	14

VII.	14.	16
VIII.	17.	19
IX.	19.	22
X.	22.	23
XI.	24.	25
XII.	26.	27
XIII.	28.	29
XIV.	30.	32
XV.	32.	33
XVI.	33.	34
XVII.	35.	36
XVIII.	37.	38
XIX.	38.	41
XX.	41.	42
XXI.	43.	45
XXII.	45.	46
XXIII.	46.	48
XXIV.	48.	49
XXV.	50.	51
XXVI.	52.	54
XXVII.	55.	57
XXVIII.	58.	60
XXIX.	60.	61
XXX.	62.	63
XXXI.	64.	66
XXXII.	67.	68
XXXIII.	68.	70
XXXIV.	70.	72
XXXV.	73.	74
XXXVI.	75.	77
XXXVII.	78.	80
XXXVIII.	81.	83
XXXIX.	83.	85
XL.	86.	88
XLI.	88.	90

PRO L. FLACCO.

I.	1.	3
II.	3.	5
III.	6.	8
IV.	9.	11
V.	11.	13
VI.	13.	15
VII.	15.	17
VIII.	18.	19
IX.	20.	21
X.	21.	24
XI.	24.	26
XII.	27.	29
XIII.	30.	31
XIV.	32.	33
XV.	34.	36
XVI.	37.	38
XVII.	39.	41
XVIII.	42.	44
XIX.	44.	45
XX.	46.	48
XXI.	48.	51
XXII.	52.	53
XXIII.	53.	56
XXIV.	57.	58
XXV.	59.	61
XXVI.	61.	64
XXVII.	64.	66
XXVIII.	66.	69
XXIX.	70.	72
XXX.	72.	74
XXXI.	75.	76
XXXII.	77.	80
XXXIII.	81.	83
XXXIV.	84.	86
XXXV.	86.	88
XXXVI.	89.	91
XXXVII.	91.	94
XXXVIII.	94.	97
XXXIX.	97.	99
XL.	100.	102
XLI.	103.	104
XLII.	104.	106

PRO P. SYLLA.

I.	1.	3
II.	4.	7
III.	7.	10
IV.	11.	13
V.	14.	17
VI.	18.	20
VII.	21.	23
VIII.	23.	25
IX.	26.	28
X.	29.	32
XI.	32.	34
XII.	34.	35
XIII.	36.	39
XIV.	40.	42
XV.	42.	44
XVI.	45.	47
XVII.	48.	49
XVIII.	50.	52
XIX.	53.	55
XX.	56.	59
XXI.	60.	62
XXII.	62.	64
XXIII.	64.	66
XXIV.	67.	69
XXV.	69.	71
XXVI.	72.	74
XXVII.	74.	76
XXVIII.	77.	79
XXIX.	80.	82
XXX.	83.	85
XXXI.	86.	89
XXXII.	89.	91
XXXIII.	92.	93

PRO ARCHIA POETA.

I.	1.	2
II.	3.	4
III.	4.	6
IV.	6.	9
V.	9.	11
VI.	12.	14
VII.	15.	17
VIII.	17.	19
IX.	19.	22
X.	22.	26
XI.	26.	29
XII.	30.	32

POST REDITUM, I.

I.	1.	4
II.	5.	9
III.	9.	8
IV.	8.	10
V.	11.	14
VI.	14.	16
VII.	16.	17
VIII.	18.	21
IX.	21.	23
X.	24.	25

POST REDITUM, II.

I.	1.	2
II.	3.	4
III.	5.	7
IV.	8.	10
V.	11.	12
VI.	13.	15
VII.	15.	18

VIII.

VIII.	18.	22
IX.	22.	24
X.	25.	26
XI.	27.	29
XII.	30.	32
XIII.	32.	33
XIV.	34.	36
XV.	36.	39

PRO DOMO SUA.

I.	1.	3
II.	3.	4
III.	5.	7
IV.	8.	10
V.	10.	13
VI.	14.	15
VII.	15.	17
VIII.	18.	21
IX.	21.	24
X.	24.	27
XI.	27.	30
XII.	30.	33
XIII.	33.	35
XIV.	36.	38
XV.	39.	41
XVI.	41.	43
XVII.	43.	45
XVIII.	46.	48
XIX.	49.	51
XX.	51.	53
XXI.	54.	55
XXII.	56.	58
XXIII.	59.	61
XXIV.	62.	64
XXV.	64.	67
XXVI.	68.	70
XXVII.	70.	72
XXVIII.	73.	76
XXIX.	76.	78
XXX.	78.	81
XXXI.	81.	83
XXXII.	84.	87
XXXIII.	87.	90
XXXIV.	91.	92
XXXV.	93.	95
XXXVI.	95.	97
XXXVII.	98.	100
XXXVIII.	101.	102
XXXIX.	103.	104
XL.	105.	106
XLI.	107.	109
XLII.	109.	111
XLIII.	111.	114
XLIV.	115.	116
XLV.	116.	119
XLVI.	120.	122
XLVII.	122.	124
XLVIII.	125.	126
XLIX.	127.	128
L.	128.	130
LI.	130.	132
LII.	132.	135
LIII.	136.	138
LIV.	138.	139
LV.	140.	141
LVI.	142.	143
LVII.	144.	146
LVIII.	146.	147

DE HARUSPICUM RESPONSIS.

I.	1.	2
II.	3.	4
III.	4.	6
IV.	6.	8
V.	8.	11
VI.	11.	12
VII.	13.	15
VIII.	15.	17
IX.	18.	19
X.	20.	21
XI.	22.	24
XII.	24.	26
XIII.	26.	29
XIV.	30.	32
XV.	32.	33
XVI.	34.	35
XVII.	36.	37
XVIII.	37.	39
XIX.	40.	41
XX.	42.	43
XXI.	44.	45
XXII.	46.	47
XXIII.	48.	49
XXIV.	50.	52
XXV.	53.	55
XXVI.	56.	57
XXVII.	57	60
XXVIII.	60.	63

PRO CN. PLANCIO.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	8
IV.	9.	11
V.	12.	13
VI.	14.	16
VII.	17.	18
VIII.	19.	21
IX.	22.	24
X.	24.	26
XI.	27.	28
XII.	29.	31
XIII.	31.	33
XIV.	33.	35
XV.	36.	37
XVI.	38.	41
XVII.	41.	43
XVIII.	44.	46
XIX.	46.	48
XX.	49.	50
XXI.	51.	52
XXII.	52.	54
XXIII.	55.	57
XXIV.	58.	60
XXV.	60.	62
XXVI.	63.	65
XXVII.	65.	67
XXVIII.	68.	69
XXIX.	69.	71
XXX.	72.	74
XXXI.	75.	77
XXXII.	77.	79
XXXIII.	79.	82
XXXIV.	83.	85
XXXV.	86.	87
XXXVI.	87.	89
XXXVII.	90.	91
XXXVIII.	91.	93
XXXIX.	93.	94
XL.	95.	96
XLI.	97.	100
XLII.	100.	104

FINIS.

TOMO QUINTO

continentur

Pro Lege Manilia. *pag.* 3.
Pro A. Cluentio Avito. 32.
De Lege Agraria, I. 111. II. 124. III. 172.
Pro C. Rabirio, perduellionis reo. 178.
In L. Catilinam, I. 193. II. 214. III. 228. IV. 241.
Pro L. Murena. 257.
Pro L. Flacco. 318.
Pro P. Sylla. 360.
Pro A. Licinio Archia, Poeta. 395.
Post reditum. Ad Quirites. 410.
. . . . In Senatu. 422.
Pro Domo sua. 441.
De Haruspicum Responsis. 503.
Pro Cn. Plancio. 534.

Aonii Palearii Oratio in L. Murenam. 303.
Selectarum Orationum Synopsis & Analysis. 580.
Auctarium Graevianum in M. T. Ciceronis Orationem pro Domo sua. 622.
Orationes suppositae.
De pace Oratio. 653.
Sallustii in Ciceronem Oratio. 657.
In C. Sallustium Responsio. 658.
Ad Populum & Equites Rom. antequam iret in exilium. 662.
M. T. Cicero ad Octavium. 667.

BIBLIOTHECA